

إصدارات أنصار الإمام المهدي (ع)
انتشارات انصار امام مهدي (ع)

عقائد الإسلام

يليه:

يسألونك عن الروح

عقائد اسلام

و

از تو درباره‌ی روح می‌پرسند

سيد احمد الحسن

دوزبانه (عربی-فارسی)

عقاید اسلام و از تو درباره‌ی روح می‌پرسند	نام کتاب
سید احمد الحسن	نویسنده
گروه مترجمان انتشارات انصار امام مهدی (ع)	مترجم
اول	نوبت انتشار عربی
۲۰۱۶-۱۴۳۷ ق	تاریخ انتشار عربی
اول	نوبت انتشار ترجمه
امیرفهمی	دوزبانه‌سازی
۱۴۰۰ ش	تاریخ دوزبانه‌سازی

لمعرفة المزيد حول دعوة السيد أحمد الحسن (عليه السلام) يمكنكم الدخول إلى الموقع التالي:

www.almahdyoon.org

برای آگاهی بیشتر درباره دعوت سید احمد الحسن (ع) می‌توانید به سایت زیر مراجعه کنید:

www.almahdyoon.co

- الإهداء ١١
- أهدا ١١
- أصل الدين: ١٢
- أصل دين ١٢
- الأصول الثلاثة: ١٩
- أصول سه كانه: ١٩
- الأصل الأول: المستخلف ٢٠
- أصل أول: مستخلف (خدا) ٢٠
- الأول: طريق الوحي ٢٠
- أول: طريق وحي ٢٠
- الثاني: الطريق العقلي ٣٠
- دوم: طريق عقل ٣٠
- إشكالات يسوقها الملحدون: ٥٣
- إشكالاتي كه خدا ناباوران می تراشند ٥٣
- الرحيم المطلق لماذا يعذب بالنار؟! ٥٣
- خداي رحيم مطلق، چرا با آتش عذاب می کند؟ ٥٣
- رد الإشكال: ٥٤
- پاسخ اشكال ٥٤
- الإعاقة والمرض: ٥٨
- ناتواني و بیماری ٥٨
- رد الإشكال: ٥٩
- پاسخ اشكال ٥٩
- إشكال: عمر نبي الله نوح: ٦٦
- اشكال: عمر نوح نبي (ع) ٦٦
- رد الإشكال: ٦٦
- پاسخ اشكال: ٦٦
- الأصل الثاني: الخليفة ٧١
- أصل دوم: خليفه ٧١
- علة الإرسال الدائمة التي لا تتخلف هي إقامة الحجة: ٧٩
- علت هميشگی و تخلف ناپذير ارسال رسول، اقامه حجت است. ٧٩
- الاستخلاف سنة الله: ٨٠
- استخلاف، سنت خداست ٨٠

.....	أولاً: القرآن:	٨٠
.....	نخست: قرآن:	٨٠
.....	ثانياً: الروايات في خليفة الله المهدي:	٨٧
.....	دوم. روايات درباره خليفه الله المهدي	٨٧
.....	ثالثاً: ما نقل في العهد القديم "التوراة":	٩٩
.....	سوم. آن چه در عهد قديم (تورات) نقل شده:	٩٩
.....	رابعاً: ما نقل في العهد الجديد "الإنجيل":	١٠٢
.....	چهارم. آن چه در عهد جديد (انجيل) نقل شده:	١٠٢
.....	الاستخلاف سنة دائمة لم تتخلف في الواقع:	١٠٣
.....	استخلاف (تعيين جانشين)، سنتی هميشگی است که در عالم خارج، از آن تخلف نشده است.	١٠٣
.....	الحاكمية لله تشريعاً وتنفيذاً.	١٠٤
.....	حاکميت در مقام قانون گذاری و اجرا مخصوص خداست	١٠٤
.....	أزمنة الفترات:	١٠٨
.....	زمان های فترت	١٠٨
.....	الفترة قبل ظهور المهدي:	١٢٠
.....	فترت قبل از ظهور مهدي	١٢٠
.....	الإمام مُنتَظَر وليس مُنتَظَر	١٢٠
.....	امام منتظر است، نه منتظر	١٢٠
.....	آية إكمال الدين:	١٣٠
.....	آیه اكمال الدين	١٣٠
.....	كيف يعرف خليفة الله في أرضه:	١٣٩
.....	خليفه خدا در زمين چگونه شناخته می شود؟	١٣٩
.....	قانون معرفة الحجة وفقراته الثلاث:	١٤١
.....	قانون معرفت حجت و ارکان سه گانه آن	١٤١
.....	أولاً: النص	١٤٢
.....	اول: نص	١٤٢
.....	الأول: النص من الله سبحانه وتعالى	١٤٤
.....	اول: نص از سوی خدای سبحان	١٤٤
.....	١. احتمال كذب من قال إنه رأى:	١٥٧
.....	١. احتمال دروغ گفتن کسی که می گوید رؤیا دیده است:	١٥٧
.....	٢. احتمال أن تكون الرؤيا من الشيطان:	١٥٨
.....	٢. احتمال این که رؤیا از ناحیه شیطان باشد:	١٥٨
.....	٣. احتمال أن تكون الرؤيا من هوى النفس:	١٦٧
.....	٣. احتمال این که رؤیا از تلقین و خواسته نفسانی باشد:	١٦٧
.....	محاولة بائسة:	١٦٩

١٦٩	تلاش عاجزانه
١٧٣	استخفاف السفهاء برؤيا الحكماء:
١٧٣	کوچک شمردن رؤیای حکیمان توسط سفیهان
١٨١	الخلاصة بالنسبة للرؤى:
١٨١	چکیده مسئله رؤیا
١٨٤	الثاني: النص من خليفة سابق مباشر للمنصب المنصوص عليه
١٨٤	دوم: نص مستقیم از خلیفه گذشته بر شخص برگزیده شده ی منصوب علیه
١٨٥	الثالث: النص من خليفة سابق غير مباشر للمنصب المنصوص عليه
١٨٥	سوم: نص غیر مستقیم از خلیفه گذشته برای شخص برگزیده ی منصوب علیه
١٩٦	ثانياً: العلم
١٩٦	دوم: علم
٢٠٨	ثالثاً: الدعوة إلى حاكمية الله
٢٠٨	سوم: دعوت به حاکمیت خدا
٢٠٩	المعجزة المادية الجسمانية وموضعها في دين الله:
٢٠٩	معجزه ی مادی جسمانی و جایگاه آن در دین خداوند
٢١٠	في القرآن:
٢١٠	در قرآن
٢٢١	في الإنجيل:
٢٢١	در انجیل
٢٢١	عيسى (عليه السلام) والمعجزة كما في الإنجيل:
٢٢١	عیسی (ع) و معجزه، آن گونه که در انجیل آمده است:
٢٢٩	مناقشة بعض الأقوال في المعجزة:
٢٢٩	بحثی پیرامون برخی از سخنان در مورد معجزه
٢٣٢	خلافة محمد (صلى الله عليه وآله):
٢٣٢	خلافت محمد(ص)
٢٣٣	أولاً - النص:
٢٣٣	اول: نص
٢٤٧	ثانياً - العلم والحكمة:
٢٤٧	دوم: علم و حکمت
٢٥٥	ثالثاً - حاكمية الله:
٢٥٥	سوم: حاکمیت خداوند
٢٥٩	استمرار خلافة الله في أرضه بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):
٢٥٩	استمرار خلافت خداوند در زمین، پس از محمد رسول خدا(ص)
٢٥٩	ختم النبوة:
٢٥٩	ختم نبوت

الأصل هو الخلافة الإلهية:	٢٦٤
اصل، خلافت الهی است	٢٦٤
الأحاديث في خلافة علي (عليه السلام) لرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):	٢٦٧
احاديث در مورد جانشینی علی (ع) برای محمد رسول خدا (ص)	٢٦٧
علي هو الهادي بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) ^٠ :	٢٦٧
علی هدایت کننده پس از محمد رسول الله (ص) است. ^٠	٢٦٧
أنت مني بمنزلة هارون من موسى ^٠ :	٢٨٣
نسبت توبه من، مانند هارون به موسی است. ^٠	٢٨٣
الأحاديث في خلافة أئمة أهل البيت لرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):	٢٨٩
احاديثی در مورد خلافت امامان اهل بیت محمد رسول خدا (صلى الله عليه وآله) :	٢٨٩
مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق ^٠ . مثل أهل بيت من، مثل کشتی نوح است که هر فردی سوار آن شود، نجات و رهایی می یابد و هر فردی از آن سر باز زند، غرق می شود.	٢٨٩
أحاديث الخلفاء من قریش:	٢٩٣
احاديث خلفا از قریش	٢٩٣
أحاديث الخلفاء الراشدين:	٢٩٤
احاديث خلفای راشدین	٢٩٤
المجدد الذي يحفظ الدين من التحريف ^٠ :	٢٩٨
فرد تجدیدکننده ای که دین را از تحریف باز می دارد. ^٠	٢٩٨
خليفة الله المهدي:	٢٩٩
خليفة ی خداوند، مهدی	٢٩٩
في كتب الشيعة:	٣٠١
در کتاب های شیعه:	٣٠١
وصية رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):	٣٠١
وصیت محمد رسول الله (ص)	٣٠١
الروايات بالنص على الاثني عشر إماماً - أو بعضهم - بعد الرسول محمد (صلى الله عليه وآله):	٣٠٦
روایات نص بر ۱۲ امام یا برخی از آنان پس از محمد رسول الله (صلى الله عليه وآله) :	٣٠٦
الروايات في النص على الاثني عشر إماماً من ولد رسول الله (صلى الله عليه وآله) وعلي وفاطمة (عليهما السلام):	٣٠٧
روایات نص بر دوازده امام از فرزندان رسول الله (ص) و علی و فاطمه (علیهما السلام)	٣٠٧
الروايات في النص على الاثني عشر إماماً والاثنى عشر مهدياً:	٣١١
روایات نص بر دوازده امام و دوازده مهدی (ع)	٣١١
روايات النص على المهديين تفيد العلم والاعتقاد:	٣١٣
از روایات نص بر مهدیین، علم و اعتقاد حاصل می شود.	٣١٣
إثبات كتابة وصية الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) العاصمة من الضلال عند حضور الموت:	٣١٤
اثبات نوشته شدن وصیت محمد رسول الله (ص) هنگام مرگ که بازدارنده از گمراهی است	٣١٤
في الختام:	٣٢٩
در پایان:	٣٢٩
الأصل الثالث	٣٣٣

۳۳۳	 اصل سوم:
۳۳۳	 الرسالة:
۳۳۳	 رسالت
۳۳۳	 التشريع:
۳۳۳	 تشريع
۳۳۸	 هل الحسن والقبح عقليان؟
۳۳۸	 آیا حُسن و قُبُح، عقلی است؟
۳۴۱	 العقيدة الإلهية منذ آدم إلى قيام الساعة:
۳۴۱	 عقیده‌ی الهی از آدم تا برپا شدن ساعت
۳۵۰	 الاعتقاد في صفاته سبحانه:
۳۵۰	 اعتقاد در مورد صفات خداوند سبحان
۳۶۷	 تقسيم صفات اللاهوت:
۳۶۷	 تقسیم صفات لاهوت
۳۷۰	 عينية صفات اللاهوت الذاتية:
۳۷۰	 عینیت صفات ذاتیه‌ی لاهوت
۳۷۲	 صفة العلم والبدء:
۳۷۲	 صفت علم و بداء
۳۷۳	 صفة الإرادة والجبر والتفويض:
۳۷۳	 صفت اراده و جبر و تفویض
۳۷۳	 صفة الإرادة:
۳۷۳	 صفت اراده
۳۷۴	 تعلق الإرادة الإلهية بالإنسان وأفعاله:
۳۷۴	 ارتباط اراده‌ی الهی به انسان و کارهایش
۳۷۹	 صفات خليفة الله في أرضه:
۳۷۹	 صفات خلیفه‌ی خداوند در زمین
۳۸۳	 علم خليفة الله في أرضه:
۳۸۳	 علم خلیفه‌ی خداوند در زمین
۴۰۰	 خليفة الله في أرضه واللغات:
۴۰۰	 خلیفه‌ی خداوند در زمین و زبان‌ها
۴۱۶	 سهو ونسيان المعصوم:
۴۱۶	 سهو و نسیان معصوم
۴۱۶	 ما هو السهو وما هو النسيان؟:
۴۱۶	 سهو چیست و نسیان چیست؟
۴۱۸	 السهو والنسيان:

سهو و نسيان.....	٤١٨
النسيان:.....	٤٢٢
نسيان و فراموشی.....	٤٢٢
خليفة الله والتذكر والسهو والنسيان:.....	٤٣٠
خليفه‌ی خداوند و یادآوری و سهو و نسيان.....	٤٣٠
القول الأول:.....	٤٣٢
فرض اول.....	٤٣٢
القول الثاني:.....	٤٣٣
فرض دوم.....	٤٣٣
القول الثالث:.....	٤٣٤
فرض سوم.....	٤٣٤
القول الرابع:.....	٤٣٧
فرض چهارم.....	٤٣٧
هل السهو والنسيان ممتنع بالنسبة للمعصوم؟.....	٤٤٤
آيا سهو و نسيان در مورد معصوم، ممنوع است؟.....	٤٤٤
أولاً: الآيات القرآنية.....	٤٤٥
اول: آيات قرآن.....	٤٤٥
لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ.....	٤٤٦
لا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ.....	٤٤٦
سَتُنْفِِرُوكَ فَلَا تَنْسَى.....	٤٥١
ما به زودی [آیات خود را] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی؛.....	٤٥١
ثانياً: الروايات.....	٤٥٤
دوم: روایات.....	٤٥٤
روايات تقول بسهو ونسيان المعصوم:.....	٤٥٥
روایاتی که سهو و نسيان معصوم را بیان می نمایند.....	٤٥٥
روايات ذكرت سهو النبي (صلى الله عليه وآله):.....	٤٥٥
روایاتی که سهو پیامبر (ص) را ذکر می کند.....	٤٥٥
روايات ذكرت سهو الأئمة (عليهم السلام):.....	٤٦٣
روایاتی که سهو امامان (ع) را ذکر می کند.....	٤٦٣
هل توجد روايات تنفي السهو والنسيان؟.....	٤٦٨
آيا رواياتی وجود دارد که سهو و نسيان را از معصوم مُنتفی نماید؟.....	٤٦٨
ثالثاً: إشكالات عقلية.....	٤٧١
سوم: اشکالات عقلی.....	٤٧١
أولاً: إشكالات الشيخ المفيد رحمه الله.....	٤٧٢
اول: اشکالات شيخ مفيد.....	٤٧٢
بيان إشكال الشيخ المفيد الأول:.....	٤٧٤
بيان اشکال اول شيخ مفيد.....	٤٧٤
بيان إشكال المفيد الثاني:.....	٤٧٦

بیان اشکال دوم شیخ مفید.....	٤٧٦
بیان اشکال الشيخ المفيد الثالث:	٤٧٩
بیان اشکال سوم شیخ مفید.....	٤٧٩
اشکالات عقلية أخرى:	٤٨٣
اشکالات عقلی دیگر.....	٤٨٣
الرجعة:	٤٨٩
رجعت	٤٨٩
لماذا الرجعة ؟	٤٩١
چرا رجعت؟.....	٤٩١
كيف تكون الرجعة ؟	٤٩٥
رجعت چگونه است؟	٤٩٥
القرآن:	٥٠١
قرآن	٥٠١
يسألونك عن الروح	٥٠٨
از تو درباره ی روح می پرسند	٥٠٨
خلق النفس الإنسانية:	٥١٢
آفرینش نفس انسانی	٥١٢
خلق الإنسان وبث النفس في الجسم:	٥١٦
آفرینش انسان و دمیدن نفس در جسم	٥١٦
النفس والروح والعقل:	٥٢٩
نفس، روح و عقل.....	٥٢٩
النفس:	٥٣٠
نفس	٥٣٠
الروح:	٥٣٦
روح	٥٣٦
روح الإيمان وروح القدس:	٥٣٧
روح ایمان و روح القدس	٥٣٧
أصحاب اليمين والمقربون:	٥٤١
اصحاب یمن و مُقَرَّبین	٥٤١
الملاحق	٥٤٤
پیوست ها	٥٤٤
ملحق (١): توضيح بخصوص زيد بن علي (عليه السلام)	٥٤٥
پیوست اول: توضیحی در مورد زید بن علی (ع).....	٥٤٥

ملحق (۲): بیان فساد بعض الاعتقادات الباطلة في صفات خليفة الله.....	۵۵۲
پیوست دوم: بیان فساد برخی اعتقادات باطل در مورد ویژگی های خلیفه ی خداوند.....	۵۵۲
مسألة أن المعصوم يتصف بأنه ليس له ظل:	۵۵۵
معصوم سایه ندارد	۵۵۵
مسألة أن المعصوم يؤثر بالحجر:	۵۵۷
جای قدم های معصوم روی سنگ باقی می ماند.....	۵۵۷
مسألة أن السباع لا تأكل من جسد خليفة الله في أرضه:	۵۵۹
درندگان از جسد خلیفه ی خداوند در زمین نمی خورند	۵۵۹
ملحق (۳): شمعون (أو سمعان) وصي عيسى (عليه السلام)	۵۷۰
پیوست سوم: شمعون، یا سمعان، وصی عیسی (ع).....	۵۷۰
ملحق (۴): تهيؤ العدة (۳۱۳)	۵۸۰
پیوست چهارم: آماده شدن ۳۱۳ نفر	۵۸۰
ملحق (۵): فقهاء آخر الزمان	۵۸۵
پیوست پنجم: فقهای آخر الزمان	۵۸۵
من ينصر المهدي (عليه السلام):	۵۹۶
چه کسانی مهدی (ع) را یاری می دهند؟	۵۹۶

الإهداء

إلى أنصار الإمام المهدي
شكراً لكم ..
كنتم لي نعم الأخوة والأخوات .. ونعم الأهل
حفظكم الله جميعاً

اهدا

به انصار امام مهدي (ع)
سپاس گزار شمايم
برای من خوب برادران و خواهرانی بودید... و چه خانواده خوبی
هستید
خدا همه شما را حفظ کند.

بسم الله الرحمن الرحيم
والحمد لله رب العالمين
وَصَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ الْأَثَمَةِ وَالْمَهْدِيِّينَ وَسَلَّم تَسْلِيمًا

أصل الدين:

اصل دين

أصل الدين أو العقيدة الإلهية في هذه الأرض هو الاستخلاف، فمنذ أن خلق الله أول إنسانٍ أرضي، وهو آدم (عليه السلام) جعله خليفته في أرضه.
اصل دين يا عقیده الهی در این زمین، همان استخلاف (خلافت الهی) است؛ از آن هنگامی که خداوند حضرت آدم (ع)، اولین انسان زمینی را آفرید، او را خلیفه خود در زمین قرار داد.

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ۳۰].
«و هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من در زمین خلیفه‌ای قرار می‌دهم. فرشتگان گفتند: آیا کسی را در آن قرار می‌دهی که فساد و خونریزی کند؟! در حالی که ما به وسیله حمد تو تسبیح می‌گوییم و تو را تقدیس می‌کنیم؟ فرمود: من چیزی می‌دانم که شما نمی‌دانید»^(۱).

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ [البقرة: ۳۱].
«و خداوند به آدم آن نام‌ها را آموخت؛ سپس آن نام‌ها را بر فرشتگان عرضه کرد؛ پس فرمود: مرا به نام‌های اینان خبر دهید اگر در گفتار خود صادق هستید»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۳۰.

^۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۳۱.

﴿قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ [البقرة: ۳۲].
 «فرشتگان گفتند: تو منزهی؛ ما هیچ علمی نداریم مگر آن که تو به ما آموختی. تو دانای
 حکیمی»^(۱).

﴿قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ
 السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ [البقرة: ۳۳].
 «خداوند فرمود: ای آدم، به فرشتگان از نام‌های آن‌ها خبر ده. هنگامی که آدم (ع) به فرشتگان
 از نام‌هایشان خبر داد، خداوند فرمود: مگر به شما نگفتم که من غیب آسمان‌ها و زمین را می‌دانم
 و آن‌چه شما آشکار کنید و پنهان کنید را می‌دانم»^(۲)؟

هذا ما كان بين آدم (عليه السلام) والملائكة والجن، لأنَّ الملائكة والجن غير قادرين على
 تحصيل المعرفة التي يحصلها آدم (عليه السلام) ذاتياً، فكان حتماً أن يكون آدم هو
 الخليفة، لأنه القادر على تعريفهم ما يجهلون. فقد عمل ببعض ما أودع فيه من قابلية
 وإمكان حيث إنه إنسان، والإنسان هو القابل الأوسع والأعظم، فهو مخلوق على صورة الله، أي
 أنه مفضوئاً على معرفة أسماء الله، ومودعاً فيه قابلية إظهار أسماء الله للخلق «اللَّهُ خَلَقَ آدَمَ
 عَلَى صُورَتِهِ»^(۳).

این همان چیزی است که بین آدم (ع) و فرشتگان و جنیان بود؛ چون فرشتگان و جنیان
 به‌خودی خود قادر به تحصیل معرفتی که آدم به دست می‌آورد نبودند؛ لذا این که آدم (ع) خلیفه
 شود امری محتوم بود؛ زیرا او فقط قادر بود که آن‌ها را به آن‌چه نمی‌دانند آشنا کند. انسان به
 بعضی از آن قابلیت و استعدادی که خداوند در او ودیعه نهاده بود، عمل کرد. چون او انسان بود و
 انسان دارای قابلیت وسیع‌تر و عظیم‌تر بود؛ وی بر صورت خدا خلق شده، یعنی بر معرفت اسماء

۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۳۲.

۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۳۳.

۳. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۱۳۴؛ التوحيد - الصدوق: ص ۱۰۳.

خدا سرشته شده و قابلیت آشکار کردن نام‌های خداوند برای خلق در او به ودیعه نهاده شده است: ((خداوند آدم را بر شکل و صورت خودش آفرید))^(۱).

أما بين الناس أو بني آدم أنفسهم، فحتماً أنهم غير متساوين في العمل والإخلاص، فضلاً عن غفلة أكثرهم عن العمل. فأصبح أيضاً من الحتمي أن يُستخلف العالم العارف بالله على الجاهل نسبةً إليه، فكان الخليفة الأول الحقيقي - وفي العوالم العلوية - هو محمداً (صلى الله عليه وآله) ثم آل محمد (عليهم السلام) ثم الأمثل فالأمثل من الناس، وأما في هذا العالم الجسماني فهو أعلم الخلق وأعرفهم بالله سبحانه في كل زمان.

اما در میان مردم یا خود فرزندان آدم، قطعاً آن‌ها در عمل و اخلاص یکسان نیستند، علاوه بر این که بیشترشان از عمل کردن غافل‌اند؛ در نتیجه لازم شد آن کس که عالم و عارف به خداست بر کسی که نسبت به او جاهل است خلیفه گردد؛ بنابراین نخستین خلیفه حقیقی -در عوالم بالا- محمد (ص) و سپس آل محمد (ع) سپس اشخاصی مانند آن‌ها هستند؛ اما در این عالم جسمانی، محمد (ص) عالم‌ترین خلق و خداشناس‌ترین آن‌ها در هر زمانی است.

فهنا مُستخلفٌ ومُستخلفٌ وعلمٌ يودعُ عندَ المُستخلفِ، وباعتبارِ صفاتِ الخليفةِ وحيثياتِ عملهِ أو تكليفه من المستخلفِ يمكنُ أن نصفه وما يحمله ونصف مُستخلفه، فنقولُ باعتبارِ أنه يتلقى أنباء الغيب فهو نبيٌّ يحملُ أنباءً وينبئه من يوحى إليه بالأصل، وباعتبارِ أنه حاملُ رسالةٍ فهو رسولٌ يحملُ رسالةً من مُرسلٍ، فأصلُ الدينِ وهو الاستخلافُ يتضمّنُ أصولاً ثلاثة هي: المُستخلفُ والخليفةُ والعلمُ، أو مُنبئٌ ونبيٌّ وأنباءٌ، أو مُرسلٌ ورسولٌ ورسالةٌ. ويمكنُ أن نصفَ الخليفةَ بأنه إمامٌ إذا كانَ له مقامُ الإمامةِ.

بنابراین در این جا سه موضوع مطرح می‌شود: مستخلف (خدایی که خلیفه را قرار داده)، مستخلف (آن که به خلافت خداوند برگزیده شده) و علمی که نزد خلیفه خدا به ودیعه نهاده می‌شود. به اعتبار صفات خلیفه و شایستگی عملش یا تکلیفش از ناحیه خدا، می‌توانیم او و آنچه که حمل می‌کند و همچنین مستخلف او را وصف کنیم، یعنی بگوییم: به اعتبار اینکه او اخبار

^۱. الکافی، ج ۱، ص ۱۳۴؛ التوحید (صدوق)، ص ۱۰۳.

غيب را می گیرد، نبی است، یعنی خبرهایی دریافت می کند و در اصل، فردی که به او وحی می کند، به او خبر می دهد و به این خاطر که حامل رسالتی است، پس او رسول و فرستاده ای است که رسالتی را از مرسل (فرستنده اش) به دوش می کشد؛ در نتیجه اصل دین (استخلاف) سه اصل را در برمی گیرد: مستخلف (خدا)، خلیفه (نبی و رسول)، علم؛ و به بیان دیگر: مُنبی و خبردهنده (خدا)، نبی (صاحب و حامل نبأ و خبر غیبی)، نبأها و اخبار غیبی؛ یا به تعبیر دیگر: مرسل و فرستنده (خدا)، رسول و فرستاده، رسالت و پیام الهی؛ و نیز اگر این رسول دارای مقام امامت باشد، می توانیم او را امام نیز بنامیم.

وهذا الأصل (الاستخلاف): هو أصل الدين وعموده وركيزته. فَمَنْ يَنْقُضُهُ فَقَدْ نَقَضَ الدِّينَ الإلهي ولم يُبقِ منه شيئاً. ولهذا أكد الأئمة (عليهم السلام) والإمام الصادق (عليه السلام) على أَنَّ مَنْ اغتصبوا حقَّ أمير المؤمنين (عليه السلام) كانوا أصحاب الحظِّ الأوفرِ في نقض الإسلام، ليس لاغتصابهم حقَّ أمير المؤمنين (عليه السلام) فقط، بل لأنَّ هذا الاغتصاب هو عبارة عن نقض الأصل الذي يتركز عليه الدين الإلهي وهو الاستخلاف، ومن ثمَّ جعلوا الناس ينحرفون عن هذا الأصل الذي هو الدين الإلهي من ألفه إلى يائه.

این اصل (استخلاف)، اصل دین و ستون و محور آن است که هرکس آن را نقض کند دین الهی را نقض کرده و چیزی از دین را باقی نگذاشته است. به همین سبب ائمه اطهار (ع) و امام صادق (ع) تأکید کردند کسانی که حق امیرالمؤمنین (ع) را غصب کنند، بیشترین سهم را در شکستن و نقض اسلام دارند، نه فقط به خاطر غصب حق امیرالمؤمنین (ع)، بلکه به این سبب که این غصب، عبارت است از نقض همان اصلی که همه دین بر محور آن می گردد و آن همان خلافت الهی است؛ و باعث شدند مردم از این اصل که همان دین الهی از الف آن تا یاء آن می باشد، منحرف شوند.

قال الإمام جعفر بن محمد الصادق (عليه السلام):

امام جعفر بن محمد صادق (ع) فرمود:

«إِنَّ الدِّينَ وَأَصْلَ الدِّينِ هُوَ رَجُلٌ وَذَلِكَ الرَّجُلُ هُوَ الْيَقِينُ وَهُوَ الْإِيمَانُ وَهُوَ إِمَامٌ أَمَّتِهِ وَأَهْلُ زَمَانِهِ فَمَنْ عَرَفَهُ عَرَفَ اللَّهَ وَمَنْ أَنْكَرَهُ أَنْكَرَ اللَّهَ وَدِينَهُ وَمَنْ جَهِلَهُ جَهِلَ اللَّهَ وَدِينَهُ وَلَا يَعْرِفُ اللَّهَ وَدِينَهُ وَشَرَايِعَهُ بغيرِ ذَلِكَ الْإِمَامِ كَذَلِكَ جَرَى بِأَنَّ مَعْرِفَةَ الرِّجَالِ دِينَ اللَّهَ، وَالْمَعْرِفَةُ عَلَى وَجْهِهِ^(۱) مَعْرِفَةٌ ثَابِتَةٌ عَلَى بَصِيرَةٍ يَعْرِفُ بِهَا دِينَ اللَّهَ وَيُوصِلُ بِهَا إِلَى مَعْرِفَةِ اللَّهَ»^(۲).

((دین و اصل دین، مردی است و این مرد، همان یقین است و او همان ایمان است و او همان امام امت و اهل زمانش است. هر فردی که او را بشناسد، خداوند را شناخته است و هر فردی که او را انکار کند، خداوند و دینش را انکار کرده است و هر فردی که نسبت به او ناآگاهی داشته باشد - بدون این امام - نسبت به خداوند و دین و حدود و شرایع او ناآگاهی دارد. این چنین است که شناخت مردان، دین خداست و شناخت به شکل آن، شناخت ثابت و با بصیرتی است که به واسطه‌اش، دین خداوند شناخته می‌شود و به واسطه‌اش به شناخت خداوند رسیده می‌شود)).^(۳)

وَأَكَّدَ الرَّسُولُ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) عَلَى هَذَا الْأَمْرِ فِي حَدِيثِ الْفِرْقَةِ النَّاجِيَةِ الْمَشْهُورِ فِي كُتُبِ السُّنَنِ:
رسول‌الله (ص) بر همین امر در حدیث فرقه ناجیه، که در کتب اهل سنت مشهور است، تأکید کردند:

«تَفْتَرِقُ هَذِهِ الْأُمَّةُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا فِرْقَةً وَاحِدَةً. قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا هَذِهِ الْفِرْقَةُ؟ قَالَ: مَنْ كَانَ عَلَى مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي».

۱. هذا اللفظ مختلف فيه بين المصادر، فهنا (وجهه)، وفي خاتمة المستدرک: ج ۴ ص ۱۱۸ (وجهتها)، وفي البحار: ج ۲۴ ص ۲۹۰ نقلاً عن البصائر (وجهين)، وكذلك في مرآة العقول، وفي بعض المصادر: (ضربين).

۲. بصائر الدرجات - محمد بن الحسن الصفار: ص ۵۴۹؛ مختصر بصائر الدرجات - الحسن بن سليمان الحلبي: ص ۸۲؛ خاتمة المستدرک - الميرزا النوري: ج ۴ ص ۱۱۸؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ۴۲ ص ۲۹۰.

۳. بصائر الدرجات (محمد بن حسن صفار)، ص ۵۴۹؛ مختصر بصائر الدرجات (حسن بن سليمان حلبي)، ص ۸۲؛ خاتمة المستدرک (ميرزا نوری)، ج ۴، ص ۱۱۸؛ بحار الأنوار، ج ۴۲، ص ۲۹۰.

((این امت بر هفتاد و سه فرقه متفرق می‌شوند که همگی در آتش هستند به جز یک فرقه. گفته شد: ای رسول خدا آن فرقه کدام است؟ فرمود: آن‌ها که بر همان روشی هستند که امروز من و اصحابم بر آن هستیم)).^(۱)

«تَفَرَّقَ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ هِيَ؟ قَالَ: مَنْ كَانَ عَلَى مِثْلِ مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي»^(۱).

((امتم بر هفتاد و سه گروه متفرق می‌شوند که همگی در آتش هستند به جز یکی. گفتند ای رسول خدا و آن کدام است؟ فرمود: آن‌ها که به طریقه‌ای مثل آن‌چه که امروز من و اصحابم بر آن هستیم، باشند)).^(۲)

إذن، الرسول (صلى الله عليه وآله) قد حَدَّدَ صِفَةَ الْفِرْقَةِ النَّاجِيَةِ بِأَنَّهَا الْفِرْقَةُ الَّتِي يَكُونُ فِيهَا قَائِدٌ مَنْصُوبٌ مِنَ اللَّهِ، كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) ومؤمنون بهذه القيادة الإلهية المُعَرَّفَةِ بِاللَّهِ وبأمرِ اللَّهِ، كَمَا كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله).
بنابراین، در حقیقت رسول‌الله (ص) صفت فرقه ناجیه را این‌گونه معین کرده که این فرقه، همان گروهی است که رهبری برگزیده شده، از سوی خدا مانند رسول‌الله (ص) داشته باشد و به این رهبری الهی که معرّف خدا و حاکمیت خداست، مانند اصحاب رسول‌الله (ص) ایمان داشته باشند.

فالحق إذن كما حدَّده ووصفه رسولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بدقّةٍ، هو الْفِرْقَةُ الَّتِي فِيهَا الْعِلَاقَةُ الْمَوَافَقَةُ لِلْعِلَاقَةِ الَّتِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَصْحَابِهِ، أَيْ الْإِيمَانُ بِالْإِسْتِخْلَافِ، فَهَنَّاكَ خَلِيفَةُ إِلَهِی مَنْصُوبٌ مِنَ اللَّهِ، وَهَنَّاكَ مُؤْمِنُونَ بِهَذَا الْخَلِيفَةِ وَبِهَذَا الْأَصْلِ الَّذِي هُوَ أَصْلُ الدِّينِ الْإِلَهِی.
بنابراین حق، آن‌گونه که رسول‌الله (ص) بیان فرمودند، همان فرقه‌ای است که در آن ارتباطی مانند ارتباط بین پیامبر (ص) و اصحابش وجود داشته باشد، یعنی ایمان به خلافت الهی.

۱. وهذا اللفظ ذكره ابن تيمية في مجموع الفتاوى: ج ۲۴ ص ۱۷۱ - ۱۷۲ ووصفه بالمشهور.

۲. این عبارت را ابن تيمیه در کتاب «مجموع الفتاوى»، ج ۲۴، ص ۱۷۱ - ۱۷۲ ذکر کرده و آن را مشهور خوانده است.

در واقع آن‌جا خلیفه‌ای است که از سوی خدا منصوب شده باشد و مؤمنانی به این خلیفه و به این اصل خلافت که اصل دین الهی است وجود دارند.

وروی قریباً منه الشیخُ الصدوقُ رحمه الله قال:

شیخ صدوق (رحمت الله علیه) نیز نزدیک به همین مضمون را این‌گونه روایت کرده است:

«حدثنا أبو نصر محمد بن أحمد بن تمیم السرخسی قال: حدثنا أبو لبید محمد بن إدريس الشامي قال: حدثنا إسحاق بن إسرائيل قال: حدثنا عبد الرحمن بن محمد المحاربي قال: حدثنا الأفریقی، عن عبد الله بن یزید، عن عبد الله بن عمر قال: قال رسول الله (صلی الله علیه واله): سیأتي على أمتي ما أتى على بني إسرائيل مثلٌ بمثلٍ وإنهم تفرقوا على اثنين وسبعين ملّةً وستفرق أمتي على ثلاثٍ وسبعين ملّةً تزيّدُ عليهم واحدةً كلّها في النارِ غيرِ واحدةٍ. قال: قيل: يا رسول الله وما تلك الواحدة؟ قال هو: ما نحنُ عليه اليومَ أنا وأصحابي»^(۱).

رسول خدا (ص) فرمود: به‌زودی بر امتم مانند آن‌چه که بر بنی‌اسرائیل رخ داده است، موبه‌مو اتفاق خواهد افتاد، همانا بنی‌اسرائیل بر هفتاد و دو ملت تقسیم شدند و به‌زودی امت من بر هفتاد و سه ملت تقسیم می‌شوند که یک فرقه بیش از بنی‌اسرائیل هستند، همگی آن‌ها در آتش هستند جز یک فرقه. به رسول‌الله (ص) عرض شد: ای رسول خدا و آن یک فرقه کدام است؟ فرمود: همان فرقه‌ای که به طریقتی است که امروز من و اصحابم بر آن هستیم»^(۲).

۱. معانی الأخبار - الصدوق: ص ۳۲۳.

۲. معانی الأخبار (صدوق)، ص ۳۲۳.

الأصول الثلاثة:

أصول سه گانه:

الأصل الأول: المستخلف

اصل اول: مستخلف (خدا)

وهو الله سبحانه وتعالى أو الحقيقة.
مستخلف، خدای سبحان یا همان حقیقت است.

هناك طريقان للتصديق بوجود الحقيقة الغائبة الشاهدة الموحدة لهذا العالم:
دو طریق برای تصدیق به وجود آن حقیقت غایب شاهدهی که این عالم را خلق کرده
است، داریم:

الأول: طريق الوحي

اول: طريق وحی

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ
فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ١١٠].
«بگو که من فقط بشری مثل شما هستم؛ به من وحی می شود که خدای شما خدای یکتاست؛
پس آن که امید به لقای پروردگارش دارد باید عمل شایسته انجام دهد و هیچ کس را در پرستش
پروردگارش شریک قرار ندهد»^(۱).

يجب أن يعي أي إنسان أنه من غير المنطقي أن يقوم هو بغلق أذنيه عن سماع ما وراء الجدار،
ثم يقول - عناداً وتعنتاً - لمن سمعوا: لا يوجد شيء خلف الجدار. فالمفروض أولاً أن أفتح أذني

^۱. سورة كهف، آیه ۱۱۰.

وأحاول السماع، وعندها إذا لم أسمع كما سمعوا، يمكنني أن أحكم أنه لا يوجد شيء خلف الجدار.

هر انسانی باید این را بفهمد که منطقی نیست که گوشش را از شنیدن صدای پشت دیوار ببندد و سپس از روی عناد و لجبازی، به کسانی که می شنوند بگوید: چیزی پشت دیوار نیست؛ چون لازم است که اول گوش خود را باز کنم و سعی کنم بشنوم و در آن هنگام اگر آنچه که آن ها شنیدند را نشنیدم، می توانم حکم به این بدهم که چیزی پشت دیوار وجود ندارد.

الحق، إنّ طريق الوحي هو الطريق الأصل والأشرف، وأوله التصديق بوجود الحقيقة (أو الله سبحانه)، ولكنه يمتد إلى ما بعد التصديق وهو المعرفة وهي علة الخلق^(١)، ويكون ابتداءً بالاستعداد للسمع من الحقيقة، ومن ثم بالتجرد والإخلاص للحقيقة الموحدة لهذا الكون، حتى تسمع روح الإنسان من الحقيقة الحكيمة، ويثبت له الوجود والحكمة، ومن ثم تبدأ رحلته إلى المعرفة، فيسمع من الله ومن رسله بالوحي في الرؤيا والكشف، بل حتى يصل الأمر إلى أن يسمع الإنسان حتى الجمادات^(٢)، وهو طريق الأنبياء والأولياء، والمفروض أنه طريق كل ولد آدم، ولكنهم يعرضون عن ربهم وهو يناديهم، وينشغلون في الدنيا فيغفلون. وربما كانت أفعالهم خبيثة كمعاداة أولياء الله حتى يغشى قلوبهم الرين فلا يسمعون ولا يعون، ﴿كَأَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ [المطففين: ١٤].

در حقیقت، طریق وحی راه برتر و شریف تری است و آغازش تصدیق به وجود حقیقت (خدای سبحان) است، ولی به مراحل بعد از تصدیق یعنی معرفت که علت آفرینش است نیز کشیده می شود.^(٣) آغاز این راه از آمادگی برای شنیدن حقیقت شروع می شود، پس از آن به وسیله تجرد و اخلاص برای آن حقیقتی که این جهان را به وجود آورده تا جایی می رسد، که روح انسان مستقیماً از آن حقیقت حکیم می شنود و برایش وجود و حکمت ثابت می شود و از آن به بعد، سفر خود را به سمت معرفت آغاز کند؛ به این ترتیب از خدا و رسولانش از طریق وحی در رؤیا و کشف بشنود، بلکه

١. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» [الذاریات: ٥٦] أي ليعرفون.

٢. الجمادات أو المواد عموماً هي مصدر الحياة البكتيرية والنباتية والحيوانية وأيضاً كل مظاهر الحياة من نسخ ونمو وحركة ماهي إلا عمليات كيميائية إذا نظر لها في حدود هذا العالم المادي، وبالتالي فلا يوجد فرق حقيقي بين نبات وحيوان وبكتريا وجماد، وإنما الفرق فقط في تركيب هذه المواد بصورة جعلتها مؤهلة لعملية النسخ الذاتي وما نتج عنه خلال عملية التطور.

٣. (جن و انس را نیافریدم مگر برای این که مرا بپرستند) (ذاریات، ٥٦)، یعنی مرا بشناسند.

کار به جایی می‌رسد که انسان حتی صدای جمادات را هم می‌شنود.^(۱) این همان طریق انبیاء و اولیاء الهی است؛ و فرض آن است که همه فرزندان آدم باید همین طریق را بیمایند، اما متأسفانه آن‌ها از خداوند رو بر می‌تابند، و درحالی که خداوند آن‌ها را فرا می‌خواند، مشغول دنیا گشته و غافل می‌شوند؛ و چه بسا اعمال خبیثی مانند دشمنی با اولیاء الهی انجام دهند تا زنگار، همه دل‌شان را فرا بگیرد و در نتیجه چیزی نشنوند و چیزی درک نکنند: «چنین نیست، بلکه آن‌چه می‌کردند دل‌شان را چون زنگار در برگرفته است»^(۲).

وبما أن هذا الطريق كما بينت يمتد إلى ما بعد التصديق، فلا بأس أن نتوسع قليلاً في مسألة المعرفة التي هي علت خلق الإنسان.

از آن‌جا که این طریق، همچنان که بیان شد به مراحل بعد از تصدیق نیز کشیده می‌شود، پس ناچار باید اندکی درباره مسئله معرفت که علت آفرینش انسان است بیشتر بدانیم.

المعرفة: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ [الذاریات: ۵۶].

معرفت: «جن و انس را نیافریدم مگر برای این که مرا بپرستند»^(۳).

الإنسان بالأساس مفطور على معرفة الله، لأنه خلق على صورته، أي أن الإنسان هو تجلي الله في عوالم الخلق. فالصورة كما نعرف تحكي الحقيقة بقدر ما، ولكن لما أعرض عامة الناس عن سبيل الله وانشغلوا بالدنيا وغفلوا عن ربهم وكان المتذكرون منهم خاصة وقليل فقط، كالنجوم المضيئة في ظلمة السماء؛ كانت مشيئة الله - ولرحمته - أن اختار رسلاً من هؤلاء الخاصة الذين تذكروا وسمعوا، وأرسلهم ليذكروا الغافلين المشغولين بالدنيا ويعرفونهم الطريق ويسيروا بهم إلى الله، لينجوا بعض هؤلاء الغافلين ويتذكروا ويعرفوا

۱. جمادات یا به‌طور کلی همه مواد، منشأ حیات باکتریایی و گیاهی و حیوانی هستند. همچنین همه مظاهر حیات (نسخ و رشد و حرکت) اگر در حدود همین عالم مادی به آن‌ها نگریسته شود، چیزی جز عملیات شیمیایی نیستند و در نتیجه تفاوت حقیقی بین نبات و حیوان و باکتری و جماد وجود ندارد؛ و تفاوت تنها در نوع ترکیب این مواد است، به‌گونه‌ای که آن ماده را شایسته عملیات تولید مثل (تبدل و تغیر) و نتایج عملیات تکامل می‌کند.

۲. قرآن کریم، سوره مطففین، آیه ۴.

۳. قرآن کریم، سوره ذاریات، آیه ۵۶.

بفضل الله وبفضل هؤلاء الناجين الأوائل. إذن، الأصل أن الناس كلهم يتذكرون ولا يحتاجون من يذكرهم. فلو كان هناك رسول فالمفروض أن يعرفوه حتى دون إعلانه عن نفسه.

انسان اساساً بر معرفت خدا سرشته شده است، چون بر صورت و شکل خدا خلق شده است؛ یعنی انسان تجلی الله در عوالم آفرینش است. همان طور که می دانیم صورت و شکل هر چیز تا اندازه ای حکایتگر و بیانگر حقیقت آن چیز است، اما هنگامی که عموم مردم از راه خدا اعراض کرده و مشغول دنیا گشته و از پروردگارشان غافل شده و متذکران گروه خاص و اندکی شدند که در آسمان تاریک مانند ستاره می درخشند، مشیت و اراده خدا به سبب رحمتش به این تعلق گرفت که رسولانی را از بین همین گروه خاص و اندکی که شنیدند و متذکر شدند، انتخاب کند؛ و آنها را فرستاد تا غافلان و مشغولان به دنیا را متذکر شوند و راه را به آنها نشان داده و آنها را به سمت خدا حرکت دهند تا بعضی از این غافلان نجات یابند و متذکر شوند و فضل خدا و برتری این نجات یافتگان نخست را دریابند. بنابراین، اصل این است که همه مردم متذکر شوند و نیازمند کسی نباشند که آنها را به یاد خدا بیندازد؛ اگر خداوند رسولی مبعوث کند، فرض این است که بدون معرفی خودش به عنوان رسول، مردم او را بشناسند.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ [البقرة: ۲۸۲].
 «و از خدا پروا کنید و خدا به شما می آموزد و خدا به همه چیز داناست»^(۱).

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ۱۱۰].
 «بگو که من فقط بشری مثل شما هستم؛ به من وحی می شود که خدای شما خدای یکتاست؛ پس آن که امید به لقای پروردگارش دارد باید عمل شایسته انجام دهد و هیچ کس را در پرستش پروردگارش شریک قرار ندهد»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۸۲.

^۲. قرآن کریم، سوره کهف، آیه ۱۱۰.

ولو أنهم غفلوا، فالمفروض أن المتذكر (الرسول) - الذي أرسله الله لهم ليسلك بهم الطريق الذي أضاعوه بغفلتهم - لا يحتاج إلى الكثير ليدكرهم.

حتى اگر مردم غافل شدند، باز هم واجب است که آن متذکر -رسولی که خدا به سويشان فرستاده تا آن ها را به راهی ببرد که به سبب غفلتشان، آن را ضایع کرده اند- برای تذکر آن ها به رسالت خویش، به چیز زیادی نیاز نداشته باشد.

بل المفروض أن خليفة الله لا يحتاج أكثر من الإعلان عن نفسه. والمفروض أن الناس قادرون على التعرف على خليفة ربهم وإلههم الذي يمكنهم الاتصال به ومعه دائماً وسؤاله عن رسوله، هذا هو الأصل إن كانوا أناساً محافظين على فطرتهم وإنسانياتهم وإن كانوا غافلين، ولهذا بيّن القرآن أن الأنبياء وإبراهيم لم يكونوا يحتاجون أكثر من إعلان دعواتهم، أي الأذان: ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ [الحج: ٢٧]. فالآية واضحة؛ أذن يا إبراهيم، والناس يأتوك على عجلة بمجرد أن يعلموا بإعلانك عن دعوة الله التي تحملها^(١)، لأنهم سيتذكرون ويتصلون بربهم ويعلمون منه أمر رسوله وأحقيته، بل المفروض

١. وهذا ما قاله ورثة إبراهيم (عليه السلام) وهم الخاصة المخلصون لله من ذرية إبراهيم (عليه السلام) حيث أسكنهم إبراهيم (عليه السلام) بأمر الله قرب البيت الحرام ليكونوا هم أئمة الناس الذين يؤذنون بالحج ويقومون الصلاة أي يقومون بدين الله سبحانه بعد أبيهم إبراهيم (عليه السلام) فيجب على الناس أن يأتوهم كما وجب على الناس إتيان أبيهم إبراهيم (عليه السلام) من قبل، **رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ** [إبراهيم: ٣٧].

في الكافي - الكليني: ج ١ ص ٣٩٢ - ٣٩٣:

- علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن ابن أبي عمير، عن ابن أذينة، عن الفضيل، عن أبي جعفر (عليه السلام) قال: نظر إلى الناس يطوفون حول الكعبة، فقال: هكذا كانوا يطوفون في الجاهلية، إنما أمروا أن يطوفوا بها، ثم ينفروا إلينا فيعلمونا ولايتهم ومودتهم ويعرضوا علينا نصرتهم، ثم قرأ هذه الآية " واجعل أفئدة من الناس تهوي إليهم".

- الحسين بن محمد، عن معلى بن محمد عن علي بن أسباط، عن داود بن النعمان عن أبي عبيدة قال: سمعت أبا جعفر (عليه السلام) - ورأي الناس بمكة وما يعملون - قال فقال: فعال كفعال الجاهلية أما والله ما أمروا بهذا وما أمروا إلا أن يقضوا نقضهم و ليوفوا نذورهم فيمروا بنا فيخبرونا بولايتهم ويعرضوا علينا نصرتهم.

- علي بن إبراهيم، عن صالح بن السندي، عن جعفر بن بشير، ومحمد بن يحيى، عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن ابن فضال جميعا، عن أبي جميلة، عن خالد بن عمار، عن سدير قال: سمعت أبا جعفر (عليه السلام) وهو داخل وأنا خارج وأخذ يدي، ثم استقبل البيت فقال: يا سدير إنما أمر الناس أن يأتوا هذه الأحجار فيطوفوا بها ثم يأتونا فيعلمونا ولايتهم لنا وهو قول الله: "واني لغفار لمن تاب وآمن وعمل صالحا ثم اهتدى ثم أوماً بيده إلى صدره - إلى ولايتنا - ثم قال: يا سدير فأريك الصادين عن دين الله، ثم نظر إلى أبي حنيفة وسفيان الثوري في ذلك الزمان وهم خلق في المسجد، فقال: هؤلاء الصادون عن دين الله بلا هدى من الله ولا كتاب مبين، إن هؤلاء.. لو جلسوا في بيوتهم فجال الناس فلم يجدوا أحدا يخبرهم عن الله تبارك وتعالى وعن رسوله (صلى الله عليه واله) حتى يأتونا فنخبرهم عن الله تبارك وتعالى وعن رسوله (صلى الله عليه واله).

أنهم متذكرون مثلك، ويعرفونك قبل أن تؤذن، ولكنهم للأسف انشغلوا بالدنيا حتى ذكرتهم أنت فانتبهوا.

بلکه فرض این است که خلیفه خدا به چیزی بیش از معرفی خود نیاز ندارد؛ و مفروض این است که مردم قادر بر شناخت این مسئله باشند که او خلیفه پروردگار و خدای آنهاست که خودشان می‌توانند به او متصل شده و درباره این شخص (رسول) از او سؤال کنند. این همان اصل و اساس است، اگر مردمی باشند که مراقب اصل فطرت و انسانیت‌شان بودند، هرچند غافل شده باشند. برای همین قرآن کریم بیان کرده که انبیاء و ابراهیم (ع) به چیزی بیش از اعلام رسالت و دعوت‌شان نیاز نداشتند و این همان اذان است: «و مردم را ندای حج ده تا پیاده و سواره بر مرکب‌های سبک‌رو از هر راه دوری به‌سوی تو بیایند»^(۱). این آیه روشن است، یعنی ای ابراهیم، ندا ده و مردم باید با شتاب به سمت تو بیایند، به محض این که بفهمند که تو دعوت الهی که حاملش هستی را اعلام کردی،^(۲) چون آنها به‌زودی متذکر شده و به پروردگارشان متصل می‌شوند و از نزد

^۱. قرآن کریم، سوره حج، آیه ۲۷.

^۲. این سخن همان چیزی است که وارثان ابراهیم (ع) گفتند، یعنی گروه خاصی از ذریه ابراهیم (ع) که برای خدا خالص شده بودند، زیرا ابراهیم (ع) آنان را به امر خدا در نزدیک بیت الحرام ساکن کرده بود تا امامان مردم باشند؛ همان امامانی که مردم را به حج و اقامه نماز ندا می‌دهند، یعنی دین خدا را بعد از پدرشان ابراهیم (ع) بپا می‌دارند؛ پس بر مردم واجب است که به نزد آنها بیایند، همچنان که در گذشته واجب بود به نزد پدرشان ابراهیم (ع) بیایند: ((پروردگار ما، من بعضی از فرزندانم را در بیابانی غیر حاصل‌خیز در نزد خانه حرام تو ساکن نمودم تا نماز را بپا دارند؛ پس قلوب بخشی از مردم را عاشق آنها قرار بده و آنها را از ثمرات و میوه‌ها روزی بده تا بلکه سپاس‌گزار باشند)) (ابراهیم/۳۷).

در کافی (کلینی)، ج ۱، ص ۳۹۲ - ۳۹۳ روایت شده:

(عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنِ الْفَضْلِ عَنْ إِمَامِ بَاقِرٍ (ع) بِهِ مَرْدَمٌ فِي حَالِ طَوَافِ خَانَةِ كَعْبَةَ نَظَرُوا وَبِهِ فَضِيلٌ فَرَمُوا: (در زمان جاهلیت هم همین‌گونه طواف می‌کردند. آنها فقط امر به طواف این کعبه شدند تا به سمت ما کوچ کنند و ما را از ولایت‌مداری و عشق‌شان باخبر کنند و یاری‌شان را بر ما عرضه نمایند). سپس این آیه را خواند: (فَجَعَلَ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ).

(الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَصْبَاطٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ إِمَامِ بَاقِرٍ (ع) شَنَدِمَ هَنَگَامِي كِهْ بِهِ مَكَّةُ وَ أَعْمَالُ مَرْدَمِ نَگَاهِ مِي كَرْدَ فَرَمُوا: (کارهایی مانند کارهای جاهلیت است. آگاه باش به خدا قسم که امر به این کار نشده‌اند و امر نشده‌اند، جز این که چرک و زواید را از خود دور کنند و نذرشان را وفا کنند و از کنار ما بگذرند و به ما از ولایت‌مداری خود خبر دهند و نصرت و یاری‌شان را بر ما اهل بیت عرضه کنند)).

(عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ صَالِحِ بْنِ السُّدِّيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عِيسَى عَنْ ابْنِ فَضَالٍ جَمِيعاً عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ خَالِدِ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ سَدِيرٍ مِي گويد از امام باقر (ع) شنیدم درحالی که داخل بیت‌الله الحرام شده بود و من در حال خارج شدن بودم، دستم را گرفت و سپس به خانه خدا رو کرد و فرمود: (ای سدید، مردم فقط به این امر شدند که به سمت این سنگ‌ها بیایند و دور آنها

خدا امر و ولایت آن رسول و حقانیتش را می‌یابند؛ بلکه واجب است که آن‌ها مانند خود رسول متذکر باشند و تو را قبل از آن که ادعای رسالت کنی بشناسند، اما متأسفانه مشغول دنیا شدند تا جایی که رسول، آن‌ها را تذکر می‌دهد تا بیدار شوند.

إذن، فالناس يأتوك بمجرد أن تعلن، أما غير الناس أو الذين نكسوا فطرتهم حتى لم يعد من اللائق أن يسموا ناس، فهؤلاء أكيد لا ينفعهم لا أذان ولا أي شيء آخر. وبين الناس وبين من نكسوا فطرتهم هناك كثير ممن لوثوا فطرتهم وأنفسهم بقدر ما، فهم يحتاجون لأشياء أخرى غير الإعلان والأذان، وهي ما نسميها بالأدلة لمعرفة خليفة الله أو قانون معرفة الحجة. بنابراین، خداوند به ابراهیم (ع) می‌فرماید: مردم به محض آن که اعلام رسالت کردی باید نزد تو بیایند، اما انسان‌نماها یا همان کسانی که فطرت‌شان را وارونه و آلوده کرده‌اند به نحوی که دیگر نمی‌توان آن‌ها را انسان نامید، قطعاً این اعلام و اعلان و اذان برایشان سودی ندارد و هیچ کار دیگری هم برایشان سودمند نیست. بین مردم و بین اصحاب فطرت‌های وارونه شده، بسیار هستند کسانی که فطرت و جان‌شان را تا اندازه‌ای آلوده کرده‌اند، لذا نیازمند چیزهای دیگری غیر از اعلام و اذان هستند؛ که همان چیزی است که ما به آن می‌گوییم ادله شناخت خلیفه خدا یا قانون معرفت حجت.

ولرحمته سبحانه وتعالى لم يكتف بإرسال الرسل مع أنه فضل منه سبحانه، بل أمر رسله بالإعلان عن دعواتهم، رغم ما سيتحملة رسله وأحباؤه سبحانه من أعدائه بسبب هذا الإعلان. بل ولسعة رحمته سبحانه وتعالى لم يكتف بكل هذا حتى أرسل مع رسله الآيات والبيّنات (الأدلة الواضحة الجلية لكل طالب حق)، حتى لا يبقى عذر لمعتذر ولا حجة لمحتج مهما كان هذا العذر واهناً وهذه الحجة داحضة، ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى

طواف کنند و سپس نزد ما بیایند و ولایت‌مداری خود را به ما بگویند. این همان آیه قرآن است: ((من بخشنده هستم کسی را که توبه کرده و ایمان بیاورد و عمل شایسته کند و سپس راهنمایی و رهبری شود)) (طه/۸۲). سپس به سینه مبارکش اشاره کرده و فرمود: یعنی به ولایت ما رهبری شود. سپس فرمود: ای سدر، پس آن‌ها که از دین خدا مانع می‌شوند را به تو نشان دهم؟ سپس به سمت ابوحنیفه و سفیان ثوری در آن زمان نگاه کرد که حلقه‌ای در مسجد تشکیل داده بودند؛ پس فرمود: این‌ها همان موانع دین خدا هستند که فاقد هدایت الهی و کتاب آشکارند. ای کاش ... در خانه‌های خود بنشینند که مردم این‌جا به سادگی بگردند و بچرخند و کسی را پیدا نکنند که درباره خدا و رسول (ص) به آن‌ها بیاموزد تا این که مردم به نزد ما بیایند و ما درباره خدا و رسولش (ص) به آن‌ها بیاموزیم)).

اللَّهُ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزاً حَكِيماً» [النساء: ١٦٥]. فمع أنه - كما بينا - لا حجة حقيقية لهم، ولكنه الكريم الرحيم اعتبرها حجة لهم لعظم كرمه. فأرسل الرسل بالآيات وبالبيّنات ليقطع دابر هذه الحجة الموهومة. ومع هذا - وللأسف - فهؤلاء المتمرّدون عديمو الحياء الذين أعطاهم الله الفرصة بعد الأخرى من غير استحقاق، سيطلبون فرصة أخرى، ﴿قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَخْيَتْنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ﴾ [غافر: ١١].

اما خداوند به سبب رحمتش به فرستادن رسولان اکتفا نکرد، با این که همین ارسال، نیز از فضل است، بلکه بیش از این، به رسولانش امر کرد که دعوت خویش را اعلان کنند، علی رغم آن چه که رسولان و اولیای خدا از دشمنان خدا به سبب همین ادعا متحمل می شوند؛ بلکه به سبب سعه رحمتش به این همه نیز اکتفا نکرد تا این که با رسولانش آیات و بیّنات (دلایل آشکار روشن برای هر طالب حقیقتی) فرستاد تا دیگر عذر و حجتی برای کسی باقی نماند، هرچند این عذر بی اساس و آن حجت باطل باشد. «رسولانی بشارت دهنده و هشدار دهنده فرستادیم تا برای مردم، حجتی بر خدا بعد از این رسولان باقی نماند و خداوند صاحب عزت و حکمت است»^(۱). با وجود این که - همان طور که بیان کردیم - هیچ حجت و عذر حقیقی برای مردم وجود ندارد، اما خداوند کریم و مهربان، به سبب عظمت کرامتش این بهانه های واهی را هم حجت شمرد؛ در نتیجه رسولان را با آیات و بیّنات فرستاد تا ریشه این حجت و عذر موهوم را قطع کنند. با این همه باز هم متأسفانه این متمرّدان و سرکشان بی حیائی که بارها خداوند بدون هیچ گونه استحقاق و شایستگی به آنها فرصت عنایت کرد، فرصت دیگری می طلبند: «گفتند: پروردگارا، دو بار ما را میراندی و دو بار ما را زنده کردی؛ پس ما به گناهان خود اعتراف کردیم؛ پس آیا راهی برای برون رفت هست؟»^(۲).

ولكي نتصور المسألة أكثر أضرب هذا المثال: لو كان لديك عمل ما وكلفت به شخصاً معيناً، وهو لا يؤديه بسبب إهماله وكسله، وعندما تسأله لِمَ لَمْ تُوَدِّي العمل؟ سيأتيك بأعذار واهية غير حقيقية. فيقول لك مثلاً: أحتاج كذا وكذا لأداء العمل. فأنت لتقطع عليه أعذاره وحججه الواهية - مع علمك بأنها أعذار واهية كاذبة - تحقق له مطالبه، وهكذا كأنك

^۱. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۶۵.

^۲. قرآن کریم، سوره غافر، آیه ۱۱.

اعتبرتها أَعذار وحجج حقیقیة، وكما يقول المثل المعروف: اتبع الكذاب إلى عتبة الباب، ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَّذِلَّ وَنَخْزَى﴾ [طه: ۱۳۴]. فالمسألة من هذا الباب ولا يتصور أحد أن للناس حجة حقیقیة على الله، سواء أرسل رسل أم لم يرسل، سواء كان مع الرسل آيات وبيّنات وأدلة، أو كانت أيديهم خالية إلا من ذكر الله.

برای این که مسئله را بیشتر و بهتر تصور کنیم، این مثال را ذکر می‌کنم: اگر شما کاری داشته باشی و شخص معینی را مکلف به انجام آن کنی، در حالی که او به سبب اهمال و تبلی آن را انجام نمی‌دهد و هنگامی که از او بررسی که چرا کارت را انجام ندادی، برایت عذر و بهانه‌های واهی و غیر حقیقی می‌آورد و مثلاً می‌گوید: برای این کار به فلان و بهمان نیازمندم؛ و شما برای این که عذر و بهانه‌های واهی او را ریشه‌کن کنی (با این که می‌دانی بهانه‌هایی واهی و دروغین هستند) نیازمندی‌هایش را برایش فراهم می‌کنی، به گونه‌ای که گویا آن بهانه‌ها را عذری حقیقی حساب کرده‌ای، همچنان که در ضرب‌المثل معروف عربی می‌گویند: ((آدم دروغ‌گو را تا پشت در دنبال کن)). «و اگر ما قبل از آن، آن‌ها را با عذابی نابود کرده بودیم، هر آینه می‌گفتند که چرا به سمت ما رسولی نفرستادی تا از آیات تو تبعیت کنیم قبل از آن که ذلیل و خوار شویم؟»^(۱). بنابراین، مسئله از این باب است و هیچ کس تصور نکند که مردم واقعاً بر خدا حجتی حقیقی دارند، خواه رسولانی فرستاده باشد یا نفرستاده باشد و خواه آن رسولان آیات و بیّنات و دلایلی داشته باشند یا دست‌شان خالی از هر دلیلی جز یاد خدا باشد.

إذن، فالمطلوب من كل إنسان أن يتذكر ويخلص ليكون نبياً يوحى إليه ويعرف الحقيقة وما يريده منه بارئ سبّاحه، فقد فطره الله على هذا وخلقه لهذا وهو ممتحن ليكون هكذا، ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ [الذاریات: ۵۶]. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ [البقرة: ۲۸۲].

بنابراین، مطلوب است که هر انسانی خودش متذکر و اهل یاد خدا و اخلاص باشد تا خودش نبی گردد و به او وحی شود و حقیقت و آنچه خدا از او می‌خواهد (تکلیفش) را بشناسد، چون

^۱. قرآن کریم، سوره طه، آیه ۱۳۴.

خداوند او را بر همین ویژگی و استعداد سرشته و امتحان می‌گردد تا که چنین شود: «و جن و انس را نیافریدم مگر برای این که عبادتم کنند»^(۱). «و تقوای خدا پیشه کنید و خداوند شما را می‌آموزد و خدا بر همه چیز داناست»^(۲).

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ۱۱۰].

«بگو که من فقط بشری مثل شما هستم؛ به من وحی می‌شود که خدای شما خدای یکتاست؛ پس آن که به لقای پروردگارش امید دارد باید عمل شایسته انجام دهد و هیچ کس را در پرستش پروردگارش شریک قرار ندهد»^(۳).

ولكن للأسف أكثر الناس يركنون إلى ظلمة هذا العالم الجسماني ويغفلون عن ربهم. فلا يسلك هذا الطريق وهو طريق الوحي إلا قليل، كأنبياء الله ورسله وأوليائه سبحانه. ففتح الله لبقية بني آدم طريق الواسطة أو الخليفة الذي يوصلهم ويعرفهم، وهكذا ظهر مع فتح طريق الواسطة أصلاً آخران مرتبطان بالمستخلف الواجب معرفته سبحانه، وهما الخليفة والرسالة التي يحملها للتعريف.

اما متأسفانه بیشتر مردم به ظلمت این عالم جسمانی روی می‌آورند و از پروردگارشان غفلت می‌کنند؛ در نتیجه این طریق (طریق وحی الهی) را جز گروه اندکی مانند انبیاء و اولیاء الهی نمی‌پیمایند. به همین سبب، خداوند برای دیگر فرزندان آدم، راه واسطه یا خلیفه‌ای که آن‌ها را برساند و با خدا آشنا کند، گشود. با گشایش طریق واسطه و خلیفه، دو اصل دیگر که مرتبط با مستخلف (خدایی که شناختش واجب است) نیز آشکار شد و آن دو اصل همانا خلیفه و رسالتی است که او برای معرفی خدا حمل می‌کند.

^۱. قرآن کریم، سوره ذاریات، آیه ۵۶.

^۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۸۲.

^۳. قرآن کریم، سوره کهف، آیه ۱۱۰.

الثاني: الطريق العقلي

دوم: طريق عقلي

وهو طريق يتحرى إثبات وجود الله أو الحقيقة وإثبات الصفات، ولكنه لا يحقق المعرفة الحقيقية التي هي علت الخلق.

طريقی است که اثبات وجود خدا یا حقیقت و اثبات صفاتش را بررسی می‌کند، اما معرفت حقیقی که علت آفرینش است را محقق نمی‌سازد.

تعرض القرآن لبعض الأدلة العقلية، كدليل النظام والحكمة التي يراها الإنسان في الكون، ودليل أن عدم غير منتج. وسنتعرض لبعض الأدلة العقلية لعلها تكون حجة على من يلتزمون العقل^(١) في الاستدلال كما يدعون.

قرآن کریم برخی از ادله عقلی، مانند دلیل نظام و حکمتی که انسان در جهان می‌بیند و همچنین برهان «عدم، خالق نیست» را ارائه داده است. به زودی برخی از این ادله را بیان می‌کنیم تا بلکه بر کسانی که ادعا می‌کنند که در مقام استدلال ملتزم به عقل هستند، حجت باشد.

وهنا لابد من تشخيص وتحديد أمر مهم لابد أن يرافقنا في أي موضع نريد إقحام العقل فيه، وهو أن العقل ميزان وليس أوزان. فالعقل يقايس المعلومات التي تعطى له ويبين ما فيها، وثقله وخفته أو حتى عدمه وعدم قيمته. ولهذا ولكي تتحقق مهمة العقل بصورة صحيحة، لابد من وجود أوزان قياسية حقيقية ثابتة يقينية، لكي تكون المرجع في الموازنة. وإلا فسيكون ما يوضع في إحدى كفتي الميزان أو العقل مجرد وهم لا يمت للحقيقة بصلته، فتكون النتيجة الخلو إلى نتائج خاطئة. وللأسف هذا أمر واقع ومنتشر بشكل واسع سواء على مستوى العقيدة أم التشريع.

در آغاز باید امر مهمی را مشخص و محدود کنیم تا در هر بحثی که از دلیل عقلی بهره گرفتیم، همراه ما باشد. آن مقدمه این است که عقل، میزان و ترازوست، نه وزنه! عقل بین معلوماتی که به

١. ولابد من لفت الانتباه أننا هنا مجارة للاستخدام اللفظي نسمي ظل العقل عند الإنسان بالعقل، باعتبار أنه صورته ويصح أن نسميه به، وإلا فالعقل الحقيقي هو ما في السماء السابعة الكلية.

آن داده می‌شود قیاس کرده و آنچه در آن هاست و سنگینی و سبکی یا حتی عدم یا فقدان ارزش آن را نشان می‌دهد. به همین دلیل برای اینکه وظیفه عقل به شکل صحیح انجام گیرد، باید وزنه‌های سنجش حقیقی ثابت و یقینی وجود داشته باشد تا مرجعی جهت مقایسه و موازنه عقلی شود، وگرنه آنچه در یک کفه ترازو یا عقل گذاشته می‌شود، صرفاً وهمی است که هیچ ارتباطی با حقیقت ندارد و در نتیجه دچار اشتباه می‌شویم. متأسفانه این امری واقعی است و به شکل گسترده در حوزه عقاید و احکام انتشار پیدا کرده است.

وبما أن الكلام هنا في إثبات وجود الحقيقة الموجدة للعالم أو المستخلف (الله)، فلا يمكن أن تكون أوزاننا في ميزان العقل شرعية دينية، لأننا هنا في صدد إثبات الأصل الذي يرجع إليه الدين. إذن، لابد أن تكون أوزاننا من الثوابت والبدیهيات التي لا تحتاج إلى نظر، مثل: استحالة أن يكون الشيء معدوماً وموجوداً معاً، واستحالة أن تتسلسل الموجودات المتناهية العدد في سلسلة لا متناهية من كل حيثية وجهة، واستحالة أن يكون العدم منتجاً، وأمثال هذه الثوابت.

از آن جا که سخن ما درباره اثبات وجود حقیقت خالق این جهان یا همان مستخلف (خدا) است، لذا وزنه‌ها و سنگ محک‌های ما در ترازوی عقلی نمی‌تواند شرعی و دینی باشد، چون این جا در صدد اثبات اصلی هستیم که دین به آن برمی‌گردد؛ پس به ناچار این وزنه‌ها باید از امور ثابت و بدیهی بی‌نیاز از استدلال باشد، مثلاً محال بودن این که چیزی در یک آن، هم موجود باشد و هم معدوم،^(۱) و محال بودن تسلسل و توالی موجودات متناهی در سلسله نامتناهی از هر حیث و جهت^(۲) و محال بودن خالق بودن عدم^(۱) و امثال این بدیهیات ثابت عقلی.

^۱. این اصل در منطق و فلسفه به عنوان بدیهی‌ترین بدیهیات اولیه تصدیقی محسوب می‌شود: (النقيضان أو المتناقضان لا يجتمعان ولا يرتفعان). دو نقيض باهم جمع نمی‌شوند و رفع نیز نمی‌شوند؛ مثلاً یک چیز نمی‌تواند در همان حال که موجود است معدوم باشد (اجتماع دو نقيض) یا این که نه موجود باشد و نه معدوم (ارتفاع دو نقيض). (مترجم)

^۲. این اصل از بدیهیات ثانوی فلسفی است که مورد اتفاق همه فلاسفه می‌باشد؛ مثلاً اگر علت «الف»، «ب» باشد و علت «ب»، «ج» باشد و علت «ج»، «د» باشد و «د» نیز علت دیگری داشته باشد و این سلسله تا بی‌نهایت ادامه داشته باشد و هیچ‌گاه به علتی نرسد که خودش معلول علت دیگر نباشد، تسلسل محال و باطل پیش می‌آید. فلاسفه می‌گویند علت بطلان و استحالة تسلسل نامتناهی این است که فرض تسلسل به معنای فرض عدم علیت است، یعنی در حلقه اول هیچ علت حقیقی وجود ندارد که این سلسله به آن برسد و در نتیجه همه این

ومن الأدلة العقلية التي احتج بها الله سبحانه وتعالى على الملحدین في القرآن^(۲):
 برخی از ادله عقلی که خداوند سبحان با آن‌ها بر ملحدان (خدا ناباوران) در قرآن^(۳) استدلال کرده، به این شرح هستند:

أ/ العدم لا ينتج شيئاً، والأثر دال على المؤثر.
 ا. عدم، خالق نیست و هر اثر، دلالت بر مؤثر دارد.

قال تعالى: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ [الطور: ۳۵].
 خداوند می‌فرماید: «آیا از ناچیز (لا شیء و عدم) آفریده شده‌اند یا خودشان آفریدگار هستند؟!»^(۴).

إنّ العالم (أو العوالم) ليس أزلياً، بل حادث لأنه متغير، وكل حادث مسبوق بالعدم، فلا بد له من محدث، لأن العدم المطلق لا شيئية فيه فهو غير منتج، فيستحيل أن يأتي شيء من لا شيء

سلسله معلولات در نهایت از یک «لا شیء» و «ناچیز» و «عدم مطلق» به وجود آمده‌اند، درحالی که «لا شیء» و «عدم مطلق» نمی‌تواند منتج و علت موجود باشد، چون عدم مطلق وجودی ندارد که به شیء دیگر وجود بدهد (به هر معنای قابل فرض). (مترجم)

^۱. در مباحث امور عامه فلسفه مبحثی تحت عنوان «لا شیئیة للعدم من حيث العدم» داریم، به این معنا که «ناچیز» و «لا شیء مطلق» چیزی نیست و هیچ حظ و بهره‌ای از هستی ندارد تا به چیز دیگری هستی بدهد. همچنین اصل دیگری که در معنا شبیه به همین اصل می‌باشد این است که: «فاقد الشيء لا يعطى الشيء»، یعنی آن که خودش چیزی را ندارد به طریق اولی نمی‌تواند آن چیز را به دیگری افاضه کند. مثلاً اگر شما علم حدیث نداشته باشید قطعاً نمی‌توانید کسی دیگر را علم الحدیث بیاموزید؛ همچنین اگر علت، فاقد یک کمال و خاصیت وجودی (هرچند به نحو تمام‌تر و کامل‌تر و اشرف و اعلی) باشد نمی‌تواند آن را به معلول خود افاضه کند. اصل دیگری که شبیه همین اصل عقلی است، اصل «لزوم سنخیت بین علت و معلول» است، یعنی هر علتی موجب و موجب هر معلولی نمی‌شود و معلول و علت باید یک نحو سنخیت و همخوانی و هماهنگی باهم داشته باشند و هر معلولی از هر علتی حاصل نمی‌شود. (مترجم)

^۲. أما سوق الآيات القرآنية هنا فليس باعتبار أنها حجة بذاتها بل باعتبار أنها تطرح دليلاً عقلياً فليس للمخالف رد الدليل المطروح باعتبار أنه من القرآن وهو لا يؤمن بالله ولا بالقرآن، فنحن لا نلزمه بالدليل لأنه قرآني بل لأنه عقلي فإذا كان لا يلتزم بهذا الدليل العقلي فعليه أن يرده بدليل نقض عقلي.

^۳. وقتی در اینجا سخن از آیات قرآن می‌رانیم به این معنی نیست که در دلایل عقلی، آیات قرآن حجت هستند. بلکه به این اعتبار آنها را مطرح می‌کنیم که این آیات، دلایلی عقلی را پیش می‌کشند. بنابراین مخالفان هم حق ندارند این دلایل را صرفاً چون از قرآن آمده است و آنها دین و قرآن را قبول ندارند، رد کنند. ما نیز آنها را ملزم نمی‌کنیم که چون این دلایل قرآنی هستند، آنها را بپذیرند، بلکه به این علت که دلیل عقلی برایشان آورده‌ایم. بنابراین اگر این دلیل عقلی را نمی‌پذیرند باید آن را با دلایل عقلی نقض کنند.

^۴. قرآن کریم، سوره طور، آیه ۳۵.

مطلقاً، أي بمعنى أن يأتي شيء من عدم مطلق. والكون أو الأكوان أو الوجود الحادث شيء، فلا يمكن أن يكون قد أتى من عدم مطلق. إذن، فالوجود الحادث (الكون أو الأكوان) يثبت أنه أتى من وجود أزلي غني عنه وعن غيره.

این عالم (عوالم) ازلی نیست، بلکه حادث است؛ چون متغیر است و هر حادثی مسبوق به عدم است؛ پس به ناچار مُحدث و پدیدآورنده‌ای دارد، چون عدم مطلق، هیچ شیئی نیستی ندارد و در نتیجه خالق نیست. محال است که چیزی از ناچیز و عدم مطلق پدید بیاید. هستی یا هستی‌ها یا وجود حادث، چیزی است؛ در نتیجه امکان‌پذیر نیست که از عدم مطلق آمده باشد. بنابراین وجود حادث (هستی یا هستی‌ها) ثابت می‌کند که از وجودی ازلی که از معلول خود و غیر آن بی‌نیاز است پدید آمده است.

فنحن إن قلنا: إن محدثه قديم أزلي غير مسبوق بالعدم أثبتنا وجوده سبحانه ^(۱).
در نتیجه اگر ما می‌گوییم: مُحدث و پدیدآورنده آن، قدیم و ازلی و غیر مسبوق به عدم است، وجود خداوند سبحان را اثبات کرده‌ایم. ^(۲)

وإن قلنا: إنه حادث، أيضاً لزمه محدث. ولا يمكن أن يكون هو الأول، لأن معناه أن الشيء موجود ومعدوم معاً. فإن كان غيره تسلسل ولا يمكن أن تكون هذه السلسلة غير متناهية من كل حيثية وجهة؛ لأن العالم حادث متناهي وله بداية. ولما كانت السلسلة متناهية على

۱. قال تعالى: "وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ * فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلِينَ * فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْنَ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ * فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ * إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ" [الأنعام: ۷۵ - ۷۹].

۲. خداوند متعال فرمود:

((و این گونه به ابراهیم ملکوت آسمان‌ها و زمین را نشان می‌دهیم و برای این که از اهل یقین باشد * پس هنگامی که شب او را فراگرفت ستاره‌ای دید گفت که این پروردگار من است. پس هنگامی که افول کرد گفت من افول کنندگان را دوست ندارم * پس هنگامی که ماه را تابان دید گفت این پروردگار من است. پس هنگامی که افول کرد گفت اگر پروردگارم مرا هدایت نکند از قوم گمراهان خواهم بود * پس هنگامی که خورشید را تابان دید گفت: این پروردگار من است. این بزرگ‌تر است. پس هنگامی که خورشید افول کرد گفت ای قوم همانا من از آن چه شریک می‌گزینید بری و بیزارم * من با ایمان خالص روی به سوی خدایی آوردم که آفریننده آسمان‌ها و زمین است و من هرگز از مشرکان نیستم)) (انعام/ ۷۵ - ۷۹).

الأقل من جهة كونها لها بداية، فلا بد أن تنتهي إلى مُحَدَّث أَزلي قديم، وبهذا ثبت وجوده سبحانه.

اما اگر بگوییم حادث است، به ناچار خودش نیز به مُحَدَّث و پدیدآورنده‌ای نیاز دارد و نمی‌تواند خود معلول اول باشد، چون معنایش این می‌شود که یک چیز در یک آن، هم موجود است و هم معدوم. همچنین در صورتی که علت دیگری داشته باشد مستلزم تسلسل است و در هر حیث و جهت، ممکن نیست که این تسلسل و توالی نامتناهی باشد، زیرا عالم حادث و متناهی است و قطعاً آغازی دارد و چون این سلسله دست کم از جهت آغازدار بودنش متناهی است، پس باید به یک مُحَدَّث ازلی قدیم منتهی شود و به همین طریق وجود خداوند سبحان اثبات شد.

ومرادنا بالأزل، ليس الأزل الزماني، بل هو بمعنى غير المسبوق بالعدم بغض النظر عن بعد الزمان ووجوده من عدمه.

منظور ما از ازل، ازل زمانی نیست، بلکه به معنای غیر مسبوق به عدم است، با صرف نظر از بُعد زمان و موجودیت یا عدم موجودیت این بعد.

وباللامتناهي المطلق: هو غير المحدود من أي حيثية وجهة، فلا بداية له ولا نهاية، وبغض النظر عن بعد الزمان والمكان ووجودهما من عدمه. وليس مرادنا هو الـ (ما لا نهاية) في بعض المعادلات مثل:

$$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{16} \dots\dots\dots = 2$$

فالتطرف الأيسر للمعادلة صحيح أنه يمتد إلى ما لا نهاية ولكن له بداية، ومثله الكون المسطح فصحيح أن المفروض اتساعه إلى ما لا نهاية ولكن له بداية بدأ منها.

منظور ما از نامتناهی مطلق نیز چیزی است که از هر حیث و جهتی نامحدود باشد، یعنی نه آغازی دارد و نه پایانی، با صرف نظر از بعد زمان و مکان و موجودیت یا عدم موجودیت این دو بعد. منظور ما بی‌نهایت در بعضی معادلات نیست، مثل:

$$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} \dots\dots\dots = 2$$

پس طرف چپ معادله اگرچه تا بی نهایت ادامه دارد، اما آغاز و ابتدای مشخصی دارد؛ و همچنین جهان مسطح و صاف که گرچه فرض شده که گستره آن هیچ پایان و نهایی ندارد، اما آغازی داشته که از آن جا شروع شده است.

وكون العالم الجسماني أو الكون الجسماني الذي نعيش فيه حادث، قد ثبت حتى بحسب البحوث الفيزيائية الحديثة. فلو كان العالم الجسماني أزلياً لكان مستقراً متوازناً، لا كما هو حاله الآن من الاضطراب والتغير المستمر. والمفروض أن الملحدین يلتزمون الآن بحدوث العالم وعدم أزليته؛ لأنهم بحسب ادعائهم تطبيقيون ويقرّون ما يقرّه العلم المادي وقوانينه.

حادث بودن هستی این عالم جسمانی یا جهان جسمانی که ما در آن زندگی می کنیم، بر اساس بحث های فیزیکی پیشرفته هم ثابت شده است. اگر عالم جسمانی ازلی بود، باید در حالت استقرار و توازن بود، نه این که مانند حال فعلی اش مضطرب و در حال تغییر و حرکت پیوسته باشد. فرض این است که امروز ملحدان (خدا ناباوران) نیز به حدوث عالم و عدم ازلیت آن ملتزم باشند، زیرا برحسب ادعای خودشان، اهل تطبیق هستند و به آنچه که دانش طبیعی و قوانین آن اقرار می کنند اعتراف دارند.

أقول هذا لإقامة الحجة على الملحدین؛ لأنهم يلتزمون بالعالم الجسماني فقط، مع أن الكلام في إثبات حدوث العالم لا يُقصد به العالم الجسماني فقط.

من این را با هدف اقامه دلیل بر خدا ناباوران می گویم، زیرا آن ها فقط به عالم جسمانی ملتزم هستند، با این که سخن ما در باب اثبات حدوث جهان شامل سایر عوالم هم می شود و به عالم جسمانی اختصاص ندارد.

ب/ صفة الأثر دالة على صفة المؤثر.

ب. ویژگی اثر، دلالت بر ویژگی مؤثر دارد

ولبيان هذا الدليل سأنقل هنا بعض النصوص من كتاب وهم الإلحاد، ومن يريد التفصيل عليه الرجوع لكتاب وهم الإلحاد

برای بیان این دلیل در این جا بخشی از کتاب «توهم الحاد» را نقل می‌کنم و کسانی که طالب تفصیل آن هستند، باید به کتاب مزبور مراجعه کنند.

فصل الخطاب "التطور هادف":

ختم کلام: تکامل هدفمند است

لدينا جينات وطفر جيني وقانون البقاء للجينة الأفضل أو يمكن أن نقول: للكائن الأفضل، فالفرق بين الجينة والكائن كالفرق بين خريطة بناء البيت والبيت نفسه وقانون البقاء للجينة المفضلة يصقل هذه الجينات، ونحن نعلم الآن بشكل قطعي أن آلة البقاء الأفضل بالنسبة للحياة الأرضية على الإطلاق هي آلة الذكاء (الدماغ)، ورغم أن كلفة آلة الذكاء أو الدماغ الاقتصادية عالية جداً على الكائن الحي حيث إنه يحتاج كمية غذاء كبيرة ولكن التطور بالنتيجة مُجبر على أن يسير بهذا الاتجاه أي أن يطور آلة الذكاء.

ژن‌ها، جهش ژنتیکی و قانون بقای ژن برتر یا به عبارت دیگر، موجود برتر را در اختیار داریم. تفاوت میان ژن و جاندار همچون تفاوت میان نقشه ساختمان و خود ساختمان است. قانون بقای ژن برتر، این ژن‌ها را جلا و صیقل می‌دهد. اکنون با کمال اطمینان می‌دانیم که آلت بقای موجود شایسته‌تر در زندگی زمینی، به‌طورکلی همان ابزار هوشمندی یا مغز وی می‌باشد. علی‌رغم این که هزینه اقتصادی ابزار هوشمندی یا مغز برای موجود زنده بالاست تا جایی که به غذای بیشتر نیاز دارد ولی تکامل مجبور است در مسیر این رویکرد یعنی پیشرفت دادن ابزار هوشمندی گام بردارد.

فطالما أن الطفر الجيني موجود منذ البداية فلا بد أن تتوفر جينات بناء آلة الذكاء (الدماغ مثلاً) عاجلاً أم آجلاً حتى وإن كان الطفر الجيني عشوائياً تماماً.

از آن جایی که جهش ژنی از همان آغاز وجود داشته است؛ بنابراین باید ژن‌های ساخت ابزار هوشمندی (برای مثال مغز) دیر یا زود به وجود آیند؛ هرچند جهش ژنی کاملاً بی‌هدف تلقی گردد.

وبما أن قانون البقاء للجينات الأفضل أو للكائن الأفضل^(١) هو الحاكم في عملية التطور، إذن فالنتيجة أننا الآن يمكننا الجزم بأن التطور منذ البداية متجه وهادف لإنتاج جينات آلة ذكاء أو كائن ذكي، فالتطور إذن هادف.

از آن جا که در روند تکامل، قانون بقای ژن های برتر یا بقای موجود برتر^(٢) حاکم است، می توانیم قاطعانه بگوییم که سمت و سوی حرکت تکامل از آغاز مشخص بوده و هدف آن نیز تولید ژن های ابزار هوشمند و یا موجود باهوش بوده است؛ بنابراین تکامل هدفمند می باشد.

واعتقد أن هذا الاستدلال التام كافٍ لنقض نظرية د. دوكنز الإلحادية ضمن نطاق الحياة الأرضية القائمة على إن التطور غير هادف على المدى البعيد.

به نظر من این استدلال تام و تمام، برای رد نظریه الحادی دکتر داوکینز (آن جا که می گوید زندگی زمینی بر پایه تکامل، در درازمدت بی هدف است) کافی می باشد.

والحقيقة، إننا لو أردنا التوسع في حكمنا المتقدم أكثر ونعمم الحكم على أي نوع حياة يمكن أن نتخيله فيمكننا أن نجزم - بناءً على قانون التطور المعتمد على طفر المتضاعفات أو آلات النسخ وانتخاب الأفضل منها - أن أي حياة سواء كانت كحياتنا الأرضية - مبنية على الماء والكربون والنيتروجين والمواد الكيميائية الأخرى - أم كانت في كوكب آخر أو كون آخر ومبنية على الأمونيا بدل الماء، أم على السليكون بدل الكربون - لأنه قادر على تكوين سلاسل طويلة كالكربون - فستكون نتيجتها الحتمية هو إنتاج آلة الذكاء، هذا هو الهدف الحتمي للتطور بحسب القانون الذي نعرفه الآن، ولا يمكن أن تحيد أي حياة أو متضاعفات أو آلات نسخ وتطور عن الوصول إليه عاجلاً أم آجلاً.

در حقیقت اگر بخواهیم حکم پیشین را گسترده تر کنیم و به همه نوع حیات فرضی تعمیم دهیم، می توانیم بر اساس قانون تکامل که بر جهش همانندسازها، یا ابزار نسخه برداری و انتخاب برترین آنها استوار است، قاطعانه نظر خود را چنین بیان کنیم: هر نوع زندگی، خواه زندگی زمینی ما باشد (که بر آب، کربن، نیتروژن و دیگر مواد شیمیایی استوار است) خواه زندگی در سیاره یا جهانی دیگر

١. الجينات والكائن كخريطة البناء والبناء نفسه، فالجينات تمثل الخريطة والكائن الحي يمثل ناتج تنفيذ الخريطة.

٢. رابطه ژن ها با جاندار، مانند رابطه نقشه ساختمان و خود ساختمان است. ژن ها نقشه هستند و جاندار دستور اجرای نقشه.

(که به جای آب بر آمونیاک یا به جای کربن بر سیلیکون متکی باشد، چرا که می‌تواند زنجیره‌های طولانی همچون کربن را به وجود آورد) نتیجه حتمی آن، ایجاد ابزار هوشمندی خواهد بود و بر اساس قانونی که اکنون می‌شناسیم، این همان هدف حتمی تکامل است و هیچ حیات یا همانندسازی یا ابزار نسخه‌برداری و تکامل نمی‌تواند دیر یا زود از رسیدن به آن برکنار بماند.

مع العلم أن المتوقع من أي حياة أخرى في كوننا الاعتماد على الماء والكربون؛ لأن الماء يعتبر حالة سائلة مثالية لاستضافة الحياة حيث تقل كثافته عند الانجماد ويطفو وبهذا يسمح الجليد للحياة أن تستمر في الماء السائل تحته وهذه العناصر الأربعة الهيدروجين والأوكسجين والنيتروجين والكربون هي الأكثر وفرة في الكون والكربون دون غيره قادر على تشكيل سلاسل ضعيفة يمكن أن تكسر بسهولة وهذا مناسب للأبيض والحياة بعكس سلاسل السليكون.

می‌دانیم که انتظار می‌رود هر نوع حیات در جهان ما باید بر آب و کربن استوار باشد، زیرا آب مایعی بسیار مناسب برای میزبانی زندگی است، چرا که هنگام انجماد جرم حجمی‌اش کم می‌شود و یخ روی سطح آب می‌آید و به این ترتیب یخ این اجازه را می‌دهد که زندگی در آب جاری در زیرش همچنان ادامه یابد. این عناصر چهارگانه هیدروژن، اکسیژن، نیتروژن و کربن، به میزان بیشتری در جهان یافت می‌شوند. کربن به‌تنهایی قادر است زنجیره‌های ضعیفی را به وجود آورد که برخلاف زنجیره‌های سیلیکونی به‌راحتی شکسته می‌شود و برای متابولیسم و زندگی مناسب می‌باشد.

هكذا نكون قد وصلنا إلى فصل الخطاب وحسم الخلاف حول إمكان إثبات وجود رب أو إله بحسب نظرية التطور، فقد أثبتنا للحياة صفة الهدف وأنها هادفة والتطور هادف، وحيث إن صفة الأثر دالة على صفة المؤثر فيثبت للمؤثر صفة أنه هادف ومدرك وعالم، وبهذا أثبتنا وجود مؤثر هادف ومدرك وعالم، وبالنتيجة يثبت وجود رب أو إله سواء كان هو المؤثر المباشر أم كان المؤثر المباشر أثر من آثاره دال عليه بصفته أيضاً، أي صفة الهادف التي أثبتناها، وهذا بحد ذاته كافٍ لنقض النظرية الإلحادية الحديثة المبنية على أساس أن التطور غير هادف على المدى البعيد.

به این ترتیب، بر اساس نظریه تکامل به سخن نهایی و حل اختلاف در خصوص امکان اثبات وجود پروردگار یا خدا می‌رسیم. ثابت کردیم که زندگی هدف دارد و هدفمند است و تکامل نیز به همین صورت هدفمند است. به این خاطر که صفت و ویژگی اثر، بر صفت مؤثر دلالت دارد، در نتیجه برای مؤثر، این صفت ثابت می‌شود که هدفمند، عاقل و داناست؛ و با این مسئله وجود مؤثری هدفمند، عاقل و دانا را ثابت نمودیم. در نتیجه وجود پروردگار یا خدا اثبات می‌گردد، خواه به‌طور مستقیم، مؤثر باشد یا یکی از آثارش بر این صفت دلالت کند؛ یعنی هدفمندی باشد. این موضوع به خودی خود برای رد نظریه الحادی جدید، مبنی بر این که تکامل فاقد هدفی درازمدت است کفایت می‌کند. به این خاطر که صفت و ویژگی اثر، بر صفت مؤثر دلالت دارد، در نتیجه برای مؤثر این صفت ثابت می‌شود که هدفمند و عاقل و داناست. و با این مسئله وجود مؤثری هدفمند و عاقل و دانا را ثابت نمودیم.

آلة الذكاء:

ابزار هوشمندی

قلت: إن التطور يهدف الوصول إلى آلة ذكاء؛ لأن آلة الذكاء هي آلة البقاء الأفضل على الإطلاق في منافسة البقاء المحتمدة بين الجينات، ومع أن وجود سبعة مليارات إنسان على الأرض اليوم كافٍ لإثبات هذه الحقيقة، ولكن لا بأس في مناقشة هذه الحقيقة باختصار للتوضيح، فنحن حتى لو فرضنا أن الطفر الجيني عشوائي منذ البداية سنقول إنه حتماً لابد أن يوفر جينة مؤهلة لبناء آلة ذكاء، وليس المقصود بآلة الذكاء هنا الدماغ الحالي للإنسان والحيوانات بل مقصدنا أي شيء يمكن أن نتصوره كبداية للدماغ مثل خلية عصبية واحدة، وأكد أن من يمتلكون آلات الذكاء هم المفضلون في المنافسة وسيكون نصيبهم من البقاء أكبر ومن ثم لو انتقلت المنافسة بين من يمتلكون آلات الذكاء فستكون الكائنات التي تمتلك آلة ذكاء توفر ذكاءً أكبر هي الفائزة في سباق البقاء للأفضل وهكذا، ففي التطور بداية آلة الذكاء حتمية وتحسين آلة الذكاء مع الزمن أيضاً أمر حتمي، وبهذا يمكننا أن

نقول: إن آلة الذكاء هدف حتمي للتطور أي يمكن أن نختصر ونقول التطور يهدف الوصول للذكاء.

گفتم که هدف تکامل، رسیدن به ابزار هوشمندی است، چراکه ابزار هوشمندی همان ابزار بقای شایسته‌تر در تنازع شدید ژن‌ها برای بقا می‌باشد. امروزه وجود میلیاردها انسان بر روی زمین، برای اثبات این حقیقت کافی است، ولی برای روشن شدن مطلب، بد نیست این حقیقت را به اختصار بررسی کنیم. حتی اگر فرض کنیم جهش ژنی از همان ابتدا تصادفی بوده است، باید ژنی را فراهم نمایم که قابلیت ایجاد ابزار هوشمندی را دارا باشد. منظور از ابزار هوشمندی، مغز فعلی انسان و حیوانات نیست، بلکه مراد، هر چیز قابل‌تصور است که بتوانیم آن را به‌عنوان نخستین مرحله ساخت مغز در نظر بگیریم، مثل یک سلول عصبی. مسلماً جاندارانی که از ابزار هوشمندی بهره‌مندند، در تنازع پیروزند و بهره آن‌ها برای بقا بیشتر است؛ بنابراین اگر تنازع بین موجوداتی باشد که همگی دارای ابزار هوشمندی باشند، آن‌هایی که هوشمندی بیشتری دارند، در این پیکار پیروزی بیشتری به دست می‌آورند؛ و به همین ترتیب ادامه می‌یابد؛ بنابراین در تکامل، سرآغاز ایجاد ابزار هوشمندی، موضوعی حتمی است؛ همچنین بهبود و پیشرفت ابزار هوشمندی همراه با گذر زمان نیز فرآیندی حتمی به شمار می‌رود. به این ترتیب می‌توانیم بگوییم که ابزار هوشمندی هدف حتمی تکامل می‌باشد؛ یعنی هدف از تکامل به اختصار، رسیدن به هوشمندی است.

وأود التنبيه إلى أنني لا أقول: إن أي منافسة تجري بين الأفراد ستكون نتيجتها لصالح الفرد الذكي بل حتى بين الأنواع، ولكني أقول: إن جينة بناء آلة الذكاء هي المفضلة في المنافسة وهي الفائزة في السباق حتماً.

مایلم به این نکته اشاره کنم که من نمی‌گویم هر تنازعی بین افراد به وجود می‌آید نتیجه‌اش به سود فرد هوشمند می‌باشد. من در مورد تنازعی که حتی بین انواع نیز رخ می‌دهد چنین نظری ندارم. سخن من این است: آن ژنی که سازنده ابزار هوشمندی است، در این پیکار دست برتر را داشته و قطعاً در رقابت پیروز می‌شود.

فالفرد الأذكى أو الذي يمتلك آلة ذكاء أفضل ربما يخسر أمام فرد أقل ذكاءً أو يمتلك آلة ذكاء أدنى أو حتى لا يمتلك آلة ذكاء نتيجة حيثيات المواجهة وظروفها. گاهی پیش می آید که فرد هوشمندتر و یا جاندارى که از ابزار هوشمندی برتری بهره مند است، از کسی که هوشمندی کمتری دارد یا کسی که از ابزار هوشمندی پایین تری برخوردار بوده و یا حتی اصلاً فاقد ابزار هوشمندی است شکست می خورد. این وضعیت پیامد ویژگی ها و شرایط روباروبی طرف های درگیر است.

والنوع الذي يمتلك آلة ذكاء أفضل ربما يخسر في المنافسة على البقاء أمام نوع يمتلك آلة ذكاء أدنى نتيجة حيثيات المواجهة وظروفها. گاهی در تنازع بقا، نوعی که از ابزار هوشمندی برتر برخوردار است در مقابل نوعی که ابزار هوشمندی ضعیف تری دارد، شکست می خورد، زیرا از ویژگی ها و شرایط خاصی برخوردار است.

ولكن جينة بناء آلة الذكاء متى ما وجدت ودخلت إلى مجموع الجينات التي تبني الكائنات الحية، فلا يمكن أن تخسر في المنافسة أمام الجينات الأخرى، ولا يمكن أن تخرج من مجموع الجينات العاملة على بناء الكائنات الحية بل ستتقدم وتتسارع ملحوظ يزداد مع الزمن؛ لأن الفرق بينها وبين الجينات الأخرى في المنافسة على البقاء أو التقدم وإحراز موقع الصدارة كبير.

البته هر وقت که ژن ایجادکننده ابزار هوشمندی ایجاد شود و وارد مجموعه ای از ژن های سازنده موجودات زنده گردد، ممکن نیست در تنازع در برابر ژن های دیگر شکست بخورد و امکان ندارد از مجموعه ژن های عامل در ساختن موجودات زنده خارج شود، بلکه پیش خواهد رفت و آهنگ رو به جلو با گذر زمان پیشرفت خواهد کرد. این نتیجه از آن جا ناشی می شود که میان این ژن و دیگر ژن ها در تنازع بقا یا پیشرفت و رسیدن به جایگاه نخست، تفاوت بسیاری وجود دارد.

والمنافسة بين الجينات لا تتوقف عند المنافسة على البقاء، بل هناك منافسة بين الجينات على موقع الصدارة في المجموعة الجينية التي تبني أجسام الكائنات الحية، فهي تسعى

لتكون الأكثر عدداً حتى وإن كان تنافسها بصورة غير واعية ولا مدركة، بل هو تنافس يمر من خلال قانون التطور العام وخاضع له.

رقابت میان ژن‌ها، فقط به تنازع بقا محدود نمی‌شود، بلکه میان ژن‌ها برای تقدّم و صدرنشینی در مجموعه ژن‌هایی که جسم موجودات زنده را می‌سازند نیز رقابت وجود دارد. هر ژن می‌کوشد تا تعداد بیشتری داشته باشد. رقابت کردن این ژن به شکلی ناآگاهانه و غیر هوشیارانه نیست، بلکه این رقابت و تنازع، از خلال قانون عمومی تکامل می‌گذرد و تابعی از آن به شمار می‌رود.

الأدلة العقلية التي يسوقها القرآن لإثبات وجود الله:
دلایل عقلی که قرآن برای اثبات وجود الله ارائه می‌دهد

ما تقدم في هذا الفصل كافٍ لإثبات أن التطور هادف وبالتالي إثبات أن من ورائه من يريد الوصول إلى هذا الهدف، وبالنتيجة أثبتنا وجود إله ضمن قانون صفة الأثر دال على صفة المؤثر، فالأثر الذي هو الحياة الأرضية أثبتنا أنها تتصف بأنها هادفة، وبهذا أثبتنا صفة طلب الهدف والإدراك لمؤثرها، وبهذا أثبتنا وجود إله مدرك عالم. ولكن مع هذا سأناقش في بقية هذا الفصل مسألة أن التطور هادف حتى من منظور التجزئة بل سأركز عليه؛ لأن علماء الأحياء يعتمدون مسألة تجزئة التطور والملحدون منهم يصرون على النظر من زاوية التجزئة فقط رغم أنني أراها زاوية تساوي العور والنظر بعين واحدة.

آنچه در این فصل ارائه شد برای اثبات این که تکامل هدفمند است و در نتیجه برای اثبات این که در پشت آن، کسی وجود دارد که خواهان رسیدن به این هدف است، کافی می‌باشد. ما ضمن قانون «صفت اثر دال بر صفت مؤثر» وجود خداوند را اثبات کردیم و ثابت نمودیم که اثر یعنی همان زندگی زمینی، هدفمند است؛ و به این ترتیب روشن کردیم که مؤثر آن دارای آگاهی بوده و هدفی را دنبال می‌کند. بر این منوال، وجود خداوندی آگاه و دانا را ثابت کردیم. با این وجود، من در ادامه این فصل، این مطلب را بررسی و بر آن تأکید خواهم کرد که تکامل حتی از دیدگاهی که آن را جزء جزء می‌کند نیز هدفمند است، زیرا اگرچه زیست‌شناسان بر بخش بخش کردن تکامل اعتماد

می کنند و از میان آن‌ها زیست‌شناسان ملحد اصرار دارند که تنها از زاویه بخش بخش کردن به آن بنگرند، علی‌رغم این که من این دیدگاه را با نگاه کردن با یک چشم، مساوی می‌بینم.

أما بالنسبة لدليل (العدم غير منتج) فلا بد من الانتباه إلى أن الأثر الذي يجب أن نناقشه للدلالة على الله كمؤثر هو أصل الكون الجسماني وما بعده، وهذا لا يكون الكلام فيه بحدود نظرية دارون أو علم الأحياء، بل يمكن نقاشه علمياً في حدود بحوث ونظريات الفيزياء التي تختص بالكون وكيفية نشوئه، وهذا الأمر سيتم مناقشته في الفصل السادس بالتفصيل.

در خصوص استدلال «عدم، خالق نیست» باید به این موضوع توجه نمود که اثری که برای دلالت بر الله به عنوان مؤثر باید مورد بررسی قرار دهیم، همان اصل و مبدأ جهان مادی و ما بعد آن می‌باشد و در این خصوص، بحث فقط به نظریه داروین و علم زیست‌شناسی محدود نمی‌شود، بلکه می‌توان آن را به صورت علمی در محدوده مباحث و تئوری‌های فیزیکی که به جهان هستی و کیفیت پیدایش آن اختصاص دارد، مورد بحث و بررسی قرار داد. این مبحث را در فصل ششم به طور مفصل بیان خواهیم نمود.

الدليل الأول على وجود إله مطلق: صفة الأثر دالة على صفة المؤثر
دلیل نخست بر وجود خداوندگار مطلق: صفت اثر، دال بر صفت مؤثر است.

ومنه دليل التقنين: فوجود القوانين في الأثر دالة على أن مؤثره مقنن، وبالتالي دال على مؤثر عالم، وهو المطلوب إثباته.

از جمله این استدلال‌ها، دلیل قانون‌گذاری است. وجود قوانین در اثر، بر قانون‌گذاری مؤثرش دلالت دارد و در نتیجه دال بر عالم بودن مؤثر است، که اثبات آن مورد نظر ماست.

ومنه دليل النظم: فوجود النظام في الأثر دال على إن مؤثره منظم، وبالتالي دال على مؤثر عالم، وهو المطلوب إثباته.

از جمله این استدلال‌ها، دلیل نظم است. وجود نظم در اثر، بر نظم‌دهندگی مؤثرش دلالت دارد و لذا دال بر عالم بودن مؤثر است که اثبات آن مورد نظر ماست.

ومنه دليل الهدف: فوجود هدف للأثر دال على مؤثره هادف، وبالتالي دال على مؤثر عالم، وهو المطلوب إثباته.

از جمله این استدلال‌ها، دلیل هدف است. وجود هدف برای اثر، بر هدف‌دار بودن مؤثرش دلالت دارد و در نتیجه دال بر عالم بودن مؤثر است که اثبات آن مورد نظر ماست.

ومنه دليل الحكمة: فاتصاف الأثر سواء كان قولاً أو فعلاً بالحكمة دال على أن مؤثره حكيم وعالم، وهو المطلوب إثباته.

از جمله این استدلال‌ها، دلیل حکمت است. موصوف بودن اثر به حکمت، خواه در سخن باشد و خواه در عمل، بر حکیم و دانا بودن مؤثرش دلالت دارد که اثبات آن مورد نظر ماست.

و ملخص الاستدلال هو:

خلاصه استدلال چنین است:

عندما نجد شيئاً منظماً نعلم أن مؤثره عالم قادر على التنظيم وبالتالي يثبت وجود المؤثر المنظم العالم، وعندما نجد قولاً أو فعلاً يتصف بالحكمة نعلم أنها صدرت من حكيم وبالتالي يثبت وجود المؤثر الحكيم، مثلاً: عندما نجد أن مجموعة أشجار مثمرة مزروعة بانتظام نحكم بأن من زرعها يتصف بأنه منظم وهادف وبالتالي نحكم أنه عالم ومدرك لما يفعل فنقول: إنه إنسان مثلاً، وعندما نجد غابة فيها مجموعة أشجار عشوائية وغير منتظمة تدلنا صفة عشوائية الأشجار فيها على أن الإنسان لم يقم بزراعتها.

با دیدن شیء منظم می‌فهمیم که مؤثر آن دانا و قادر به نظم‌دهی است. در نتیجه وجود مؤثر نظم‌دهنده و دانا اثبات می‌شود. هنگامی که با سخن یا عملی حکیمانه روبرو شویم، می‌دانیم که از

فردی حکیم صادر شده است و وجود مؤثری حکیم اثبات می‌شود. مثلاً هنگامی که مجموعه‌ای از درختان میوه‌دار را که بانظم خاصی کاشته شده ببینیم، حکم می‌کنیم کسی که آن‌ها را کاشته، حتماً نظم‌دهنده و هدف‌دار بوده و از همین رو می‌گوییم که او نسبت به آن‌چه انجام داده دانا و آگاه است و به عنوان مثال خواهیم گفت که او یک انسان می‌باشد؛ ولی هنگامی که با جنگلی پر از درختان نامنظم و بدون نظم و ترتیب مواجه شویم، صفت بی‌نظمی درختان، ما را به این مطلب راهنمایی می‌کند که انسان این درختان را نکاشته است.

وهذا الدليل عموماً يمكن أن يكون بعض تطبيقه ضمن حدود الحياة الأرضية وأمثله كثيرة خصوصاً بالنسبة للكائن الإنساني واعتبار أنه يتصف بصفات خاصة تدل على أن مؤثره الأصلي عالم قادر على التنظيم وهادف، ويمكن أن تكون لهذا الدليل علاقة بنظرية التطور.

این دلیل عموماً می‌تواند در حیطه حیات زمینی قابل تطبیق باشد و نمونه‌های آن خصوصاً در مورد انسان بسیار زیاد هستند، چراکه انسان به ویژگی‌های خاصی وصف می‌شود که دلالت بر آن دارد که مؤثر اصلی و پدیدآورنده دانا و توانا بر نظم‌دهی و هدف‌دار است. به همین علت، این دلیل به نظریه تکامل ارتباط دارد.

صفة الأثر دالة على صفة المؤثر في الكون الذي نعيش فيه:

در جهانی که در آن زندگی می‌کنیم صفت اثر، دال بر صفت مؤثر دارد

هناك ولا شك حزمة قوانين فيزيائية تحكم الكون، والقانون يعني أن هناك مقنناً، كما أن القانون ولا شك يؤدي إلى النظام، والنظام يعني أن هناك منظماً.

بی‌تردید مجموعه‌ای از قوانین فیزیکی بر این جهان حاکم است و وجود قانون یعنی وجود یک قانون‌گذار. همچنین قانون، بی‌شک منجر به نظام می‌گردد و نظام یعنی این که نظم‌دهنده‌ای وجود دارد.

ولیتبین الأمر أكثر أضرب هذا المثل:
برای توضیح بیشتر، مثالی بیان می‌کنم:

وهو أننا عندما نجد أن هناك تقاطع طرق وفيه إشارات مرور تنظم مرور السيارات في التقاطع نعلم أن هناك قوة مدركة عالمة منظمة مريدة لهذا النظام هي التي وضعت هذه الإشارات المرورية، وبنفس الطريقة نقول: إن قانون الجاذبية دال على واضعه، وكذا القوى الكهرومغناطيسية والنووية الضعيفة والقوية على مستوى وجودها وعلى مستوى قدرها، فكلها تفرض قوانين مرور كونية كما في تقاطعنا المذكور، ولولا أنها بهذا القدر لما وجدت المادة ولما وجدنا نحن في هذا الكون، فهل من المعقول أننا عندما نرى إشارات المرور البسيطة نحكم بوجود شرطة مرور أو بلدية وضعت إشارات المرور في التقاطع لتنظيم المرور ونحكم أن من وراء هذه الشرطة حكومة تنظم عملها، ولا نحكم أن هناك قوة حكيمة عالمة هي التي وضعت القوانين الكونية التي وجدناها وثبتت لنا علمياً ووجدنا أنها تنظم وتحكم المرور في الكون كله؟!!

وقتی می‌بینیم که در چهارراهی برای تنظیم عبور و مرور اتومبیل‌ها از چراغ راهنمایی استفاده شده است، می‌دانیم که نیرویی آگاه، دانا و نظم‌دهنده برای این نظام وجود دارد و اوست که این چراغ را قرار داده. به همین منوال می‌گوییم: قانون جاذبه دال بر وضع‌کننده آن است و همچنین نیروهای الکترومغناطیسی و نیروهای ضعیف و قوی هسته‌ای در سطح وجودی خود و به میزان توان خود، بر وجود وضع‌کننده خویش دلالت دارند. همه این‌ها قوانین عبور و مرور جهان را تعیین می‌کنند، همان‌گونه که در چهارراه مذکور، به آن اشاره کردیم. اگر آن‌ها در این مقادیر و در این جایگاه نبودند، هیچ ماده‌ای به وجود نمی‌آمد و ما در این جهان پدیدار نمی‌شدیم. آیا عاقلانه است که ما وقتی یک چراغ راهنمایی ساده را ببینیم به وجود پلیس راه یا شهرداری حکم کنیم که او این علائم راهنمایی و رانندگی را در تقاطع برای تنظیم عبور و مرور قرار داده و حکم کنیم که در پشت این پلیس، حکومتی وجود دارد که عملکرد آن را تنظیم می‌کند، ولی حکم نکنیم که نیرویی حکیم و دانا وجود دارد که او وضع‌کننده قوانین جهان است (همان قوانینی که شاهدش هستیم و

علم، آن‌ها را برای ما اثبات نموده است) و آیا نباید گفت که اوست که عبور و مرور و حرکت را در کل جهان تنظیم می‌کند و مشخص می‌سازد؟!

العاقل يحكم ولا شك بوجود منظم وضع هذه القوانين التي تنظم الكون، أما الذي يصر على إنكار المنظم الحكيم العالم بإصراره والحال هذه مجرد عناد ولجاج مقيت يدل على أن صاحبه لا يختلف كثيراً عن أولئك الذين كانوا يصرون على أن الأرض لا تدور. بی‌تردید فرد عاقل به وجود نظم‌دهنده‌ای حکم می‌کند که این قوانین نظم‌دهنده جهان را وضع کرده است، اما اصرار کسی که بر انکار نظم‌دهنده‌ای حکیم و دانا مُصر است، فقط برخاسته از عناد و لجاجتی مغرضانه است که نشان می‌دهد او با کسانی که بر نچرخیدن زمین اصرار داشتند تفاوت چندانی ندارد.

فهل كل هذا النظام بلا منظم؟! عجبت والله ممن يعتقد هذا، ومع ذلك يقول: إن من وضع الإشارات الضوئية هم شرطة المرور أو إدارات الطرق وكان عليه أن يكون منصفاً مع نفسه ويمرر عشوائيته هنا أيضاً ويقول: إن إشارات المرور صنعت نفسها بنفسها وجاءت بنفسها إلى التقاطع، فهل من العقل أننا نرى نظاماً وقوانين في موضع فنقول: إن هناك منظمًا، ونرى النظام والقوانين في موضع آخر ونقول: لا يوجد منظم عالم قد وضعها!!!

آیا کل این نظام، بدون نظم‌دهنده است؟! به خدا سوگند تعجب می‌کنم از کسی که به چنین چیزی باور دارد و با این وجود می‌گوید کسی که چراغ راهنمایی را نصب کرده، پلیس راه یا مرکز مدیریت راه‌هاست. او باید با خویشتن خویش منصف باشد و عدم اعتقاد خود به نظم را در این‌جا نیز ابراز کند و بگوید: چراغ راهنمایی خودبه‌خود ساخته‌شده و خودبه‌خود از چهارراه سر درآورده است. آیا عاقلانه است که ما نظام و قوانینی را در جایی ببینیم و بگوییم: نظم‌دهنده‌ای وجود دارد و نظام و قوانینی را در جایگاهی دیگر ببینیم و بگوییم نظم‌دهنده‌ای دانا آن‌ها را وضع نکرده است؟!

ولو اختصرنا دليل صفة الأثر دالة على صفة المؤثر وبالتالي على وجود المؤثر المتصف بها نقول:

اگر استدلال «صفت اثر، دلالت بر صفت مؤثر دارد» و در نتیجه دال بر وجود مؤثر مُتَّصِف به آن صفت است را خلاصه کنیم، می‌گوییم:

لدينا - نحن والمحدون - عندما ندخل لمحكمة العقل الإنساني:
 الأثر = الكون، صفة الكون = قانون ونظام، صفة المؤثر = مُنظم عالم، المؤثر = مجهول.
 هنگامی که ما و ملحدان به دادگاه عقل انسانی رجوع کنیم، موارد زیر را می‌یابیم:
 اثر = جهان هستی؛ صفت جهان = قانونمندی و نظام، صفت مؤثر = نظم‌دهندگی و دانایی؛
 مؤثر = ناشناخته.

فنحن تتبعنا الكون في العلوم الحديثة فعرفنا صفته، وهذه الصفة عرفتنا بصفة الموصوف
 الذي أظهرها للوجود، فتبين من صفته أنه منظم (مقنن)، وبالتالي فهو مدرك وعالم.
 ما جهان هستی را در علوم جدید بررسی نمودیم و صفت آن را شناختیم و این صفت، ما را به
 صفت موصوفی که وجود آشکاری دارد راهنمایی کرد. از صفتش مشخص است که او نظم‌دهنده
 (قانون‌گذار) است و به دنبال آن، آگاه و داناست.

الآن ثبت أن هناك مؤثراً يتصف بأنه منظم ومدرك وعالم.
 اکنون ثابت شد مؤثری وجود دارد که به صفات نظم‌دهندگی، آگاهی و دانایی مُتَّصِف می‌باشد.

إذن، فنحن أثبتنا وجود المنظم العالم الذي قنن الكون (وبالنسبة لنا: فهو المطلوب إثباته).
 بنابراین ما وجود نظم‌دهنده‌ای دانا را ثابت کردیم که قوانین جهان هستی را وضع کرده است (و
 همان چیزی است که اثباتش مطلوب ما بوده است).

صفة الأثر دالة على صفة المؤثر في الحياة الأرضية:
 در زندگی زمینی، صفت اثر دال بر صفت مؤثر می‌باشد

لا شك أن حزمة القوانين الفيزيائية الكونية أيضاً حاکمة على الأرض وفي الأرض وبهذا فيصلح أن تساق كدليل هنا أيضاً، فالقوانين هي سبب هذا النظام المنتج، والطبيعة التي تقوم بالانتخاب ما هي إلا نتاج لهذه القوانين وبالتالي فهي مبنية على قوانين صارمة ومقننة، ولا يمكن أن يقال: إنها عشوائية وغير مقننة، والنتيجة فانتخاب الطبيعة للأشكال المناسبة أو الأنسب مقنن أو مرتكز على قوانين، وما دام هناك قوانين فيزيائية على الأقل هي واضحة لنا وبقدر لا بأس به في المستوى الذري وما دون الذري وهو مستوى تعتمد عليه الحياة ويشكّل الحياة على الأرض، فإذن هناك مقنن، وهو المطلوب.

بی شک، مجموعه ای از قوانین فیزیکی جهان هستی بر زمین و آنچه در روی زمین است نیز حاکم هستند؛ و از همین رو شایسته است که این قضیه نیز به عنوان دلیل و استدلال مطرح شود. قوانین، دلیل به وجود آمدن این نظام نتیجه بخش هستند و طبیعتی که دست به انتخاب می زند چیزی جز نتیجه همین قوانین نیست. به این ترتیب این طبیعت مبتنی بر قوانینی قطعی است و قانونمند می باشد و نمی توان آن را تصادفی و بی قانون به شمار آورد. در نتیجه انتخاب اشکال مناسب یا مناسب تر توسط طبیعت، قانونمند یا مبتنی بر قوانین می باشد. مادامی که قوانین فیزیکی که حداقل برای ما آشکارند و به اندازه ای قابل توجه، در سطح اتمی و غیر اتمی وجود دارند و زندگی بر پایه این سطح استوار است و زندگی بر روی زمین را شکل می دهد، قانون گذاری نیز وجود دارد؛ و این همان چیزی است که به دنبال آن هستیم.

وهذا أمر واضح، لهذا نكتفي بهذا البيان له هنا وسنعرض له في مواضع أخرى، وسنعرض فيما يأتي إلى ثلاثة أمور أخرى تتعلق بالحياة الأرضية بالخصوص هي:

- الخريطة الجينية.
- وقانون التطور أو الارتقاء بالانتخاب الطبيعي.
- والهدف من التطور أو الارتقاء بالانتخاب الطبيعي^(١).

این موضوع کاملاً بدیهی است؛ بنابراین در این جا به همین مقدار بسنده می‌کنیم و در جایی دیگر به تشریح آن خواهیم پرداخت. در ادامه به سراغ سه موضوع دیگر که به‌طور خاص به زندگی زمینی مرتبط است می‌رویم:

نقشه ژنتیکی (ژنوم).

قانون تکامل یا ارتقاء به‌وسیله انتخاب طبیعی.

هدف از تکامل یا ارتقاء به‌وسیله انتخاب طبیعی.^(۱)

وهنا يطرح المحدثون إشكالاً مفاده: إن حدوث الزلازل في الأرض واصطدام بعض الأحجار أو الكويكبات بالأرض في أوقات سابقة... الخ، يدل على أن الموجود ليس نظاماً بل عشوائية. در این جا خدا ناباوران اشکالی بدین شرح مطرح می‌کنند: وقوع زلزله‌ها در زمین و برخورد بعضی سنگ‌ها یا شهاب‌سنگ‌ها به زمین در زمان‌های گذشته ...، همگی نشان می‌دهد که آنچه وجود دارد یک نظام منظم نیست، بلکه تصادفی است.

وهذا في الحقيقة لا يعدو كونه إشكال الجاهل على فعل ما يجهله، فوجود النظام العام المنتج وثبوت وثبوت كونه منتج لهدف، لا ينقض بوجود حدث لا يتفق مع النظام العام بحسب الظاهر، ولتقريب الصورة أكثر: فلو كان هناك بستان منظم وفيه أشجار منظمة وغاية في الدقة والتنظيم من جهة الأنواع والمسافات بينها، ورأينا في وسط هذا البستان قطعة أرض قد قلعت أشجارها وجرفت تربتها، فهل هذا الحدث وجهلنا بحيثياته يخولنا أن نحكم على هذا البستان بأنه غابة أو غير منظم، رغم كل التنظيم الذي نراه يحيط بهذه البقعة التي خربت؟ الحقيقة إننا نكون في قمة العبثية إن حكمنا على هذا البستان بأنه غابة لأننا وجدنا في وسطه بقعة خربت بصورة ما، مع أننا لا ندري لعل سبب هذا التخريب هو لإنشاء دار للسكن في البستان، أو إنشاء بحيرة لزراعة الأسماك، أو مزرعة أبقار أو مرعى مكشوف... الخ، من أسباب محتملة لا نعلمها. ونفس الشيء ينطبق على الأحداث التي يقولون إنها تنقض دليل

^۱. وهم الإلحاد، ص ۱۹۴.

النظم في هذه الأرض وهذا الكون، فحيث إن النظم قد تبين وثبت بالأدلة، فإنه لا يُنقض بأحداث جزئية لا يُعلم علتها بصورة تامة، وربما لو عرفنا علتها لقلنا إنها غاية التنظيم والحكمة^(۱).

این سخن در حقیقت فقط مانند اشکال گرفتن شخص نادان نسبت به چیزی است که نمی‌داند؛ چون وجود نظام فراگیر مولّد و ثبوت آن و ثبوت هدفمند بودن آن، هیچ منافاتی با وجود حوادثی که ظاهراً با نظام فراگیر هماهنگ نیست ندارد. برای تبیین بیشتر مسئله به این مثال توجه کنید: اگر باغ منظمی با درختان منظم و با نهایت دقت و تنظیم از جهت انواع و فاصله بین‌شان وجود داشته باشد و در وسط همین باغ تکه زمینی بینیم که درختانش کنده‌شده و خاکش شسته شده باشد، آیا این حادثه و جهل ما به شایستگی‌هایش اجازه می‌دهد که حکم کنیم که این باغ، یک جنگل یا یک باغ نامنظم است، باوجود این همه نظمی که می‌بینیم که از هر جهت این قطعه زمین خراب را در برگرفته است؟! واقعیت این است که ما در قله پوچی خواهیم بود، اگر حکم کنیم که این باغ یک جنگل است، به این دلیل که ما در وسطش تکه‌ای زمین خراب دیدیم، با این که نمی‌دانیم سبب آن چیست و شاید علتش ایجاد یک خانه برای سکونت در وسط باغ یا ایجاد یک استخر برای پرورش ماهی یا گاوداری یا چراگاه روباز یا ده‌ها علت محتمل دیگر بوده باشد. همین مسئله بر اتفاقاتی که می‌گویند ناقض دلیل نظم در زمین و عالم آفرینش است منطبق می‌شود؛ یعنی از آن‌جا که نظام‌مندی عالم، روشن است و با ادله ثابت شده است، با اتفاقات جزئی که علتش را به شکل کامل نمی‌دانیم نقض نمی‌شود و چه‌بسا اگر علت این حوادث را می‌دانستیم می‌گفتیم که این نهایت نظم و حکمت است.^(۲)

فأي جهل أكبر من أن يحكم كائن لا يتجاوز عمره في أحسن الأحوال مائة عام - كالإنسان -، على حدث يمتد أثره بعده آلاف أو مئات الآلاف أو حتى ملايين السنين، أليس هذا تماماً كحكم خلد أعمى يقبع في جحر تحت الأرض على من يقومون بحفر أساس لناطحة سحاب، بأنهم مخربون وعيثيون وقوة غير منظمة ولا عاقلة؛ لأن حفرهم تسبب بإتلاف جحره

۱. وجود التفاوتات الكمومية في الفراغ كافٍ لدحض فكرة أنَّ الإنسان يمكنه الإحاطة بالأسباب والعلل بصورة تامة.

۲. وجود ناپایداری‌های کوانتومی در خلأ برای رد این تصور کافی است که: انسان می‌تواند احاطه کامل به اسباب و علل داشته باشد.

مثلاً؟! ثم من قال إن كل حدث يخالف المصالح المادية الجسمانية لبعض الموجودات في وقت ما هو فعل عبثي غير عاقل، أليس من الممكن أن يكون هادفاً لإصلاح بعض النفوس، أو يهدف لتحقيق مصلحة الكل؟ أليس القوانين العادلة التي يقرها الجميع تنص على معاقبة المجرم القاتل أو السارق، فهل هذه العقوبة عبث وتدل على عدم النظام وعدم العقل؛ لأنها تسبب ضرراً لإنسان ما؟ أم إن هذه العقوبة هي غاية الحكمة والتنظيم والعقل مع اشتغالها على إتلاف نفس أو مال أو التسبب بضرر ما؟!!! الحقيقة إن النظم ثابت، وبالتالي فقد ثبت المنظم الحكيم لمن يطلب الحق، والإشكالات لا تنقض الدليل، بل تبقى مجرد إشكالات تشير إلى فشل ملقيها في إثبات عقيدته، ولهذا فهو انتقل إلى الإشكال بعد أن أقرّ بعجزه عن مقارعة الدليل^(۱).

جهلی بزرگ‌تر از این نیست که موجودی که عمرش در بهترین حالت از صدسال نمی‌گذرد (مثل انسان) درباره اتفاقی که اثرش بعد از او تا هزاران یا صدها هزار یا حتی چندین میلیون سال ادامه دارد حکم صادر کند. آیا این تماماً مثل این نیست که یک موش کور زیرزمینی که همه عمرش را در سوراخی زیر زمین می‌گذراند، درباره کسانی که پایه‌های آسمان‌خراش را در زمین حفر می‌کنند، حکم کند که کارشان ویرانگری و پوچی است و نیرویی غیرمنظم و بدون عقل می‌باشد، به این دلیل که به عنوان مثال حفاری آنان، باعث از بین رفتن حفره او شده است؟ چه کسی می‌گوید هر اتفاقی که مخالف مصالح مادی و جسمانی بعضی از موجودات در پاره‌ای از زمان شود کاری پوچ و غیرعاقلانه است؟ آیا ممکن نیست هدفش اصلاح بعضی از نفوس یا تحقق مصلحت همه باشد؟ آیا قوانین عادلانه‌ای که همگی به آن اقرار دارند که تصریح به عقاب مجرم (مثلاً قاتل یا دزد) می‌کند، پوچ و نشان‌دهنده عدم نظم و عدم عقلانیت است، چون موجب آسیب رساندن به برخی از انسان‌ها می‌شود؟! یا این که این عقوبت، نهایت حکمت و نظام و عقلانیت است، با این که مستلزم تلف شدن جان یا مال عده‌ای می‌شود و به برخی آسیب می‌رساند؟! در حقیقت، نظم امر ثابتی است و در نتیجه، نظم‌دهنده حکیم هم برای کسی که طالب حق باشد بسیار روشن و ثابت است؛ و این‌گونه اشکالات هرگز دلیل نظم را نقض نمی‌کند بلکه در نهایت، صرف اشکالاتی است که

۱. وهذا الأمر نجد كل عاجز يتعزز عليه لعله يرضي نفسه بالتمسك بعقيدته الباطلة.

نشان دهنده شکست صاحب اشکال در اثبات عقایدش می باشد؛ و به همین دلیل پس از اینکه به ناتوانی اش از مقابله با دلیل اقرار نمود، به سوی اشکال رفت.^(۱)

إشکالات يسوقها الملحدون:

اشکالاتی که خدا ناباوران می تراشند

الرحيم المطلق لماذا يعذب بالنار؟!

خدای رحیم مطلق، چرا با آتش عذاب می کند؟

قبل كل شيء يجب الالتفات إلى أن المالك الحقيقي لا يمكن أن يكون ظالماً عندما يتصرف في ملكه وممتلكاته، وبالتالي فالعذاب أو نار جهنم لا تتعارض مع مفهوم العدل. نعم يمكن الإشكال - بسبب فهم خاطئ لمعنى العذاب والنار - على أنها تتعارض مع مفهوم الرحمة، أو الإشكال بأن الأمر عبثي أو عبارة عن لعب؛ حيث لا رحمة ولا حكمة في أن يقوم الله بخلقهم ثم يعذبهم، فكان الأولى به أن لا يخلقهم من البداية.

پیش از هر چیز باید به این نکته توجه داشت که امکان ندارد مالک حقیقی به سبب تصرف در ملک و دارایی های خویش، ظالم شمرده شود؛ و در نتیجه عذاب یا آتش جهنم هیچ تعارضی با مفهوم عدل ندارد. بله، ممکن است به سبب فهم غلط از معنای عذاب یا آتش، کسی اشکال بگیرد که این امر با رحمت خداوند تعارض دارد، یا اشکال بگیرد که این امر، پوچ و بی فایده و نوعی بازی است، چون هیچ حکمت و رحمتی در این نیست که خداوند نخست بندگان را بیافریند و سپس آن ها را عذاب دهد؛ پس مقتضای حکمت و رحمتش این بود که اساساً آن ها را از اول نیافریند.

^۱ می بینیم که هر ناتوانی که عقیده ای خلاف اعتقادش به او عرضه شود، همین گونه عمل می کند، یعنی مُتَمَسِّک به شبهات می شود، بلکه نفس خویش را برای تمسک به عقیده باطلش قانع کند.

رد الإشکال:

پاسخ اشکال

العذاب أو نار جهنم ما هو إلا كشف الحقائق الدنيوية لمن اختاروا هذه الحياة الدنيا وتعلقوا بها، فالأمر لا يتعدى إعطاء شخص ما أراد هو لنفسه من بقاء وخلود في هذه الحياة الدنيا، ولكن مع كشف حقيقة اختياره له، وبالتالي فهو عدل ورحمة وإحسان، فهو اختار الحياة الدنيا وأعطاه الله ما أراد، فأين الظلم أو القسوة في هذا؟!

عذاب یا آتش جهنم، چیزی جز پرده‌برداری از حقایق دنیوی برای کسانی که این زندگی دنیا را انتخاب کرده و دل بسته آن شدند، نیست. پس این امر (عذاب و جهنم) چیزی فراتر از این نیست که به شخص همان چیزی را که برای خودش خواسته (ماندن و جاودانگی در این زندگی دنیا) اعطا کنیم، ولی با پرده برداشتن از حقیقت انتخابش؛ در نتیجه این همان عدل و رحمت و احسان است، چون او زندگی دنیا را اختیار کرد و خداوند نیز آن چه که خواسته و اختیار کرده را به او اعطا کرد. کجای این کار ظلم یا قساوت در حق کسی است؟

قال تعالى:

﴿لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْأَلُونَ﴾ [الأنبياء: ۱۳].

خدای متعال فرمود:

«فرار نکنید و به ناز و تنعم و خانه‌های خویش بازگردید تا بازخواست گردید»^(۱).

﴿يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ [العنكبوت: ۵۴].

«از تو طلب شتاب در عذاب می‌کنند، در حالی که جهنم هم‌اکنون به کافران احاطه دارد»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره انبیاء، آیه ۱۳.

^۲. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۵۴.

[﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِندَ اللَّهِ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾^(١).

«بگو آیا شما را از کسانی که کیفرشان نزد خدا بدتر است، خبر دهم؟ کسانی هستند که خدا لعنت‌شان کرده و بر آنان خشم گرفته و برخی از آنان را به صورت بوزینه و خوک درآورده و طاغوت را پرستیدند؛ ایشان هستند که جایگاه و منزلت‌شان بدتر و از راه راست گمراه‌ترند»^(٢).

هذه هي الحقيقة، الله أعطى كل إنسان المفتاح الرئيس الذي يفتح كل الأبواب والذي يثبت إنسانيته، فيمكنه أن يفتح الأبواب واحداً بعد الآخر لينتقل من نور إلى نور أعظم منه حتى يصل إلى مواجهة النور الذي لا ظلمة فيه، ويمكنه أيضاً بكل بساطة أن يلقي المفتاح إلى الأرض ويعود إلى حيوانيته وبهيمنته والتي بها يسمي يساوي القرد كما في النص القرآني ﴿وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ﴾!

این همان حقیقت است؛ خداوند به هر انسانی شاه‌کلیدی عطا کرده که همه درها را باز و انسانیتش را ثابت می‌کند؛ لذا با همین شاه‌کلید می‌تواند همه درها را یکی پس از دیگری باز کند تا از نوری به نوری عظیم‌تر منتقل شود تا به مواجهه با نور مطلق که هیچ ظلمتی در آن نیست برسد؛ و همچنین می‌تواند به آسانی همان کلید را به زمین بیندازد و به حیوانیت خود برگردد و به چیزی برگردد که همسان میمون و بوزینه شود، همچنان که در آیه قرآن تصریح شده: ﴿وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ﴾

لا ظلم في ساحة الله، فالنار هي الدنيا لمن اختاروها وطلبوا الخلود فيها، فقط سيكشف الغطاء عنهم ليجدوها مشتعلة بأعمالهم وظلمهم وفسادهم، وملأتها عقارب حسدهم ووحوش أفكارهم وجرائمهم وحقائقهم الحيوانية البهيمية التي ستظهر لهم جليلة فيعذب بعضهم بعضاً بتلك الحقائق الخبيثة عندما يكشف الغطاء. لا ظلم في ساحة الله، من طلب

١. القرآن الكريم - سورة المائدة - الآية: ٦٠.

٢. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ٦٠.

الخلود الدنیوی سيعطی أمنيته ويبقى حيث أراد، فقط سیکشف عنه الغطاء لیری الحقائق كما هي ﴿لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْأَلُونَ﴾^(۱). هیچ ظلمی در ساحت خداوند نیست؛ پس آتش، همان دنیایی است که انتخابش کردند و طالب ماندن در آن شدند. فقط به‌زودی پرده از چشم‌شان برداشته می‌شود تا حقیقت آن‌را ببینند، که با اعمال و ظلم و فسادشان روشن و گداخته شده است؛ و عقرب‌های حسدشان و اندیشه‌های وحشی و جرائم و حقایق حیوانی بهیمنانه‌شان، آن‌را پر کرده است که به روشنی برایشان آشکار می‌شود، و زمانی که پرده کنار رود برخی از آنان به واسطه برخی دیگر و به واسطه این حقایق خبیث، مورد عذاب قرار می‌گیرند. ظلم و ستمی در ساحت خداوند راه ندارد؛ هرکه طالب ماندن در دنیا شود به‌زودی به آرزویش می‌رسد و همان‌جا که دوست دارد می‌ماند؛ فقط پرده از جلوی چشمانش برداشته می‌شود تا حقایق را آن‌گونه که هستند، ببیند:

«فرار نکنید و به ناز و تنعم و خانه‌های خویش بازگردید تا بازخواست گردید»^(۲).

الله عادل في كل شيء، بل هو محسن وكریم إلى درجة لا يمكننا أن نفهمها وليس عادلاً فقط، لهذا فهو لا يؤذي أحداً بل أشد عقوبته هي أن يعطي الإنسان اختياره الذي عادة يكون فيه هلاكه الأبدي، لهذا فمعنى قوله تعالى: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾^(۳)، وقوله تعالى: ﴿قُلْ هَلْ أَنْبَأُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَاناً وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾^(۴)، وقوله تعالى: ﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾^(۵):

خداوند در همه‌چیز عادل است؛ بلکه او اهل احسان و کرامت است تا حدی که نمی‌توانیم کرامت و احسانش را بفهمیم و این‌گونه نیست که فقط عادل باشد. برای همین او هیچ‌کس را آزار و

۱. القرآن الکریم - سورة الأنبياء - الآية: ۱۳.

۲. قرآن کریم، سوره انبیاء، آیه ۱۳.

۳. القرآن الکریم - سورة البقرة - الآية: ۶۵.

۴. القرآن الکریم - سورة المائدة - الآية: ۶۰.

۵. القرآن الکریم - سورة الأعراف - الآية: ۱۶۶.

عذاب نمی دهد، بلکه شدیدترین عقوبتش این است که اختیار و انتخاب خود انسان را به او بدهد، که البته معمولاً هلاکت ابدی انسان در همان است. بنابراین، معنای آیه: (وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اَعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) ^(۱) و همچنین فرموده خداوند: (قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَ غَضِبَ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَ الْخَنَازِيرَ وَ عَبْدَ الطَّاغُوتِ اُولَئِكَ شَرٌّ مَكَاناً وَ اضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ) ^(۲) و همچنین (فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) ^(۳)

آی آنهام ألقوا المفاتيح من أيديهم وخسروا الروح الإنسانية التي بثها الله في أبيهم آدم (عليه السلام) وحثهم على تحصيلها، ولم تبقَ لهم إلا الروح الحيوانية، فعادوا إلى أصولهم حيوانات وبهائم لا يكادون يفقهون قولاً ^(۴).

یعنی این که آن ها خودشان شاه کلیدها را از دست شان انداختند و روح انسانی خود را که خداوند در پدرشان آدم (ع) دمیده و آن ها را تشویق به تحصیل آن کرده بود به زمین انداختند و چیزی برایشان جز روح حیوانی باقی نماند؛ پس به همان اصل طبیعی خودشان، یعنی حیوانات و بهائمی که هرگز هیچ سخنی را نمی فهمند، برگشتند. ^(۵)

وهنا ربما يطرح إشكال مفاده: إن هذا الإنسان يجهل حقيقة اختياره، وبالتالي فهو تعرض لعملية خداع فهو لا يعرف أن هناك حقيقة مخفية خلف الصور التي يراها في هذه الحياة الدنيا، ولا يعلم أن هذه الحقائق بشعة وأن العيش فيها مع رؤيتها والإحساس بها تمثل عذاباً عظيماً لا يحتمل، فهو لو كان يعلم بهذه النتيجة لما أقدم على هذا الاختيار.

و چه بسا در این جا اشکالی به این شرح مطرح شود: این انسان نسبت به حقیقت انتخابش جاهل است و در نتیجه در معرض فریب قرار می گیرد، یعنی نمی داند که حقیقتی پنهان، پشت این صورت

۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۶۵.

۲. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۶۰.

۳. قرآن کریم، سوره اعراف، آیه ۱۶۶.

۴. وهم الإلحاد: ص ۱۴۲.

۵. وهم الإلحاد، ص ۱۴۲.

ظاهری که انسان در دنیا می‌بیند وجود دارد و نمی‌داند که این حقایق بسیار زشت‌اند و زندگی در آن همراه با دیدن و احساس آن‌ها به صورت عذابی بزرگ خواهد بود که قابل تحمل نیست. لذا اگر این نتیجه را می‌دانست، هرگز چنین انتخابی نمی‌کرد.

وهذا الإشكال مبني على أساس أن الإنسان ليس لديه أي علم بنتائج اختياره، ولهذا فهو غير صحيح، نعم، لو كان الله لم يخبره بحقيقة اختياره ربما يكون للإشكال وجه، ولكنه أخبره وحذره.

این اشکال، مبتنی بر این پایه است که انسان هیچ علمی به نتیجه انتخاب و اختیارش ندارد؛ به‌همین دلیل این اشکال درستی نیست. بله اگر خداوند او را به حقیقت انتخاب و اختیارش خبر نداده بود، شاید این اشکال وارد می‌شد، اما خداوند او را خبر و هشدار داده بود.

الإعاقة والمرض:

ناتوانی و بیماری

هناك إشكال يطرحه الملحدون، وهو: ما ذنب من يولد معاقاً، فلو كان هناك إله فهو ظالم؛ لأنه خلق هذا الكائن بإعاقة تسبب له عذاباً شديداً طيلة حياته على الأرض إلى درجة أن بعضهم يعتبر الموت أرحم له من الحياة.

اشکال دیگری که خدا ناباوران مطرح می‌کنند به این شرح است: گناه کسی که ناتوان و معلول به دنیا می‌آید چیست؟ اگر خدایی وجود داشته باشد آن خدا ستمکار است، به این دلیل که او، این موجود را معلول آفریده است که در طول زندگی‌اش در زمین، باعث عذاب شدیدی برایش می‌شود؛ تا حدی که برخی از آن‌ها مرگ را هم برای خود برتر از چنین حیاتی می‌دانند.

رد الإشكال:

پاسخ اشكال

المشاكل الصحية هي نتائج طبيعية؛ لكون جسم الإنسان مجرد جسم حيواني متطور على هذه الأرض، وهو ليس مثالياً ولا محصناً، بل كأي جسم حيواني أو نباتي حي على هذه الأرض، مكون من مواد كيميائية ومعرض للخلل أثناء تكونه، نتيجة خلل جيني مثلاً أو حتى بعد تكونه نتيجة حادث. وبالتالي لا معنى للإشكال، اللهم إلا أن يقال: لماذا لم يجعل الله الكون مثالياً وينتج حالة مثالية؟ وهذا جوابه بسيط، فالكون المخلوق فيه ظلمة وليس نوراً مطلقاً، والنقص والخلل من لوازم الظلمة، وهو مرافق حتمي لا يمكن تجنبه، فالأمر محال في نفسه. لهذا فهو لا يصدر عن الله سبحانه وتعالى. فمن غير الممكن أن الكون مخلوق مع أنه نور لا ظلمة فيه؛ لأن النور المطلق هو اللاهوت المطلق فقط، وبالتالي فالكون المخلوق لا يكون إلا نور وظلمة. وطالما أن الظلمة فيه فلا بد أن نرى تأثيرها كظلمة وهو النقص والعجز والتنافي الذي هو ملازم لكل العوالم المخلوقة.

مشكلات بهداشتی و پزشکی نتایج طبیعی هستند، زیرا جسم انسان فقط یک جسم حیوانی تکامل یافته بر روی زمین است و ایده آل و مصون نیست؛ بلکه مانند هر جسم حیوانی یا گیاهی زنده دیگری بر روی زمین، از مواد شیمیایی تشکیل شده است؛ و در خلال شکل گیری، مثلاً در نتیجه نقص ژنتیکی یا حتی بعد از شکل گرفتنش در اثر هر حادثه‌ای در معرض نقص و خلل قرار دارد؛ در نتیجه این اشکال هیچ معنایی ندارد، مگر این که گفته شود: چرا خداوند، عالم را ایده آل خلق نکرده است تا این که وضعیتی ایده آل ایجاد کند؟ پاسخ این اشکال بسیار ساده است. جهان آفرینش دارای ظلمت و تاریکی است و نور مطلق نمی‌باشد و نقص و خلل از ملزومات ظلمت است و این امکانی حتمی و غیرقابل اجتناب است؛ پس این امر به خودی خود محال است و به همین سبب هرگز از خداوند صادر نمی‌شود. غیرممکن است که عالم، مخلوق باشد و در عین حال نوری باشد که ظلمت در آن نباشد، زیرا نور مطلق، فقط لاهوت مطلق است و در نتیجه، جهان آفرینش چیزی جز نور و ظلمت نیست و این ظلمت همواره در آن بوده است. پس ناچار باید تأثیر آن را مانند یک

ظلمت ببینیم و درک کنیم و این ظلمت همان نقص و عجز و مخالفت و تعارضی است که ملازم با همه عوالم مخلوق است.

أما الإشكال بأنَّ حتى ضمن حدود النقص في هذا العالم فإنَّ التصميم الجيني فيه خلل معتد به وظاهر.

اما این اشکال که حتی صرف‌نظر از حدود نقص در این عالم، طراحی ژنتیکی هم خلل و اشکالات قابل توجه و آشکاری دارد،

فجوابه: إنَّ المباشر للخلق ليس اللاهوت المطلق، بل هم خلق خلقهم اللاهوت المطلق ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ [الذاریات: ۴۷].

پاسخش این است که: عامل آفرینش، لاهوت مطلق نیست، بلکه عامل آفرینش این اجسام، همان مخلوقات هستند که لاهوت مطلق آن‌ها را آفریده است: «و آسمان را با دستانی برافراشتیم و حقاً که ما وسعت‌دهنده هستیم»^(۱).

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَاماً فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ﴾ [یس: ۷۱].
«آیا ندیده‌اند که با دست قدرت خویش برایشان چهارپایان را آفریدیم و اکنون مالک‌شان هستند؟»^(۲).

ولا يمكن أن يكون لللاهوت المطلق أيد هي جزء منه، وإلا لانتقض لاهوته، وبالتالي فأيد الله هم خلق خلقهم الله، وهم باشروا الخلق الأدنى منهم، كالعالم الجسماني موضوع الإشكال، وهذا الوصف شائع جداً، فعادة يقال عن الشخص الذي يقوم بالعمل لشخص آخر أو نيابة عنه بأنه يده، ومقولة أحدهم لآخر: (أنت يدي التي أصول بها) شائع.

^۱. قرآن کریم، سوره ذاریات، آیه ۴۷.

^۲. قرآن کریم، سوره یس، آیه ۷۱.

امكان پذیر نیست که برای لاهوت مطلق، دستانی باشد که جزئی از آن است، وگرنه لاهوت بودنش از بین می‌رود. در نتیجه، دستان خدا همان خلقی است که خداوند آفرید و آن‌ها به آفرینش خلقِ پایین‌تر از خود، مانند عالم جسمانی که موضوع اشکال فعلی است، پرداختند. این وصف بسیار شایع است؛ پس معمولاً به شخصی که به کار شخصی دیگر به نیابت از او مبادرت می‌کند، می‌گویند که دست اوست و همچنان که کسی به دیگری گفته: «أنت يدي التي اصول بها»، یعنی تو دست من هستی، که به وسیله آن چیزی کسب می‌کنم.

[- الاتجاه الثاني: يمكن تصور نظرية التصميم الذكي بحيث إنها توافق التطور وتريد أن تثبت من خلال تركيب وتعقيد ودقة نظام الأجسام الحية وأجزاءها أن الكائنات الحية مصممة والتطور هادف، وبالتالي فهناك وراءه إله يريد الوصول إلى الهدف. رويکرد دوم: می‌توان نظریه طراحی هوشمند را به صورت سازگار با تکامل تلقی نمود. این رویکرد در پی آن است که از طریق ترکیب، پیچیدگی و دقت به کار رفته در سیستم اجسام زنده و اندام‌ها و بخش‌های آن ثابت کند که موجودات زنده به گونه‌ای هدفمند طراحی و تکامل یافته‌اند و به این ترتیب در پشت آن‌ها خدایی وجود دارد که به دنبال رساندن آن به هدفی می‌باشد.

والإشكال على كلا الاتجاهين هو وجود ثغرات كبيرة في التصميم رغم أن المصمم المدعى (الإله) علمه مطلق وقدرته مطلقة، ومن كان كذلك لابد أن يكون تصميمه متكاملًا ولا يحتوي ثغرات كبيرة كضعف العمود الفقري بالنسبة للإنسان وسبب ضعفه أنه مصمم لجسم منحنٍ وغير مكتمل التصميم لجسم منتصب كجسم الإنسان، ولهذا فكثير من البشر على الكرة الأرضية يعانون آلاماً في الظهر على الأقل في فترة من حياتهم. أيضاً عصب الحنجرة واستطالته التي يعتبرها بعض المتخصصين في التشريح المقارن خطأ في التصميم وبالتالي فلا يمكن أن تكون مصممة لكل نوع؛ لأنها استطالة بلا فائدة حقيقية بل مضرّة حيث تعرض هذه الاستطالة العصب لاحتماالية التعرض للضرر أكثر مما لو كان قصيراً ومختصراً على مقدار الحاجة.

نواقص موجود در طراحی، اشکالی است که بر هر دو رویکرد وارد می‌شود، زیرا طراح موردنظر (خدا) از علم و قدرت مطلق برخوردار است و کسی که این‌گونه باشد قطعاً باید طراحی‌اش کامل و استوار بوده و از نواقص بزرگی چون ضعف ستون فقرات در انسان به دور باشد. دلیل این ضعف آن است که اندام مزبور برای بدنی طراحی شده که دارای انحناست و برای جسم راست قامت مانند جسم انسان، ناکامل و ناقص محسوب می‌گردد. به همین دلیل بسیاری از انسان‌های موجود بر روی کره زمین حداقل در دوره‌ای از زندگی خود از دردهایی در ناحیه کمر رنج می‌برند. همچنین عصب حنجره و کشیدگی آن که برخی از دانشمندان کالبدشناسی تطبیقی آن را اشتباه در طراحی لقب می‌دهند، بر همین منوال می‌باشد؛ زیرا نمی‌توان آن را طراحی شده برای همه گونه‌ها دانست؛ چراکه درازی عصب حنجره نه تنها هیچ سود واقعی به دنبال ندارد، بلکه به حال جاندار زیان‌بخش نیز می‌باشد، چراکه با این طول و درازی، احتمال این که جاندار در معرض آسیب قرار گیرد، بیشتر است، در حالی که اگر عصب کوتاه می‌بود و درازیش به اندازه‌ی نیاز بود، این احتمال کاهش می‌یافت.

بالنسبة لمن يقولون بالخلق دفعة واحدة لا يمكن رد هذا الإشكال بصورة منطقية حيث إن خطأ عصب الحنجرة خطأ كبير وبالتالي فهو كافٍ لنفي التصميم الذكي للجسم بكل أجزائه لكل نوع، ولا يمكن أن يفسر هذا الخلل وهو بهذا المستوى من الابتعاد عن التصميم الذكي إلا إذا كان عبارة عن إرث تطوري.

کسانی که قائل به آفرینش یک‌باره هستند، نمی‌توانند این اشکال را به شیوه‌ای منطقی برطرف کنند، زیرا اشتباه به وجود آمده در عصب حنجره اشتباهی بزرگ است و به همین دلیل برای نقض طراحی هوشمند در همه اندام‌ها و بخش‌های بدن و برای همه گونه‌ها کفایت می‌کند. نمی‌توان این خلل، آن‌هم در این سطح دور بودن از طراحی هوشمند را تفسیر کرد، مگر این که عبارت از یک ارث تکاملی باشد.

أما بالنسبة لمن يقولون بالتطور ومع هذا يقولون بالتصميم الذكي، فأيضاً إن قالوا إن المصمم هو اللاهوت المطلق أي علمه مطلق وقدرته مطلقة فيكون الإشكال قائماً؛ حيث إن الأجسام الحية في تصميمها خلل ينفي العلم المطلق للمصمم، أما إن قالوا كما قال الله في القرآن بأن الخلق أو التصميم والتنفيذ للخلق كان بأيد الله أي بتوسط خلق الله سبحانه عندها يمكن تعليل أن يكون التصميم ليس متكافئاً تماماً، ويمكن تعليل وجود خطأ صغير في التصميم عند بداية التطور توسع نتيجة التطور حتى أصبح إراثاً تطورياً متراكماً يؤشر خطأ واضحاً في التصميم.

أما كسائي كه قائل به تكامل هستند و در عين حال طراحي هوشمند را قبول دارند، اگر بگویند كه طراح، لاهوت مطلق است و از علم و قدرتی مطلق برخوردار می باشد، اشكال مزبور همچنان پابرجا و مطرح خواهد ماند، زیرا بروز نقص و ایراد در طراحی موجودات زنده، در واقع نفی کننده علم مطلق طراح محسوب می شود، ولی اگر همان چیزی را بگویند كه خداوند در قرآن فرموده مبنی بر این كه آفرینش یا طراحی و اجرای خلقت با دستان خدا یعنی به واسطه مخلوقات خداوند سبحان صورت پذیرفته است، در این حالت می توان بر نقص طراحی، دلیل اقامه كرد و می توان بروز خطایی كوچك در طراحی در زمان آغاز تكامل را در نظر گرفت كه در نتیجه تكامل گسترش یافته است؛ تا جایی كه اثر ببری تكامل انباشتی، به بروز خطایی آشكار در طراحی منجر گشته است.

ویمثل هذا أيضاً دلالة واضحة على أن الخالق الأصيل هو الله سبحانه والإله المطلق، ولكن الخالق المباشر ليس الله سبحانه وتعالى، بل هم خلق مكرمون بأشروا الخلق بأمر الله سبحانه وعكسوا نقصهم كمخلوقات نورانية تحتوي الظلمة؛ لأن النور الذي لا ظلمة فيه هو الله سبحانه وتعالى أحسن الخالقين، الذي خلق العقل الأول محمداً (صلى الله عليه وآله) وخلق منه الأنوار الأولى ثم أمرهم بمباشرة الخلق كما يشاء وبحوله وقوته سبحانه، ولهذا قال تعالى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِّن طِينٍ ۖ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ۖ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾^(١).

١. القرآن الكريم - سورة المؤمنون - الآيات: ١٢ - ١٤.

این خود کاملاً بیان کننده آن است که خالق اصلی و اصیل، همان الله، خداوندگار مطلق است؛ ولی خالق مستقیم، خداوند سبحان نیست، بلکه چنین خالق، مخلوقاتی شایسته هستند که به فرمان خداوند، مسئولیت آفرینش را عهده‌دار شده‌اند و نقص خویش را در این آفرینش منعکس ساخته‌اند، زیرا خود، مخلوقاتی نورانی هستند که دارای ظلمت نیز می‌باشند. تنها نوری که در آن ظلمت نیست، همان خدای سبحان (أحسن الخالقین) است. اوست که عقل اول یعنی حضرت محمد (ص) را آفرید و از او نخستین انوار را خلق کرد؛ سپس او با حول و قوه خودش آن‌ها را آن‌گونه که اراده فرموده بود، به آفرینش فرمان داد. به همین دلیل خداوند فرموده است: «هرآینه ما انسان را از عصاره‌ای از گل آفریدیم * سپس او را نطفه‌ای در جایگاهی استوار قرار دادیم * آنگاه از آن نطفه، لخته خونی آفریدیم و از آن لخته خون، پاره گوشتی و از آن پاره گوشت، استخوان‌ها آفریدیم و استخوان‌ها را با گوشت پوشانیدیم؛ سپس او را آفرینشی دیگر دادیم. در خور تعظیم است خداوند، بهترین آفرینندگان»^(۱).

انظر إلى المفرد والجمع في الآية أيضاً: (خَلَقْنَا، جَعَلْنَاهُ، خَلَقْنَا، فَخَلَقْنَا، فَخَلَقْنَا، فَكَسَوْنَا، أَنْشَأْنَاهُ)، ثم ختمت الآية ببيان أن المهيمن على الخالقين المباشرين للخلق هو الله سبحانه ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾، ويبين الله حال هؤلاء الخالقين وأنهم أيد الله سبحانه أي الذين باشر الله أحسن الخالقين الخلق بواسطتهم ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾^(۲).
به مفرد و جمع در آیه فوق بنگرید: «خَلَقْنَا، جَعَلْنَاهُ، خَلَقْنَا، فَخَلَقْنَا، فَخَلَقْنَا، فَكَسَوْنَا، أَنْشَأْنَاهُ». سپس آیه با بیان این مطلب که مهیمن و مسلطی که بر آفریننده‌های مستقیم خلق سایه افکنده، همان خداوند سبحان است، پایان می‌یابد: «در خور تعظیم است خداوند، بهترین آفرینندگان».

^۱. قرآن کریم، سوره مؤمنون، آیات ۱۲ - ۱۴.

^۲. القرآن الكريم - سورة الذاریات - الآية: ۴۷.

همچنين خداوند، وضعيت اين آفريننده‌ها را توصيف کرده است و می‌فرمايد اين‌ها دستان خداوند هستند؛ يعنی کسانی که خداوند «أحسن الخالقين» به واسطه آن‌ها اقدام به آفرينش نمود: «و آسمان را با دستانی برافراشتيم و حقاً که ما وسعت‌دهنده هستيم»^(۱).

ربما يقول بعضهم: قد يكون لوضع العمود الفقري للإنسان بهذا الشكل ولخريطة عصب الحنجرة في الجسم بهذه الصورة فوائد معينة في مسيرة التطور أو حتى في مراحل عمرية معينة، وفي الحقيقة إن هذا حتى لو صح بما لا يقبل الشك، فهو أيضاً لا ينفي كون هذه الأمور دالة على أنها إرث تطوري تاريخي وبالتالي فهي تنفي الخلق دفعة واحدة.

شايد برخی از آن‌ها بگویند: ممکن است برای وضعيت ستون فقرات در انسان به اين شکل و نیز نقشه عصب حنجره در بدن به اين صورت، فوايد خاصی در مسیر تکامل یا حتی در مراحل معینی از عمر وجود داشته باشد. در حقيقت اين امر حتی اگر صحيح باشد و شکی در آن راه نیابد، باز هم اين مطلب را که چنين چیزهایی ارثی تاریخی تکامل بوده و نفی‌کننده آفرينش یک‌باره می‌باشد، رد نمی‌کند.

وهو أيضاً لا ينفي أنه ليس تصميمًا صادراً من عالم قادر مطلق، فبالإمكان تصور وجود تصميم أفضل منه وهذا يعني أنه ليس التصميم الأفضل والأمثل والأتم وبالتالي لا مناص من القبول بما بينه الله في القرآن من توسط أيد الله في الخلق^(۲).

همچنين اين قضيه را که «چنين طراحي، از عالم قادر مطلق صادر نشده است» رد نمی‌کند، چرا که می‌توان تصور کرد طرحي بهتر از آن می‌توانسته وجود داشته باشد و اين خود به آن معناست که طراحي فعلی برترین و آرمانی‌ترین و کامل‌ترین نبوده است و در نتیجه از اذعان به آن‌چه خداوند در قرآن بيان فرموده مبنی بر اين که دستان خداوند در آفرينش نقش داشته‌اند، گریزی نیست.

^۱. قرآن کریم، سوره ذاریات، آیه ۴۷.

^۲. وهم الإلحاد: ۲۵۹ - ۲۶۰.

اشکال: عمر نبی الله نوح:

اشکال: عمر نوح نبی (ع)

ومفاد الإشکال: إن حياة جسم الإنسان معروفة ومحددة جينياً، فكيف عاش جسم نوح في هذه الحياة المادية كل تلك الفترة التي يذكرها القرآن أو النص الديني؟
مفاد اشکال این است که: زندگی جسم انسان از نظر ژنتیکی معلوم و معین است؛ پس چگونه جسم نوح (ع) در این حیات مادی دنیا آن دوران طولانی که قرآن یا نص دینی بیان می‌کند، زندگی کرده است؟

رد الإشکال:

پاسخ اشکال:

بما أننا أثبتنا ضرورة وجود إله وبالأدلة العلمية، وناقشنا الإلحاد العلمي ضمن نطاق العلم، فيلزم أي ملحد ألحد وكفر بوجود إله بناءً على استدلال علمي أن يرد على مناقشتي العلمية واستدلالي العلمي وبصورة علمية صحيحة ودقيقة، أو أن يقر بأن ما أثبتته حق، وإلا فسيكون معانداً مجادلاً لا يطلب معرفة الحقيقة كما هي، وإنما هو شخص عبثي لا أكثر.
از آن جا که با ادله علمی ضرورت وجود خدا را اثبات کردیم و الحاد علمی را نیز در چارچوب علم مورد مناقشه قرار دادیم، لذا بایستی هر ملحد که الحاد را در پیش گرفته و به وجود خدا با استدلال علمی کفر ورزیده، به مناقشه و استدلال علمی و به صورت علمی درست و دقیق پاسخ دهد، یا این که به آن چه اثبات کرده ام اقرار کند. در غیر این صورت معاندی ستیزه‌جو خواهد بود که طالب شناخت حقیقت نیست، بلکه شخصی پوچ‌گراست، نه بیشتر.

أما عمر الإنسان في الماضي فمعروف علمياً وبدقة؛ حيث إن جينات الإنسان معروفة اليوم بتفصيل لا بأس به، والعلماء يعرفون السبب الجيني ولماذا ومتى تهرم الخلايا وينهار جسم الإنسان، وهم يجرون بحوثاً في محاولة لإحداث طفر جيني لإطالة عمر الإنسان، وهو أمر

ممکن الوصول له يوماً ما. وبالتالي فهم أيضاً يعرفون بصورة قطعية أن الإنسان في زمن نوح وقبله لم يكن يعيش ألف عام ولا حتى أي رقم قريب من هذا الرقم، تماماً كما تعرف أنت طول المسطرة التي في يدك.

اما عمر انسان در گذشته از نظر علمی و به دقت معروف است: از آن جاکه ژن های انسان امروزه تا حدود قابل قبولی شناخته شده اند و دانشمندان علل ژنتیکی را می دانند و می فهمند که چرا سلول ها پیر می شوند و بدن انسان تجزیه می شود. همین دانشمندان تحقیقاتی را جهت ایجاد جهش ژنتیکی برای طولانی کردن عمر انسان انجام می دهند. دستیابی به این امر یک روز ممکن است به نتیجه برسد. دانشمندان نیز به صورت قطعی می دانند که انسان در زمان نوح (ع) و قبل از آن هزار سال یا حتی نزدیک به این مقدار زندگی نمی کرد، دقیقاً همان گونه که شما طول خط کشی که در دست داری را به دقت می دانی.

لكن مسألة عمر نوح أو غيرها من المسائل التي تخالف الواقع العلمي لا تصلح للإشكال على ما أثبتناه وهو وجود إله؛ لأننا نستطيع أن نقول باختصار شديد: لا إشكال أن يجري الله المعجزات وإن كان بعضها يخالف الواقع العلمي، لأنها حالات فردية هدفها وضع الإنسانية الآدمية في بدايتها على طريق الإيمان بإله خالق للكون، هذا طبعاً مع أن بعضها ليست معجزات وإنما قضايا صعبة الفهم على من لا يعرف لغة المتكلم بها، فلغة القرآن لا يفهمها من لا يعرف العوالم العلوية التي نزل منها القرآن.

اما مسئله عمر نوح (ع) و دیگر مسائلی که با واقعیت های علمی موجود مخالف است، نمی تواند آنچه را که ما اثبات کردیم (وجود خدا) دچار اشکال کند، چون ما می توانیم به طور خیلی مختصر بگوییم: هیچ اشکالی وجود ندارد که خداوند معجزاتی را انجام دهد، گرچه برخی از آنها مخالف واقعیات علمی موجود باشد، زیرا آن معجزات، حالات استثنایی هستند که می خواهد در ابتدا انسان آغازین را در مسیر ایمان به خدایی که خالق جهان است قرار دهد؛ به طبع بعضی از این امور اساساً معجزه نیست، بلکه گزاره هایی است که فهم آن بر کسانی که زبان متکلم را نمی دانند دشوار است، چرا که کسانی که عوالم بالا که قرآن از آن جا نازل شده را نمی شناسند، زبان قرآن را نیز نمی دانند.

ولتوضیح المسألة علمياً أقول باختصار: إن ما يراه المراقب الخارجي للمنظومة الفيزيائية يختلف عما يراه المراقب الداخلي. وبالتالي عند حصول تمدد أو تقلص مثلاً في المنظومة الفيزيائية ستكون قياسات المراقب الموجود داخل المنظومة مختلفة تماماً عن قياسات المراقب الخارجي، والسبب أن المراقب الداخلي هو جزء من المنظومة، وبالتالي فهو مشمول بتمدّد وتقلص المنظومة، وكذا معدات قياسه مشمولة بتمدّد وتقلص المنظومة. وهذا يجعله عاجزاً عن معرفة أو قياس أي تغيير شامل لكل المنظومة.

برای توضیح علمی مسئله به اختصار باید بگویم: آن چه که یک ناظر خارجی منظومه فیزیکی می‌بیند با آن چه یک ناظر داخلی می‌بیند متفاوت است و در نتیجه مثلاً هنگام وسعت یا انقباض در منظومه فیزیکی، قیاس‌های ناظر موجود در داخل منظومه کاملاً از قیاس‌های ناظر خارجی جداست، چون ناظر داخلی خود جزئی از منظومه است و در نتیجه مشمول انبساط و انقباض منظومه است؛ پس اسباب و عوامل قیاسش نیز مشمول همین کشش و انقباض منظومه هستند. این فرایند باعث می‌شود که او از شناخت یا قیاس هر تغییر کلی که شامل همه منظومه می‌شود عاجز باشد.

وهذا لا يمنع - إن كان لديه حياة نفسية كما هو حالنا - أن يحس إحساساً نفسياً أن هناك تغيراً في المنظومة، أو هناك تسارع أو تباطؤ، كإحساس كثير من الناس اليوم بتسارع الزمن مع أنهم عندما يقيسونه لا يجدونه قد تغير شيئاً.

این امر مانع این نمی‌شود که از لحاظ روحی - اگر به‌مانند ما حیات نفسانی داشته باشد - احساس کند که تغییر در منظومه رخ داده است یا افزایش سرعت یا کاهش سرعتی وجود دارد، همچنان که امروز بسیاری از مردم احساس می‌کنند که زمان شتاب گرفته، با این که آن‌ها وقتی زمان را اندازه‌گیری می‌کنند، درمی‌یابند که چیزی تغییر نکرده است.

وكمثال لتوضيح هذا الكلام؛ لنفترض أن إنساناً يعيش في غرفة ولديه أداة قياس طول (مسطرة مثلاً)، وطلبنا منه قياس طول طاولة في الغرفة، ومقارنته طوله مع طول وارتفاع الطاولة. ثم بعد ذلك لو فرضنا أن الغرفة وما فيها حصل لها تمدد منتظم شمل الجميع بنفس

النسبة. فالآن لو طلبنا منه قياس طول الطاولة فسيجد أن الطول لم يتغير. وإذا طلبنا منه أن يقارن طوله مع طول وارتفاع الطاولة فلن يلحظ أي تغير، والسبب أنه تمدد وكذا مسطرة القياس بنفس نسبة تمدد الطاولة.

برای توضیح این سخن مثالی ذکر می‌کنم: فرض می‌کنیم که انسانی در یک اتاق زندگی می‌کند و وسیله‌ای برای سنجش طول (مثلاً خط‌کش) در اختیار داشته باشد و از او بخواهیم که طول میزی را که در اتاق است اندازه بگیرد و قد خودش را با طول و ارتفاع آن بسنجد. بعد از آن اگر فرض کنیم که اتاق و آن‌چه در آن است به صورت فراگیر کشیده شود که از همه جهات مساوی باشد، اینک اگر از او بخواهیم که مجدداً آن میز را اندازه‌گیری و مقایسه کند، به این نتیجه می‌رسد که اندازه‌اش تغییر نکرده و اگر از او بخواهیم که قد خودش را با طول و ارتفاع آن جدول مقایسه کند، بازهم هیچ تغییری را حس نمی‌کند، زیرا خودش و اندازه آن خط‌کش هم دقیقاً به همان نسبت میز کشیده شده‌اند.

إذا توضح هذا؛ فيمكن فهم أن أي مراقب يمكنه القيام بالمراقبة من خارج المنظومة الكونية التي نعيش فيها ستكون قياساته مختلفة عن قياساتنا نحن الذين نعيش داخل المنظومة. فلو أن سلوك الكون المادي ككل تغير بصورة ما بحيث إن الزمن كبعد كوني رابع تمدد أو تقلص - أو بلغة بسيطة تباطاً أو تعجل - في المنظومة ككل، فلن نستطيع نحن قياسه ولا معرفة هذا التغير، لكن مراقباً يمكنه أن يراقب من خارج المنظومة الكونية التي نعيش فيها سيمكنه قياس هذا التغير، وعندما يتكلم سيعطينا أرقاماً تختلف عما قسناه نحن. وهذا باختصار يفسر لنا أن مراقباً من خارج المنظومة (الله سبحانه وتعالى أو الملائكة مثلاً) عندما تسأله أو يتكلم عن عمر نوح وقومه فسيعطيك رقماً يختلف عما تقيسه أنت الذي تعيش في داخل المنظومة، وعندما تطلب منه مقارنة عمر الإنسان اليوم وعمره قبل خمسة عشر ألف عام فسيعطيك أرقاماً مختلفة، مع أنك لا تجد أي اختلاف ملموس يمكن قياسه في الحدود المادية التي تعيش فيها.

اگر این مطلب روشن شد، می‌توان فهمید که هر ناظری که می‌تواند از خارج منظومه عالمی که در آن زندگی می‌کنیم، این جهان را کنترل کند، اندازه‌گیری‌هایش قطعاً از اندازه‌گیری‌های خود ما که در درون این عالم زندگی می‌کنیم، متفاوت و مختلف خواهد بود. پس اگر روند جهان مادی

به‌طور کلی تغییری کند، مثل این که زمان (به‌عنوان بُعد چهارم جهان) کشیده یا کوتاه شود، یا به بیان ساده‌تر کند یا تند شود، ما که در درون این جهان زندگی می‌کنیم نمی‌توانیم این تغییر را بسنجیم یا بشناسیم، اما ناظری که از بیرون منظومه جهانی که در آن زندگی می‌کنیم می‌تواند اوضاع جهان را کنترل کند، به ما ارقامی خواهد داد که با اندازه‌گیری‌های ما بسیار متفاوت است. این موضوع به‌اختصار برای ما روشن می‌کند که ناظر خارجی (مثلاً خدای سبحان یا ملائکه) هنگامی که درباره عمر نوح (ع) و قومش از آن‌ها سؤال کنید یا خودشان سخن بگویند، به شما عددی می‌دهند که از آن‌چه که شما در داخل این منظومه آفرینش اندازه‌گیری کرده‌اید بسیار متفاوت است؛ و هنگامی که از او بخواهی عمر انسان امروزی را با عمر انسان ۱۵۰۰۰ سال قبل مقایسه کند، به شما اعداد مختلفی خواهد داد، با این که شما هیچ اختلاف ملموسی را در اندازه‌های مادی و حدودش که در آن زندگی می‌کنیم نمی‌یابید.

الأصل الثاني: الخليفة

اصل دوم: خليفه

تنصيب خليفة الله في أرضه^(١) أو الرسول وكونه الأعلّم وأمرُ المكلفين بطاعته، أمرٌ حتمي في كل زمان. فلا بد من نصب خليفة في كل زمان. اين كه خداوند در هر زمانی خليفه يا رسولى برگزيند^(٢) و اين كه او داناترين مردم است و همه مكلفان مأمور به اطاعتش هستند، امری حتمی در هر زمانی است؛ بنابراین برگزیدن خليفه در هر زمان لازم است.

ويدل عليه:

دلایلی كه اين مطلب را اثبات می كند عبارت اند از:

أولاً: إن الغرض من الخلق هو المعرفة^(٣)، ولا يتحقق هذا الغرض في هذا العالم لمعظم الخلق إلا بتنصيب ناقل للعلم وظيفته تعريف الناس، وترك فعل ما يتحقق به الغرض مع القدرة عليه فيه نقض للغرض، وهذا تناقض لا يصدر من الحكيم المطلق. فبما أن تنصيب خليفة الله المعرف بالله وبدين الله بإرادة الله يحقق الغرض من الخلق، إذن لابد من تنصيبه.

١. والرسول ليسوا إلا بشر مثلهم ولكنهم أخلصوا لله وسمعوا منه وأجابوا نداءه فتفضل سبحانه عليهم وجعلهم خلفاءه في أرضه وأرسلهم إلى خلقه ليعرفوهم الحق الذي وصلوا إليه وعرفوه.

٢. فرستادگان خدا صرفاً بشری مانند دیگران هستند، اما برای خدا خالص شده اند و سخن او را شنیده و ندایش را اجابت کرده اند. در نتیجه خداوند سبحان بر آنها تفضل کرده و آنها را جانشینان خود در زمین قرار داده و به سوی خلقش فرستاده است تا حق را به آنها معرفی کنند، همان حقی که خودشان شناختند و به آن رسیده اند.

٣. "وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ" [الذاريات: ٥٦] أي يعلمون فيعبدون فيعرفون.

اولاً: هدف خلقت همانا معرفت است^(۱) و این هدف در این عالم برای عمده مخلوقات هرگز محقق نمی‌شود، مگر این که ناقل علم برگزیده شود که وظیفه او آشنا کردن مردم به آن است. انجام ندادن آن چه که هدف را محقق می‌کند، با وجود قدرت بر آن به معنای نقض غرض است؛ و این نقض غرض از حکیم مطلق صادر نمی‌شود. پس از آن جا که برگزیدن خلیفه خدا (که معرفی کننده خدا و دین و اراده خدا به مردم است) محقق کننده غرض خلقت است، به همین خاطر گریزی از آن نیست.

ولا یصح أن یخلو منه زمان مع وجود القابل، فلا یعرف الخلق دین الله وإرادة الله، فلا یعلمون ولا یعبدون ولا یعرفون، فینقض الغرض من الخلق. وكذا لا یصح أن یخلو منه الزمان حتی عند عدم وجود القابل؛ لأن به یقطع عذر المنكرين كما سیأتی. وهذا النصب وضرورته یقرّه - عملياً ملجأین إلیه - كل من نصبوا فقهاء أو أوصیاء على الدین یشرعون لهم وإن أنكروه بالسننهم، حیث إنهم لما كفروا بالنصب الإلهي ومن ینقل لهم دین الله، نصبوا هم لأنفسهم من یشرع لهم بالظنون والأهواء فی ما لیس فیہ نص إلهي متوفر عندهم. وهكذا هم قد أقرّوا بعملهم هذا ضرورة نصب خلیفة الله، وأعلنوا حاجتهم له لینقل لهم العلم الإلهي وحکم الله الحق فی كل واقعة.

با وجود قابل و پذیرنده، خالی بودن زمان از خلیفه صحیح نیست، زیرا در این صورت مخلوقات، دین خدا و اراده خدا را نخواهند شناخت و نخواهند دانست و عبادت نخواهند کرد و معرفت نخواهند داشت و هدف از آفرینش نقض می‌شود. چنان که در مباحث آینده خواهد آمد؛ همچنین ممکن نیست که زمان از خلیفه خدا خالی باشد حتی اگر قابل و پذیرنده‌ای وجود نداشته باشد، زیرا به وسیله او رشته عذر و بهانه منکران بریده می‌شود. این برگزیدن و ضرورتش را همه کسانی که فقهاء یا اوصیائی بر دین نصب کرده تا برایشان قانون‌گذاری کنند، به صورت عملی اقرار می‌کنند، اگرچه در زبان آن را انکار کنند؛ آنگاه که به نصب الهی و آن کسی که دین خدا را برایشان نقل می‌کند کافر شدند و خودشان کسانی را نصب کردند که برای آن‌ها از طریق ظن و گمان و خواسته‌های نفسانی، در آن چه که نص صریحی از سوی خدا نزدشان وجود ندارد تشریع و

^۱. (ما جن و انس را نیافریدیم مگر برای این که مرا بپرستند) (ذاریات/۵۶)، یعنی عالم شوند، پس عبادت کنند، پس عارف شوند.

قانون گذاری کنند. همچنین با این رفتارشان به ضرورت نصب خلیفه خدا اقرار کردند و نیاز خود را به آن خلیفه جهت نقل علم الهی و حکم حقیقی خدا در هر مسئله ای اعلام کردند.

ثانياً: المالك العالم المطلق لابد أن يأمر المكلفين العاملين في ملكه بإنفاذ إرادته؛ لأنه الأعم بصلاح ملكه ومن فيه ^(١)، وإلا لكانوا معذورين في إنفاذ جهلهم في ملكه، وبهذا يكون قد جانب الحكمة إلى السفه، وهذا لا يصح من الحكيم المطلق. وليتحقق هذا الغرض لابد له من إيصال أمره وإرادته للمكلفين ليعملوا بها، ولا سبيل إلى ذلك مع وجود المُلْك وغياب المالك عند المكلفين ^(٢) العاملين في ملكه ^(٣) إلا بواسطة مَنْ حضر عنده المالك (أي من يوحى له ويتصل بالمالك ويعرف إرادته)، فلا يصح ترك نصب - خليفة الله - الواسطة مع القدرة؛ لأنه نقض للغرض الذي يريده المالك وهو تنفيذ إرادته في ملكه.

ثانياً: مالک مطلق عالم، باید مکلفانی که در ملک او کار می کنند را به تحقق اراده خودش امر کند، چون او به صلاح و مصلحت ملکش و اهل مملکتش دانایتر است، ^(٤) وگرنه آن ها در اجرای نادانی خود در ملک خدا معذور خواهند بود و در این صورت حکمت به سفاقت تبدیل می شود و این فرض از حکیم مطلق درست نیست. برای تحقق این غرض ناچار باید امر و اراده خود را به مکلفان

١. حتی المكلفين العاملين في ملكه سبحانه فهم أيضاً بعض ملكه، حيث إنه خالقهم ومالكهم الحقيقي فتصرفهم حتى في أنفسهم لابد أن يكون بأمره؛ لأنه يملكهم ويملك كل ما يحيطهم ملكاً حقيقياً.

٢. غيابه ليس حقيقياً بل عندهم بسبب تقصيرهم وغفلتهم عنه، وإلا فهو الشاهد الغائب وبإمكان كل إنسان أن يخلص ويتواصل مع ربه ويعرف إرادته سبحانه وتعالى وذلك بأن يطلعه الله على الغيب؛ فإما يكون خليفته في أرضه الذي يزوده سبحانه بكل شيء يحتاجه هو وبقية الخلق وبحسب ما يناسب حاله ومقامه، وإما يكون من عباد الله الذين يعرفهم الله بعض الغيب، والمفروض أنهم ينتفعون منه لمعرفة خليفة الله في أرضه ويطيعوه؛ لأنهم لا يعرفون إلا القليل ويقيمون محتاجين للخليفة ليتكاملوا "عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا * لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَاتٍ رَبِّهِمْ وَأَخَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَخْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا" [الجن: ٢٦ - ٢٨].

٣. ولبیان هذا الأمر نضرب مثلاً: سفينة ومالكها، فلو أن مالك سفينة أراد لها أن تجوب البحار لأداء عمل ما، فالحكمة تقول إنه لو كان الأعم والأحكم من الكل فلا بد له أن يعين لها ربان (قائد) ويختاره الأعم من بين طاقمها ومن ثم يأمر العمال وطاقم السفينة بطاعته، ولو خالف أي من هذه الأمور الثلاثة لجانب الحكمة إلى السفه.

٤. حتی خود مکلفان عامل در ملک خدا نیز خودشان جزئی از ملک خدا هستند، چون خداوند خالق و مالک حقیقی آن هاست. پس حتی تصرف آن ها در جان خودشان نیز باید به امر خداوند باشد، چون خداوند مالک آن ها و مالک همه امور تحت سلطه آن هاست، به نحو ملکیت حقیقی.

مملکتش برساند تا بر اساس آن عمل کنند. باوجود مُلک و غیاب مالک از نزد مکلفان^(۱) عامل در ملک او،^(۲) جهت تحقق اراده مالک هیچ راهی نیست، جز به واسطه کسی که نزد مالک حاضر است (کسی که مالک به او وحی می‌کند و با او در ارتباط است و اراده مالک را می‌شناسد). پس ممکن نیست که مالک، نصب چنین جانشینی را که واسطه بین مالک و مکلفان کارگر در مُلک اوست، ترک کند؛ با اینکه قدرت بر نصب چنین جانشینی را دارد؛ زیرا این کار نقض غرضی است که مالک اراده می‌کند و آن غرض همانا اجرای اراده او در ملک و سلطنتش است.

فإذا نصب المالك العالم الحكيم المطلق خليفة عنه في ملكه، متصلاً به يَعْرِفُ إرادة المالك ويمكن أن يُعَرَّفَ غيره من المكلفين بإرادة المالك، عندها يمكن أن ينفذ مَنْ يريد من المكلفين إرادة المالك، وتقام الحجة على الغافلين ويقطع عذر المنكرين المتكبرين. وله أشار تعالى في القرآن بقوله: ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ [النساء: ۱۶۵]. وقوله تعالى: ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِّن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَى﴾ [طه: ۱۳۴].

پس هنگامی که مالکِ عالمِ حکیمِ مطلق، در ملک خویش جانشینی برای خود برگزید، که با او در ارتباط بوده و اراده مالک را می‌داند و می‌تواند دیگر مکلفان را نیز از اراده مالک مطلع کند، در این هنگام ممکن است که هریک از مکلفین هر آن‌چه را که اراده مالک است، اجرا کنند و حجت بر غافلان اقامه می‌شود و عذر و بهانه منکران و متکبران قطع می‌گردد. خداوند سبحان در قرآن

۱. غیاب خداوند حقیقی نیست، بلکه مربوط به خود آن‌هاست که به سبب تقصیر و غفلت‌شان از خدا پیش آمده، و گرنه خداوند شاهد غایب است و هر انسانی می‌تواند خود را خالص کرده و با پروردگارش مرتبط شود و اراده او را بفهمد، از این طریق که خداوند او را بر غیب مطلع کند، یعنی یا خودش خلیفه خدا در زمین شود که خداوند همه چیزهایی که او و دیگران به آن نیاز دارند را برحسب اقتضای حال و مقامش به او عنایت کند، یا این که از بندگان خاصی شود که خداوند آن‌ها را با مقداری از غیب آشنا می‌سازد؛ و البته فرض بر آن‌هاست که از این مقدار برای شناخت خلیفه خدا در زمین و اطاعت از او بهره ببرند، چون این بندگانِ اهل غیب نیز جز مقدار اندکی از غیب نمی‌دانند و برای تکامل خود همچنان به خلیفه خدا محتاج باقی می‌مانند: ((دانای غیب است و هیچ کس را بر غیب خود آگاه نمی‌کند * مگر پیامبرانی را که برگزیده است، پس نگهبانانی از پیش رو و پشت سرشان می‌گمارد * تا مشخص کند که پیام‌های پروردگارشان را [به‌طور کامل به مردم] رسانده‌اند و او به آن‌چه نزد آنان است احاطه دارد و همه چیز را از جهت عدد، شماره و احصا کرده است)) (جن/۲۶-۲۸)..

۲. برای بیان این امر، مثال کشتی و صاحب آن را می‌زنیم. اگر صاحب کشتی بخواهد که دریاها را برای انجام کاری درنوردد، حکمت اقتضاء می‌کند که اولاً: داناترین و حکیم‌ترین شخص را به عنوان کشتی‌بان (ملوان) انتخاب کند. ثانیاً این ملوان را از میان خدمه آشنا به کار انتخاب کند. ثالثاً همه کارکنان را به اطاعت از این ملوان برگزیده امر کند. اگر هر یک از این سه امر را تخلف کند، از حکمت دور شده و به بی‌خردی گرویده است.

کریم، به همین امر اشاره کرده: «پیامبرانی که مژده‌رسان و بیم‌دهنده بودند تا مردم را پس از فرستادن پیامبران، عذر و بهانه و حجتی نباشد؛ و خدا همواره توانای شکست‌ناپذیر و حکیم است»^(۱). همچنین آیه شریفه: «و اگر آنان را پیش از آن هلاک می‌کردیم، قطعاً می‌گفتند: پروردگارا! چرا رسولی به‌سوی ما نفرستادی تا پیش از آنکه خوار و رسوا شویم، آیات تو را پیروی کنیم»^(۲).

إذن، ترك تنصیب من يعرف إرادة المالك، مع غياب المالك عند المكلفين، ومع وجود القابل في المكلفين، أو مع أن فيه إقامة الحجة على المكلفين وقطع عذر الجاحدين، سيكون مجانية للحكمة ونقض للغرض، وهذا لا يصح نسبته للحكيم المطلق^(۳)، وكما أنه أيضاً مجانية للرحمة، وهذا لا يصدر من الرحيم المطلق^(۴).

بنابراین عدم برگزیدن معرف اراده مالک، علیرغم غیاب او از مکلفان و با وجود قابلیت در مکلفان یا با وجود این که این برگزیدن موجب اقامه حجت بر مکلفان و ریشه‌کن شدن عذر و بهانه منکران می‌شود، نوعی دوری از حکمت و نقض غرض خواهد بود که نسبت دادن چنین چیزی به حکیم مطلق درست نیست،^(۵) همچنان که دوری از رحمت و مهربانی خواهد بود که قطعاً از رحیم مطلق صادر نمی‌شود.^(۶)

^۱. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۶۵.

^۲. قرآن کریم، سوره طه، آیه ۱۳۴.

^۳. حيث إنَّ نقض الغرض مجانية للحكمة، وهذا ينقض حكمته المطلقة وبالتالي ينقض لاهوته المطلق ويثبت فقره، تعالى الله عن هذا علواً كبيراً.

^۴. حيث إنَّ عدم إنفاذ الرحمة مع عدم وجود مانع ووجود القابل لها - وهم من يتذكرون عند إرسال خليفة الله لهم - يثبت نقص رحمة الرحيم وعدم تماميتها، وبالتالي ينقض كون رحمته مطلقة وبالتالي ينقض لاهوته المطلق، تعالى الله عن هذا علواً كبيراً. وفي القرآن: "قُلْ لِّمَن مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْزِيَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ" [الأنعام: ۱۲].

^۵. چون نقض غرض به‌مثابه دوری از حکمت است و چنین کاری ناقض حکمت مطلق خداوند و بالتبع ناقص لاهوت مطلق است و فقر و نیاز لاهوت مطلق را اثبات می‌کند که خداوند از چنین اموری متعالی و منزّه است.

^۶. از آن‌جا که عدم اجرای رحمت با عدم وجود مانع و وجود قابلیت برای آن رحمت (درحالی که آن مردم قابل هنگام فرستادن یک خلیفه خدا برایشان، متذکر خدا می‌شوند) اثبات‌کننده نقض رحمت خداوند رحیم و عدم کامل بودن آن رحمت است. در نتیجه مطلق بودن رحمت خدا و بالتبع لاهوت مطلقش را نقض می‌کند که خداوند متعالی و برتر از این عیوب است. در قرآن کریم آمده: ((بگو: مالکیت و فرمانروایی آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است در سیطره کیست؟ بگو: در سیطره خداست که رحمت را بر خود لازم و مقترز کرده؛ یقیناً همه شمارا در روز قیامت که تردیدی در آن نیست جمع خواهد کرد. فقط کسانی که سرمایه وجودشان را تباه کرده‌اند، ایمان نمی‌آورند)) (انعام/۱۲).

اما مسألت کون الخلیفة هو الأعلّم فیما انتدب إلیه^(۱)، فلأن تنصیب الأقل علماً مع وجود الأعلّم تضییع لبعض العلم الموجود عند الأعلّم أن یصل للمکلفین. وفي هذا مجانبة للحکمة، لهذا فالمالک لابد أن یزود خلیفته بالعلم اللازم لأداء رسالته. وعموما فالخلیفة دائماً یکون الأعلّم؛ لأنه یعرف إرادة المالک دون سواء، وبمیزة العلم یکون الخلیفة هو الأعرف بالطریق وهو الأقدر على أداء الوظیفة وبلوغ الغایة وتحقیق الهدف وإنجاز الغرض.

اما مسئله اعلم بودن خلیفه در بین مردم،^(۲) از آنجا که برگزیدن شخصی با علم کم باوجود شخص اعلم و داناتر، مستلزم تضییع قسمتی از علم موجود در شخص اعلم است و در نتیجه مکلفان به آن بخش از علم موجود در نزد شخص اعلم نمی‌رسند و این امر مخالف حکمت است، در نتیجه مالک ناگزیر همه علوم لازم برای ادای رسالت را به خلیفه خود عطا می‌فرماید؛ و به‌طور عام، خلیفه همیشه داناترین است، زیرا او اراده مالک را می‌داند، نه کسی دیگر؛ و به‌وسیله همین وجه تمایز (علم)، خلیفه خدا راه را بهتر می‌شناسد و بر ادای وظیفه و رسیدن به هدف و تحقق مقصود و اجرای غرض تواناتر است.

وأما مسألة حتمية أمر العاملين بطاعة الخليفة - مع وجود القابل - فلأن ترك هذا الأمر فيه تعطيل للمهمة والوظيفة المطلوب من خليفة الله أدائها^(۳)، وهذا لا یصدر من حکیم مطلق. اما مسئله حتمیت امر عاملین به طاعت خلیفه - باوجود قابل و پذیرنده - به این سبب است که ترک این امر به مثابه تعطیل کارکرد و وظیفه‌ای است که از خلیفه خدا خواسته شده^(۴) و چنین چیزی از حکیم مطلق صادر نمی‌شود.

۱. سیأتي تفصیل العلم الذي لابد من تحقّقه في خليفة الله في أرضه.

۲. به‌زودی بحث مفصّلی درباره آن علمی که خلیفه خدا در زمین باید دارای آن باشد خواهد آمد.

۳. حیث إنّ تنصیب الخلیفة: یهدف إلى إقامة الحجة وقطع العذر وهذا جاری سواء كان هناك قابل أم لم يكن هناك قابل، وأيضاً یهدف إلى استنقاذ المكلفین من غفلتهم بتذكيرهم ليقبلوا إرادة الله التي تصلهم من خلال خلیفته في أرضه، وهذا الأمر لا یتحقّق إلا عند وجود قابل، ولهذا فعندما لا یوجد قابل لا یوجد إشکال في تخلف الجزء الأخير من القانون وهو تبلیغ المكلفین بطاعة خليفة الله في أرضه سواء كان هذا التبلیغ من خلال خليفة الله عندما یطالب بإقامة حاکمية الله، أم من الله ورساله مباشرة للمکلف كما في الرؤيا، أم من الخلیفة السابق المباشر أو غیر المباشر.

۴. زیرا هدف از نصب خلیفه، اقامه حجت و نفی عذر و بهانه است و این مسئله همیشه جاری است، چه قابلی وجود داشته باشد یا نداشته باشد. همچنین هدف از نصب خلیفه، نجات مکلفان از غفلتشان به‌وسیله یادآوری آن‌هاست تا اراده خدا را قبول کنند؛ همان اراده‌ای که از

ومع عدم وجود القابل فيمكن أن يكون الخليفة أو الرسول موجوداً منصباً وقد هياه الله بالعلم، ولكن لا يأمره الله بالتبليغ (أي مجمّد)، ووجوده والحال هذه موافق للحكمة؛ لأن فيه إقامة الحجة على الناس وقطع عذر المنكرين، ولا يكون للناس حجة مع وجود الرسول ﴿لَيْلًا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ [النساء: ١٦٥]، ويكون هذا الزمان هو زمان فترة، يوجد فيه رسول وهو خليفة الله في أرضه وحجته على عباده ولكن لا يؤمر بالتبليغ (أي مجمّد) وإن كانت الفترة طويلة كان فيها أكثر من رسول، وله أشار تعالى بقوله: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [المائدة: ١٩].

در صورت عدم وجود قابل نیز ممکن است که خلیفه یا رسولی وجود داشته باشد که از سوی خدا برگزیده شده باشد و حق تعالی او را با علم مهیا کرده باشد، اما او را امر به تبلیغ نمی‌کند، یعنی خلیفه‌ای منزوی است. وجود چنین خلیفه‌ای در چنین حالتی به یقین موافق حکمت پروردگار است، زیرا اقامه حجت بر مردم و نفی عذر و بهانه بر منکران در آن حاصل است و مردم با وجود چنین رسولی حجتی نزد پروردگار ندارند: «تا برای مردم حجتی بر خدا نباشد»^(۱)، این زمان، زمان فترت است که رسول و فرستاده در آن وجود دارد که خلیفه خداوند در زمین و حجتش بر بندگان است. اما مأمور به تبلیغ نیست، یعنی منزوی است، هرچند این فترت طولانی باشد و رسولان متعددی در این زمان بیایند. خدای متعالی به همین امر چنین اشاره کرده است: «ای اهل کتاب! بی‌تردید رسول ما پس از روزگار فترت به‌سوی شما آمد که برای شما بیان کند که نگویید برای ما هیچ مژده دهنده و بیم‌رسانی نیامد، یقیناً مژده دهنده و بیم‌رسان به‌سویتان آمد؛ و خدا بر هر کاری تواناست»^(۲).

سوی خلیفه خدا در زمین به آن‌ها می‌رسد؛ و این امر محقق نمی‌شود مگر باوجود قابل. برای همین هنگامی که قابلی وجود نداشته باشد، اشکالی در تخلف جزء آخر قانون (تبلیغ مکلفان نسبت به اطاعت خلیفه خدا در زمین) وجود ندارد، چه این تبلیغ از ناحیه خلیفه خدا باشد هنگامی که مطالبه برپای حاکمیت خدا را می‌کند، چه از طرف خدا و فرستادگانش به‌صورت مستقیم نسبت به مکلفان باشد، همان‌گونه که در رؤیا محقق می‌شود، یا از سوی خلیفه گذشته خدا به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم (باوجود فاصله میان دو خلیفه گذشته و حال) باشد.

^۱. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۶۵.

^۲. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۱۹.

وبسبب عدم وجود القابل ممکن آن يكون هناك أماكن لا يرسل فيها، وأقوام لم تصلهم الرسالات السماوية ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿[الأنفال: ۲۲ - ۲۳].

به سبب عدم وجود قابل، ممکن است مکان‌ها و مناطقی نیز وجود داشته باشند که رسولی برایشان فرستاده نشده باشد و همچنین اقوامی وجود داشته باشند که اصلاً رسالت‌های آسمانی به آنان نرسیده باشد: «قطعاً بدترین جنبندگان نزد خدا، کران و لالان هستند که نمی‌اندیشند * اگر خدا خیری در آن می‌دانست، یقیناً ایشان را شنوا می‌کرد و اگر آنان را شنوا کند، باز اعراض کنان روی می‌گردانند»^(۱).

والحجة مقامة على هؤلاء جميعاً بخليفة الله في أرضه، ولا حجة لهم على الله ولا لغيرهم مع وجود الخليفة، وإن لم يؤمر بالتبليغ لعدم وجود القابل فيهم، فالله سبحانه يعلم حال هؤلاء وقد أرسل لأمثالهم وكان ردهم دائماً التكذيب وطلب المعجزات القاهرة التي تقهرهم على الإيمان بدليل مادي محض لا يبقي للغيب نصيباً ﴿وَلَوْ لَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ ﴿[القصص: ۴۸-۴۷].

با وجود خلیفه خدا در زمین، حجت بر همه این مردم اقامه شده و آنان و دیگران با وجود خلیفه خدا هیچ حجتی بر خدا ندارند، هرچند آن خلیفه به سبب عدم وجود قابل در بین آن‌ها مأمور به تبلیغ نشده باشد؛ خداوند حال آنان را می‌داند و برای امثال آن‌ها رسولانی فرستاده و پاسخ آنان نیز دائماً تکذیب و طلب معجزات قهری بوده که مجبورشان کند ایمان بیاورند، آن‌هم با یک دلیل مادی محض که هیچ بهره و سهمی برای غیب باقی نگذارد: «هرگاه مجازات و مصیبتی بر اثر اعمالشان به آنان می‌رسید، می‌گفتند: پروردگارا! چرا رسولی برای ما نفرستادی تا از آیات پیروی کنیم و از مؤمنان باشیم؟! * ولی هنگامی که حق از نزد ما برای آنها آمد گفتند: چرا مثل همان چیزی که به موسی داده شد به این پیامبر داده نشده است؟! مگر بهانه‌جویانی همانند آنان،

^۱. قرآن کریم، سوره انفال، آیات ۲۲ - ۲۳.

معجزاتي را که در گذشته به موسي داده شد، انکار نکردند و گفتند: این دو نفر ساحرند، که دست به دست هم داده‌اند و ما به هر دو کافریم؟!»^(۱).

علة الإرسال الدائمة التي لا تتخلف هي إقامة الحجة: علت همیشگی و تخلف ناپذیر ارسال رسول، اقامه حجت است.

مما تقدم تبين أن الإرسال حتمي في كل زمان؛ لأن به يتحقق الغرض من الخلق وهو المعرفة، وبه يتحقق إنفاذ إرادة المالك الحقيقي في ملكه، حيث يقوم المرسل أو الخليفة بهذه المهمة أو الوظيفة، كما أنه بالإرسال نفسه تقام الحجة ويقطع العذر حتى وإن كان الرسول أو الخليفة في بعض الأزمنة مجمّداً ولا يؤمر بالتبليغ لعدم وجود القابل، فعلة الإرسال التي لا تتخلف في كل زمان هي قطع العذر، حيث إنها علت قائمة دائمة في حال وجد القابل أم لم يوجد ﴿لئلاَّ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ [النساء: ۱۶۵].

از آن چه گذشت، روشن شد که ارسال رسول در هر زمانی حتمی است؛ زیرا غرض خلقت (معرفت) به وسیله آن تحقق می یابد و اجرای اراده مالک حقیقی در ملکش به وسیله او محقق می شود، چون رسول یا خلیفه اقدام به انجام این مهم و وظیفه می کند؛ همچنین دانستیم که صرفاً با فرستادن یک رسول، حجت اقامه شده و عذر و بهانه ریشه کن می شود؛ حتی اگر رسول و خلیفه در برخی از زمان ها منزوی بوده و به دلیل عدم وجود قابل، مأمور به تبلیغ نباشد؛ پس علت همیشگی و تخلف ناپذیر فرستادن رسول، قطع عذر و بهانه است، زیرا این علت پیوسته وجود دارد، خواه قبول کنندگانی برای دعوت رسول وجود داشته باشند یا نه: «تا مردم را پس از فرستادن پیامبران، عذر و بهانه و حجتی نباشد؛ و خدا همواره توانای شکست ناپذیر و حکیم است»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره قصص، آیات ۴۷ - ۴۸.

^۲. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۶۵.

بل حتی في حال آمن الناس جميعاً فإنَّ إقامة الحجة وقطع العذر تبقى علت قائمة للإرسال؛ لأن معرفتهم وتطبيقهم يعتریها النقص بسبب تقصيرهم، وبهذا يكون وجود الرسول حجة قائمة عليهم.

بلکه حتی در حالتی که همه مردم به رسول ایمان بیاورند نیز همین اقامه حجت و قطع عذر و بهانه، همچنان به عنوان علت ارسال رسول باقی می‌ماند، زیرا معرفت و عمل آن‌ها به سبب تقصیر و کوتاهی خودشان بازهم دستخوش نقص است و به همین علت وجود رسول برایشان حجت است.

الاستخلاف سنة الله:

استخلاف، سنت خداست

بَيَّنَّا عَقْلًا أَنَّ تَنْصِيبَ الْخَلِيفَةِ مُوَافِقٌ لِلْحِكْمَةِ وَالرَّحْمَةِ، وَمُخَالَفَتُهُ لَا تَصْدُرُ مِنَ الرَّحِيمِ وَالْحَكِيمِ الْمَطْلُوقِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى. وَالْآنَ لَنُجْرِجُ عَلَى النُّصُوصِ وَلَنُرَى مَا حَصَلَ فِي أَرْضِ الْوَقَاعِ وَبِحَسَبِ مَا رَوَتْهُ الْكُتُبُ السَّمَاوِيَّةُ الثَّلَاثَةُ:

از نظر عقلی روشن کردیم که برگزیدن خلیفه موافق حکمت و رحمت است و تخلف از این کار هرگز از رحیم و حکیم مطلق (خدای سبحان) صادر نمی‌شود. اکنون به نصوص و متون دینی می‌رسیم تا ببینیم در عالم واقع چه چیزی محقق شده و کتاب‌های آسمانی در این باره چه می‌گویند:

أولاً: القرآن:

نخست: قرآن:

١. نجد أول إنسان ^(١) عاش على هذه الأرض وهو آدم (عليه السلام) قد نصبه الله خليفته في أرضه، وأمر الملائكة بطاعته والتعلم منه ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ

١. من نوعنا النفسي، أما نوعنا الجسماني "الهومو سابينس" فأدم ليس الفرد الأول فيه.

خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ
إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ❖ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي
بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ❖ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ
الْحَكِيمُ ❖ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ❖ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ
فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿البقرة: ۳۰ - ۳۴﴾.

۱. می بینیم که خداوند، نخستین انسانی^(۱) که در این زمین زندگی کرده (حضرت آدم (ع)) را به عنوان خلیفه خودش در زمین برگزید و فرشتگان را امر به اطاعت و فراگیری علم از او کرد: «و چون پروردگار تو به فرشتگان گفت من در زمین جانشینی خواهم گماشت [فرشتگان] گفتند آیا کسی را در آن می گماری که فساد انگیزد و خون ها بریزد و حال آن که ما با ستایش تو [تو را] تنزیه می کنیم و به تقدیست می پردازیم. فرمود من چیزی می دانم که شما نمی دانید * و [خدا] همه [معانی] نام ها را به آدم آموخت سپس آن ها را بر فرشتگان عرضه نمود و فرمود اگر راست می گوید از اسامی این ها به من خبر دهید * گفتند منزه می تو، ما را جز آنچه [خود] به ما آموخته ای هیچ دانشی نیست، تویی دانای حکیم * فرمود ای آدم، ایشان را از اسامی آنان خبر ده و چون [آدم] ایشان را از اسامی شان خبر داد فرمود: آیا به شما نگفتم که من نهفته آسمان ها و زمین را می دانم و آنچه را آشکار می کنید و آنچه را پنهان می داشتید می دانم * و چون فرشتگان را فرمودیم برای آدم سجده کنید پس به جز ابلیس که سر باز زد و کبر ورزید و از کافران شد [همه] به سجده در افتادند»^(۲).

فَالْآيَاتِ وَاضِحَةٌ؛ إِنَّ اللَّهَ مِنْذُ الْبِدَايَةِ وَمِنْذُ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ نَصَبَ آدَمَ خَلِيفَةً فِي أَرْضِهِ ثُمَّ بَلَغَ الْمَلَائِكَةَ لِيَطِيعُوهُ، فَلَمَّا اعْتَرَضُوا وَجَادَلُوا بَيْنَ اللَّهِ لَهُمْ جَهْلُهُمْ لِمَا سَأَلَهُمْ، وَمِنْ ثَمَّ بَيَّنَّ لَهُمْ عِلْمَ آدَمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) الَّذِي أَوْدَعَهُ فِيهِ فَعَرَفُوا أَحَقِّيَّةَ آدَمَ وَخَضَعُوا لِلْحَقِّ. ثُمَّ أَمَرَهُمُ اللَّهُ بِالسُّجُودِ

^۱. منظور از نوع امروزی از جهت نفس می باشد؛ چون از نظر نوع جسمانی یا هوموساپینس، آدم نخستین فرد از این نوع نیست.

^۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیات ۳۰ - ۳۴.

آیات کاملاً روشن هستند؛ خداوند از آغاز و از روز اول، آدم (ع) را به‌عنوان جانشین خویش در زمین برگزید و به فرشتگان ابلاغ کرد که اطاعتش کنند؛ هنگامی که اعتراض و جدل کردند، خداوند برایشان بیان کرد که نسبت به آنچه می‌پرسند نادان هستند و از این جا بود که علم آدم (ع) که در او به ودیعه نهاده بود را روشن ساخت و در نتیجه شایستگی آدم (ع) را دریافته و برای حق خضوع کردند. سپس خداوند همه آن‌ها را امر به سجده کرد. فرشتگان نیز او را به‌عنوان امام و معلم و قبله به سمت خدا، که خدا را به آنان معرفی می‌کند، اتخاذ کردند. در تفسیر این آیه روایتی وارد شده است:

(الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ) محمد بن اسحاق بن عمار می گوید به امام کاظم (ع) عرض کردم: آیا مرا راهنمایی نمی کنی که دینم را از چه کسی بگیرم؟ فرمود: این پسر علی. همانا پدرم دست مرا گرفت و به مزار رسول الله (ص) وارد کرد و فرمود: پسر، خدا فرموده که من در زمین خلیفه قرار می دهم. وقتی که خداوند چیزی بگوید به آن وفا می کند)).^(۲)

٢. واللّٰهُ قَدْ آتَىٰ إِبْرَاهِيمَ الْمُلْكَ الْإِلَهِيَّ، وَجَعَلَهُ خَلِيفَتَهُ فِي أَرْضِهِ قَالَ تَعَالَى: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ

^٢. الكافي، ج ١، ص ٣١٢.

قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿البقرة: ۲۵۸﴾.

۲. خداوند به ابراهیم سلطنت و حکومت الهی داد و او را خلیفه خودش در زمین قرارداد: «آیا نگرستی به کسی که چون خدا او را پادشاهی داده بود با ابراهیم درباره پروردگارش به مجادله و ستیز و گفتگوی بی منطق پرداخت؟! هنگامی که ابراهیم گفت: پروردگارم کسی است که زنده می کند و می میراند. [او] گفت: من هم زنده می کنم و می میرانم. ابراهیم گفت: مسلماً خدا خورشید را از مشرق بیرون می آورد، تو آن را از مغرب برآور! پس آنکه کافر شده بود، متحیر و مبہوت شد؛ و خدا گروه ستمگر را هدایت نمی کند»^(۱).

۳. ونبي الله داود (عليه السلام) قد نصبه الله خليفة في أرضه، قال تعالى: ﴿يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ [ص: ۲۶].
وقال تعالى: ﴿فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [البقرة ۲۵۱].

۳. خداوند نبی الله داود (ع) را به عنوان خلیفه اش در زمین برگزید: «ای داود! همانا تو را در زمین جانشین قراردادیم؛ پس میان مردم به حق داوری کن و از خواسته خود پیروی مکن که تو را از راه خدا منحرف می کند. بی تردید کسانی که از راه خدا منحرف می شوند، چون روز حساب را فراموش کرده اند، عذابی سخت دارند»^(۲). همچنین در آیه دیگری فرمود: «پس آنان را به توفیق خدا شکست دادند؛ و داود جالوت را کشت و خدا او را فرمانروایی و حکمت داد و از آنچه می خواست به او آموخت؛ و اگر خدا برخی از مردم را به وسیله برخی دیگر دفع نمی کرد، قطعاً زمین را فساد فرا می گرفت؛ ولی خدا نسبت به جهانیان دارای فضل و احسان است»^(۳).

^۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۵۸.

^۲. قرآن کریم، سوره ص، آیه ۲۶.

^۳. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۵۱.

۴. ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ﴾^۱
[الرعد: ۷].

۴. قرآن کریم در جای دیگر می‌فرماید: «و کافران می‌گویند: چرا از سوی پروردگارش معجزه‌ای بر او نازل نشده؟ تو فقط بیم‌دهنده‌ای و برای هر قومی هدایت‌کننده‌ای هست»^(۱).

والآية واضحة؛ إن لكل قوم هاد فيما مضى قبل الرسول محمد وفيما بقي. وقد فسرهما الرسول (صلى الله عليه وآله) في أحاديث نقلها السنة في كتبهم بشخص معين من بني هاشم، وفي رواية بأحد مصاديقها وهو علي (عليه السلام):
این آیه کریمه به وضوح بیان می‌کند که هر قومی چه درگذشته یعنی قبل از رسول‌الله محمد (ص) و چه در آینده پس از او، هدایتگری دارند. رسول خدا (ص) در احادیثی که اهل سنت در کتبشان نقل کرده‌اند، این هدایتگر را به شخص معینی از بنی‌هاشم تفسیر کرده و در روایتی نیز یکی از مصادیق آن را امام علی (ع) ذکر کرده است:

أخرج ابن جرير الطبري في جامع البيان (١٣ / ١٤٢) بسنده عن ابن عباس، قال: «لما نزلت "إنما أنت منذر ولكل قوم هاد" وضع (ص) يده على صدره، فقال: أنا المنذر ولكل قوم هاد، وأوماً بيده إلى منكب علي، فقال: أنت الهادي يا علي، بك يهتدي المهتدون بعدي»^(۲).

- ابن جریر طبری در کتاب جامع البیان (ج ۱۳ ص ۱۴۲) به سند خود از ابن عباس روایت کرده که هنگامی که این آیه نازل شد، رسول‌الله صلی الله علیه و سلم دستش را بر سینه خود قرار داد و فرمود: (من همان بیم‌دهنده هستم؛ و هر قومی هدایت‌گری دارند و با دستش اشاره به شانه علی کرد و فرمود: ای علی، هدایت یافتگان پس از من به وسیله تو هدایت می‌شوند).^(۳)

^۱. قرآن کریم، سوره رعد، آیه ۷.

^۲. قال ابن حجر في فتح الباري: ج ۸ ص ۲۸۵ عن هذا الحديث إنه بإسناد حسن.

^۳. ابن حجر عسقلانی در کتاب فتح الباری، ج ۸ ص ۲۸۵ می‌گوید این حدیث به سند نیکو روایت شده است.

وأخرج ابن أبي حاتم في تفسيره (۷ / ۲۲۲۵ برقم ۱۲۱۵۲) بسنده عن علي (عليه السلام)، لكل قوم هاد قال: «الهاد رجل من بني هاشم». قال ابن أبي حاتم: قال ابن الجنيدي: هو علي بن أبي طالب رضي الله عنه^(۱).

- ابن ابی حاتم در تفسیرش (ج ۷ ص ۲۲۲۵ شماره روایت ۱۲۱۵۲) از امام علی (ع) نقل می کند که فرمود: (هر قومی یک هدایتگر دارند، یعنی هدایتگرشان مردی از بنی هاشم است. ابن ابی حاتم می گوید که ابن الجنید گفت: آن شخص بنی هاشم همان علی بن ابی طالب (رض) است.)^(۲)

۱. قد صرح ابن أبي حاتم في مقدمة تفسيره: ج ۱ ص ۱۴ بأنه أودع فيه أصح الروايات، وإليك نص كلامه: "... سألتني جماعة من إخواني إخراج تفسير القرآن مختصراً بأصح الأسانيد..... فأجبتهم إلى ملتسمهم، وبالله التوفيق، وإياه نستعين، ولا حول ولا قوة إلا بالله. فتحررت إخراج ذلك بأصح الأخبار إسناداً، وأشبهها متناً، فإذا وجدت التفسير عن رسول الله صلى الله عليه وسلم - لم أذكر معه أحداً من الصحابة ممن أتى بمثل ذلك، وإذا وجدته عن الصحابة فإن كانوا متفقين ذكرته عن أعلاهم درجة بأصح الأسانيد، وسميت موافقيهم بحذف الإسناد. وإن كانوا مختلفين ذكرت اختلافهم وذكرت لكل واحد منهم إسناداً، وسميت موافقيهم بحذف الإسناد، فإن لم أجد عن الصحابة ووجدته عن التابعين عملت فيما أجد عنهم ما ذكرته من المثال في الصحابة، وكذا اجعل المثال في أتباع التابعين وأتباعهم..." انتهى.

وهذه شهادة منه بصحة كل الروايات والأخبار التي جمعها في تفسيره هذا، وهذا كافٍ في توثيق هذه الرواية.

وأخرجه الطبراني في المعجم الأوسط: ج ۲ ص ۹۴، ج ۵ ص ۱۵۳ - ۱۵۴.

وورد في مسند أحمد بن حنبل: ج ۱ ص ۱۲۶، وصححه أحمد محمد شاكر في تعليقه على مسند أحمد: ج ۲ ص ۴۸ - ۴۹ برقم ۱۰۴۱ إذ قال: "إسناده صحيح. المطلب بن زياد بن أبي زهير الثقفي الكوفي، ثقة، وثقه أحمد وابن معين وغيرهما، وترجمه البخاري في الكبير ۸/۲/۴ فلم يذكر فيه جرحاً... وهذا الحديث من زيادات عبد الله بن أحمد".

وأخرجه الهيثمي في مجمع الزوائد: ج ۷ ص ۴۱ وقال: "رواه عبد الله بن أحمد والطبراني في الصغير والأوسط ورجال المسند ثقات".

۲. ابن أبي حاتم در مقدمه تفسیرش (ج ۱ ص ۱۴) تصریح کرده که در این کتاب صحیح ترین روایات را جمع آوری کرده ام:

(گروهی از برادران از من خواستند تا تفسیری برای قرآن بنویسم که مختصر بوده و حاوی صحیح ترین سندها باشد... پس من درخواست آن ها را اجابت کردم و توفیق از خداست و از او یاری می خواهم و حول و قوتی نیست مگر از خدا. پس شایسته دانستم که چنین تفسیری را با صحیح ترین اخبار از حیث سند و شبیه ترین آن ها به حق از حیث متن تدوین کنم. پس هنگامی که تفسیری از خود رسول الله صلى الله عليه و سلم یافتم دیگر همراه او هیچ یک از صحابه (که چنین خبری را نقل کرده) روایت نکردم؛ و هنگامی که حدیثی را از صحابه یافتم، اگر همگی در نقل آن متفق بودند من آن حدیث را از بلندمرتبه ترین آن ها با صحیح ترین سندها نقل کردم و موافقان و دیگر راویان و صحابه را صرفاً نام بردم؛ و اگر اختلاف داشتند، من اختلافشان را ذکر کردم و برای هریک از آن ها سند جداگانه ای بیان نمودم و موافقانش را با حذف اسناد نام بردم. پس اگر حدیثی از صحابه نیافتم و بلکه از تابعین به دستم رسیده بود، در آن احادیث نیز همان روشی که با صحابه عمل کردم را پیدا نموده و به همین شکل با اتباع تابعین و اتباع آن ها (...).

این عبارت شهادتی از سوی اوست، نسبت به صحت همه روایات و اخباری که در تفسیرش جمع نموده و این شهادت در توثیق روایت یادشده کافی است.

به علاوه، دیگر محدثان و علمای اهل سنت نیز حدیث مزبور را در کتب خود ذکر کرده اند؛ مثلاً:

طبرانی در المعجم الأوسط ج ۲ ص ۹۴ و ج ۵ ص ۱۵۳ - ۱۵۴.

مسند احمد بن حنبل ج ۱ ص ۱۲۶. احمد محمد شاكر در تعليقه و حاشیه خود بر کتاب مسند احمد (ج ۲ ص ۴۸ - ۴۹) این روایت را تصحیح کرده و می گوید: (سندش صحیح است. مطلب بن زیاد بن ابی زهير ثقفي كوفي كوفه ثقة است، چون احمد و ابن معين و دیگران او را

وأخرج الحاكم النيسابوري في مستدرکه (۳ / ۱۳۰) بسنده عن علي بن أبي طالب (عليه السلام)، "إنما أنت منذر ولكل قوم هاد" قال علي: «رسول الله (صلى الله عليه وآله) المنذر وأنا الهادي». قال الحاكم: هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه.

حاکم نیشابوری در مستدرک الصحیحین (ج ۳، ص ۱۳۰) به سند خود از علی بن ابی طالب روایت می‌کند که درباره آیه محل بحث فرمود: (رسول خدا صلی الله علیه و سلم منذر (هشداردهنده) بود و من هدایت‌گرم). حاکم نیشابوری در ذیل این روایت می‌نویسد: این حدیث صحیح السند است، اما آن دو نفر (بخاری و مسلم) نقل نکرده‌اند!

۵. ﴿قُلْ لَّنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾.

۵. قرآن کریم می‌فرماید: «بگو: مالکیت و فرمانروایی آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است در سیطره کیست؟ بگو: در سیطره خداست که رحمت را بر خود لازم و مقرر کرده است؛ یقیناً همه شما را در روز قیامت که تردیدی در آن نیست جمع خواهد کرد. فقط کسانی که سرمایه وجودشان را تباه کرده‌اند، ایمان نمی‌آورند»^(۱).

فالله كتب على نفسه الرحمة، واستخلاف خليفة يقيم حدود الله من الرحمة. وهذا الاستدلال القرآني أيضاً قد بيّناه عقلاً فيما تقدم.

خداوند رحمت را بر خودش واجب کرده و می‌دانیم که قرار دادن خلیفه و جانشینی که حدود خدا را در زمین اجرا کند از رحمت الهی است؛ پس خداوند استخلاف خلیفه را بر خودش فرض کرده است. این استدلال قرآنی را در گذشته به صورت دلیل عقلی نیز بیان کردیم.

توثیق کرده‌اند و بخاری در کتاب الکبیر (۴/۲/۸) احوال او را ذکر کرده و هیچ مذمت و عیبی درباره او نگفته است...؛ و این حدیث از اضافات عبدالله بن احمد است).

هیثمی در مجمع الزوائد ج ۷ ص ۴۱، سپس درباره این روایت گفته: (عبد الله بن احمد و طبرانی در المعجم الصغير و المعجم الاوسط آن را نقل کرده‌اند و رجال و راویان مسند احمد همگی ثقه (معتبر و مورد اعتماد) هستند).

^۱. قرآن کریم، سوره انعام، آیه ۱۲.

ثانياً: الروايات في خليفة الله المهدي:

دوم. روايات درباره خليفة الله المهدي

وقد أخبر رسول الله (صلى الله عليه وآله) أن المهدي خليفة الله، وهذا أمر لا خلاف فيه عند الشيعة والمروى فيه كثير، وأصل المذهب الشيعي أن الأرض لا تخلو من الحجة (خليفة الله). رسول خدا (ص) خبر داده كه مهدي خليفة خداست و اين امری است كه در نزد شيعیان هيچ اختلافی در آن نیست و روايات آن بسیار است. اصل مذهب تشيع اين است كه زمين هيچ گاه خالی از حجت (خليفة خدا) نمی شود.

أما في كتب السنة فأيضاً هذا الأمر مروي بوضوح وبالتالي فهو يلزمهم: اما در كتب اهل سنت نیز این امر به روشنی روایت شده و در نتیجه، آن ها نیز ملزم به قبول آن هستند:

سنن ابن ماجه: «حدثنا محمد بن يحيى وأحمد بن يوسف، قالوا: حدثنا عبد الرزاق عن سفيان الثوري، عن خالد الحذاء، عن أبي قلابة، عن أبي أسماء الرحبي، عن ثوبان، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقتل عند كنزكم ثلاثة. كلهم ابن خليفة. ثم لا يصير إلى واحد منهم. ثم تطلع الرايات السود من قبل المشرق. فيقتلونكم قتلاً لم يقتله قوم». ثم ذكر شيئاً لا أحفظه. فقال «إذا رأيتموه فبايعوه ولو حبواً على الثلج. فإنه خليفة الله، المهدي»^(١).

١. سنن ابن ماجه - لمحمد بن يزيد القزويني المتوفي سنة ٢٧٣ هـ - تحقيق وترقيم وتعليق: محمد فؤاد عبد الباقي - دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع: ج ٢ ص ١٣٦٧ ح ٤٠٨٤.

المستدرک علی الصحیحین، للحاکم النیسابوری (ت ٤٠٥ هـ)، إشراف یوسف عبد الرحمن المرعشلی: ج ٤ ص ٤٦٣-٤٦٤؛ البحر الزخار، المعروف بمسند البزار، لأبي بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق العتيقي البزار (ت ٢٩٢ هـ)، تحقيق عادل بن سعد، مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة، الطبعة الأولى لسنة ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م، (١٣٦٧/٢ ح ٤٠٨٤)؛ السنن الواردة في الفتن وغوائلها والساعة وأشراطها، لأبي عمرو عثمان بن سعيد المقرئ الداني (ت ٤٤٤ هـ)، دراسة وتحقيق الدكتور رضاء الدين بن محمد بن ادريس المباركفوري - دار العاصمة للنشر والتوزيع: ج ٥ ص ١٠٣٢ ح ٥٤٨؛ دلائل النبوة، للبيهقي (ت ٤٥٨ هـ)، تحقيق: د. عبد المعطي قلججي، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى ١٤٠٥ هـ: ج ٦ ص ٥١٥ - ٥١٦؛ تاريخ مدينة دمشق، لابن عساكر (ت ٥٧١ هـ): ج ٣٢ ص ٢٨٠ - ٢٨١؛ كتاب التذكرة بأحوال الموتى وأمور الآخرة، لأبي عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر الأنصاري

* در سنن ابن ماجه، محمد بن یحیی و احمد بن یوسف می‌گویند که عبدالرزاق از سفیان الثوری از خالد الحذاء از ابی قلابه از ابی اسماء رحبی از ثوبان نقل کرد که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: ((نزد گنج شما سه نفر کشته می‌شوند که همگی فرزند خلیفه هستند. سپس خلافت به هیچ یک از آن سه نمی‌رسد. سپس پرچم‌های سیاه از مشرق خارج می‌شوند و به طرزی شما را می‌کشند که هیچ گروهی تاکنون این گونه نکشته است. سپس رسول خدا چیزی فرمود که یادم

الخزرجی الأندلسی القرطبی (ت ۶۷۱ هـ)، تحقیق ودراسة الدكتور الصادق بن محمد بن إبراهیم، مكتبة دار المنهاج بالرياض، ط ۱، ۱۴۲۵ هـ: ج ۳ ص ۱۲۰۱، باب في المهدي وذكر من يمهد له ملكه، ح ۱: النهاية في الفتن والملاحم، للحافظ أبي الفداء عماد الدين إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي (ت ۷۷۴ هـ)، تحقيق عصام الدين الصبابي، دار الحديث، القاهرة: ج ۱ ص ۴۸: البداية والنهاية لابن كثير، تحقيق علي شيري، دار احياء التراث العربي، بيروت - لبنان، ط ۱، ۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸ م: ج ۶ ص ۲۷۵ - ۲۷۶: زوائد ابن ماجة على الكتب الخمسة، لأحمد بن أبي بكر بن إسماعيل البوصيري (ت ۸۴۰ هـ)، تصحيح وتعليق الشيخ محمد مختار حسين، ط ۱، لسنة ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان: ص ۵۲۷ - ۵۲۸ برقم ۱۳۷۰: جمع الجوامع، لجلال الدين السيوطي، طبعة الأزهر الشريف، ۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م: ج ۱۳ ص ۲۵۷ برقم ۱۴۵۹ / ۲۸۰۸۶: الدر المنثور في التفسير بالمأثور، لجلال الدين السيوطي: ج ۶ ص ۵۸: الأربعون حديثاً في المهدي، لأبي نعيم الأصبهاني (ت ۴۳۰ هـ)، تحقيق علي جلال باقر: الحديث الثاني والثلاثون. وعزاه السيوطي في الحاوي إلى أبي نعيم أيضاً: انظر الحاوي للفتاوي، للسيوطي، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، ۱۴۰۳ هـ - ۱۹۸۳ م: ج ۲ ص ۶۰: مسند الروباني، للحافظ أبي بكر محمد بن هارون الروباني (ت ۳۰۷ هـ)، ضبط وتعليق أيمن علي أبو يمان، مؤسسة قرطبة، ط ۱، ۱۴۱۶ هـ - ۱۹۹۵ م: المجلد الأول ص ۴۱۷ - ۴۱۸ برقم ۶۳۷: كنز العمال، للمتقي الهندي (ت ۹۷۵ هـ): ج ۱۴ - ص ۲۶۳ برقم ۳۸۶۵۸: البرهان في علامات مهدي آخر الزمان، للمتقي الهندي، : ص ۴۷: إمتاع الأسماع، لتقي الدين أحمد بن علي بن عبد القادر المقرئ (ت ۸۵۰ هـ)، تحقيق محمد عبد الحميد النميسي، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، ط ۱، ۱۴۲۰ هـ - ۱۹۹۹ م: ج ۱۲ ص ۲۹۶ - ۲۹۷: ينابيع المودة لذوي القربى، للشيخ سليمان بن إبراهيم القندوزي الحنفي (ت ۱۲۹۴ هـ)، تحقيق سيد علي جمال أشرف الحسيني، دار الأسوة، ط ۱، ۱۴۱۶ هـ: ج ۳ ص ۳۹۱: عقد الدرر في أخبار المنتظر، ليوسف بن يحيى المقدسي الشافعي السلمي: من علماء القرن السابع الهجري. تحقيق الدكتور عبد الفتاح محمد الحلو، مكتبة عالم الفكر - القاهرة، ط ۱، ۱۳۹۹ هـ - ۱۹۷۹ م: ص ۵۷.

العلماء الذين صححوا هذا الحديث:

(أ) أخرجه البزاز في البحر الزخار: ج ۲ ص ۱۳۶۷ ح ۴۰۸۴ وصححه، حيث قال: "... فإننا اخترنا هذا الحديث لصحته وجلالة ثوبان وإسناده إسناده صحيح".

(ب) وأخرجه الحاكم في المستدرک: ج ۴ ص ۴۶۳ - ۴۶۴ بسند آخر إلى سفیان الثوري، وقال: "هذا حديث صحيح على شرط الشيخين".

(ج) وذكره القرطبي في كتابه التذكرة بأحوال الموتى وأمور الآخرة: ج ۳ ص ۱۲۰۱ باب في المهدي وذكر من يمهد له ملكه، ح ۱ عن ابن ماجه، وقال عنه: "إسناده صحيح".

(د) وذكره أيضاً ابن كثير عن ابن ماجة في النهاية في الفتن والملاحم: ج ۱ ص ۴۸، وقال عنه: "تقرّد به ابن ماجه، وهذا إسناده قوي صحيح".

(هـ) وذكره البوصيري، في كتابه زوائد ابن ماجة على الكتب الخمسة: ص ۵۲۷ - ۵۲۸ ح ۱۳۷۰، وقال عنه: "هذا إسناده صحيح رجاله ثقات رواه الحاكم في المستدرک من طريق الحسين بن حفص عن سفیان به وقال هذا حديث صحيح على شرط الشيخين".

(و) وصححه السيوطي في الجامع الصغير: ج ۱ برقم ۶۴۸.

(ز) ووافق الذهبي الحاكم في (تلخيص المستدرک) على أنّ الحديث صحيح على شرط الشيخين.

نست. سفس فرمود: فس هفگامى كه او را ديديد با او بيعت كنيد حتى سينه‌خيز بر روى برف، زيرا
او خليفه خدا مهدى است)).^(١)

^١. سنن ابن ماجه نوشته محمد بن يزيد قزويني متوفاي ٢٧٣ هـ.ق با تحقيق و شماره‌گذاری و پاورقى محمد فؤاد - عبد الباقي، چاپ دار الفكر
الفكر للطباعة والنشر والتوزيع: ج - ٢ ص ١٣٦٧ ح ٤٠٨٤؛

المستدرک على الصحيحين، نوشته حاکم نيشابورى متوفای ٤٠٥ هـ.ق با اشراف يوسف عبد الرحمن المرعشلي: ج ٤ ص ٤٦٣ - ٤٦٤؛
البحر الزخار، المعروف بمسند البزار، نوشته أبى بکر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق العتيقي البزار متوفای ٢٩٢ هـ.ق با تحقيق عادل بن
سعد، چاپ مكتبة العلوم والحكم، مدينه منوره، چاپ اول سال ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م، (١٣٦٧/٢ ح ٤٠٨٤)؛

السنن الواردة في الفتن وغوائلها والساعة وأشراطها، نوشته أبى عمرو عثمان بن سعيد المقرئ الداني متوفای ٤٤٤ هـ.ق با تحقيق دكتور رضاء
الدين بن محمد بن اديس المباركفوري، چاپ دار العاصمة للنشر والتوزيع: ج - ٥ ص ١٠٣٢ ح ٥٤٨؛

دلائل النبوة، نوشته بيهقي متوفای ٤٥٨ هـ.ق با تحقيق: دكتور عبد المعطي قلنجي، چاپ دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، چاپ اول -
١٤٠٥ هـ: ج ٦ ص ٥١٥ - ٥١٦؛

تاريخ مدينة دمشق، نوشته ابن عساکر، متوفای ٥٧١ هـ.ق. ج ٣٢ ص ٢٨٠ - ٢٨١؛

كتاب التذكرة بأحوال الموتى وأمور الآخرة، نوشته أبى عبد الله محمد بن أحمد بن أبى بکر الأنصاري الخزرجي الأندلسي القرطبي متوفای
٦٧١ هـ.ق با تحقيق دكتور الصادق بن محمد بن إبراهيم، چاپ مكتبة دار المنهاج بالرياض، چاپ اول، ١٤٢٥ هـ.ق: ج ٣ ص ١٢٠١، باب في
المهدي وذكر من يمهد له ملكه، ح ١؛

النهاية في الفتن والملحم، نوشته أبى الفداء عماد الدين إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي متوفای ٧٧٤ هـ.ق با تحقيق عصام
الدين الصباطي، چاپ دار الحديث، القاهرة: ج ١ ص ٤٨؛

البدایة والنهاية، نوشته ابن كثير، تحقيق علي شيري، چاپ دار احياء التراث العربي، بيروت لبنان، چاپ اول، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م: ج ٦ ص
٢٧٥ - ٢٧٦؛

زوائد ابن ماجه على الكتب الخمسة، نوشته احمد بن أبى بکر بن إسماعيل البوصيري (٨٤٠ هـ)، تصحيح وتعليق شيخ محمد مختار حسين،
چاپ يازدهم سال ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م، چاپ دار الكتب العلمية، بيروت-لبنان: ص ٥٢٧ - ٥٢٨ شماره حديث ١٣٧٠؛

جمع الجوامع، نوشته جلال الدين السيوطي، چاپ الأزهر الشريف، ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م: ج ١٣ ص ٢٥٧ شماره حديث ١٤٥٩ / ٢٨٠٨٦؛

الدر المنثور في التفسير بالمأثور، نوشته جلال الدين السيوطي: ج ٦ ص ٥٨؛

الأربعون حديثاً في المهدي، نوشته أبي نعيم الأصبهاني (ت ۴۳۰ هـ)، تحقيق علي جلال باقر: حديث ۳۲. سيوطي نیز در کتاب الحاوي این حديث را نسبت داده به أبي نعيم؛ ر.ک: الحاوي للفتاوي، نوشته لسيوطي، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، - ۱۴۰۳ هـ - ۱۹۸۳ م: ج ۲ ص ۶۰؛

مسند الروياني، نوشته أبي بكر محمد بن هارون الروياني (ت ۳۰۷ هـ)، ضبط وتعليق أيمن علي أبو يمان، مؤسسة قرطبة، چاپ اول، ۱۴۱۶ هـ - ۱۹۹۵ م: ج ۱ ص ۴۱۷ - ۴۱۸ حديث شماره ۶۳۷؛

كنز العمال، نوشته متقي هندی (ت ۹۷۵ هـ): ج ۱۴ ص - ۲۶۳ حديث شماره ۳۸۶۵۸؛

البرهان في علامات مهدي آخر الزمان، نوشته متقي هندی، ص ۴۷؛

إمتاع الأسماع، نوشته تقي الدين أحمد بن علي بن عبد القادر المقرئ (ت ۸۴۵ هـ)، تحقيق محمد عبد الحميد النميسي، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، چاپ اول، ۱۴۲۰ هـ - ۱۹۹۹ م: ج ۱۲ ص ۲۹۶ - ۲۹۷؛

ينابيع المودة لذوي القربى، نوشته شيخ سليمان بن إبراهيم القندوزي الحنفي (ت ۱۲۹۴ هـ)، تحقيق سيد علي جمال أشرف الحسيني، دار الأسوة، چاپ اول، ۱۴۱۶ هـ: ج ۳ ص ۳۹۱؛

عقد الدرر في أخبار المنتظر، نوشته يوسف بن يحيى المقدسي الشافعي السلمي؛ از علمای قرن هفتم هجری، تحقيق دکتر عبد الفتاح محمد الحلو، مكتبة عالم الفكر القاهرة، چاپ اول، ۱۳۹۹ هـ - ۱۹۷۹ م: ص ۵۷.

برخی از علمای اهل سنت که این حديث را تصحيح کرده‌اند:

أ. بزاز في البحر الزخار: ج ۲ ص ۱۳۶۷ ح ۴۰۸۴ حديث را نقل کرده و در تصحيح آن می‌گوید: (... ما این حديث را انتخاب کردیم زیرا صحيح است و ثوبان جليل القدر است و اسناد او صحيح است).

ب. حاکم نیشابوری در المستدرک: ج ۴ ص ۴۶۳ - ۴۶۴ این حديث را به سند دیگری به سفیان الثوري نسبت داده و می‌گوید: (این حديث طبق میزان شیخین (بخاری و مسلم) صحيح است).

ج. قرطبي في التذكرة بأحوال الموتى وأمور الآخرة: ج ۳ ص ۱۲۰۱ باب المهدي و ذکر من یمهد له ملکه، ح ۱ از ابن ماجه، حديث را نقل کرده و می‌گوید: (اسنادش صحيح است).

د. ابن کثیر عن ابن ماجه في النهاية في الفتن والملحم: ج ۱ ص ۴۸، همین حديث را نقل کرده و می‌گوید: (ابن ماجه تنها کسی است که این طریق حديث را نقل کرده و این اسناد قوی و صحيح است).

ه. بوصري في زوائد ابن ماجه على الكتب الخمسة: ص ۵۲۷ - ۵۲۸ ح ۱۳۷۰، همین حديث را نقل کرده و می‌گوید: این اسناد صحيح است و روایانش همگی ثقة هستند. حاکم نیشابوری در مستدرک از طریق حسین بن حفص از سفیان نقل کرده و می‌گوید: (این حديث بر طبق میزان شیخین (مسلم و بخاری) صحيح است).

و. سيوطي في الجامع الصغير: ج ۱ حديث شماره ۶۴۸، نیز این حديث را تصحيح کرده است.

وأخرجه الحاكم في المستدرک بسند آخر عن سفيان الثوري: «أخبرنا أبو عبد الله الصفار ثنا محمد بن إبراهيم بن أرومة ثنا الحسين بن حفص ثنا سفيان عن خالد الحذاء عن أبي قلابة عن أبي أسماء عن ثوبان رضي الله عنه قال: قال رسول الله (ص): يقتتل عند كنزكم ثلاثة كلهم ابن خليفة ثم لا يصير إلى واحد منهم ثم تطلع الرايات السود من قبل المشرق فيقاتلونكم قتلاً لم يقاتله قوم ثم ذكر شيئاً فقال إذا رأيتموه فبايعوه ولو حبواً على الثلج فإنه خليفة الله المهدي. هذا حديث صحيح على شرط الشيخين»^(١).

* حاکم نیشابوری در مستدرک به سند دیگری از سفيان ثوري نقل می کند: ابو عبد الله صفار از محمد بن ابراهيم بن ارومة از حسين بن حفص از سفيان از خالد حذاء از ابی قلابة از ابی اسماء از ثوبان (رض) روایت می کند که رسول خدا صلی الله علیه و سلم فرمود: ((نزد گنج شما سه نفر کشته می شوند که همگی فرزند خلیفه هستند؛ سپس خلافت به هیچ یک نمی رسد؛ سپس پرچم های سیاه از سمت مشرق خارج می شوند؛ پس با شما به گونه ای می جنگند که هیچ گروهی این طور ن جنگیده اند. سپس چیزی فرمود و سپس گفت: هنگامی که او را دیدید با او بیعت کنید حتی سینه خیز بر روی یخ، زیرا او خلیفه خدا مهدی است)). حاکم نیشابوری می گوید: این حدیث طبق معیار شیخین صحیح است.^(٢)

المستدرک علی الصحیحین، للحاکم: «أخبرنا الحسين بن يعقوب بن يوسف العدل ثنا يحيى بن أبي طالب ثنا عبد الوهاب بن عطاء أنبأ خالد الحذاء عن أبي قلابة عن أبي أسماء عن ثوبان رضي الله عنه قال: إذا رأيتم الرايات السود خرجت من قبل خراسان فاتوها ولو حبوا فإن فيها خليفة الله المهدي. هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه»^(٣).

ز. ذهبی نیز با حاکم نیشابوری در کتاب تلخیص المستدرک موافقت کرده که حق با اوست. یعنی این حدیث طبق میزان شیخین صحیح است.

١. المستدرک علی الصحیحین - الحاکم النیسابوری (ت ٤٠٥ هـ)، إشراف یوسف عبد الرحمن المرعشلی: ج ٤ ص ٤٦٣ - ٤٦٤.

٢. المستدرک علی الصحیحین، نوشته حاکم نیشابوری (ت - ٤٠٥ هـ)، بإشراف یوسف عبد الرحمن المرعشلی: ج ٤ ص ٤٦٣ - ٤٦٤.

٣. المستدرک علی الصحیحین، للحاکم النیسابوری: ج ٤ ص ٥٠٢؛ مسند أحمد بن حنبل، لأحمد بن حنبل (ت ٢٤١ هـ): ج ٥ ص ٢٧٧؛ الفتن، لنعیم بن حماد المروزی (ت ٢٢٩): ص ١٨٨؛ دلائل النبوة، للبيهقي (ت ٤٥٨ هـ)، تحقیق: د. عبد المعطي قلجی، دار الکتب العلمیة، بیروت - لبنان، الطبعة الأولى ١٤٠٥ هـ: ج ٦ ص ٥١٥ - ٥١٦؛ البداية والنهاية لابن كثير، تحقیق علي شيري، دار إحياء التراث العربي، بیروت - لبنان، ط ١، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م

* حاکم نیشابوری در مستدرک الصحيحین روایت می‌کند: حسین بن یعقوب بن یوسف عدل از یحیی بن ابی طالب از عبد الوهاب بن عطاء نقل می‌کند که خالد الحذاء خبر داد از ابی قلابه از ابی اسماء از ثوبان (رض) می‌گوید: ((هنگامی که دیدید پرچم‌های سیاه از سمت خراسان خارج شده، پس به‌سوی آن‌ها بشتابید؛ چون خلیفه خدا مهدی در بین آن‌هاست)).^(۱) حاکم نیشابوری می‌گوید که این حدیث طبق معیار شیخین صحیح است، اما آن را بیان نکرده‌اند!

: ج ۶ ص ۲۷۵ - ۲۷۶؛ مشکاة المصابیح، لمحمد بن عبد الله الخطیب التبریزی (ت ۷۴۱ هـ)، تحقیق محمد ناصر الدین الألبانی، المکتب الإسلامی للطباعة والنشر: ج ۳ کتاب الفتن ص ۱۵۰۳ برقم ۵۴۶۱؛ هداية الرواة إلى تخريج أحاديث المصاييح والمشكاة، لابن حجر العسقلاني (ت ۸۵۲ هـ)، تحقیق علي بن حسن عبد الحمید الحلبي، دار ابن القيم - دار ابن عفان، ط ۱، ۱۴۲۲ هـ - ۲۰۰۱ م: ج ۵ ص ۱۲۳ برقم ۵۳۸۹؛ جمع الجوامع، لجلال الدین السيوطي: ج ۱ ص ۳۹۲ برقم ۱۸۸۷/۹۷۲؛ الجامع الصغير في أحاديث البشير النذير، لجلال الدین عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي (ت ۹۱۱ هـ): ج ۱ ص ۱۰۰ برقم ۶۴۸؛ الأربعون حديثاً في المهدي، لأبي نعيم الأصبهاني: الحديث السادس والعشرون. وعزاه السيوطي في الحاوي إلى أبي نعيم أيضاً؛ انظر الحاوي للفتاوي، للسيوطي: ج ۲ ص ۶۳؛ كنز العمال، للمتقي الهندي: ج ۱۴ ص ۲۶۱ برقم ۳۸۶۵۱؛ البرهان في علامات مهدي آخر الزمان، للمتقي الهندي، تحقيق ودراسة قسم التحقيق بالدار، دار الصحابة للتراث بطنطا، ط ۱، ۱۴۱۲ هـ - ۱۹۹۲ م: ص ۷۶؛ سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد، لمحمد بن يوسف الصالحی الشامي (ت ۹۴۲ هـ)، تحقیق الشيخ عادل احمد عبد الموجود والشيخ علي محمد معوض، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، ط ۱، ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م: ج ۱۰ ص ۱۷۱؛ ينابيع المودة لذوي القربى، للقندوزي: ج ۳ ص ۲۵۹؛ البدء والتاريخ لأحمد بن سهل البلخي (۵۰۷ هـ): ج ۲ ص ۱۷۴؛ عقد الدرر في أخبار المنتظر، ليوسف بن يحيى المقدسي: ص ۱۲۵؛ وغيرها من المصادر.

^۱ المستدرک علی الصحيحین، حاکم النیسابوری: ج ۴ ص ۵۰۲؛ مسند أحمد بن حنبل، أحمد بن حنبل (ت ۲۴۱ هـ): ج ۵ ص ۲۷۷؛ الفتن، نعيم بن حماد المروزي (ت ۲۲۹): ص ۱۸۸؛ دلائل النبوة، بیهقي (ت ۴۵۸ هـ)، تحقیق: د. عبد المعطي قلعجي، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، الطبعة الأولى - ۱۴۰۵ هـ: ج ۶ ص ۵۱۵ - ۵۱۶؛ البداية والنهاية، ابن كثير، تحقیق علي شيري، دار إحياء التراث العربي، بيروت لبنان، ط ۱ - ۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸ م: ج ۶ ص ۲۷۵ - ۲۷۶؛ مشکاة المصابيح، محمد بن عبد الله الخطیب التبریزی (ت ۷۴۱ هـ)، تحقیق محمد ناصر الدین الألبانی، المکتب الإسلامی للطباعة والنشر: ج ۳ کتاب الفتن ص ۱۵۰۳؛ حديث شماره ۵۴۶۱؛ هداية الرواة إلى تخريج أحاديث المصاييح والمشكاة، ابن حجر العسقلاني (ت ۸۵۲ هـ)، تحقیق علي بن حسن عبد الحمید الحلبي، دار ابن القيم دار ابن عفان، ط ۱ - ۱۴۲۲ هـ - ۲۰۰۱ م: ج ۵ ص ۱۲۳؛ حديث شماره ۵۳۸۹؛ جمع الجوامع، جلال الدین سيوطي: ج ۱ ص ۳۹۲؛ حديث شماره ۹۷۲ / ۱۸۸۷؛ الجامع الصغير في أحاديث البشير النذير، جلال الدین عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي (ت ۹۱۱ هـ): ج ۱ ص ۱۰۰؛ حديث شماره ۶۴۸؛ الأربعون حديثاً في المهدي، أبي نعيم الأصبهاني: حديث ۲۶. سيوطي في الحاوي همين حديث رابه أبي نعيم نسبت داده: ر.ك: الحاوي للفتاوي، سيوطي: ج ۲ ص ۶۳؛ كنز العمال، متقي هندي: ج ۱۴ ص ۲۶۱؛ حديث شماره ۳۸۶۵۱؛ البرهان في علامات مهدي آخر الزمان، متقي هندي، تحقيق ودراسة قسم التحقيق بالدار، دار الصحابة للتراث بطنطا، ط ۱، ۱۴۱۲ هـ - ۱۹۹۲ م: ص ۷۶؛ سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد، محمد بن يوسف الصالحی الشامي (ت ۹۴۲ هـ)، تحقیق شيخ عادل احمد عبد الموجود و شيخ علي محمد معوض، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، ط ۱ - ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م: ج ۱۰ ص ۱۷۱؛ ينابيع المودة لذوي القربى، قندوزي: ج ۳ ص ۲۵۹؛ البدء والتاريخ، أحمد بن سهل البلخي (۵۰۷ هـ): ج ۲ ص ۱۷۴؛ عقد الدرر في أخبار المنتظر، يوسف بن يحيى مقدسي: ص ۱۲۵؛ و

وفي مسند أحمد بن حنبل: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا وكيع عن شريك عن علي بن زيد عن أبي قلابة عن ثوبان قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا رأيت الرايات السود قد جاءت من قبل خراسان فأتوها فإن فيها خليفة الله المهدي»^(١).

* در مسند احمد بن حنبل روايت می کند از عبدالله از ابی ثنا وکيع از شريك از علی بن زيد از ابی قلابة از ثوبان که رسول خدا صلى الله عليه و سلم فرمود: ((هنگامی که دیدید پرچم‌های سیاه از سمت خراسان می آیند به سمتش بروید، چون خلیفه خدا مهدی در میان آنهاست)).^(٢).

وفي القول المسدد لابن حجر: «عن عبد الله بن مسعود قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا أقيمت الرايات السود من خراسان فأتوها فإن فيها خليفة الله المهدي»^(٣).

* ابن حجر عسقلانی در کتاب القول المسدد از عبدالله بن مسعود روايت می کند که رسول خدا صلى الله عليه و سلم فرمودند: ((هنگامی که پرچم‌های سیاه از خراسان رو کردند، پس به سمت آنها بروید چون خلیفه خدا مهدی در میان آنهاست)).^(٤).

وأخرج أبو نعيم الأصبهاني في (الأربعين حديثاً في المهدي): «الحديث السادس عشر، عن عبد الله بن عمر، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): يخرج المهدي وعلى رأسه عمامة، فيها مناد ينادي: هذا المهدي خليفة الله فاتبعوه»^(٥).

* أبو نعيم الأصبهانی در کتاب الأربعين الحديث في المهدي در حديث شماره ١٦ از عبدالله بن عمر نقل می کند که رسول خدا صلى الله عليه و سلم فرمود: ((مهدی خروج می کند در حالی که بر

١. مسند أحمد بن حنبل، أحمد بن حنبل (ت ٢٤١ هـ): ج ٥ ص ٢٧٧.

٢. مسند أحمد بن حنبل، أحمد بن حنبل (ت ٢٤١ هـ): ج ٥ ص ٢٧٧.

٣. القول المسدد في الذب عن مسند أحمد، ابن حجر: ص ٦٩.

٤. القول المسدد في الذب عن مسند أحمد، ابن حجر: ص ٦٩.

٥. الحاوي للفتاوي - السيوطي: ج ٢ ص ٦١. عقد الدرر في أخبار المنتظر، تحقيق الشيخ مهيب بن صالح البوريني، ب ٦ ح ٢١٢ ص ٢٠٥. نور الأبصار - الشبلنجي، المطبعة المحمودية بمصر سنة ١٣١٣ هـ، ط ١، ص ١٥٨، وقال أخرجه أبو نعيم والطبراني وغيرهما.

روی سرش عمامه‌ای است؛ در آن عمامه نداده‌نده‌ای ندا می‌دهد: این مهدی خلیفه خداست؛ پس از او پیروی کنید^(۱).

النتیجة من القرآن والسنة النبویة:

بنابراین نتیجه کلی از قرآن و سنت نبوی این است:

اول يوم للبشر على هذه الأرض كان هناك خليفة منصب، وهو آدم (عليه السلام) وداود الذي جاء بعد آدم بسنين طويلة أيضاً ذكر في القرآن أنه خليفة الله، بل الحقيقة لا أعتقد أن مؤمناً بالأنبياء (عليهم السلام) يعترض على كونهم خلفاء الله في أرضه كآدم (عليه السلام)، والمهدي الذي يقع في الختام أيضاً خليفة الله في أرضه.

از نخستین روز برای بشر در این زمین، خلیفه منصوبی از سوی خدا وجود داشت و او همان آدم (ع) بود و داود (ع) بود که سال‌های طولانی بعد آدم (ع) آمد و در قرآن کریم او را خلیفه خدا خوانده است؛ بلکه حقیقت این است که من معتقد نیستم که کسی مؤمن به انبیاء (ع) باشد و بر خلیفه خدا بودن آن‌ها مانند آدم (ع)، در زمین اعتراض داشته باشد؛ و مهدی (ع) که در ختام می‌آید نیز خلیفه خدا در زمین می‌باشد.

إذن لو تصورنا دين الله كتاباً؛ وفتحنا أول صفحة فيه فوجدنا مكتوباً فيها آدم خليفة الله، وفتحنا صفحة في وسطه ووجدنا داود خليفة الله، وفتحنا صفحة في آخره فوجدنا المهدي خليفة الله، ماذا يمكن أن نفهم من هذا الكتاب الذي أوله ووسطه وآخره خليفة الله؟ وعن ماذا يتكلم هذا الكتاب؟ أليس من الواضح أن الكتاب كله عن خليفة الله؟ أليس من الواضح الآن أن تنصيب خليفة الله سنة إلهية مستمرة في هذه الأرض؟ وسنة الله لا تتبدل ولا

^۱ الحاوي للفتاوي، سيوطي: ج - ۲ ص ۶۱. عقد الدرر في أخبار المنتظر، تحقيق الشيخ مهيب بن صالح البوريني، ب ۶ ح ۲۱۲ ص ۲۰۵. نور الأبصار، شبلنجي، المطبعة المحمودية بمصر سنة ۱۳۱۳ هـ، ط ۱، ص ۱۵۸، همچنین می‌گوید که ابونعیم و طبرانی و دیگران نیز این روایت را نقل کرده‌اند.

تتغير، ولا يمكن أن يخلو زمان من خليفة الله في أرضه، أليس من الواضح تماماً الآن لمن يطلب الحق أن دين الله هو خليفة الله؟ كما قال الإمام الصادق (عليه السلام):

بنابراین اگر دین خدا را به شکل کتابی تصور کنیم و صفحه اول آن را باز کنیم و ببینیم که در آن نوشته است: آدم خلیفه خداست؛ اگر صفحه وسطش را باز کنیم و ببینیم که در آن نوشته باشد داود خلیفه خداست؛ و اگر صفحه آخرش را بگشاییم و ببینیم که در آن نوشته باشد مهدی خلیفه خداست؛ از این کتابی که اول و وسط و آخرش خلیفه خدا دیده می‌شود، چه چیزی می‌توانیم بفهمیم؟ این کتاب درباره چه چیزی سخن می‌گوید؟ آیا واقعاً روشن نیست که همه این کتاب از خلیفه خدا سخن می‌گوید؟ آیا اکنون واضح نشده که تنصیب خلیفه خدا یک سنت همیشگی الهی در این زمین بوده و هست؟ می‌دانیم که سنت خداوند تبدیل و تغییر ندارد و امکان ندارد که زمان، از خلیفه خداوند در زمین خالی باشد. اکنون برای کسی که طالب حق باشد آیا کاملاً واضح نیست که دین خدا همان خلیفه خداست؟ همچنان که امام صادق (ع) فرمود:

«إن الدين وأصل الدين هو رجل وذلك الرجل هو اليقين وهو الإيمان وهو إمام أمته وأهل زمانه فمن عرفه عرف الله ومن انكره انكر الله ودينه ومن جهله جهل الله ودينه ولا يعرف الله ودينه وشرايعه بغير ذلك الإمام كذلك جرى بان معرفة الرجال دين الله والمعرفة على وجهه معرفة ثابتة على بصيرة يعرف بها دين الله ويوصل بها إلى معرفة الله»^(١).

((دین و اصل دین، مردی است و این مرد، همان یقین است و او همان ایمان است و او همان امام امت و اهل زمانش است. هر فردی که او را بشناسد، خداوند را شناخته است و هر فردی که او را انکار کند، خداوند و دینش را انکار کرده است و هر فردی که نسبت به او ناآگاهی داشته باشد - بدون این امام - نسبت به خداوند و دین و حدود و شرایع او ناآگاهی دارد. این چنین است که

١. بصائر الدرجات - محمد بن الحسن الصفار: ص ٥٤٩؛ مختصر بصائر الدرجات - الحسن بن سلیمان الحلبي: ص ٨٢؛ خاتمة المستدرک - الميرزا النوري: ج ٤ ص ١١٨؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ٤٢ ص ٢٩٠.

شناخت مردان، دین خداست و شناخت به شکل آن، شناخت ثابت و با بصیرتی است که به واسطه‌اش، دین خداوند شناخته می‌شود و به واسطه‌اش به شناخت خداوند رسیده می‌شود^(۱).

وقد روى السنة في صحيح مسلم، قال رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):
 اهل سنت هم در صحيح مسلم روايت کرده‌اند که محمد رسول الله (ص) فرمود:

«من خلع يداً من طاعة لقي الله يوم القيامة لا حجة له، ومن مات وليس في عنقه بيعة مات ميتة جاهلية»^(۲).

((آن که دست از طاعت خدا بکشد، در حالی خداوند را ملاقات می‌کند که حجت و بهانه‌ای ندارد و آن که بمیرد در حالی که در گردنش بیعتی نیست، به مرگ جاهلیت (کفر) از دنیا رفته است))^(۳).

و واضح آن البيعة إنما تكون لإمام وخليفة، فيكون معنى الحديث؛ من لم يبائع خليفة أو إماماً مات ميتة جاهلية. ومعنى هذا لا ينفعه صوم ولا صلاة ولا عبادة ولا حتى إيمانه بمحمد رسول الله إن لم تكن في عنقه بيعة لرجل معين بعينه. فأصبح الدين يدور حول بيعة رجل وطاعة رجل في كل زمان بحسب صحيح مسلم؛ لأن هذا الحديث موجه لكل فرد مسلم إلى يوم القيامة أن عليه مبايعة رجل بعينه أو يموت ميتة جاهلية، وبما أن الولاية لله والحاكمة على الخلق لله سبحانه بالأصل ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً﴾ [طه: ۱۱۴]، ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾ [المؤمنون: ۱۱۶]، فنقل الملك والحكم لغيره واستخلافه يحتاج لدليل قطعي تشخيصي، لذا وجب البحث عن نقل له الولاية ونصبه الله خليفة وإماماً لمبايعته وتجنب الميتة الجاهلية. أما تنصيب أي كان من نفسه أو من الناس أي كانوا فلا يعدو كونه فضولاً وتطفلاً واعتداءً على ملك الله وحاكميته دون إذن منه. وبهذا يبطل أي مذهب يقول بنصب واستخلاف غير المنصب من الله ومبايعته وفرض الطاعة له.

^۱. بصائر الدرجات محمد، بن الحسن الصفار: ص ۵۴۹؛ مختصر بصائر الدرجات، حسن بن سليمان الحلبي: ص ۸۲؛ خاتمة المستدرک، میرزا

نوري: ج ۴ ص ۱۱۸؛ بحار الأنوار المجلسي: ج ۴۲ ص ۲۹۰.

^۲. صحيح مسلم: ج ۶ ص ۲۲.

^۳. صحيح مسلم: ج ۶ ص ۲۲.

پر واضح است که بیعت مخصوص امام و خلیفه است؛ در نتیجه معنای حدیث این است که: آن که بیعت نکند به مرگ جاهلیت از دنیا رفته است، یعنی روزه و نماز و عبادت و حتی ایمانش به محمد رسول الله (ص) هیچ سودی ندارد، اگر در گردنش بیعتی برای شخص معینی وجود نداشته باشد. بنابراین طبق صحیح مسلم همه دین، پیرامون بیعت با یک مرد و اطاعت از او در هر زمان می‌چرخد؛ زیرا این حدیث، خطاب به هر مسلمانی تا روز قیامت است و بر همه مردم تکلیف می‌کند که با شخص معینی بیعت کنند یا به مرگ کفر و جاهلیت بمیرند. می‌دانیم که ولایت و حاکمیت بر خلق، اصالتاً مخصوص و منحصر به خداست: «منزه است خدای فرمانروای حق؛ و پیش از آنکه وحی قرآن بر تو پایان گیرد در خواندش شتاب مکن و بگو: پروردگارا، دانش مرا بیفزای»^(۱). «پس برتر است خداوندی که فرمانروای حق است؛ هیچ معبودی جز او نیست، پروردگار عرش کریم است»^(۲). بنابراین انتقال فرمانروایی و حاکمیت به غیرش و خلیفه قرار دادن آن نیز محتاج دلیل قطعی تشخیصی است. به همین دلیل باید جستجو کنیم که ولایت الهی به چه کسی منتقل شده و خداوند چه کسی را به عنوان خلیفه و امام برگزیده است تا با او بیعت کنیم و از مرگ جاهلیت و کفر اجتناب نماییم. اما برگزیدن هر کس دیگری از ناحیه خودش یا مردم - هر که می‌خواهد باشد - چیزی جز ورود و دخالت بی‌جا و تجاوز بر حریم فرمانروایی و حاکمیت خدا بدون اجازه از طرف او نیست. بدین سان هر مذهبی که قائل به نصب یا خلافت فردی به جز شخص منصوب از طرف خدا و بیعت با او و وجوب اطاعت از او باشد، باطل می‌شود.

أما اعتبار نفس الحديث أعلاه دليلاً على وجوب بيعة وطاعة غير المنصب، وأن الإنسان بدونها يموت ميتة جاهلية، فهذا دون إثباته خرق القتاد.

اما این که همین حدیث محل بحث را به عنوان دلیل وجوب بیعت و اطاعت شخص غیرمنصوب بگیرند و این که بدون چنین بیعتی (بیعت با شخص غیرمنصوب از سوی خدا) انسان با مرگ جاهلی از دنیا می‌رود، ادعایی است که دست کشیدن به شاخه پر خار از اثبات آن ساده‌تر است.

^۱. قرآن کریم، سوره طه، آیه ۱۱۴.

^۲. قرآن کریم، سوره مؤمنون، آیه ۱۱۶.

بل الحديث نفسه دال على أن الطاعة والخلافة لا تكون إلا لمنصب ومستخلف من الله، فالحديث أولاً وقبل كل شيء وبحسب واقع الحال الذي قيل فيه يشمل زمن رسول الله محمد، وكانت البيعة للرسول محمد (صلى الله عليه وآله) في زمانه وهو منصب من الله ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ تَكَثَّ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا..... لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ [الفتح: ١٠ - ١٨]، والمبايع له هنا منصوب من الله سبحانه وتعالى فمن أراد تغيير شروط المبايع له وحاله عن الأصل عليه أن يأتي بالدليل القطعي، والسنة قد بدلوا وغيروا شروط المبايع له دون دليل، أما من بقي على الأصل فدليله أنه باقٍ على الأصل الذي قيل فيه الحديث، وهو أن البيعة لمنصب، كما كانت لأول من شمله الحديث وهو الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) المنصب من الله. وهذا ما نقوله وهو فصل الخطاب.

چراکه همین حدیث نشان می‌دهد که اطاعت و خلافت برای کسی نخواهد بود، جز برای شخص تعیین شده به عنوان جانشین؛ بنابراین حدیث مزبور اولاً پیش از هر چیز و طبق واقع حال و شرایطی که حدیث در آن صادر شده، شامل زمان رسول الله محمد (ص) می‌شود و در آن زمان بیعت مخصوص رسول الله (ص) بوده که از سوی خداوند برگزیده شده بود: «به یقین کسانی که با تو بیعت می‌کنند، جز این نیست که با خدا بیعت می‌کنند؛ دست خدا بالای دستان آنهاست. پس کسی که پیمان می‌شکند فقط به زیان خود می‌شکند و کسی که به پیمانی که با خدا بسته است وفا کند، خدا به زودی پاداشی بزرگ به او می‌دهد... یقیناً خدا از مؤمنان هنگامی که زیر آن درخت با تو بیعت می‌کردند خشنود شد و خدا آن‌چه را در دل هایشان بود می‌دانست، در نتیجه آرامش را بر آنان نازل کرد و پیروزی نزدیکی را به آنان پاداش داد»^(۱). در این جا بیعت شونده از سوی خداوند سبحان برگزیده شده است؛ پس اگر کسی بخواهد شروط بیعت شونده و حالت او را از اصل خود تغییر دهد، باید دلیل قطعی بیاورد. اهل سنت، شروط بیعت شونده را بدون هیچ دلیلی تغییر و تبدیل کردند؛ اما آنان که بر همان اصل نخستین باقی ماندند دلیل شان این است که این بیعت بر همان اصل اولیه

^۱. قرآن کریم، سوره فتح، آیات ۱۰ - ۱۸.

که حدیث درباره آن صادر شده، باقی است و آن اصل این است که بیعت مخصوص خلیفه برگزیده شده از سوی خداست، همچنان که این بیعت در آغاز برای اولین کسی بود که حدیث مزبور شامل او می‌شد و او همان رسول الله محمد (ص) بود که از سوی خداوند برگزیده شده بود. این همان عقیده ماست که به آن قائل هستیم و این همان فصل الخطاب و سخن نهایی است.

ثالثاً: ما نقل في العهد القديم "التوراة": سوم. آن چه در عهد قدیم (تورات) نقل شده:

نجد نفس السنة الإلهية التي رواها القرآن ودين الإسلام ماثلة بوضوح في العهد القديم، وهذه بعض النصوص كمثال:

می‌بینیم که همین سنت الهی که قرآن و دین اسلام آن را روایت کرده‌اند، به روشنی در عهد قدیم نیز بدان اشاره شده است. برای نمونه به بعضی از این متون توجه کنید:

«وقال الرب لموسى هوذا أيامك قد قربت لكي تموت. أدع يشوع وقفا في خيمة الاجتماع لكي أوصيه. فانطلق موسى ويشوع ووقف عمود السحاب على باب الخيمة»^(١).

* (پروردگار به موسی گفت: که این روزگار تو نزدیک است تا به مرگ برسی. يشوع (یوشع بن نون) را در خیمه محل اجتماع بخوان تا او را وصیت کنم. پس موسی و يشوع رفتند و در خیمه اجتماع ایستادند * پس پروردگار در خیمه در ستون ابر دیده شد، و ستون ابر بر درب خیمه ایستاد).^(٢)

والكلام واضح في أنَّ (يشوع) أو (يوشع) هو وصي موسى (عليه السلام).
این گفته واضح است در این که يشوع یا يوشع همان وصی موسی (ع) بود.

١. التثنية - الأصحاح الواحد والثلاثين.

٢. تورات، سفر تثنيه، اصحاح ٣٢.

« ۱ و هذه هي البركة التي بارك بها موسى رجل الله بني إسرائيل قبل موته ۲ فقال. جاء الرب من سيناء وأشرق لهم من سحير وتلالا من جبل فاران وأتى من ربوات القدس وعن يمينه نار شريعة لهم. ۳ فأحب الشعب. جميع قديسيه في يدك وهم جالسون عند قدمك يتقبلون من أقوالك»^(۱).

(و این همان برکتی است که موسی مرد خدا قبل از مرگش به بنی اسرائیل عنایت کرد * پس فرمود: پروردگار از سیناء آمد و از ساعیر برایشان نورافشانی کرد و از کوه فاران درخشید و از سرزمین‌های قدس آمد در حالی که از سمت راستش آتش و شعله احکام و شریعتی برای آن‌هاست پس مردم را دوست دارم، همه قدیس‌هایش در دست تو اند و آن‌ها نزد پای تو نشسته‌اند و سخنان را می‌پذیرند).^(۲)

والنص يذكر موسى وعيسى ومحمداً. ويمكن مراجعة ما بينته في تفسير نص دعاء السمات.

این عبارت، موسی (ع)، عیسی (ع) و محمد (ص) را یاد می‌کند. می‌توانید به آن‌چه در تفسیر دعای سمات بیان کرده‌ام مراجعه کنید.

«وقال الملك داود ادع لي صادق الكاهن وناثان النبي وبنياهو بن يهوياذاع. فدخلوا إلى أمام الملك. ۳۳ فقال الملك لهم خذوا معكم عبید سیدکم وأركبوا سليمان ابني على البغلة التي لي وانزلوا به إلى جيحون ۳۴ ولیمسحه هناك صادق الكاهن وناثان النبي ملكا على إسرائيل واضربوا بالبوق وقولوا لیجي الملك سليمان. ۳۵ وتصعدون وراءه فيأتي ويجلس على كرسي وهو يملك عوضا عني وإياه قد أوصيت أن يكون رئيسا على إسرائيل ويهوذا. ۳۶ فأجاب بنياهو بن يهوياذاع الملك وقال آمين. هكذا يقول الرب إله سيدي الملك. ۳۷ كما كان الرب مع سيدي الملك كذلك ليكن مع سليمان ويجعل كرسيه أعظم من كرسي سيدي الملك داود»^(۳).

۱. التثنية - الأصحاح الثالث والثلاثون.

۲. تورات، سفر تثنية، اصحاح ۳۳.

۳. الملوك الأول - الأصحاح الأول.

(فرمانروا داود گفت: صادق کاهن و ناٹان نبی و بنایاھو فرزند یھویاداع را نزد من بخوانید. پس به پیش فرمانروا داخل شدند * فرمانروا به آن‌ها گفت کہ بندگان مولایتان را با خود ببرید و فرزندم سلیمان را بر قاطر من سوار کنید و او را در جیحون منزل دهید * آن‌جا صادق کاهن و ناٹان نبی باید بہ عنوان پادشاھ بنی اسرائیل مسح کنند؛ شیپور بزنید و بگوئید کہ ملک و حکومت بہ سلیمان می‌آید * و پشت سر او بالا می‌روید؛ پس او می‌آید و بر تخت من می‌نشیند و بہ جای من فرمانروا می‌شود و فقط بہ او وصیت کردہ ام کہ بر بنی اسرائیل و یھودا ریاست کند * پس بنایاھو فرزند یھویاداع فرمانروا پاسخ داد و گفت: آمین. پروردگار، خدای آقا و فرمانروای من این‌گونه می‌گوید * همچنان کہ پروردگار با آقای فرمانروای من بود، ہمین طور باید با سلیمان باشد و تختش را بزرگ‌تر از تخت آقا یم فرمانروا داود قرار دہد).^(۱)

«۱ ولما قربت أيام وفاة داود أوصى سليمان ابنه قائلا ۲ أنا ذاهب في طريق الأرض كلها. فتشدد وكن رجلا. ۳ إ حفظ شعائر الرب إلهك إذ تسير في طرقه وتحفظ فرائضه وصاياہ وأحكامه وشهاداته كما هو مكتوب في شريعة موسى لكي تفلح في كل ما تفعل وحيثما توجهت. ۴ لكي يقيم الرب كلامه الذي تكلم به عني قائلاً إذا حفظ بنوك طريقهم وسلکوا أمامي بالأمانة من كل قلوبهم وكل أنفسهم قال لا يعدم لك رجل عن كرسي إسرائيل»^(۲).

* (و هنگامی کہ ایام وفات داود رسید بہ پسرش سلیمان وصیت کرد و گفت * من همه راه‌های زمین را رفتم. پس محکم باش و مرد باش * شعارهای پروردگار و خدایت را حفظ کن هنگامی کہ در راه‌های او حرکت می‌کنی و فرائض و وصایا و احکام و شہادت‌های او را پاسداری می‌کنی همان‌گونه کہ در شریعت موسی نوشته شدہ تا رستگار و پیروز شوی در ہر کاری کہ می‌کنی و بہ ہر سمتی کہ رو می‌کنی * تا پروردگار اقامہ کند کلامش را کہ با آن دربارہ من سخن گفت، هنگامی کہ

۱. سفر پادشاھان، اول، اصحاح ۱.

۲. الملوك الأول - الأصحاح الثاني.

فرمود: فرزندان راهشان را پاسداری کردند و پیشاپیش من به امانت از صمیم قلبشان و عمق جان‌شان سلوک کردند، هیچ مردی برای تو از تخت اسرائیل از دست نمی‌رود.^(۱)

والنصان أعلاه واضح فيهما أنّ نبي الله الملك سليمان (عليه السلام) هو وصي نبي الله الملك داود (عليه السلام) والذي أوصى بسليمان بأمر الله سبحانه وتعالى. دو متن فوق به روشنی بیان می‌کنند که نبی‌الله سلیمان (ع) وصی نبی‌الله فرمانروا داود (ع) بود و آن‌چه داود (ع) به سلیمان (ع) وصیت کرد تماماً به امر خداوند سبحان بود.

رابعاً: ما نقل في العهد الجديد "إنجيل" چهارم. آن‌چه در عهد جدید (انجیل) نقل شده:

«۲۱: ۱۵ فبعدما تغدوا قال يسوع لسمعان بطرس يا سمعان بن يونا أتحبني أكثر من هؤلاء قال نعم يا رب أنت تعلم اني احبك قال له ارع خرافي ۲۱: ۱۶ قال له أيضاً ثانية يا سمعان بن يونا أتحبني قال له نعم يا رب أنت تعلم اني احبك قال له ارع غنمي ۲۱: ۱۷ قال له الثالثة يا سمعان بن يونا أتحبني فحزن بطرس لأنه قال له الثالثة أتحبني فقال له يا رب أنت تعلم كل شيء أنت تعرف اني احبك قال له يسوع ارع غنمي»^(۲). * (۲۱: ۱۵ پس بعد از آن‌که غذا خوردند، يسوع (عیسی) به سمعان پطرس فرمود: ای سمعان فرزندیون، آیا مرا بیش از این‌ها دوست داری؟ فرمود: بله ای پروردگار، تو می‌دانی که دوستت دارم. عیسی به او فرمود: گوسفندانم را چرا کن.

۲۱: ۱۶ برای بار دوم عیسی به سمعان گفت: ای سمعان بن یونا، آیا مرا دوست داری؟ گفت: آری ای پروردگار، تو میدانی که دوستت دارم. به او گفت: گوسفندانم را چرا ببر.

۱. سفر پادشاهان، اول، اصحاح ۲.

۲. انجیل یوحنا.

۱۷:۲۱ بار سوم به او گفت: ای سمعان بن یونا، آیا مرا دوست داری؟ پس پطرس ناراحت شد، زیرا عیسی سه بار به او گفته بود که آیا مرا دوست داری؟ گفت: آری پروردگار. تو همه چیز را می دانی. تو می دانی که من دوستت دارم. عیسی به او گفت: گوسفندانم را چرا ببر.^(۱)

واضح أن سمعان بطرس (شمعون الصفا) هو الوصي بعد عيسى (عليه السلام)^(۲)، فعيسى (عليه السلام) أو يسوع ليس لديه خراف أو غنم، وإنما المقصود رعيته والمؤمنين به. روشن است که سمعان پطرس (شمعون الصفا) همان وصی بعد از عیسی (ع) است.^(۳) پس عیسی (ع) یا یسوع، گوسفند و گله نداشته و مقصود از این عبارات همان رعیت او و مؤمنان هستند که شمعون را مأمور نگهداری آنها کرد.

الاستخلاف سنة دائمة لم تتخلف في الواقع: استخلاف (تعین جانشین)، سنتی همیشگی است که در عالم خارج، از آن تخلف نشده است.

الله سبحانه هو مالك الأرض ومن عليها، وله الحاكمية المطلقة في ملكه. ولكي تنتقل الحاكمية في ملكه لغيره لابد من أن يستخلف شخصاً بعينه ويدل عليه، فمن تطفل ونصب نفسه أو غيره، يكون غاصباً لخلافة الله وظالماً ومعتدياً على ملك الله دون إذنه، ونحن نجد - سنة الله - أنه قد نصب فيما مضى قبل الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) خلفاء له في أرضه، ونصب رسول الله محمداً (صلى الله عليه وآله)، وحتماً لم يترك الله الناس دون نصب خليفة لهم بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله)، كما نص سبحانه وتعالى: ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ﴾ [الرعد: ۷].

۲. إنجيل يوحنا.

۲. روایات تبیین آن پطرس هو وصي عيسى (عليه السلام) في ملحق (۴).

۳. روایاتی که بیان می کنند که پطرس همان وصی عیسی (ع) بوده در ضمیمه شماره ۴ آمده است.

خدای سبحان مالک زمین و اهل آن است و در ملک خودش حاکمیت مطلق دارد و برای این که این حاکمیت در ملک او به دیگری منتقل شود، باید خود خداوند (مالک اصلی و حقیقی) فرد مشخصی را به عنوان خلیفه و جانشین تعیین کرده و به او رهنمود سازد؛ پس کسی که دخالت بی جا کرده و خودش یا دیگری را در حوزه مالکیت خداوند به عنوان رهبر برگزیند، غاصب خلافت الهی و ظالم و متجاوز بر فرمانروایی و پادشاهی خداوند محسوب می‌شود. ما می‌بینیم که سنت خدا این بود که قبل از رسول الله محمد (ص) نیز خلفایی را در زمین خود برگزیده بود و رسول الله محمد (ص) را نیز برگزید و بدون شک، مردم را پس از رسول الله (ص) نیز بدون برگزیدن خلیفه‌ای رها نکرده است، همچنان که در قرآن کریم آمده است: «و کافران می‌گویند: چرا از سوی پروردگارش معجزه‌ای بر او نازل نشده؟ تو فقط بیم دهنده‌ای و برای هر قومی هدایت کننده‌ای است»^(۱).

أما من يقول بتخلف السنته الإلهية بعد الرسول محمد (صلى الله عليه وآله)، فعليه نقض الاستدلال على أنّ الملك لله ولا يجوز ركوبه إلا بإذنه وبنص تشخيصي، ثم الإتيان بالدليل القطعي على تخلف السنته الإلهية التي دامت طيلة مسيرة الدين الإلهي من آدم إلى محمد (صلى الله عليه وآله).

اما کسی که قائل به تخلف سنت مستمر الهی، بعد از رسول الله (ص) است، باید این استدلال مبتنی بر این که «ملک و حکومت برای خداست و تصرف آن بدون اجازه او و نص تشخیصی اش، جایز نیست» را نقض کند. سپس باید دلیل قطعی بر تخلف این سنت الهی که در طول مسیر دین الهی از آدم تا محمد (ص) ادامه داشته است بیاورد.

الحاکمیه لله تشريعاً وتنفيذاً

حاکمیت در مقام قانون‌گذاری و اجرا مخصوص خداست

^۱. قرآن کریم، سوره رعد، آیه ۷.

تبين مما تقدم أنّ خلافة الله في أرضه هي العقيدة الحقّة، وأن الله يرسل خلفاءه في كل زمان، سواء كانوا ظاهرين معلنين ينصرهم بعض الناس عند وجود القابل، أو مستورين غير معلنين (مجمّدين) عند عدم وجود القابل، فبهم تقام الحجّة على الناس ويقطع عذرهم، (لئلاً يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ)، وهم يحققون العلة من الخلق وهي المعرفة، وأيضاً بهم تمضي إرادة الله في ملكه؛ لأنهم السبيل الوحيد لذلك، فغيرهم عاجزون عن معرفة إرادته فكيف يعضونها في ملكه.

از آن چه گذشت روشن شد که عقیده خلافت خدا در زمینش همان عقیده حق است و خداوند خلفای خود را در هر زمانی می فرستد، چه آشکار و اعلان کننده باشند که برخی از مردم در صورت وجود قابل، آن ها را یاری کنند، چه در صورت عدم وجود قابل، پنهان و منزوی باشند؛ پس در هر صورت به وسیله این خلفای الهی حجت بر مردم اقامه شده و عذر آن ها منتفی می شود: (لئلاً يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ).^(۱) این خلفای الهی علت آفرینش، یعنی معرفت را محقق می کنند و به وسیله این ها خواست خدا در حکومت و ملکش اجرا می شود، زیرا آن ها تنها راه رسیدن به این مقصد هستند، چون دیگران از شناخت اراده خدا عاجزند؛ پس چگونه آن اراده را در قلمروی ملک خدا اجرا کنند؟!

وهنا يجب الالتفات إلى أنّ هذه العقيدة الحقّة التي بيّناها فيما تقدم موافقة للأصل الذي يدركه أي مؤمن عاقل، وهو أن المالك الحقيقي للأرض ومن فيها هو الله وليس لأحد ولاية في ملك الله بدون إذنه سبحانه، بينما الاعتقاد بحاكمية الناس تشريعاً أو تنفيذاً أو حتى القول بإمكان تخلف الاستخلاف يعني أن هناك ولاية لغيره سبحانه وتعالى في ملكه بدون إذنه، وهو باطل بداهة بل والاعتقاد بهذا يصل إلى حد إبطال لاهوته المطلق.

در این جا لازم به ذکر است که این عقیده حقی که قبلاً بیان کردیم، با اصلی که هر مؤمن عاقلی آن را درک می کند هماهنگ است. آن اصل این است که: مالک حقیقی زمین و اهل آن فقط خداست و هیچ کس در ملک خدا بدون اجازه او ولایت و حق تصرف ندارد، در حالی که اعتقاد به حاکمیت مردم چه در مقام تشریع و قانون گذاری و چه در اجرا و عمل، به معنای امکان تخلف از

^۱. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۶۵.

این قاعده کلی و عقلی استخلاف است؛ یعنی غیر از خدا نیز در ملک او بدون اجازه او، ولایت و حاکمیت و حق تصرف دارند و بدیهی است که این عقیده باطل است و چه بسا که به ابطال لاهوت مطلق خداوند منجر می‌شود.

وبهذا يُردّ قول أهل السنة وغيرهم إن التنصيب بيد الناس (بالشورى أو ببيعة أهل الحل والعقد أو الغلبة أو غيرها من وسائل).
بدین وسیله قول اهل سنت و دیگران که می‌گویند تنصیب خلیفه و امام به دست مردم است (به وسیله شورا یا بیعت اهل حل و عقد یا غلبه و چیرگی و فرادستی یا بقیه ابزارها و راه‌ها...) باطل می‌شود.

فالأرض ومن عليها والسموات بما فيها خلقها الله وهو مالكها بما فيها. فالملك ملك الله، والثابت بداهة أن التصرف في الملك للملك الحقيقي، وليس لأي أحد أن يتصرف بملك غيره بغير إذنه، فنقل أهل السنة حق التصرف بملك الله إلى الناس وجعل الحاکمیت بملكه سبحانه للناس وأنهم لهم حق تنصيب من يشاءون حاکماً في ملك الله بدون دليل قطعي هو عملیة اغتصاب لحق الله وتجاوز على الله سبحانه، ولا مخرج لهم إلا بالإقرار بأنّ الحاکمیت لله والتنصيب بيد الله سبحانه. وبهذا يثبت أن الحق مع آل محمد (عليهم السلام) أو أن يأتي منظرو السنة بدليل قطعي بأن الله قد أذن للناس في تنصيب من يشاءون، وهذا غير موجود. فالعقائد تؤخذ بالأدلة القطعية وليس لديهم دليل قطعي على قولهم.

زمین و اهل آن و آسمان‌ها و آنچه در آن‌هاست، همگی مخلوق خداوند هستند و او مالک همه آن‌هاست. پس مُلک، مُلک خداست و فی البداهه ثابت است که تصرف در هر ملکی مخصوص مالک حقیقی آن است و هیچ کس حق تصرف در ملک دیگری را ندارد، مگر با اجازه خود او. این که اهل سنت حق تصرف در ملک خدا را به مردم تفویض کردند و حاکمیت در ملک خدا را به دست مردم دادند و این که می‌گویند مردم حق دارند که هرکسی را که بخواهند آن هم بدون نص و دلیل قطعی، به عنوان حاکم در زمین قرار دهند، در حقیقت غصب حق خدا و تجاوز بر خدای سبحان است و هیچ راه گریزی ندارند مگر این که اقرار کنند که حاکمیت مخصوص خداست و تنصیب امام

و خليفه تنها به دست خداوند سبحان است. بدین طريق ثابت می شود که حق با آل محمد (ع) است، مگر این که نظریه پردازان اهل سنت دلیل قطعی اقامه کنند که خداوند به مردم اجازه داده که هر که را بخواهند به عنوان امام و رهبر نصب کنند، در حالی که چنین دلیلی وجود ندارد؛ عقاید از ادله قطعی اخذ می شود و آن ها هیچ دلیل قطعی بر صحت نظرشان، در دست ندارند.

ولا بأس من بیان الأمر بصورة أخرى:

بد نیست این امر را به شکل دیگری بیان کنیم:

الأصل في الولاية على الناس أنها لله، والاستخلاف فرع عن هذا الأصل، فالخليفة ولايته فرع ولاية الله، ولا يحق لأحد أن ينقل ولاية الله لغيره إلا بدليل شرعي قطعي. اصل در ولایت بر مردم، این است که مخصوص خداست و استخلاف (جانشینی) فرع بر این اصل است. لذا خلیفه خدا ولایتش فرع بر ولایت خداست و کسی حق ندارد ولایت خدا را به کس دیگری منتقل کند مگر با دلیل شرعی قطعی.

فالأصل أنّ الولاية ثابتة لله على الناس، وليس لإنسان على إنسان ولاية إلا بدليل قطعي. فأمّا أن يقولوا إنّ الحاكم - أو أيّ كان من خلفائهم - ليس له ولاية على الناس فينتقض حكمه ويبطل، أو أن يقولوا إنّ له ولاية على الناس كحال المنصب من الله فعليهم أن يأتوا بدليل قطعي ونص تشخيصي إلهي لكل فرد يدعون له الخلافة والولاية على الناس.

بنابراین اصل این است که ولایت بر مردم فقط برای خدا ثابت است و هیچ انسانی بر انسان دیگری مگر با دلیل قطعی، ولایت ندارد؛ اما این که بگویند حاکم (هر کدام از خلفایشان) بر مردم ولایت ندارد، به این معناست که اصل حکومت و حاکمیتش نقض شده و باطل می گردد؛ اما این که بگویند که ولایت او بر مردم مانند ولایت شخص نصب شده از جانب خداست، پس باید دلیل قطعی و نص تشخیصی از سوی خدا برای هر فردی که مدعی خلافت و ولایتش بر مردم است، بیاورند.

أزمنة الفترات:

زمان‌های فترت

المكلفون الذين يواجهون أي مرسل (خليفة) سبقتة فترة ليسوا مكلفين بمعرفة حال الناس السابقين في زمن الفترة التي تسبق الخليفة المرسل، وإلى أين مآلهم، وهل ذهبوا للجنة أم للنار، وما كان يجب عليهم أن يعملوا؛ لأنه زمن قد انتهى، وهم قوم قد ماتوا وانقضى زمن تكليفهم، وتكليف من يواجهون المرسل هو البحث في دليله والإيمان به لا الانشغال بالسؤال عن حال من سبقوهم ومآلهم، وما كان عليهم أن يعملوا، وهل كانوا مقصرين أم لا، وهل تقصيرهم أدى بهم إلى النار والعياذ بالله أم لا.

مكلفانی که با هر فرستاده‌ای (خلیفه) مواجه می‌شوند که قبل از او زمان فترت بوده، به شناخت حال مردم گذشته، در زمان فترت قبل از این خلیفه مرسل زمان خودشان مکلف نیستند، یا این که عاقبت آن‌ها چه شده و جهنمی شده‌اند یا بهشتی، و این که باید چه چیزهایی را یاد می‌گرفتند؛ زیرا آن زمان گذشته است و آن‌ها قومی بودند که از دنیا رفتند و زمان تکلیف‌شان سپری شد. تکلیف کسانی که با فرستاده خدا مواجه می‌شوند، این است که درباره دلیل ادعای او جستجو کنند، نه این که مشغول به سؤال از حال گذشتگان و عاقبت آن‌ها شوند و این که چه چیزهایی را باید می‌دانستند و آیا مقصر بودند یا نه، یا این که آیا تقصیرشان آن‌ها را اهل جهنم کرده بود یا نه؟

ولهذا قال تعالى في جواب فرعون على لسان موسى (عليه السلام): (عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي).
و به همین خاطر است که خداوند متعال در جواب فرعون به زبان موسی ع می‌فرماید: (علم آن نزد پروردگار من است).

ففرعون ﴿ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى ﴾ [طه: ۵۱].

فرعون هنگامی که دعوت حضرت موسی (ع) را شنید، چنین سؤال و اشکالی مطرح کرد: «گفت: پس حال امت‌های پیشین چگونه است؟»^(۱).

و جواب موسی (علیه السلام) الإلهي: ﴿قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾ [طه: ۵۲].

پاسخی که خداوند بر زبان موسی (ع) جاری کرد این است که: «موسی گفت: علم به [حال] آنان در کتابی نزد پروردگار من است، که پروردگارم نه اشتباه می کند و نه از یاد می برد»^(۲).

والجواب الإلهي لفرعون على لسان موسى (عليه السلام) معناه: لا تسأل عن القرون الأولى بقصد استخفاف قومك بهذا الإشكال؛ لأن السؤال عنها لا علاقة له بالموضوع المطروح، وهو صحة بعثته موسى (عليه السلام)، وبطلان عقيدة فرعون وقومه الآن.

این پاسخ الهی به فرعون که بر زبان موسی (ع) جاری شد، معنایش این است که تو به قصد سبک‌شماری قوم خودت به وسیله این اشکال، از امت‌های گذشته سؤال نکن، چون در حال حاضر سؤال از آن اقوام، هیچ ارتباطی با موضوع طرح شده کنونی یعنی صحت بعثت موسی (ع) و بطلان عقیده فرعون و قومش ندارد.

إنَّ السؤال "فما بال القرون الأولى"، أو "ماذا كان على الناس أن تفعل قبل بعثك أيها المرسل؟" هو سؤال أو إشكال كان دائماً علماء الضلال يستخدمونه لتبرير منهجهم الباطل؛ بأن الأمر محصور بمنهجهم لا غير، حيث يدَّعون أنه لا يوجد بديل إلهي قبل بعث المرسل! سؤال (تكليف امت‌های گذشته چه می‌شود؟ یا این که مردم قبل از آمدن تو باید چه می‌کردند؟) پرسش یا اشکالی است که علمای گمراه، همیشه برای تأیید روش باطل خودشان به کار می‌گرفتند تا بگویند که امر دین منحصر به روش آن‌ها بوده و لا غیر، به گونه‌ای که هیچ جایگزینی از سوی خدا قبل از بعثت رسول، وجود ندارد!

^۱. قرآن کریم، سوره طه، آیه ۵۱.

^۲. قرآن کریم، سوره طه، آیه ۵۲.

ولو كان هناك خطأ فلماذا لم يرسل الله قبلك مرسلين لإصلاح هذا الخطأ والضلal؟! و اگر خطایی در این میان بود، چرا خداوند قبل از تو رسولانی را برای اصلاح این خطا یا گمراهی نفرستاد؟

لماذا تأخّر الإصلاح كل هذه الفترة، وما ذنب السابقين؟ چرا اصلاح دینی در همه این مدت تأخیر افتاد و گناه گذشتگان چه بوده که از این اصلاح دینی محروم شدند؟

وهكذا واجه الأحناف واليهود والمسيحيون محمداً (صلى الله عليه وآله) بنفس الإشكال وهو: إذا كان منهج مرجعية العلماء باطل فأين البديل الإلهي في الأزمنة السابقة؟ لماذا لم يرسل قبلك كل هذه الفترة الطويلة، لماذا الفترة ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ﴾ [المائدة: ١٩]؟ لماذا لم ينذر الآباء، وتركوا في غفلتهم وباطلهم لو كانوا على باطل أو يتبعون منهجاً مبتدعاً باطلاً لا يرضاه الله؟ ﴿لَتُنذِرَ قَوْماً مَّا أَنْذَرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ﴾ [يس: ٦].

احناف و یهودیان و مسیحیان نیز دقیقاً به همین روش و با همین اشکال با محمد (ص) به ستیز برخاستند؛ یعنی اگر روش مرجعیت علما باطل بوده، پس جایگزین الهی در زمان‌های گذشته چیست؟ چرا قبل از تو در این مدت طولانی هیچ رسولی فرستاده نشد؟ اصلاً چرا زمان فترت وجود دارد؟ «ای اهل کتاب! بی‌تردید رسول ما پس از روزگار فترت و خلأ پیامبران به سوی شما آمد، برای شما بیان می‌کند که نگوئید: برای ما هیچ مرزده‌دهنده و بیم‌رسانی نیامد، یقیناً مرزده‌دهنده و بیم‌رسان به‌سویتان آمد؛ و خدا بر هر کاری تواناست»^(۱). «تا مردمی را بیم دهی که پدران‌شان را بیم نداده‌اند و به این علت بی‌خبرند»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۱۹.

^۲. قرآن کریم، سوره یس، آیه ۶.

ونفس الإشكالات تتجدد الآن.
همين اشكالات امروز هم تکرار شده‌اند.

إذن، والحال هذه فلا بأس من بيان معنى الفترة وعلتها (سببها)، وحال الناس السابقين على إرسال الرسول في أزمان الفترات.
بنابراین با وجود این، اشکالی ندارد که معنای فترت و علت (سبب) آن و همچنین حال مردمان گذشته که پیش از ارسال رسولان در زمان فترت‌ها بودند را بیان کنیم.

الفترة: هي زمن لا يكون فيه رسول مرسل مأمور بتبليغ الناس برسالته، ففي زمن الفترة يمكن أن يكون الرسول موجوداً منصباً وقد هياه الله بالعلم، ولكن لعدم وجود القابل لا يأمره الله بالتبليغ، ﴿لَتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ... وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ [يس: ٦، ١٠]. فليس من الحكمة التبليغ والحال إنه لا يوجد قابل ولا نتيجة مرجوة من التبليغ، ووجود الرسول والحال هذه موافق للحكمة؛ لأن فيه إقامة الحجة على الناس، ولا يكون للناس حجة مع وجود الرسول، فيكون هذا الزمان هو زمان فترة يوجد فيه رسول وهو خليفة الله في أرضه وحجته على عباده، أو من نصبه - في زمن غيبته أو رفعه ^(١) - ولكن لا يؤمر بالتبليغ وإن كانت الفترة طويلة كان فيها أكثر من رسول، ولزمن الفترة أشار تعالى بقوله: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ أَن تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [المائدة: ١٩].

فترت: زمانی است که فرستاده‌ای که مأمور به تبلیغ رسالت برای مردم باشد وجود نداشته است.
در زمان فترت ممکن است رسولی منصوب از سوی خدا موجود باشد که او را با علم مهیا کرده باشد، اما به سبب عدم وجود قابل، خداوند او را امر به تبلیغ دعوت نمی‌کند: «تا مردمی را بیم دهی که پدران‌شان را بیم نداده‌اند و به این علت بی‌خبرند... برای آنان یکسان است چه اندازشان

۱. كما هو حال إيليا وعيسى ومحمد بن الحسن (صلوات الله عليهم أجمعين).

کني يا نڪني، ايمان نمي‌آورند!»^(۱). تبليغ چنين کسانی که هيچ قابلي در بين آن‌ها وجود ندارد و هيچ نتيجه اميدبخشي از تبليغ به دست نمي‌آيد، حکيمانه نيست. وجود رسول در چنين حالي موافق حکمت است، چون فرستادن رسول، اقامه حجت بر مردم است و مردم با وجود رسول حجتی ندارند. به اين زمان، زمان فترت می‌گویند که رسول در آن وجود دارد، و او همان خليفه خدا در زمين و حجتش بر مردم، يا فرد منصوب از طرف او در زمان غيبت يا رفع او می‌باشد،^(۲) اما مأمور به تبليغ نيست، هرچند اين فترت بسيار طولانی بوده و بيش از يك رسول در آن زمان وجود داشته باشد. خداوند سبحان به همين زمان فترت اشاره کرده و می‌فرمايد: «ای اهل کتاب! بی‌ترديد رسول ما پس از روزگار فترت و خلأ پیامبران به سوی شما آمد؛ برای شما بيان می‌کند که نگوئيد برای ما هيچ مژده‌دهنده و بيم‌رسانی نيامد، يقيناً مژده دهنده و بيم‌رسان به‌سويتان آمد؛ و خدا بر هر کاری تواناست»^(۳).

و کلمة "فترة" في الآية لا تعني الانقطاع التام، بل تعني الضعف والفتور، أي أنّ الرسل في زمن الفترة موجودون، ولكن هناك فترة وسكون في مهمتهم الرسالية، يتمثل في عدم تكليفهم بتبليغ الرسالة الإلهية التي تتمثل على أقل تقدير في أنّ هؤلاء الرسل هم حجة على بقية الناس والكاشفين عن إرادة الله سبحانه وتعالى، وسبب وعلّة عدم تكليفهم بالتبليغ إضافة إلى عدم وجود القابل هو أيضاً الرحمة بالناس، فحمل المؤمنین بالحق كثيراً من الباطل واعتقادهم ببعض الباطل، وكونهم للأسف مقصرين في استقبال المرسل من الغيب؛ هذا لا يعني أنهم حتماً يخلدون في النار، بل إنّ مقتضى رحمة الله فيما سبق هو بما أنه لا يوجد قابل فقد رحمهم الله ولم يجعل الرسول المهياً يبلغهم ويعلن دعوته لجميع الناس؛ لأنه لو بلغهم ولم يقبلوه ستكون نتيجتهم أنهم يستحقون جهنم، ولهذا تركهم الله لرحمته ولم يأمر بتبليغهم وكانوا بهذا مرجون لأمر الله في زمن الفترة.

کلمه فترت در اين آیه به معنای انقطاع تام نيست، بلکه به معنای ضعف و سستی است، يعنی رسولان در زمان فترت موجود هستند، اما فترت و سکونی در وظیفه رسالت آن‌ها وجود دارد که در

^۱. قرآن کریم، سوره یس، آیات ۶ تا ۱۰.

^۲. همچنان که عیسی (ع) و ایلیا (ع) و حضرت محمد بن الحسن (ع) رفع داده شدند.

^۳. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۱۹.

عدم تکلیف به تبلیغ رسالت الهی آشکار می‌شود؛ به این معنا که لا اقل روشن شود که این رسولان حجت بر بقیه مردم و بیانگر اراده خداوند متعال هستند. سبب و علت عدم تکلیف آن‌ها به تبلیغ، علاوه بر عدم وجود قابل، رحمت و ترحم بر مردم نیز بوده است، یعنی این که مؤمنان بیشتر حق را قبول دارند و اندکی به باطل گرایش دارند و متأسفانه در استقبال فرستادگان از غیب نیز کوتاهی کردند، مستلزم این نیست که حتماً در آتش جهنم ابدی باشند؛ بلکه مقتضای رحمت الهی در گذشته این بوده که چون قابلی برای رسالت و دعوت رسول وجود نداشته، خداوند به آن‌ها رحم کرده و رسول آماده را مأمور تبلیغ آن‌ها نکرده و اجازه نداده که دعوت خویش را برای عامه مردم علنی کند، چون اگر آن‌ها را تبلیغ کرده بود و قبول نمی‌کردند، نتیجه این می‌شد که مستحق جهنم می‌شدند و به همین علت، خداوند آن‌ها را به سبب رحمتش رها کرده و رسول خود را امر به تبلیغ ننموده است و مردم نیز به این سبب، در زمان فترت منتظر و امیدوار به امر خدا هستند.

﴿وَأَخْرُوجَ مُزْجَوْنَ لِلَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ [التوبة: ۱۰۶].
 «و گروهی دیگر کارشان موقوف به مشیت خداست، یا آنان را عذاب می‌کند یا توبه آنان را می‌پذیرد؛ و خدا دانا و حکیم است»^(۱).

آی آن سبب و علت الفتره هي عدم وجود القابل، وأيضاً لكون الفتره تمثل رحمة للناس.
 یعنی سبب و علت فترت همانا عدم وجود قابل بوده است همچنین این فترت نشان‌دهنده رحمت و ترحم خداوند نسبت به مردم بوده است.

ونجده سبحانه وتعالى بين بوضوح تام مسألة الفتره وحال الناس فيها، ولماذا لم يرسل لهم، وما سيكون حالهم لو أنه سبحانه أرسل لهم، ﴿لَتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ﴾ ❖ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ❖ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ❖ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ❖ وَسَوَاءٌ

^۱. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۱۰۶.

عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾ [یس: ۶ - ۱۲].

می‌بینیم که خدای سبحان به روشنی تمام، در جای دیگری از قرآن کریم، مسئله فترت و حالت مردم در آن زمان، و این که چرا رسولانی به سمت آن‌ها نفرستاده و این که حال آن‌ها در صورت ارسال رسولان چه می‌شد، را بیان نموده است. «تا مردمی را بیم دهی که پدران‌شان را بیم نداده‌اند و به این علت [از حقایق] بی‌خبرند * یقیناً آن سخن بر بیشترشان ثابت شده‌است، پس ایمان نمی‌آورند * مسلماً ما غل‌هایی بر گردن‌شان نهاده‌ایم که تا چانه‌هایشان قرار دارد به طوری که سرهایشان بالا مانده است * و از پیش رویشان حایلی و از پشت سرشان حایلی قرار داده‌ایم، و به صورت فراگیر دیدگان‌شان را فرو پوشانده‌ایم، به این خاطر حقایق را نمی‌بینند * و برای آنان یکسان است چه بیم‌شان دهی یا بیم‌شان ندهی، ایمان نمی‌آورند * بیم دادنت فقط برای کسی ثمربخش است که از قرآن پیروی کند و در نهان از خدای رحمان بترسد، پس او را به آمرزش و پاداشی نیکو و با ارزش مزده ده * بی‌تردید ما مردگان را زنده می‌کنیم و آن‌چه را پیش فرستاده‌اند و [خوبی‌ها و بدی‌های] بر جا مانده از ایشان را ثبت می‌کنیم و همه چیز را در امامی روشن برشمرده‌ایم»^(۱).

والآیات كما تبين الفترة وعلتها وهو عدم وجود القابل ﴿وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، تبين أيضاً بوضوح أنَّ سبب إرسال الرسول ليلبلغ الناس وينذرهم بعد الفترة السابقة هو وجود القابل الآن ﴿إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ﴾، وفي كلا الحالين كان الحاكم على الإرسال والتبليغ من عدمه هو الرحمة الإلهية المطلقة وعلمه سبحانه بحال عباده، ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ﴾. ولهذا فمقتضى الرحمة كان أن لا يأمر المرسل بالإنذار والتبليغ عندما لم يكن هناك قابل، فيترك عباده لرحمته مرجون لأمره، بينما يرسل من ينذر ويبلغ عندما جاء القابل ليكسب أولياؤه أعلى الدرجات وهم ينصرون رسله وأمره سبحانه وتعالى. وقد بين القرآن أنَّ الرسل الذين بلغوا وأعلنوا دعواتهم هم مجتوبون من عموم

^۱. قرآن کریم، سوره یس، آیات ۶ - ۱۰.

الرسل^(۱)، ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ [آل عمران: ۱۷۹].

این آیات همچنان که فترت و علت آن و عدم وجود قابل را بیان می کند، همچنین به روشنی بیان می کند که علت این که اکنون پس از آن فترت گذشته رسولی را مأموریت داده و به سمت آن ها فرستاده این است که اکنون قابلی برای دعوت رسول الهی وجود دارد: (إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ). در هر دو حالت، عامل اصلی ارسال و تبلیغ یا عدم ارسال و تبلیغ، همانا رحمت مطلق الهی و علم او به حال بندگان بود: (إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ). برای همین، مقتضای رحمت الهی این است که هنگامی که قابلی وجود ندارد، فرستاده خود را امر به بیم دادن و تبلیغ نکند، بلکه بندگان را به سبب رحمتش رها کند که منتظر امر خدا باشند، در حالی که وقتی که قابل پیدا شود، بیم دهنده و مبلغی را می فرستد تا اولیاء او بالاترین درجات را کسب کنند و رسولان و امر خدا و حاکمیت خدا را یاری کنند. از سویی قرآن کریم بیان می کند آن رسولانی که دعوت هایشان را تبلیغ و اعلام می کنند، برگزیدگانی از عموم رسل بودند. «خدا بر آن نیست که مؤمنان را بر این [وضعی] که شما بر آن قرار دارید [که منافق از مؤمن، و خوب از بد مشخص و معلوم نیست] واگذارد، [بر آن است] تا پلید را از پاک [به سبب آزمایش های مختلف] جدا سازد. و خدا بر آن نیست که شما را بر غیب آگاه کند؛ ولی خدا از میان فرستادگانش هر کس را بخواهد برمی گزیند، پس به خدا و فرستادگانش ایمان آورید. و اگر ایمان آورید و تقوا پیشه کنید، برای شما پاداشی بزرگ خواهد بود»^(۲).

ومسألة ترك الناس مرجون لأمر الله لم تقتصر على زمن الفترة الذي لا يعلن فيه المرسل رسالته للناس، بل أيضاً قد تكون في أزمان يعلن فيه المرسل رسالته لبعض الناس، ولكن لا

۱. أي الذين أمروا بالتبليغ وبلغوا أو الذين لم يؤمروا بالتبليغ أصلاً كما في أزمنة الفترات.

۲. قرآن کریم، سوره آل عمران، آیه ۱۷۹.

یعلنها لبعضهم لمصلحة أو فائدة أعظم كالتيقظة أو الحفاظ على حياتهم أو لأيٍّ أمرٍ يريده الله.

مسئله رها کردن مردم به صورت مرجون لأمر الله (منتظران امر و تصمیم خدا)، صرفاً به زمان فترتی که رسول هیچ اعلانی نسبت به رسالتش برای مردم نداشته است اختصاص ندارد، بلکه گاهی رسولی، بعضی از مردم را از رسالتش با خبر می‌کند، اما آن رسالت را به برخی از مردم به سبب مصلحت یا فایده بزرگتری مثل تقیه یا محافظت از جان آن‌ها یا هر امر دیگری که خدا اراده فرموده علنی نمی‌کند.

وهذا الأمر كان حتى مع بعض أبناء الأئمة^(۱).

و این امر حتی برای برخی از فرزندان ائمه (ع) نیز اتفاق افتاده است.^(۲)

وَأَدْنَاهُ رَوَايَةٌ^(۳)، هي عبارة عن نقاش بين زيد بن علي وبين مؤمن الطاق وإقرار الإمام الصادق (عليه السلام) لمؤمن الطاق أنّ الإمام علي بن الحسين (عليه السلام) ترك ابنه زيدا مرجواً لأمر الله وله فيه الشفاعة:

در ذیل، روایتی^(۴) درباره مناقشه زید بن علی و مؤمن الطاق و اقرار امام صادق (ع) برای مؤمن الطاق که بیان می‌کند که امام سجاد (ع) پسرش زید را منتظر امر خدا رها کرد و امکان برخورداری از شفاعت امام را برایش باقی گذاشت:

«عن مؤمن الطاق واسمه محمد بن علي بن النعمان أبو جعفر الأحول، قال: كنت عند أبي عبد الله (عليه السلام) فدخل زيد بن علي فقال لي: يا محمد بن علي أنت الذي تزعم أن في آل

۱. ولا مانع أن لا يبلغ الإمام بعض أبنائه إمامته إذا كانت المصلحة تقتضي ذلك، ولا يمكن أن يدعي أحد أنه أعرف بالمصلحة من الإمام حيث إنه متصل بالله ويوحى له من الله.

۲. هنگامی که مصلحتی اقتضاء کند، هیچ اشکالی ندارد که امام، بعضی از فرزندان را از امامت خود بی‌خبر بگذارد، و کسی نمی‌تواند ادعا کند که مصلحت را بهتر از امام خود می‌داند، چون امام متصل به خداست و از سوی خدا به او وحی می‌شود.

۳. انظر: ملحق (۱).

۴. ر.ک: ضمیمه ۱.

محمد إماماً مفترض الطاعة معروفاً بعينه ؟ قال: قلت: نعم كان أبوك أحدهم. قال: ويحك فما كان يمنعه من أن يقول لي فو الله لقد كان يؤتى بالطعام الحار فيقعديني على فخذيه ويتناول البضعة فيبردها ثم يلقمنيها، أفتراه كان يشفق على من حر الطعام ولا يشفق على من حر النار ؟ قال: قلت: كره أن يقول لك فتكفر فيجب من الله عليك الوعيد ولا يكون له فيك شفاعت، فتركك مرجئ لله فيك المشيئة و له فيك الشفاعت»^(١).

مؤمن الطاق (كه نامش ابوجعفر احو، محمد بن علي بن نعمان) بود می گوید: (نزد امام صادق (ع) بودم؛ پس زید بن علی بر حضرت وارد شد و به من گفت: ای محمد بن علی، تو همان کسی هستی که گمان می کنی که در بین آل محمد امام واجب الاطاعه معروف و معینی هست؟ گفتم: بله؛ پدرت یکی از آنها بود. زید گفت: وای بر تو. پس چه چیزی مانع او می شد که این حقیقت را به من بگوید؟ پس به خدا قسم در کودکی، غذای داغ به او داده می شد؛ پس مرا روی پای خود می نشاند و لقمه می گرفت و آن را سرد می کرد و سپس به دهان من می گذاشت. آیا گمان می کنی که او در مورد داغی غذا بر من شفقت داشت و در مورد داغی آتش جهنم نسبت به من هیچ عنایتی نداشته است؟ مؤمن الطاق می گوید به او گفتم: پدرت دوست نداشته که این را به تو بگوید که کافر شوی و عذاب خدا بر تو واجب شود و دیگر نتواند تو را شفاعت کند. به همین سبب تو را منتظر امر و تصمیم خدا رها کرد و می تواند تو را شفاعت کند).^(٢).

وعن مؤمن الطاق قال:

«قال زید بن علي: يا محمد بن علي بلغني أنك تزعم أن في آل محمد إماماً مفترض الطاعة. قال: قلت: نعم وكان أبوك علي بن الحسين أحدهم. فقال وكيف وقد كان يؤتى بلقمة وهي حارة فيبردها بيده ثم يلقمنيها، أفترى أنه كان يشفق على من حر اللقمة ولا يشفق على من حر النار ؟ قال: قلت له: كره أن يخبرك فتكفر فلا يكون له فيك الشفاعت ولا لله فيك المشيئة. فقال أبو عبد الله (عليه السلام) أخذته من بين يديه ومن خلفه فما تركت له مخرجاً»^(٣).

١. رجال الكشي: ص ١٨٧.

٢. رجال كشي، ص ١٨٧.

٣. رجال الكشي: ص ١٨٧.

همچنین از مؤمن الطاق روایت شده که گفت: (زید بن علی به من گفت: (ای محمد بن علی، به من خبر رسیده که تو گمان می‌کنی که در آل محمد امام واجب‌الاطاعه وجود دارد؟ گفتم: بله و پدرت علی بن الحسین (ع) یکی از آنها بود. زید گفت: پس چگونه چنین چیزی ممکن است، در حالی که لقمه غذای داغ را خودش سرد می‌کرد و سپس به دهان من می‌گذاشت؟ آیا گمان می‌کنی که او درباره داغی لقمه غذا بر من عطوفت داشت و نسبت به داغی آتش جهنم عطوفت نداشت؟ مؤمن الطاق می‌گوید به او گفتم: پدرت دوست نداشت که تو را خبر کند پس تو کفر بورزی و دیگر نتواند تو را شفاعت کند. نه به خدا قسم، تو فقط به اراده خدا واگذار شده‌ای. امام صادق (ع) فرمود: از هر طرف راه او را بستی و راه فراری برایش باقی نگذاشتی)).^(۱)

وفي الكافي:

همچنین در روایت دیگری در کافی آمده:

«عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْأَحْوَلُ أَنَّ زَيْدَ بْنَ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) بَعَثَ إِلَيْهِ وَهُوَ مُسْتَخْفٍ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَقَالَ لِي يَا أَبَا جَعْفَرٍ مَا تَقُولُ إِنْ طَرَفَكَ طَارِقٌ مِمَّا أَتَخَرَّجُ مَعَهُ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ إِنْ كَانَ أَبَاكَ أَوْ أَخَاكَ خَرَجْتُ مَعَهُ قَالَ فَقَالَ لِي فَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ أَجَاهِدُ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ فَأَخْرُجُ مَعِي قَالَ قُلْتُ لَا مَا أَفْعَلُ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ فَقَالَ لِي أَتَزَعِبُ بِنَفْسِكَ عَنِّي قَالَ قُلْتُ لَهُ إِنَّمَا هِيَ نَفْسٌ وَاحِدَةٌ فَإِنْ كَانَ لِلَّهِ فِي الْأَرْضِ حُجَّةٌ فَلَمْتَخَلَّفُ عَنْكَ نَاجٍ وَالْخَارِجُ مَعَكَ هَالِكٌ وَإِنْ لَا تَكُنْ لِلَّهِ حُجَّةٌ فِي الْأَرْضِ فَلَمْتَخَلَّفُ عَنْكَ وَالْخَارِجُ مَعَكَ سَوَاءٌ قَالَ فَقَالَ لِي يَا أَبَا جَعْفَرٍ كُنْتُ أَجْلِسُ مَعَ أَبِي عَلَى الْخِوَانِ فَيُلْقِمُنِي الْبُضْعَةَ السَّمِينَةَ وَيَبْرِدُ لِي اللَّقْمَةَ الْحَارَّةَ حَتَّى تَبْرُدَ شَفَقَةً عَلَيَّ وَلَمْ يُشْفِقْ عَلَيَّ مِنْ حَرِّ النَّارِ إِذَا أَخْبَرَكَ بِالَّذِينَ وَلَمْ يُخْبِرَنِي بِهِ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ مِنْ شَفَقَتِهِ عَلَيْكَ مِنْ حَرِّ النَّارِ لَمْ يُخْبِرَكَ خَافَ عَلَيْكَ أَنْ لَا تَقْبَلَهُ فَتَدْخُلَ النَّارَ وَأَخْبِرَنِي أَنَا فَإِنْ قَبِلْتُ نَجَوْتُ وَإِنْ لَمْ أَقْبَلْ لَمْ يُبَالِ أَنْ أَدْخُلَ النَّارَ ثُمَّ قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَنْتُمْ أَفْضَلُ أَمِ الْأَنْبِيَاءُ قَالَ بَلِ الْأَنْبِيَاءُ قُلْتُ يَقُولُ يَعْقُوبُ لِيُوسُفَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا لِمَ لَمْ يُخْبِرْهُمْ حَتَّى كَانُوا لَا يَكِيدُونَهُ وَلَكِنْ كَتَمَهُمْ ذَلِكَ فَكَذَا أَبُوكَ كَتَمَكَ لِأَنَّهُ خَافَ عَلَيْكَ قَالَ فَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ قُلْتُ ذَلِكَ

^۱. رجال کشی، ص ۱۸۷.

لَقَدْ حَدَّثَنِي صَاحِبُكَ بِالْمَدِينَةِ أَنِّي أُقْتَلُ وَأُصْلَبُ بِالْكُنَاسَةِ وَإِنَّ عِنْدَهُ لَصَحِيفَةً فِيهَا قَتْلِي وَصَلْبِي فَحَجَجْتُ فَحَدَّثْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) بِمَقَالَةِ زَيْدٍ وَمَا قُلْتُ لَهُ فَقَالَ لِي أَخَذْتَهُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَمِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ وَمِنْ تَحْتِ قَدَمَيْهِ وَلَمْ تَتْرُكْ لَهُ مَسْلَكًا يَسْلُكُهُ»^(۱).

عِدَّةً مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ ابْنِ ابَانِ بْنِ تَغْلِبِ مِي گويد: (مؤمن الطاق خبرم داد که زید بن علی (ع) کسی را به سمتش فرستاد در حالی که مخفی بود. مؤمن الطاق می گوید به نزد زید رفتیم؛ پس به من گفت: ای اباجعفر، چه می گویی اگر کسی از ما آل محمد (ع) در شما را بکوبد و شما را به یاری بطلبد، آیا با او خروج می کنی؟ گفت به او گفتم: اگر پدرت (امام سجاد) یا برادرت (امام باقر) باشد، با او خروج می کنم. زید گفت: پس من می خواهم خروج کنم و با این جماعت بجنگم. آیا با من خارج می شوی؟ مؤمن الطاق می گوید گفتم: نه، فدایت شوم چنین کاری نمی کنم. زید گفت: آیا جان خودت را بر من ترجیح می دهی؟ گفتم: من فقط یک جان دارم؛ پس اگر خداوند در زمین خلیفه ای داشته باشد، کسی که از تو تخلف کند نجات پیدا کرده و کسی که با تو خارج شود هلاک شده است، اما اگر در زمین حجتی نباشد، پس آن که از تو تخلف کند و آن که با تو خروج کند فرقی ندارند. زید گفت: ای اباجعفر، من با پدرم کنار سفره ها می نشستیم؛ پس از روی عطوفت و شفقتش لقمه های چرب را به من می داد و لقمه های داغ را برایم سرد می کرد تا خنک شود، اما اگر تو را از امر دین خبر داده باشد و به من خبر نداده باشد، یعنی در مورد داغی آتش جهنم به من عطوفت و شفقت نداشته است. مؤمن الطاق می گوید به زید گفتم: فدایت شوم، این هم به سبب شفقت او نسبت به شما از آتش جهنم بوده که تو را خبر نداده، چون بر تو ترسیده که قبولش نکنی؛ پس وارد جهنم شوی. پدرت این امر را به من خبر داد، در حالی که اگر قبول می کردم نجات می یافتم و اگر قبول نمی کردم برایش مهم نبود که من داخل جهنم باشم. سپس به زید گفتم: فدایت شوم، آیا شما برترید یا انبیاء؟ زید گفت: بلکه انبیاء برترند. گفتم: یعقوب به فرزندش یوسف گفت: «ای پسرکم، رؤیایت را بر برادرانت بازگو مکن،

چون با تو مکر می‌ورزند»^(۱). چرا یعقوب فرزندانش را مطلع نکرد تا با یوسف مکر نورزند، بلکه این امر را از آن‌ها کتمان کرد؟ پس پدر تو نیز همین‌طور امر امامت امام باقر را بر تو پنهان کرد، چون بر تو می‌ترسید. زید گفت: اگر تو این را به من می‌گویی، به خدا قسم صاحب (امام باقر) به من در مدینه گفت که من کشته می‌شوم و در گُناسه به دار آویخته می‌شوم و نزد او صحیفه‌ای است که در آن خبر کشته شدن و به دار آویخته شدن من نوشته شده است. مؤمن الطاق می‌گوید: پس من به حج رفتم و با امام صادق (ع) درباره گفتگوی خودم با زید سخن گفتم. حضرت فرمود: از همه طرف راه را بر او بستی و راهی برایش نگذاشتی^(۲).

الفترة قبل ظهور المهدي:

فترت قبل از ظهور مهدی

الإمام مُنتظر وليس مُنتظرًا

امام منتظر است، نه منتظر

هذه هي الحقيقة التي يقرّها جميع من يؤمن بما روي عن محمد وآل محمد (عليهم السلام) بصورة أو بأخرى، على الأقل هم يقرّونها عندما يقولون إنّ الإمام ينتظر تهيو (۳۱۳) رجلاً ليقوم، وإن لم يفقهوا هذا القول سابقاً وقبل هذا البيان، بل يقرّها كل من يقول إنّ هناك مختارين لنصرة المنقذ كما في الإنجيل^(۳).

^۱. قرآن کریم، سوره یوسف، آیه ۵.

^۲. الکافی، ج ۱، ص ۱۷۴.

^۳. ۱۵۰ فمتی نظرتم رجسة الخراب التي قال عنها دانيال النبي قائمة في المكان المقدس. ۱۶ فحينئذ ليهرب الذين في اليهودية إلى الجبال. ۱۷ والذي على السطح فلا ينزل ليأخذ من بيته شيئاً. ۱۸ والذي في الحقل فلا يرجع إلى ورائه ليأخذ ثيابه. ۱۹ وويل للحبالي والمرضعات في تلك الأيام. ۲۰ وصلوا لكي لا يكون هربكم في شتاء ولا في سبت. ۲۱ لأنه يكون حينئذ ضيق عظيم لم يكن مثله منذ ابتداء العالم إلى الآن ولن يكون. ۲۲ ولو لم تقصر تلك الأيام لم يخلص جسد. ولكن لأجل المختارين تقصر تلك الأيام. ۲۳ حينئذ إن قال لكم أحد هو ذا المسيح هنا أو هناك فلا تصدقوا. ۲۴ لأنه سيقوم مسحاء كذبة وأنبياء كذبة ويعطون آيات عظيمة وعجائب حتى يضلوا لو أمكن المختارين أيضاً... "إنجيل متى الأصحاح ۲۴".

این همان حقیقتی است که همه مؤمنان به روایات محمد و آل محمد (ع) به شکلی به آن اقرار دارند و لا اقل هنگامی که می‌گویند که امام، منتظر آماده شدن ۳۱۳ مرد است تا قیام کند، به این مطلب اقرار کرده‌اند و این بیان را پذیرفته‌اند، اگرچه سابقاً و قبل از این بیان، معنای این سخن را نفهمیده باشند، بلکه هر که می‌گوید گروهی برای یاری منجی برگزیده شده‌اند (همان گونه که در انجیل آمده)^(۱) به این موضوع اقرار دارد.

وبالتالي فالسؤال القديم الجديد ومحاولة تبرير الاستمرار على المنهج المنحرف^(۲) بالقول "فما بال القرون الأولى"، أو "ما حال من سبقونا، وكيف كان عليهم أن يعملوا في الدين"، مبني

"فمتى نظرتهم رجسة الخراب التي قال عنها دانيال النبي قائمة حيث لا ينبغي. فحينئذ ليهرب الذين في اليهودية إلى الجبال. ١٥ والذي على السطح فلا ينزل إلى البيت ولا يدخل ليأخذ من بيته شيئاً. ١٦ والذي في الحقل فلا يرجع إلى وراء ليأخذ ثوبه. ١٧ وويل للحبال والمرضعات في تلك الأيام. ١٨ وصولوا لكي لا يكون هربكم في شتاء. ١٩ لأنه يكون في تلك الأيام ضيق لم يكن مثله منذ ابتداء الخليقة التي خلقها الله إلى الآن ولن يكون. ٢٠ ولو لم يقصر الرب تلك الأيام لم يخلص جسد. ولكن لأجل المختارين الذين اختارهم قصر الأيام. ٢١ حينئذ إن قال لكم أحد هو ذا المسيح هنا أو هو ذا هناك فلا تصدقوا. ٢٢ لأنه سيقوم مسحاء كذبة وأنبياء كذبة ويعطون آيات وعجائب لكي يضلوا لو أمكن المختارين أيضاً...." إنجيل مرقس الأصحاح ١٣.

۱. (پس هنگامی که لرزه ویرانی که دانیال نبی درباره آن سخن گفت را مشاهده کردید که در مکان مقدس محقق شده (۱۶) در آن هنگام یهودیان به کوه‌ها فرار می‌کنند (۱۷) و کسی که روی پشت بام است پایین نمی‌آید تا از خانه‌اش چیزی بردارد (۱۸) و کسی که در زمین کشاورزی است به پشت خود بر نمی‌گردد تا لباسش را بردارد (۱۹) و وای بر زنان حامله و شیرده در آن ایام (۲۰) و نماز بخوانید تا فرار شما در زمستان یا تعطیلی (شنبه) نباشد (۲۱) چون در آن هنگام تنگنای عظیمی خواهد بود که مانند آن از آغاز عالم تا کنون نبوده و نخواهد بود (۲۲) و اگر آن روزها کوتاه نباشد هیچ جسدی خلاص نمی‌شود، اما به خاطر آن برگزیدگان، آن ایام کوتاه می‌شود (۲۳) در آن هنگام اگر کسی به شما گفت که مسیح این جا یا آن جاست پس تصدیقش نکنید (۲۴) زیرا در آن هنگام مسیح‌های دروغین و انبیای دروغین قیام می‌کنند و نشانه‌ها و عجایب بزرگی می‌آورند تا این که همه را گمراه کنند و حتی اگر امکان داشت، آن برگزیدگان را نیز گمراه می‌کردند. (انجیل متی، اصحاح ۲۴).

(پس هنگامی که لرزه ویرانی که دانیال نبی درباره آن سخن گفت را دیدید که در جایی که شایسته نیست محقق شد، پس در آن هنگام اهل یهود باید به کوه‌ها فرار کنند (۱۵) و آن که در پشت بام است به سمت خانه پایین نمی‌آید و چیزی از خانه‌اش بر نمی‌دارد (۱۶) و آن که در مزرعه است به پشت بر نمی‌گردد تا لباسش را بگیرد (۱۷) و وای بر زنان حامله و شیرده در آن ایام (۱۸) و نماز بخوانید تا فرار شما در زمستان نباشد (۱۹) چون در آن ایام تنگنایی هست که مثل آن هرگز از ابتدای خلقت خدا تا امروز نبوده و نخواهد بود (۲۰) و اگر پروردگار آن ایام را کوتاه نکند هیچ جسدی خلاص نمی‌شود، اما به خاطر آن برگزیدگانی که خداوند انتخاب‌شان کرده آن روزها را کوتاه می‌کند (۲۱) در آن هنگام اگر کسی به شما گفت که آن مسیح در این جا یا آن جاست، پس تصدیقش نکنید (۲۲) چون به‌زودی مسیح‌های دروغین و انبیای دروغینی قیام می‌کنند و نشانه‌ها و عجایبی می‌آورند تا حتی اگر امکان داشته باشد آن برگزیدگان را هم گمراه کنند. (انجیل مرقس، اصحاح ۱۳).

۲. الحقيقة، إن حال مروجي وجوب تقليد غير المعصوم اليوم مزي ويري له، فبعد أن سقط علمياً منهج وجوب تقليد غير المعصوم - الذي يؤجج له وفرضه على الناس - وتبين أنه مجرد أوهام لا دليل عليها إلا أهوائهم، أخذوا يتشبثون بالشبهات ومنها هذه الشبهة. فهم والله مبتدعون ومتبعون لبدعة، وإذا كانوا يجهلون هذا فيما مضى فاليوم قد علموا أنها بدعة بفضل دعوة الحق المهدوية.

على مغالطة وهي أنهم يفترضون عدم تقصير القرون الأولى، وبالتالي فما كانوا عليه هو الحق كله والحقيقة المطلقة، وهذا غير صحيح كما تبين، وقد بينته مسألة ذكرت في الروايات وهي أنّ الفرج متعلق من جهة بتهيه (٣١٣) رجلاً، أي أنّ هذه الروايات بينت أنّ الفترة التي تسبق القيام لا يوجد فيها (٣١٣) رجلاً مهياً لاستقبال المهدي^(١)، أي لا يوجد قابل لخليفة الله في أرضه وللرسالة الإصلاحية التي يحملها. ولهذا حصلت الغيبة الكبرى ونزع الحجة من بين أظهرهم لتقصيرهم كما في الرواية^(٢)، وتأخر مجيء المهدي الأول إلى هذا العالم الجسماني حين تهيه القابل.

هم يعدّون وجوب تقليد غير المعصوم من العقائد كما ذكر الشيخ محمد رضا المظفر في كتاب "عقائد الإمامية" الذي هو الآن كتاب منهجي في الحوزات العلمية. ثم انهم يقولون إنّ العقيدة تحتاج إلى دليل قطعي، أي لا تكفي رواية واحدة صحيحة السند (بحسب منهجهم) ولا آية غير محكمة وغير واضحة الدلالة، بل حتى لو أنكروا عدّهم لبدعة وجوب تقليد غير المعصوم بأنها من العقائد فهي ستكون عندهم أصلاً شرعياً لا يجوز التقليد فيه كأصل وجوب الصلاة ووجوب الصيام وبالتالي لابد من إقامة الدليل القطعي عليه ولا يكفي الظن والوهم لإثباته.

ومع هذا يأتون بيد فارغة فلا آية محكمة واضحة الدلالة ولا حتى رواية واحدة مسندة صحيحة السند ومحكمة المعنى، مع أنهم يحتاجون لروايات تفيد التواتر أو القطع بحسب منهجهم. هم يأتون بمجرد أوهام، ولو تنزلنا معهم لقلنا ظنون لا أكثر، فأين القطع، ومن أين استفادوا القطع على هذه العقيدة حتى أخذوا يقولون للمساكين من عامة الناس: عمل العامي بلا تقليد باطل وتبطل أعماله وصلاته وصيامه إذا لم يقلدهم... الخ. هذا مع أنّ المروي معارض لأوهامهم قال الصادق (عليه السلام): "إياكم والتقليد فإنه من قلد في دينه هلك، إن الله تعالى يقول: اتَّخَذُوا أَخْبَارَهُمْ وَزُہَّبَانَهُمْ أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللَّهِ. فلا والله ما صلوا لهم ولا صاموا ولكنهم أحلوا لهم حراماً وحرّموا عليهم حلالاً، فقلدوهم في ذلك فعبدوهم وهم لا يشعرون" تصحيح الاعتقاد - المفيد: ص ٧٣.

أما الدليل العقلي الذي يدعون وهو وجوب رجوع الجاهل إلى العالم، فهو صحيح ولكن لا ينطبق على الفقهاء غير المعصومين. فالكلام هنا في "العالم" ومن هو، وهل ينطبق على الفقهاء أو المراجع كما يسمونهم، والذين هم مجرد ظانين ويقدمون ظنوناً؟ والمراجع أنفسهم يقولون إنهم يقدمون ظناً وليس علماً، مجرد ظن، حكم ظني وصاحبه ظان، فهل يجب رجوع الجاهل إلى الظان؟! هل هو واجب عقلاً؟

إنّ العالم الذي ينطبق عليه "وجوب رجوع الجاهل إلى العالم" هو الحجة فقط، الحجة الذي يفتي بعلم وبقين وليس بظن مثلهم. والمصيبة أنهم يحاولون خداع المساكين من عامة الناس بسوق مثال رجوع المريض إلى الطبيب، متغافلين عن أنّ المريض هنا يرجع لظان وليس لعالم، فالطبيب لا يدعي أنه عالم - أي متيقن مئة بالمئة - وليس لديه قطع بما يقوم به، فهو لا يعطي نسبة نجاح مئة بالمئة لما يقوم به وينصح به. وبالتالي لا تنطبق عليه قاعدة "وجوب رجوع الجاهل إلى العالم". إذن، فعليكم أن تقولوا: إن قاعدتكم العقلية المطبقة في الواقع هي وجوب رجوع الجاهل إلى الظان، وهذا محض وهم، فمن أين تحصّلت على وجوب الرجوع إلى الظان، وظنونه في دين الله سبحانه وتعالى؟!!

هذا مع تنزلنا معهم وقبول قولهم بأنهم ظانّون، وإلا فلو أردت مناقشة ما في أيديهم لتبين أنهم مجرد واهمين لا غير في كثير من فتاواهم كفتاوى التلقيح الصناعي، وأطفال الأنابيب، وأوقات الصلاة في القطب والمناطق القريبة منه... الخ. أما محاولات بعض الجهلة الخلط بين قولهم بوجوب تقليد غير المعصوم وبين قول آخر وهو جواز تقليد غير المعصوم أو أخذ الحكم الشرعي من غير المعصوم، ومحاولتهم تسويق الأخير على أنه نفسه قولهم بوجوب تقليد غير المعصوم، فهي مجرد مغالطة يحاولون تعليل أنفسهم بها بعض الوقت، وهي مجرد محاولة هروب لن تزيدهم إلا خساراً وفضيحة، وهناك رد كافٍ على مسألة جواز تقليد غير المعصوم، ولكن لن نرد لأنهم لا يقولون بهذا الآن. بل يقولون بالوجوب، وعموماً متى ما تنزّلوا إلى القول بجواز تقليد غير المعصوم، عندها سنناقشهم في قولهم الجديد إن صرحوا به كما يصرحون بقولهم الأول الباطل المبتدع في كتبهم الفقهية والعقائدية. أيضاً: من المؤسف أنّ هناك من لا يميزون بين الكلام في بدعة وجوب تقليد غير المعصوم، وبين الكلام في جواز أو عدم جواز الإفتاء لغير المعصوم، ولا يميزون بين إفتاء غير المعصوم استناداً إلى قول المعصوم أو استناداً إلى الإجماع أو العقل ومع هذا يدعي الفقه ويدعو الآخرين لتقليده.

١. بعض الروايات بهذا الخصوص في الملحق (٤).

٢. عن أبي جعفر (عليه السلام): «إنّ الله إذا كره لنا جوار قوم نزعنا من بين أظهرهم».

در نتیجه آن پرسش تکراری گذشته و حال و تلاش برای تنزیه و تطهیر استمرار مسیر غلط و انحرافی^(۱) با گفتن این که "تکلیف و حال مردمان گذشته یا پیشینیان ما چه بوده" «احوال اقوامی که

^۱ حقیقت این است که حال مروجان عقیده وجوب تقلید از غیر معصوم، امروز مصیبت بار است؛ پس بعد از سقوط علمی مسلک وجوب تقلید از غیر معصوم که آن را ترویج کرده و بر مردم فرض می کردند و پس از آن که دانستند که این عقیده صرفاً اوهامی است که هیچ دلیلی جز هوای نفس آن ها ندارد، شروع به چسبیدن به شبهات کردند و یکی از آن شبهات همین است که اگر مسلک ما غلط بوده، پس در گذشته مردم باید چه می کردند؟

پس به خدا سوگند آن ها بدعت گذارند و پیروان بدعت هستند. اگر بطلان این عقیده را در گذشته نمی دانستند، پس امروز به برکت دعوت حق مهدوی فهمیده اند که عقیده شان بدعتی بیش نبوده است. آن ها وجوب تقلید از غیر معصوم را از عقاید می شمارند، همچنان که شیخ محمدرضا مظفر در کتاب «عقائد الإمامیه» که اکنون کتاب درسی و رسمی حوزه های علمیه است، این مسئله را تصریح می کند. از طرفی می گویند که عقیده نیاز به دلیل قطعی دارد، یعنی روایت واحد حتی اگر صحیح السند هم باشد (طبق مسلک آن ها) کفایت نمی کند و همچنین آیه غیر محکم و غیر واضح الدلاله از قرآن نیز برای اثبات عقیده کفایت نمی کند. بلکه حتی اگر منکر برشمردن بدعت وجوب تقلید غیر معصوم از عقاید شوند، باز هم این مسئله نزد آن ها لااقل یک اصل شرعی محسوب می شود که در اصول شرعی (مثل وجوب نماز و روزه) نمی توان تقلید کرد و در نتیجه باید دلیل قطعی بر آن اقامه کنند و ظن و وهم برای اثبات این اصل شرعی کفایت نمی کند. با این حال، باز هم با دست خالی می آیند، چون هیچ آیه محکم واضح الدلاله و روایت واحد مُسند صحیح السند و محکم المعنی برای اثبات مدعایشان وجود ندارد، با این که آن ها طبق مسلک خودشان به روایات متعددی که مفید تواتر یا قطع باشد نیاز دارند. آنان فقط اوهامی را می آورند و اگر بخواهیم کوتاه بیاییم باید بگوییم که ظنون و گمان هایی می آورند، نه بیشتر؛ پس قطعیت مورد ادعای آنها کجاست؟ و قطعیت به این عقیده را از کجا آورده اند که به مردم مستضعف و عوام می گویند: عمل شخص عامی بدون تقلید باطل است و اگر کسی از آن ها تقلید نکند، اعمال و نماز و روزه اش باطل خواهد بود؟

به علاوه اساساً آن چه از اهل بیت Δ روایت شده، نه تنها مؤید عقیده باطل آن ها نیست، بلکه دقیقاً معارض اوهام آن ها است. برای مثال امام صادق (ع) فرمود:

((بیرهیزید از تقلید، چون آن که در دینش تقلید کند نابود می شود. خداوند می فرماید: (آن یهودیان و مسیحیان، احبار و رهبان خود را به جای خدا به عنوان رب برگزیدند.) پس به خدا قسم آن ها برای علمای خود نماز نخواندند و روزه نگرفتند، بلکه حلالی را برایشان حرام کرده و حرامی را برایشان حلال کردند؛ پس عوام نیز در آن مسائل از آن ها تقلید کردند و در نتیجه بدون آن که خودشان بفهمند آن ها را پرستیدند)). (تصحیح اعتقادات الإمامیه، شیخ مفید، ص ۷۳).

اما دلیل عقلی که برای اثبات وجوب تقلید ادعا می کنند، همانا اصل لزوم رجوع جاهل به عالم است. این اصل عقلی صحیح است، اما بر فقه های غیر معصوم منطبق نمی شود، چون همه بحث در کلمه «عالم» است، یعنی عالم چه کسی است و آیا این کلمه بر فقهاء یا مراجع منطبق می شود، در حالی که طبق اصطلاح خودشان مراجع و فقهاء صرفاً «ظان و گمان کننده» هستند و آن چه که به مردم ارائه می دهند چیزی جز ظن و گمان و حدس نیست. خود مراجع می گویند که آن چه ما ارائه می دهیم ظن است و علم نیست، بلکه احکام ظنی است. پس آیا عقل می گوید که جاهل باید به ظان و گمان کننده مراجعه کند؟

عالمی که قاعده «وجوب رجوع جاهل به عالم» بر آن تطبیق می کند فقط حجت خداست، همان حجتی که از روی علم و یقین فتوا می دهد، نه این که مانند این فقهاء بر اساس ظن و گمان باشد.

مصیبت این است که آن ها تلاش می کنند که مردم مسکین و مستضعف را با پیش کشیدن مثال رجوع بیمار به پزشک فریب بدهند، در حالی که خودشان را به غفلت می زنند که در آن مثال، بیمار به یک پزشک ظان و گمان کننده مراجعه می کند، نه به یک عالم. پس طبیب ادعا نمی کند که او عالم است و صد در صد به نسخه اش یقین دارد، یعنی درباره دستورش و نسخه اش، ضمانت موافقت صد در صد نمی دهد و در نتیجه قاعده عقلی «وجوب رجوع جاهل به عالم» بر این مثال تطبیق نمی کند. بنابراین، پس بر شما لازم است که بگویید: قاعده

پیش از ما زیسته‌اند چگونه است و چگونه باید به دین عمل می‌کردند»، همگی مبتنی بر این مغالطه است که گمان می‌کنند مردمان گذشته هیچ تقصیری نداشتند و در نتیجه آن مسیری که در آن بوده‌اند همه حق و حقیقت مطلق بوده است، اما این سخن چنان که بیان شد، درست نیست. این مسئله که در روایات آمده، یعنی این که فرج در گرو آماده شدن ۳۱۳ مرد است، بیانگر همین انتظار امام مهدی (ع) است، یعنی این روایات بیان می‌کنند که فترت پیش از قیام قائم (ع) زمانی است که ۳۱۳ شخص آماده برای استقبال مهدی (ع) در آن یافت نمی‌شود،^(۱) یعنی قابلی و پذیرنده‌ای برای خلیفه خدا در زمین و رسالت اصلاحی که او به دوش می‌کشد وجود ندارد و به همین سبب غیبت کبری پیش آمده است؛ و همچنان که در روایت بیان شده حجت خدا از میان آن‌ها به علت تقصیرشان گرفته شد،^(۲) و آمدن مهدی اول به این عالم جسمانی تا زمان مهیا شدن قابل، به تأخیر افتاد.

عقلی‌ای که بر مورد شما تطبیق می‌کند همان «رجوع جاهل به ظان» است، در حالی که این قاعده جدید توهّم محض است؛ پس شما از کجا کشف کردید که مردم باید به اهل ظن و حدس و گمان و ظنون او در دین خدای سبحان مراجعه کنند؟ این در صورتی است که بخواهیم در مورد آن‌ها کوتاه بیاوریم و بگوییم که آن‌ها ظن به مسائل شرع دارند، اما اگر بخواهیم به دقت درباره داشته‌ها و ادله علمی آنان مناقشه کنیم، روشن خواهد شد که ظان هم نیستند، بلکه در بسیاری از فتوایشان مثل مسئله تلقیح مصنوعی و شبیه سازی و اوقات نماز در قطب و مناطق نزدیک به آن صرفاً متوهم‌اند و بس. اما تلاش برخی از جاهلان برای خلط بین وجوب تقلید از غیر معصوم با نظر دیگری یعنی جواز تقلید از غیر معصوم یا اخذ حکم شرعی از غیر معصوم و تلاش برای این که جواز تقلید از غیر معصوم را هم عین وجوب تقلید از غیر معصوم بشمارند، پس صرفاً مغالطه‌ای است که می‌خواهند خودشان را بعضی اوقات با آن توجیه کنند، و در حقیقت، صرفاً تلاش برای فرار و گریزی است که تنها بر زبان کاری و بی‌آبرویی آن‌ها می‌افزاید و ما پاسخی داریم که برای نفی مسئله جواز تقلید غیر معصوم هم کافی است، اما فعلاً آن پاسخ را ارائه نمی‌کنیم، چون آن‌ها اکنون قائل به این امر نیستند، بلکه قائل به وجوب تقلید از غیر معصوم هستند.

به طور کلی هرگاه از این سخن کوتاه آمده و قائل به جواز تقلید از غیر معصوم شوند، در آن هنگام با آن‌ها درباره رأی جدیدشان بحث می‌کنیم، به شرطی که به آن تصریح کنند، همچنان که به نظریه بدعت و باطل اول‌شان در کتب فقهی و اعتقادی تصریح کردند. همچنین تأسف آور است که کسانی هستند که بین این سخن که وجوب تقلید از غیر معصوم بدعت است، با این سخن که فتوا دادن غیر معصوم جایز یا حرام است، فرق و تمیز نمی‌گذارند، بلکه میان فتوا دادن غیر معصوم با استناد به قول معصوم، با فتوا دادن مستند به اجماع و عقل نیز فرق و تمیز نمی‌گذارند؛ و با این حال مدّعی فقاہت هستند و دیگران را به تقلید و اطاعت از خود دعوت می‌کنند.

^۱. بعضی از این روایات در ضمیمه شماره ۴ خواهد آمد.

^۲. امام باقر (ع) فرمود: ((خداوند وقتی دوست نداشته باشد که ما همسایه قومی باشیم، ما را از بین آن‌ها برمی‌دارد و می‌گیرد)). (علل الشرایع، ج ۱، ص ۲۴۴).

وهذه رواية تبين بوضوح أنّ زمن الغيبة (ورفع الإمام المهدي عليه السلام) ما هو إلا زمن فترة كالفترة التي سبقت بعث رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله)، وكان عيسى (عليه السلام) فيها مرفوعاً أيضاً. بل وتبين بوضوح أنّ المهدي الذي يملأها عدلاً هو المهدي الأول الذي يبعث على فترة من الأئمة؛ وذلك لأن الإمام المهدي محمد بن الحسن (عليه السلام) لم يبعث على فترة من الأئمة، بل كان بعثه وإرساله وإعلان رسالته مباشرة بعد شهادة والده الإمام الحسن العسكري (عليه السلام):

این روایت به روشنی بیان می کند که زمان غیبت (و رفع امام مهدی (ع)) چیزی جز زمان فترت نیست؛ همچون زمان فترتی که پیش از بعثت رسول خدا، محمد (ص) وجود داشته است و عیسی در آن زمان، مرفوع بود؛ بلکه به وضوح بیان می دارد که آن مهدی که زمین را پر از عدل می کند، همان مهدی اول (ع) است که پس از فترتی از ائمه (ع) مبعوث می شود، چون امام مهدی محمد بن الحسن (ع) پس از فترتی از ائمه (ع) مبعوث نشد، بلکه بعثت و فرستادن و اعلام رسالتش مستقیماً بعد از شهادت پدرش امام حسن عسکری (ع) بوده است:

النعمانی: «حدثنا محمد بن يعقوب الكليني، قال: حدثنا محمد بن يحيى، عن أحمد ابن إدريس، عن محمد بن أحمد، عن جعفر بن القاسم، عن محمد بن الوليد الخزاز، عن الوليد بن عقبة، عن الحارث بن زياد، عن شعيب بن أبي حمزة، قال: دخلت على أبي عبد الله (عليه السلام) فقلت له: أنت صاحب هذا الأمر؟ فقال: لا. فقلت: فولدك؟ فقال: لا. فقلت: فولد ولدك؟ فقال: لا. قلت: فمن هو؟ قال: الذي يملأها عدلاً كما ملئت ظلماً وجوراً لعل فترة من الأئمة يأتي كما أن النبي (صلى الله عليه وآله) بعث على فترة من الرسل»^(١).

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلِينِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ الْخَزَّازِ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ ابُو حمزة می گوید بر امام صادق (ع) وارد شدم و پرسیدم: (آیا شما صاحب این امر (یعنی قائم موعود) هستید؟ فرمود: نه. عرض کردم: پسر شماست؟ فرمود: نه. عرض کردم: پسر پسر شماست؟ فرمود: نه. عرض کردم: پسر پسر پسر شماست؟ فرمود: نه. عرض کردم: پس او

١. الغيبة - النعماني: ص ١٩٢ - ١٩٣.

کیست؟ فرمود: آن که زمین را پر از عدل می‌کند همان طور که پر از ظلم و ستم شده، بر فترتی از ائمه (ع) می‌آید، همچنان که پیامبر (ص) بر فترتی از رسولان مبعوث شد^(۱).

أما بالنسبة لمن يقولون بأنّ المهدي هو فقط الذي يولد في آخر الزمان، ولا يقولون بالإمام المهدي محمد بن الحسن (عليه السلام) وبالغيبية، فيطرد معهم السبب السابق أيضاً، وهو أنّ تأخير ولادته إلى آخر الزمان إنما سببه عدم وجود القابل في الزمان السابق، وإلا فلو كان هناك قابل لخلقه الله في هذا العالم الجسماني قبل ذلك وبعثه لينشر العدل والقسط وإعادة سنة رسول الله (صلى الله عليه وآله) غصّة طرية كما بشر رسول الله (صلى الله عليه وآله)، بل حتى لو اقتصروا مهمة المهدي - رغم أنه خليفة الله عند السنة^(۲) - على إقامة الخلافة الراشدة سيطرد معهم السبب السابق؛ حيث إنّ الخلافة الراشدة عندهم انتهت بخلافة علي (عليه السلام) أو الحسن (عليه السلام) قبل أكثر من ألف عام، فلمَ كل هذا التأخير بظهور خليفة الله المهدي إن لم يكن الأمر متعلقاً بالقابل كما بينته.

اما در رابطه با کسانی که می‌گویند مهدی فقط همان کسی است که در آخرالزمان متولد می‌شود و اعتقادی به امام مهدی محمد بن الحسن (ع) و غیبت او ندارند، همان علت گذشته درباره آن‌ها نیز صادق است، یعنی به آن‌ها می‌گوییم که تأخیر ولادت مهدی موعود (ع) به آخرالزمان، سببش چیزی جز عدم وجود قابل در زمان‌های گذشته نبوده است. اگر قابلی وجود داشت، خداوند آن مهدی را پیش از این در این عالم جسمانی خلق می‌کرد و او را می‌فرستاد تا عدل و قسط را منتشر

^۱. غیبت نعمانی، ص ۱۸۶.

^۲. سنن ابن ماجه: حدثنا محمد بن يحيى وأحمد بن يوسف، قالوا: حدثنا عبد الرزاق عن سفيان الثوري، عن خالد الحذاء، عن أبي قلابه، عن أبي أسماء الرحبي، عن ثوبان، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "يقتل عند كنزكم ثلاثة. كلهم ابن خليفة. ثم لا يصير إلى واحد منهم. ثم تطلع الرايات السود من قبل المشرق. فيقتلونكم قتلاً لم يقتله قوم". ثم ذكر شيئاً لا أحفظه. فقال "إذا رأيتموه فابعوه ولو حبواً على الثلج. فإنه خليفة الله، المهدي".

المستدرک علی الصحیحین، للحاکم: أخبرنا الحسين بن يعقوب بن يوسف العدل ثنا يحيى بن أبي طالب ثنا عبد الوهاب بن عطاء أنبأ خالد الحذاء عن أبي قلابه عن أبي أسماء عن ثوبان رضي الله عنه قال: "إذا رأيتم الرايات السود خرجت من قبل خراسان فاتوها ولو حبوا فإن فيها خليفة الله المهدي". هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه.

وفي مسند أحمد بن حنبل: حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا وكيع عن شريك عن علي بن زيد عن أبي قلابه عن ثوبان قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إذا رأيتم الرايات السود قد جاءت من قبل خراسان فاتوها فإن فيها خليفة الله المهدي".

وفي القول المسدد لابن حجر: عن عبد الله بن مسعود قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إذا أقبلت الرايات السود من خراسان فاتوها فإن فيها خليفة الله المهدي".

کند و سنت رسول خدا (ص) را، همان طور که رسول الله (ص) بشارت داده بود از نو باز گرداند. بلکه حتی اگر وظیفه مهدی (ع) -علی رغم این که نزد همین اهل سنت نیز مهدی (ع) خلیفه خداست-^(۱) را صرفاً اقامه خلافت راشده بدانند، باز هم همان علت گذشته جاری است، چون خلافت راشده نزد اهل سنت با خلافت علی (ع) یا حسن (ع) بیش از هزار سال قبل تمام شده است. پس اگر این امر همان گونه که بیان کردم مربوط به قابل نبوده، چرا ظهور خلیفه خدا مهدی (ع) این همه به تأخیر افتاده است؟!

مما تقدّم:

از آن چه گذشت دانستیم:

يَتَبَيَّنُ بوضوح أنّ الزمن الذي يكون بين رفع الإمام المهدي محمد بن الحسن (عليه السلام) وبعث المهدي الأول أو اليماني هو زمن فترة كالزمن الذي كان بين رفع عيسى (عليه السلام) وبعث الرسول محمد (صلى الله عليه وآله)^(۲). وعلّة الفترة كما بيّنت عدم وجود القابل، ولشدة رحمة الله بالناس فقد تركهم مرجون لأمره لتشملهم رحمته.

به روشنی دریافتم که فاصله بین رفع امام مهدی محمد بن الحسن (ع) و آمدن مهدی اول یا یمانی (ع)، زمان فترت محسوب می شود، همچنان که زمان بین رفع عیسی (ع) و بعثت محمد

۱. در سنن ابن ماجه، ثوبان از رسول خدا صلی الله علیه و سلم روایت کرده که فرمود: (نزد گنج شما سه نفر کشته می شوند که همگی فرزند خلیفه هستند؛ سپس خلافت به هیچ یک از آنها نمی رسد. سپس پرچم های مشکی از سمت مشرق خارج می شوند؛ پس به روشی شما را می کشند که تا کنون هیچ قومی نکشته است؛ ثوبان می گوید: سپس چیزی فرمود که یادم نیست و سپس فرمود: هنگامی که او را دیدید پس با او بیعت کنید، چون او خلیفه خدا مهدی است).

در کتاب المستدرک علی الصحیحین، ثوبان می گوید: (هنگامی که پرچم های سیاه را دیدید که از سمت خراسان خارج می شود، پس حتی به شکل سینه خیز روی یخ ها به سمتش بروید، چون خلیفه خدا مهدی در بین آنهاست). حاکم می گوید: این حدیث طبق میزان شیخین (مسلم و بخاری) صحیح است، اما آن را ذکر نکرده اند!

در کتاب مسند أحمد بن حنبل نیز ثوبان از رسول خدا صلی الله علیه و سلم نقل می کند که فرمود: (وقتی دیدید که پرچم های سیاه از سمت خراسان می آیند پس به سمت شان بشتابید، چون خلیفه خدا مهدی در آنهاست).

در کتاب «القول المسدّد» نوشته ابن حجر، عبد الله بن مسعود از پیامبر صلی الله علیه و سلم نقل می کند که فرمود: (هنگامی که پرچم های سیاه از خراسان رو کردند، پس به سمت شان بشتابید، چون خلیفه خدا مهدی در آنهاست).

۲. حسب حال الفترة يكون الرسول، أي قبل الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) كان الرسول المهياً هو رسول من الله، أما في غيبة الإمام المهدي (عليه السلام) فالرسول المهياً هو من الإمام المهدي (عليه السلام).

(ص)^(۱) فترت رسولان بوده است و علت فترت همان‌گونه که بیان کردم، عدم وجود قابل است، و به سبب شدت رحمت خداوند به مردم، آن‌ها را منتظر امر و تصمیم خود رها کرده تا رحمتش شامل آن‌ها شود.

أيضاً: تبين بوضوح وجلاء علت الغيبة بل وعلت تأخر ولادة المهدي الأول وخلقه في هذا العالم الجسماني.

همچنین به وضوح، علت غیبت بلکه حتی علت تأخیر و تعویق ولادت مهدی اول (ع) و خلقت او در این عالم جسمانی نیز روشن شد.

وأيضاً: فيه جواب على شبهة أنّ غياب الحجة أو رفعه مع حاجة الناس إليه مخالف للعدل والحكمة الإلهية كما يدّعي الوهابيون أو من يسمون أنفسهم السلفية.

همچنین در آن‌چه بیان کردیم، پاسخ این شبهه که غیبت یا رفع حجت با وجود احتیاج مردم به او، مخالف عدل و حکمت الهی است همچنان‌که وهابیت یا سلفی‌ها ادعا می‌کنند، نیز بیان شد.

وأيضاً: فيه بيان لمعنى ما ورد في أنّ كل راية قبل القائم هي راية طاغوت^(۲)، ذلك لأنها رايات في زمن الفترة التي تسبق الظهور، وبالتالي فهي رايات تحمل بعض الباطل وإن خلطته ببعض الحق.

^۱. در زمان فترت نیز بر حسب شرایط فترت، رسول وجود داشته است، یعنی قبل از رسول الله محمد (ص) رسولی که آماده تبلیغ بوده فرستاده خداوند بوده است، اما در غیبت امام مهدی (ع) آن فرستاده آماده، از سوی امام مهدی (ع) است.

^۲. عن أبي عبد الله (عليه السلام)، قال: «كل راية ترفع قبل قيام القائم فصاحبها طاغوت يعبد من دون الله عز وجل» الكافي - الكليني: ج ۸ ص ۲۹۵؛ وسائل الشيعة (آل البيت) - الحر العاملي: ج ۱۵ ص ۵۲.

وعن أبي جعفر الباقر (عليه السلام) أنه قال: «كل راية ترفع قبل راية القائم (عليه السلام) صاحبها طاغوت» الغيبة - النعماني: ص ۱۱۵؛ مستدرک الوسائل - الميرزا النوري: ج ۱۱ ص ۳۴.

وعن مالك بن أعين الجهني، قال: سمعت أبا جعفر الباقر (عليه السلام) يقول: «كل راية ترفع قبل قيام القائم (عليه السلام) صاحبها طاغوت» الغيبة - النعماني: ص ۱۱۵.

وعن مالك بن أعين الجهني، قال: سمعت أبا جعفر الباقر (عليه السلام) يقول: «كل راية ترفع - أو قال: تخرج - قبل قيام القائم (عليه السلام) صاحبها طاغوت» الغيبة - النعماني: ص ۱۱۵.

وعن علي بن الحسين (عليه السلام) قال: «والله لا يخرج واحد منا قبل خروج القائم صلوات الله وسلامه عليه إلا كان مثله مثل فرخ طار من وكرة قبل أن يستوى جناحاه فأخذه الصبيان فعبثوا به» الكافي - الكليني: ج ۸ ص ۲۶۴ ح ۳۸۲؛ وسائل الشيعة (آل البيت) - الحر العاملي: ج ۱۵ ص ۵۱.

همچنين در مباحث گذشته معنای رواياتی که می‌گویند هر پرچمی قبل از قائم (ع) پرچم طاغوت است،^(۱) نیز روشن شد، چون آن‌ها پرچم‌هایی در زمان فترت پیش از ظهور هستند و در نتیجه حامل بخشی از باطل هستند، اگرچه بخشی از حق با آن‌ها همراه شده باشد.

إذن، فالإمام المهدي في الحقيقة مُغَيَّب مرفوض لعدم وجود القابل، عن أبي جعفر (عليه السلام):

بنابراین امام مهدی (ع) به دلیل عدم وجود قابل، در حقیقت مُغَيَّب (به غیبت فرستاده شده) و ترک شده است، امام باقر (ع) فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ إِذَا كَرِهَ لَنَا جُورًا قَوْمَ نَزَعْنَا مِنْ بَيْنِ أَظْهَرِهِمْ»^(۲).

«(خداوند هنگامی که دوست نداشته باشد ما اهل بیت همسایه و مجاور قومی باشیم، ما را از بین آن‌ها می‌ستاند)»^(۳).

و عن أبي جعفر محمد بن علي الباقر (عليه السلام) قال: "مثل خروج القائم منا خروج رسول الله (صلى الله عليه وآله) ومثل من خرج منا أهل البيت قبل قيام القائم (عليه السلام) مثل فرخ طار ووقع من وكرة فتلاعب به الصبيان" الغيبة - النعماني: ص ۲۰۶؛ شرح الأخبار - القاضي المغربي: ج ۳ ص ۵۶؛ مستدرک الوسائل - الميرزا التوري: ج ۱۱ ص ۳۷.

^۱. امام صادق (ع) فرمود: ((هر پرچمی قبل از قیام قائم (ع) برافراشته شود پس صاحب آن پرچم، طاغوتی است که به جای خداوند پرستیده می‌شود))، (الكافي، ج ۸ ص ۲۹۵؛ وسائل الشیعة، الحر العاملي: ج ۱۵ ص ۵۲).

امام باقر (ع) فرمود: ((هر پرچمی قبل از پرچم قائم (ع) برافراشته شود، صاحب آن پرچم، طاغوت است))، (الغيبة للنعماني، ص ۱۱۵؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۱ ص ۳۴).

مالک بن اعین جهنی می‌گوید از امام باقر (ع) شنیدم که فرمود: ((هر پرچمی قبل از قیام قائم (ع) صاحبش طاغوت است))، (الغيبة للنعماني، ص ۱۱۵).

مالک بن اعین جهنی می‌گوید از امام باقر (ع) شنیدم که فرمود: ((هر پرچمی قبل از قیام قائم (ع) بلند شود یا خروج کند، صاحبش طاغوت است))، (الغيبة للنعماني، ص ۱۱۵).

امام سجاد (ع) فرمود: «(به خدا سوگند کسی از ما قبل از خروج قائم (ع) خروج نمی‌کند، مگر این که مثل او مثل گنجشکی است که قبل از فراگیری پرواز از لانه بیرون بپرد؛ پس نوزادان با او بازی می‌کنند)»، (الكافي، ج ۸ ص ۲۶۴ ح ۳۸۲؛ وسائل الشیعة، ج ۱۵ ص ۵۱).

امام باقر (ع) فرمود: «(مثل خروج قائم ما (ع) مانند خروج رسول الله (ص) است و هر که از ما اهل بیت قبل از قیام قائم (ع) خروج کند، مثلش مانند بچه گنجشکی است که قبل از بلوغ و فراگیری پرواز، از لانه‌اش بیرون بپرد و در نتیجه نوزادها با او بازی کنند)»، (الغيبة للنعماني، ص ۲۰۶؛ شرح الأخبار القاضي المغربي، ج ۳ ص ۵۶).

^۲. علل الشرائع - الصدوق: ج ۱ ص ۲۴۴ باب ۱۷۹ علة الغيبة.

^۳. علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۴۴.

فلا أحد يستطيع إنكار عدم وجود القابل في زمن الغيبة أو الزمن الذي يسبق القيام وإقامة العدل في الأرض؛ لأنَّ القابل كحد أدنى كما هو واضح في الروايات هم (۳۱۳). إذن، فالقابل غير موجود^(۱) طيلة فترة الغيبة، والإمام مُغَيَّب وليس غائباً.

بنابراین هیچ کس نمی‌تواند عدم وجود قابل در زمان غیبت یا پیش از قیام و اقامه عدل در زمین را انکار کند، زیرا حداقل قابلی که در روایات برای ظهور و قیام قائم (ع) ذکر شده همان ۳۱۳ نفر می‌باشند؛ پس قابل در طول فترت غیبت وجود نداشته^(۲) و امام مهدی (ع) مُغَيَّب بوده است، نه غایب.

آیه اِکمال الدین:

آیه اکمال الدین

قال تعالى: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَفَتَةُ وَالْمُؤَفَّقَةُ وَالْمُتَرَدِّتَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكَ يَفْسُقُ الْيَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ

۱. هؤلاء القابل هم قوم يقبلون رسالة المهدي، وهي التصحيح الديني العقائدي والشرعي والاجتماعي والسياسي والاقتصادي الذي يحمله المهدي والذي يخالف ما بين أيديهم. وهذا ليس بالأمر الهين أو اليسير، فهو في زمن الظهور مثلاً يعني مخالفة الموروث الديني الفاسد ومخالفة كل المرجعيات الدينية القائمة عند ظهور المهدي. إنهم قوم يقبلون الخروج من مكان متن مليء بريح نجسة اعتادوا استنشاقها ككل الناس حولهم، إلى الهواء الطلق ليستنشقوا الريح الطيبة، ويتبينوا ويميزوا مدى قذارة وعفونة ونجاسة الهواء الذي كانوا يستنشقونه. إنه أمر سهل وصعب جداً في نفس الوقت؛ فسهل جداً أن يسير الإنسان خطوات ليستششق الهواء النقي، وصعب جداً أن يعترف أو يحتمل أنه يعيش في مكان متن وعفن ومليء بالريح النجسة - دون أن يميز - ليتخذ الخطوة الأولى.

۲. این قبالان همان کسانی هستند که رسالت مهدی (ع) را قبول می‌کنند که عبارت از تصحیح و اصلاح دینی، عقایدی، شرعی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که مهدی (ع) آن رسالت را حمل می‌کند و مخالف با قواعد و داشته‌های قبلی آن‌هاست؛ و این پذیرش برایشان گوارا و ساده نیست، چون این اصلاحات در زمان ظهور به معنای مخالفت با موروث دینی فاسد و مخالفت با همه مرجعیات دینی پابرجا هنگام ظهور مهدی (ع) است.

این‌ها قومی هستند که می‌پذیرند از مکان متعفن آکنده از بوی کثیفی که به استنشاق آن مانند سایر مردم عادت کرده‌بودند، خارج شده و به هوای آزاد بروند تا بوی پاکیزه استنشاق کنند و سپس اوج کثافت و عفونت و نجاست آن هوایی که استنشاق می‌کردند را مورد تحقیق و تبیین و تمیز قرار دهند. این کار هم آسان و هم بسیار دشوار است؛ آسان است که انسان چند قدم حرکت کند تا هوای پاکیزه استنشاق نماید؛ و دشوار است که اعتراف کند که قبلاً در مکانی عفونی و متعفن و آکنده از بوی نجس زندگی می‌کرده، بدون این‌که خودش بفهمد تا مسیر صحیح اول (هوای پاکیزه) را انتخاب کند.

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾ [المائدة: ٣].

خدای تعالی فرمود: «گوشت مردار، و خون، و گوشت خوک، و حیواناتی که به غیر نام خدا ذبح شوند، و حیوانات خفه شده، و به زجر کشته شده، و آن‌ها که بر اثر پرت شدن از بلندی بمیرند، و آن‌ها که به ضرب شاخ حیوان دیگری مرده باشند، و باقی مانده صید حیوان درنده مگر آن که آن را سر ببرید و حیواناتی که روی بتها (یا در برابر آن‌ها) ذبح می‌شوند، بر شما حرام شده است؛ و (هم‌چنین) قسمت کردن گوشت حیوان به وسیله چوبه‌های تیر مخصوص بخت آزمایی؛ تمام این اعمال، فسق و گناه است. امروز کافران از آیین شما مأیوس شدند؛ بنابراین از آن‌ها نترسید و از من بترسید. امروز، دین شما را کامل کردم و نعمت خود را بر شما تمام نمودم؛ و اسلام را به عنوان آیین شما قرار دادم، اما آن‌ها که در حال گرسنگی، دست‌شان به غذای دیگری نرسد، و متمایل به گناه نباشند، (مانعی ندارد که از گوشت‌های ممنوع بخورند) خداوند آمرزنده و مهربان است»^(۱).

الذي اكتمل بحسب هذه الآية هو الدين، والدين هو الشريعة والعقيدة، والقول بعدم اكتمال أحدهما يتعارض مع ظاهر الآية. كما أن عدم اكتمال أي منهما في واقع حال وفي أطروحة أي طائفة إسلامية يعني أن هذه الطائفة غير محقة؛ لأن واقع حالها يخالف ظاهراً قرآنياً جلياً.

بر حسب این آیه آن‌چه کامل شده، دین است و دین همان شریعت و عقیده است؛ و قائل شدن به کامل نبودن هر کدام از آن دو، با ظاهر آیه در تعارض است، همان‌گونه که عدم کامل بودن هر کدام از آن‌ها در واقع و در نگرش هریک از طوائف اسلامی بدین معناست که آن طائفه بر حق نیست، چون واقعیت امر آن‌ها با ظاهر روشن قرآن مخالف است.

السلفيون أو الوهابيون والسنة عموماً يشترعون بالأمس واليوم دون وجود نص عن المعصوم في مسائل كثيرة؛ من المستجدات الحياتية التي تتطلب حكماً شرعياً تعبدياً، وكمثال: الصلاة في المناطق القريبة من القطب، وبالتالي فواقع حالهم يقول: إن الدين عندهم غير مكتمل،

^۱. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۳.

ولهذا اضطرُّوا للتشريع بالآراء عند فقد النص، كما أنهم أيضاً مختلفون فيما بينهم في العقيدة اختلافاً كبيراً، فالسلفيون أو الوهابيون مثلاً يعتقدون بأنَّ لله عينين ویدین وأصابع على الحقيقة، والأشاعرة كالأزهر لا يعتقدون بهذا، بل يعتقدون بفساد العقائد السلفية الوهابية.

سلفیون یا وهابیون و به طور عموم اهل سنت در گذشته و حال، بدون داشتن نصی از معصوم در بسیاری از حوادث و رویدادهای جدید زندگی که نیاز به حکم تعبّدی دارند از خود حکم شرعی صادر می‌کنند، مانند نماز در مناطق نزدیک به قطب. در نهایت امر، واقعیت احوال آن‌ها حاکی از آن است که دین نزد آن‌ها کامل نیست و به همین سبب ناچار شدند به هنگام نبود نص، طبق آراء و نظرات خود تشریع نمایند، همان‌طور که آن‌ها نیز در عقیده میان خود اختلاف زیادی دارند؛ مثلاً سلفیون یا وهابیون به وجود دو چشم و دو دست و انگشت حقیقی برای خداوند معتقد هستند. و اشاعره، همچون اشاعره اَزْهَر به این معتقد نیستند، بلکه معتقدند که اعتقادات سلفیون یا وهابیون باطل است.

أما آل محمد (صلى الله عليه وآله) فاكتمال الدين عندهم بتنصيب خليفة الله؛ حيث إنّه (صلى الله عليه وآله) مَنْ يَتَكَفَّلُ بَيَانَ الْعَقِيدَةِ الْحَقَّةِ وَالتَّشْرِيعِ بِأَمْرِ اللَّهِ، وبالتالي لا توجد ثغرة ولا تناقض بين هذه العقيدة وبين ظاهر آية إكمال الدين، فالدين يكتمل بتنصيب الناطق عن الله أو خليفة الله بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله)، وبهذا يكون الدين عقيدة وتشريعاً قد اكتمل، فلا توجد ثغرة في هكذا دين يسدّها فقهاء غير معصومين بأرائهم وأهوائهم كما هو الحال في الاعتقاد السيّ المتعارض مع ظاهر الآية.

اما نزد آل محمد (ص) دین با تنصیب خلیفه الهی کامل می‌شود؛ از آن جایی که رسول خدا(ص) مکلف به بیان عقیده درست و تشریع به امر خدا بودند، در نتیجه هیچ شکاف و تناقضی میان این عقیده و ظاهر آیه اكمال دین دیده نمی‌شود. بنابراین دین با تنصیب ناطق از طرف خداوند یا خلیفه خدا بعد از رسول الله (ص) کامل می‌شود و بدین وسیله دین از لحاظ عقیده و تشریع کامل می‌گردد، و هیچ شکافی در چنین دینی یافت نمی‌شود که فقهای غیر معصوم با آراء و هواهای خود آن را کامل کنند؛ درست همانند حال و وضع اعتقاد اهل سنت که با ظاهر آیه در تعارض است.

أما مسألة غيبة المعصوم فنحن نقول: إن غياب المعصوم هو عبارة عن عملية تغييب له نتيجة عدم وجود القابل له ولمشروع الإلهي كما هو، لا كما يفترضه ويتوهمه المنتظرون المفترضون، وبالتالي فلا تعارض بين هذه العقيدة وبين ظاهر آية إكمال الدين. اما درباره مسئله غیبت معصوم، ما می‌گوییم که: غیبت معصوم عبارت است از غایب کردن او، آن هم به دلیل عدم وجود قابل نسبت به امام مهدی (ع)؛ و طرح الهی همان‌گونه که هست، می‌باشد نه همان‌گونه که منتظران نظریه‌پرداز آن را فرض می‌کنند و در خیال خود می‌پروراندند؛ و در نتیجه هیچ تعارضی بین این عقیده و ظاهر آیه اكمال دين وجود ندارد.

نعم، التعارض مع آية إكمال الدين يكون في ساحة مَنْ يعتقدون أنَّ المعصوم غاب وترك التشريع ليتبرع فقهاء غير معصومين ويشرعوا في دين الله أو في المستجدات بأرائهم، ثم ليزيدوا الطين بلة ويفرضوا على المؤمنين عقيدة وجوب تقليد غير المعصوم والنيابة عن المعصوم. آری، تعارض با آیه اكمال دين نزد کسانی است که معتقدند معصوم غایب شده و تشريع را رها نموده تا فقهای غیر معصوم داوطلب شوند و با نظرات خود در دين الهی و در حوادث و رویدادهای زمانه حکم شرعی صادر نمایند، سپس مشکلات را دو چندان کرده و عقیده وجوب تقليد از غير معصوم و نيابت از معصوم را بر مؤمنان تحميل نمایند.

والحقيقة، إنه لا سبيل للتوافق مع ظاهر آية إكمال الدين بغير ما نقول ونعتقد من أنَّ إكمال الدين إنما صار بتنصيب خلفاء الله بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) والذين يشرعون - ويوصلون التشريع من الله - للناس، وأنَّ الإمام مُغَيَّب لعدم وجود القابل، وأنَّ الزمان السابق لظهور المهديِّ الأول المذكور في وصية رسول الله (صلى الله عليه وآله) هو زمان فترة، وأنَّ الناس فيه مرجون لأمر الله وغير مستحقين للثواب، وإنما يُثابون برحمة الله سبحانه. در حقیقت راهی برای عدم تعارض با ظاهر آیه اكمال دين وجود ندارد، مگر آنچه به آن قائل هستیم و اعتقاد داریم که دين با تنصيب خلفای خدا بعد از رسول الله (ص) و کسانی که تشريع می‌کنند و آن را از خدا به مردم می‌رسانند کامل گردید. و این که امام به علت عدم وجود پذیرنده غیبت کردند و این که زمان قبل از ظهور مهدی اول (ع) که در وصیت رسول الله (ص) ذکر

شده‌اند، همان بازه‌ی زمانی است که مردم در آن موقوف به فرمان خدایند و استحقاق دریافت ثواب را ندارند بلکه به واسطه رحمت خداوند پاداش می‌گیرند.

فَالْآيَةُ تَثْبُتُ بِطُلَانِ كُلِّ مَنْهَجٍ يَقُولُ بِجَوَازِ خَلْوِ الزَّمَانِ مِنْ خَلِيفَةِ اللَّهِ (کالمنهج السَّيِّ أَوِ السَّلَفِي الوَهَابِي). وَأَيْضاً: تَثْبُتُ بِطُلَانِ كُلِّ مَنْهَجٍ يَقُولُ بِغِيَابِ لِلْمَعْصُومِ دُونَ تَقْصِيرِ الْأُمَةِ وَعَدَمِ وَجُودِ الْقَابِلِ. فَالْآيَةُ تَتَعَارَضُ مَعَ هَذِهِ الْمَنَاهِجِ فِي الصِّمِيمِ؛ حَيْثُ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَهُمْ وَبِحَسَبِ وَاقِعِهِم الْعَمَلِي - غَيْرُ مُكْتَمَلٍ إِلَهِيّاً بِخَلِيفَةِ إِلَهِيٍّ مَنْصِبٍ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ مَنْ نَصَبَهُ لِلتَّوَاصِلِ مَعَ النَّاسِ كَالسُّفَرَاءِ، وَإِنَّمَا يُكْمَلُهُ فَقَهَاءٌ غَيْرُ مَعْصُومِينَ تَبَرَّعاً وَتَطَقُّلاً فِي فِتْرَةٍ مَا، لِيُشَرَّعُوا بِالظَّنِّ وَيَنْتَجُوا أَحْكَاماً هُمْ يَقُولُونَ إِنَّهَا لَيْسَتْ حُكْمَ اللَّهِ الْوَاقِعِي، وَبِالتَّالِي فَهَمُ أَنْفُسُهُمْ يَقَرُّونَ أَنَّ الدِّينَ عِنْدَهُمْ وَبِحَسَبِ أَطْرُوحَتِهِمْ نَاقِضٌ وَغَيْرُ مُكْتَمَلٍ، وَبِالتَّالِي فَهَمُ يَقَرُّونَ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ أَطْرُوحَتَهُمُ الْعَقَائِدِيَّةُ تَتَعَارَضُ مَعَ آيَةِ إِكْمَالِ الدِّينِ.

بنابراین، آیه اکمال دین، باطل بودن هر راه و مَنِشی همانند منش سنی یا سلفی وهابی که قائل به جواز فارغ بودن زمان از خلیفه خداست را ثابت می‌کند؛ و همچنین بطلان هر راه و مَنِشی که قائل به غیبت معصوم بدون تقصیر و کوتاهی امت و عدم وجود پذیرنده را نیز ثابت می‌کند. بنابراین آیه با این روش‌ها از ریشه در تعارض است. در حقیقت، دین نزد آنان و بر حسب واقعیت عملی آنان، با تنصیب خلیفه خدا که از جانب خدا برگزیده می‌شود و یا افرادی همانند سفراء که برای ارتباط با مردم انتخاب می‌شوند کامل نشده است، بلکه نزد آنان کامل‌کننده دین، فقهای غیر معصوم هستند که داوطلبانه و کورکورانه در برهه‌ای از زمان با ظن و گمان به تشریع بپردازند و احکامی را ارائه نمایند که خود قائل به عدم مطابقت آن‌ها با احکام واقعی خداوند هستند. و در نهایت امر، ناخواسته اقرار می‌کنند که دین نزد آن‌ها و بر حسب باورهایشان ناقص بوده و کامل نشده است. و متعاقباً خود آنان بدون این که بدانند اقرار می‌کنند که باورهای عقائدی آن‌ها با آیه اکمال دین در تعارض است.

وَيَجِبُ الْإِلْتِفَاتُ إِلَى أَمْرِ فِي غَايَةِ الْأَهْمِيَّةِ وَهُوَ: إِنَّ كُلَّ الْمَنْهَجِينَ يَرْمِيَانِ التَّقْصِيرَ فِي سَاحَةِ اللَّهِ وَسَاحَةِ خَلِيفَةِ اللَّهِ أَوْ الْمَعْصُومِ؛ حَيْثُ يَفْتَرِضَانِ أَنَّ اللَّهَ تَرَكَّ الدِّينَ لَهُمْ لِيُشَرَّعُوا فِي كُلِّ مَا

يستجد ويحتاج إلى حكم شرعي، فبدلاً من أن يقرّوا هم بالتقصير كونهم رافضين لخليفة الله المنصب (أو من ينوب عنه) يفترضون أنّ الله ترك الدين لأشخاص غير معصومين وغير منصبين من المعصوم ليشرّع كلّ منهم برأيه وبدون أي نص شرعي، وهذا في الحقيقة طعن صريح بحكمة الله أضافاً إلى أنه كما تقدم يتعارض مع قول الله سبحانه من أنه أكمل الدين.

در اینجا باید به امر بسیار مهمی توجه نمود و آن این که هر دو راه و روش، تقصیر را به خدا و خلیفه او یا امام معصوم نسبت می دهند، چون خیال می کنند که خداوند متعال دین را به آنان واگذار نموده تا در هر رویدادی که بدان نیاز و احتیاج دارند احکام شرعی صادر نمایند؛ پس به جای این که اقرار به تقصیر خود نمایند - چرا که آنان از قبول خلیفه خداوند یا (نایب ایشان) امتناع می ورزند - فرض را بر این گذاشته اند که خداوند متعال، دین را برای افرادی غیر معصوم و غیر منصوب از جانب معصوم، واگذار نموده تا هریک از آنها با رأی و نظر خود و بدون داشتن هر گونه حکم شرعی، تشریع نمایند. این امر در حقیقت طعنه زدن آشکار به حکمت الهی است؛ علاوه بر آن، همچنان که بیان شد با فرموده خداوند سبحان مبنی بر کامل شدن دین در تعارض است.

إذن، خلصنا في هذا المختصر إلى:

بنابراین، در این بحث کوتاه و مختصر به این نتیجه رسیدیم که:

إنّ هناك منهجاً يفترضُ خلوّ الأرض من الحجّة ومثاله: المنهج السني والسلفي، وهو منهج واعتقاد يعارض ظاهر النص القرآني في مواضع؛ منها: آية إكمال الدين كما تبين.

در این میان راه و روشی وجود دارد که به خالی شدن زمین از حجت الهی معتقد است؛ مانند روش سنی یا سلفی، همان گونه که قبلاً بیان شد، این راه و روش با ظاهر نص قرآنی و از جمله آیه اكمال دین تعارض دارد.

أمّا المنهج الآخر فهو الذي يقرُّ بأنّ الزمان لا يخلو من الحجّة، ولكنه يقول بأنّ الحجّة يمكن أن يغيب مع وجود القابل دون أن ينصب وينصّ على من يقوم مقامه بعينه ليقوم هذا

النائب بإيصال حكم الله الواقعي، وبالتالي فمن يسدّ النقص في الدين هم فقهاء متبرعون من أنفسهم وغير منصبين من حجة الله، وتعارض هذا المنهج مع آية إكمال الدين واضح، فبحسب واقع حالهم أنّ الله لم يكمل الدين، ولهذا فالحل عندهم أن يتبرع فقهاء غير منصبين ولا منصوص عليهم بأعيانهم لسدّ النقص بأحكامهم وفتاواهم التي لا تمثل حكم الله الواقعي. والحقيقة إنّ هذا المنهج لا يفترق عن سابقه كثيراً فكلّهما يتعارضان مع آية إكمال الدين.

اما روش دیگر اقرار می‌کند که زمان از حجت الهی خالی نمی‌گردد، اما این حجت با وجود قابل، ممکن است غایب شود؛ بدون این که کسی را تنصیب و تعیین کند تا عیناً به جای او باشد و این نایب، حکم واقعی خدا را به مردم برساند؛ و در نتیجه این نقص در دین را فقهای پُر می‌کنند که از طرف حجت خدا تعیین نشده و خودشان داوطلب شده‌اند، که تعارض این روش با آیه اكمال دین واضح و روشن است؛ و بر حسب واقع احوال‌شان، خداوند دین را کامل نکرده‌است. به همین دلیل راه حل نزد آنان این است که فقهای به ناحق، که هیچ‌گونه نصی مشخص بر آنها وجود ندارد برای پُر کردن این نقص با احکام و فتاوایی که هیچ ارتباطی با حکم واقعی خداوند ندارند داوطلب شوند، که در حقیقت این روش با روش قبلی (روش سلفیون) چندان تفاوتی ندارد و هر دو با آیه اكمال دین در تعارض‌اند.

أما المنهج الثالث فهو ما طرحناه، وهو أنّ الزمان لا يخلو من الحجّة ولا يصحّ أن يغيب الحجّة ما لم ينصب من ينوب عنه، وفي حال غاب ولم ينصب من ينوب عنه علناً فتكون الأمة ككل مقصرة ومنحرفة عن الحق وليس فيها القابل للمنهج الإلهي الصحيح، وفي هذا الحال تقام الحجّة بتعيين الرسول أو النائب ولكن لا يطلب منه الإعلان والتواصل مع الناس لعدم وجود القابل له، وفي هذا الحال تكون الأمة المؤمنة بخلفاء الله في زمان فترة: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِّنَ الرَّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [المائدة: ١٩] ويكون حال أفرادها أنهم مُرَجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ: ﴿وَأَخْرُونَ مُرَجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ [التوبة: ١٠٦].

اما روش سوم که ما آن را مطرح کردیم این است که زمان از حجت الهی خالی نمی‌شود و صحیح نیست که حجت بدون آن که فردی را به نیابت تعیین کند، غایب شود؛ و هنگامی که بدون آن که فردی را به طور علنی تنصیب کند غایب شود، در آن حال همه امت مقصر بوده و از حق منحرف شده‌اند و کسی که قابلیت پذیرش روش الهی صحیح را داشته باشد، وجود ندارد. در این حال با تعیین فرستاده یا نایب، حجت اقامه می‌شود، اما به دلیل عدم وجود قابل از او خواسته نمی‌شود که مردم را مطلع سازد و با آن‌ها مرتبط شود. در این حالت، امت مؤمن به خلفای خدا در زمان فترت خواهند بود: «ای اهل کتاب! بی‌تردید رسول ما پس از روزگار فترت و خلأ پیامبران به سوی شما آمد، برای شما بیان می‌کند که نگویید: برای ما هیچ مژده‌دهنده و بیم‌رسانی نیامد، یقیناً مژده‌دهنده و بیم‌رسان به سویتان آمد؛ و خدا بر هر کاری تواناست»^(۱). حال مردم در زمان فترت این‌گونه است که موقوف و منتظر فرمان و تصمیم خدا هستند: «و گروهی دیگر کارشان موقوف به مشیت خداست، یا آنان را عذاب می‌کند یا توبه آنان را می‌پذیرد؛ و خدا دانا و حکیم است»^(۲).

كحَالِ الْأَحْنَافِ قَبْلَ بَعْثِ الرَّسُولِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)، وَحَالِ الشَّيْعَةِ قَبْلَ بَعْثِ الْمَهْدِيِّ الْأَوَّلِ الْمَذْكُورِ فِي وَصِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ).
مانند حال احناف^(۳) قبل از بعثت رسول الله محمد (ص) و حال شیعیان قبل از بعثت مهدی اول (ع) که در وصیت رسول الله (ص) ذکر شده است.

فِي كِتَابِ الْغَيْبَةِ لِلنَّعْمَانِي: «حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلِينِي، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ الْخَزَّازِ، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ عَقْبَةَ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي

^۱. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۱۹.

^۲. قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۱۶.

^۳. [احناف جمیع حنیف و به معنای کسانی است که پیرو ملت و دین حنیف ابراهیم (ع) بودند؛ احناف غالباً در حجاز ساکن بودند و اساس دین شان توحید و اطاعت از خلیفه خدا بود، اما متأسفانه رفته‌رفته کیش حنیف ابراهیمی را تحریف کرده و کعبه‌ای که مقرر یکتاپرستی بود را به بت‌خانه تبدیل کردند، در حالی که هنوز اصل سنت‌ها و شرایع ابراهیمی مانند حج و نماز و قربانی و ماه‌های حرام و ... را قبول داشتند، اما اساس دین که اطاعت از خلیفه خدا و یکتاپرستی است را کاملاً استحاله کردند.] (مترجم)

عبد الله (عليه السلام) فقلتُ له: أنتَ صاحبُ هذا الأمرِ؟ فقال: لا. فقلتُ: فولدُك؟ فقال: لا. فقلتُ: فولدُ ولدِكَ؟ فقال: لا. فقلتُ: فمَنْ هو؟ قال: الذي يملأُها عدلاً كما مُلئتُ ظلماً وجوراً، لعلی فترةً من الأئمةِ يأتي كما أنَّ النبيَّ (صلى الله عليه وآله) بُعثَ على فترةٍ من الرسل»^(۱).

در کتاب غیبت نعمانی روایت شده: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلِينِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ الْخَرَّازِ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ ابِوَحَمْزَةَ مَيِّ كُوبِد: (بر امام صادق (ع) وارد شدم و پرسیدم: آیا شما صاحب این امر هستید؟ فرمود: نه. عرض کردم: پسر شماست؟ فرمود: نه. عرض کردم: پسر پسر شماست؟ فرمود: نه. عرض کردم: پسر پسر پسر شماست؟ فرمود: نه. عرض کردم: پس او کیست؟ فرمود: آن که زمین را پر از عدل می‌کند همان‌طور که پر از ظلم و ستم شده، بعد از فترتی از ائمه می‌آید، همچنان که پیامبر (ص) بعد از فترتی از رسولان مبعوث شد).^(۲).

فالخلاصة: إنه لا يوجد منهجٌ ينزهُ ساحةَ الله من التقصير وكذلك يتطابق مع آيةِ إكمال الدين ولا يتعارض معها غير المنهج الذي طرحناه وهو: أنَّ الزمانَ لا يخلو من حجةٍ ظاهرٍ متصلٍ بالأمةِ مباشرةً أو من خلالِ سفراءٍ في حالِ وجودِ مانعٍ، أو حجةٍ غائبٍ غير متصلٍ بالناسِ، وفي هذا الحالِ فالزمانُ هو زمانُ فترةٍ لعدمِ وجودِ قابلٍ، والمؤمنون فيه مقصرون وحالهم أنَّهم مُرجونٌ لأمرِ الله.

خلاصه: هیچ روشی وجود ندارد که ساحت الهی را از تقصیر و کوتاهی منزه بدارد و همچنین با آیه اكمال دين مطابقت داشته و با آن متعارض نباشد، به جز روشی که ما آن را مطرح کردیم و آن این است که زمان خالی نخواهد شد از: حجتی آشکار که با مردم به‌طور مستقیم، یا در صورت وجود مانع از طریق سفیرانی با آن‌ها در ارتباط باشد، یا حجتی غایب که با مردم در ارتباط نیست، و

۱. الغيبة - النعماني: ص ۱۹۲ - ۱۹۳.

۲. غیبت نعمانی، ص ۱۸۶.

در چنین حالتی زمان، همان زمان فترت به سبب عدم وجود عده‌ای که قابلیت پذیرش او را داشته باشند خواهد بود و مؤمنین در این امر مقصر بوده و حال آن‌ها موکول به فرمان و تصمیم خداست.

كيف يعرف خليفة الله في أرضه: خليفة خدا در زمین چگونه شناخته می‌شود؟

الاستخلاف أمر حتمي كما تبين؛ لأن تركه مخالف للحكمة والعقل ومخالف للرحمة، وبما أن الإنسان هو الأكمل بين الخلق فتحتم أن يقع الاختيار على أحد أفرادهم. وقد أشار المُستَخْلِف إلى أن الإنسان عبارة عن مشروع استخلاف، ومفطور ليكون خليفة الله ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ [البقرة: ۳۰]، «الله خلق آدم على صورته»^(۱).
ورد في التوراة أو العهد القديم:

چنان که بیان شد استخلاف، امری حتمی است، چون ترک آن مخالف حکمت و عقل و مخالف رحمت است، و از آن جهت که انسان کامل‌ترین نوع بین مخلوقات است، لذا حتماً انتخاب خلیفه از میان افراد این نوع انسانی خواهد بود. خداوند به عنوان تعیین کننده جانشین یا مستخلف، اشاره کرده است که انسان عبارت است از قانون استخلاف و به گونه‌ای سرشته شده که بتواند خلیفه خدا شود: «و هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من در زمین خلیفه‌ای قرار می‌دهم»^(۲). همچنین در روایت آمده است: ((خداوند آدم را به صورت خود آفرید)).^(۳) در تورات یا عهد قدیم آمده است:

«۲۶ وقال الله نعمل الإنسان على صورتنا كشبهنا»^(۴)،

* (و خداوند فرمود: انسان را بر صورت و شبیه خودمان خلق می‌نمایم).^(۱)

۱. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۱۳۴؛ التوحيد - الصدوق: ص ۱۰۳.

۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۳۰.

۳. الکافی، ج ۱، ص ۱۳۴؛ التوحيد (صدوق)، ص ۱۰۳.

۴. التوراة: سفر التكوين - الأصحاح ۱.

«فخلق الله الإنسان على صورته. على صورة الله خلقه»^(۲).

* (پس خداوند انسان را بر صورت خود آفرید. بر صورت خداوند او را خلق نمود).^(۳)

فمن الحتمي إذن والحال هذه أن يقع اختيار الله لكل زمان على إنسان ليكون خليفة لله في أرضه، بل حتى الخليفة إذا اضطر للغياب فلا بد له من استخلاف من يقوم مقامه لنفس العلة. فنحن هنا شخصنا الخليفة من بين المخلوقات عموماً، وحددنا نوعه وكونه إنسان لأنه خلق وفطر على صورة اللاهوت.

بنابراین با چنین وصفی، از حتمیات است که خداوند در هر زمان، انسانی را انتخاب کند تا خلیفه او در زمین باشد، بلکه حتی هنگامی که خلیفه مجبور به غیبت شود، به ناچار به همان سبب باید کسی جانشین او شود. بنابراین ما در این جا، خلیفه را از بین عموم مخلوقات مشخص کردیم و گونه آن را معین کردیم و این که انسان است. چون انسان بر صورت لاهوت آفریده و سرشته شده است.

يبقى أن نشخص الفرد في الخارج، وهنا نحتاج إلى قانون نميّز به الخليفة دائماً، وإلا فسينقض الغرض من الاستخلاف وهو هداية الناس وتعريفهم بالله سبحانه وتعالى وبأوامره وإرادته ونهيه، وبالتالي فنحن نحتاج لقانون مُعرّف بالحجة وساري المفعول منذ أول يوم لبعثته إلى قيام الساعة وينتهي الامتحان في هذه الدنيا؛ لأن الناس مكلفون بالإيمان بخلفاء الله عند بعثهم وبعد بعثهم، ومعرفة الحق والعقيدة منهم ومن تراثهم والالتزام بما جاءوا به ما لم ينسخ من خليفة لاحق، وعلى أقل تقدير فالقانون لا بد أن يكون ساري المفعول مدة من الزمن تمتد حتى انتهاء الفائدة والانتفاع من الرسالة التي بعث بها المرسل، فهي مثلاً بالنسبة لمحمد (صلى الله عليه وآله) ممتدة إلى اليوم.

چیزی که باقی می‌ماند این است که فردی از این نوع را در عالم خارج مشخص کنیم. در این جا نیاز به قانونی داریم که همیشه بتوانیم با آن خلیفه را از دیگران تمییز دهیم، وگرنه هدف استخلاف که همانا هدایت مردم و آشنا کردن‌شان با خدا و اوامر و نواهی و اراده اوست نقض می‌شود و در

۱. تورات، سفر پیدایش، اصحاح ۱.

۲. التوراة: سفر التكوين - الأصحاح ۱.

۳. تورات، سفر پیدایش، اصحاح ۱.

نتيجه ما نیازمند قانونی هستیم که حجت خدا را به ما معرفی کند و این قانون باید از نخستین روز بعثت خلیفه تا هنگام قیام قیامت و انقضای امتحان در این دنیا ساری و جاری باشد، چون مردم همواره مکلف به ایمان به خلفای خدا در هنگام بعثتشان و پس از بعثتشان هستند و مکلف به شناخت حق و عقیده صحیح از آنها و فرهنگ و آثار و کلمات آنها و التزام به محتوای دعوت آنها هستند، تا زمانی که به وسیله دعوت رسول بعد نسخ نشود. بنابراین حداقل این قانون باید در طول مدتی از زمان امتداد داشته باشد تا وقتی که فایده و نفع رسالتی که آن فرستاده با آن ارسال شده تمام شود؛ مثلاً نسبت به حضرت محمد (ص) این قانون تا امروز جاری است.

قانون معرفة الحجة وفقراته الثلاث:

قانون معرفت حجت و ارکان سه گانه آن

القانون الذي يوافق العقل والحكمة هو تماماً الفقرات الثلاث نفسها التي سقناها على أنها حتمية لإثبات تنصيب خليفة لله في أرضه، وأنها لا بد أن تصدر من الحكيم والرحيم المطلق سبحانه، وهي تنصيب خليفة، وكونه أعلم، وأمر المكلفين بطاعته. ولكن هنا سنعرضها في مرحلة أخرى؛ وهي مرحلة العلاقة بين الخليفة والمكلفين، وكونها هي دليل الخليفة الذي يحتاج به على المكلفين^(١).

قانونی که موافق عقل و حکمت باشد، تماماً همان ارکان سه گانه ای است که قبلاً بیان کردیم، که برای اثبات تنصيب خلیفه خدا در زمین حتمی و قطعی است و باید از حکیم و رحیم مطلق صادر شود و آن سه رکن عبارتند از: تنصيب خلیفه، اعلم بودن او، و امر مکلفان به اطاعت از او؛ اما در

١. لو تصوّر الأمر بهذه الصورة: المستخلف ومن ثم الخليفة ومن ثم المكلفين مرتبين على التوالي، فسيكون كلامنا السابق في إثبات حتمية الاستخلاف هو في ما بين المستخلف والخليفة، أما كلامنا هنا فهو فيما بين الخليفة والمكلفين.

این جا این سه فقره را در مرحله دیگری بیان می‌کنیم که آن، مرحله رابطه خلیفه با مکلفین است و این که چگونه این سه رکن، دلیل خلیفه در مقام احتجاج و استدلال بر مکلفین خواهد بود.^(۱)

أولاً: النص

اول: نصّ

يمكن إثبات التنصيب للمكلفين بالنص، ونحن لما وجدنا ما وصلنا من تنصيب الله لخلفائه في أرضه دائماً بالنص؛ ثبت أن القانون الإلهي الثابت والسنة الإلهية في تنصيب خلفاء الله في أرضه هو النص من الله، أو من خليفة سابق مباشر أو غير مباشر، وسنة الله لا تتبدل ولا تتحول. قال تعالى: ﴿سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلاً﴾ [الإسراء: ۷۷]، ﴿اسْتِكْبَاراً فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلاً وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلاً﴾ [فاطر: ۴۳]، ﴿سُنَّتَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلاً﴾ [الأحزاب: ۶۲]، ﴿سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلاً﴾ [الفتح: ۲۳]^(۲).

اثبات تنصيب خلیفه برای مکلفین از طریق نص ممکن است؛ و ما چون همیشه تنصيب خلفای خدا در زمین را از طریق نص یافتیم، ثابت شده که قانون الهی ثابت و سنت دائمی الهی در تنصيب خلفای خدا در زمینش، همان نص از سوی خدا یا از سوی خلیفه قبلی به شکل مستقیم یا غیر مستقیم است و سنت خدا تغییر و تحولی ندارد. خدای متعالی فرمود: «سنتی است که همواره درباره پیامبرانی که پیش از تو فرستادیم [جاری] بوده است، و هرگز برای سنت ما تغییر و دگرگونی نخواهی یافت!»^(۳). «این نفرت به سبب گردن‌کشی و تکبر آنان در زمین و نیرنگ زشت‌شان بود؛ و نیرنگ زشت جز اهلش را احاطه نمی‌کند. پس آیا جز سنت پیشینیان را انتظار دارند؟ پس هرگز

^۱. اگر مسئله را به این شکل تصور کنی: مستخلف (خدا) و سپس خلیفه (حجت خدا) و سپس مکلفین (بندگان خدا) به ترتیب پشت سر هم قرار دارند، پس سخن گذشته ما در اثبات حتمی بودن استخلاف مربوط به رابطه مستخلف (خدا) با خلیفه خدا بود. اما کلام ما در این جا مربوط به رابطه بین خلیفه و مکلفین است.

^۲. السنة: هي صب الشيء في قالب ثابت، وهي تستخدم كترادف لكلمة قانون + كلمة ثابت، أي أن كلمة سنة = قانون ثابت، فسنة الله أي قانونه الثابت.

^۳. قرآن کریم، سوره اسراء، آیه ۷۷.

برای سنت خدا تبدیلی نمی‌یابی، و هرگز برای سنت خدا دگرگونی نخواهی یافت»^(۱). «خدا شیوه و روش خود را درباره کسانی که پیش‌تر در گذشتند، این‌گونه قرار داده است، و برای شیوه و روش خدا هرگز تغییر و دگرگونی نخواهی یافت»^(۲). «خدا روشی ثابت و قطعی مقرر کرده است که از پیش جاری بوده است، و هرگز برای روش خدا تغییر و تبدیلی نخواهی یافت»^(۳).

والأمر ابتداءً بالنص من الله سبحانه وتعالى مباشرة على الحجة الأول آدم (عليه السلام) لكونه أول الحجج، ثم تحوّل الأمر إلى النص من الحجة السابق على الحجة اللاحق، سواء كان مباشراً أم غير مباشر لوجود الحجة الذي بنصه ووصيته على من يأتي بعده دليل واضح على تشخيصه، والأمر الأول وهو نص الله على الحجة باقي ولم يرفع، بل بقي كدليل تشخيص لخليفة الله مع النص من الخليفة السابق.

مسئله با نص از سوی خداوند سبحان و متعال و به شکل مستقیم، بر حجت اول -آدم (ع) - آغاز شده است؛ به این خاطر که اولین حجت‌هاست. سپس مسئله به نص از سوی حجت پیشین، بر حجت بعدی تبدیل شده است؛ می‌خواهد مستقیم باشد یا غیرمستقیم؛ به این خاطر که حجتی وجود دارد که با نص و وصیتش به فردی که پس از او می‌آید، دلیل روشنی بر تشخیص اوست. مسئله اول که نص از خداوند بر حجت است، باقی است و از بین نرفته است؛ بلکه به‌عنوان دلیل تشخیص خلیفه خداوند، با نص از سوی خلیفه پیشین باقی مانده است.

ولا بد أن يكون النص من الله موافق للنص من الخليفة السابق، فمن يدّعي النص من الله (أو شهادة الله) بخلاف أو بدون النص من الخليفة السابق فهو كاذب. والنص من الخليفة السابق أكثر وضوحاً وظهوراً للناس من شهادة الله في الملكوت؛ لأنهم غافلون عن ملكوت الله ومنغمسون في المادة وأنسهم بها، فيطلبون نصاً يأتيهم من نفس عالمهم، وليس من عالم الملكوت الذي يجهلونه وهم عنه غافلون.

^۱. قرآن کریم، سوره فاطر، آیه ۴۳.

^۲. قرآن کریم، سوره احزاب، آیه ۶۲.

^۳. قرآن کریم، سوره فتح، آیه ۲۳.

و ناچار باید نصّ الهی موافق با نصّ خلیفه سابق باشد؛ بنابراین کسی که مدّعی نصّ از خدا یا شهادت الهی بر خلاف یا بدون نصّ از خلیفه سابق باشد، دروغ‌گوست. نصّ از خلیفه سابق برای عموم مردم واضح‌تر و روشن‌تر از شهادت خدا در ملکوت است، چون آن‌ها از ملکوت خدا غافلند و در عالم ماده غوطه‌ور شده‌اند و با آن خو گرفته‌اند، لذا نصی را می‌طلبند که از عالم خودشان به آن‌ها برسد، نه از عالم ملکوت که نسبت به آن جاهل و غافل‌اند.

والنص المباشر من الله سبحانه وتعالى يكون بالوحي، كما أوحى الله للملائكة خلافة آدم (عليه السلام). وطريق الوحي المبذول لكل الناس والذي يمكن أن يسمعه كل الناس هو الرؤيا، أما النص من الخليفة السابق فيكون بالوصية، سواء كان مباشراً أم غير مباشر للمنصوص عليه. ونحن سنتعرض للطرق الثلاثة للنص ونفصل عند الحاجة للتفصيل.

نص مستقیم از خدای سبحان به وسیله وحی است، همان‌گونه که خداوند به فرشتگان، خلافت آدم (ع) را وحی کرد و طریق وحی در اختیار همه مردم قرار گرفته و آن‌چه که همه مردم می‌توانند بشنوند همان رؤیاست؛ اما نصّ از خلیفه سابق به وسیله وصیت است، خواه مستقیم یا غیرمستقیم بر او نصّ شده باشد. ما به زودی به راه‌های سه‌گانه نصّ خواهیم پرداخت و در صورت نیاز به تفصیل، آن را بررسی خواهیم کرد.

الأول: النص من الله سبحانه وتعالى

اول: نص از سوی خدای سبحان

وهذا النص مهم وهو دليل، لأنه من الله سبحانه مباشرة، وحاضر في كل زمان^(۱) ولكل الناس^(۲).

۱. منذ أول لحظة لبعثة الخليفة أو الرسول إلى آخر لحظة من حياته، بل إن هذا النص وهذا الدليل حاضر بعد وفاة الخليفة لكل من طلبه.

۲. حيث إنّ شهادة الله ونصّ الله سبحانه على خليفته للناس بالرؤيا لا تحتاج خلفية دينية معينة فهي حاضرة لكل من يؤمن بوجود الله سواء كان يهودياً أم مسيحياً أم مسلماً أم بوذياً أم هندوسياً أم من أي ديانة تعتقد بوجود حقيقة وراء خلق الكون الجسماني، بل إن هذا الدليل حاضر حتى للملحدين ولكن كمقدمة لشهادة الله لخليفته فإن الله يشهد لنفسه ليثبت للملحد وجود الله سبحانه وتعالى.

این گونه نص، بسیار مهم بوده و دلیل بر خلافت است، چون مستقیماً از سوی خداوند است و در هر زمانی حضور دارد^(۱) و برای همه مردم^(۲) قابل دستیابی است.

ولا يمكن أن يكون النص من الله مخالفاً للنص من الخليفة السابق عند وجوده؛ لأن كلاهما نص إلهي^(۳)، فالرؤى (النص الإلهي) التي يمكن الاحتجاج بها هي الرؤى المتواترة التي يمتنع تواطؤ مدعي رؤيتها على الكذب، والموافقة للنص الإلهي الواصل من الخليفة السابق المباشر، أو النص التشخيصي من الخليفة غير المباشر، والموصوف بأنه عاصم من الضلال مثلاً. امکان ندارد که نص مستقیم الهی با نص خلیفه در صورتی که وجود داشته باشد، مخالفت کند، چون هر دو نص الهی هستند؛^(۴) رؤیایا (نصوص الهی) که می توان به آن ها احتجاج کرد، رؤیایا متواتری هستند که نمی توان مدعی دیدن آن ها را تکذیب کرد، و با نص الهی رسیده از سوی خلیفه سابق به صورت مستقیم یا با نص تشخیصی غیر مستقیم از سوی خلیفه که موصوف به «بازدارنده از گمراهی» می باشد، موافق باشد.

^۱ از اولین لحظه بعثت خلیفه یا رسول تا آخرین لحظه حیات او، بلکه این نص و این دلیل بعد از وفات خلیفه نیز برای هر کس که طالب این شناخت باشد حاضر است.

^۲ از آن جهت که شهادت خدا و نص الهی بر خلیفه اش برای مردم از طریق رؤیا محتاج پشتوانه دینی معینی است، پس برای هر کس که به وجود خدا ایمان دارد، خواه یهودی یا مسیحی یا مسلمان یا بودا یا هندو یا از هر دیانتی باشد که به وجود حقیقت فراتر از عالم جسمانی معتقد است، این دلیل حاضر است، بلکه این دلیل ملکوتی حتی برای ملحدان نیز حاضر است، اما به عنوان یک مقدمه برای شهادت خدا به خلیفه اش؛ چون خداوند برای شخص ملحد به حقانیت و وجود خودش شهادت می دهد تا نخست وجود خود را برایش اثبات کند.

^۳ فمن يدعي النص الإلهي (بالرؤيا أو الكشف) المخالف لنص خليفة الله السابق فهو كاذب ولا يحتاج النظر في دعواه ومن أمثال هؤلاء - أعداء الله - الذين يؤلفون رؤى مكذوبة ضد دعوة خليفة الله في أرضه، وأيضاً المدعون لخلافة الله كذباً وزوراً، فكلما الفريقين يمكن أن يكذب ويؤلف رؤى أو يوهم نفسه برؤى توافق هوى نفسه ولكنها تحمل دليل كذبها معها لأنها تخالف نص خليفة الله في أرضه السابق.

^۴ پس کسی که مدعی نص الهی (از طریق رؤیا و کشف) مخالف نص خلیفه سابق خداست، دروغ می گوید و نیازی به بررسی ادعای او نیست. همانند این گروه دروغگو کسانی نیز هستند که رؤیایا دروغینی ضد دعوت خلیفه خدا در زمین گردآوری می کنند و همچنین مدعیان دروغین و باطل خلافت الهی. پس هر دو گروه ممکن است دروغ بگویند و رؤیایا دروغینی گردآوری کنند یا این توهم را به خود القاء و تلقین کنند که خوابی طبق هوای نفس خود دیده اند، اما این اوهام، دلیل کذب خود را با خودش حمل می کند، چون مخالف نص خلیفه گذشته خداست.

وهو عقلاً: موافق للحكمة والرحمة، فلا يتركه حكيم ورحيم مطلق^(۱)، فنحن لما أثبتنا وجود الله سبحانه وتعالى، وأنه حكيم مطلق ورحيم مطلق ولا نقص في ساحته، وأثبتنا حتمية الاستخلاف لموافقته الحكمة المطلقة والرحمة المطلقة، ثبت تبعاً لها أن الموافق للحكمة والرحمة المطلقة هو النص المباشر منه على خليفته طالما كان هناك سبيل لذلك. ولما كان طريق النص المباشر منه هو الوحي وطريق الوحي المفتوح بينه وبين كل خلقه من الناس هو الرؤيا الصادقة، ثبت أنه حتماً ينص على خليفته ويشهد له بالوحي لخلقه بالرؤيا الصادقة في النوم أو اليقظة، وإلا فلو ترك هذا الطريق للنص لكان مخالفاً للرحمة والحكمة المطلقة؛ حيث إنه ترك طريقاً به يتحقق الهدف من الخلق وهو المعرفة، فتنتقض ألوهيته المطلقة، تعالى الله عن ذلك علواً كبيراً.

از نظر عقلی: این چنین دلیلی موافق حکمت و رحمت است؛ پس حکیم و رحیم مطلق آن را ترک نمی‌کند؛^(۲) ما هنگامی که وجود خدای سبحان را اثبات کردیم و ثابت کردیم که او حکیم و

۱. المقصود بـ"المطلق" أي غير محدد بحد، فالرحمة المطلقة التي لا حدود لسعتها. والحكمة المطلقة هي التي لا نهاية لها. قال تعالى: "...عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ" [الأعراف: ١٥٦].

فرحمته وسعت كل شيء، والكافر المستحق لجهنم شيء ورحمة الله وسعته، وأما جهنم فهي مطلبة الذي كان يتوسل الخلود فيه "لَا تَزْكُوْا وَازْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُشَاءُونَ" [الأنبياء: ١٣]. فما جهنم إلا الدنيا التي استعرت بهم وبأعمالهم ".....فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارُ أَعْدَتُ لِلْكَافِرِينَ" [البقرة: ٢٤]. وفي الآية "وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ"، واضح أن رحمته سبحانه تعرف بمن كتبت لهم وتجلت وظهرت فيهم وهم الذين وصفهم في الآية بأن رحمته مكتوبة لهم "فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ"، فهؤلاء هم الأنبياء والأوصياء الذين كتبت لهم رحمة الله وظهرت فيهم، ورحمتهم صورة رحمة الله وبرحمتهم تُعرف رحمة الله سبحانه وتعالى.

أما تفسير الآية على أن الرحمة مكتوبة للمتقين معناه أنها تسعهم بالخصوص فهو شطط، لأن معناه أن صدر الآية ينقض آخرها. فصدها يقول رحمة الله وسعت كل شيء، وآخرها يقول الرحمة مكتوبة بالخصوص للمتقين المتزين، أي المتطهرين الذين يؤمنون بآيات الله أي يسمعون من ملكوته ويؤمنون به، والحق هو كما بينته أن رحمته سبحانه مكتوبة بمعنى تتجلى وتظهر في المتقين المتطهرين الذين يؤمنون بملكوت السماوات وبآيات الله فيها والقادمة منها ويسمعون كلمات الله، والحقيقة أنه تحصيل حاصل أن تتجلى الرحمة فيهم لأن الإنسان مفطور على صورة الله، فإن أخلص تجلت فيه هذه الصورة، وكلما كان إخلاصه أعظم كان تجليها وظهورها فيه أعظم وأظهر.

۲. مقصود از مطلق یعنی محدود به هیچ حدی نیست؛ پس رحمت مطلق آن است که گستره آن هیچ حدی ندارد و حکمت مطلق آن است که هیچ نهایی ندارد. خداوند فرمود: ((عذابم را به هر کس بخواهم می‌رسانم و رحمتم همه چیز را فرا گرفته است، پس به‌زودی آن را برای کسانی که پرواگری می‌کنند و زکات می‌پردازند و به آیات ایمان می‌آورند، مقّر و لازم می‌دارم)). (الأعراف، ۱۵۶)..

پس رحمت خداوند همه چیز را در برگرفته و کافر مستحق جهنم نیز یک چیز است و در نتیجه رحمت خداوند او را در برگرفته و وارد شدن و ماندن در جهنم همان خواسته او بوده که وسایل ماندن در آن را فراهم می‌کرده: ((فرار نکنید، و به سوی زندگی مرقّه‌ی که در آن نازبرورده بودید و به خانه‌هایتان بازگردید تا مورد سؤال قرار بگیرید)) (الأنبياء، ۱۳)..

رحیم مطلق است و هیچ نقصی در ساحت او راه ندارد و حتمی بودن استخلاف را نیز به سبب موافقت با حکمت و رحمت مطلق او اثبات کردیم، بالتبع ثابت می‌شود که آنچه موافق با حکمت و رحمت مطلق اوست همانا نص و تصریح مستقیم از سوی خود او بر امامت خلیفه و جانشین اوست و همواره روش او همین بوده است؛ و از آنجا که طریق نص مستقیم از او، همان وحی است و آن طریق وحی که بین او و مخلوقاتش یعنی مردم باز است همان رؤیاست، ثابت می‌شود که او حتماً بر خلیفه خود از این طریق نص می‌کند و برای او به وسیله وحی از طریق رؤیای صادق در خواب و بیداری شهادت می‌دهد، وگرنه اگر این طریق نص را ترک می‌کرد، مخالف رحمت و حکمت مطلق او بود، چون راهی را ترک کرد که هدف از آفرینش خلق (یعنی معرفت) با آن محقق می‌شد و در نتیجه الوهیت مطلق او نقض می‌گردید. خداوند از این نقص مبّرّا و منزّه است.

ونقلًا: ثبت هذا الطريق بصورة واضحة وقطعية:

از نظر نقلی: این طریق به وضوح و به صورت قطعی ثابت شده است:

پس جهنم چیزی نیست جز همان عالم دنیایی که این کافران و اعمال‌شان را در بر گرفته بود: ((پس از [آتشی] که هیزمش مردم و سنگ‌هایند، ببرهیزید؛ آتشی که برای کافران آماده شده است)) (البقرة، ۲۴) ..

در آیه شریفه (وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ) روشن است که رحمت خدا به وسیله کسانی که برای آن‌ها مقرر شده و در آنجا تجلی کرده شناخته می‌شود و آن‌ها همان کسانی هستند که آیه شریفه می‌فرماید رحمت خود را برای آن‌ها نوشته و مقرر کرده‌ام؛ و آن‌ها انبیاء و اوصیاء هستند که رحمت الهی برایشان واجب شده و در آن‌ها ظاهر گشته و رحمت خود آن‌ها نیز، شکلی از رحمت خداست؛ و به وسیله رحمت آن‌ها رحمت خداوند شناخته می‌شود؛ اما تفسیر آیه به این شکل که معنای وجوب رحمت برای متقیان این است که فقط شامل آن‌ها می‌شود، پس ظلم و تجاوز است؛ زیرا در این صورت آغاز آیه ناقض آخر آن است، چون آغاز آیه می‌فرماید که رحمت خدا همه چیز را در بر گرفته است و آخر آن (طبق این تفسیر به رأی غلط) می‌گوید که این رحمت فقط برای پرواگران پاکیزه است که به آیات خدا ایمان دارند، یعنی از ملکوت خدا می‌شنوند و به آن ایمان دارند. اما حقیقت همان گونه که بیان کردم این است که رحمت خداوند بر پرواگران پاکیزه‌ای که ایمان به ملکوت آسمان‌ها و آیات الهی گذشته و آینده دارند و کلمات خدا را می‌شنوند نوشته شده یعنی تجلی و ظهور کرده و حقیقت این است که تجلی رحمت در این افراد تحصیل حاصل است، چون انسان بر صورت خدا سرشته شده است؛ پس اگر اخلاص داشته باشد این صورت در او تجلی می‌کند و هرچه اخلاصش عظیم‌تر باشد تجلی این صورت و ظهور آن در این شخص عظیم‌تر و آشکارتر می‌شود.

فقد بيّنه تعالى في قصة تنصيب آدم (عليه السلام)، وهو أول خليفة لله في أرضه، فبهذا الطريق افتتح النص على خليفة الله في أرضه فأوحى الله للملائكة بأن آدم خليفته ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ۳۰].

خدای سبحان این طریق را در قصه برگزیدن حضرت آدم (ع) به عنوان اولین خلیفه خدا در زمین بیان کرده است. به همین طریق نص بر خلیفه خود در زمینش را آغاز نمود. به ملائکه وحی کرد که آدم خلیفه اوست: «و هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: مسلماً من جانشینی در زمین قرار خواهم داد. گفتند: آیا کسی را در آن قرار می‌دهی که فساد می‌کند و خون می‌ریزد؟! در حالی که ما تو را همراه با سپاس و ستایش تسبیح می‌گوییم و تقدیس می‌کنیم. فرمود: من چیزی می‌دانم که شما نمی‌دانید»^(۱).

وبيّنه أيضاً في قصة تنصيب يوسف (عليه السلام)، فأوحى الله ليوسف (عليه السلام) بأنه خليفته في أرضه ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ [يوسف: ۴]. وهنا الرؤيا كانت دليلاً تشخيصياً لخليفة الله في أرضه يوسف (عليه السلام). وكلام نبي الله يعقوب (عليه السلام) واضح في أنها دليل تشخيص لخليفة الله في أرضه يوسف، ولهذا حذر يوسف من قص الرؤيا على أخوته لكي لا تتكرر مأساة هابيل عندما يسمع أخوة يوسف الرؤيا، ويعلمون أنه تم تشخيص يوسف (عليه السلام) خليفة الله في أرضه من بينهم ﴿قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ [يوسف: ۵].

همچنین در قضیه برگزیدن حضرت یوسف (ع) این امر را بیان کرده است. به یوسف (ع) وحی کرد که تو خلیفه من در زمین خواهی بود: «آن‌گاه که یوسف به پدرش گفت: پدرم! من در خواب دیدم یازده ستاره و خورشید و ماه برایم سجده کردند»^(۲). در این‌جا رؤیا دلیل تشخیصی خلیفه خدا یوسف (ع) بود و از سخن یعقوب (ع) واضح است که این رؤیا دلیلی برای تشخیص خلیفه خدا در زمین بود؛ چون یوسف (ع) را از نقل این رؤیا برای برادرانش برحذر داشت تا این‌که پس از شنیدن

^۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۳۰.

^۲. قرآن کریم، سوره یوسف، آیه ۴.

رؤیا، مصیبت‌های هابیل تکرار نشود، وقتی بفهمند که یوسف (ع) از بین آن‌ها به عنوان خلیفه خدا مشخص شده است: «یعقوب (ع) گفت: ای پسرک من! خواب خود را برای برادرانت مگو که نقشه‌ای خطرناک بر ضد تو به کار می‌بندند، بدون شك شیطان برای انسان دشمنی آشکار است»^(۱).

وَبَيَّنَهُ أَيْضاً فِي قِصَّةِ تَنْصِيبِ مُوسَى (عليه السلام)، فَأَوْحَى اللَّهُ بِالرُّؤْيَا لَأُمِّ مُوسَى - وَهِيَ مِنَ الْمَكْلَفِينَ - وَشَهِدَ اللَّهُ لَهَا بِأَنَّ مُوسَى خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقَاهُ فِي الْقَيْمِ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ [القصص: ۷].

خدای سبحان این دلیل را همچنین در قصه برگزیدن حضرت موسی (ع) نیز بیان کرده است. خداوند با رؤیا به مادر موسی (ع) که خودش از مکلفان بود وحی کرد و شهادت داد به این که موسی خلیفه خدا در زمین است: «و به مادر موسی وحی کردیم که: او را شیر بده، و هنگامی که بر او ترسیدی، وی را در دریا بیفکن، و مترس و غمگین مباش که ما حتماً او را به تو باز می‌گردانیم، و او را از پیامبران قرار می‌دهیم»^(۲).

وَبَيَّنَهُ أَيْضاً فِي قِصَّةِ تَنْصِيبِ دَاوُدَ، فَبَيَّنَ لِدَاوُدَ بِأَنَّهُ خَلِيفَتُهُ فِي أَرْضِهِ ﴿يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ [ص: ۲۶].

همچنین در قصه برگزیدن حضرت داود (ع) این دلیل را بیان کرد و به داود (ع) فرمود که تو خلیفه ما در زمین هستی: «ای داود! همانا تو را در زمین جانشین قرار دادیم؛ پس میان مردم به حق داوری کن و از هوای نفس پیروی مکن که تو را از راه خدا منحرف می‌کند. بی‌تردید کسانی که از راه خدا منحرف می‌شوند، چون روز حساب را فراموش کرده‌اند، عذابی سخت دارند»^(۳).

^۱. قرآن کریم، سوره یوسف، آیه ۵.

^۲. قرآن کریم، سوره قصص، آیه ۷.

^۳. قرآن کریم، سوره ص، آیه ۲۶.

وَبَيَّنَهُ أَيْضاً فِي قِصَّةِ تَنْصِيبِ عِيسَى، فَأَوْحَى اللَّهُ لِلْحَوَارِيِّينَ بِأَنَّ عِيسَى (عليه السلام) خَلِيفَتَهُ ﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَّسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ [المائدة: ۱۱۱]. این مسئله را در قصه برگزیدن حضرت عیسی (ع) نیز بیان کرده است، یعنی خداوند به حواریون وحی کرد که حضرت عیسی (ع) خلیفه اوست: «و هنگامی که به حواریون وحی کردم که به من و فرستاده من ایمان بیاورید. گفتند: ایمان آوردیم و شاهد باش که ما تسلیم هستیم»^(۱).

هل يوجد وضوح أكثر من هذا الذي نراه جلياً في الآية لموضوع الرؤيا في دين الله؟! أليس واضح في الآية شهادة الله للحواريين بالوحي، وطريقا الوحي هما: الرؤيا في المنام، والرؤيا في اليقظة. هل يوجد وضوح أكثر من هذا؛ إِنَّ الرؤيا هي طريق شهادة الله لخليفته في أرضه عند عامة العباد الذين يطلبون شهادة الله. هل يوجد وضوح أكثر من هذا؛ إِنَّ الرؤيا هي طريق لنص الله على خليفته في أرضه، طريق يسمعه كل من يريد استماعه من الناس دون قيد أو شرط؟!

آیا روشنی بیش از این، درباره موضوع رؤیا در دین خداوند وجود دارد که به وضوح در آیه می‌بینیم؟! آیا در آیه، گواهی خداوند به حواریون، از راه وحی روشن نیست؟ دو راه وحی، رؤیا در خواب و رؤیا در بیداری است. آیا روشنی بیشتر از این وجود دارد که رؤیا، راه گواهی خداوند به خلیفه اش در زمین است و نزد همه بندگان که خواستار گواهی خداوند هستند. آیا روشنی بیشتر از این، وجود دارد که رؤیا، راه نص خداوند بر خلیفه اش در زمین است؛ راهی که هر یک از مردم که بخواهند بشنود، می‌شنوند، بدون قيد و شرطی.

وقد بيّن تعالى هذا الأمر بوضوح لا لبس فيه في دعوة الرسول محمد (صلى الله عليه وآله)، حيث عرض سبحانه وتعالى نفسه كشاهد لمحمد (صلى الله عليه وآله)، لكل من يطلب شهادته سبحانه فقال تعالى:

^۱. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۱۱۱.

خداوند این امر را به وضوح و بدون هیچ شبهه‌ای در مورد دعوت حضرت محمد (ص) بیان فرمود، به طوری که خداوند خود را شاهدهی برای او، برای هر کسی که خواستار شهادت خداوند سبحان است معرفی می‌کند:

﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ [النساء: ۷۹].

«آن چه از نیکی به تو رسد، از سوی خداست و آن چه از بدی به تو رسد، از سوی خود توست. و تو را برای مردم به پیامبری فرستادیم، و گواه بودن خدا [بر پیامبری تو] کافی است»^(۱).

﴿لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ [النساء: ۱۶۶].

«ولی خدا به آن چه بر تو نازل کرده گواهی می‌دهد که آن را به علم و دانش خود نازل کرده، و فرشتگان هم گواهی می‌دهند، گرچه گواهی خدا کافی است»^(۲).

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ﴾ [الرعد: ۴۳].

«کافران می‌گویند: تو فرستاده [خدا] نیستی. بگو: کافی است که خدا و کسی [چون امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب] که دانش کتاب نزد اوست، میان من و شما گواه باشند»^(۳).

﴿قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ [الإسراء: ۹۶].

«بگو: کافی است که خدا میان من و شما شاهد باشد؛ چون او به بندگانش آگاه و بیناست»^(۴).

^۱. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۷۹.

^۲. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۶۶.

^۳. قرآن کریم، سوره رعد، آیه ۴۳.

^۴. قرآن کریم، سوره اسراء، آیه ۹۶.

﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيداً يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ [العنكبوت: ۵۲].

«بگو: کافی است که خدا میان من و شما شاهد باشد، [او] آن‌چه را در آسمان‌ها و زمین است می‌داند، و آنان که به باطل گرویده و به خدا کفر ورزیده‌اند همان زیانکاران‌اند»^(۱).

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيداً﴾ [الفتح: ۲۸].

«اوست که پیامبرش را با هدایت و دین حق فرستاد تا آن را بر همه ادیان پیروز کند، و کافی است که خدا شهادت بدهد»^(۲).

و هذه الشهادة وهذا النص مرافق للخليفة منذ اليوم الأول لإعلان دعوته، بل هو مرافق له قبل إعلان دعوته.

این شهادت و این‌گونه نص الهی از روز اول برای اعلام دعوتش همراه خلیفه خداست، بلکه قبل از دعوتش نیز همراه اوست.

فاللّٰه شهد لخلفائه عند المكلفين فيما مضى، ويعرض نفسه دائماً كشاهد لخلفائه عند المكلفين. فهي سنة الله إذن التي لا تتبدل ولا تتحول كما تبين، وكيف يمكن أن يشهد الله لخلقه بغير الوحي سواء المباشر أو بتوسط بعض خلقه من الأرواح والملائكة، وأي طريق للوحي مفتوح دائماً بين الله وكل المكلفين غير الرؤيا الصادقة من الله، أما من ينكر هذا الطريق للنص الإلهي وهو طريق الوحي بالرؤيا، فهو معلن لكفره ببعض القرآن، أو أنّ عليه إيجاد طريق آخر يشهد به الله عند كل المكلفين. فالله يرد على من طلبوا الآيات أو المعجزات بأنه يكفيهم شهادة الله لو كانوا مؤمنين إيماناً حقيقياً بوجود الله سبحانه ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ..... قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيداً يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ [العنكبوت: ۵۰، ۵۲].

^۱. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۵۲.

^۲. قرآن کریم، سوره فتح، آیه ۲۸.

خداوند در گذشته برای خلفای خود نزد مکلفان شهادت داد و خود را همیشه به عنوان شاهدی برای خلفای خودش نزد مکلفان معرفی می کند؛ لذا این امر، سنت خداست و در نتیجه همان طور که بیان شد تبدیل و تغییری ندارد؛ بنابراین چگونه ممکن است خدا برای مردم به غیر از طریق وحی، خواه مستقیم یا به واسطه بعضی از مخلوقاتش مانند ارواح و ملائکه شهادت دهد؟ و کدام طریق وحی همیشه بین خدا و مکلفان، بجز رؤیای صادقه از سوی خدا باز است؟ اما کسی که منکر این طریق (وحی از راه رؤیا) برای نص الهی باشد، کفر خود را به قسمتی از قرآن اعلان می کند یا این که باید طریق دیگری برای شهادت دادن خداوند برای همه مکلفان ایجاد کند. خداوند در رد کسانی که طالب آیات یا معجزات هستند پاسخ می دهد که اگر ایمان حقیقی به وجود خدا داشته باشند، شهادت خدا برایشان کافی است و نیازی به معجزه ندارند. «و گفتند چرا معجزاتی از پروردگارش بر او نازل نمی شود؟ بگو معجزات فقط نزد خدا هستند ... بگو این که خدا بین من و شما شهادت می دهد کفایت می کند؛ او آن چه در آسمان ها و زمین است را می داند...»^(۱)

إذن، تبين بوضوح من الآيات أنّ الله شهد لخلفائه عند المكلفين بالوحي بالرؤيا كروى حواربي عيسى، ورؤى أصحاب محمد (صلى الله عليه وآله). وهذه سنة الله فمن ينكرها ويدّعي تبدّلها وتحولها عليه إقامة البينة والدليل^(۲)، ومن يدّعي عدم كفاية شهادة الله بالوحي بالرؤيا الصادقة عليه أن يجد معنى آخر لكلمة "كفى" التي تكررت في كل الآيات السابقة:

^۱. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیات ۵۰ - ۵۲.

^۲. لننظر إلى خط الخلافة الإلهية من آدم (عليه السلام) إلى المهدي لنعرف السنة الإلهية في الخلافة: آدم خليفة الله.... نوح وإبراهيم وموسى وعيسى وداوود وكل أنبياء الله ورسله هم خلفاء الله في أرضه المنصب.... محمد خليفة الله المنصب... والمهدي خليفة الله المنصب، (قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): "يقتل عند كنزكم ثلاثة كلهم ابن خليفة ثم لا يصير إلى واحد منهم ثم تطلع الرايات السود من قبل المشرق فيقاتلونكم قتلاً لم يقتاله قوم ثم ذكر شيئاً فقال: إذا رأيتموه فبايعوه ولو حبواً على الثلج فإنه خليفة الله المهدي" المستدرک - الحاكم: ج ۴ ص ۴۶۴. والحديث صحيح على شرط الشيخين)، ولا أعتقد أنّ المسلمين الذين لا يعتقدون بالخلافة الإلهية بعد الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) لديهم إشكال في كون آدم (عليه السلام) والأنبياء وداوود ومحمد (صلى الله عليه وآله) هم خلفاء الله في أرضه كما في القرآن، والمهدي أيضاً خليفة الله في أرضه كما في الرواية، أي أن مسيرة الدين الإلهي من أولها إلى نهايتها تنصيب إلهي لخليفة الله في أرضه، أي أنها سنة إلهية وسنة الله لا تتبدل ولا تتحول، وبالتالي فمن يدّعون تحول وتبدل السنة الإلهية عليهم إثبات ادعائهم بالدليل، لا أن يدّعون أن الدين الإلهي بلا منهج وعبثي، والله ترك أمر الخلافة بعد الرسول محمد (صلى الله عليه وآله)، وأن السنة الإلهية تحولت وتبدلت وبدون أي دليل، بل والدليل قائم على عكس ما يقولون وما يعتقدون.

بنابراین، از آیات قرآن به روشنی پیداست که خداوند برای مکلفان جهت خلفای خود از طریق وحی با رؤیا شهادت داده است؛ رؤیاهایی مانند رؤیاهای حواریون عیسی (ع) و رؤیاهای اصحاب محمد (ص)، و این سنت خداست. هرکس منکر آن یا مدعی تبدیل و تغییر آن است، باید بینة و دلیل اقامه کند^(۱) و آن که مدعی عدم کفایت شهادت خدا با وحی از طریق رؤیای صادق است، باید معنای دیگری برای کلمه «کفی» (کفایت می‌کند) که در آیات گذشته بارها تکرار شده است پیدا کند.

﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾.

«آنچه از نیکی به تو رسد، از سوی خداست و آنچه از بدی به تو رسد، از سوی خود توست. و تو را برای مردم به پیامبری فرستادیم، و گواه بودن خدا [بر پیامبری تو] کافی است».

﴿لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَأْنَاكَ يُشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾.

«ولی خدا به آنچه بر تو نازل کرده گواهی می‌دهد که آن را به علم و دانش خود نازل کرده، و فرشتگان هم گواهی می‌دهند، گرچه گواهی خدا کافی است».

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾.

^۱. باید به مسیر خلافت الهی از آدم (ع) تا مهدی (ع) بنگریم تا سنت الهی را در خلافت بشناسیم: آدم خلیفه خداست ... نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و همه انبیاء خدا و رسولان او خلفای منصوب خدا در زمین هستند... محمد خلیفه منصوب خداست و مهدی خلیفه منصوب خداست.

رسول خدا (ص) فرمود: (نزد گنج شما سه نفر کشته می‌شوند که همگی فرزند خلیفه هستند؛ سپس خلافت به هیچ یک از آنها نمی‌رسد؛ سپس پرچم‌های سیاه از سمت مشرق خارج می‌شوند؛ پس به شکلی با شما می‌جنگند که تا کنونی هیچ قومی این‌گونه نجنگیده است؛ سپس چیزی را یاد کرد و سپس فرمود: وقتی او را دیدید؛ پس با او بیعت کنید حتی سینه خیز روی یخ، چون او خلیفه خدا مهدی است). (المستدرک، ج ۴ ص ۴۶۴) این حدیث بر شرط شیخین (مسلم و بخاری) صحیح است. و فکر نمی‌کنم که مسلمانانی که اعتقاد به خلافت الهی بعد از محمد (ص) ندارند، در خلافت الهی آدم (ع) و انبیاء و داود (ع) و محمد (ص) که در قرآن آمده، شبهه و اشکالی داشته باشند. و مهدی نیز طبق روایات، خلیفه خدا در زمین است، یعنی مسیر دین الهی از اول تا آخرش، عبارت است از تنصیب خلیفه خدا در زمین به وسیله خود خداوند؛ یعنی این سنتی الهی است که تبدیل و چرخش ندارد و در نتیجه کسی که مدعی تحول و تبدیل سنت الهی است باید ادعایش را با دلیل اثبات کند، نه این که ادعا کند که دین خدا بیهوده و غیر روشمند است و خداوند امر خلافت بعد از رسول الله محمد (ص) را رها کرده و سنت الهی بدون هیچ دلیلی چرخیده و تبدیل شده، بلکه دلیل بر عکس قول و اعتقاد آنان را اثبات می‌کند.

«کافران می‌گویند: تو فرستاده [خدا] نیستی. بگو: کافی است که خدا و کسی [چون امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب] که دانش کتاب نزد اوست، میان من و شما گواه باشند»

﴿قُلْ كَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾.
«بگو: کافی است که خدا میان من و شما شاهد باشد؛ چون او به بندگانش آگاه و بیناست»

﴿قُلْ كَفَى بِاللّٰهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾.
«بگو: کافی است که خدا میان من و شما شاهد باشد، [او] آن‌چه را در آسمان‌ها و زمین است می‌داند، و آنان که به باطل گرویده و به خدا کفر ورزیده‌اند همان زیانکاران‌اند»

ومعنى الآيات بَيِّن وهو: إِنَّ شَهِادَةَ اللَّهِ بِالرُّؤْيَا فِي النُّوْمِ وَالْيَقْظَةِ لِعَامَّةِ النَّاسِ الَّذِينَ عَرَضَ اللَّهُ نَفْسَهُ لَهُمْ كَشَاهِدٍ لَوْحْدَهَا كَافِيَةً لِتَشْخِصِ خَلِيفَةِ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ.
معنای این آیات بسیار روشن است، یعنی شهادت خدا از طریق رؤیا در خواب یا بیداری برای عموم مردم که خداوند خود را برای آن‌ها به عنوان شاهد معرفی کرده است، برای تشخیص مصداق خلیفه خدا در زمین کفایت می‌کند.

إِذْنًا، بِحَسَبِ مَا تَقَدَّمَ فَالرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ وَالْكَشْفُ الصَّادِقُ الَّتِي يَشْهَدُ فِيهَا اللَّهُ لَخَلِيفَتِهِ فِي أَرْضِهِ عِنْدَ الْمُكَلَّفِينَ نَصَ مِنَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ، وَالْإِعْرَاضُ عَنْهَا هُوَ إِعْرَاضٌ عَنِ النَّصِّ الْمُبَاشَرِ مِنَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى.

بنابراین طبق آن‌چه گذشت، رؤیای صادق و کشف صادق که در آن خداوند به حقانیت خلیفه‌اش برای مکلفان شهادت می‌دهد، نصی از جانب خدای سبحان است و اعراض از آن به معنای اعراض از نص مستقیم خدای سبحان است.

اما حدود حجیة هذا النص أي كون هذا النص حجة فقط على صاحبه أم أنه حجة على غير صاحبه، أو لو قلنا هل يمكن أن يكون هذا النص الإلهي حجة على غير صاحبه باعتبار أنَّ حجیته على صاحبه ثابتة؟

اما حدود حجیة این نص، یعنی این که آیا این نص فقط بر صاحبش حجت است یا این که بر غیر صاحبش نیز حجت است؛ یا این که اگر قائل به حجیت آن شویم، آیا ممکن است که این نص الهی حجت بر غیر صاحبش باشد، به اعتبار این که حجیتش بر صاحب خودش ثابت است؟

في الحقيقة إنّ هذا الأمر تكفل القرآن ببيانه، وأوضح بجلاء بأنّ النص الإلهي حجة على غير صاحبه، فرؤيا يوسف (عليه السلام) جعلها يعقوب دليلاً على أنّ يوسف خليفة الله في أرضه، ولهذا منعه من قصها على أخوته؛ لأنّ أخوته أبناء أنبياء ويعرفون الشريعة جيداً، ويعرفون موضع الرؤيا في دين الله وأنها نص إلهي على خليفته في أرضه، وبالتالي فعند سماعهم الرؤيا سيعرفون أنها في تشخيص يوسف (عليه السلام) خليفة الله في أرضه، فخاف يعقوب (عليه السلام) أن يحسدوا يوسف (عليه السلام)، وتعاد قصة ولدي آدم (عليه السلام) القديمة مع يوسف وأخوته، وهذا واضح لمن تدبر الآيات وأنصف نفسه ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ ❖ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿يوسف: ٤ - ٥﴾. يكيدون لك كما كاد قابيل لهابيل لما علم أنه وصي آدم (عليه السلام). إذن، النص الإلهي بهذا الطريق حجة على صاحبه وعلى غير صاحبه كما هو واضح في القرآن.

در حقیقت، قرآن کریم متکفل بیان این امر شده و به روشنی بیان کرده که نص الهی حجت بر غیر صاحبش نیز هست؛ حضرت یعقوب (ع) رؤیای حضرت یوسف (ع) را دلیل بر خلافت او در زمین قرار داد و به همین سبب او را از تعریف آن رؤیا برای برادرانش منع کرد، چون برادران یوسف (ع) پیامبرزاده بودند و شریعت را به خوبی می‌شناختند و جایگاه رؤیا در دین خدا و این که آن رؤیا نصی الهی بر خلافت حضرت یوسف (ع) در زمین است را به خوبی می‌دانستند و در نتیجه با شنیدن آن رؤیا می‌فهمند که معنایش مشخص کردن یوسف (ع) به عنوان مصداق خلیفه خدا در زمین است؛ لذا یعقوب (ع) ترسید که بر یوسف (ع) حسادت کنند و قصه قدیمی دو فرزند حضرت آدم (ع) درباره حضرت یوسف (ع) و برادرانش تکرار شود و این مطلب برای کسی که در آیات قرآن

تدبر کند و با خویش منصف باشد واضح است: «آن گاه که یوسف به پدرش گفت: پدرم، من در خواب دیدم یازده ستاره و خورشید و ماه برایم سجده کردند. گفت: ای پسرک من، خواب خود را برای برادرانت مگو که نقشه‌ای خطرناک بر ضد تو به کار می‌بندند، بدون شك شیطان برای انسان دشمنی آشکار است»^(۱). یعنی برایت نقشه می‌کشند، همان‌طور که قایل برای هابیل (ع)، هنگامی که فهمید او وصی آدم (ع) است، نقشه کشید. بنابراین، همچنان که از قرآن کریم روشن می‌شود، نصّ الهی به این طریق (رؤیا)، بر صاحبش و دیگران حجت است.

أما لو احتمل غير صاحب الرؤيا كذب من يقول إنه رأى الرؤيا، أو إن ما رآه حلم من الشيطان، أو من هوى النفس؛ عندها لا تكون لهذه الرؤيا حجية عليه وهنا نحتاج البحث في أمور هي:

اما اگر دیگران احتمال بدهند که صاحب رؤیا دروغ می‌گوید که رؤیا دیده، یا احتمال بدهند که آن‌چه دیده احلام شیطانی است، یا از هوای نفس خود اوست، در این هنگام رؤیای مزبور بر دیگری حجت نیست و در این جا نیازمند به بررسی و تحقیق در باره اموری هستیم:

۱. احتمال کذب من قال إنه رأى:

۱. احتمال دروغ گفتن کسی که می‌گوید رؤیا دیده است:

وهذا الأمر يندفع بأن تكون رؤى كثيرة ومستمرة ويراها أناس متفرقون، ولا رابط ولا علاقة بينهم قبل إيمانهم بداعي الحق، ليتصور من يسمع رؤاهم أنهم تواطئوا على الكذب، عندها لا يمكن إلا لمكابر معاند اتهام هؤلاء بالكذب؛ حيث يمتنع عقلاً تواطؤهم على الكذب، وبهذا تكون رؤاهم بمجموعها حجة على الناس غيرهم، ولو كان هؤلاء الذين رأوا الرؤى من مشارب وخلفيات عقائدية مختلفة، فإن الحجة ستكون أعظم ولا سبيل لرد شهادتهم بما رأوا وسمعوا من شهادة الله عندهم ونصه على خليفته في أرضه.

^۱. قرآن کریم، سوره یوسف، آیات ۴ - ۵.

این امر مردود خواهد بود، وقتی که رؤیایها زیاد و مستمر باشد و اشخاص متفرقه آن را ببینند، که هیچ ارتباطی بین آنها قبل از ایمان‌شان به دعوت کننده حق وجود نداشته باشد، تا کسی که رؤیاهای آنها را می‌شنود تصور کند که آنها تبانی بر دروغ کرده‌اند؛ در این صورت دیگر کسی نمی‌تواند این عده بسیار را متهم به کذب کند، مگر این که متکبر و غیر منطقی باشد؛ چون از نظر عقلی، تبانی این عده با این اوصاف بر دروغ امکان ندارد و به این سبب، مجموعه رؤیاهای آنها حجت بر سایر مردم خواهد بود و چنانچه کسانی که رؤیاهایی در تشخیص مصداق خلیفه خدا دیده‌اند از مشرب‌ها و پیشینه‌ها و عقاید گوناگون باشند، در این هنگام حجت عظیم‌تر خواهد بود و هیچ راهی برای رد و انکار شهادت آنها درباره آن چه که در ملکوت با شهادت و نص خدا درباره خلیفه‌اش دیده و شنیده‌اند، باقی نمی‌ماند.

۲. احتمال آن تګون الرؤیا من الشیطان:

۲. احتمال این که رؤیا از ناحیه شیطان باشد:

وهذا الأمر یندفع بأن یرکون فی الرؤیا خلیفة لله فی أرضه ثبتت خلافته للمتلقی، أو ملک من ملائکته، أو أن یرکون فیها اسم من أسماء الله، أو آیه من کتاب سماوی ثابت للمتلقی، أو أن یرکون فی الرؤیا رموز حکیمه لا یمکن أن تصدر من سفهاء کالشیطان وجنده.

این مسئله، این گونه رد می‌شود که در رؤیا، خلیفه خداوند در زمین باشد که خلافتش برای بیننده ثابت شده است، یا فرشته‌ای از فرشتگانش، یا در آن نامی از نام‌های خداوند باشد، یا آیه‌ای از کتاب آسمانی که برای بیننده ثابت باشد، یا اینکه در رؤیا، رمزهای حکیمانه‌ای باشد که امکان پذیر نیست که از سفیهانی همچون شیطان و سربازانش صادر شود.

وفي القرآن رد الله سبحانه وتعالى بقوله: ﴿وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ [الشعراء: ۲۱۰ - ۲۱۱] علی من قالوا إنَّ القرآن تنزلت به الشیاطین، فالله یقول لا، لیس للشیاطین سلطه و قدرة علی قراءة القرآن، فما ینبغی للشیطان أن یدعو للصالح کما فی القرآن، وإلا فکیف تقوم للشیطان قائمه وهو یدعو للصالح والخلق الکریم وذكر الله!

خداوند سبحان در قرآن کریم این فرضیه را که می‌گفتند شیاطین قرآن را نازل کرده‌اند، رد کرده است: «قرآن را شیاطین نازل نکرده‌اند، و سزاوار آنان نیست، و قدرت ندارند»^(۱). پس خداوند می‌فرماید نه، شیاطین تسلط و قدرتی بر قرائت قرآن ندارند؛ لذا آن‌گونه که در قرآن دعوت به صلاح می‌شود، برای شیطان شایسته نیست که دعوت به صلاح کند، وگرنه چطور برای شیطان پایگاهی استوار باشد در حالی که بخواهد دعوت به صلاح و اخلاق کریمه و یاد خدا بکند؟!

وإذا كانت هذه الأمور التي ذكرت في القرآن جاء بها الشيطان، فكيف إذن سيدعو للشر ومتى وأين، ثم هل الشيطان يحارب نفسه؟!!! ما ينبغي له أن يفعل هذا، اگر این اموری که در قرآن ذکر شده را شیطان آورده باشد، پس چطور و کجا و چه وقت دعوت به شر می‌کند؟ آیا شیطان با خودش در جنگ است؟ قطعاً که چنین نمی‌کند.

كما أن الشيطان لا يمكنه تلاوة كلمات الله، أو يتمثل برموز ملكوت السماوات وبخلفاء الله وملائكة الله وبأسماء الله، وإذا أمكنه فعل هذا فلم يعد الملكوت بيد الله بل أصبح بيد الشيطان، ولم يعد هناك مجال للاطمئنان إلى أي شيء يأتي من الملكوت، وبهذا يتم الطعن بكل رسالات السماء وبكل خلفاء الله بالقول إنهم توهّموا وإنّ ما رأوه هو الشيطان وإنه تمثّل لهم بصورة ملاك وقرأ لهم كلاماً على أنه كلام من الله.... إلخ، ولهذا اختصر الأمر سبحانه وتعالى وقال: ﴿وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ أي لا يمكنهم قراءة القرآن فكيف تقولون إنهم تنزلوا به؟!!!

همچنان که شیطان نمی‌تواند کلمات خدا را تلاوت کند یا به شکل رموز ملکوت آسمان‌ها یا خلفای خدا و ملائکه و اسماء الهی شود؛ و اگر این کارها برایش ممکن بود، پس دیگر نباید ملکوت به دست خداوند شمرده می‌شد، بلکه باید به دست شیطان قلمداد می‌گردید و دیگر مجال برای اطمینان به هیچ چیزی که از ملکوت بیاید باقی نمی‌ماند، و در این صورت بر همه رسالت‌های آسمانی و همه خلفای الهی طعن و ایراد وارد می‌شد که شاید همه توهّم بوده و آن‌چه دیده‌اند

^۱. قرآن کریم، سوره شعراء، آیات ۲۱۰ - ۲۱۱.

شیطان بوده و خود شیطان برایشان به صورت ملائکه ظهور کرده و کلامی را به عنوان کلام خدا برایشان می‌خوانده و؛ و به همین خاطر خداوند سبحان به همین مقدار اکتفا کرده و فرموده: «وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَظِيلُونَ»، یعنی قرائت قرآن برایشان ممکن نیست؛ پس چطور این قرآن را نازل کرده باشند؟!

فإذا كانوا عاجزين عن إحياء القرآن أو بعض آيات القرآن، فكيف يمكن أن يقول شخص بجهالة وهو يدّعي العلم: إن الشياطين يتمثلون برسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) في الرؤيا؟! هل يقبل العقل أنّ الشيطان عاجز عن التنزل بالقرآن وقراءته وهو قادر على التمثّل بمحمد (صلى الله عليه وآله)، ومحمد هو كلمة الله التامة والقرآن الناطق؟! هذه والله قسمة ضيزى.

پس وقتی از وحی قرآن یا بعضی از آیات قرآن عاجز هستند، پس چطور ممکن است که شخصی مدعی علم از روی جهالتش بگوید که شیاطین به صورت رسول الله (ص) در رؤیا نمایان می‌شوند؟! آیا عقل قبول می‌کند که شیطان از تنزیل قرآن و قرائت آن عاجز باشد، اما بر نمایان شدن به صورت محمد (ص) قادر باشد، در حالی که محمد (ص) کلمه تام خدا و قرآن ناطق است؟ به خدا سوگند! این مسئله، قسمت ناعادلانه است.

هل وصل الأمر إلى التقوّل على رسول الله (صلى الله عليه وآله) والتجرؤ عليه بهذا الأمر العظيم، وأنّ يقول من يدّعون العلم إنّ الشيطان يتمثل برسول الله (صلى الله عليه وآله) دون أن يكون لديهم دليل، بل فقط تقول لرد دعوة الحق ﴿مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ [الكهف: ٥]،

آیا کار به جایی رسیده که بر رسول خدا (ص) دروغ ببندند و به وسیله چنین امر عظیمی بر او جرأت و گستاخی کنند و مدعیان علم بگویند که شیطان به شکل رسول الله (ص) در می‌آید، بدون این که دلیلی داشته باشند، بلکه صرفاً به جهت رد و انکار دعوت حق این سخنان را می‌گویند: «نه

آنان به این یقین و دانشی دارند و نه پدران شان؛ سخن بزرگی از دهانشان خارج می شود؛ آنان جز دروغ نمی گویند»^(۱).

ثم هل يعتبر نفسه عاقلاً وصاحب علم من يقول إنّ الشيطان يمكنه التمثيل بالأنبياء والأوصياء وبالملائكة، إذن فماذا يبقى من الدين لو أمكن الشيطان التمثيل بالأرواح الطاهرة، وكيف ميّز الأنبياء والرسل وحي الله وعلموا أنه من الله وليس من الشيطان، وأنّ الذي كان يوحي لهم ملك وليس شيطاناً؟! كيف علم إذن محمد (صلى الله عليه وآله) أنّ الذي كلّمه جبرائيل وليس الشيطان؟! على حسب قولهم إنّ الشيطان يمكنه التمثيل بجبرائيل أيضاً لأنهم جوزوا تمثله بمحمد (صلى الله عليه وآله) وهو أعظم من جبرائيل، هل كان على الأنبياء أن يطلبوا من كل ملك يكلمهم ويوحي لهم معجزة ليعلموا أنه ملك ومن الله وليس شيطاناً، ثم عندما يكون الوحي للأنبياء بالرؤيا، كيف سيميزون أنه وحي من الله وليس شيطاناً تمثل لهم بصورة ملك؟! والله إنّ من يقولون بتمثيل الشيطان بمحمد (صلى الله عليه وآله) وبالأوصياء وبالملائكة قد فتحوا باباً عظيماً للشيطان وجنده من الملحدّين، لا يبقى من دين الله شيئاً وأمكنوا من أعناقهم لو كانوا يفقهون.

آیا چنین شخصی خود را عاقل و صاحب علم می داند که می گوید شیطان می تواند به شکل انبیاء و اوصیاء و فرشتگان در آید؟ اگر شیطان امکان تمثّل به ارواح طاهره را داشته باشد، چه چیزی از دین خدا باقی می ماند و چگونه انبیاء و رسولان (ع) وحي خدا را تمییز دادند و دانستند که از ناحیه خداست نه از ناحیه شیطان؟ و آن کسی که برایشان وحي می کند فرشته است، نه شیطان؟! در این صورت حضرت محمد (ص) چطور دانست آن که با او سخن می گوید جبرئیل (ع) است نه شیطان؟! بر حسب سخن آن ها شیطان می تواند به شکل جبرئیل (ع) نیز در آید، چون آن ها تمثیل شیطان به صورت محمد (ص) را جایز می دانند، در حالی که بلند مرتبه تر از جبرئیل (ع) است! همچنین طبق نظر آن ها، آیا انبیاء (ع) موظف بودند که از هر فرشته ای که با آنان سخن می گوید و به آن ها وحي می کند، معجزه ای طلب کنند تا بفهمند که فرشته و از جانب خداست، نه شیطان؟! آنگاه در مواقعی که وحي برای انبیاء (ع) از طریق رؤیا بوده، چطور تمییز می دادند که این وحي از

^۱. قرآن کریم، سوره کهف، آیه ۵.

خداست، نه شیطانی که به صورت فرشته به سراغشان آمده است؟! به خدا سوگند کسانی که می‌گویند شیطان می‌تواند به شکل محمد (ص) و اوصیاء (ع) و فرشتگان درآید، باب بزرگی برای شیطان و سربازان ملحد و خداناباورش باز کرده که دیگر هیچ چیزی از دین خدا را باقی نمی‌گذارد و اگر بفهمند، با همین سخن باطل، شیاطین و ملحدین را بر گرده خود سوار کرده‌اند.

هل علم من يدعون العلم عظم الجريمة التي أقدموا عليها!!!؟ هم الآن طعنوا بكل الكتب السماوية وبمصادقية كل الأنبياء والمرسلين وبالقرآن من بائه إلى سینه؟! فعلى من تجرأ على دين الله وعلى رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) بقوله إنَّ الشيطان يتمثل بمحمد (صلى الله عليه وآله) والأنبياء والأوصياء (عليهم السلام) أن يتوب إلى الله ويستغفر ربه، فهذه الحقائق تتبين للناس وهم يتعرفون عليها يوماً بعد يوم، وينكشف لهم زيف أهل الباطل وجهلهم وتجروهم على الله وملكوته وعلى رسوله وعلى الأئمة (عليه السلام).

آیا مدعیان علم، بزرگی این جرمی که مرتکب شده‌اند را می‌فهمند؟ اکنون به همه کتاب‌های آسمانی و مصداق همه انبیاء و رسولان و قرآن از الف تا یاء آن طعنه و ایراد وارد کردند. کسی که بر دین خدا و بر رسول خدا محمد (ص) جرأت و گستاخی کرده و گفته است که شیطان به صورت محمد (ص) و انبیاء و اوصیاء (ع) متمثل می‌شود، باید به خدا برگردد و از پروردگارش استغفار کند، چون این حقایق، روزی برای مردم روشن خواهد شد و مردم روز به روز این‌ها را خواهند شناخت و تقلب و جهالت و گستاخی اهل باطل و جرأت آن‌ها بر خدا و ملکوت و رسولان و ائمه (ع) برایشان روشن خواهد شد.

إذن، فالرؤيا التي تحتوي ذكر الله أو خلفاء الله أو ملائكة الله ليست من الشيطان حتماً، بل من الله ومن ملكوت الله ومن ملائكة الله ومن الأرواح الطاهرة.

بنابراین، رؤیایی که حاوی ذکر خدا یا خلفای خدا یا ملائکه الهی باشد، هرگز از جانب شیطان نیست، بلکه از ناحیه خدا و از سمت ملکوت الهی و ملائکه الهی و ارواح پاکیزه است.

وقد روى المسلمون أنّ الشيطان لا يتمثل بالرسول محمد (صلى الله عليه وآله)، وهذا نموذج منه:

همه مسلمانان روايت کرده‌اند که شیطان نمی‌تواند به صورت رسول الله محمد (ص) نمایان شود و این نمونه‌ای از آن است:

«عن علي بن الحسين بن علي بن فضال، عن أبيه، عن أبي الحسن علي بن موسى الرضا (عليه السلام): أنّه قال له رجل من أهل خراسان: يا ابن رسول الله: رأيت رسول الله (صلى الله عليه وآله) في المنام كأنّه يقول لي: كيف أنتم إذا دفن في أرضكم بضعتي واستحفظتم وديعتي وغيب في ثراكم نجمي؟!»

فقال له الرضا (عليه السلام): أنا المدفون في أرضكم، وأنا بضعة نبيكم، فأنا الوديعة والنجم، ألا ومن زارني وهو يعرف ما أوجب الله تبارك وتعالى من حقي وطاعتي فأنا وآبائي شفعاؤه يوم القيامة، ومن كنّا شفعاؤه نجا ولو كان عليه مثل وزر الثقلين الجن والإنس. ولقد حدثني أبي، عن جدي، عن أبيه، عن آبائه أنّ رسول الله (صلى الله عليه وآله) قال: من رآني في منامه فقد رآني؛ لأنّ الشيطان لا يتمثل في صورتني ولا في صورة أحد من أوصيائي، ولا في صورة أحد من شيعتهم. وإنّ الرؤيا الصادقة جزء من سبعين جزءاً من النبوة^(١).

* حسن بن علی بن فضال روایت می‌کند که شخصی از اهل خراسان به حضرت رضا (ع) عرض کرد: (ای فرزند پیامبر، رسول خدا (ص) را در خواب دیدم که گویا به من می‌گوید: حال شما چطور است هنگامی که در زمین شما پاره تن من دفن شود و حافظ امانت من شوید و ستاره من در خاک شما نهان شود؟ امام رضا (ع) به او فرمود: من در زمین شما دفن می‌شوم و من پاره تن پیامبرتان هستم و من آن امانت و ستاره‌ام. آگاه باشید که هرکس زیارت کند در حالی که آن‌چه خدا از حقم و اطاعتم واجب کرده را بشناسد، من و پدرانم شفیع او در روز قیامت هستیم و هرکه ما شفیع او شویم نجات می‌یابد، اگرچه مانند بار همه ثقلین (جن و انس) بر دوش او باشد؛ و پدرم از جدم از پدرش روایت کرد که رسول خدا (ص) فرمود: هرکه مرا در خوابش ببیند، پس خود مرا دیده است، چون

١. من لا يحضره الفقيه - الصدوق: ج ٢ ص ٥٨٤؛ عيون أخبار الرضا (عليه السلام) - الصدوق: ج ١ ص ٢٨٧؛ الأمالي - الصدوق: ص ١٢٠؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ٤٩ ص ٢٨٣.

شیطان به صورت من و هیچ یک از اوصیاء من و هیچ یک از شیعیان آن‌ها نمایان نمی‌شود؛ و همانا رؤیای صادق جزئی از هفتاد جزء نبوت است)).^(۱)

أما قول بعضهم^(۲) بأنَّ المقصود بالحديث هو فقط من رأى الرسول في الدنيا ويعرف صورته المادية، فهذا تنقضه نفس الرواية؛ حيث إنّ الإمام الرضا (عليه السلام) يعلم يقيناً أنّ الشخص الذي قصّ عليه الرؤيا لم يرَ رسول الله محمداً (صلى الله عليه وآله) ومع هذا قال له: من رأى الرسول فقد رآه فإنّ الشيطان لا يتمثل به، وهو يوجه الكلام له ويقصد بالكلام رؤياه بالتحديد.

اما سخن برخی از این مدعیان^(۳) به این مضمون که مقصود از حدیث، فقط کسانی هستند که رسول الله (ص) را در دنیا دیده و شکل مادی او را می‌شناسند، همین روایت یاد شده سخن آن‌ها را نقض می‌کند، چون امام رضا (ع) به یقین می‌داند که این شخصی که رؤیا را برایش نقل می‌کند، قطعاً رسول الله (ص) را ندیده و با این حال، حضرت فرمود: هر که رسول الله (ص) را ببیند خود او را دیده، چون شیطان به صورت او ظاهر نمی‌شود، در حالی که امام رضا (ع) روی سخنش با اوست و به‌طور خاص، رؤیای او را اراده کرده است که رسول خدا (ص) را در بیداری ندیده است.

إذن، فهذا الشرط - الذي وضعه بعضهم - بأنّ الرائي لابد أن يكون قد رأى الرسول في الحياة الجسمانية منقوض بهذه الرواية، وبما تقدم من الكلام قبلها، بل هو أصلاً شرط من أهوائهم وأوهامهم ولا دليل عندهم عليه إلا العناد والكبر.

^۱ من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۵۸۴؛ الأمالی (صدوق)، ص ۶۴؛ عیون أخبار الرضا (ع) ج ۲، ص ۲۵۷؛ بحار الأنوار، ج ۴۹، ص ۲۸۳.
^۲ رغم أنه قول ساذج ولا يصدر من شخص لديه شيء - ولو بسيط - من العلم، ولكنه للأسف صدر ممن يدعون العلم ومن مشايخ يظهر في الفضائيات كما نقل لي بعض المؤمنين، ولهذا رددت عليه لكي لا يخدع الناس، وكذلك لتكشف لهم ضحالة هؤلاء المدعين ومدى جهلهم وتخطيطهم العشوائي، وأيضاً لعل هؤلاء يتوبوا ويستغفروا ربهم بعد أن يتبين لهم الحق، وأن قولهم باطل.

^۳ علی‌رغم این که این سخن ساده و سخیفانه‌ای است که از شخصی که حتی اندکی علم داشته باشد صادر نمی‌شود، اما متأسفانه همین سخن از مدعیان علم و شیوخی که در شبکه‌های ماهواره‌ای ظاهر می‌شوند (چنان که بعضی از مؤمنین برایم نقل کرده‌اند) صادر شده و به همین سبب پاسخ این اشکال را دادم تا مردم را فریب ندهند، همچنین برای این که سطحی بودن این مدعیان و اوج جهل و اشتباه آن‌ها برایشان آشکار شود و همچنین برای این که شاید توبه و استغفار کنند پس از آن که برایشان حق روشن شد و فهمیدند که قول آن‌ها باطل بوده‌است.

بنابراین، شرطی که بعضی از آن‌ها قرار داده‌اند - این که صاحب رؤیا باید قبلاً رسول خدا (ص) را در زندگی جسمانی دیده باشد - با این روایت و با آن چه قبلاً بیان کردیم، نقض می‌شود، بلکه این گفته اساساً شرطی از هواهای نفسانی و اوهام آن‌هاست و هیچ دلیلی نزد آن‌ها جز عناد و تکبر ندارد.

فهل من المعقول أن نقبل لكل أحد أن يضع شروطاً في الأمور الدينية والعقائدية وبدون دليل شرعي عليها؟! بل والدليل قائم بالضد من الشرط الموضوع،
بنابراین، آیا معقول است قبول کنیم که هر کس بدون دلیل شرعی، شروطی در امور دینی و اعتقادی بگذارد؟! بلکه اساساً دلیل بر ضد این شرط جعلی داریم.

ثم إنهم إذا اشترطوا هذا مع الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) فكيف سيترد هذا الشرط مع الملائكة؟! فهل أيضاً يقولون: إنَّ الذي يرى الملائكة في الرؤيا لابد أن يكون قد رآهم في الحياة الجسمانية وإلا فهم شياطين؟!
آنگاه این مدعیان که چنین شرطی را درباره رسول خدا (ص) قرار دادند، آیا درباره ملائکه نیز همین شرط را قائل هستند؟ یعنی می‌گویند کسی که ملائکه را در رؤیا می‌بیند باید آن‌ها را در همین زندگی مادی دیده باشد، وگرنه آن‌ها شیاطین هستند؟!

ثم إنَّ كل الأنبياء ومنهم محمد (صلى الله عليه وآله) كانت بداية رسالاتهم أن يروا ملائكة الله في الرؤيا والكشف ويكلمونهم وهي رؤيتهم الأولى لهم، فهل لو كان من يسمون أنفسهم اليوم بـ (علماء الإسلام) موجودون في زمن الأنبياء السابقين الذين يؤمنون بهم، هل كانوا سيواجهونهم بنفس هذا الكلام، يعني هل يقولون للأنبياء: وما أدراكم ربما هذا الشيطان جاءكم وتمثل بالملائكة، أو الشيطان جاءك وأصحابك يا محمد (صلى الله عليه وآله) وتمثل بموسى (عليه السلام) أو بعبسى (عليه السلام)، فأنت وأصحابك لم تروا موسى (عليه السلام) في الحياة الجسمانية؟!

همه انبیاء و از جمله حضرت محمد (ص) آغاز رسالت‌شان این‌گونه بوده که ملائکه را در رؤیا و کشف می‌دیدند و با آن‌ها سخن می‌گفتند و آن کشف و رؤیا نخستین رؤیت آن‌ها بوده است؛ پس کسانی که امروز خود را علمای اسلام می‌نامند اگر در زمان انبیای گذشته (که به آن‌ها ایمان دارند) زندگی می‌کردند، آیا با همین سخن و اشکال روبروی آن‌ها قرار می‌گرفتند، یعنی به انبیاء می‌گفتند که شما از کجا می‌دانید و شاید این شیطان باشد که برای شما به صورت ملائکه نمایان شده است یا به رسول الله محمد (ص) می‌گفتند که شیطان نزد تو و اصحاب آمده و به صورت موسی (ع) و عیسی (ع) نمایان شده، چون تو و اصحاب هرگز موسی (ع) را در این زندگی مادی ندیده‌اید؟!

ثم هل يعلم علماء الضلال أنّ هذا الكلام واجه به أشباههم محمداً (صلى الله عليه وآله) والأنبياء قبله، فردّوا شهادة الله لعباده، وردوا نص الله على محمد (صلى الله عليه وآله) نبيه بالرؤيا التي يراها الناس فقالوا كقولهم اليوم: ﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ﴾ [الأنبياء: ۵].

آیا علمای گمراهی می‌دانند که این، سخنی است که افراد مشابه آنان، با محمد (ص) و پیامبران پیش از ایشان مواجه شدند؟ در نتیجه گواهی خداوند، نسبت به بندگان را رد کردند و نص خداوند، نسبت به محمد (ص) پیامبرش را رد کردند، که با رؤیایی بود که مردم، آن را دیدند و مانند سخن امروز آنان را بیان کردند: «گفتند: بلکه خواب‌هایی آشفته و پریشان است، بلکه آن را به دروغ برافته، بلکه او شاعر [خیال‌پردازی] است، [اگر فرستاده خداست] باید برای ما معجزه‌ای بیاورد مانند معجزه‌هایی که پیامبران گذشته را [با آن‌ها] فرستادند»^(۱).

والحقيقة التي يجهلها هؤلاء إنّ الشيطان لا يتجرأ وليس له أن يري أحداً رؤيا أنه خليفة الله في أرضه، أو أنّ فلاناً هو خليفة الله في أرضه، بل أحلام الشيطان أعاذنا الله هي أحلام تحزين وأحلام سفهية.

^۱. قرآن کریم، سوره انبیاء، آیه ۵.

حقیقتی که این گروه به آن جاهل هستند این است که شیاطین جرأت ندارند و نمی‌توانند به کسی رؤیا نشان دهند، به این که او خلیفه خدا در زمین است یا که فلان شخص، خلیفه خدا در زمین است، بلکه رؤیاهای شیطان (نعوذ بالله)، همان خواب‌های ناراحت‌کننده و سفیهانه است.

۳. احتمال آن تکنون الرؤیا من هوی النفس:

۳. احتمال این که رؤیا از تلقین و خواسته نفسانی باشد:

وهذا أمر يندفع بنفس ما قلته في الأمر الأول؛ لأنه في الحقيقة أيضاً كذب، حيث لا يوجد شيء اسمه أن شخصاً يرى رؤياً أو كشفاً من نفسه بأنه خليفة الله أو فلان من الناس خليفة الله، بل حقيقة الأمر أن هذا الشخص يوهم نفسه بأنه رأى، وهو في الحقيقة فقط توهم وأوهم نفسه. ولهذا قلت هوى النفس، فهو في الحقيقة كما يقولون: "كذب الكذبة وصدقها"، فهو عن عمد يوهم نفسه بما يتمي وبما يوافق هواه ويصدق وهمه على أنه حقيقة^(١).

این امر نیز به همان دلیلی که در مورد اول گفتم مردود است، زیرا در حقیقت، دروغ است، چون اصلاً چیزی به این عنوان وجود ندارد که شخصی رؤیا یا کشفی از خودش ببیند که خلیفه خداست یا فلان انسان خلیفه خداست؛ بلکه حقیقت امر این است که این شخص به خودش توهم القاء می‌کند که رؤیا دیده، در حالی که ندیده و در حقیقت، تنها یک توهم است که به خودش القاء می‌کند و به همین جهت گفتم: هوای نفس؛ چون در حقیقت آن‌گونه که می‌گویند: «دروغی را

١. الإنسان في يقظته ونومه بين ثلاثة أمور لا غير هي: (النور، النفس، الظلمة)، أو لنقل: (الله، النفس، الجهل)، أو لنقل: (رسل الله من ملائكة وأرواح طيبة، النفس، الشيطان وجنده)، إذن هي ثلاثة جهات؛ جهة هي نفس الإنسان، وجهة هي الخير، وجهة هي الشر، فحتى بدون أي رؤيا أو كشف أي إنسان عندما تدور في ذهنه الأفكار فهي إما خير وداعي للخير فهي من الله، وإما شر وداعي للشر فهي من الشيطان، وإما أوهام فهي من هوى النفس. فلا يوجد شيء آخر غير هذه الثلاثة، وهي نفسها تطرد مع الرؤيا ومع الكشف في اليقظة، فالإنسان في نومه بين هذه الثلاثة، ولهذا فمن نام ذاكراً لله وللخير وللنور يرى من الله إن شاء الله، ومن نام غافلاً عن ذكر الله ربما رأى تحزيباً من الشيطان أو كما يسمى بالعامية (كابوس)، ومن نام طالباً للجاه وللمنصب ربما أوهم نفسه بأوهام تناسب ما يطلب لإرضاء الأنا المتنفخة في داخله، وهوى نفسه أيضاً يمكن أن يكون في اليقظة أي أن يرى الإنسان كشفاً من الله أو يريه الشيطان أو يرى ويسمع من هوى نفسه.

ساخت و تصدیقش کرد»، یعنی او عمداً به خودش چیزی را القاء می‌کند که دوست دارد و با هوای نفسش موافق است و همان وهم خود را تصدیق می‌کند که انگار حقیقت است.^(۱)

فالنّیجة: إنّ الرّوی الصّادقة هی وحی ونص من الله عند خلقه، یعرفهم به علی خلیفته فی أرضه، وهی باعتبارها وحیاً إلهیاً فهي دلیل مستقل إنّ تحققت فیها الشّروط. وبعد آدم لا بد أن يكون مع الخلیفة نص من خلیفة سابق لتوفره، فإن لم یکن حاملاً لهذا النص ستكون الرّوی المدعاة مجرد أكاذیب تواطأ علیها كذابون لتأیید مذهبهم ودينهم المنحرف المخالف للدين الحق والعقيدة الحق؛ وهی نص خلفاء الله فی أرضه بعضهم علی بعض، وكما یمكن معرفة أنها أكاذیب من إمكان تواطئ المدعیین لها علی الكذب مثلاً.

بنابراین نتیجه این است که رؤیاهای صادق همان وحی و نص الهی نزد آفریدگان است که به وسیله آن خلیفه خدا در زمین را می‌شناسند و به اعتبار این که وحی الهی محسوب می‌شود، در صورت تحقق شروط، دلیل مستقلی برای شناخت خلیفه خدا به شمار می‌رود. بعد از آدم (ع) هر خلیفه‌ای ناچار باید نصّی از خلیفه گذشته داشته باشد، چون این امر برایش در دسترس است؛ پس اگر حامل چنین نصّی نباشد، رؤیای ادعا شده، صرفاً دروغ‌هایی است که دروغ‌گویان برای تأیید مذهب خود و دین منحرفشان - که مخالف دین حق و عقیده حق است - بر آن جمع شدند. این نص خلفای خداوند در زمین، نسبت به یکدیگر است. همان‌طور که دروغ بودن آن، مثلاً از خلال امکان همدستی مدعیان دروغ به رؤیا امکان‌پذیر است.

^۱. انسان در بیداری و خوابش همیشه بین سه امر است و چیزی بیرون از این‌ها نیست: نور، نفس، ظلمت یا به عبارت دیگر: خدا، نفس، جهل؛ یا به عبارت دیگر: فرستادگان خدا یعنی فرشتگان و ارواح پاکیزه، نفس، شیطان و سربازانش. بنابراین سه جهت وجود دارد: جهتی که همان نفس انسان است و جهتی که خیر است و جهتی که شرّ است؛ پس حتی بدون هیچ رؤیا یا کشفی، هر انسانی هنگامی که در ذهنش افکاری می‌چرخد، یا خیر و دعوت‌کننده به خیر است که در این صورت از سمت خداست، یا شر و دعوت‌کننده به شرّ است که در این صورت از شیطان است، یا اوهام و تخیلاتی است، پس از هوای نفس است. چیزی غیر از این سه یافت نمی‌شود. همین جهات سه‌گانه در رؤیا و کشف در بیداری نیز جاری است؛ پس انسان در خوابش بین همین سه جهت است. برای همین، کسی که با نام و یاد خدا و خیر و نور می‌خواهد، اگر خدا بخواهد چیزی از جانب خداوند می‌بیند و آن که با غفلت از یاد خدا بخوابد، چه بسا امر ناراحت‌کننده‌ای از شیطان می‌بیند که در عرف، عوام به آن کابوس می‌گویند و آن که در طلب جاه و منصب بخوابد، چه بسا اوهامی به خود القاء می‌کند که مناسب با خواسته خود او برای جلب رضایت‌آنا و منیت دمیده شده در درون اوست. همین سه امر در بیداری از طریق کشف نیز در دسترس است، یعنی ممکن است انسان در زمان بیداری کشفی از ناحیه خداوند ببیند یا این که شیطان چیزی را به او نشان دهد یا این که از هوای نفس خود و تلقینات و تخیلات خود چیزی ببیند یا بشنود.

ولا يجب الالتفات للرؤى المدعاة في نفي خلافة الله في أرضه عن شخص؛ لأن ما ثبت شرعاً هو أنها تأتي كدليل تشخيص، ولم يثبت شرعاً أنها تأتي كدليل معارضة أو نفي، ولا يجب الالتفات للرؤى في تحديد الأحكام الفقهية والعقائد إلا إن أقرّها خليفة الله؛ لأنّ الدين يبيّنه خليفة الله القائم به بأمر الله.

لازم نیست به رؤیاهای ادعایی کسی در نفي خلافت الهی توجه کرد، چون با دلیل شرعی ثابت شده که رؤیا به عنوان یک دلیل تشخیصی می آید، اما از دلیل شرعی ثابت نشده که رؤیا به مثابه یک دلیل معارضه یا نفي خلافت یک شخص بیاید. همچنین لازم نیست به رؤیاهای در تعیین احکام فقهی و عقاید توجه کرد، مگر در صورتی که خلیفه خدا به آن احکام و عقاید خاص اقرار کند، چون دین خدا همان است که خلیفه خدا که به امر پروردگار، قائم به آن است بیان می کند.

محاولة بائسة:

تلاش عاجزانه

﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَاتُ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ﴾ [الأنبياء: ٥]
 هذا القول يكرّره الذين يكفرون بملكوت السماوات ويكذبون رسل الله في كل زمان، يكررونه مع كل رسالة وكأنهم تواصلوا به وبتكراره.

«گفتند: بلکه خواب‌هایی آشفته و پریشان است، بلکه آن را به دروغ بر بافته، بلکه او شاعر [خیال‌پردازی] است، [اگر فرستاده خداست] باید برای ما معجزه‌ای بیاورد مانند معجزاتی که پیامبران گذشته را [با آنها] فرستادند»^(۱). این سخن را کافران به ملکوت آسمان و تکذیب‌کنندگان رسولان خدا در هر زمان و در مقابل رسالت هر رسولی تکرار می‌کنند، به‌طوری که گویا همدیگر را به گفتن این کلام و تکرارش توصیه کرده‌اند.

^۱. قرآن کریم، سوره انبیاء، آیه ۵.

ومن محاولاتهم البائسة لإثبات أنّ رؤى المؤمنين ما هي إلا أضغاث أحلام؛ هو الكذب على الله وافتراء رؤى مكذوبة ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِباً أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ [الأنعام: ۹۳].

یکی از تلاش‌های عاجزانه آن‌ها برای اثبات این که رؤیای مؤمنان خواب‌های پریشان است، این است که بر خدا دروغ می‌بندند و خواب‌های دروغینی تعریف می‌کنند: «چه کسی ستم‌کارتر از کسی است که به خدا دروغ می‌بندد، یا می‌گوید: به من وحی شده؛ در حالی که چیزی به او وحی نشده است، و نیز کسی که بگوید: من به‌زودی مانند آن‌چه خدا نازل کرده نازل می‌کنم؟! ای کاش ستمکاران را هنگامی که در سختی‌ها و شدايد مرگ‌اند ببینی در حالی که فرشتگان دست‌های خود را [به‌سوی آنان] گشوده [و فریاد می‌زنند] جان‌تان را بیرون کنید، امروز به‌سبب سخنانی که به ناحق درباره خدا می‌گفتید و از پذیرفتن آیات او تکبر می‌کردید، به عذاب خوارکننده‌ای مجازات می‌شوید»^(۱).

هو أمر عند الله عظيم، ولكنه عند هؤلاء المنكوسين هين. فهم بكل سهولة يقومون بتأليف رؤى مكذوبة ضد خليفة الله في زمانهم، في محاولة بائسة للطعن بشهادة الله أمام المؤمنين، وفي نفس الوقت هم يقولون إنهم لا يعتقدون بالرؤيا وبأنها دليل تشخيص لخليفة الله في أرضه، وهذا يكشف كذبتهم ومحاولتهم للفرار من إلزامهم بآلاف الرؤى الواضحة والموافقة لنص تشخيص خليفة الله، والتي رآها عدد من الناس يمتنع تواطؤهم على الكذب. این مسئله‌ای است که نزد خداوند، بزرگ است. ولی نزد این افراد وارونه، آسان است. آنان به‌راحتی، اقدام به درست کردن رؤیاهای دروغین، علیه خلیفه خداوند در زمانشان می‌کنند؛ و این کارشان، تلاش ناامیدانه‌ای برای طعنه‌زدن به گواهی خداوند، در مقابل مؤمنین است؛ درحالی که آنان می‌گویند به رؤیا اعتقاد ندارند و اینکه دلیل تشخيص خلیفه خداوند در زمین باشد. این مسئله، از دروغ آنان پرده بر می‌دارد و تلاش می‌کنند که از مُلزم شدن به هزاران رؤیای روشن و موافق با

^۱. قرآن کریم، سوره انعام، آیه ۹۳.

نصّ تشخيصی خلیفه خداوند فرار کنند. همان چیزی که تعدادی از مردم، آن را دیدند که همدستی آنان بر دروغ ممتنع است.

وأيضاً هؤلاء المنكوسون عندما يكذبون ويؤلفون رؤى لا يلتفتون إلى أنّ هذا الأمر أصبح كشفه بسيطاً جداً بعد آدم (عليه السلام)؛ حيث إنّ هناك نصّاً من خليفة سابق وهو نص إلهي، فنص الله على خليفته بالرؤيا حتماً مطابق له ولا يخالفه، وبالتالي فكل من يؤلف رؤيا كذباً وزوراً مخالفة لنص الخليفة السابق يتبين أنه كاذب على الله^(۱).

همچنین این افراد هنگامی که دروغ می‌گویند و خواب‌های دروغینی را گردآوری می‌کنند، به این امر توجه ندارند که کشف این امر بعد از حضرت آدم (ع) بسیار ساده گشته، چون نصّی از خلیفه گذشته که همان نص خداست وجود دارد؛ پس نص خداوند بر خلیفه‌اش از طریق رؤیا حتماً مطابق با نص خداوند بر خلیفه‌اش از طریق خلیفه سابق است و امکان ندارد که مخالف آن باشد؛ و در نتیجه، هرکس رؤیای دروغینی گردآوری می‌کند که مخالف نص خلیفه گذشته است، همان سخن و ادعای رؤیایش نشان می‌دهد که او به خدا دروغ می‌بندد.^(۲)

وعموماً، هم یزیدون الوصول إلى نتيجة من هذا الكذب؛ وهي الطعن في الرؤيا عموماً وفي أهميتها، فكأنهم يقولون إنّ رؤاهم (المكذوبة) تنقض رؤى المؤمنين (الصادقة)، فتسقط حجیة رؤى المؤمنین، أي أنهم يحاولون أو یزیدون الطعن في ملكوت السماوات من خلال الافتراء على ملكوت السماوات، أي بطريقة غاية في الخبث والشیطنة، فهم یزیدون أنّ یقولوا: إنّ الأخبار التي أتت من ملكوت السماوات متضاربة، وبالتالي تتساقط. وهذا یعنی أنهم یعتقدون ببطلان الرؤى من رأس وأنها لا قيمة ولا حجیة لها أصلاً. فالذي یعتقد أنّ الرؤى من

۱. ربما یشكل هؤلاء الكاذبون؛ ویقولون: لماذا لا یكون المخالف لنا هو الكاذب؟

وهذا جوابه بعرض رؤاهم ورؤى مخالفهم على نص خليفة الله السابق الموصوف بأنه عاصم من الضلال، فالرؤى التي تطابقه هي الصادقة؛ لأن الله واحد وقوله واحد، والتي تخالفه یتبین أنّها رؤى مكذوبة أو مجرد أوهام نفس شیطانية.

۲. گاهی این دروغگویان اشکال می‌گیرند و می‌گویند: از کجا معلوم است که رؤیای مخالف ما دروغ نباشد؟!

پاسخ این نیز تنها با عرضه کردن رؤیای آن‌ها و رؤیای مخالفان‌شان بر نص خلیفه گذشته خدا که موصوف به «بازدارنده از گمراهی» است روشن می‌شود؛ پس رؤیاهایی که موافق با آن نص تشخيصی و وصیت خلیفه قبل باشد صادق است، چون خدایکی است و کلام او نیز یکی است؛ و آن رؤیاهایی که مخالف با نص و وصیت خلیفه سابق است، دروغین بوده یا صرف اوهام نفس شیطانی است.

ملکوت السماوات، وأنها كلام الله يعلم قطعاً وبقيناً أنها تصب في اتجاه واحد وتشير لحقيقة واحدة؛ لأنها كلمات الله وبالتالي فلا تضارب حقيقي بينها. نعم، هناك تضارب بين رؤى حقيقية وأكاذيب وأوهام وسفاهات شيطانية تبدأ بالطعن برؤى المؤمنين، ثم الطعن بملكوت السماوات، وأخيراً تنتهي بتكذيب القرآن القائل: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ.... قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيِّنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيداً يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ [العنكبوت: ٥٠، ٥٢]. بل وتكذيب الواقع الذي نقله التاريخ من شهادة الله لمن آمنوا بعيسى (عليه السلام) وبمحمد (صلى الله عليه وآله) وبعلي (عليه السلام) وبالحسن وبالحسين (عليهما السلام) و... و... و....

به‌طورکلی این مدعیان از این دروغ‌گویی به دنبال طعنه زدن به رؤیا و اهمیت آن هستند. گویی می‌خواهند بگویند که رؤیاهای دروغین آن‌ها ناقض رؤیاهای صادق مؤمنان است؛ لذا حجیت رؤیاهای مؤمنان نیز ساقط می‌شود، یعنی آن‌ها تلاش می‌کنند که ملکوت آسمان‌ها را از طریق دروغ بستن بر ملکوت آسمان‌ها نفی کنند، یعنی به طریقه‌ای که نهایت خبث و شیطنت است. می‌خواهند بگویند اخباری که از ملکوت آسمان‌ها می‌آید در تضاد با هم هستند در نتیجه از اعتبار ساقط می‌شوند، یعنی آن‌ها از اساس معتقد به بطلان رؤیاهای هستند و می‌گویند که رؤیاهای و اخبار ملکوتی هیچ ارزشی و هیچ حجیتی ندارند. آن‌که اعتقاد به این دارد که رؤیاهای از ملکوت آسمان‌هاست و آن رؤیاهای کلام خداوند است، قطعاً و یقیناً می‌داند که همه رؤیاهای از یک‌جا ناشی می‌شوند و به یک حقیقت اشاره می‌کنند، چون همگی کلمات خدا هستند و در نتیجه تعارض واقعی بین آن‌ها نیست. البته تعارضی بین رؤیاهای حقیقی و دروغ‌ها و اوهام و سفاهت‌های شیطانی وجود دارد که با طعنه زدن به رؤیای مؤمنان شروع می‌شود و سپس طعنه زدن به ملکوت آسمان‌ها و در نهایت به تکذیب قرآن منتهی می‌شود که فرموده است: «و گفتند چرا معجزاتی از پروردگارش بر او نازل نمی‌شود؟ بگو معجزات فقط نزد خدا هستند... بگو این که خدا بین من و شما شهادت می‌دهد کفایت می‌کند؛ او آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است را می‌داند»^(۱). بلکه منجر به تکذیب واقعی که تاریخ درباره شهادت خداوند برای مؤمنان به عیسی (ع) و محمد (ص) و علی (ع) و حسن (ع) و حسین (ع) و ... نقل کرده است می‌شود.

^۱. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیات ۵۰ - ۵۲.

وعموماً فالأمر واضح، والطريق مقطوع على المكذبين كما بيّنت سابقاً أنه لا يجب الالتفات إلى الرؤى المدعاة في نفي خلافة الله في أرضه عن شخص؛ لأنّ ما ثبت شرعاً هو أنها تأتي كدليل تشخيص وليس دليل معارضة أو نفي عمّن ثبت فيه النص الشرعي من خليفة سابق.

به طور کلی مسئله بسیار روشن و راه برای تکذیب کنندگان بسته است؛ و همان طور که بیان کردم، به رؤیاهایی که ادعا می شود در نفي خلافت الهی شخصی دیده اند نباید توجه کرد، چون آنچه از نظر شرعی ثابت است این که رؤیا به عنوان دلیلی برای تشخیص مصداق خلیفه خدا می آید، نه این که دلیلی برای معارضة یا رد کسی که نص شرعی از سوی خلیفه سابق در حق او ثابت شده باشد به کار رود.

استخفاف السفهاء برؤیا الحكماء:

کوچک شمردن رؤیای حکیمان توسط سفیهان

الرؤيا في دين الله سبحانه وتعالى تمثّل طريقاً للوحي، والرؤيا تنقسم إلى: رؤيا في النوم ورؤيا في اليقظة، أو كما تسمّى عرفاً عند الناس بالكشف في اليقظة (أو الوحي)، أي بمعنى أنّ الإنسان كشف عنه الغطاء فأصبح يرى ما لا يراه الناس، وكلاهما تمثّلان عملية تواصل بين الإنسان والعوالم العلوية، ووحى الأنبياء يتم بهذين الطريقتين، فهو إما رؤيا في النوم أو رؤيا في اليقظة.

رؤیا در دین خدای سبحان طریقی برای وحی محسوب می شود. رؤیا به دو نوع تقسیم می گردد: رؤیا در خواب، و رؤیا در بیداری که در اصطلاح عرف به کشف در بیداری (یا وحی) یاد می شود، به این معنا که انسان پرده از چشمش برداشته شده و چیزی را که مردم نمی بینند او می بیند. هر دو نوع رؤیا به عنوان روند اتصال انسان با عوالم بالا محسوب می شوند. وحی انبیاء (ع) نیز به همین دو طریق انجام می شود، یعنی یا رؤیا در خواب است یا در بیداری.

ببقي أنّ المقابل في الرؤيا يحدد شأن الرؤيا، فالرؤيا يمكن أن تكون وحياً مباشراً من الله من وراء حجاب، أو تكون وحياً من رسول يرسله الله، ويمكن أن يكون هذا الرسول ملك عظيم كجبرائيل أو أحد ملائكة الرؤيا، أو يكون من أرواح الأنبياء السابقين (عليهم السلام). كما أنّ ماهية الرؤيا تحدد هل إنّ هذه الرؤيا وحي تبليغي كما هو حال الأنبياء والأوصياء، أم أنها شهادة إلهية عند الإنسان كما هو حال المكلفين بالإيمان بالأنبياء والرسل عندما يشهد لهم الله سبحانه وتعالى، أو إخبار بأمر غيبي يحدث بعد حين كما هو حال الأنبياء وغير الأنبياء.

این مسئله باقی می‌ماند که فردی که در مقابل رؤیاست، شأن و جایگاه رؤیا را مشخص می‌کند. ممکن است که رؤیا، وحی مستقیم از سوی خداوند و از پشت حجاب باشد یا اینکه وحی از فرستاده‌ای است که خداوند او را می‌فرستد؛ و ممکن است که این فرستاده، فرشته بزرگی مانند جبرئیل (ع) یا یکی از فرشتگان رؤیا یا اینکه از ارواح پیامبران پیشین (ع) باشد. همان‌طور که ماهیت رؤیا، مشخص می‌کند که آیا این رؤیا، وحی تبلیغی است، مانند حالت پیامبران و اوصیاء (ع) یا اینکه گواهی الهی نزد انسان است، مانند حالت مکلفین ایمان نسبت به پیامبران و فرستادگان در زمانی که خداوند سبحان و متعال برایشان گواهی می‌دهد، یا اینکه خبر دادن با مسئله غیبی، پس از مدتی است، مانند حالت پیامبران و غیر پیامبران.

فمحاولة بعض السفهاء الاستخفاف بالرؤيا التي يشهد بها الله لخليفته في أرضه، هي إنكار لوعي الله وجود لشهادة الله سبحانه وتعالى، بل هي كفر بالقرآن الذي عرض الله فيه نفسه كشاهد لكل الناس، وهل هناك وسيلة اتصال بين الله وبين كل الناس أوضح من الرؤيا التي يستهزئ بها هؤلاء السفهاء!!!

پس تلاش برخی سفيهان برای سبک شمردن رؤیایی که خداوند در آن برای خلیفه‌اش شهادت می‌دهد، انکار وحی خدا و شهادت پروردگار است، بلکه کفر به قرآنی است که در آن خدا را به عنوان شاهدی برای همه مردم معرفی کرده است؛ و آیا وسیله اتصالی واضح‌تر از رؤیا بین خدا و همه مردم وجود دارد که این سفيهان آن را به تمسخر می‌گیرند؟

فالرؤيا التي تشهد لخليفة الله في أرضه عبارة عن كلام الله ووحى الله وشهادة الله ونص الله، فمن يستخف بنص الله وبشهادة الله ووحى الله لأجل أن يرضي هواه ماذا يمكن أن يوصف؟! غير أنه - في الحقيقة - كافر بالله، وأن ما يدّعيه من إيمان هو مجرد إيمان ظاهري، وإلا فهل من يستخف بكلام إنسان ويستهزئ به يمكن وصفه بأنه مؤمن بهذا الإنسان أو على الأقل يحترمه؟! أم أنه كافر به ومستخف به ولهذا يسخر من كلامه، كذا من يسخرون من الرؤيا التي تكون شهادة الله لخليفته في أرضه؛ فهم يسخرون من كلام الله سبحانه وتعالى الذي أوحاه لعباده بالرؤيا مباشرة منه سبحانه أو بتوسط الملائكة والأرواح. وبهذا فحقائق هؤلاء وأرواحهم كافرة بالله، لذا لا يجدون حرجاً من الاستهزاء بكلام الله والضحك عليه من على المنابر وأمام الناس، وللأسف فمن لا ينكر عليهم فهو منهم ومؤمن باباطلهم، ﴿قُلْ كَفَى بِاللّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيداً يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ [العنكبوت: ٥٢].

بنابر این رؤیایی که به حقانیت خلیفه خدا در زمین شهادت می‌دهد، عبارت است از کلام و وحی و شهادت و نصّ خداوند. آن کسی که نص و شهادت و وحی خدا را به خاطر رضای هوای نفسش سبک بشمارد، به چه چیز ممکن است وصف شود؟! جز این که در حقیقت کافر به خداست و ایمانی که ادعا می‌کند صرفاً یک ایمان ظاهری است؛ و الا آیا ممکن است کسی که کلام شخصی را سبک بشمارد و او را مورد تمسخر قرار دهد، مؤمن به آن انسان یا حداقل این که به آن شخص احترام می‌گذارد وصف کنیم؟ یا این که او در حقیقت کافر به آن شخص است و او را سبک می‌شمارد و به همین سبب کلام او را مسخره می‌کند. کسانی که رؤیا را که شهادت خداوند برای حقانیت خلیفه اوست مورد تمسخر قرار می‌دهند دقیقاً این گونه‌اند؛ یعنی کلام خداوند که به بندگانش از طریق رؤیای مستقیم یا به واسطه ملائکه و ارواح طیبه وحی کرده را مسخره می‌کنند و در نتیجه حقایق و باطن و ارواح این افراد کافر به خداست. به همین خاطر چاره‌ای ندارند جز این که کلام خدا را بر فراز منابر و پیش روی مردم مورد ریشخند قرار دهند، مسخره کنند و به آن بخندند؛ و متأسفانه کسانی که اعتراضی به آن‌ها نمی‌کنند نیز جزو آن‌ها و مؤمن به عقیده و مذهب باطل آن‌ها شمرده می‌شوند: «بگو: کافی است که خدا [نسبت به حقانیت نبوت من] میان من و شما

شاهد باشد، [او] آن‌چه را در آسمان‌ها و زمین است می‌داند، و آنان که به باطل گرویده و به خدا کفر ورزیده‌اند همان زیانکاران‌اند»^(۱).

إذا كانت شهادة الله لخليفته عند عباده بالوحي في الرؤيا، فمن يكون الباطل في الآية المقابل لشهادة الله ﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا... وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ...﴾؟! أليس واضح أن الباطل هم هؤلاء الذين يسخرون من الرؤيا، وبالتالي يسخرون من شهادة الله؟! وقتی که شهادت خداوند بر حقانیت خلیفه‌اش برای بندگان به وسیله وحی از طریق رؤیاست، پس آن «باطل» که در آیه شریفه ذکر شده و با شهادت خدا مقابله می‌کند، چه کسی است؟ (قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا... وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ...) آیا واضح نیست که منظور از این باطل همان کسانی هستند که رؤیا را مورد ریشخند قرار داده و بالتبع شهادت خداوند را مسخره می‌کنند؟!

فاقرأوا وصف الله لمن يسمع لهم ويقبل قولهم واستهزاءهم بالرؤيا التي تكون شهادة الله لخليفته في أرضه: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾. بخوانید که خداوند کسانی که به اهل این باطل گوش داده و سخن‌شان و تمسخرشان به رؤیایی که شهادت خداوند در حق خلیفه است را قبول می‌کنند، چگونه وصف می‌کند: «آنان که به باطل ایمان آورده و به خدا کافر شده‌اند، آن‌ها همان زیانکاران هستند».

ثم تدبروا آيات الله قبل هذه الآية في سورة العنكبوت: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتُ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ❶ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ❷ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ [العنكبوت: ٥٠ - ٥٢]. فقهاء الضلال الذين يواجهون الأنبياء دائماً يقولون نفس القول: لا نؤمن إلا بالمعجزة

^۱. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۵۲.

المادیة، بل ویریدونها قاهرة وکل منهم یرید رؤیتها بعینه، ولا یقبل شهادة المؤمنین الذین رأوها، ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ﴾.

سپس در آیات قبلی همین سوره عنکبوت تدبر کنید: «گفتند: چرا از سوی پروردگارش معجزاتی بر او نازل نمی‌شود؟ بگو: این معجزات فقط در اختیار خداست و من فقط بیم‌دهنده‌ای آشکارم * آیا برای آنان کافی نبوده است که ما این کتاب را که بر آنان خوانده می‌شود بر تو نازل کردیم؟! همانا در این کتاب رحمتی است و پندی برای مردمی که ایمان می‌آورند * بگو: کافی است که خدا [نسبت به حقانیت نبوت من] میان من و شما شاهد باشد، [او] آن‌چه را در آسمان‌ها و زمین است می‌داند، و آنان که به باطل گرویده و به خدا کفر ورزیده‌اند همان زیانکاران‌اند»^(۱). فقه‌های گمراه که مقابل انبیاء بودند همیشه همین حرف را می‌زدند که ما فقط به معجزه مادی ایمان می‌آوریم، بلکه می‌خواهند که حتماً آن معجزه مادی قاهری (مجبور کننده) باشد که با دیدن آن امکان انکار رسالت رسول را نداشته باشند و هریک از آن‌ها می‌خواهد که آن معجزه مادی قاهر را ببیند و شهادت مؤمنانی که آن را دیده‌اند را قبول نمی‌کنند: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ﴾

والرد القرآنی هو: ﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، أي أَنَّ الْآيَاتَ يَنْزِلُهَا اللَّهُ عِنْدَمَا يَرِيدُ وَمَتَى يَرِيدُ وَبِالْكَفِيَّةِ الَّتِي يَرِيدُ وَالَّتِي تَوَافَقَ الْحُكْمَةُ وَالْعَدَالَةُ، بِحَيْثُ لَا تَقْهَرُ أَحَدًا عَلَى الْإِيمَانِ، فَإِذَا كَانَتْ قَاهِرَةً كَانَتْ لِلْمُؤْمِنِينَ، وَبِالتَّالِي لَمْ تَكُنْ قَاهِرَةً لَهُمْ عَلَى الْإِيمَانِ وَإِنَّمَا تَزِيدُهُمْ يَقِينًا وَثَبَاتًا عَلَى الْحَقِّ، فَهُمْ مُؤْمِنُونَ أَصْلًا. وَإِذَا كَانَتْ لَغَيْرِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ لِلْكَافِرِ وَالْجَاهِدِينَ كَانَتْ مِنَ الْآيَاتِ الَّتِي يُمْكِنُ تَأْوِيلُهَا لِتَبْقِيَ مَسَاحَةً لِلْإِيمَانِ بِالْغَيْبِ، ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ﴾ [القصص: ۴۸].

پاسخ قرآنی این است که: ﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، یعنی آن آیات و معجزات، نزد خداست (در دست من نیست) و من فقط هشدار دهنده‌ای آشکارم. معنای آیه این است که خداوند آن معجزات را برای هر کسی که بخواهد و هرگاه که بخواهد و به هر کیفیتی که بخواهد و موافق حکمت و عدل او باشد می‌فرستد، به گونه‌ای که کسی را مجبور بر ایمان نکند و

^۱. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیات ۵۰ - ۵۲.

هنگامی که یک معجزه قاهره (مجبور کننده) باشد فقط برای مؤمنین خواهد بود و در نتیجه آن‌ها را نیز به ایمان وادار نمی‌کند، بلکه بر یقین و استواری آن‌ها بر حق می‌افزاید، چون آن‌ها اساساً مؤمن هستند و اگر برای غیر مؤمنان یا کفار و منکران باشد، معجزه از آن نوع معجزاتی خواهد بود که امکان تأویل دارد تا مجالی برای ایمان به غیب آن‌ها باقی بماند: «پس هنگامی که حق از سوی ما برای آنان آمد گفتند: چرا مانند آن‌چه به موسی دادند به او نداده‌اند؟ آیا پیش از این به آن‌چه به موسی داده شد، کفر نورزیدند؟! گفتند: دو جادوگرند که پشتیبان یکدیگرند!! و گفتند: ما منکر هر دو هستیم»^(۱).

﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرْحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾: «ای لماذا هم یطلبون آیات، ألا یکفیهم کتاب الله والعلم والحكمة التي جئتهم بها یا محمد (صلی الله علیه وآله)، والتي أنزلها الله رحمة بهم لعلمهم يتذكرون!!؟»
 «آیا برای آنان کافی نیست که این کتاب را بر تو نازل کردیم که پیوسته بر آنها تلاوت می‌شود؟! در این، رحمت و تذکری است برای کسانی که ایمان می‌آورند (و این معجزه بسیار واضحی است)»^(۲). (آیا پس کفایت نشد ایشان را که فرستادیم بر تو کتاب را خوانده می‌شود بر ایشان همانا در این است رحمت و یادآوردنی برای گروهی که ایمان آرند): یعنی چرا نشانه‌ها را طلب می‌کنند. آیا کتاب خدا و علم و حکمتی که تو ای محمد (صلی الله علیه وآله) آورده‌ای، که خداوند از جهت رحمت به آن‌ها که شاید متذکر شوند نازل کرده، کفایت نمی‌کند؟).

﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيداً يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾: «أي أن كل ما تقدم من طلبكم للآية المعجزة المادية القاهرة ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ﴾، وكذا الآية العلمية التي أعطاكم الله لرحمته بكم ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ إنما هي زائدة على ما جاءكم

^۱. قرآن کریم، سوره قصص، آیه ۴۸.

^۲. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۵۱.

به المرسل من الأساس وفي البدء؛ وهو شهادة الله له عندكم بالوحي في الرؤيا والكشف ﴿قُلْ كَفَى بِاللّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا﴾، الله الشاهد على كل شيء وعلى أعمال العباد هو الشاهد لكم، الله الذي يعلم ما في السماوات والأرض، وليس للشيطان أي سلطان على ملكوته لكي يوهمكم السفهاء أنّ هذه الرؤى الملكوتية من الشيطان، ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾. «بگو کافی است که خدا [نسبت به حقانیت نبوت من] میان من و شما شاهد باشد، [او] آنچه را در آسمانها و زمین است می‌داند، و آنان که به باطل گرویده و به خدا کفر ورزیده‌اند همان زیانکاران‌اند»^(۱)، یعنی همه آنچه که گذشت اعم از طلب کردن معجزه مادی قاهر (وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ) و همچنین نشانه علمی که خداوند به سبب رحمتش به شما عنایت کرد (أَوْ لَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ) این مسئله اساساً نسبت به مسئله‌ای که فرستاده برایتان آورده است، اضافی است؛ و در آغاز: گواهی خداوند، نسبت به او و نزد شما، با وحی در رؤیا و مکاشفه است. (قُلْ كَفَى بِاللّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا). خدایی که شاهد بر همه چیز و بر اعمال بندگان است، همان کسی است که برای شما گواهی می‌دهد، همان خدایی که هرچه در آسمانها و زمین است را می‌داند؛ و شیطان هیچ تسلطی بر ملکوت خدا ندارد تا سفیهان به شما این توهم را القاء کنند که این رؤیاهای ملکوتی از سوی شیطان است: (يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).

انتبهوا أيها الناس؛ الرؤى من الملكوت ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ [الأنعام: ۷۵]، والملكوت ملكوت الله ﴿قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [المؤمنون: ۸۸]، وليس للشيطان تسلط على ملكوت الله ﴿فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ [يس: ۸۳].
ای مردم بیدار شوید؛ به درستی که رؤیاهای از ملکوت هستند: «و این گونه ملکوت آسمانها و زمین را به ابراهیم نشان می‌دهیم تا از اهل یقین شود»^(۲). و ملکوت، ملکوت خداست: «بگو: اگر معرفت و شناخت دارید، کیست که ملکوت همه چیز به دست اوست و او پناه دهد و در پناه کسی

^۱. قرآن کریم، سوره عنکبوت، آیه ۵۲.

^۲. قرآن کریم، سوره انعام، آیه ۷۵.

قرار نگیرد»^(۱). و شیطان تسلطی بر ملکوت خدا ندارد: «منزه است خدایی که ملکوت همه چیز به دست اوست، و به سوی او بازگردانده می‌شوید»^(۲).

فلا یخدعکم الباطل وإنْ تشبَّه برسول الله (صلی الله علیه وآله) وارتقی منبر الرسول (صلی الله علیه وآله) أو منبر الحسین (علیه السلام)، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾. ألم یخبرکم الرسول محمد (صلی الله علیه وآله) أنهم سینزون علی منبره کالقروء؟ فإذا کانوا قد نزوا علی منبر محمد (صلی الله علیه وآله) وهو خیر خلق الله کالقروء، هل تظنون أنهم لا ینزون الیوم علی منبر الحسین (علیه السلام) کالقروء ﴿وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾ [الإسراء: ۶۰]. لقد أفتوا بضلال الحسین (علیه السلام) من علی منبر رسول الله (صلی الله علیه وآله)، وضلوا الناس وجعلوهم یقاتلون الحسین (علیه السلام)، فهل تظنون أن نظراءهم الیوم لا یفتون بضلال المهدي (علیه السلام) من علی منبر الحسین (علیه السلام)، ویضللون الناس ویجعلونهم یقاتلون المهدي؟ انتبهوا یرحمکم الله، انتبهوا واقرأوا وتعلموا ولا تتركوا أحداً یخدعکم وتعاد الكرة مرة أخرى^(۳).

پس باطل شما را فریب ندهد، هرچند به رسول خدا (ص) شبیه باشد و از منبر رسول خدا (ص) یا امام حسین (ع) بالا برود: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾. آیا رسول خدا (ص) خبر نداده که به زودی مانند بوزینه بر منبرش می‌جهند؟ وقتی که بر منبر محمد (ص) که برترین خلق خداست مانند بوزینه جهیدند، آیا گمان می‌کنید هم‌چون بوزینه بر منبر حسین (ع) نمی‌جهند؟ «و هنگامی که به تو گفتیم: یقیناً پروردگارت به مردم احاطه کامل دارد و آن خوابی را که به تو نشان دادیم و نیز درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم؛ و ما آنان را هشدار می‌دهیم، ولی در آنان جز طغیانی بزرگ نمی‌افزاید!»^(۴). آن‌ها بر روی منبر رسول خدا

^۱. قرآن کریم، سوره مؤمنون، آیه ۸۸.

^۲. قرآن کریم، سوره یس، آیه ۸۳.

^۳. انظر ملحق (۵): روایات علماء آخر الزمان ومن ینصر المهدي (علیه السلام).

^۴. قرآن کریم، سوره اسراء، آیه ۶۰.

(ص) به گمراهی حسین (ع) فتوا دادند و مردم را گمراه کردند و کاری کردند که مردم با حسین (ع) بجنگند. آیا گمان می کنید که امثال آن ها امروز بر منبر حسین (ع) فتوا به گمراه بودن مهدی (ع) نمی دهند و مردم را گمراه نمی کنند و کاری نمی کنند که مردم با مهدی (ع) بجنگند؟! بیدار شوید خدا شما را رحمت کند؛ بیدار شوید و بخوانید و بیاموزید و نگذارید کسی شما را فریب دهد و آن اتفاق دوباره تکرار شود؟^(۱)

هلا انتبهتم أين يتاه بكم، وإلى أين يريد أن يقودكم هؤلاء السفهاء الذين يخبطون خبط العشواء ويسفهون الرؤى ويسفهون ملكوت السموات، هلا انتبهتم وقلتم لهم: هذا القرآن بين أيدينا والله يقول فيه إنه يشهد لخليفته عند الناس وينص عليه: ﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾، فكيف تكون شهادة الله لعامة الناس مؤمنهم وكافرهم صالحهم وطالحهم أليس بالوحي، وأي طريق للوحي مفتوح بين الله وبين عامة الناس غير الرؤيا؟!!!!

آیا متوجه نشدید که شما را کجا می برند؟ و این سفیهان که بی حساب اشتباه می کنند و رؤیاها و ملکوت آسمان ها را سفیهانه می خوانند، شما را کجا می خواهند ببرند؟ آیا هشیار نمی شوید تا به آن ها بگویید: این قرآن در دستان ماست و خداوند در آن می گوید که خدا برای مردم به حقانیت خلیفه خودش شهادت داده و نص می کند: «و تو را برای مردم به عنوان رسول فرستادیم و این که خدا شهادت می دهد کافی است»^(۲). شهادت خدا برای عامه مردم (مؤمن و کافر و صالح و طالح آن ها) چگونه خواهد بود؟ آیا از طریق وحی نیست؟ و کدام طریق وحی غیر از رؤیا بین خدا و عموم گشوده شده است؟!

الخلاصة بالنسبة للرؤى:

چکیده مسئله رؤیا

^۱. ر.ک: ضمیمه شماره ۵: روایات علمای آخرالزمان و کسانی که مهدی (ع) را یاری می کنند.

^۲. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۷۹.

الرؤی دلیل تشخیص مصداق خلیفه الله، والدلیل القرآنی القائم هو أنّ الرؤی الصادقة هي وحی ونص من الله عند خلقه، يعرفهم به على خليفته في أرضه. وهي باعتبارها وحياً إلهياً؛ فهي دليل إنّ تحققت فيها الشروط التي تجعلها دليلاً تشخيصياً لخليفة الله، وهي:

۱. رؤیاهای دلیلی برای تشخیص مصداق خلیفه خدا هستند و دلیل قرآنی استوار این مطلب، آن است که رؤیاهای صادق همان وحی و نصّ الهی برای خلق هستند که به وسیله آنها خلیفه خود را به مردم معرفی می‌کند و از آن جهت که این رؤیا وحی الهی محسوب می‌شود، دلیل خلافت شخص هستند؛ البته در صورتی که شرایط اصلی آن که موجب می‌شود دلیل تشخیص خلیفه خدا باشد محقق گردند. آن شرایط عبارتند از:

کونها مطابقة للنص الإلهي التشخيصي الصادر من خليفة الله السابق، فلا قيمة لرؤی مدّعاة لشخص غير منصوص عليه بعد آدم (عليه السلام)، ولا داعي للنظر فيها أصلاً؛ لأنه بعد آدم (عليه السلام) أصبح الخليفة ينص على وصيه أو أوصيائه من بعده.

الف. چون با نصّ الهی تشخیصی که از خلیفه قبلی خدا صادر شده مطابقت دارد، رؤیاهای ادعایی هر شخصی بعد از آدم (ع) که نص و وصیت نداشته باشد هیچ ارزشی ندارد و اصلاً نیازی به بررسی آن رؤیاهای نیست چون بعد از آدم (ع) هر خلیفه‌ای بر وصی یا اوصیای بعدی خود نصّ و وصیت می‌کرده است.

تواترها عند أناس يمتنع تواطؤهم على الكذب.

ب. تواتر آن رؤیاهای نزد مردمی که تبانی آنها بر دروغگویی محال باشد.

توافر الرؤيا على ما يمنع كونها من الشيطان؛ كوجود معصوم أو قرآن أو إخبار غيبي.

ج. در بر گرفتن رؤیا بر آن چه که شیطانی بودن آن را نفی کند، مثل وجود معصوم یا قرآن یا اخبار غیبی.

محكمة المعنى بمجملها في التنصيص على شخص بعينه.

د. به‌طور کلی در نص کردن بر شخص معینی، محکم و استوار باشد.

لا حجیة للرؤی فی مقابل النص، فمع وجود النص - كما هو الحال من بعد آدم إلى أن تقوم الساعة - فالرؤی تكون تابعة له، وكل أحلام تخرج عن نص الخليفة السابق فهي أما هوی نفس أو من الشیطان أو أكاذیب یؤلفها أصحابها. فبعد آدم لابد أن يكون مع الخليفة نص من خليفة سابق، فإن لم يكن حاملاً لهذا النص ستكون الأحلام التي يدعيها أصحابها مجرد أوهام نفسية أو وحي من شياطينهم، والرؤی المدعاة في الكذابين فاقدی الدلیل الشرعی هي مجرد أكاذیب تواطأ عليها كذابون لتأييد مذهبهم ودينهم المنحرف.

۲. برای رؤیاهای در مقابل نص، هیچ حجیتی نیست، چون با وجود نص -همچنان که از بعد آدم (ع) تا قیامت همواره چنین است- رؤیاهای همیشه تابع آن نصوص هستند و هر رؤیایی که از نص خلیفه گذشته بیرون باشد، یا تخیلات و هواهای نفسانی است یا از ناحیه شیطان است یا دروغ‌هایی است که صاحب آن گردآوری می‌کند و اصلاً خوابی ندیده است. بعد از آدم (ع) همیشه همراه هر خلیفه‌ای باید نص و وصیتی از خلیفه گذشته باشد و اگر دارای چنین نصی نبود، رؤیاهایی که صاحبانش مدعی دیدن آنها هستند، صرفاً تخیلات و اوهام نفسانی یا وحي از ناحیه شیاطین آنهاست و خواب‌هایی که ادعا می‌شود درباره کذابینی که فاقد دلیل شرعی دیده شده، تنها دروغ‌هایی هستند که عده‌ای دروغگو برای تأیید مذهب و دین انحرافی خود بر آن تبنی کرده‌اند.

لا حجیة للرؤیا فی نفي خلافة الله فی أرضه عمّن ثبتت حجیته بالدلیل القطعی، وهو النص الإلهی الواصل من خليفة الله المباشر أو غیر المباشر علی تفصیل سیأتي.

۳. رؤیا در نفي خلافت الهی کسی که حجت بودن او با دلیل قطعی؛ یعنی نص الهی رسیده از خلیفه قبلی به شکل مستقیم یا غیر مستقیم که توضیحش خواهد آمد ثابت شده، هیچ حجیتی ندارد.

لا حجیة للرؤیا فی دین الله عقیده و تشریعاً، غیر ما أثبتہ النص (القرآن و الروایات)، وهو ما یتناه من تشخیص مصداق خلیفة الله فی أرضه. فلا قیمة شرعیة للرؤی المدعاة فی تأیید ادعاء أو اعتقاد غیر مبني علی الدلیل، مثل عقیده تقلید غیر المعصوم، وخلافة الرسول بالشوری، أو حجیة لشخص ما غیر خلیفة الله وما شابه من عقائد منحرفة لم یقم علیها معتقدها دلیلاً شرعياً، ولا حتی عقلیاً تماماً یمکن الركون إلیه.

۴. رؤیا در دین خدا، اعم از عقاید و احکام حجیتی ندارد، مگر در موردی که نص (قرآن و روایات) آن را اثبات کند و آن مورد خاصی که رؤیا حجیت دارد (همچنان که بیان کردیم) در مسئله تشخیص مصداق خلیفه خدا در زمین است؛ پس رؤیاهای ادعایی در تأیید هر ادعا یا اعتقاد غیر مبتنی بر دلیل، هیچ ارزش شرعی ندارد، مثل عقیده تقلید از غیر معصوم و خلافت رسول الله (ص) با شوری یا حجیت فلانی که خلیفه خدا نیست؛ و عقاید انحرافی مشابه که اصحاب آن عقاید هیچ دلیل شرعی یا حتی دلیل عقلی قابل اعتمادی برای اثبات آن‌ها اقامه نکرده‌اند.

الثاني: النص من خليفة سابق مباشر للمنصب المنصوص عليه

دوم: نص مستقیم از خلیفه گذشته بر شخص برگزیده شده ی

منصوص علیه

وهذا أمر یتفق علیه کل من یؤمن بخلفاء الله، فنص المباشّر علی وصیه بعینه حجة علی من یسمعه وعلی من یصل لهم هذا النص. وقد أوجب تعالی علی المؤمنین أن ینتدبوا منهم أفراداً لیعرفوا هذا الأمر من خلیفة الله فی زمانهم ویوصلوه لهم، قال تعالی: ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لَیَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّیَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِیُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ [التوبة: ۱۲۲]، ولا شک أن هذا النص دلیل مستقل بذاته علی خلیفة الله فی أرضه.

این امری است که همه مؤمنان به خلفای الهی بر آن اتفاق دارند؛ بنابراین نص مستقیم بر وصی او به صورت معین، بر همه کسانی که آن تصریح و وصیت را می‌شنوند و بر کسانی که این نص به آن‌ها می‌رسد حجت است. خداوند بر مؤمنان واجب کرده که عده‌ای از خود را راهی کنند تا این امر

را از خلیفه خدا در زمان‌شان بشناسند و خبرش را برای آن‌ها بیاورند. خدای متعال فرمود: «و مؤمنان را نسزد که همگی بیرون روند؛ چرا از هر جمعیتی گروهی کوچ نمی‌کنند تا در دین آگاهی یابند و قوم خود را هنگامی که به‌سوی آنان بازگشتند، بیم‌دهنده باشند که پرهیزند»^(۱). شکی نیست که این نص به خودی خود، دلیل مستقلاً بر مصداق خلیفه خداست.

الثالث: النص من خليفة سابق غير مباشر للمنصوب المنصوص عليه سوم: نص غير مستقیم از خلیفه گذشته برای شخص برگزیده‌ی منصوص علیه

والنص من خليفة سابق غير مباشر يعين المنصوص عليه؛ إن كان هناك صفات أو دلالات في نفس النص أو نصوص أخرى تمنع انطباق النص على غير شخص واحد عند الادعاء. وكمثال على ذلك: وصية الرسول ليلة وفاته، حيث وصف هذا النص بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به.

نص غير مستقیم از خلیفه گذشته نیز شخص منصوص علیه را تعیین می‌کند، به شرطی که ویژگی‌ها و راهنمایی‌هایی در خود نص یا نصوص دیگر باشد که مانع انطباق نص بر غیر از یک نفر هنگام ادعا باشد؛ مانند وصیت رسول خدا (ص) در شب وفاتش که پیغمبر (ص) آن را به نوشته بازدارنده از گمراهی برای متمسکان به آن وصف کرده است.

وهنا نقول: إنه لا بد أن يحفظ العالم القادر الصادق الحكيم المطلق النص الذي وصفه بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به، أن يحفظه من ادعاء المبطلين له، حتى يدّعيه صاحبه ويتحقق الغرض منه، وإلا لكان جاهلاً أو عاجزاً أو كاذباً مخادعاً ومغرياً للمتمسكين بقوله باتباع الباطل. ومحال أن يكون جاهلاً أو عاجزاً؛ لأنه عالم وقادر مطلق. ويستحيل أن يصدر من

^۱. قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۱۲۲.

الحق سبحانه وتعالى الكذب؛ لأنه صادق وحكيم ولا يمكن وصفه بالكذب، وإلا لما أمكن الركون إلى قوله في شيء ولا تنتقض الدين.

در این جا می‌گوییم که: عالم قادر صادق حکیم مطلق، باید این نصی را که به عنوان «بازدارنده از گمراهی برای متمسکان به آن» وصف شده، حفظ کند و نگذارد که هیچ مدعی باطلی آن را ادعا کند، تا این که خود صاحبش بیاید و مدعی آن شود و غرض از آن وصیت محقق شود، وگرنه خداوند (العیاذ بالله) یا جاهل خواهد بود یا عاجز یا کذاب فریبکار است و عامل گمراهی کسانی که به قول او تمسک کرده‌اند شده است؛ و محال است که خداوند جاهل یا عاجز باشد، چون او عالم و قادر مطلق است و محال است که دروغ از ساحت حق تعالی صادر شود، چون او صادق و حکیم است و وصف دروغگویی درباره او ممکن نیست، وگرنه درباره هیچ چیزی نمی‌توان به گفته او اعتماد کرد و اساس دین نقض می‌شود.

ونص خليفة الله في أرضه على من بعده مع وصفه بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به - نصاً إلهياً - لابد أن يكون محفوظاً من الله من ادعاء الكاذبين المبطلين حتى يدّعيه صاحبه، وإلا فسيكون كذباً وإغراءً للمكلفين باتباع الباطل، وهذا أمر لا يصدر من العالم الصادق القادر الحكيم المطلق سبحانه^(۱).

نص خلیفه خدا در زمین بر وصی بعد از خودش با وصف این که آن نص، برای هرکسی که به آن چنگ زند بازدارنده از گمراهی است، به عنوان یک نص الهی باید از ناحیه خداوند، محفوظ از ادعای دروغگویان و مدعیان باطل باشد، تا زمانی که صاحبش مدعی آن شود؛ وگرنه همان نص، دروغ و عامل گمراهی مکلفان در تبعیت آن‌ها از باطل خواهد بود و چنین چیزی از عالم صادق قادر حکیم مطلق، هرگز صادر نمی‌شود.^(۲)

۱. للتوضيح أكثر: لو قال لك إنسان عالم بالغيب ومأل الأمور: إذا كنت تريد شرب الماء فاشرب من هنا وأنا الضامن أنك لن تسقى السم أبداً من هذا الموضع، ثم إنك سقيت في ذلك الموضع سمّاً، فماذا يكون الضامن؟ هو إما جاهل، وإما كاذب من الأساس، أو عجز عن الضمان، أو أخلف وعده. فهل يمكن أن يقبل من يؤمن بالله أن يصف الله بالجهل أو بالكذب أو العجز أو خلف الوعد، تعالى الله عن ذلك علواً كبيراً.

۲. برای توضیح بیشتر: اگر انسانی که علم غیب دارد و بازگشتگاه و مسئول امور است به شما بگوید که اگر می‌خواهی آب بنوشی، پس از این قسمت بنوش و من ضامنم که شما هرگز از این جا سم نمی‌نوشی؛ سپس شما از همان محدوده سم بنوشی، پس ضامن چه چیزی است؟ یا او جاهل بوده، یا از اساس دروغگو بوده یا از ضمانت دادن و اجرای ضمانت خود عاجز بوده یا خلف وعده کرده است. پس آیا ممکن است از

وقد تكفل الله في القرآن وفيما روي عنهم (عليهم السلام) بحفظ النص الإلهي من ادعاء أهل الباطل، فأهل الباطل مصروفون عن ادعائه، فالأمر ممتنع كما قال تعالى: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ❖ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ❖ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾ [الحاقة: ٤٤ - ٤٦] ^(١)، والإمام الصادق (عليه السلام) يقول: (إن هذا الأمر لا يدعيه غير صاحبه إلا تبر الله عمره) ^(٢)، فالمبطل مصروف عن ادعاء الوصية الإلهية الموصوفة بأنها تعصم من تمسك بها من الضلال، أو أن ادعائه لها مقرون بهلاكه قبل أن يظهر هذا الادعاء للناس؛ حيث إن إمهاله مع ادعائه الوصية يترتب عليه إما جهل أو عجز أو كذب من وعد المتمسكين به بعدم الضلال، وهذه أمور محالة بالنسبة للحق المطلق سبحانه، ولهذا قال تعالى: ﴿أَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ❖ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾ وقال الصادق (عليه السلام): (تبر الله عمره).

خداوند در قرآن کریم و در روایاتی که از اهل بیت (ع) نقل شده، خود را مسئول حفاظت از نص الهی از دستبرد و ادعای اهل باطل کرده است؛ اهل باطل از ادعای آن باز داشته شده‌اند و همچنان که خداوند می‌فرماید چنین امری ممتنع است: «و اگر پاره‌ای از گفته‌ها را به دروغ بر ما می‌بست * ما او را به شدت می‌گرفتیم * سپس رگ قلبش را پاره می‌کردیم» ^(٣) ^(٤) امام صادق (ع)

کسی که ایمان به خدا دارد، بپذیریم که خداوند را وصف به جهل یا دروغ یا عجز یا خلف وعده کند؟! خداوند منزه از این نواقص و عیوب است.

١. مطلق التَّوَلَّ عَلَيَّ اللَّهُ موجود دائماً، ولم يحصل أن منعه الله، وليس ضرورياً أن يهلك الله المتقولين مباشرة، بل أنه سبحانه أمهلهم حتى حين، وهذا يعرفه كل من تتبع الدعوات الظاهرة بالظلال؛ كدعوة مسيلمة. فأكد ليس المراد بالآية مطلق القول على الله، بل المراد القول على الله بادعاء القول الإلهي الذي تقام به الحجة، عندها يتحتم أن يتدخل الله ليدفع عن القول الإلهي الذي تقام به الحجة وهو النص الإلهي الذي يوصله خليفة الله لتشخيص من بعده والموصوف بأنه عاصم من الضلال، حيث إن عدم تدخله سبحانه مخالف للحكمة، ومثال هذا القول أو النص: وصية عيسى (عليه السلام) بالرسول محمد (صلى الله عليه وآله)، ووصية الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) بالأئمة والمهديين (عليهم السلام)، فالآية في بيان أن هذا القول ممتنع وبالتالي فالنص محفوظ لصاحبه ولا يدعيه غيره. فهو نص إلهي لا بد أن يحفظه الله حتى يصل إلى صاحبه، فهو نص إلهي محفوظ من أي تدخل يؤثر عليه، سواء كان هذا التدخل في مرحلة نقله إلى الخليفة الذي سيوصله، أم في مرحلة - أو مراحل - وصوله إلى الخليفة الذي سيُدعيه، وهناك روايات بينت هذه الحقيقة وهي أن القول في هذه الآية هو بخصوص النص الإلهي:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عليه السلام): "قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ قَالَ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا وَلاَ يَئِمْزُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) بِأَفْوَاهِهِمْ قُلْتُ وَاللَّهِ مُتِمُّ نُورِهِ قَالَ وَاللَّهِ مُتِمُّ الْإِمَامَةِ.... قُلْتُ قَوْلُهُ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولِ كَرِيمٍ قَالَ يَعْنِي جَبْرِئِيلُ عَنِ اللَّهِ فِي وَلاَ يَئِمْزُ (عليه السلام) قَالَ قُلْتُ وَمَا هُوَ بِقَوْلٍ شَاعِرٍ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ قَالَ قَالُوا إِنَّ مُحَمَّدًا كَذَّابٌ عَلَى رَبِّهِ وَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ بِهَذَا فِي عِلِّيٍّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ بِذَلِكَ قُرْآنًا فَقَالَ إِنَّ وَلاَ يَئِمْزُ عِلِّيٍّ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ. وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا مُحَمَّدٌ بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ. لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ. ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ" الكافي - الكليني: ج ١ ص ٤٣٤.

٢. الكافي - الكليني: ج ١ ص ٣٧٢.

٣. قرآن کریم، سوره الحاقة، آیات ٤٤ - ٤٦.

٤. مطلق تَقَوَّلَ و دروغ بستن نسبت به خداوند، همیشه وجود دارد؛ ولی این مسئله به وجود نیامد که خداوند، او را بازداشته باشد. ضروری نیست که خداوند، مستقیماً دروغگویان را هلاک کند. بلکه خداوند سبحان تا مدتی، به آنان فرصت می‌دهد. این مسئله را همه افرادی که

می‌فرماید: ((کسی غیر صاحبش مدعی این امر نمی‌شود مگر این که خداوند عمرش را قطع کند)).^(۱) بنابراین، مدعی باطل از ادعای وصیت الهی که موصوف به «بازدارنده متمسکان از گمراهی» است، باز داشته شده است، یا این که ادعای او به وصیت مقارن با نبودی اوست، پیش از آن که برای مردم ادعای خود را آشکار کند، چون مهلت دادن او با این که مدعی وصیت شده، یا به معنای جهل یا عجز یا دروغگویی کسی است که به متمسکان به آن وعده داده که به وسیله این وصیت گمراه نمی‌شوند و همه این امور نسبت به ساحت حق مطلق (سبحانه و تعالی) محال است و به همین سبب فرمود: (أَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ) و امام صادق (ع) فرمود: «خدا عمرش را قطع می‌کند».

وللتوضیح أكثر أقول: إِنَّ الْآيَةَ تطابق الاستدلال العقلي السابق؛ وهو أَنَّ الادعاء ممتنع وليس ممكناً، فَإِنَّ قوله تعالى: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾، معناه أَنَّ الهلاك ممتنع لامتناع التقول، أي أنه لو كان متقوِّلاً لهلك،

در دعوت‌های ظاهر البطلان جست‌وجو کرده اند، می‌دانند؛ مانند دعوت مسیلمه. پس قطعاً منظور از آیه، مطلق دروغ بستن به خدا نیست، بلکه منظور، دروغ بستن بر خدا با ادعای آن سخن خداست که حجت با آن اقامه می‌شود. در این هنگام حتمی است که خداوند دخالت کند تا از آن سخن الهی که حجت با آن اقامه می‌شود دفاع کند و آن سخن همان نص الهی است که خلیفه خدا برای تشخیص خلیفه بعد از خودش به ما می‌رساند و متصف به «بازدارنده از گمراهی» است، چون عدم دخالت خداوند در این هنگام، مخالف با حکمت است و نمونه این گفته یا نص، همان وصیت عیسی (ع) به رسول الله محمد (ص) و وصیت رسول الله (ص) به ائمه و مهدیین Δ است. آیه بیانگر این است که چنین دروغ بستنی محال است و در نتیجه این نص برای صاحبش محفوظ است و غیر او مدعی آن نمی‌شود، چون آن نصی الهی است که ناچار خداوند باید آن را حفظ کند تا به دست صاحبش برسد؛ پس آن نصی الهی محفوظ از دخالت هر عامل مؤثری است، خواه این دخالت در مرحله انتقال دانش به خلیفه‌ای باشد که آن را خواهد رساند یا در مرحله یا مراحل رسیدنش به خلیفه‌ای باشد که به زودی مدعی آن می‌شود.

روایاتی وجود دارد که این حقیقت را بیان می‌کند که دروغ بستن در این آیه مربوط به مسئله نص الهی است: (محمد بن فضیل از امام کاظم (ع) در باره آیه (يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ)، سؤال کرد. فرمود: یعنی می‌خواهند ولایت امیرالمؤمنین (ع) را با دهان‌هایشان خاموش کنند. پرسیدم: (وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ)؟ فرمود: یعنی خدا امامت را به اتمام می‌رساند... پرسیدم: (إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ)؟ فرمود: یعنی جبرئیل (ع) از خداوند درباره ولایت علی (ع) می‌گوید. پرسیدم: (وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ * قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ)؟ فرمود: یعنی گفتند که محمد (ص) بر خدا دروغ می‌بندد و خداوند چنین دستوری درباره جانشینی علی (ع) نداده است. پس خداوند به این سبب قرآنی فرستاد و فرمود: همانا ولایت علی (ع) «تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، تنزیلی از ناحیه پروردگار جهانیان است. (وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا مِثْلَ بَعْضِ الْأَقَاوِيلِ)، یعنی اگر محمد (ص) چنین سخنانی بر ما بسته بود، او را به شدت می‌گرفتیم و رگ گردنش را قطع می‌کردیم)). (الکافی، ج ۱، ص ۴۳۳).

^۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۷۳.

والآية تتكلم مع من لا يؤمنون بمحمد (صلى الله عليه وآله) والقرآن، وبالتالي فالاحتجاج بالكلام في الآية ليس لكونها كلام الله، لأنهم لا يؤمنون بهذا، بل الاحتجاج هو بمضمون الآية، أي احتجاج بما هو ثابت عندهم عقلاً؛ وهو أنّ النص الإلهي الموصوف بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به لا يمكن أن يدّعيه غير صاحبه؛ لأنّ القول بأنه يمكن أن يدّعيه غير صاحبه يلزم منه نسبة الجهل أو العجز أو الكذب لله سبحانه وتعالى.

برای توضیح بیشتر می‌گوییم: این آیه با استدلال عقلی سابق مطابق است، یعنی ادعای وصیت توسط مدعی باطل محال است، چون خداوند می‌فرماید: (وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقْوَالِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ)، یعنی می‌دانیم که هلاکت و نابودی رسول الله (ص) محال است، چون دروغ بستن او بر خدا محال است، یعنی اگر اهل دروغ بستن بود قطعاً نابود شده بود. این آیه با کسانی سخن می‌گوید که به محمد (ص) و قرآن ایمان ندارند. در نتیجه احتجاج با این سخن در آیه به این خاطر نیست که این آیه کلام خداست، چون آن‌ها به این آیه هم ایمان ندارند، بلکه احتجاج و استدلال به مضمون آیه است، یعنی استدلال با چیزی که نزد آن‌ها ثابت و مسلم است و آن مطلب از نظر عقلی این است که نص الهی موصوف به «بازدارنده متمسکان به آن از گمراهی» ممکن نیست مورد ادعای کسی غیر صاحبش قرار بگیرد، زیرا پذیرش این که کسی غیر صاحب آن نص می‌تواند مدعی آن شود، مستلزم نسبت دادن جهل یا عجز یا دروغ به خداوند سبحان است.

إذن، فلا يمكن - عقلاً وقرآناً وروايةً - أن يحصل ادّعاء النص الإلهي التشخيصي الموصوف بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به، أي أنّ النص محفوظ من الادعاء حتى يدّعيه صاحبه ليتحقق الغرض من النص وهو منع الضلال عن المكلف المتمسك بالنص كما وعده الله سبحانه^(١).

١. من يدّعي المنصب الإلهي إما أن يكون مدعياً للنص التشخيصي الموصوف بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به، فهذا المدع محق ولا يمكن أن يكون كاذباً أو مبطلاً؛ لأنّ هذا النص لابد من حفظه من ادعاء الكاذبين والمبطلين، وإلا فسيكون الله قد أمر الناس بالتمسك بما يمكن أن يضلّهم ورغم هذا قال عنه بأنه عاصم من الضلال، وهذا كذب يستحيل صدوره من الله. وإما أن يكون مدعياً للمنصب الإلهي، ولكنه غير مدعٍ للنص التشخيصي الموصوف بأنه عاصم من الضلال لمن تمسك به، وهذا المدع إما أن يكون ادعاؤه فيه بعض الشبهة على بعض المكلفين لجهلهم ببعض الأمور، وهذا ربما يمضي الله به الآية ويهلكه رحمة بالعباد وإن كان بعد ادعائه بفترة من الزمن، رغم أنه لا حجة ولا عذر لمن يتبعه، وإما أنه لا يحتمل أن يشبهه به أحد

بنابراین از جهت عقلی و قرآنی و روایی ممکن نیست مدعی باطلی ادعای نص تشخیصی الهی موصوف به «بازدارنده از گمراهی برای متمسکانش» را بکند؛ یعنی این نص، از ادعای دیگران محفوظ است تا وقتی که صاحبش مدعی آن شود تا هدف از نص که همانا جلوگیری از گمراهی مکلف متمسک به نص، همان‌گونه که خداوند وعده داده است محقق شود.^(۱)

إِنْ كَانَ طَالِباً لِلْبَاطِلِ فَيَتَّبِعْ شَخْصاً بَدُونَ نَصِّ تَشْخِصِي كَمَا يَنْتَبِهُ، وَمَعَ هَذَا تَصْدُرُ مِنْهُ سَفَاهَاتٌ كَثِيرَةٌ وَيَجْعَلُ اللَّهُ بَاطِلَهُ وَاضِحاً وَبَيِّنًا لِلنَّاسِ، وَهَذَا لَا دَاعِيَ أَنْ تَطْبِقَ عَلَيْهِ الْآيَةَ، بَلْ رُبَّمَا أَهْمَلُ فِتْرَةً طَوِيلَةً مِنَ الزَّمَنِ، فَهُوَ يَتْرِكُ لِمَنْ يَطْلُبُونَ الْبَاطِلَ سَفَاهَةً.

وَلِلتَّوْضِيحِ أَكْثَرَ أَضْرِبُ هَذَا الْمَثَلَ: هُنَاكَ ثَلَاثُ دَوَائِرَ: بَيِّضَاءُ وَرَمَادِيَّةٌ وَسُودَاءُ، فَالدَّائِرَةُ الْبَيِّضَاءُ مُحْمِيَةٌ مِنْ دُخُولِ الْكَاذِبِ لَهَا، وَبِالتَّالِيِ فَكُلُّ مَنْ دَخَلَهَا فَهُوَ مَدْعٍ صَادِقٍ وَيَجِبُ تَصْدِيقُهُ، فَالْآيَةُ: "وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ" وَاجِبَةُ التَّطْبِيقِ فِي هَذِهِ الدَّائِرَةِ.

وَالرَّمَادِيَّةُ غَيْرُ مُحْمِيَةٍ مِنْ دُخُولِ الْكَاذِبِ لَهَا، فَلَا يَصِحُّ اعْتِمَادُ عَلَى مَنْ كَانَ فِيهَا وَتَصْدِيقُهُ، وَرَغْمَ هَذَا فَيُمْكِنُ أَنْ تَحْمِيَ بَعْضُ الْأَحْيَانِ مِنَ الْكَاذِبِ بَعْدَ دُخُولِهِ رَحْمَةً بِالْعِبَادِ، رَغْمَ أَنَّهُمْ لَا عَذْرَ لَهُمْ بِاتِّبَاعِ مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ الدَّائِرَةِ، فَالْآيَةُ مُمَكِّنَةُ التَّطْبِيقِ عَلَى هَذِهِ الدَّائِرَةِ وَلَيْسَ وَاجِبَةُ التَّطْبِيقِ.

وَالثَّالِثَةُ سُودَاءُ غَيْرُ مُحْمِيَةٍ مِنْ دُخُولِ الْكَاذِبِ لَهَا، بَلْ هِيَ دَائِرَةُ الْكَاذِبِينَ، وَوَاضِحَةٌ بِأَنَّهَا دَائِرَةُ الْكَاذِبِينَ، فَلَا دَاعِيَ لِحِمَايَتِهَا أَصْلًا مِنَ الْكَاذِبِينَ، لَا قَبْلَ دُخُولِهِمْ وَلَا بَعْدَ دُخُولِهِمْ، فَالْآيَةُ لَيْسَ مَوْضِعُهَا هَذِهِ الدَّائِرَةُ.

^۱ آن که مدعی منصب الهی است:

- یا مدعی نص تشخیصی موصوف به «نگهدارنده از گمراهی برای متمسک به آن» است که در این صورت، مدعی حق است و امکان ندارد که دروغگو یا باطل باشد، چون این نص قطعاً از ادعای کذابان و مبطلان محفوظ است، وگرنه خداوند مردم را امر به تمسک به چیزی کرده که آن‌ها را گمراه می‌کند و با این حال این نص را به عنوان «بازدارنده از گمراهی» وصف کرده و این دروغی است که محال است از خداوند صادر شود.

- یا مدعی منصب الهی است، اما مدعی نص تشخیصی موصوف به «بازدارنده از گمراهی برای متمسک به آن» نیست، و این مدعی یا ادعایش به گونه‌ای است که برای بعضی از مکلفان به سبب جهل‌شان به پاره‌ای از امور، شبهات و اشتباهاتی به همراه دارد. چه بسا خداوند این آیه قرآن را درباره او اجرا کرده و از باب رحمت به بندگان نابودش کند؛ هرچند مدتی بعد از اعلام ادعایش باشد، در حالی که حجت و عذری برای پیروان او نیست، یا این که او، احتمال ندارد کسی را در شبهه بیندازد مگر این که خودش طالب باطل باشد و در نتیجه از کسی بدون هیچ نص تشخیصی اطاعت کند و با این حال، سفاهت‌های زیادی از او صادر می‌شود و خداوند، باطل او را برای مردم آشکار می‌سازد، اما هیچ دلیلی وجود ندارد که آیه شریفه بر او منطبق شود، بلکه چه بسا خداوند او را زمانی طولانی مهلت بدهد؛ پس او رها می‌شود برای کسانی که با سفاهت خود دنبال باطل هستند.

برای توضیح بیشتر مثالی می‌زنم:

سه دایره وجود دارد: سفید، خاکستری و سیاه.

دایره سفید، حفاظت شده و حمایت شده است و هیچ دروغگویی وارد آن نمی‌شود و در نتیجه هر که داخل آن شود مدعی صادق است و باید تصدیقش کنیم. آیات شریفه: (وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ) بر این دایره قطعاً منطبق است. دایره خاکستری، در برابر ورود دروغگویان به آن حفاظت نشده؛ پس آیا می‌توان بر هر کسی که در آن بود اعتماد کرد و تصدیقش نمود؟! البته ممکن است بعضی اوقات از ورود افراد دروغگو حفاظت شود؛ آن هم صرفاً به سبب رحمت الهی نسبت به بندگان، با این که هیچ عذری برای اطاعت از کسانی که داخل آن هستند ندارند؛ پس آیه شریفه ممکن است بر این دایره منطبق باشد، اما لزوماً نباید بر آن صدق کند.

دایره سوم، سیاه است و به هیچ وجه از ورود دروغگویان به آن حفاظت نمی‌شود، بلکه اساساً این دایره متعلق به دروغگویان است و روشن است که این دایره برای کذابان است، پس هیچ دلیلی برای حمایت و حفاظت آن از دروغگویان وجود ندارد، نه قبل از ورودشان و نه پس از ورودشان. در نتیجه جایگاه آیه شریفه این دایره نیست.

ولابد من الانتباه إلى أن كلامنا في ادّعاء النص التشخيصي الموصوف بأنه عاصم من الضلال، وليس في ادّعاء المنصب الإلهي عموماً، فادّعاء المنصب الإلهي أو النبوة أو خلافة الله في أرضه باطلاً بسفاهة ودون الاحتجاج بالوصية (النص التشخيصي) حصل كثيراً، وربما بقي من ادّعى باطلاً حياً فترة من الزمن^(١)، فالادّعاء بدون شهادة الله ونص الله وبدون الوصية لا قيمة له وهو ادّعاء سفیه، فمن يصدق هكذا مدّعی مبطل لا عذر له أمام الله.

بايد توجه داشته باشید که سخن ما درباره ادعای نص تشخیصی موصوف به «بازدارنده از گمراهی» است، نه درباره ادعای منصب الهی به طور عام؛ چون ادعای منصب الهی یا نبوت یا خلافت الهی در زمین به صورت باطل و سفیهانه و بدون استدلال به وصیت (نص تشخیصی) بسیار حاصل شده و چه بسا مدعی باطل امامت مدت‌ها نیز زنده مانده است؛^(٢) پس ادعای بدون شهادت خدا و نص الهی و بدون وصیت هیچ ارزشی ندارد و ادعای سفیهانه‌ای است؛ بنابراین کسی که چنین مدعی باطلی را تصدیق کند، هیچ عذر و بهانه‌ای نزد خدا ندارد.

إذن، فالمقصود ليس منع أهل الباطل من الادّعاء مطلقاً، بل منعهم من ادّعاء النص التشخيصي الموصوف بأنه عاصم لمن تمسك به من الضلال، وهو وصية الحجة للناس، وهذا المنع الذي أثبتناه عقلاً وأكد عليه النص القرآني والروائي يؤكده أيضاً الواقع، فمرور مئات السنين على النص دون أن يدّعيه أحد كافٍ لإثبات هذه الحقيقة. فقد مرّ على وصايا الأنبياء في التوراة ووصية عيسى (عليه السلام) مئات السنين ولم يدّعيها غير محمد (صلى الله عليه وآله) وأوصيائه من بعده، كما ولم يدّعي وصية النبي غير الأئمة (عليهم السلام). وقد احتج الإمام الرضا (عليه السلام) بهذا الواقع على الجاثليق، فبعد أن بيّن النص من الأنبياء السابقين على الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) من التوراة والانجيل، احتج الجاثليق بأنّ النصوص يمكن انطباقها على أكثر من شخص، فكان احتجاج الإمام الرضا (عليه السلام) على الجاثليق؛ أنه لم يحصل ادّعاء المبطلين للوصايا. وهذا هو موضع الفائدة من النص:

١. مثال لهؤلاء مسيلمة الكذاب، ادّعى أنه نبي في حياة رسول الله (صلى الله عليه وآله) وبقي مسيلمة حياً بعد موت رسول الله (صلى الله عليه وآله).

٢. مسيلمة كذاب نمونه‌ای از این‌هاست. در زمان حیات رسول الله (ص) مدّعی نبوت شد و تا بعد از وفات رسول الله (ص) هم چنان زنده بود.

بنابراین، مقصود ما منع مطلق ادعا از سوی مدعیان نیست؛ بلکه آن‌ها را از ادعای نص تشخیصی موصوف به «بازدارنده از گمراهی برای متمسکان به آن» باز داشته است، که همان وصیت حجت برای مردم است و این ممتنع بودن که با عقل اثبات کردیم و نص قرآنی و روایی نیز آن را تأکید می‌کند؛ واقعیت خارجی نیز بر آن مهر تأیید می‌زند؛ چون صدها سال از این نص تشخیصی گذشته بدون آنکه کسی مدعی آن شود و همین برای اثبات این حقیقت کافی است. بر وصیت‌های انبیاء در تورات و وصیت عیسی (ع) صدها سال گذشت و کسی غیر از محمد (ص) و اوصیای بعد از او مدعی آن‌ها نشدند، همچنان‌که کسی غیر از ائمه (ع) مدعی وصیت پیامبر (ص) نشد و امام رضا (ع) با همین واقعیت بر جاثلیق نصرانی استدلال کرد، یعنی بعد از بیان نص انبیاء گذشته بر رسول‌الله محمد (ص) از تورات و انجیل، جاثلیق نصرانی استدلال کرد که این نصوص ممکن است بر بیش از یک شخص منطبق شود، اما پاسخ و احتجاج امام رضا (ع) بر جاثلیق این بود که چنین چیزی یعنی ادعای وصیت‌های انبیاء توسط مدعیان باطل تاکنون حاصل نشده است. این بخش از روایت را ملاحظه کنید:

«... ولکن لم يتقرر عندنا بالصحة إنه محمد هذا فأما اسمه محمد فلا يصح لنا أن نقر لكم بنبوته ونحن شاكون إنه محمدکم فقال الرضا (عليه السلام): احتجاجتم بالشك فهل بعث الله من قبل أو من بعد من آدم إلى يومنا هذا نبياً اسمه محمد؟ وتجدونه في شيء من الكتب التي أنزلها على جميع الأنبياء غير محمد؟ فأحجموا عن جوابه»^(۱).

(...جاثلیق گفت: (می‌دانیم که در کتاب مقدس نام محمد آمده، اما برای ما به طریق صحیح ثابت نشده که منظور همان محمد شما باشد. اما این که صرفاً نامش محمد است، ما نمی‌توانیم به نبوتش اقرار کنیم در حالی که شک داریم که آیا او همان محمد شماست؟ امام رضا (ع) فرمود: به شک احتجاج کردید؟! آیا خداوند قبل یا بعد از حضرت آدم (ع) تا امروز، پیامبری را مبعوث کرده

۱. بحار الأنوار - المجلسي: ج ۴۹ ص ۷۶؛ إثبات الهداة - الحر العاملي: ج ۱ ص ۱۹۴ - ۱۹۵.

که نامش محمد (ص) باشد؟! یا در هیچ یک از کتبی که خدا بر همه انبیاء نازل کرده غیر از پیامبر ما محمد (ص) را یافته‌اید؟ در این جا بود که آن‌ها از جواب امام رضا (ع) درماندند (...).^(۱)

فاحتجاج الأوصياء السابقين بهذا النص حجة على من يؤمن بهم، وقد احتج به عيسى ومحمد صلوات الله عليهما، فعيسى احتج بنص الأنبياء السابقين عليه رغم عدم مباشرتهم له: بنابر این احتجاج اوصیای گذشته به این نص، حجتی است بر کسانی که به آن‌ها ایمان دارند و عیسی (ع) و محمد (ص) به نص انبیای گذشته احتجاج کردند؛ عیسی (ع) به نص انبیای گذشته استدلال کرد، با این که از نظر زمانی با آن‌ها فاصله داشت:

«فدفع إليه سفر اشعيا النبي. ولما فتح السفر وجد الموضع الذي كان مكتوبا فيه * روح الرب عليّ لأنه مسحني لأبشر المساكين أرسلني لأشفي المنكسري القلوب لأنادي للمأسورين بالاطلاق وللعمي بالبصر وأرسل المنسحقين في الحرية * واكرز بسنة الرب المقبولة * ثم طوى السفر وسلمه إلى الخادم وجلس وجميع الذين في المجمع كانت عيونهم شاخصة إليه * فابتدأ يقول لهم انه اليوم قد تم هذا المكتوب في مسامعكم * وكان الجميع يشهدون له ويتعجبون من كلمات النعمة الخارجة من فمه ويقولون أليس هذا ابن يوسف»^(۲).

* (پس سفر) اشعیای نبی را به او سپرد و هنگامی که آن سفر را گشود، جایی را یافت که در آن نوشته شده * روح پروردگار بر فراز من است، چون او مرا مسح کرده تا به مسکینان بشارت دهم؛ مرا فرستاده تا دل شکسته‌ها را شفا دهم، تا اسیران را ندای آزادی و کوران را ندای بینایی دهم و ربوده شده‌ها را در آزادی بفرستم * و پند دهم به‌روش مقبول پروردگار * سپس آن سفر را در هم پیچید و به خادم تسلیم کرد، در حالی که همه کسانی که در آن جمع بودند چشمان‌شان به سمت او خیره شد * پس شروع کرده و به آن‌ها گفت: امروز این نوشته در گوش‌های شما به اتمام

۱. بحار الأنوار، ج ۴۹، ص ۷۶؛ اثبات الهداه، ج ۱، ص ۱۹۴ - ۱۹۵.

۲. لوقا ۴: (۱۷ - ۲۲).

رسید * و همه او را مشاهده می‌کردند و از کلمات نعمت که از دهانش خارج می‌شد تعجب می‌کردند و می‌گفتند: آیا این فرزند یوسف نیست؟^(۱)

و محمد (صلی الله علیه وآله) كما في القرآن احتج بنص عيسى (عليه السلام) عليه ونص الأنبياء قبل عيسى (عليه السلام) عليه، قال تعالى: ﴿وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ [الصف: ۶].

محمد (ص) همچنان که در قرآن ذکر شده به نص عیسی (ع) و نص انبیای قبل از او احتجاج فرمودند. «و هنگامی که عیسی پسر مریم گفت: ای بنی اسرائیل، به یقین من فرستاده خدا به‌سوی شمایم، تورات را که پیش از من بوده تصدیق می‌کنم، و به پیامبری که بعد از من می‌آید و نامش «احمد» است، مژده می‌دهم. پس هنگامی که دلایل روشن برای آنان آورد، گفتند: این جادویی است آشکار»^(۲).

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [الأعراف: ۱۵۷].

«همان کسانی که از این رسول و پیامبر امی که او را نزد خود در تورات و انجیل نگاشته می‌یابند، پیروی می‌کنند؛ پیامبری که آنان را به کارهای شایسته فرمان می‌دهد، و از اعمال زشت باز می‌دارد، و پاکیزه‌ها را بر آنان حلال می‌نماید، و ناپاک‌ها را بر آنان حرام می‌کند، و بارهای تکالیف سنگین و زنجیره‌ها که بر دوش عقل و جان آنان است برمی‌دارد؛ پس کسانی که به او ایمان

^۱. انجیل لوقا ۴، (۱۷-۲۲)

^۲. قرآن کریم، سوره صف، آیه ۶.

آوردند و او را حمايت كردند و ياريش دادند و از نوري كه بر او نازل شده پيروي نمودند، اينان همان رستگارانند»^(۱).

والله بين في القرآن أنّ ادّعاء محمد (صلى الله عليه وآله) لو كان باطلاً - وحاشاه - لما تركه يدّعيه؛ لأنّ الله متكفل بحفظه وصونه من ادّعاء المبطلين، والله متكفل بصرفهم عن النص: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ * وَمَا لَا تُبْصِرُونَ * إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا * مَا تُؤْمِنُونَ * وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا * مَا تَذَكَّرُونَ * تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ * وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ * فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ * وَإِنَّهُ لَتَذَكُّرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ * وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ * وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ * وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ * فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ [الحاقة: ۳۸ - ۵۲]

و خداوند در قرآن بيان کرده که اگر ادعای محمد (ص) باطل بود (العیاذ بالله) او را رها نمی کرد تا مدعی این نص شود، چون خداوند عهده دار حفاظت و صیانت آن نص از ادعای مدعیان باطل است و خداوند عهده دار بازداشتن آن ها از نص است: «و نه غذایی مگر چرکاب و کثافات * که آن را جز خطاکاران نمی خورند * پس سوگند یاد می کنم به آنچه می بینید * و آنچه نمی بینید * بی تردید این قرآن، گفتار فرستاده ای بزرگوار است * و آن گفتار يك شاعر نیست، ولی جز اندکی ایمان نمی آورد * و گفتار کاهن هم نیست، ولی جز اندکی متذکر نمی شوید * نازل شده از سوی پروردگار جهانیان است * و اگر پاره ای از گفته ها را به دروغ بر ما می بست * ما او را به شدت می گرفتیم * سپس رگ قلبش را پاره می کردیم * در آن صورت هیچ کدام از شما مانع عذاب او نبود * بی تردید این قرآن، وسیله پند و تذکری برای پرهیزکاران است * و ما به یقین می دانیم که از میان شما انکارکنندگانی هست * و این انکار قطعاً مایه حسرت کافران است * و بی تردید این قرآن، حقی یقینی است * پس به نام پروردگارت تسبیح گوی»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره اعراف، آیه ۱۵۷.

^۲. قرآن کریم، سوره الحاقة، آیات ۳۶ - ۵۲.

ثانیاً: العلم

دوم: علم

وخليفة الله هو العالم الذي يمكنه الاستغناء عن غيره من الناس، وليس لأحد من الناس الاستغناء عنه وعن علمه؛ لأنّ الله يوحى إليه كل ما يستجد في دين الله، وكل ما يحتاجه أهل زمانه في دينهم. والعلم الواجب هنا هو العلم الديني الذي يكلف خليفة الله بتبليغه للناس، فلا بد أن يكون خليفة الله متصلاً بالله ويعلمه الله ما يحتاج إليه في تبليغ رسالته وإيصال الدين الحق الذي يرضاه الله للناس، وكل ما يستجد من أحكام إلهية، والقول الفصل وحسم ما يختلف فيه الناس.

خليفة‌ی خدا همان عالمی است که می‌تواند از غیر خودش بی‌نیاز باشد و هیچ‌یک از مردم از او و علمش بی‌نیاز نیست، چون خداوند هرچه که در دین حادث شود و هرچه که اهل زمانش در امور دین نیاز دارند را به او وحی می‌کند. منظور از علمی که باید همراه خلیفه‌ی خدا باشد در این‌جا همان علم دین است که خلیفه‌ی خدا مکلف به تبلیغ آن برای مردم است؛ بنابراین خلیفه‌ی خدا باید به پروردگار متصل باشد و خداوند آن‌چه او در تبلیغ رسالتش و رساندن دین حق مورد رضای خدا و احکام جدید الهی و فصل الخطاب و رفع اختلافات مردم نیاز دارد را به او بیاموزد.

ويمكن لمن يطلب الحق أن يكون هذا الأمر - أي العلم بما يستجد وقول الفصل وحسم ما اختلف فيه الناس - دليلاً له لمعرفة خليفة الله يعضد دليل النص عليه، ولا يشترط بخليفة الله معرفة علوم استقرائية أو تجريبية أو حتى دينية سابقة كرسالات خلفاء الله الذين سبقوه، وإنما الواجب في علمه أن يكون متصلاً بالله ويعلمه الله أولاً بأول ما يحتاجه في رسالته التي يرسله الله بها للناس. وهذا لا يعني أنه لا بد أن يكون خليفة الله يجهل رسالات خلفاء الله السابقين أو العلوم التجريبية أو الاستقرائية، وإنما فقط لا يجب ولا يشترط فيه أن يعلمها أو يعلم كل تفاصيلها. فهو قد يعلمها بالتحصيل أو حتى بإلهام إلهي أو بكليهما عند وجود ضرورة لذلك، أي أنه يتعلم كغيره بالقراءة مثلاً، ولكن الله يمتنّ عليه بأن يزيده بالإلهام الإلهي باعتباره خليفة الله، وخصوصاً عندما يتعلق الأمر بالدين، كإثبات وجود الله سبحانه أو الدفاع عن الدين عموماً، أما الاعتقادات الساذجة لبعض الحشوية من وجوب العلم بكل

اللغات، أو العصمة باللغة وما شابه من جهالات، كالاتصاف بالتأثير بالحجر، فسيأتي مناقشتها وبيان جهل من يعتقدها.

همين امر - علم به امور جديد و فصل الخطاب و رفع اختلافات علمی مردم - می تواند برای شخص طالب حق، دلیلی بر معرفت خلیفه‌ی خدا باشد که دلیل نص و وصیت را تأیید کند. لازم نیست که خلیفه‌ی خدا به علوم استقرائی یا تجربی یا حتی علوم دینی گذشته مثل رسالت‌های خلفای گذشته آگاه باشد، بلکه فقط علم لازم برای خلیفه‌ی خدا این است که متصل به خدا بوده و پروردگار متعال نخستین چیزی که او در رسالتش به آن نیاز دارد را به او بیاموزد، نه به این معنا که باید لزوماً به رسالت‌های خلفای گذشته یا علوم تجربی و استقرائی جاهل باشد، اما دانستن آن امور و تفصیل آن‌ها برایش واجب نیست؛ پس ممکن است او گاهی آن‌ها را از طریق تحصیلات یا حتی با الهام الهی یا از هر دو طریق بداند، یعنی مانند بقیه مردم آن‌ها را مثلاً با خواندن فرا بگیرد، اما خداوند بر او منت می‌گذارد به این معنا که چون او خلیفه‌ی خداست به او الهام می‌کند، مخصوصاً اگر قضیه متعلق به امر دین باشد، مانند اثبات وجود خداوند سبحان یا به طور کلی دفاع از دین باشد. اما اعتقادات مضحک برخی از حاشیه‌پردازان که می‌گویند خلیفه‌ی خدا باید همه زبان‌ها را بداند و در زبان، معصوم باشد و عقاید جاهلانه مشابه این که بگویند هنگامی که بر روی سنگی راه می‌رود، بر روی آن تأثیر بگذارد و جای پایش باقی بماند و ... ، به زودی پاسخ این اعتقادات باطل و جهالت کسانی که معتقد به این امور هستند بیان خواهد شد.

وربما يضطر خليفة الله للصمت فترة من الزمن من خلافته، ولا يظهر علمه كما هو حال أزمنة الفترات. وقد بينتها وبينت علّتها، وهو عدم وجود القابل للحق، أو يصمت لضرورة يردها الله سبحانه، كأن يؤدي مهمّته الأولى وهي تهیئة من سيستلم خلافة الله من بعده، فتسليم خلافة الله أمانة كلف بها خليفة الله، ولا بد له من تهیئة كل ما يمكنه ليكون هذا الأمر بأفضل صورة تقام بها الحجة على الناس، ولا يكون للمتخلف منهم عذر باتباع خطوات الشيطان، والتخلف عن دين الله أو خليفة الله اللاحق.

چه بسا خلیفه‌ی خدا در برهه‌ای از زمان خلافتش مجبور به سکوت شود. همچنان که در حال فترت این‌گونه است، علمش را آشکار نکند و قبلاً مسئله‌ی فترت و علت آن را بیان کردم که عبارت

بود از عدم وجود قابل برای دعوت حق، یا ممکن است برای ضرورتی که خداوند اراده کرده ساکت باشد، گویی این که وظیفه‌ی اول خود یعنی مهیا کردن کسی که باید خلافت به او برسد را انجام دهد، چون تسلیم خلافت الهی، امانتی است که خداوند خلیفه‌ی خود را مکلف به آن کرده و باید همه آن‌چه که برایش امکان دارد را مهیا کند تا این امر (تسلیم امانت خلافت الهی) به بهترین شکلی که حجت بر مردم اقامه شود، انجام گیرد و برای شخص متخلف از آن‌ها عذری در اطاعت از مسیر شیطان و تخلف از دین خدا یا خلیفه‌ی آینده باقی نماند.

قال تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً﴾ [النساء: ۵۸]، والمراد هو أنَّ تسليم خلافة الله للخليفة اللاحق مهمة لا بد أن يقوم بها الخليفة السابق بأتم وجه؛ لأنها أمانة إلهية في رقبته، ولهذا فقد يضطر إلى الصمت ربما للحفاظ على حياته، حتى تهیئة بعض ما يخص الخليفة اللاحق أو حتى ولادته، وهذه الروایات تبیین ذلك:

خدای متعالی فرمود: «خدا به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بازگردانید و هنگامی که میان مردم حکمرانی می‌کنید، به عدالت حکومت و داوری کنید. یقیناً نیکو چیزی است که خدا شما را به آن موعظه می‌کند؛ بی‌تردید خدا همواره شنوا و بیناست»^(۱). مراد از این آیه همان تسلیم خلافت الهی به خلیفه‌ی بعد است، وظیفه‌ای که خلیفه‌ی گذشته باید آن را به کامل‌ترین وجه انجام دهد؛ چون امانتی الهی بر گردن اوست و به همین سبب گاهی مجبور به سکوت می‌شود تا جان خودش را حفظ کند تا زمانی که بعضی امور متعلق به خلیفه‌ی بعد، یا لا اقل تا زمان ولادتش مهیا شود. روایات ذیل این مسئله را تبیین می‌کند:

الکلینی: «الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوُشَّاءِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ، عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ، عَنْ بُرَيْدِ الْعَجَلِيِّ، قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام): عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ قَالَ إِيَّانَا عَنِ أَنْ يُؤَدِّيَ الْأَوَّلُ إِلَى الْإِمَامِ الَّذِي بَعْدَهُ الْكُتُبُ وَالْعِلْمُ وَالسَّلَاحُ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ

^۱. قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۵۸.

تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ الَّذِي فِي أَيْدِيكُمْ ثُمَّ قَالَ لِلنَّاسِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ إِنَّا عَنِ خَاصَّةٍ أَمَرَ جَمِيعَ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِطَاعَتِنَا فَإِنْ خِفْتُمْ تَنَازُعًا فِي أَمْرِ فَرِّدُوهُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ كَذَا نَزَلَتْ وَكَيْفَ يَأْمُرُهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِطَاعَةِ وَلَاةِ الْأَمْرِ وَيُرْخِّصُ فِي مُنَازَعَتِهِمْ إِنَّمَا قِيلَ ذَلِكَ لِلْمَأْمُورِينَ الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ»^(١).

(الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنِ ابْنِ أَذِينَةَ عَنْ بُرَيْدِ عَجَلَى مِي گويد: از امام باقر (ع) درباره آیه (خداوند شما را امر می کند که امانت ها را به اهلش برسانید و هنگامی که بین مردم حکم می کنید به عدالت حکم کنید) پرسیدم. فرمود: فقط ما را اراده کرده که هر امام باید به امام بعد از خودش کتب و علم و سلاح را بدهد. (و هنگامی که بین مردم حکم می کنید به عدالت حکم کنید) یعنی آن چه که در دستان شماست. سپس خداوند به مردم فرموده است: (ای مؤمنان از خدا و رسول و اولیای امرتان اطاعت کنید). از این آیه فقط ما را اراده کرده و همه ی مؤمنان را تا روز قیامت امر به اطاعت ما کرده است. پس اگر ترسیدید که در چیزی تنازع و اختلاف پیدا کنید، (پس آن را به خدا و رسول و ولی امرهایتان برگردانید). آیه این گونه نازل شده و چطور ممکن است که خداوند امر به اطاعت از والیان امر بکند، اما درباره منازعات و درگیری ها و اختلافات شان آن ها را به والیان امر ارجاع ندهد؟ این فقط به مکلفان گفته شده است، همان مکلفانی که به آن ها فرموده: (اطاعت کنید از خدا و اطاعت کنید از رسول و والیان امر خود)).^(٢).

الکلبینی: «الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَاءِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ قَالَ: سَأَلْتُ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا قَالَ هُمْ الْأَنْبِيَاءُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَنْ يُؤَدِّيَ الْإِمَامُ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنْ بَعْدَهُ وَلَا يَخْصَّ بِهَا غَيْرَهُ وَلَا يَزْوِيهَا عَنْهُ»^(٣).

١. الكافي - الكليني: ج ١ ص ٢٧٦.

٢. الكافي، ج ١، ص ٢٧٦.

٣. الكافي - الكليني: ج ١ ص ٢٧٦.

الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَمْرٍ: از امام رضا (ع) درباره آیه (خداوند شما را فرمان می‌دهد که آن امانت‌ها را به اهلش برسانید). سؤال کرد. حضرت فرمود: (آن‌ها همان امامان از آل محمد هستند که هر امام باید امانت را به امام بعد از خودش برساند و به کس دیگری اختصاص ندهد و از صاحبش به جای دیگری نبرد).^(۱)

الکلینی: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا (عليه السلام): فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا قَالَ هُمُ الْأَيْمَةُ يُؤَدِّي الْإِمَامُ إِلَى الْإِمَامِ مِنْ بَعْدِهِ وَلَا يَخْصُ بِهَا غَيْرُهُ وَلَا يَزْوِيهَا عَنْهُ»^(۲).

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فَضِيلٍ: از امام رضا (ع) درباره آیه (خداوند شما را فرمان می‌دهد که آن امانت‌ها را به اهلش برسانید). پرسید. حضرت فرمود: (آن‌ها همان ائمه (ع) هستند که هر امامی باید امانت را به امام بعد از خودش برساند و به کس دیگری اختصاص ندهد و امانت را به جای دیگری نبرد).^(۳)

الکلینی: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا قَالَ أَمَرَ اللَّهُ الْإِمَامَ الْأَوَّلَ أَنْ يَدْفَعَ إِلَى الْإِمَامِ الَّذِي بَعْدَهُ كُلَّ شَيْءٍ عِنْدَهُ»^(۴).

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ: از امام صادق (ع) درباره این آیه پرسیدم (خداوند به شما

۱. الکافی، ج ۱، ص ۲۷۶.

۲. الکافی - الکلینی: ج ۱ ص ۲۷۶.

۳. الکافی، ج ۱، ص ۲۷۶.

۴. الکافی - الکلینی: ج ۱ ص ۲۷۷.

فرمان می‌دهد که آن امانت‌ها را به اهلش برسانید). حضرت فرمود: (خدا امام را امر کرده که آنچه نزد خود دارد را به امام بعد از خودش بسپارد).^(۱)

الصدوق: «وَرَوَى مُعَلَّى بْنُ خُنَيْسٍ عَنِ الصَّادِقِ (عليه السلام): قَالَ قُلْتُ لَهُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ قَالَ عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يَدْفَعَ مَا عِنْدَهُ إِلَى الْإِمَامِ الَّذِي بَعْدَهُ وَأُمِرَتِ الْأَئِمَّةُ أَنْ يَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ وَأَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَتَّبِعُوهُمْ»^(۲).

معلى بن خنيس از امام صادق (ع) روايت می‌کند: (درباره‌ی آیه (خداوند شما را فرمان می‌دهد که آن امانت‌ها را به اهلش برسانید و هنگامی که بین مردم حکم کردید، به عدالت حکم کنید). حضرت فرمود: بر امام واجب است که آنچه نزد خود دارد را به امام بعد از خودش بسپارد و همچنین این آیه، ائمه را امر کرده که به عدالت حکم و حکومت کنند و مردم را امر کرده که از آنها اطاعت کنند).^(۳)

الطوسي: «مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي الْمَعْزَى عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): قَالَ قُلْتُ لَهُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ قَالَ عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يَدْفَعَ مَا عِنْدَهُ إِلَى الْإِمَامِ الَّذِي بَعْدَهُ وَأُمِرَتِ الْأَئِمَّةُ بِالْعَدْلِ وَأَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَتَّبِعُوهُمْ»^(۴).

محمد بن علی بن محبوب از محمد بن حسین بن ابی الخطاب از صفوان بن یحیی از ابی المعزی از اسحاق بن عمار از ابن ابی یعفور از معلى بن خنيس از امام صادق (ع) نقل می‌کند: (که می‌گوید عرض کردم معنی این آیه چیست؟ ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا﴾

^۱. الکافی، ج ۱، ص ۲۷۷.

^۲. من لا يحضره الفقيه - الصدوق: ج ۳ ص ۳.

^۳. من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۳.

^۴. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ۶ ص ۲۲۳.

حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ﴿۱﴾ فرمود: بر امام واجب است که آن‌چه نزد خود دارد را به امام بعد از خودش بسپارد و همچنین این آیه ائمه را امر کرده که به عدالت حکم و حکومت کنند و مردم را امر کرده که از آن‌ها اطاعت کنند)).^(۱)

إذن، فقولہ تعالیٰ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ أي يؤدي خليفة الله أو الإمام لمن بعده، وهذا هو تكليفه الأول، لهذا ربما لا يظهر علمه ولا يكلم الناس حتى يتم مهمته الأولى وهي تهيئة من يأتي بعده لتحمل رسالته الإلهية، وقد حصل هذا الأمر مع الإمام علي بن موسى الرضا (عليه السلام):

بنابر این، آیه‌ی شریفه ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ و إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ﴿۱﴾ یعنی این که خلیفه‌ی خدا یا امام باید امانت را به امام بعد از خودش بسپارد و این تکلیف نخست اوست و برای همین، چه بسا علمش را اظهار نکند و با مردم سخن نگوید تا زمانی که تکلیف اولش یعنی مهیا کردن خلیفه، بعد از حمل رسالت الهی را انجام دهد و این امر برای امام رضا (ع) واقع شد:

«عن أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِي الْحَكَمِ الْأَرَمِينِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلِيطٍ الرَّيْدِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَكَمِ وَأَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عُمَارَةَ الْجَرْمِيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلِيطٍ قَالَ: لَقِيتُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) وَنَحْنُ نُرِيدُ الْعُمْرَةَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ فَقُلْتُ جُعِلَتْ فِدَاكَ هَلْ تَثْبُتُ هَذَا الْمَوْضِعَ الَّذِي نَحْنُ فِيهِ قَالَ نَعَمْ فَهَلْ تَثْبُتُهُ أَنْتَ قُلْتُ نَعَمْ إِنِّي أَنَا وَأَبِي لَقِينَاكَ هَاهُنَا وَأَنْتَ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) وَمَعَهُ إِخْوَتُكَ فَقَالَ لَهُ أَبِي بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَنْتُمْ كُلُّكُمْ أَيْمَةٌ مُطَهَّرُونَ وَالْمَوْتُ لَا يَغْرَى مِنْهُ أَحَدٌ فَأَخَذْتُ إِلَيَّ شَيْئاً أَحَدْتُ بِهِ مَنْ يَخْلُفُنِي مِنْ بَعْدِي فَلَا يَضِلُّ قَالَ نَعَمْ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَؤُلَاءِ وُلْدِي وَهَذَا سَيِّدُهُمْ وَأَشَارَ إِلَيْكَ وَقَدْ عَلَّمَ الْحُكْمَ وَالْفَهْمَ وَالسَّخَاءَ وَالْمَعْرِفَةَ بِمَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ النَّاسُ وَمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنْ أَمْرِ دِينِهِمْ وَدُنْيَاهُمْ وَفِيهِ حُسْنُ الْخُلُقِ وَحُسْنُ الْجَوَابِ وَهُوَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَفِيهِ أُخْرَى خَيْرٌ مِنْ هَذَا كُلِّهِ فَقَالَ لَهُ أَبِي وَمَا هِيَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي قَالَ (عليه السلام) يُخْرِجُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْهُ غَوْتَ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَغِيَاثَهَا وَعِلْمَهَا وَنُورَهَا وَفَضْلَهَا وَحِكْمَتَهَا

^۱. تهذیب الأحکام، ج ۶، ص ۲۲۳.

خَيْرٌ مَوْلُودٍ وَخَيْرٌ نَاشِئٍ يَحْقُنُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ الدَّمَاءَ وَيُصْلِحُ بِهِ ذَاتَ الْبَيْنِ وَيَلُمُّ بِهِ الشَّعْثَ وَيَشْعَبُ بِهِ الصَّدْعَ وَيَكْسُو بِهِ الْعَارِيَ وَيُشْبِعُ بِهِ الْجَائِعَ وَيُؤْمِنُ بِهِ الْخَائِفَ وَيُنْزِلُ اللَّهُ بِهِ الْقَطْرَ وَيَرْحَمُ بِهِ الْعِبَادَ خَيْرٌ كَهْلٍ وَخَيْرٌ نَاشِئٍ قَوْلُهُ حُكْمٌ وَصَمْتُهُ عِلْمٌ يُبَيِّنُ لِلنَّاسِ مَا يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَيَسُودُ عَشِيرَتَهُ مَنْ قَبْلُ أَوَانِ حُلُمِهِ فَقَالَ لَهُ أَبِي بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَهَلْ وُلِدَ قَالَ نَعَمْ وَمَرَّتْ بِهِ سِنُونَ قَالَ يَزِيدُ فَجَاءَنَا مَنْ لَمْ نَسْتَطِعْ مَعَهُ كَلَاماً قَالَ يَزِيدُ فَقُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) فَأَخْبَرَنِي أَنْتَ بِمَثَلِ مَا أَخْبَرَنِي بِهِ أَبُوكَ (عليه السلام) فَقَالَ لِي نَعَمْ إِنَّ أَبِي (عليه السلام) كَانَ فِي زَمَانٍ لَيْسَ هَذَا زَمَانُهُ فَقُلْتُ لَهُ فَمَنْ يَرْضَى مِنْكَ بِهَذَا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ قَالَ فَضَحِكَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ ضَحِكاً شَدِيداً ثُمَّ قَالَ أَخْبِرْكَ يَا أَبَا عُمَارَةَ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ مَنْزِلِي فَأَوْصَيْتُ إِلَى ابْنِي فَلَانٍ وَأَشْرَكْتُ مَعَهُ بَنِي فِي الظَّاهِرِ وَأَوْصَيْتُهُ فِي الْبَاطِنِ فَأَفْرَدْتُهُ وَخَدَّهُ وَلَوْ كَانَ الْأَمْرُ إِلَيَّ لَجَعَلْتُهُ فِي الْقَاسِمِ ابْنِي لِحَبِّي إِيَّاهُ وَرَأَفَتِي عَلَيْهِ وَلَكِنْ ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَجْعَلُهُ حَيْثُ يَشَاءُ وَلَقَدْ جَاءَنِي بِخَبَرِهِ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) ثُمَّ أَرَانِيهِ وَأَرَانِي مَنْ يَكُونُ مَعَهُ وَكَذَلِكَ لَا يُوصِي إِلَى أَحَدٍ مِنَّا حَتَّى يَأْتِيَ بِخَبَرِهِ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَجَدِّي عَلِيٌّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَرَأَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) خَاتِماً وَسَيْفاً وَعَصاً وَكِتَاباً وَعِمَامَةً فَقُلْتُ مَا هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لِي أَمَّا الْعِمَامَةُ فَسُلْطَانُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّا السَّيْفُ فَعِزُّ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَأَمَّا الْكِتَابُ فَنُورُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَأَمَّا الْعَصَا فَقُوَّةُ اللَّهِ وَأَمَّا الْخَاتَمُ فَجَامِعُ هَذِهِ الْأُمُورِ ثُمَّ قَالَ لِي وَالْأَمْرُ قَدْ خَرَجَ مِنْكَ إِلَى غَيْرِكَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرْنِيهِ أَتَيْتُهُمْ هُوَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) مَا رَأَيْتُ مِنْ الْأَيْمَةِ أَحَدًا أَجْزَعَ عَلَى فِرَاقِ هَذَا الْأَمْرِ مِنْكَ وَلَوْ كَانَتْ الْإِمَامَةُ بِالْمَحَبَّةِ لَكَانَ إِسْمَاعِيلُ أَحَبَّ إِلَيَّ أَبِيكَ مِنْكَ وَلَكِنْ ذَلِكَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ قَالَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ وَرَأَيْتُ وُلْدِي جَمِيعاً الْأَحْيَاءَ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتَ فَقَالَ لِي أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) هَذَا سَيِّدُهُمْ وَأَشَارَ إِلَى ابْنِي عَلِيٍّ فَهُوَ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ وَاللَّهُ مَعَ الْمُحْسِنِينَ قَالَ يَزِيدُ ثُمَّ قَالَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) يَا يَزِيدُ إِنَّهَا وَدِيعَةٌ عِنْدَكَ فَلَا تُخْبِرْ بِهَا إِلَّا عَاقِلاً أَوْ عَبْدًا تَعْرِفُهُ صَادِقاً وَإِنْ سُئِلْتَ عَنِ الشَّهَادَةِ فَاشْهَدْ بِهَا وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَقَالَ لَنَا أَيْضاً وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ قَالَ فَقَالَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) فَأَقْبَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَقُلْتُ قَدْ جَمَعْتَهُمْ لِي بِأَبِي وَأُمِّي فَأَتَيْتُهُمْ هُوَ فَقَالَ هُوَ الَّذِي يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَسْمَعُ بِفَهْمِهِ وَيَنْطِقُ بِحُكْمَتِهِ يُصِيبُ فَلَا يُخْطِئُ وَيَعْلَمُ فَلَا يَجْهَلُ مُعَلِّماً حُكْماً وَعِلْماً هُوَ هَذَا وَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ ابْنِي ثُمَّ قَالَ مَا أَقَلَّ مَقَامَكَ مَعَهُ فَإِذَا رَجَعْتَ مِنْ سَفَرِكَ فَأَوْصِ وَأَصْلِحْ أَمْرَكَ وَافْرُغْ مِمَّا أَرَدْتَ فَإِنَّكَ مُنْتَقِلٌ عَنْهُمْ وَمُجَاوِرٌ غَيْرُهُمْ فَإِذَا أَرَدْتَ فَادْعُ عَلِيّاً فَلْيُغَسِّلَكَ وَلْيُكَفِّنَكَ فَإِنَّهُ طَهَّرَ لَكَ وَلَا يَسْتَقِيمُ إِلَّا ذَلِكَ وَذَلِكَ سُنَّةٌ قَدْ مَضَتْ فَاضْطَجِعْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَصَفِّ إِخْوَتَهُ خَلْفَهُ

وَعُمُومَتَهُ وَمُرُهُ فَلْيُكَبِّرْ عَلَيْكَ تِسْعًا فَإِنَّهُ قَدْ اسْتَقَامَتْ وَصِيَّتُهُ وَوَلِيكَ وَأَنْتَ حَيٌّ ثُمَّ اجْمَعْ لَهُ
وُلْدَكَ مِنْ بَعْدِهِمْ فَأَشْهَدْ عَلَيْهِمْ وَأَشْهِدِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً قَالَ يَزِيدُ ثُمَّ قَالَ لِي
أَبُو إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) إِنِّي أُؤْخِذُ فِي هَذِهِ السَّنَةِ وَالْأَمْرُ هُوَ إِلَى ابْنِي عَلِيِّ سَمِيِّ عَلِيٍّ وَفَأَمَّا عَلِيُّ
الْأَوَّلُ فَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ الْآخِرُ فَعَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) أُعْطِيَ فَهَمَ الْأَوَّلِ وَحِلْمَهُ
وَنَصْرَهُ وَوَدَّهِ وَدِينَهُ وَمُحَنَّتَهُ وَمُحَنَّتَهُ الْآخِرِ وَصَبْرَهُ عَلَى مَا يَكْرَهُ وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَتَكَلَّمَ إِلَّا بَعْدَ مَوْتِ
هَارُونَ بِأَرْبَعِ سِنِينَ ثُمَّ قَالَ لِي يَا يَزِيدُ وَإِذَا مَرَرْتَ بِهَذَا الْمَوْضِعِ وَلَقَيْتَهُ وَسَلِّقْهُ فَبَشِّرْهُ أَنَّهُ سَيُولَدُ لَهُ
غُلَامٌ أَمِينٌ مَأْمُونٌ مُبَارَكٌ وَسَيُعْلِمُكَ أَنَّكَ قَدْ لَقَيْتَنِي فَأَخْبِرْهُ عِنْدَ ذَلِكَ أَنَّ الْجَارِيَةَ الَّتِي يَكُونُ
مِنْهَا هَذَا الْغُلَامُ جَارِيَةٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مَارِيَةَ جَارِيَةِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) أُمُّ إِبْرَاهِيمَ فَإِنْ
قَدَرْتَ أَنْ تُبَلِّغَهَا مِنِّي السَّلَامَ فَافْعَلْ قَالَ يَزِيدُ فَلَقَيْتُ بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) عَلِيًّا
(عليه السلام) فَبَدَأَنِي فَقَالَ لِي يَا يَزِيدُ مَا تَقُولُ فِي الْعُمَرَةِ فَقُلْتُ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي ذَلِكَ الْكَافِي
إِلَيْكَ وَمَا عِنْدِي نَفَقَةٌ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ مَا كُنَّا نَكْلُفُكَ وَلَا نَكْفِيكَ فَخَرَجْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا
إِلَى ذَلِكَ الْمَوْضِعِ فَأَبْتَدَأَنِي فَقَالَ يَا يَزِيدُ إِنَّ هَذَا الْمَوْضِعَ كَثِيراً مَا لَقَيْتَ فِيهِ جِيرَتَكَ وَعُمُومَتَكَ
قُلْتُ نَعَمْ ثُمَّ قَصَصْتُ عَلَيْهِ الْخَبَرَ فَقَالَ لِي أُمَّا الْجَارِيَةُ فَلَمْ تَجِئْ بَعْدُ فَإِذَا جَاءَتْ بَلَّغْتُهَا مِنْهُ
السَّلَامَ فَأَنْطَلَفْنَا إِلَى مَكَّةَ فَأَشْتَرَاهَا فِي تِلْكَ السَّنَةِ فَلَمْ تَلْبَثْ إِلَّا قَلِيلاً حَتَّى حَمَلَتْ فَوُلِدَتْ ذَلِكَ
الْغُلَامُ قَالَ يَزِيدُ وَكَانَ إِخْوَةً عَلِيٍّ يَرْجُونَ أَنْ يَرِثُوهُ فَعَادُونِي إِخْوَتُهُ مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ فَقَالَ لَهُمْ
إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُ وَإِنَّهُ لَيَفْعُدُ مِنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ بِالْمَجْلِسِ الَّذِي لَا أَجْلِسُ فِيهِ أَنَا»^(۱).

(أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِي الْحَكَمِ الْأَزْمَنِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ
عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلِيطِ الرِّيدِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَكَمِ وَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ
اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمَّارَةَ الْجَزَمِيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلِيطٍ قَالَ: يَزِيدُ بْنُ سَلِيطٍ زَيْدِي (که کنیه اش ابا
عمارہ است) گوید: (در بین راهی که به عمره می‌رفتیم به موسی بن جعفر (ع) برخوردیم و عرض
کردم: قربانت گردم، این مکان را که ما در آن هستیم به یاد می‌آورید؟

فرمود: آری، تو هم یاد می‌آید؟ عرض کردم: آری، من و پدرم شما را در این جا ملاقات کردیم
و امام صادق (ع) و برادران شما هم بودند. پدرم به امام صادق (ع) عرض کرد: پدر و مادرم فدایت،

شما همه امامان پاك هستيد، ولی کسی از مرگ بر کنار نمی‌ماند. به من مطلبی بفرمایید که به خلف و فرزندم بازگویم تا گمراه نشود.

فرمود: آری ای اباعبدالله! (کنیه پدر زید است) اینان پسران من هستند و این سرور آنهاست (و به شما اشاره کرد). اوست که حکم و فهم و سخاوت و شناسایی احتیاجات و اختلافات مردم را در امر دین و دنیاشان می‌داند و اخلاق و پاسخ دادنش نیکوست، و او دری از درهای خداست و امتیاز دیگری دارد که از همه‌ی این‌ها بهتر است، پدرم عرض کرد: پدر و مادرم فدایت، آن چیست؟ حضرت فرمود: خدای عزوجل، فریادرس و پناه و علم و نور و فضیلت و حکمت این امت را از صلب او بیرون آورد. او بهترین مولود و بهترین کودک است، خدای متعالی به وسیله او از خون‌ریزی جلوگیری کند، و میان مردم آشتی دهد و پراکنده را گرد آورد و رخنه را اصلاح کند، برهنه را بپوشاند و گرسنه را سیر کند و هراسان را ایمن سازد. خدا به برکت او باران فرستد و بر بندگان ترحم کند، او بهترین پیران و بهترین جوانان است، گفتارش حکمت و سکوتش علم است. آنچه مردم در آن اختلاف دارند، خاتمه دهد و پیش از بلوغش بر عشیره خودش سروری کند. پدرم عرض کرد: پدر و مادرم فدایت، او متولد شده؟ فرمود: آری، چند سال هم از سنش گذشته است. یزید گوید: در آن هنگام شخصی وارد شد که با بودن او نمی‌توانستیم سخنی گوئیم. یزید گوید به موسی بن جعفر (ع) عرض کردم: مانند خبری که پدرت امام صادق (ع) به من فرمود، شما هم بفرمایید. امام فرمود: آری، پدرم در زمانی بود که مانند این زمان نبود (یعنی در این زمان باید تقیه کرد). به حضرت عرض کردم: هر که به این جواب قناعت کند، لعنت خدا بر او باشد. حضرت را خنده سختی گرفت، سپس فرمود: ای ابا عماره به تو خبر دهم که من از منزل بیرون رفتم و به فلان پسر وصیت کردم و در ظاهر پسران دیگر را هم با او شریک کردم، ولی در باطن و خلوت تنها به او وصیت کردم. اگر کار دست من بود، امامت را به پسر قاسم می‌دادم که او را دوست دارم و نسبت به او مهربانم، ولی این اختیار با خدای سبحان است و هر کجا بخواهد قرار می‌دهد.

خبر امامت او از رسول خدا (ص) به من رسیده و خود او و معاصرینش را به من نشان داده است، و او نیز تا از پیغمبر (ص) و جدم علی (ع) خبر نرسد، به کسی از ما وصیت نکند و من در خواب

دیدم که همراه پیغمبر (ص) انگشتر و شمشیر و عصا و کتاب و عمامه‌ای بود. عرض کردم: یا رسول الله، این‌ها چیست؟ فرمود: عمامه رمز سلطنت خداست و شمشیر رمز عزت او و کتاب رمز نور او و عصا رمز قوت و نیروی خداست و انگشتر رمز جامع همه‌ی این امور است. سپس رسول خدا (ص) به من فرمود: امر امامت از تو بیرون رفته و به دیگری رسیده است. عرض کردم: یا رسول الله به من نشان بده که او کیست! فرمود: من هیچ‌یک از امامان را ندیدم که از مفارقت امر امامت، مانند تو بی‌تابی کند. اگر امر امامت از روی محبت و دوستی بود که اسماعیل از تو نزد پدرت محبوب‌تر بود، ولی امام از جانب خدای سبحان تعیین می‌شود، سپس موسی بن جعفر (ع) فرمود: من تمام فرزندان زنده و مرده‌ام را به نظر آوردم؛ آن‌گاه امیرالمؤمنین (ع) به پسر علی اشاره کرد و فرمود: این سرور آن‌هاست: او از من و من از اویم و خدا با نیکوکاران است.

سپس موسی بن جعفر (ع) فرمود: ای یزید، این مطالب نزد تو امانت باشد، جز به آدم عاقل یا بنده‌ی خدایی که او را راست‌گو تشخیص دادی مگو، و اگر از تو گواهی خواستند گواهی بده، چون خدای سبحان می‌فرماید: (خدا به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش برسانید)؛ و نیز به ما فرموده است (ستم‌گرتر از آن‌که شهادت خدا را نزد خویش پنهان کند کیست؟).

موسی بن جعفر (ع) گوید: من (در خواب) متوجه رسول خدا (ص) شدم و عرض کردم: پدر و مادرم فدایت، شما همه‌ی فرزندانم را يك‌جا گفتید، بفرمایید کدام‌شان امام هست؟ فرمود: آن‌که با نور خدا نگاه می‌کند و با فهمش می‌شنود و با حکمتش سخن می‌گوید، درست می‌رود و اشتباه نمی‌کند، علم دارد و لذا نادانی نمی‌کند، حکمت و علم به او آموخته شده است. آن‌گاه دست پسر علی را گرفت و فرمود: او این است.

سپس فرمود: چه کم همراه او هستی! (یعنی وفاتت نزدیک شده) وقتی از سفر (مکه) بازگشتی وصیت کن و کارهایت را سامان ده و از هرچه خواهی فراغت جو، زیرا تو از ایشان جدا می‌شوی و همسایه دیگران خواهی شد. چون خواستی (وصیت کنی) علی را بطلب تا تو را غسل دهد و کفن پوشد، زیرا غسل دادن او تو را پاک کند و جز آن درست نباشد و این سنتی است که از پیش ثابت شده است؛ و باید (هنگام نماز میت) تو در برابرش بخوابی و برادران و عموهایش را پشت سر او به

صف کن و به او دستور ده که ۹ تکبیر بر تو بگوید، زیرا وصیت او پابرجا شده و در حال زنده بودن متصدی کارهای تو باشد. سپس فرزندان را که بعد از او هستند گرد آور و برای او از ایشان گواهی بگیر و خدا را هم گواه بگیر و همان خدا برای گواهی کافی است. یزید گوید: سپس موسی بن جعفر (ع) به من فرمود: مرا امسال می گیرند و امر امامت با پسر علی است که هم نام دو علی (از امامان گذشته) است: علی اول، علی بن ابی طالب (ع) و علی دوم علی بن الحسین (ع) است. فهم و خویشنداری و نصرت و دوستی و دین و محنت علی اول و محنت و شکیبائی بر نامالیمات علی دوم به او داده شده است، و تا چهار سال بعد از مرگ هارون آزادی زبان ندارد و نباید چیزی بگوید.

سپس به من فرمود: ای یزید، هرگاه گذرت به این جا افتاد و او را ملاقات کردی (که ملاقات هم خواهی کرد) به او مژده بده که خدا پسری به او خواهد داد، امین، مورد اعتماد و مبارك؛ و او به تو خبر می دهد که مرا در این جا ملاقات کرده ای. آن هنگام تو به او خبر ده که آن کنیزك مادر آن پسر کنیزی است از خاندان ماریه کنیز رسول خدا (ص) و مادر ابراهیم، و اگر توانستی سلام مرا به آن کنیز هم برسانی، برسان. یزید گوید: بعد از وفات موسی بن جعفر (ع) علی (ع) را ملاقات کردم. از من آغاز نمود و فرمود: ای یزید، برای رفتن به عمره چه نظری داری؟ عرض کردم: پدر و مادرم فدایت، اختیار با شماست؛ من خرجی ندارم، فرمود: سبحان الله؛ ما تا عهده دار خرج تو نشویم که تکلیف نمی کنیم. به راه افتادیم تا به آن مکان رسیدیم. حضرت سخن آغاز کرد و فرمود: در این جا بارها همسایگان و عموهایت را ملاقات کرده ای (یزید از فرزندان زید بن علی بوده که با امام ششم و هفتم پسر عمو می شود و پسر عمو در حکم عموست). عرض کردم: آری. سپس داستان را برای او شرح دادم. به من فرمود: اما آن کنیز هنوز نیامده؟! آمد سلام آن حضرت را به او می رسانم. سپس به مکه رفتیم و در همان سال آن کنیز را خریداری فرمود و مدتی نگذشت که حامله گشت و آن پسر را زائید. یزید گوید: برادران علی (ع) امید داشتند که وارث و وصی موسی بن جعفر (ع) باشند و بی گناه با من دشمن شدند. اسحاق ابن جعفر به ایشان می گفت: من دیدم که یزید در مجلس موسی بن جعفر (ع) در جایی می نشست که من در آن جا نمی نشستم)).^(۱)

^۱. الکافی، ج ۱، صص ۳۱۳-۳۱۶.

ثالثاً: الدعوة إلى حاكمية الله سوم: دعوت به حاکمیت خدا

الأرض لا تخلو من الهدى والحق، ولو خليت من راية منصوبية داعية لحاكمية الله لخلت من الهدى والحق، ولهذا فالدعوة لحاكمية الله وخصوصاً إذا انفرد بها داعي الحق في زمانه تكون دليلاً لمن يطلب معرفة الحق يعضد دليل النص المتقدم، فهو دليل بانضمامه إلى النص، أي يكون دليلاً يعضد النص ويزيد من يقين المؤمنين بالحق.

زمین هرگز از هدایت و حق خالی نخواهد شد، و اگر از پرچم برافراشته‌ای که دعوت به حاکمیت خدا بکند خالی باشد، باید بگوییم که در آن هنگام زمین از هدایت و حق تهی است. پس دعوت به حاکمیت خدا به خصوص هنگامی که داعی به سمت حق (خلیفه خدا) تنها کسی است که به آن دعوت می‌کند، دلیلی برای طالبان شناخت حق است که دلیل نص و وصیت پیشین را تأیید می‌کند، یعنی دعوت به حاکمیت خدا با انضمام به نص، دلیلی بر حقانیت خلیفه‌ی خدا خواهد بود، یعنی دلیلی است که نص را یاری می‌کند و یقین مؤمنان به حقانیت او را فزونی می‌بخشد.

والمقصود بحاكمية الله ليس على مستوى التشريع فقط، بل على مستوى التنفيذ أيضاً، مع أنه لا يمكن بحال القول بحاكمية الله على مستوى التشريع دون المستوى التنفيذي؛ حيث إنّ التشريع متجدّد فلا بدّ إذن من منقذ متصل بالله ليوصل حكم كل مستحدث ومستجد، وليس ضرورياً أن يباشر خليفة الله الحكم بنفسه، بل الضروري أن يكون مسلطاً على نظام الحكم وبالخصوص الدماء، أي مثلاً ما يخص قرار الحرب والسلام، أو القصاص أي كإحكام الإعدام.

البته مقصود از حاکمیت خدا، تنها در حد قانون‌گذاری نیست، بلکه در سطح اجرا و حکومت نیز هست، با این که اساساً امکان ندارد کسی قائل به حاکمیت خدا در سطح قانون‌گذاری، بدون حاکمیت در سطح اجرا و حکومت باشد، چون قانون‌گذاری امری متجدد و به‌روز است؛ پس ناچار باید دریچه‌ای متصل به خدا باشد تا حکم هر مسئله‌ی جدید و حادثی را خداوند به او برساند؛ و لازم

نیست که خلیفه‌ی خدا مستقیماً خودش متولّی حکومت شود، بلکه لازم است که بر نظام حکومت و به خصوص بر جان مردم مسلط باشد، مانند مسائل ویژه‌ی مربوط به تصمیمات جنگ و صلح یا قصاص، یعنی احکام اعدام.

المعجزة المادية الجسمانية وموضعها في دين الله: معجزه‌ی مادی جسمانی و جایگاه آن در دین خداوند

علت الدخول إلى هذا العالم الجسماني هو الامتحان واختبار الناس. قال تعالى: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾ [المملك: ٢]. فإذا كان الناس دخلوا الدنيا للامتحان فلا يصح من الممتحن الحكيم المطلق تفضيل بعضهم على بعض في خوض هذا الامتحان دون سبب، ولا يصح إلغاء امتحان بعضهم وإعطائهم أفضل نتيجة دون سبب أو مقدمات قاموا بها.

علت ورود به این عالم جسمانی، امتحان و آزمایش مردم است. خداوند متعال فرمود: «آن‌که مرگ و زندگی را آفرید، تا شما را بیازماید که کدامتان نیکوکارترید، و او توانای شکست‌ناپذیر و بسیار آمرزنده است»^(۱). وقتی مردم در این دنیا برای امتحان وارد شدند، از امتحان‌گیرنده‌ی حکیم مطلق، صحیح نیست که برخی از آنان را در بدو ورود به این امتحان، بدون هیچ علتی، بر برخی دیگر برتری دهد؛ و لغو کردن امتحان برخی از آنان و دادن برترین نتیجه، بدون هیچ علت یا مقدماتی که آن را انجام دهند، صحیح نیست.

والمعجزة المادية الجسمانية إنّ لم يكن فيها أي مجال للّبس وإلقاء الشبهة من المخالفين، فإنها ستكون قاهرة وتلغي مساحة الغيب، ولا تبقى للإيمان بالغيب فسحة، وتقوم بإلغاء امتحان بعض الممتحنين، وفيها تفضيل لبعض الممتحنين على بعض دون سبب، فنجد أنها تلغي امتحان من تحصل له - على فرض حصولها -، حيث إنّ إيمانه يكون إيماناً مادياً محضاً ونسبة الغيب فيه صفراً، ونجد أنّ من تحصل معه قد فضّل على غيره وحصل على الجنة دون

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی ملک، آیه‌ی ۲.

امتحان، وبالتالي لم تحقق العدالة بين الداخلين في الامتحان، ولهذا فنحن نقول التالي: لابد أن تكون المعجزة المادية - إن أتت - ضمن حدود لا تنقض السنة الإلهية للإيمان بالغيب. معجزة‌ی مادی جسمانی، اگر در آن هیچ اشتباه و شبهه‌ای از سوی مخالفین نباشد، قاهر و مجبورکننده است و محدوده‌ی غیب را از بین می‌برد و برای ایمان به غیب، محدوده‌ای نمی‌گذارد و امتحان برخی از امتحان‌دهندگان را لغو می‌کند و نتیجه‌ی آن، برتری دادن برخی از امتحان‌دهندگان بر برخی دیگر، بدون هیچ علتی می‌باشد. به این ترتیب که این نوع معجزه، بر فرض وقوع، امتحان را برای فردی که برایش اتفاق می‌افتد، از بین می‌برد. از این جهت که ایمان این فرد، ایمان مادی صرف خواهد بود و نسبت غیب در آن، صفر است و می‌بینیم فردی که برایش این معجزه اتفاق می‌افتد، بر دیگری برتری داده شده و بدون هیچ امتحانی به بهشت دست پیدا کرده است. در نتیجه عدالت بین دو فرد امتحان‌دهنده محقق نمی‌شود. به همین دلیل می‌گوییم: اگر معجزه‌ی مادی بیاید، باید در محدوده‌ی حدودی باشد که سنت الهی را در ایمان به غیب از بین نبرد.

ولو استقرأنا النص الديني بين أيدينا نجد التالي:

اگر در نصوص دینی که در اختیار داریم جستجو کنیم، این موارد را می‌بینیم:

في القرآن:

در قرآن

أولاً: آيات تبين أن الأنبياء يأتون بالمعجزة بإذن الله، وربما لا يأذن الله:

اول: آیاتی که بیان می‌کند پیامبران با اجازه‌ی خداوند معجزه می‌آورند و چه بسا خداوند اجازه‌ی

معجزه را ندهد:

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنعام: ۱۰۹].

«با سخت‌ترین سوگندهایشان به خدا سوگند خوردند که اگر معجزه‌ی دلخواه‌شان برای آنان آید، قطعاً به آن ایمان می‌آورند، بگو: معجزات فقط در اختیار خداست، و شما چه می‌دانید [که حقیقت چیست؟] حقیقت این است که اگر آن معجزه هم بیاید، ایمان نمی‌آورند»^(۱).

﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ [العنکبوت: ۵۰].

«گفتند: چرا از سوی پروردگارش معجزاتی [مانند معجزات پیامبران پیشین] بر او نازل نمی‌شود. بگو: معجزات فقط در اختیار خداست و من فقط بیم‌دهنده‌ای آشکارم»^(۲).

ثانیاً: آیات بیّنات آن المعجزات إن أتت قاهرة ولم تبقي للغيب شيئاً، لا يقبل الإيمان من خلالها. دوم: آیاتی که بیان می‌کند اگر معجزات به صورت قاهر و مجبورکننده بیایند و برای غیب چیزی باقی نگذارند، ایمان از طریق آن پذیرفته نمی‌شود:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ انتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ﴾ [الأنعام: ۱۵۸].

«آیا جز این انتظار دارند که فرشتگان به سویشان بیایند یا پروردگارت بیاید یا پاره‌ای از نشانه‌های پروردگارت بیاید. [اما] روزی که پاره‌ای از نشانه‌های پروردگارت [پدید] آید کسی که قبلاً ایمان نیاورده بود، یا خیری در ایمان آوردن خود به دست نیاورده بود، ایمان آوردنش سودی نمی‌بخشد. بگو منتظر باشید که ما [هم] منتظریم»^(۳).

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی انعام، آیه‌ی ۱۰۹.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی عنکبوت، آیه‌ی ۵۰.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی انعام، آیه‌ی ۱۵۸.

والآیة واضحة: ﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ﴾، فعندما تأتي بعض الآيات (المعجزات) لا يقبل الله الإيمان. هذا مع أننا نعرف حقيقة قبول التوبة إلى آخر نفس. إذن، لا مجال هنا إلا أن يكون المعنى؛ إن هذه الآيات ألغت الامتحان، بحيث أصبح حال الإنسان كالميت الذي خرج من دنیا الامتحان، فلا يقبل منه إيمان ولا عمل، أي أنه ألغى امتحانه أو قل وضعت الإجابات أمامه بوضوح (معجزة قاهرة) ولم يعد هناك معنى لطلب إجابته على السؤال المطروح.

آیه روشن است: (روزی که پاره‌ای از نشانه‌های پروردگارت [پدید] آید کسی که قبلاً ایمان نیاورده بود، یا خیری در ایمان آوردن خود به دست نیاورده بود، ایمان آوردنش سود نمی‌بخشد). وقتی برخی از آیات یا معجزات بیاید، خداوند ایمان را نمی‌پذیرد. با وجود این که این حقیقت را می‌دانیم که توبه تا آخرین نفس قبول می‌شود. بنابراین تنها حالت ممکن این است که این آیات و معجزات، امتحان را لغو کرده است؛ به صورتی که حالت انسان، مانند مرده‌ای است که از دنیا بیرون رفته است و ایمان و عملی از او پذیرفته نمی‌شود. یعنی او امتحان خود را لغو کرده است. به عبارت دیگر پاسخ‌های امتحان با وقوع معجزه‌ی قاهر به روشنی جلوی وی قرار گرفته است و معنایی برای پاسخ او نسبت به پرسش مطرح شده وجود ندارد.

﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ♦ آلآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ♦ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ﴾ [یونس: ۹۰ - ۹۲]، وقد كتبت في بيان معنى هذه الآيات فيما مضى ويمكن مراجعة (تفسير آية من سورة يونس).

«و فرزندان اسرائیل را از دریا گذرانیدیم پس فرعون و سپاهیان‌ش از روی ستم و تجاوز آنان را دنبال کردند تا وقتی که در شرف غرق شدن قرار گرفت، گفت ایمان آوردم که هیچ معبودی جز آن که فرزندان اسرائیل به او گرویده‌اند نیست و من از تسلیم‌شدگانم. آیا اکنون؟ در حالی که پیش از این نافرمانی می‌کردی و از تبه‌کاران بودی؟ پس امروز تو را با بدنت نجات می‌دهیم، تا برای

کسانی که از پی تو می آیند عبرتی باشد و بی گمان بسیاری از مردم از نشانه های ما غافلند»^(۱). در بیان معنای این آیات در گذشته مطالبی نوشته ام. می توانید به کتاب «تفسیر آیه ای از سوره ی یونس» مراجعه نمایید.

ثالثاً: آیات تبیین آنّ الذین آمنوا عند نزول المعجزة یقبل الله إيمانهم، وإيمانهم صحیح: ﴿فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى.... وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ♦ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى﴾ [طه: ۷۰ - ۷۶].

سوم: آیاتی که روشن می کنند خداوند ایمان افرادی که هنگام فرو فرستادن معجزه ایمان می آورند، را می پذیرد و ایمان آنان صحیح است: «پس ساحران به سجده در افتادند. گفتند به پروردگار هارون و موسی ایمان آوردیم. ... و هر کس که مؤمن به نزد او رود، در حالی که کارهای شایسته انجام داده باشد، برای آنان درجات والا خواهد بود. بهشت های عدن که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است. جاودانه در آن می مانند و این است پاداش کسی که به پاکی گراید»^(۲).

وسبب قبول إيمانهم هو أنهم لم يحصلوا على الإجابة الكاملة، وإنما حصلوا على بعض الإجابة، أي كمن تعطيه إشارات وعلامات تساعد على جواب أسئلة الامتحان، فهو وإن كان بمستوى أقل من الآخر الذي أجاب بدون مساعدة، ولكن بالنتيجة هذا أيضاً يُقبل منه الجواب؛ لأنه أثبت أنّ لديه معرفة بقدر ما، مكنته من الوصول للجواب وإن كانت بمساعدة معينة، أي أنّ هؤلاء لم يبلغ امتحانهم ولم توضع أمامهم أجوبة أسئلة الامتحان حتى يكون جوابهم بلا قيمة، وهكذا فهم لم يخرجوا من الامتحان كحال الفئة في "ثانياً".

علت پذیرش ایمان آنان این است که به پاسخ کامل دست پیدا نکردند؛ بلکه به برخی از پاسخ ها دست یافتند؛ یعنی مانند فردی که راهنمایی ها و نشانه هایی به او می دهی، تا برای پاسخ به پرسش های امتحان به او کمک کند. این فرد هرچند در سطحی پایین تر از دیگری است که بدون

^۱. قرآن کریم، سوره ی یونس، آیات ۹۰ تا ۹۲.

^۲. قرآن کریم، سوره ی طه، آیات ۷۰ تا ۷۶.

کمک پاسخ داده است، ولی در نتیجه پاسخ از او نیز پذیرفته می‌شود؛ به این خاطر که ثابت شد که نزد این فرد به اندازه‌ای شناخت وجود دارد که باعث شده است تا هرچند با کمکی مشخص، به پاسخ دست پیدا کند. یعنی امتحان این افراد، از بین نرفته است و پاسخ پرسش‌های امتحان، مقابل آنان قرار داده نشد تا اینکه پاسخ آنان، بدون ارزش باشد. این چنین است که آنان مانند حال گروه «دوم» از امتحان بیرون نرفتند.

رابعاً: المعجزات لابد أن يكون فيها شيء من اللبس:

چهارم: آیاتی که نشان می‌دهند در معجزات باید مقداری اشتباه و پوشش باشد:

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾ [الأنعام: ۹].

«و اگر او را فرشته‌ای قرار می‌دادیم، حتماً وی را [به صورت] مردی در می‌آوردیم و امر را همچنان بر آنان مشتبه می‌ساختیم»^(۱).

خلاصه ما تقدم: إِنَّ الآيات تأتي بإذن الله وليس بطلب الناس، وبالتالي فطلب الناس للمعجزة وامتناع الرسول من تقديمها لا يعني عدم أحقية الرسول. أيضاً: هناك معجزات يقبل إيمان الإنسان عندما تأتي ويراه، وهناك آيات لا يقبل إيمان الإنسان عندما تأتي. أيضاً: الله يقول إِنَّ الآية إذا أرسلتها أجعل فيها لبساً كما تقدم ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾.

خلاصه‌ی مطالب پیشین: آیات و معجزات با اجازه‌ی خداوند می‌آیند، نه با درخواست مردم. در نتیجه درخواست معجزه توسط مردم و سرباز زدن فرستاده از آوردن آن، به این معنا نیست که فرستاده حقانیت ندارد. همچنین معجزاتی است که وقتی بیایند و انسان آن را ببیند، ایمان انسان پذیرفته می‌شود و نیز معجزاتی وجود دارد که وقتی بیایند، ایمان انسان پذیرفته نمی‌شود. همچنین، چنان که گفتیم، خداوند می‌فرماید: وقتی آیه‌ای را می‌فرستم در آن شبهه‌ای قرار

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی انعام، آیه‌ی ۹.

می‌دهم: «و اگر او را فرشته‌ای قرار می‌دادیم، حتماً وی را [به صورت] مردی در می‌آوردیم و امر را همچنان بر آنان مشتبه می‌ساختیم».

إذن، الآية التي يقبل الإيمان من خلالها هي الآية التي فيها لبس، والتي تركت مجالاً للإيمان بالغيب، أما الآية التي لا يقبل الإيمان من خلالها؛ فهي الآية التي لا لبس فيها ولا مجال لأحد للطعن فيها. وهذا الأمر أيضاً واضح من قصة موسى، ففرعون استطاع الطعن والتشكيك بمعجزة العصا عندما تحولت إلى أفعى: ﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾ [طه: ۷۱]، ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَوْلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ﴾، ولكنه عجز عن التشكيك بمعجزة انشقاق البحر وخضع وصدق وقال آمنت، ﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَذْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ [يونس: ۹۰]، ولكن لم يقبل إيمانه؛ لأنه إيمان بمعجزة قاهرة لا لبس فيها ولا تقبل التشكيك، ﴿وَالآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾ فاليوم نُنَجِّيكَ بِبَدْنِكَ لِنَسْخَرَنَّ مِنْكَ لِنُكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿ [يونس: ۹۱ - ۹۲].

بنابراین نشانه‌ای که ایمان از خلال آن پذیرفته می‌شود، نشانه‌ای است که در آن شبهه و پوشش باشد، همان معجزه‌ای که فرصتی برای ایمان به غیب به جای گذاشته باشد. اما معجزه‌ای که ایمان از خلال آن پذیرفته نمی‌شود، معجزه‌ای است که شبهه‌ای در آن نیست و کسی فرصت ندارد تا در آن طعنه بزند. این مسئله از داستان موسی (ع) روشن است؛ وقتی عصا تبدیل به مار شد، فرعون توانست در معجزه‌ی عصا طعنه زده و شک وارد کند. «[فرعون] گفت: آیا پیش از آن‌که به شما اجازه دهم، به او ایمان آوردید؟ قطعاً او بزرگ شماس است که به شما سحر آموخته است»^(۱). «پس چون حق از جانب ما برایشان آمد، گفتند: چرا نظیر آن‌چه به موسی داده شد، به او داده نشده است؟ آیا به آن‌چه قبلاً به موسی داده شد، کفر نورزیدند؟ گفتند: دو ساحر با هم

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیه‌ی ۷۱.

ساخته‌اند و گفتند: ما همه را منکریم»^(۱). ولی او از تشکیک در معجزه‌ی شکافته‌شدن دریا ناتوان و رام شد و تصدیق کرد و گفت: ایمان آوردم: «و فرزندان اسرائیل را از دریا گذرانیدیم پس فرعون و سپاهیان‌ش از روی ستم و تجاوز آنان را دنبال کردند، تا وقتی که در شرف غرق‌شدن قرار گرفت، گفت ایمان آوردم که هیچ معبودی جز آن که فرزندان اسرائیل به او گرویده‌اند، نیست و من از تسلیم‌شدگانم»^(۲). ولی ایمان او پذیرفته نمی‌شود؛ به این خاطر که ایمان به معجزه‌ی قاهره‌ی (مجبور کننده) است که شبهه‌ای در آن نیست و تشکیک نمی‌پذیرد: «آیا اکنون؟ درحالی که پیش از این نافرمانی می‌کردی و از تبهکاران بودی؟ پس امروز تو را با بدنت نجات می‌دهیم، تا برای کسانی که از پی تو می‌آیند عبرتی باشد و بی‌گمان بسیاری از مردم از نشانه‌های ما غافلند»^(۳).

بل حتی علی‌مستوی الآیات التي تبين طلب المخالفين للمعجزة من رسول الله محمد (صلی الله علیه وآله) كقوله تعالى: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ [العنكبوت: ۵۰]، فهي تتعارض ظاهراً مع ما نقل تاريخياً من معجزاته حيث يمكن أن يفهم بعضهم من هذه الآية أنه لم يأتي بمعجزة ولهذا هم يطلبون منه المعجزة وهو يتحجج بأن المعجزة عند الله، والحقيقة إنّ هذا الأمر بالنسبة لبعض من يطعنون بالإسلام وصحة نبوة الرسول (صلی الله علیه وآله) يمثل تعارضاً واضحاً، فهو على الأقل تعارض بين النص القرآني والمنقول في ادعاء حصول معجزات للرسول محمد (صلی الله علیه وآله)، ولكن الحقيقة إنه لا يوجد أي تعارض؛ لأنّ المعجزات تقع ضمن القانون العام والسنة الإلهية للإيمان بالغيب، أي كون الإيمان المقبول هو الإيمان بالغيب، وبالتالي فالمعجزات التي يطرحها المرسلون ومنهم محمد (صلی الله علیه وآله) أمام المخالفين المدعويين للإيمان لا تكون قاهرة، بينما يطلب المنكرون معجزات قاهرة لا لبس فيها.

حتی در سطح آیاتی که درخواست معجزه از محمد رسول خدا (ص) توسط مخالفان را بیان می‌کند، ظاهراً با معجزاتی که در اسناد تاریخی از ایشان نقل شده است، مخالفت دارد. مانند سخن

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی قصص، آیه‌ی ۴۸.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی یونس، آیه‌ی ۹۰.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی یونس، آیات ۹۱ و ۹۲.

خداوند متعال: «و گفتند: چرا بر او از جانب پروردگارش معجزاتی نازل نشده است؟ بگو معجزات نزد خداست و من تنها هشدار دهنده‌ای آشکارم»^(۱). امکان دارد که برخی افراد از این آیه چنین برداشت کنند که ایشان معجزه‌ای نیاورده است و به همین خاطر آنان از ایشان درخواست معجزه نمودند و ایشان استدلال می‌نمود که معجزه نزد خداوند است. در حقیقت این موضوع، نزد افرادی که به اسلام و صحت پیامبری رسول الله (ص) طعنه می‌زنند، تعارض آشکاری است و لاقلاً مخالفت روشنی بین نص قرآنی و مطالب نقل شده در مورد ادعای اتفاق افتادن معجزات برای محمد (ص) می‌باشد. ولی درحقیقت هیچ تعارضی وجود ندارد؛ چرا که معجزات در محدوده‌ی قانون عمومی و سنت الهی در ایمان به غیب واقع می‌شود. یعنی ایمان مورد پذیرش، همان ایمان به غیب است. در نتیجه معجزاتی که فرستادگان، و از جمله محمد (ص)، برای مخالفانی که دعوت به ایمان می‌شوند، می‌آورند، معجزات قاهر و مجبورکننده نیست. در حالی که انکارکنندگان، معجزات قاهری (مجبور کننده) درخواست می‌کنند که شبهه‌ای در آن نباشد.

والمعجزة إن وقعت قاهرة ولم تبقي للغيب شيئاً لم يقبل الإيمان من خلالها، ولذا فهي لا تأتي ليؤمن المعاند من خلالها بل تقع إما:
اگر معجزه، قاهر باشد و برای غیب جایی باقی نگذارد، ایمان از طریق آن پذیرفته نمی‌شود. به همین دلیل، معجزه‌ی قاهر برای این نمی‌آید که فرد دشمن از طریق آن ایمان بیاورد. بلکه معجزه‌ی قاهر در این موارد اتفاق می‌افتد:

أما المؤمنين، وبالتالي لا يكون لها أثر على كون إيمانهم بالغيب؛ لأنَّ إيمانهم سبق وقوعها. نعم، هي تزيد يقينهم، وتكون حجة على من تُنقل لهم.
۱. برای مؤمنین، در این حالت هدف معجزه این نیست که آنان به غیب ایمان بیاورند. به این خاطر که آنان قبلاً ایمان آورده‌اند. بلکه این معجزه بر یقین آنان می‌افزاید و حجتی می‌شود برای افرادی که برایشان نقل می‌شود.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی عنکبوت، آیه‌ی ۵۰.

أمام من هم على وشك الإيمان والإقرار بالحق، وبالتالي فهي لم تلغي مساحة الغيب من إيمانهم؛ حيث إنهم وصلوا إلى نسبة ترجيح لصدق الدعوة الإلهية، وبالتالي فهم مؤمنون بالدعوة الإلهية بقدر ما ولكنهم لم يعلنوا إيمانهم.

۲. برای افرادی که نزدیک ایمان و اقرار به حق هستند. در نتیجه محدوده‌ی غیب را در ایمان آنان از بین نبرده است؛ چرا که آنان به برتری دعوت الهی رسیده‌اند و تا اندازه‌ای، مؤمن به دعوت الهی هستند؛ اگرچه ایمان خود را آشکار نکرده‌اند.

أمام الكافرين المعذيين بها، كمعجزة طوفان نوح (عليه السلام)، ومعجزة شق البحر لموسى (عليه السلام).

۳. برای کافرانی که با معجزه عذاب می‌شوند. مانند معجزه‌ی طوفان نوح (ع) و معجزه‌ی شکافتن دریا برای موسی (ع).

وعادة إن وقعت المعجزة أمام الجميع، أو أمام المنكرين الذين يطلب إيمانهم بها؛ فلا بد أن يكون فيها مجالاً للغيب، ويكون فيها لبساً. لهذا فالكفار لم يكونوا يرون أن ما وقع مرافقاً لدعوة محمد معجزات؛ حيث إنهم يعتبرون نقل المؤمنين بمحمد (صلى الله عليه وآله) لما حصل أمامهم كذباً، ويعتبرون ما وقع أمامهم هم أنفسهم أو ما وقع أمام آخرين منهم مجرد سحر أو أوهام، ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَاباً مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿الحجر: ١٤ - ١٥﴾، أو مجرد تخرصات وتأول لحوادث طبيعية تحصل كل يوم، فمن يهلكه الله مباشرة بحصان يجزه للنار أو يقع عليه حجر ويقتله لتجاوزه على محمد (صلى الله عليه وآله)؛ هم يعتبرونه مجرد حادث طبيعي، وأن الموت جاري ويحصل كل يوم. ونقل المؤمنين بمحمد (صلى الله عليه وآله) لحنين الجذع الذي في المسجد لرسول الله (صلى الله عليه وآله)؛ يعتبره المخالفون كذباً، وأن المؤمنين بمحمد (صلى الله عليه وآله) وآله (يحاولون التسويق لمحمد (صلى الله عليه وآله)،

معمولاً اگر معجزه برای همه اتفاق بیفتد یا برای انکارکنندگان که برای ایمان آوردن، درخواست معجزه دارند، آن معجزه باید دارای محدوده‌ای از غیب باشد و در آن شبهه باشد. به همین خاطر

کافران آن چه را که با دعوت محمد (ص) همراه بود، معجزه نمی شمردند؛ چرا که آنان معجزات نقل شده از محمد (ص) توسط مؤمنان را، که برای مؤمنان اتفاق می افتاد، دروغ می دانستند و مواردی را که برای خودشان یا افرادشان رخ می داد، صرفاً جادو یا اوهام می شمردند. «و اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم که همواره از آن بالا می رفتند. قطعاً می گفتند در حقیقت ما چشم بندی شده ایم بلکه ما مردمی هستیم که افسون شده ایم»^(۱). آنان گاهی نیز معجزات را صرفاً کج فهمی ها و تأویل هایی برای اتفاقات طبیعی روزمره قلمداد می کردند. مثلاً وقتی خداوند فردی را مستقیماً با یک اسب هلاک می کرد، یا او را در آتش که او را به سوی آتش می کشاند یا سنگی بر او می افتاد و به خاطر بی احترامی به محمد (ص) او را می کشت، آنان این موضوع را حادثه ای طبیعی می نامیدند و می گفتند که مرگ جریان دارد و هر روزه اتفاق می افتد. وقتی خبر شنیده شدن صدای ناله ای ستون مسجد رسول الله (ص) از مؤمنان به مخالفان رسید، آن را دروغ شمردند و گفتند مؤمنان با این دروغ ها قصد دارند برای محمد (ص) بازار گرمی کنند.

وهكذا تستمر عملية الرد على المعجزات غير القاهرة التي تبقي للغيب مساحة، وهذا قولهم: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتُ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ [العنكبوت: ۵۰]، أي أنهم يريدون آيات قاهرة واضحة لا لبس فيها لا تبقي للإيمان بالغيب أي نسبة، هذا هو مختصر طلبهم، وهو طلب مستمر إلى اليوم، في حين أنه منافي للعقل والنص الديني وللسنة الإلهية، ولم يقع فيما مضى ولن يقع فيما بقي؛ لأنَّ معناه إلغاء امتحان بعض الخلق رغم أنهم دخلوا للدنيا للامتحان، وهذا سفه لا يصدر من حكيم مطلق، فكيف يدخل الناس للامتحان ثم يلغي امتحان بعضهم دون بعض ودون سبب راجح ودون أن يكون هناك مائز بين من ألغي امتحانه وبين من يتم امتحانه!!!

به این ترتیب فرآیند پاسخ به معجزات غیر قاهر، که برای غیب، جایی باقی می گذارند، ادامه پیدا می کند؛ و این سخن آنان است: «و گفتند: چرا از جانب پروردگارش بر او معجزاتی نازل نشده است؟ بگو معجزات نزد خداست و من تنها هشدار دهنده ای آشکارم»^(۲). یعنی آنان آیات قاهر

^۱. قرآن کریم، سوره ی حجر، آیات ۱۴ و ۱۵.

^۲. قرآن کریم، سوره ی عنکبوت، آیه ی ۵۰.

روشنی می‌خواهند که شبهه‌ای در آن نباشد و برای ایمان به غیب، جایی باقی نگذارد. این خلاصه‌ی درخواست آنان است که تا امروز ادامه دارد؛ درحالی که مخالف عقل و نص دینی و سنت الهی است. قبلاً اتفاق نیفتاده است و بعداً نیز اتفاق نخواهد افتاد؛ چراکه معنای آن لغو کردن امتحان برخی از مخلوقات است که به دنیای امتحان وارد شده‌اند؛ و این بی‌خردی از حکیم مطلق صادر نمی‌شود. چگونه مردم وارد امتحان شوند و سپس امتحان برخی از آنان، بدون هیچ دلیل و سببی لغو شود، بدون این که در این میان تمایزی بین کسی که امتحانش لغو شده و کسی که امتحان داده است وجود داشته باشد؟

وکیف یدخل من ألغی امتحانه للجنة في حين يدخل الممتحن إلى النار إن فشل في الامتحان، أين هي إذن عدالة الله سبحانه وتعالى في هذا القول والافتراء على الله؟! چگونه فردی که امتحانش لغو شده است، وارد بهشت شود؛ در حالی که اگر فرد امتحان‌شونده در امتحان شکست بخورد، وارد آتش می‌شود؟ پس طبق این سخن و دروغ به خداوند، عدالت خداوند سبحان و متعال کجاست؟!

فالمحصلة من القرآن والعقل معاً؛ إنّ مسألة المعجزة لها حدود وقيود، وليست بالعبثية والعشوائية التي يصورها العلماء غير العاملين، خصوصاً وهم يواجهون الأنبياء والأوصياء في كل زمان.

نتیجه‌ای که از قرآن و عقل با یکدیگر گرفته می‌شود، این است که موضوع معجزه حدود و قیدهایی دارد و آن گونه که علمای بی‌عمل تصور می‌کنند، بازی و بی‌هدف نیست؛ مخصوصاً این که آنان با پیامبران و اوصیاء (ع) در هر زمان روبه‌رو می‌شوند.

فالمعجزة كما تبين لا تأتي لرغبة الرسول ولا رغبة المكلفين، بل هي أمر الله يجريه الله متى شاء وأينما شاء. والمعجزة المادية إنّ جاءت يجب أن لا تلغي مساحة الغيب؛ لأن القانون الإلهي والسنة الإلهية هي الإيمان بالغيب، بينما وللأسف يطلب أكثر الناس وعلى مر العصور معجزات تقهرهم على الإيمان ولا تبقي أي مساحة للتأول أو الشك، وبالتالي فهم يطلبون

ایماناً مادياً محضاً لا مساحة للغيب فيه، وهذا إيمان لا يقبل، وبالتالي فهم يطلبون طلباً سفيهاً لا يحققه الله لهم؛ لأنه حكيم مطلق ولا يجاري السفهاء في سفاهتهم.

همان طور که روشن شد، معجزه به درخواست فرستاده و خواست مکلفان به وقوع نمی پیوندد، بلکه دستور خداوند است که هر وقت بخواهد و هر جا بخواهد، آن را انجام می دهد. اگر معجزه‌ی مادی بیاید، لازم است که محدوده‌ی غیب را از میان نبرد؛ چراکه قانون الهی و سنت الهی همان ایمان به غیب است. در حالی که متأسفانه بیشتر مردم در طول زمان، معجزه‌هایی را درخواست می کنند که آنان را مجبور به ایمان می کند و هیچ محدوده‌ای را برای تأویل یا شک باقی نمی گذارد.

در نتیجه آنان ایمان مادی محض را درخواست می کنند که جایی برای غیب در آن نیست و این ایمان مورد پذیرش قرار نمی گیرد. در نتیجه آنان درخواست بی خردانه‌ای دارند که خداوند آن را برایشان انجام نمی دهد؛ چراکه او حکیم مطلق است و با بی خردان در بی خردی آنان همراهی نمی کند.

في الإنجيل:

در انجیل

عيسى (عليه السلام) والمعجزة كما في الإنجيل:

عيسى (ع) ومعجزه، آن گونه که در انجیل آمده است:

«^{۳۸}عِنْدَيْهِ أَجَابَهُ بَعْضُ الْكَتَبَةِ وَالْفَرِّيسِيِّينَ، قَائِلِينَ: «يَا مُعَلِّمُ، نَرْغَبُ فِي أَنْ نَشَاهِدَ آيَةً تُجْرِيهَا!» ^{۳۹}فَأَجَابَهُمْ: «جِيلٌ شَرِيرٌ خَائِنٌ يَطْلُبُ آيَةً؛ وَلَنْ يُعْطَى آيَةً إِلَّا آيَةُ يُونَانَ النَّبِيِّ. ^{۴۰}فَكَمَا بَقِيَ يُونَانُ فِي جَوْفِ الْحُوتِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَثَلَاثَ لَيَالٍ، هَكَذَا سَيَبْقَى ابْنُ الْإِنْسَانِ فِي جَوْفِ الْأَرْضِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَثَلَاثَ لَيَالٍ» ^(۱).

(آن گاه عده‌ای از علمای دین و فریسیان به او گفتند: استاد، می خواهیم آیتی از تو ببینیم. پاسخ داد: نسل شرارت پیشه و زناکار آیتی می خواهند! اما آیتی به ایشان داده نخواهد شد. جز آیت یونس

نبی؛ زیرا همان‌گونه که یونس سه شبانه‌روز در شکم ماهی بزرگ بود، پسر انسان نیز سه شبانه‌روز در دل زمین خواهد بود.^(۱)

«۱۱ فَأَقْبَلَ الْفَرِّيسِيُّونَ وَأَخَذُوا يُجَادِلُونَهُ، طَالِبِينَ مِنْهُ آيَةً مِنَ السَّمَاءِ لِيُجَرَّبُوهُ. ۱۲ فَتَنَّهُد مُتَضَافِقًا، وَقَالَ: «لِمَاذَا يَطْلُبُ هَذَا الْجِيلُ آيَةً؟ الْحَقُّ أَقُولُ لَكُمْ: (لَنْ يُعْطَى هَذَا الْجِيلُ آيَةً!)» ۱۳ ثُمَّ تَرَكَهُمْ»^(۲).

(فریسیان نزد عیسی آمدند و با او به مباحثه نشستند. آن‌ها برای آزمایش، آیتی از او خواستند. اما عیسی آهی از دل برآورد و گفت: چرا این نسل خواستار آیت است؟ حق را به شما می‌گویم، هیچ آیتی به آن‌ها داده نخواهد شد. سپس ایشان را ترک گفت.)^(۳)

فكما نلاحظ في النصين الإنجيليين عيسى (يسوع) يقول: «جِيلٌ شَرِّيرٌ خَائِنٌ يَطْلُبُ آيَةً؛ وَلَنْ يُعْطَى آيَةً». وقال: «لِمَاذَا يَطْلُبُ هَذَا الْجِيلُ آيَةً؟ الْحَقُّ أَقُولُ لَكُمْ: (لَنْ يُعْطَى هَذَا الْجِيلُ آيَةً!)».

همان‌طور که در این دو متن از انجیل ملاحظه می‌کنیم، عیسی (یسوع) می‌فرماید: (نسل شرارت‌پیشه و زناکار آیتی می‌خواهند! اما آیتی به ایشان داده نخواهد شد). و می‌فرماید: (چرا این نسل خواستار آیت است؟ حق را به شما می‌گویم، هیچ آیتی به آن‌ها داده نخواهد شد).

ففي كلا النصين هناك تأكيد على أنَّ الآية (المعجزة) التي يطلبونها لن تأتي، ومعنى هذا أنهم يطلبون معجزة من نوع آخر (قاهرة) غير نوع المعجزات التي أتت، وإلا لتناقضت أقوال عيسى في الإنجيل، فهناك نصوص في الإنجيل تقول إنَّ هناك آيات (معجزات) حدثت، وكمثال: در هر دو متن، تأکید شده است که آیه یا معجزه‌ای که آنان درخواست کردند، رخ نمی‌دهد. و معنای آن این است که آنان معجزه‌ای از نوع «قاهر» و غیر از معجزاتی که آمده است، درخواست

^۱. انجیل متی، باب ۱۲، ۳۸ تا ۴۰.

^۲. مر ۸: ۱۱-۱۳.

^۳. انجیل مرقس، باب ۸، ۱۱ تا ۱۳.

می کنند وگرنه سخنان عیسی در انجیل متناقض می شود. در انجیل متونی هست که بیان می کند که آیات یا معجزات اتفاق افتاده است. بعضی از این متون به عنوان مثال از قرار زیر هستند:

«وینما هو یتکلم جاءوا من دار رئیس المجمع قائلین ابنتك ماتت. لماذا تتعب المعلم بعد. فسمع يسوع لوقته الكلمة التي قيلت فقال لرئيس المجمع لا تخف. آمن فقط. ولم يدع احد يتبعه إلا بطرس ويعقوب ويوحنا أخوا يعقوب. فجاء إلى بيت رئيس المجمع ورأى ضجيجا. يبكون ويولولون كثيرا. فدخل وقال لهم لماذا تضحون وتبكون. لم تمت الصبية لكنها نائمة. فضحكوا عليه. أما هو فاخرج الجميع واخذ أبا الصبية وأمها والذين معه ودخل حيث كانت الصبية مضطجعة. وامسك بيد الصبية وقال لها طليثا قومي. الذي تفسیره یا صبية لك أقول قومي. وللوقت قامت الصبية ومشت. لأنها كانت ابنة اثنتي عشر سنة. فبهتوا بهتا عظيما. فأوصاهم كثيرا أن لا يعلم احد بذلك. وقال ان تعطى لتأكل»^(۱).

(او هنوز سخن می گفت که عده ای از خانه ی یایروس، رئیس کنیسه آمدند و گفتند: دخترت مرد! دیگر چرا استاد را زحمت می دهی؟ عیسی چون سخن آن ها را شنید، به رئیس کنیسه گفت: مترس! فقط ایمان داشته باش؛ و اجازه نداد جز بطرس و یعقوب و یوحنا، برادر یعقوب، کسی دیگر از پی او برود. چون به خانه ی رئیس کنیسه رسیدند، دید غوغایی به پاست و عده ای با صدای بلند می گریند و شیون می کنند. پس داخل شد و به آن ها گفت: این غوغا و شیون برای چیست؟ دختر نمرده، بلکه در خواب است. اما آن ها به او خندیدند. پس از این که همه ی آن ها را بیرون کرد، پدر و مادر دختر و همچنین شاگردانی را که همراهش بودند، با خود برگرفت و به جایی که دختر بود، داخل شد. آن گاه دست دختر را گرفت و به وی گفت: تالیتا کوم! یعنی ای دختر کوچک، به تو می گویم: برخیز! او بی درنگ برخاست و راه رفتن آغاز کرد. آن دختر دوازده ساله بود. آن ها از این واقعه بی نهایت شگفت زده شدند. عیسی به آنان دستور اکید داد که نگذارند کسی از این واقعه آگاه شود و فرمود چیزی به آن دختر بدهند.)^(۲)

۱. مر ۴۳:۳۵:۵.

۲. انجیل مرقس، باب ۵، ۳۵ تا ۴۳.

«وفیما هو یکلمهم بهذا اذا رئیس قد جاء فسجد له قائلا إن ابنتی الآن ماتت. لكن تعال وضع یدک علیها فتحیا. فقام یسوع وتبعه هو وتلاميذه. واذا امرأة نازفة دم منذ اثنتی عشرة سنة قد جاءت من ورائه ومستت هذب ثوبه. لأنها قالت فی نفسها إن مستت ثوبه فقط شفیت. فالتفت یسوع وابصرها فقال ثقی یا ابنة. إیمانک قد شفاک فشفیت المرأة من تلك الساعة»^(۱).

(در همان حال که عیسی این سخنان را برای آنان بیان می‌کرد، رئیسی نزد وی آمد و در برابرش زانو زد و گفت: دخترم هم اکنون مرد. با این حال بیا و دست خود را بر او بگذار که زنده خواهد شد. عیسی برخاست و به اتفاق شاگردان خود با او رفت. در همان هنگام، زنی که دوازده سال از خونریزی رنج می‌برد، از پشت سر به عیسی نزدیک شد و لبه‌ی ردای او را لمس کرد. او با خود گفته بود: اگر حتی به ردایش دست بزنم، شفا خواهم یافت. عیسی برگشت، او را دید و فرمود: دخترم، دل قوی‌دار. ایمانت تو را شفا داده است. از آن ساعت، زن شفا یافت.)^(۲)

«ولما اکمل أقواله کلها فی مسامع الشعب دخل کفرناحوم. وکان عبد لقائد مئة مریضا مشرفا علی الموت وکان عزیزا عنده. فلما سمع عن یسوع ارسل إلیه شیوخ الیهود یسأله أن یأتی ویشفى عبده. فلما جاءوا إلی یسوع طلبوا إلیه باجتهاد قائلین انه مستحق أن یفعل له هذا. لأنه یحب امتنا وهو بنی لنا المجمع. فذهب یسوع معهم. وإذ کان غیر بعید عن البیت ارسل إلیه قائد المئة أصدقاء یقول له یا سید لا تتعب. لأنی لست مستحقا أن تدخل تحت سقفي. لذلك لم احسب نفسي أهلا أن آتی إلیک. لكن قل کلمة فییرأ غلامی. لأنی أنا أيضا إنسان مرتب تحت سلطان. لی جند تحت یدی. وأقول لهذا اذهب فیذهب ولآخر ائت فیأتي ولعبدی افعل هذا فیفعل. ولما سمع یسوع هذا تعجب منه والتفت إلی الجمع الذی یتبعه وقال أقول لکم لم اجد ولا فی إسرائيل إیمانا بمقدار هذا. ورجع المرسلون إلی البیت فوجدوا العبد المریض قد صحّ. وفي الیوم التالی ذهب إلی مدینة تدعی نایین وذهب معه كثیرون من تلاميذه وجمع كثير. فلما اقترب إلی باب المدینة اذا میت محمول ابن وحید لأمه وهي أرملة ومعها جمع كثير من المدینة. فلما رآها الرب تحنن علیها وقال لها لا تبکی. ثم تقدم ولمس النعش فوقف

۱. مت ۹: ۱۸-۲۲.

۲. انجیل متی، باب ۹، ۱۸ تا ۲۲.

الحاملون. فقال أيها الشاب لك أقول قم. فجلس الميت وابتدأ يتكلم فدفعه إلى امه. فاخذ الجميع خوف ومجدوا الله قائلين قد قام فينا نبي عظيم وافتقد الله شعبه. وخرج هذا الخبر عنه في كل اليهودية وفي جميع الكورة المحيطة. فاخبر يوحنا تلاميذه بهذا كله»^(۱).

(چون عیسی تمامی گفتار خود را با مردم به پایان رسانید، به گفناحوم درآمد. آنجا یک نظامی رومی بود که غلامی بس عزیز داشت. غلام، بیمار و در آستانه‌ی مرگ بود. نظامی چون درباره‌ی عیسی شنید، تنی چند از مشایخ یهود را نزدش فرستاد تا از او بخواهند بیاید و غلامش را شفا دهد. آن‌ها نزد عیسی آمدند و با التماس بسیار به او گفتند: این مرد سزاوار است این لطف را در حقش بکنی؛ زیرا قوم ما را دوست می‌دارد و کنیسه را نیز برایمان ساخته است. پس عیسی همراهشان رفت. به نزدیکی خانه که رسید، آن نظامی چند تن از دوستانش را نزد عیسی فرستاد، با این پیغام که: سرورم! خود را زحمت مده؛ زیرا شایسته نیستیم که زیر سقف من آیی. از همین‌رو حتی خود را لایق ندانستیم نزد تو آییم. فقط سخنی بگو که خدمتکارم شفا خواهد یافت. زیرا من خود فردی هستم زیر فرمان. سربازانی نیز زیر فرمان خود دارم. به یکی می‌گویم: برو، می‌رود. به دیگری می‌گویم: بیا، می‌آید. به غلام خود می‌گویم: این را به جای آر، به جای می‌آورد. عیسی چون این را شنید، از او در شگفت شد و به جمعیتی که از پی‌اش می‌آمدند، روی کرد و گفت: به شما می‌گویم: چنین ایمانی حتی در اسرائیل هم ندیده‌ام. چون فرستادگان به خانه بازگشتند، غلام را سلامت یافتند. چندی بعد عیسی رهسپار شهری شد به نام نائین. شاگردان و جمعیتی انبوه نیز او را همراهی می‌کردند. به نزدیکی دروازه‌ی شهر که رسید، دید مرده‌ای را می‌برند که یگانه پسر بیوه زنی بود. بسیاری از مردمان شهر نیز آن زن را همراهی می‌کردند. خداوند چون او را دید، دلش بر او بسوخت و گفت: گریه مکن. سپس نزدیک رفت و تابوت را لمس کرد. کسانی که آن را حمل می‌کردند، ایستادند. عیسی گفت: ای جوان، تو را می‌گویم: برخیز! مرده راست نشست و سخن گفتن آغاز کرد! عیسی او را به مادرش سپرد. ترس و هیبت بر همه‌ی آنان مُستولی شد و درحالی که خدا را ستایش می‌کردند، می‌گفتند: پیامبری بزرگ در میان ما ظهور کرده است. خدا به یاری قوم

خود آمده است. خبر این کار عیسی در تمام یهودیه و نواحی اطراف منتشر شد. شاگردان یحیی او را از همه‌ی وقایع آگاه ساختند.^(۱)

كما نلاحظ أنّ الجامع المشترك لإحياء الموتى في النصوص أعلاه هو أنهم ماتوا خلال فترة قريبة ساعات مثلاً (ابنتي الآن ماتت) ولم يقبروا، ولهذا ببساطة يمكن أن يحتاج من يتخذ اللبس مركباً أنّ هؤلاء كان مغمى عليهم، أو أي عذر للطعن بالمعجزة التي حدثت. أيضاً الشفاء يجري مجرى هذا.

همان‌طور که مشاهده می‌کنیم معنای مشترک در متون بالا، که زنده کردن مردگان است، این است که بین مردن تا زنده شدن آنان فقط چند ساعت فاصله بوده است. مثلاً: دخترم الآن از دنیا رفته است. پس زنده شدن آنان پیش از این بوده که آنان را دفن کنند. به همین دلیل فردی که راه شبهه را در پیش گرفته است، به سادگی می‌تواند استدلال کند که این افراد بی‌هوش بودند. یا هر عذر دیگری برای طعنه‌زدن به معجزه‌ای که رخ داده بود. همچنین درمان و شفا یافتن بر این مبنا امکان‌پذیر است.

أما النصوص التي تروي المعجزة على أنها قاهرة في الإنجيل أو التوراة، فنحن لا نعتقد بصحتها، وحتى المسيحيين أنفسهم يلزمهم عدم الاعتقاد بصحة كل النصوص حرفياً؛ حيث لديهم أكثر من نص تاريخي للحوادث أو المعجزات، فأكد أنّ بعضها - على الأقل - غير دقيق، فلا يمكن اعتماد صحة كلا نصّي إنجيلي متى ويوحنا إن تعارضاً مثلاً.

اما متونی که در انجیل یا تورات، معجزه‌ی قاهر را روایت می‌نماید، ما به صحت این متون اعتقاد نداریم. حتی برای خود مسیحیان نیز لازم است که به صحت تک تک متون، اعتقاد نداشته باشند؛ چراکه آنان برای بعضی از رویدادها یا معجزات، بیش از یک متن تاریخی دارند که قطعاً برخی از آنها، دست کم دقیق نیست. بنابراین اگر دو متن مثلاً در انجیل متی و یوحنا با هم مخالفت داشته باشند، نمی‌توان به هر دو متن انجیل متی و یوحنا اعتماد کرد.

^۱. انجیل لوقا، باب ۷، ۱ تا ۱۸.

الخلاصة:

خلاصه:

المعجزة المادية التي يمكن أن تأتي من الله ويقبل الله إيمان من يؤمن بسببها؛ هي المعجزة المادية غير القاهرة، كتحوّل عصا موسى (عليه السلام) إلى ثعبان^(١)، وسماع بعض المؤمنين أنين الجذع لرسول الله (صلى الله عليه وآله)، وإطعام رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) الخلق الكثير بالطعام القليل، وهلاك بعض من كان في الطف بدعاء الإمام الحسين (عليه السلام)، وانتصار مظلومية الحسين (عليه السلام)، وشفاء بعض المرضى، وغيرها من معجزات الأنبياء والأوصياء، وهذه المعجزات مشتبّهة - بقدر ما - على أكثر الناس الذين واجهوها؛ حيث لا يمكنهم التمييز - مئة بالمئة - إن كان الأمر كما قال فرعون: سحران تظاهرا، أم أنّ ما جاء به موسى معجزة وما جاء به السحرة سحر فقط^(٢)، وهذا يعني أنّ المعجزة - غير القاهرة - ليست دليلاً قائماً بذاته، وإنما هي مؤيد ودليل داعم للنص.

معجزه‌ی مادی که امکان آوردن آن از سوی خداوند وجود دارد و خداوند ایمان فردی را که به این خاطر به آن ایمان بیاورد، می‌پذیرد، معجزه‌ی مادی غیرقاهر است؛ مانند تبدیل عصای موسی(ع) به مار،^(٣) شنیدن ناله‌ی ستون برای رسول الله (ص) توسط برخی از مؤمنان و نیز اطعام

۱. وليس كشق البحر لموسى (عليه السلام)؛ لأن هذه معجزة قاهرة، ولا يقبل إيمان من يؤمن بسببها، كما لم يقبل الله إيمان فرعون عند إيمانه بسبب هذه المعجزة القاهرة، "وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْياً وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَذْرَكَهُ الْفَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتَ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ * الْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ * فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَيْدِكَ لَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ".

۲. أي كيف للشخص الناظر لعصي السحرة وعصا موسى (عليه السلام) أن يميز ويحكم أن ما فعله السحرة سحراً وما فعله موسى معجزة؟ فنفس مسألة التهام عصا موسى لعصيتهم أو أفعى موسى لأفاعيتهم ردها فرعون بسهولة بأنهما سحران تظاهرا (سحران تظاهرا) وأن موسى (عليه السلام) ساحر عظيم، ولهذا تفوق سحره على سحر السحرة (كبيركم)... "فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ" [القصص: ٤٨]. "قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلُ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ...." [طه: ٧١]. "قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلُ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ...." [الشعراء: ٧٩].

۳. این برخلاف معجزه‌ای مانند شکافتن دریا برای موسی(ع) است؛ چرا که معجزه‌ی شکافتن دریا معجزه‌ی قاهره(مجبور کننده) است و ایمان فردی که به خاطر آن ایمان بیاورد، مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد. همان طور که خداوند، ایمان فرعون را به خاطر این معجزه‌ی قاهره نپذیرفت: ((و فرزندان اسرئیل را از دریا گذرانیدیم پس فرعون و سپاهیان از روی ستم و تجاوز آنان را دنبال کردند تا وقتی که در شرف غرق شدن قرار گرفت، گفت ایمان آوردم که هیچ معبودی جز آن که فرزندان اسرئیل به او گرویده‌اند، نیست و من از تسلیم شدگانم. آیا اکنون؟ درحالی که پیش از این نافرمانی می‌کردی و از تبهکاران بودی؟ پس امروز تو را با بدنت نجات می‌دهیم، تا برای کسانی که از پی تو می‌آیند عبرتی باشد و بی‌گمان بسیاری از مردم از نشانه‌های ما غافلند)).

جمعیتی زیاد توسط محمد رسول خدا (ص) با غذایی اندک و هلاکت برخی از افرادی که در کربلا بودند، با دعای امام حسین (ع)، و پیروزی مظلومیت حسین (ع) و شفا و درمان برخی از بیماران و بقیه‌ی معجزات پیامبران و اوصیاء. این معجزات تا حدی برای بیشتر افرادی که با آن روبه‌رو شدند، دارای شبهه بوده است؛ زیرا نمی‌توان آن را صددرصد تشخیص داد؛ البته اگر مسئله همان‌طور باشد که فرعون گفت: «دو جادویند که پشتیبان یکدیگرند». یا این که بگوییم: آنچه موسی آورد، معجزه و آنچه ساحران آوردند، فقط سحر است؛^(۱) و این بدین معنا خواهد بود که معجزه‌ای که قاهر نیست، به خودی خود دلیل اصلی نیست و تأییدکننده و دلیلی است که نص را محکم می‌کند.

أما من يعتبرون المعجزة غير القاهرة دليلاً قائماً بذاته؛ فغاية ما يحتاجون به هو: إنّ المعجزة لو أجزيت على يد المبطل لكانت إضلالاً للناس، وهو أمر لا يصدر من الحكيم المطلق. ولكنهم لم يلتفتوا إلى أنّ الكلام في نفس إثبات كونها معجزة للناس الذين يواجهونها، فالأمر مشتبّه وفيه لبس كما نص القرآن^(۲)، وكما بيّنت وكما هو بيّن في كل معاجز الأنبياء التي وقعت أمام غير المؤمنين والتي هي موضوع البحث كعصا موسى (عليه السلام).

اما افرادی که معجزه‌ای را که قاهر نیست، دلیل اصلی می‌دانند، بالاترین چیزی که با استفاده از آن استدلال می‌کنند، این است که اگر معجزه توسط فردی مدعی باطل انجام شود، باعث گمراهی مردم می‌شود و این کاری است که توسط حکیم مطلق انجام نمی‌شود. اما آنان متوجه نیستند که سخن در همین است که اثبات شود کاری که انجام می‌شود، برای افرادی که با آن مواجه می‌شوند، معجزه می‌باشد. این موضوع محل تردید است و همان‌طور که قرآن تصریح نموده

^۱. یعنی چگونه برای شخصی که به عصای ساحران و عصای موسی (ع) نگاه می‌کند، امکان دارد که تمایز دهد و حکم کند که کار ساحران، سحر است و کار موسی، معجزه است؟ همان مسئله‌ی بلعیدن مارهای آنان توسط عصای موسی یا مار موسی را فرعون به راحتی پاسخ داد که: سِحْرَانِ تَظَاهَرَا (دو جادویند که پشتیبان یکدیگرند). و موسی (ع) ساحری بزرگ است و به همین خاطر سحرش بر سحر ساحران برتری دارد؛ زیرا او بزرگ آنان است:

((پس هنگامی که حق از سوی ما برای آنان آمد گفتند: چرا مانند آن چه به موسی دادند، به او نداده‌اند؟ آیا پیش از این به آن چه به موسی داده شد، کفر نورزیدند؟! گفتند: دو جادویند که پشتیبان یکدیگرند!! و گفتند: ما منکر هر دو هستیم!)) (قصص: ۴۸) ((فرعون گفت:

آیا پیش از آن که به شما اجازه دهم، به او ایمان آوردید؟ قطعاً او بزرگ شماست که به شما سحر آموخته است)). (طه: ۷۱ و شعرا: ۴۹)

^۲. وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ " [الأنعام: ۹].

است، در آن شبهه وجود دارد،^(۱) چنان که بیان نمودم و همان طور که در همه‌ی معجزات پیامبران برای غیر مؤمنان، و نیز معجزه‌ای که موضوع بحث است، یعنی عصای موسی (ع)، روشن است.

إذن، موضع المعاجز في دين الله هو أنها مؤيد ودليل غير مستقل بذاته، بل بانضمامه إلى غيره، أي أنها لو أتت مع الدليل القائم بذاته، فستكون زائدة عن الحاجة، وموضعها في دين الله سيكون لزيادة اليقين، وحث الناس على الإيمان بخليفة الله في أرضه الذي أتى بالدليل (النص).

بنابراین جایگاه معجزه در دین خداوند این است که معجزات، تأییدکننده و دلیل غیرمستقل هستند و با قرارگرفتن در کنار دلایل دیگر معنا پیدا می‌کنند. یعنی اگر معجزه همراه با دلیل اصلی و مستقل بیاید، بیشتر از حد نیاز است و جایگاه آن در دین خداوند، برای افزایش یقین و تشویق مردم نسبت به ایمان به خلیفه‌ی خداوند در زمین است، که با دلیل «نص» آمده است.

هذا يعني أيضاً أنّ طريق معرفة الإمام المهدي الغائب منذ أكثر من ألف عام مسدود عند من دليلهم عليه هو أن يأتيهم بالمعجزة.

این همچنین به این معناست که راه شناخت امام مهدی (ع)، که از هزار سال پیش غایب است، برای افرادی که دلیل‌شان برای ایشان این است که با معجزه می‌آید، بسته است.

مناقشة بعض الأقوال في المعجزة:

بحثی پیرامون برخی از سخنان در مورد معجزه

قال الحلي:

علامه حلی می‌گوید:

^۱. ((و اگر او را فرشته‌ای قرار می‌دادیم حتماً وی را [به صورت] مردی در می‌آوردیم و امر را همچنان بر آنان مشتبه می‌ساختیم)). (انعام: ۹)

«الثالث: الإمام يجب أن يكون منصوباً عليه لأن العصمة من الأمور الباطنة التي لا يعلمها إلا الله تعالى فلا بد من نص من يعلم عصمته عليه أو ظهور معجزة على يده تدل على صدقه»^(۱).

(سوم: امام باید دارای نص باشد؛ به این خاطر که عصمت جزو مسائل باطنی است که فقط خداوند متعال آن را می‌داند. پس باید فردی که عصمت او را می‌داند، در مورد او نص داشته باشد، یا معجزه‌ای در دستان او آشکار شود که دلیل بر راستگویی او باشد).^(۲)

قال المقداد السيوري وهو يعلق على قول الحلي:

مقداد سیوری در حاشیه بر سخن حلی می‌گوید:

«أقول: هذه إشارة إلى طريق تعيين الإمام، وقد حصل الإجماع على أن التنصيب من الله ورسوله وإمام سابق سبب مستقل في تعيين الإمام (عليه السلام)، وإنما الخلاف في أنه هل يحصل تعيينه بسبب غير النص أم لا، فمنع أصحابنا الإمامة من ذلك مطلقاً وقالوا لا طريق إلا النص، لأننا قد بينا أن العصمة شرط في الإمامة، والعصمة أمر خفي لا اطلاع عليه لأحد إلا الله فلا يحصل حينئذ العلم بها، في أي شخص هي، إلا بإعلام عالم الغيب وذلك يحصل بأمرين: أحدهما: إعلامه بمعصوم كالنبي (صلى الله عليه وآله) فيخبرنا بعصمة الإمام (عليه السلام) وتعيينه. وثانيهما: إظهار المعجزة على يده الدالة على صدقه في ادعائه الإمامة»^(۳).

(می‌گویم: این اشاره به راه تعیین امام دارد و اجماع وجود دارد که نص از سوی خداوند و رسولش و امام پیشین، راه مستقلاً در تعیین امام (ع) است. و اختلاف است که آیا تعیین او از راهی به غیر از نص انجام می‌شود یا خیر. اصحاب امامیه، مطلقاً از این موضوع منع نموده‌اند و می‌گویند: هیچ راهی به جز نص نیست؛ به این خاطر که ما بیان کردیم که عصمت، شرط در امامت است. و عصمت مسئله‌ای پنهانی است که هیچ فردی جز خداوند از آن آگاهی ندارد. در نتیجه در هر شخصی که باشد، به آن آگاهی پیدا نمی‌شود، مگر این که دانای غیب اعلام کند؛ و آن از دو راه به

۱. الباب الحادي عشر - العلامة الحلي.

۲. الباب حادی عشر، علامه حلی.

۳. تعلیق علی الباب الحادي عشر - المقداد السيوري: ص ۱۰۰ - ۱۰۱.

دست می‌آید: اول: اعلام آن توسط معصوم، مانند پیامبر (ص) که ما را از عصمت امام (ع) آگاه کند و ایشان را تعیین نماید. دوم: آشکار شدن معجزه به دست او که دال بر راستگویی وی در ادعای امامت دارد.^(۱)

بَيَّنْتَ فيما تقدم أنَّ النصَّ من الحجة السابق المباشر أو غير المباشر؛ هو الدليل لتشخيص خليفة الله في أرضه. أما المعجزة فمؤيد، وأما كلام الحلي والسيوري في المعجزة هنا فليس له وجه إلا إن كان مبنياً على أنَّ المعجزة عند الإتيان بها تأتي ظاهرة بشكل لا لبس فيه، على أنها معجزة لمن يواجهون بها، وهذا أمر غير موجود في أرض الواقع بالنسبة للمعاجز التي يقبل إيمان من يؤمن عندما تظهر أمامه، حيث إنها تكون مشتبهة وفيها لبس لكي لا تلغي مساحة الغيب من الإيمان، ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾ [الأنعام: ۹]. إذن، لا يمكن في الواقع تطبيق القاعدة العقلية المتقدمة إلا على المعجزة القاهرة عندما تظهر للناس؛ لأنها لا تبقي مساحة للبس والشبهة، وهذه ليست موضوع البحث كما تقدم، فهي أصلاً ليست موضوعاً للإيمان، ولا يقبل إيمان من يؤمن بها، كما تبين سابقاً عند مناقشة هذا الأمر عقلاً ونقلاً.

در مطالب پیشین بیان نمودم که نص از سوی حجت پیشین، مستقیم یا غیرمستقیم، دلیل تشخیص خلیفه‌ی خداوند در زمین است. اما معجزه، تأییدکننده است. اما سخن حلی و سیوری در مورد معجزه فاقد دلیل است؛ مگر این که بنا بر این باشد که وقتی معجزه می‌آید، آشکار باشد و به صورتی باشد که شبهه‌ای در آن نباشد و هدف این معجزه افرادی است که با آن مواجه می‌شوند؛ و این موضوعی است که در واقعیت، در معجزاتی که هنگام آشکار شدن برای فردی که ایمانش با معجزه پذیرفته شده است، وجود ندارد؛ به این خاطر که باید در معجزه شبهه باشد، تا محدوده‌ی ایمان به غیب را از بین نبرد. «و اگر او را فرشته‌ای قرار می‌دادیم، حتماً وی را [به صورت] مردی درمی‌آوردیم و امر را همچنان بر آنان مشتبه می‌ساختیم»^(۲). بنابراین در واقع نمی‌توان قاعده‌ی عقلی پیشین را به جز بر معجزه‌ی قاهر هنگامی که برای مردم آشکار می‌شود تطبیق داد به این

^۱. تعلیق علی الباب حادی عشر، مقدار سیوری، صص ۱۰۰ و ۱۰۱.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی انعام، آیه‌ی ۹.

خاطر که جایی برای اشتباه و شبهه باقی نمی‌گذارد و همان‌طور که گفتیم، موضوع بحث، این نیست. ضمناً همان‌گونه که از راه عقلی و نقلی گفتیم، هدف از این نوع معجزه، ایمان نیست و ایمان فردی که با آن ایمان بیاورد، مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد.

فالحقیقة إنّ المشكل الذي واجهه هؤلاء الفقهاء وجعلهم يقعون في هذا الخطأ؛ هو أنهم لم يتمكنوا من التمييز بين المعجزة القاهرة التي لا يقبل إيمان من يؤمن بسببها، كما حصل مع فرعون عندما فلق الله البحر لموسى (عليه السلام)، وغير القاهرة التي يقبل إيمان من يؤمن بسببها، كما حصل مع السحرة عندما تحولت عصا موسى (عليه السلام) إلى أفعى والتهمت عصيهم التي كان يراها الناس أفاعي تسعى، فهذه الأخيرة والتي هي موضوع البحث مشتبّهة وفيها لبس، وهي لمن واجهها ليست معجزة ظاهرة مئة بالمئة.

حقیقت این است که مشکلی که این فقهاء با آن روبه‌رو شدند و باعث شد تا در این اشتباه بیفتند، این است که آنان نمی‌توانند بین معجزه‌ی قاهر، که اگر فردی به خاطر آن ایمان بیاورد، ایمانش پذیرفته نیست، چنان‌که توسط موسی (ع) هنگام شکافتن دریا برای فرعون روی داد، با معجزه‌ی غیرقاهر که اگر فردی با آن ایمان بیاورد، ایمانش پذیرفته است، تمییز دهند؛ همان‌طور که برای ساحران هنگام تبدیل عصای موسی (ع) به مار اتفاق افتاد و آن مار عصاهای آنان را که مردم آن را به صورت مار خرنده می‌دیدند، بلعید. معجزه در این مثال مشتبّه است و در آن پوشش وجود دارد و این برای افرادی که با آن روبه‌رو می‌شوند، معجزه‌ی صددرصد آشکار نیست.

خلافة محمد (صلى الله عليه وآله):

خلافت محمد(ص)

أولاً - النص:

اول: نص

خلافة الله في أرضه ممتدة منذ أن بعث الله آدم (عليه السلام)، وبالنسبة لنا لن نتعرض هنا لإثبات خلافة خلفاء الله الذين سبقوا محمداً (صلى الله عليه وآله)، وسنكتفي بالتعرض لإثبات خلافة محمد (صلى الله عليه وآله). وبما أن إثبات خلافة أي خليفة إلهي يحتاج للنص، لهذا سنعتمد النصوص في الكتب الإلهية المعتمدة في الديانتين الإبراهيميتين اللتين سبقتا الإسلام أي اليهودية والمسيحية، وهذه الكتب هي العهدان القديم والجديد.

خلافت خداوند در زمین از زمان بر انگیخته شدن آدم (ع) توسط خداوند ادامه دارد. ما در این جا به اثبات خلافت خلفای پیش از محمد (ص) نمی پردازیم و فقط به اثبات خلافت محمد (ص) می پردازیم. از این جهت که اثبات خلافت هر خلیفه ی الهی به نص نیازمند است، به همین دلیل به متون کتب الهی مورد اعتماد در ادیان ابراهیمی پیش از اسلام، یعنی یهودیت و مسیحیت، تکیه می کنیم. این کتاب ها، عهد قدیم و عهد جدید می باشند.

التكوين - الأصحاح الحادي والعشرون:

پیدایش، باب ۲۱:

«فبكر إبراهيم صباحاً وأخذ خبزاً وقربة ماء وأعطاهما لهاجر وأضعاً إياهما على كتفها والولد وصرفها. فمضت وتاهت في برية بئر سبع. ١٥ ولما فرغ الماء من القربة طرحت الولد تحت إحدى الأشجار. ١٦ ومضت وجلست مقابله بعيداً نحو رمية قوس. لأنها قالت لا أنظر موت الولد. فجلست مقابله ورفعت صوتها وبكت. ١٧ فسمع الله صوت الغلام. ونادى ملاك الله هاجر من السماء وقال لها مالك يا هاجر. لا تخافي لأن الله قد سمع لصوت الغلام حيث هو. ١٨ قومي احملني الغلام وشدي يدك به. لأنني سأجعله أمة عظيمة. ١٩ وفتح الله عينيها فأبصرت بئر ماء. فذهبت وملأت القربة ماء وسقت الغلام. ٢٠ وكان الله مع الغلام فكبر. وسكن في البرية وكان ينمو رامي قوس. ٢١ وسكن في برية فاران».

(بامدادان، ابراهيم برخاست، نان و مشکى از آب گرفت و به هاجر داد، و آنها را بر دوش وی نهاد، و او را با پسر روانه کرد. پس رفت، و در بیابان بئر شبع می گشت؛ و چون آب مشک تمام شد، پسر را زیر بوته ای گذاشت. و تا فاصله ی دوری از او به مسافت پرتاب تیری رفت، رو به او بنشست، زیرا می گفت: مرگ پسر را نبینم. و رو به او نشست، آواز خود را بلند کرد و گریست. و خدا آواز پسر

را شنید و فرشته‌ی خدا از آسمان، هاجر را ندا داد و وی را گفت: «ای هاجر، تو را چه شد؟ ترسان مباش، زیرا خدا آواز پسر را در آن جایی که او هست، شنیده است. برخیز و پسر را بردار، او را به دست خود بگیر، زیرا که از او امتی عظیم به وجود خواهیم آورد». و خدا چشمان او را باز کرد تا چاه آبی دید. پس رفت، مشک را از آب پر کرد و پسر را نوشانید. و خدا با آن پسر می‌بود. و او رشد کرد، ساکن صحرا شد، و در تیراندازی بزرگ گردید و در صحرای فاران، ساکن شد).

وعند الله كثرة العدد لا تمثل أمة عظيمة، فالمراد من الأمة العظيمة - والعظمة لله سبحانه - هم الأنبياء والأوصياء، أي المقصود بالأمة العظيمة من إسماعيل (عليه السلام) هم أنبياء وأوصياء من ذريته، وهؤلاء هم محمد وآل محمد بالخصوص خلفاء الله في أرضه، وهم فقط الأمة العظيمة المعروفة اليوم من ذرية إسماعيل بن إبراهيم، فمن ينكرهم ينكر ما بشرت به التوراة، وينكر أهم أسفارها؛ سفر التكوين.

بسیاری تعداد، نزد خداوند جلوه امت بزرگ نیست. منظور از امت عظیم و بزرگ - و بزرگی برای خداوند سبحان است - همان پیامبران و اوصیا هستند؛ یعنی منظور از امت عظیم و بزرگ از اسماعیل (ع) همان پیامبران و اوصیا از فرزندان ایشان هستند. آن‌ها مخصوصاً همان محمد و آل محمد (ع)، خلفای خداوند در زمین‌اند. امروز امت بزرگ معروف از فرزندان اسماعیل بن ابراهیم فقط ایشان هستند. هر فردی آنان را انکار کند، آن‌چه را که تورات به آن بشارت داده است، انکار کرده است و مهم‌ترین سفر آن را، که سفر پیدایش است، انکار نموده است.

حقوق - الأصحاب الثالث:

حقوق، باب ۳:

« ا صلوة لحقوق النبي على الشجوية ۲ يا رب قد سمعت خبرك فجزعت. يا رب عملك في وسط السنين أحياه. في وسط السنين عرف. في الغضب أذكر الرحمة ۳ الله جاء من تيمان والقدوس من جبل فاران. سلاه. جلاله غطى السموات والأرض امتلأت من تسبيحه. ۴ وكان

لمعان كالنور. له من يده شعاع وهناك استتار قدرته. ه قدامه ذهب الوبأ وعند رجليه خرجت الحمى».

(دعاى حَبْقُوق نبي بر شُجُونُوت. اى خداوند چون خبر تو را شنيدم ترسان گرديدم. اى خداوند عمل خویش را در میان سال ها زنده کن! در میان سال ها آن را معروف ساز و در حین غضب، رحمت را به یاد آور. خدا از تیمان آمد و قدّوس از جبلِ فاران، سیلاه. جلال او آسمان ها را پوشانید و زمین از تسبیح او مملو گردید. پرتو او مثل نور بود و از دست وی شعاع ساطع گردید. و ستر قوّت او در آن جا بود. پیش روی وی وبا می رفت و آتش تب نزد پاهای او می بود).

تیمان تعني الیمن، وفاران تعني مکه، فيكون معنى النص أعلاه:
تیمان یعنی یمن و فاران یعنی مکه. در نتیجه معنای متن بالا این است:

«اللّٰه جاء من تیمان»: أي اللّٰه جاء من الیمن.
خدا از تیمان آمد: خداوند از یمن آمد.

و «القدّوس من جبل فاران»: أي القدّوس جاء من مکه.
قدّوس از جبلِ فاران: قدّوس از مکه آمد.

وتعالى اللّٰه أن يوصف بالمجيء من السماء فكيف من الأرض؟! لأنّ الإتيان والمجي تستلزم الحركة، وبالتالي الحدث، وبالتالي نفي القدم والأزلية، وبالتالي نفي الألوهية المطلقة. فلا يمكن اعتبار أنّ الذي يجيء من تیمان أو الیمن هو اللّٰه سبحانه وتعالى، ولا الذي يجيء من فاران هو اللّٰه سبحانه وتعالى. هذا فضلاً عن الأوصاف الأخرى كاليد والأرجل تعالى اللّٰه عنها علواً كبيراً، «وكان لمعان كالنور. له من يده شعاع وهناك استتار قدرته. ه قدامه ذهب الوبأ وعند رجليه خرجت الحمى».

خداوند بالاتر از این است که به آمدن از آسمان توصیف شود، پس چگونه از زمین می آید؟! به این خاطر که لازمه ی رفت و آمد حرکت است و در نتیجه لازمه ی آن، حدوث است و باعث نفی قدیم بودن و ازلی بودن می شود؛ و در نتیجه موجب نفی الوهیت مطلق او می گردد. پس

نمی‌توان این‌طور به حساب آورد که فردی که از تیمان یا یمن می‌آید، یا کسی که از فاران می‌آید، خداوند سبحان و متعال است؛ این علاوه بر ویژگی‌های دیگری مانند دست و پاست که خداوند بسیار بالاتر از این‌هاست. (پرتو او مثل نور بود و از دست وی شعاع ساطع گردید. و ستر قوت او در آن جا بود. پیش‌روی وی وبا می‌رفت و آتش تب نزد پاهای او می‌بود).

وبالتالي فالذي جاء وينطبق عليه الوصف الذي في النص أعلاه تماماً هو عبد الله ورسوله محمد، وآله من بعده؛ حيث إنهم من مكة (فاران) ومحمد وآل محمد يمانيون أيضاً؛ لأنّ مكة تهامة وتهامة من اليمن (تيمان). ومجيء محمد هو مجيء الله؛ لأنّ محمداً هو الله في الخلق، كما بيّنته سابقاً في كتاب التوحيد^(۱).

در نتیجه فردی که آمده است و ویژگی متن بالا کاملاً بر او منطبق است، بنده‌ی خدا و فرستاده‌ی او محمد (ص) و پس از او خاندان او هستند؛ از این جهت که آنان از مکه «فاران» آمده‌اند و محمد و آل محمد (ع) یمانی نیز هستند؛ به این خاطر که مکه از تهامه و تهامه از یمن یا تیمان است. آمدن محمد (ص) همان آمدن خداوند است؛ به این خاطر که محمد (ص)، الله در خلق است. همان‌طور که قبلاً این موضوع را در کتاب «توحید» بیان نموده‌ام.^(۲)

۱. «لما كان الله هو الكامل الذي يؤله إليه في سد النقص وكسب الكمال، أصبح الاتصاف بصفة الألوهية عموماً غير منحصر به سبحانه وتعالى عما يشركون، بلى الألوهية المطلقة منحصرة به سبحانه وتعالى، فكلمة لا اله إلا الله كلمة التوحيد لأننا أردنا بها الألوهية المطلقة، فصفة الألوهية عموماً تشمل الكامل من خلقه الذي يأله إليه غيره ليفيض عليه الكمال ويسد نقصه، فأصبح محمد (صلى الله عليه وآله) وهو صورة الله سبحانه وتعالى ووجه الله سبحانه وتعالى هو الله في الخلق، ولكن الفرق بين اتصاف محمد (صلى الله عليه وآله) بصفة الألوهية وبين ألوهيته سبحانه وتعالى أن اتصاف محمد (صلى الله عليه وآله) بصفة الألوهية مقيد بالنقص والاحتياج إليه سبحانه وتعالى، وألوهيته سبحانه وتعالى ألوهية مطلقة، ولهذا جاء هذا الوصف الصمد أي الذي لا ثغرة فيه ولا نقص فيه لتسبيحه وتنزيهه، وليبيان أن ألوهيته سبحانه وتعالى منزهة مسبحة لا ثغرة فيها ولا نقص فيها» كتاب التوحيد، من يطلب التفصيل في هذا الموضوع يمكنه الرجوع لكتاب التوحيد.

۲. از آن‌رو که خداوند، کاملی است که برای بازداشتن کمبود و به دست آوردن کمال به او پناه برده می‌شود، به طور کلی موصوف شدن به صفت الوهیت به خداوند (سبحانه و تعالی عما يشركون) منحصر نیست. بله، الوهیت مطلق منحصر به خداوند سبحان و متعال است. کلمه‌ی «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» کلمه‌ی توحید است؛ به این خاطر که منظور از آن، الوهیت مطلق است. به طور کلی صفت الوهیت، شامل مخلوق کامل او نیز می‌شود که غیر آن به سوی آن پناه می‌برند تا کمال را بر آن‌ها روانه دارد و کمبودشان را باز دارد. در نتیجه محمد O که صورت و تصویر خداوند سبحان و متعال است، الله در خلق است. ولی تفاوت بین موصوف شدن محمد O به صفت الوهیت و بین الوهیت خداوند سبحان و متعال این است که موصوف شدن محمد O به صفت الوهیت، به قید کمبود و نیاز به خداوند سبحان و متعال مقید است. ولی الوهیت خداوند سبحان و متعال، الوهیت مطلق است. و به همین خاطر این وصف «صمد» آمده است. یعنی فردی که شکاف و کمبودی در آن نیست؛ به خاطر تسبیح و منزّه دانستن او؛ و برای بیان این که الوهیت خداوند سبحان و متعال، منزّه و تسبیح شده است و شکافی در آن نیست و کمبودی در آن نیست.

ومسألت أن تيمان تعني اليمن قد ورد في الإنجيل أيضاً على لسان عيسى (عليه السلام) عندما سمى ملكة اليمن بملكة التيمن (أو تيمان).
 این که تيمان به معنای یمن است، در انجيل بر زبان عيسى (ع) نیز آمده است؛ وقتی ایشان پادشاه یمن را پادشاه «تیمن» یا «تيمان» نامید.

إنجيل متى - الأصحاح الثاني عشر:
 انجيل متى، باب ١٢:

«ملكة التيمن ستقوم في الدين مع هذا الجيل وتدينه. لأنها أتت من أقاصي الأرض لتسمع حكمة سليمان. وهو ذا أعظم من سليمان ههنا».
 (ملکه‌ی تیمن (جنوب) در روز داوری با این فرقه برخواهد خاست و بر ایشان حکم خواهد کرد.
 زیرا که از اقصای زمین آمد تا حکمت سلیمان را بشنود، و اینک، شخصی بزرگتر از سلیمان در این جاست).

إنجيل لوقا - الأصحاح الحادي عشر:
 انجيل لوقا، باب ١١:

«ملكة التيمن ستقوم في الدين مع رجال هذا الجيل وتدينهم. لأنها أتت من أقاصي الأرض لتسمع حكمة سليمان».
 (ملکه‌ی تیمن (جنوب) در روز داوری با مردم این فرقه برخواهد خاست و بر ایشان حکم خواهد کرد. زیرا که از اقصای زمین آمد تا حکمت سلیمان را بشنود).

إشعيا - الأصحاح الحادي عشر:

اشعیا، باب ۱۱:

« اویخرج قضیب من جذع یسی وینبت غصن من أصوله ۲ ویحل علیه روح الرب روح الحکمة والفهم روح المشورة والقوة روح المعرفة ومخافة الرب. ۳ ولذته تكون في مخافة الرب فلا يقضي بحسب نظر عينيه ولا يحكم بحسب سمع أذنيه. ۴ بل يقضي بالعدل للمساكين ويحكم بالإنصاف لبائسي الأرض ويضرب الأرض بقضيب فمه ويميت المنافق بنفخة شفّتيه. ۵ ويكون البر منطقة متنيه والأمانة منطقة حقويه ۶ فيسكن الذئب مع الخروف ويربض النمر مع الجدي والعجل والشبل والمسمن معاً وصبي صغير يسوقها. ۷ والبقرة والدبة ترعيان. تربض أولادهما معاً والأسد كالبقر يأكل تبناً. ۸ ويلعب الرضيع على سرب الصل ويمد الفطيم يده على حجر الأفعوان. ۹ لا يسوؤون ولا يفسدون في كل جبل قدسي لأن الأرض تمتلئ من معرفة الرب كما تغطي المياه البحر. ۱۰ ويكون في ذلك اليوم أن أصل يسی القائم راية للشعوب إياه تطلب الأمم ويكون محله مجدداً ۱۱ ويكون في ذلك اليوم أن السيد يعيد يده ثانية ليقنتي بقية شعبه التي بقيت من آشور ومن مصر ومن فتروس ومن كوش ومن عيلام ومن شنعار ومن حماة ومن جزائر البحر. ۱۲ ويرفع راية للأمم ويجمع منفيي إسرائيل ويضم مشتتي يهوذا من أربعة أطراف الأرض».

(و نهالی از تنه‌ی یسی بیرون آمده، شاخه‌ای از ریشه‌هایش خواهد شکفت. و روح خداوند بر او قرار خواهد گرفت، یعنی روح حکمت و فهم و روح مشورت و قوّت و روح معرفت و ترس خداوند؛ و خوشی او در ترس خداوند خواهد بود و موافق رؤیت چشم خود داورى نخواهد کرد و بر وفق سمع گوش‌های خویش تنبیه نخواهد نمود. بلکه مسکینان را به عدالت داورى خواهد کرد و به جهت مظلومانِ زمین به راستی حکم خواهد نمود؛ و جهان را به عصای دهان خویش خواهد زد و شریران را به نفخه‌ی لب‌های خود خواهد گُشت؛ و کمر بند کمرش عدالت خواهد بود و کمر بند میانش امانت؛ و گرگ با بره سکونت خواهد داشت و پلنگ با بزغاله خواهد خوابید و گوساله و شیر و پرواری با هم، و طفل کوچک آن‌ها را خواهد راند؛ و گاو با خرس خواهد چرید و بچه‌های آن‌ها با هم خواهند خوابید و شیر مثل گاو کاه خواهد خورد؛ و طفل شیرخواره بر سوراخ مار بازی خواهد کرد و طفل از شیر بازداشته شده دست خود را بر خانه‌ی افعی خواهد گذاشت؛ و در تمام کوه مقدس من، ضرر و فسادى نخواهند کرد. زیرا که جهان از معرفت خداوند پر خواهد بود. مثل آب‌هایی که دریا را

می‌پوشاند؛ و در آن روز واقع خواهد شد که ریشه‌ی یسی به جهت عَلمِ قوم‌ها برپا خواهد شد و اَمّت‌ها آن را خواهند طلبید و سلامتی او با جلال خواهد بود. و در آن روز واقع خواهد گشت که خداوند بار دیگر دست خود را دراز کند تا بقیه‌ی قوم خویش را که از آشور و مصر و فتروس و حبش و عیلام و شنعار و حَمات و از جزیره‌های دریا باقی مانده باشند باز آورد؛ و به جهت اَمّت‌ها عَلمی برافراشته، رانده‌شدگان اسرائیل را جمع خواهد کرد، و پراکندگان یهودا را از چهار طرف جهان فراهم خواهد آورد).

النص أعلاه من العهد القديم وهو يتكلم عن المنقذ في آخر الزمان، وقد فسرهُ المسيحيون بعيسى (عليه السلام) (يسوع)، لكن تفسير المسيحيين للغصن بأنه عيسى (عليه السلام) غير صحيح؛ حيث إنّ النص يَأبى تفسيرهم ويناقض عقيدتهم. فعيسى (عليه السلام) بحسب معتقدهم هو الرب المطلق نفسه، فكيف يخاف من الرب وتكون لذته في مخافة الرب؟! وربما يعلنون هذا باللجوء إلى عقيدة الأقانيم الثلاثة الباطلة والمتناقضة والتي بيّنت بطلانها بالدليل في كتاب التوحيد.

متن بالا از عهد قدیم است که از منجی در آخر الزمان سخن می‌گوید. مسیحیان آن را به عیسی (ع) (یسوع) تفسیر کردند؛ ولی تفسیر مسیحیان در مورد این که شاخه، همان عیسی (ع) است، صحیح نیست؛ از این جهت که این متن، با تفسیر آنان تطبیق نمی‌کند و با عقیده‌ی آنان مخالفت دارد. عیسی (ع) براساس عقیده‌ی آنان همان پروردگار مطلق است. چگونه از پروردگار می‌ترسد و خوشی او در ترس از پروردگار است؟! شاید بخواهند به عقیده‌ی باطل و متناقض اقانیم سه‌گانه (تثلیث) پناه بیاورند که باطل بودن آن را با ذکر دلیل در کتاب «توحید» بیان کرده‌ام.

كما أنّ عيسى لم يحكم ولم يقض بين الناس، فهو لم يتمكّن من إقامة العدل أو إنصاف المظلومين، فكيف ينطبق عليه النص أعلاه؟!

همان‌طور که عیسی (ع) حکومت نکرد و بین مردم قضاوت ننمود، اقامه‌ی عدل یا انصاف نسبت به ستمکاران امکان نداشت. پس چگونه متن بالا بر ایشان منطبق می‌شود؟!

وعیسی (علیه السلام) لم يتحقق في زمنه ما يصوّره النص من أنّ الأرض تمتلئ من معرفة الرب كما تغطي المياه البحر، ويكون لهذه المعرفة أثر وهو أنّ الأغنياء يواسون الفقراء، وأنّ القوي يعين الضعيف، وأنّ تخلو الأرض من الظلم تقريباً، فلم يتحقق هذا حتى على مستوى منطقة أو مدينة صغيرة.

در زمان عیسی (ع) مطلبی که متن به تصویر می‌کشد، محقق نمی‌شود. این که زمین از شناخت پروردگار پر می‌شود، همان‌طور که از آب دریاها پر شده است. این شناخت، نشانه‌هایی دارد: این که ثروتمندان با فقیران همدردی می‌کنند و فرد نیرومند، فرد ضعیف را یاری می‌دهد و زمین تقریباً از ستم خالی می‌شود. این حتی در محدوده‌ی منطقه یا شهر کوچکی محقق نشده است.

فالنص كله تقريباً بعيد كل البعد عن عيسى (عليه السلام) وعن دعوته، فهو لم يجمع منفيي إسرائيل (يعقوب عندهم)؟؟ ولم يضمّ مشتي يهوذا (ابن يعقوب عندهم) من أطراف الأرض؟؟ ولو قالوا: جمعهم وضمّهم بالإيمان به، أيضاً لا يصح؛ لأنّ دعوة عيسى (عليه السلام) إلى حين رفعه لم تتجاوز حدود مدن قليلة على مستوى التبليغ بها فضلاً عن الإيمان والاعتقاد بها. بينما نجد النص يقول: إنّ هذا الشخص يضمّ مشتي يهوذا من أطراف الأرض، أي أنّ معنى النص: أنّ هذا الشخص يؤمن به ويعتقد به في زمن بعثته أناس كثيرون من مختلف دول العالم ومن الدول النائية عن مكان بعثته بالخصوص (أطراف الأرض).

ایشان رانده‌شدگان اسرائیل (یعقوب نزد ایشان) را جمع نکرده است و پراکندگان یهودا (فرزند یعقوب نزد آنان) را از چهار طرف جهان فراهم نیاورده است. اگر گفته شود: آنان را با ایمان آوردن به خودش جمع کرده است، باز هم صحیح نیست؛ به این خاطر که دعوت عیسی (ع) تا زمان مرفوع شدن ایشان از محدوده‌ی شهرهای اندکی، در سطح تبلیغ آنها، بیشتر نشده است، چه برسد به ایمان و اعتقاد به آن. در حالی که متن می‌گوید: این فرد پراکندگان یهودا را از اطراف زمین جمع می‌کند. یعنی معنای متن این است: در زمان برانگیخته‌شدن این فرد، مردم بسیاری از دولت‌های عالم و از دولت‌های دور از مکان برانگیخته‌شدنش، مخصوصاً «اطراف زمین»، به او ایمان و اعتقاد دارند.

«ويرفع رايتة للأمم ويجمع منفيي إسرائيل ويضم مشتتي يهوذا من أربعة أطراف الأرض»:
(و به جهت امتها علّمي برافراشته، رانده‌شدگان اسرائيل را جمع خواهد کرد، و
پراکندگان يهودا را از چهار طرف جهان فراهم خواهد آورد):

کلمة يهوذا معناها بالعربي: (حمد) أو أحمد.
کلمه‌ی «يهودا» در عربی به معنای «حمد» یا «أحمد» است.

في التوراة في سفر التكوين - الأصحاح التاسع والعشرون:
تورات، سفر پیدایش، باب ۲۹:

«۳۵ وحبلت أيضاً وولدت ابناً وقالت هذه المرة أحمد الرب. لذلك دعت اسمه يهوذا. ثم توقفت
عن الولادة»^(۱).

❏ (و بار دیگر حامله شده، پسری زایید و گفت: «این مرتبه خداوند را
حمد می‌گویم». پس او را يهودا نامید. آن‌گاه از زاییدن باز ایستاد).^(۲)

وکلمة إسرائيل معناها بالعربي: عبد الله.
معنای کلمه‌ی «اسرائیل» در عربی «عبدالله» است.

فيكون النص: «ويرفع رايتة للأمم ويجمع منفيي إسرائيل "عبد الله" ويضم مشتتي يهوذا
"أحمد" من أربعة أطراف الأرض».

در نتیجه متن این‌طور می‌شود: (و به جهت امتها علّمي برافراشته، رانده‌شدگان اسرائيل
«عبدالله» را جمع خواهد کرد، و پراکندگان يهودا «أحمد» را از چهار طرف جهان فراهم خواهد آورد).

۱. جاء في قاموس الكتاب المقدس في شرح كلمة "يهودا ابن يعقوب": "اسم عبري معناه "حمد" وهو رابع أبناء يعقوب من ليثة، وولد في ما بين النهرين
تلك ۲۹: ۳۵. وأعطى هذا الاسم لسبب شكر أمه عند ولادته".

۲. در قاموس کتاب مقدس در شرح کلمه‌ی «يهودا بن يعقوب» گفته است: «نام عبری است که معنایش حمد است و چهارمین فرزند يعقوب
از ليثه می‌باشد. و در بين النهرين متولد شده است». و این نام به خاطر تشکر مادرش در هنگام ولادتش به او داده شده است.

ومحمد عند بعثته نزل القرآن في أنه هو أحمد أو (يهودا) المبشّر به في الكتاب، أي أنه ادعى أنّ هذا النص ينطبق عليه، وكما أنّ محمداً (صلى الله عليه وآله) قال: أنا عبد الله وأنا إسرائيل وما عناه عناني.

در قرآن آمده است که محمد هنگام برانگیخته شدنش، احمد یا «یهودا» است که در کتاب به او بشارت داده شده است. یعنی ایشان ادعا کرده است که این متن بر او منطبق می‌شود. همان‌طور که محمد(ص) فرمود: (من عبدالله هستم و من اسرائیل هستم و هر آنچه او را قصد نموده است، مرا نیز قصد نموده است).

إذن، فأحمد (يهودا) وعبد الله (إسرائيل) المبشّر به في الكتاب المقدس قد جاء وادعى النص وهو محمد (صلى الله عليه وآله).
بنابراین، احمد «یهودا» و عبدالله «اسرائیل» که در کتاب مقدس به او بشارت داده شده است، آمده است و نص را مدعی شده است و او محمد (ص) است.

أيضاً: في الإسلام (المشتتون) الذين يجتمعون كقزع الخريف من أطراف الأرض لنصرة القائم (المهدي الأول أحمد) هم أنصار الإمام المهدي (عليه السلام) في آخر الزمان، كما هو معلوم من روايات محمد وآل محمد.

همچنین در اسلام، «پراکندگان» که مانند ریختن برگ درختان پاییزی از اطراف زمین برای یاری قائم (مهدی اول، احمد) جمع می‌شوند، همان انصار امام مهدی (ع) در آخرالزمان هستند، همان‌طور که از روایات محمد و آل محمد (ع) مشخص است.

أما النص من الله سبحانه وتعالى، فالله في القرآن بيّن أنه سبحانه وتعالى نص على محمد لمن طلبوا نص الله سبحانه، وقدّم نفسه شاهداً لمن يطلبون شهادته. وطريق شهادة الله للناس هو الملكوت، أي الرؤى المحكمة التي يراها الإنسان ويتضح له منها طريق الحق.

اما نص از جانب خداوند سبحان و متعال، خداوند در قرآن بیان کرده است که او، سبحانه و تعالی، برای افرادی که نصی از جانب خداوند سبحان درخواست نمودند، نسبت به محمد (ص) نص و تصریح کرده است. و خودش را نسبت به افرادی که درخواست گواهی او می کنند، به عنوان گواه قرار داده است. یعنی رؤیای محکمی که انسان آن را می بیند و راه حق از آن روشن می شود.

قال تعالى: ﴿قُلْ كَفَى بِاللّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبيراً بَصِيراً﴾ [الإسراء: ۹۶].

خداوند متعال فرمود: «بگو: کافی است که خدا میان من و شما شاهد باشد؛ چون او به بندگانش آگاه و بیناست»^(۱).

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسَتْ مُرْسَلاً قُلْ كَفَى بِاللّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ﴾ [الرعد: ۴۳].

«کافران می گویند: تو فرستاده [خدا] نیستی. بگو: کافی است که خدا و کسی [چون امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب] که دانش کتاب نزد اوست، میان من و شما گواه باشند»^(۲).

ومن يطلبون شهادة الله لمحمد (صلى الله عليه وآله)؛ فالله بالأمس واليوم وغداً يقدم نفسه شاهداً لمحمد وآل محمد (صلى الله عليه وآله). فعلى الإنسان فقط الإخلاص في طلبه لله لمعرفة الحق، وسيكلمه الله بالرؤى والطرق الملكوتية الروحية، ويبين له الحق وأنه مع محمد وآل محمد (صلى الله عليه وآله).

هر فردی که گواهی خداوند به محمد (ص) را می طلبد، خداوند دیروز و امروز و فردا خودش را به عنوان شاهد برای محمد و آل محمد (ع) قرار می دهد. فقط بر انسان لازم است که در درخواست شناخت حق، اخلاص داشته باشد؛ خداوند به زودی با او، با رؤیا و به وسیله راههای

^۱. قرآن کریم، سوره ی اسراء، آیه ی ۹۶.

^۲. قرآن کریم، سوره ی رعد، آیه ی ۴۳.

ملکوتی روحی سخن می‌گوید و حق را و این که خداوند با محمد و آل محمد (ع) است، برایش روشن می‌سازد.

وفي زمن رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) طلب كثير من الناس شهادة الله لهم بالرؤى، وقد شهد الله لهم وآمنوا نتيجة رؤاهم المحكمة التي رأوها والتي بين فيها الله لهم حق محمد وآل محمد (صلى الله عليه وآله). وهذه بعض الرؤى التي شهد الله فيها لرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):

در زمان رسول الله (ص) بسیاری از مردم، گواهی خداوند را بر ایشان با رؤیا درخواست نمودند؛ و خداوند برای آنان گواهی داد و در نتیجه‌ی رؤیاهای محکمی که دیدند، ایمان آوردند؛ رؤیاهایی که خداوند در آن برای آنان، حق محمد و آل محمد (ع) را روشن می‌کند. این برخی از رؤیاهایی است که خداوند در آن به محمد رسول خدا (ص) گواهی داده است.

عن جابر بن عبد الله الأنصاري، قال:

١. جابر بن عبد الله انصاری گوید:

«دخل جندب ابن جنادة اليهودي من خير على رسول الله، فقال: يا محمد، أخبرني عما ليس لله وعما ليس عند الله وعما لا يعلمه الله. فقال رسول الله: أما ما ليس لله فليس لله شريك، وأما ما ليس عند الله فليس عند الله ظلم للعباد، وأما ما لا يعلمه الله فذلك قولكم يا معشر اليهود "إنه عزيز ابن الله" والله لا يعلم له ولداً. فقال جندب: أشهد أن لا إله إلا الله وإنك رسول الله حقاً. ثم قال: يا رسول الله، إني رأيت البارحة في النوم موسى بن عمران ع فقال لي: يا جندب أسلم على يد محمد واستمسك بالأوصياء من بعده...»^(١).

(جندب بن جنادة یهودی از خیر نزد رسول الله (ص) آمد و عرض کرد: ای محمد، از آن چه خداوند ندارد و از آن چه خداوند نمی‌کند و از آن چه خداوند نمی‌داند، به من خبر ده. رسول الله فرمود: اما چیزی که خداوند ندارد، خداوند شریکی ندارد. اما آن چه خداوند نمی‌کند، خداوند ستمی

١. كفاية الأثر - الخزاز القمي: ص ٥٧ - ٥٨؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ٣٦ ص ٣٠٤.

به بندگان نمی‌کند. اما چیزی که خداوند نمی‌داند، این سخن شما ای جماعت یهود است: «عزیر فرزند خداوند است»؛ و خداوند برای خودش فرزندی نمی‌داند. جندب عرض کرد: شهادت می‌دهم که خدایی به جز الله نیست و تو به حق رسول الله هستی. سپس عرض کرد: ای رسول الله! من دیشب در خواب، موسی بن عمران (ع) را دیدم که به من فرمود: ای جندب! به دست محمد (ص) اسلام بیاور و به اوصیای مابعدش تمسک بجوی...^(۱).

أخرج ابن عساکر في قصة إسلام سعد بن أبي وقاص بسنده:

٢. ابن عساکر در داستان اسلام آوردن سعد بن ابی وقاص با سند خودش آورده است:

«عن عائشة بنت سعد قالت: سمعت أبي يقول: رأيت في المنام قبل أن أسلم بثلاث كآني في ظلمة لا أبصر شيئاً إذ أضاء لي قمر فاتبعته فكأنني أنظر إلى من سبقني إلى ذلك القمر فأنظر إلى زيد بن حارثة وإلى علي بن أبي طالب وإلى أبي بكر وكأنني أسألهم: متى انتهيتم إلى ها هنا؟ قالوا: الساعة، وبلغني أن رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعو إلى الإسلام مستخفياً، فلقيته في شعب أجياد وقد صلى العصر فقلت: إلى ما تدعو؟ قال: تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله، قال: قلت أشهد أن لا إله إلا الله وأنت محمد رسول الله»^(۲).

عایشه دختر سعد گوید: (از پدرم شنیدم که گفت: سه روز پیش از اسلام آوردن، در خواب دیدم: انگار در تاریکی هستم که چیزی نمی‌بینم. ناگهان ماهی برای من تابید و دنبال آن رفتم. انگار به فردی نگاه می‌کنم که پیش از من به این ماه رسیده است. به زید بن حارثه و به علی بن ابی طالب و به ابوبکر نگاه می‌کنم. انگار از آنان می‌پرسم: چه زمانی به این جا رسیدید؟ گفتند: همین ساعت. به من رسیده است که رسول الله (ص) پنهانی به اسلام دعوت می‌کند. با او در «دره‌ی اjiاد» دیدار کردم و به ایشان عرض کردم: به چه چیز دعوت می‌کنی؟ فرمود: آیا گواهی می‌دهی که خدایی جز

^۱. كفاية الأثر، خزاز قمی: ص ۵۷ تا ۵۸؛ بحار الأنوار، مجلسی: ج ۳۶ ص ۳۰۴.

^۲. تاريخ مدينة دمشق - ابن عساکر: ج ۲۰ ص ۲۹۹؛ أسد الغابة - ابن الأثير: ج ۲ ص ۲۹۲؛ الوافي بالوفيات - الصفدي: ج ۱۵ ص ۹۱.

الله نیست و من رسول الله هستم؟ عرض کردم: گواهی می‌دهم که خدایی جز الله نیست و تو محمد رسول الله هستی.^(۱)

روی ابن سعد والحاکم و غیرهما:

۳. ابن سعد و حاکم و غیر آنان روایت نمودند:

«قال محمد بن عمر قال حدثني جعفر بن محمد بن خالد بن الزبير عن محمد بن عبد الله بن عمرو بن عثمان قال كان إسلام خالد بن سعيد قديماً وكان أول إخوته أسلم وكان بدء إسلامه أنه رأى في النوم أنه واقف على شفير النار فذكر من سعتها ما الله به أعلم ويرى في النوم كأن أباه يدفعه فيها ويرى رسول الله آخذاً بحقويه لئلا يقع ففزع من نومه فقال أحلف بالله إن هذه لرؤيا حق ... فلقني رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بأجباد فقال: يا محمد إلى ما تدعو؟ قال: أدعو إلى الله وحده لا شريك له وأن محمداً عبده ورسوله وخلع ما أنت عليه من عبادة حجر لا يسمع ولا يبصر ولا يضر ولا ينفع ولا يدري من عبده ممن لم يعبد. قال خالد: فإني أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أنك رسول الله فسر رسول الله بإسلامه...»^(۲).

محمد بن عبدالله بن عمر بن عثمان گوید: (اسلام خالد بن سعید، قدیمی بود و در میان برادرانش اولین کسی بود که اسلام آورد. آغاز اسلامش این‌گونه بود که در رؤیا دید که در دهانه‌ی آتش ایستاده است. از وسعت آن چیزی را ذکر می‌کرد که خداوند به آن داناتر است؛ و در خواب دید که پدرش او را در آن می‌کشاند و رسول الله را می‌بیند که کمر بندش را گرفته است تا در آتش نیفتد. با ترس از خواب برمی‌خیزد و می‌گوید: قسم به خدا که این رؤیا حق است... با رسول الله (ص) در حالی که در "اجباد" بود، دیدار می‌کند و عرض می‌کند: ای محمد، به چه چیزی دعوت می‌کنی؟ فرمود: به خداوندی که یکتاست و شریکی ندارد، دعوت می‌کنم و این که محمد بنده و فرستاده‌اش است؛ و این که از پرستش سنگی که نمی‌شنود و نمی‌بیند و زیان نمی‌رساند و سودی نمی‌رساند و بین فردی که او را می‌پرستد از فردی که او را نمی‌پرستد تمیز نمی‌دهد، از همه‌ی این‌ها دست

^۱. تاریخ مدینه دمشق ابن عساکر، ج ۲۰، ص ۲۹۹؛ أسد الغابة، ابن الأثير، ج ۲ ص ۲۹۲؛ الوافی بالوفیات، الصفدی، ج ۱۵، ص ۹۱.

^۲. الطبقات الکبری - ابن سعد: ج ۴ ص ۹۴؛ المستدرک - الحاکم: ج ۳ ص ۲۴۸؛ أسد الغابة - ابن الأثير: ج ۲ ص ۸۲.

برداری. خالد عرض کرد: من گواهی می‌دهم که خدایی جز الله نیست و گواهی می‌دهم که تو رسول الله هستی. رسول الله (ص) از اسلام او خوشحال شد...^(۱).

أيضاً يضاف إلى النص المعجزات التي أيد الله بها دعوة محمد (صلى الله عليه وآله).
همچنین معجزاتی که خداوند با آن‌ها دعوت محمد (ص) را تأیید نمود، به نص افزوده می‌شود.

ثانياً - العلم والحكمة:

دوم: علم و حکمت

في الكتاب المقدس هناك الحكمة والعلم والدعوة إلى الله، وبيان أن دعة الشيطان يتكلمون بالسفه، بينما دعة الله يتكلمون بالحكمة، وقد جاء محمد (صلى الله عليه وآله) بالحكمة والعلم.

در کتاب مقدس، حکمت و علم و دعوت به حاکمیت خداوند وجود دارد و بیان این که دعوت کنندگان به شیطان با بی‌خردی سخن می‌گویند، در حالی که دعوت کنندگان به خداوند، به حکمت سخن می‌گویند و محمد (ص) با حکمت و علم آمده است.

قال عيسى (عليه السلام):

سخنان عيسى (ع):

«... وكان يخرج شيطاناً وكان ذلك أخرج الشيطان تكلم الأخرس. فتعجب الجموع. ١٥ وأما قوم منهم فقالوا ببعزلبول رئيس الشياطين يخرج الشياطين. ١٦ وآخرون طلبوا منه آية من السماء يجربونه. ١٧ فعلم أفكارهم وقال لهم كل مملكة منقسمة على ذاتها

^۱. الطبقات الكبرى، ابن سعد، ج ۴، ص ۹۴؛ المستدرک، الحاکم، ج ۳، ص ۲۴۸؛ أسد الغابة، ابن الأثير، ج ۲، ص ۸۲.

تخریب. و بیت منقسم علی بیت یسقط. ۱۸ فَإِنْ كَانَ الشَّيْطَانُ أَيْضاً يَنْقَسِمُ عَلَى ذَاتِهِ فَكَيْفَ تَثْبُتُ مَمْلَكَتُهُ...»^(۱).

(... عیسی، شیطانی لال را از کسی بیرون می‌کرد. چون شیطان بیرون رفت، مرد لال توانست سخن بگوید و مردم در شگفت شدند. اما برخی گفتند: او شیطان‌ها را به یاری بَعْلَزَبُول، رئیس شیاطین، بیرون می‌کند. دیگران نیز به قصد آزمودن او، خواستار آیتی آسمانی شدند. او افکار آنان را درک کرد و به ایشان گفت: هر کشوری که بر ضد خود تجزیه شود، نابود خواهد شد و هر خانه‌ای که بر ضد خود تجزیه شود، فرو خواهد ریخت. اگر شیطان نیز بر ضد خود تجزیه شود، چگونه حکومتش پابرجا بماند؟...)^(۲).

فَمَنْ يُؤْمِنُونَ بِالْإِنْجِيلِ لِيَقْرَأُوا نصوصاً مِنَ الْقُرْآنِ وَيَتَدَبَّرُوهَا بِإِنْصَافٍ، ثُمَّ عَلَى ضَوْءِ النَّصِّ الْإِنْجِيلِيِّ السَّابِقِ؛ هَلْ يُمْكِنُهُمْ اعْتِبَارُ هَذِهِ النُّصُوصِ شَيْطَانِيَّةٍ كَمَا يَفْعَلُ الْمُوتُورُونَ الَّذِينَ لَا هَمَّ لَهُمْ إِلَّا سَبُّ مُحَمَّدٍ؟

فردی که به انجیل ایمان دارد، باید متونی از قرآن را بخواند و با انصاف در آن تدبّر نماید. بر اساس متن پیشین انجیل، آیا امکان دارد که این متون را شیطانی بدانند، همان‌طور که افرادی که از محمد (ص) کینه به دل دارند، این کار را انجام می‌دهند؟

وهذه أمثلة من النصوص القرآنية.
و این مثال‌هایی از متون قرآنی است:

﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ [النحل: ۱۲۵].

۱. الأصحاح الحادي عشر - إنجيل لوقا.

۲. انجيل لوقا، باب ۱۱.

«با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به آن [شیوه ای] که نیکوتر است مجادله نمای. در حقیقت پروردگار تو به [حال] کسی که از راه او منحرف شده است، داناتر و او به [حال] راه یافتگان [نیز] داناتر است»^(۱).

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فَخُورًا﴾ [النساء: ۳۶].

«و خدا را پرستید و چیزی را با او شریک مگردانید و به پدر و مادر احسان کنید و درباره‌ی خویشاوندان و یتیمان و مستمندان و همسایه‌ی خویش و همسایه‌ی بیگانه و همنشین و در راه مانده و بردگان خود [نیکی کنید] که خدا کسی را که متکبر و فخر فروش است، دوست نمی‌دارد»^(۲).

﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ [لقمان: ۱۸].

«و از مردم [به نخوت] رخ برمتاب و در زمین خرامان راه مرو که خدا خودپسند لافزن را دوست نمی‌دارد»^(۳).

﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ [الحديد: ۲۳].

«تا بر آن چه از دست شما رفته اندوهگین نشوید و به [سبب] آن چه به شما داده است شادمانی نکنید و خدا هیچ خودپسند فخرفروشی را دوست ندارد»^(۴).

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی نحل، آیه‌ی ۱۲۵.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی نساء، آیه‌ی ۳۶.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی لقمان، آیه‌ی ۱۸.

^۴. قرآن کریم، سوره‌ی حدید، آیه‌ی ۲۳.

فلیقرأوا هذه الآيات من سورة الإسراء ويسألوا أنفسهم:
این آیات را از سوره‌ی اسراء بخوانند و از خودشان بپرسند:

هل الشيطان يدعو لعبادة الله وحده؟ هل الشيطان يدعو لمكارم الأخلاق، والإحسان
للوالدين والفقراء، وإنفاق المال ومساعدة من يحتاج للمساعدة، وينهى عن القتل، وعن الزنا،
وعن الاعتداء على مال اليتيم، ويأمر بالإيفاء بالوعد، والإيفاء بالكيل؟
آیا شیطان به پرستش خداوند به تنهایی دعوت می‌کند؟ آیا شیطان به اخلاق نیکو و نیکی به پدر
و مادر و فقرا و انفاق مال و کمک به فرد نیازمند دعوت می‌کند؟ و از کشتار و زنا و تجاوز به مال
یتیم باز می‌دارد و به وفای به عهد و کامل کردن پیمانه دستور می‌دهد؟

وإذا كان الشيطان يأمر بهذه الأخلاق الطيبة فالله سبحانه وتعالى يأمر بماذا عندهم؟
اگر شیطان به این اخلاق پاک دعوت می‌کند، پس به نظر آنان، خداوند سبحان و متعال به چه
چیزی دعوت می‌کند؟

أليست هذه هي وصايا كل الأنبياء وحكمتهم التي جاءوا بها من عند الله:
آیا این وصیت‌های همه‌ی پیامبران و حکمت آنان نبود که از سوی خداوند آن را بیاورند:

﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ۖ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ إِنَّمَا يُبْلَغُ عِنْدَكَ الْكِبَرُ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا
وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ۖ وَاحْفَظْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي
صَغِيرًا ۖ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا ۖ وَآتِ ذَا
الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ تَبْذِيرًا ۖ إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ
وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ۖ وَإِنَّمَا تَعْرِضُ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا
مَّيْسُورًا ۖ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ۖ
إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً

إِمْلَاقٍ تَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ❖ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَةَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ❖ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ❖ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ❖ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ❖ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ❖ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ❖ كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ❖ ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿[الإسراء: ۲۲ - ۳۹].

«معبود دیگری با خدا قرار مده تا نکوهیده و وامانده بنشینی. و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را نپرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دو در کنار تو به سال خوردگی رسیدند به آن‌ها [حتی] اوف مگو و به آنان پرخاش مکن و با آن‌ها سخنی شایسته بگوی؛ و از سر مهربانی بال فروتنی بر آنان بگستر و بگو پروردگارا آن دو را رحمت کن چنان که مرا در خردی پروردند. پروردگار شما به آن‌چه در دل‌های خود دارید، آگاه‌تر است. اگر شایسته باشید، قطعاً او آمرزنده‌ی توبه‌کنندگان است؛ و حق خویشاوند را به او بده و مستمند و در راهمانده را [دستگیری کن] و ول‌خرجی و اسراف مکن. چراکه اسراف‌کاران، برادران شیاطین‌اند؛ و شیطان همواره نسبت به پروردگارش ناسپاس بوده است؛ و اگر به امید رحمتی که از پروردگارت جویای آنی، از ایشان روی می‌گردانی، پس با آنان سخنی نرم بگوی؛ و دستت را به گردنت زنجیر مکن و بسیار [هم] گشاده‌دستی منما، تا ملامت‌شده و حسرت‌زده بر جای مانی. بی‌گمان پروردگار تو برای هر که بخواهد روزی را گشاده یا تنگ می‌گرداند؛ در حقیقت او به [حال] بندگان‌ش آگاه بیناست؛ و از بیم تنگدستی فرزندان خود را مکشید. ماییم که به آن‌ها و شما روزی می‌بخشیم. آری کشتن آنان همواره خطایی بزرگ است. و به زنا نزدیک نشوید؛ چراکه آن همواره زشت و بد راهی است. و نفسی را که خداوند حرام کرده است جز به حق نکشید و هر کس مظلوم کشته شود، به سرپرست وی قدرتی داده‌ایم. پس [او] نباید در قتل زیاده‌روی کند؛ زیرا او [از طرف شرع] یاری شده است؛ و به مال یتیم جز به بهترین وجه نزدیک نشوید تا به رشد برسد و به پیمان [خود] وفا کنید؛ زیرا که از پیمان پرورش خواهد شد. و چون پیمان می‌کنید پیمانه را تمام دهید و با ترازوی درست بسنجید که

این بهتر و خوش‌فرجام‌تر است؛ و چیزی را که به آن علم نداری، دنبال مکن؛ زیرا گوش و چشم و قلب، همه مورد پرسش واقع خواهند شد. و در [روی] زمین به نخوت گام بر مدار؛ چراکه هرگز زمین را نمی‌توانی شکافت و در بلندی به کوه‌ها نمی‌توانی رسید. همه‌ی این کارهای بد نزد پروردگار تو ناپسند است. این [سفارش‌ها] از حکمت‌هایی است که پروردگارت به تو وحی کرده است و با خدای یگانه، معبودی دیگر قرار مده و گرنه حسرت‌زده و مطرود در جهنم افکنده خواهی شد»^(۱).

عیسی (علیه السلام) قال:

حضرت عیسی (ع) می‌فرماید:

«كل مملكة منقسمة على ذاتها تخرب. وبیت منقسم على بیت يسقط. ١٨ فإن كان الشيطان أيضاً ينقسم على ذاته فكيف تثبت مملكة».

(هر حکومتی که بر ضد خود تجزیه شود، نابود خواهد شد و هر خانه‌ای که بر ضد خود تجزیه شود، فرو خواهد ریخت. اگر شیطان نیز بر ضد خود تجزیه شود، چگونه حکومتش پابرجا بماند؟)

أليس المفروض بالمسيحيين أن يجعلوا هذا القول مقياساً يقايسون به ما جاء في القرآن ليعلموا أنه من عند الله.

آیا لازم نیست که مسیحیان این سخن را ملاک قرار دهند و مطالب قرآن را مقایسه کنند تا دانسته شود که قرآن از سوی خداوند است؟

أليس هذا هو قياس عيسى (عليه السلام)، فلماذا الإعراض عنه؟! اللهم إلا الإيمان ببعض الكتاب والكفر ببعضه؟

آیا این همان مقایسه‌ی حضرت عیسی (ع) نیست؟ پس چرا از آن روی‌گردان هستند؟ جز آن‌که به قسمتی از کتاب، ایمان داشته باشند و به قسمتی دیگر کفر ورزند؟

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی اسراء، آیات ۲۲ تا ۳۹.

القرآن مليء بالحكمة والدعوة إلى الخير وإلى التحلي بالأخلاق الطيبة الكريمة، فكيف يكون من الشيطان السفیه الذي يدعو إلى الشر وإلى الأخلاق الذميمة، هل الشيطان منقسم على نفسه؟ هل مملكة الشيطان منقسمة على نفسها؟

قرآن سرشار از حکمت و دعوت به خوبی و زینت به اخلاق پاک کریمه است. چگونه چنین چیزی می تواند از شیطان بی خرد باشد که همیشه به بدی و اخلاق مذموم دعوت می کند؟ آیا شیطان بر ضد خودش تجزیه می شود؟ آیا حکومت شیطان، بر ضد خودش تقسیم می شود؟

أليس هكذا يميز الشيطان بأنه يدعو لإقامة مملكته وليس لهدمها.
آیا جز این است که شیطان با این خصوصیت شناخته می شود که دعوت به برپاداشتن حکومت خود می کند، نه مُنهدم کردن آن؟

أعتقد أنّ الناس - لو أرادوا - فهم قادرون على التمييز بين الحكمة والسفه، بين الخير والشر، بين الأخلاق الطيبة وبين الأخلاق الذميمة.
فکر می کنم مردم اگر بخواهند، این توانایی را دارند که بین حکمت و بی خردی تمایز قائل شوند؛ بین خوبی و بدی؛ بین اخلاق خوب و اخلاق مذموم.

ومملكة الشيطان غير منقسمة على نفسها، فلا تدعو للخير بل للشر؟ ولا تدعو للأخلاق الكريمة بل للأخلاق الذميمة؟
حکومت شیطان بر ضد خودش تجزیه نمی شود. او به خوبی دعوت نمی کند؛ بلکه به بدی دعوت می کند. به اخلاق کریمه دعوت نمی کند؛ بلکه به اخلاق نکوهیده دعوت می کند.

حضرت عیسی (ع) می فرماید:

«كل مملكة منقسمة على ذاتها تخرب. وبيت منقسم على بيت يسقط. ١٨ فإن كان الشيطان أيضاً ينقسم على ذاته فكيف تثبت مملكته».

(هر حکومتی که بر ضد خود تجزیه شود، نابود خواهد شد و هر خانه‌ای که بر ضد خود تجزیه شود، فرو خواهد ریخت. اگر شیطان نیز بر ضد خود تجزیه شود، چگونه حکومتش پابرجا بماند؟).

ثم فلننظر إلى التصحيح العقائدي الذي جاء به محمد (صلى الله عليه وآله) وأوصياؤه من بعده، والعودة للتوحيد ونقض عقيدة الثالوث، وقد بينت كيف أنّ هذه العقيدة باطلة وغير صحيحة من نفس الإنجيل، ومن يأتي بالحق أحق أن يتبع فمن أبطل عقيدة الكنيسة ومن الكتاب المقدس بصورة لا لبس فيها أحق أن يتبع^(۱).

علاوه بر این به تصحیح عقیدتی و بازگشت به توحید و از بین بردن عقیده‌ی تثلیث که محمد (ص) و اوصیای مابعدش آوردند، دقت کنیم. از خود انجیل، بیان نمودم که چگونه این عقیده باطل و اشتباه است. فردی که حق را می‌آورد، شایستگی بیشتری دارد که از او تبعیت شود. فردی که عقیده‌ی کلیسا را از کتاب مقدس به شکل شفاف و بدون شک و شبهه‌ای، باطل کرده است، شایستگی بیشتری دارد که از او تبعیت شود.

وأيّ منصف يقرأ القرآن بتجرّد يجد أنّ العلم والحكمة التي جاء بها محمد في القرآن حكمة بالغّة لا يمكن أن تكون إلاّ منه سبحانه.

۱. بینت بطلان عقیده‌ی الهیة عیسی المطلقه عقلاً، وكذا بینت بطلانها في كتاب التوحيد من نفس نصوص الإنجيل (فصل الخطاب من الإنجيل: عیسی سلام الله علیه یجهل الساعة: عیسی يقول عن نفسه إنه یجهل الساعة التي تكون فيها القيامة الصغرى: "وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا یعلم بهما أحد ولا الملائكة الذين في السماء ولا الابن إلاّ الآب" [مرقس ۱۳]، والجهل نقض بینما اللاهوت المطلق كامل مطلق لا یعتبره نقض أو جهل؛ لأنه نور لا ظلمة فيه فالجهل یعتري المخلوق لوجود الظلمة في صفحة وجوده.

إذن، عیسی (علیه السلام) نور وظلمة وهذا یتثبت المطلوب أن عیسی لیس لاهوتاً مطلقاً، بل عبد مخلوق من ظلمة ونور، ولیس نوراً لا ظلمة فيه، تعالی الله علواً کبیراً.

وفي هذا فصل الخطاب وبيان وموعظة لأولي الألباب، وهذا نص كلام عیسی (علیه السلام) كما جاء في إنجيل مرقس: "وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا یعلم بهما أحد ولا الملائكة الذين في السماء ولا الابن إلاّ الآب. ۳۳ أنظروا. إسهروا وصلوا لأنکم لا تعلمون متى یكون الوقت. ۳۴ كأنما إنسان مسافر ترك بيته وأعطى عبیده السلطان ولكل واحد عمله وأوصی البواب أن یسهر. ۳۵ إسهروا إذّا. لأنکم لا تعلمون متى یأتي رب البيت أمساء أم نصف اللیل أم صیاح الدیک أم صباحاً. ۳۶ لئلا یأتي بغتة فیجدکم نياماً. ۳۷ وما أقوله لکم أقوله للجمیع إسهروا" [مرقس ۱۳] كتاب التوحيد، ومن یطلب تفصیلاً أكثر یمکنه الرجوع إلى كتاب التوحيد.

هر فرد منصفی که قرآن را بخواند، می‌بیند که علم و حکمتی که محمد (ص) در قرآن آورده است، حکمت رسایی است که فقط می‌تواند از سوی خداوند سبحان باشد.^(۱)

ثالثاً - حاکمیت الله:

سوم: حاکمیت خداوند

محمد (صلی الله علیه وآله) طالب بحاکمیت الله، بل ولما سنحت له الفرصة طبق حاکمیت الله فی المدینة المنورة ثم مكة والحجاز، وبيّن بوضوح أنّ الحق في حاکمیت الله، وأنّ كلّ فرق المسلمين التي ستخرج عن حاکمیت الله هي فرق ضالة. وحديث الفرقة الناجية وصفتها أشهر من نار على علم.

حضرت محمد (ص) حاکمیت خداوند را طلب نمود. بلکه حتی وقتی فرصت برایش ایجاد شد، حاکمیت خداوند را در مدینه‌ی منوره، سپس در مکه و حجاز اجرا کرد. او به روشنی بیان کرد که حق در حاکمیت خداوند است و همه‌ی فرقه‌های مسلمانان که از حاکمیت خداوند بیرون بروند، فرقه‌های گمراه هستند. حدیث فرقه‌ی ناجیه و صفت آن، از آتش بر فراز کوه مشهورتر است.

^۱ عقیده‌ی الوهیت مطلق عیسی را به صورت عقلی باطل نمودم. همچنین بطلان آن را در کتاب توحید، از متون انجیل بیان نمودم (سخن نهایی از انجیل: عیسی (ع) نسبت به ساعت نادانی دارد. عیسی در مورد خودش می‌گوید: نسبت به ساعتی که قیامت صغری در آن است، نادانی دارد. «ولی از آن روز و ساعت، غیر از پدر هیچ‌کس اطلاع ندارد، نه فرشتگان در آسمان و نه پسر هم» (مرقس، باب ۱۳) نادانی نوعی کمبود است، در حالی که لاهوت مطلق، کامل مطلق است که کمبود و نادانی در آن راه ندارد؛ به این خاطر که نوری است که ظلمتی در آن نیست. نادانی به این خاطر به مخلوق می‌رسد که در صفحه وجودش، ظلمتی وجود دارد.

بنابراین عیسی (ع) ترکیبی از نور و ظلمت است؛ و این ثابت می‌کند که عیسی لاهوت مطلق نیست؛ بلکه بنده‌ی مخلوقی مرکب از ظلمت و نور است و نوری که ظلمتی در آن نیست، نمی‌باشد و خداوند بسیار از این بالاتر است.

در این سخن نهایی، بیان و پند برای صاحبان خرد است و این متن سخن عیسی (ع) است، همان طور که در انجیل مرقس می‌باشد: «ولی از آن روز و ساعت غیر از پدر هیچ‌کس اطلاع ندارد، نه فرشتگان در آسمان و نه پسر هم. پس برحذر و بیدار شوید و دعا کنید، زیرا نمی‌دانید که آن وقت کی می‌رسد. مثل کسی که عازم سفر شود، خانه‌ی خود را واگذارد و خادمان خود را قدرت دهد، هر یکی را به شغلی خاص مقرر نماید و دربان را امر فرماید که بیدار بماند. پس بیدار باشید؛ زیرا نمی‌دانید که در چه وقت صاحب خانه می‌آید، در شام یا نصف شب یا بانگ خروس یا صبح. مبدا ناگهان بیاید و شمارا خفته یابد. اما آن‌چه به شما می‌گویم، به همه می‌گویم، بیدار باشید!» (مرقس، باب ۱۲)

نقل شده از کتاب توحید. برای تفصیل بیشتر در این مورد می‌توانید به کتاب «توحید» مراجعه کنید.

عن عبد الله بن عمرو قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): «ليأتين على أمتي ما أتى على بني إسرائيل حذو النعل بالنعل حتى إن كان منهم من أتى أمه علانية لكان في أمتي من يصنع ذلك. وإن بني إسرائيل تفرقت على ثنتين وسبعين ملة، وتفرق أمتي على ثلاث وسبعين ملة كلهم في النار إلا ملة واحدة، قال من هي يا رسول الله؟ قال: ما أنا عليه وأصحابي»^(۱).

رسول الله (ص) فرمود: (بر سر امت من، وجب به وجب چیزهایی می‌آید که بر سر بنی اسرائیل آمده است؛ حتی اگر یکی از آنان آشکارا با مادرش آمیزش کرده باشد، در امت من نیز کسی این کار را انجام می‌دهد. بنی اسرائیل بر ۷۲ آیین تقسیم شدند و امت من بر ۷۳ آیین تقسیم می‌شوند که همه‌ی آنان در آتش هستند، مگر یک آیین. عرض شد: ای رسول الله! آن چیست؟ فرمود: آنچه من و یارانم بر آن هستیم)^(۲).

وعن أنس بن مالك قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): «تفرق أمتي على ثلاث وسبعين فرقة كلهن في النار إلا واحدة قالوا وما تلك الفرقة قال ما أنا عليه اليوم وأصحابي»^(۳).

رسول الله (ص) فرمود: (امت من بر ۷۳ فرقه تقسیم می‌شوند که همه‌ی آنان در آتش هستند، مگر یکی از آنان. عرض کردند: آن فرقه چیست؟ فرمود: آنچه من و یارانم امروز بر آن هستیم)^(۴).

وعن عبد الله بن عمر قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): «سيأتي على أمتي ما أتى على بني إسرائيل مثل بمثل وإنهم تفرقوا على اثنين وسبعين ملة وستفرق أمتي على ثلاث وسبعين

۱. سنن الترمذی: ج ۴ ص ۱۳۵.

۲. سنن الترمذی، ج ۴، ص ۱۳۵.

۳. مجمع الزوائد - الهیثمی: ج ۱ ص ۱۸۹.

۴. مجمع الزوائد، الهیثمی، ج ۱، ص ۱۸۹.

ملتة تزيد عليهم واحدة كلها في النار غير واحدة. قال: قيل: يا رسول الله وما تلك الواحدة؟ قال هو: ما نحن عليه اليوم أنا وأصحابي»^(۱).

رسول الله (ص) فرمود: (بر امت من آن چه بر بنی اسرائیل آمده است، به مانند آن می آید. آنان بر ۷۲ آیین تقسیم شدند و امت من به ۷۳ آیین تقسیم می شوند که یکی از آنها بیشتر هستند و همه ی آنان به جز یکی در آتش هستند. عرض شد: ای رسول الله، آن یکی چیست؟ فرمود: آن چه ما و یارانم امروز بر آن هستیم).^(۲)

إذن، صفة الفرقة الناجية هي أنها فرقة فيها علاقة كما كانت العلاقة بين رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) وأصحابه، وهي علاقة واضحة فرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) قائد منصّب من الله وأصحابه مؤمنون بهذه القيادة الإلهية. بنابراین ویژگی فرقه ناجیه، این است که فرقه ای است که در آن ارتباطی مانند ارتباط بین محمد رسول الله (ص) و یارانش می باشد. رسول الله محمد (ص) رهبری است که از سوی خداوند برگزیده شده است و یارانش به این رهبری الهی ایمان دارند.

تبقى مسألة الإشكال والجدال، فهذا يقول لماذا محمد فعل كذا، ولماذا قال كذا، ولو كان رسول لما قال هذا ولما فعل ذاك، والقرآن مخالف لقواعد العربية والنحو وفيه لحن وركاكة في البلاغة، وإشكالات يمكن أن توجه نفسها إلى أي رسول أو كتاب أو دين إلهي آخر، وهي مردودة.

موضوع اشکال و جدال باقی می ماند. فردی می گوید: چرا محمد این کار را انجام داد و چرا این چنین گفت. اگر او واقعاً فرستاده ی خداست، چرا این را گفت و چرا آن را انجام داد. قرآن با قواعد عربی و نحو مطابقت ندارد و در آن اشتباه و ضعف در بلاغت وجود دارد. اشکالاتی که ممکن است به هر فرستاده یا کتاب یا دین الهی دیگری وارد شود و این اشکالات پاسخ داده شده اند.

۱. معاني الأخبار - الصدوق: ص ۳۲۳.

۲. معاني الأخبار، الصدوق: ص ۳۲۳.

في حين أننا لا بد أن نلتفت إلى أن من ينتقل إلى الإشكال قبل أن يرد الدليل وينقضه ويبين أنه ليس دليلاً، فهو في الحقيقة قد أقرّ الدليل والعقيدة التي يشكل عليها وأنفذه، وإنما هو بإشكاله في طور تجليتها وإظهارها؛ لأنّ الإشكالات لا تعدو كونها إشكالات ترد ولا قيمة لها في الحقيقة، غير أنها أداة استخفاف طاغوتية يستعملها علماء الضلال والطواغيت لاستخفاف أتباعهم وإبقائهم على أتباعهم وتقليدهم الأعمى ليحتفظوا بمناصبهم ودنياهم.

در حالی که ما باید توجه کنیم فردی که پیش از پاسخ به دلیل و نقض آن و بیان این که این دلیل، دلیل نیست به اشکال تراشی روی می‌آورد، در حقیقت به دلیل و عقیده‌ای که نسبت به آن اشکال می‌گیرد، اقرار و آن را تأیید کرده است. این فرد با اشکال خودش در مرحله‌ی روشن شدن و آشکار کردن آن است؛ چون اشکالات از حد اشکال نمی‌گذرند و در حقیقت ارزشی ندارند؛ ولی این اشکالات ابزاری جهت سبک‌مزد شمردن در دست طاغوت است که علمای گمراه و طواغیت برای سبک‌مزد شمردن پیروان‌شان و نگاه‌داشتن آنان بر پیروی از خودشان و تقلید کورکورانه، از آن استفاده می‌کنند تا مقامات و دنیای خود را حفظ کنند.

وهم بعد أن تهدم عقيدتهم الباطلة وتسقط كل إشكالاتهم يعودون إلى أتفه إشكال، هدفهم منه إثارة عواطف أتباعهم تجاه آبائهم وسلفهم، وهو إشكال فرعون على نبي الله موسى (عليه السلام) حيث كان قول فرعون: ﴿... فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى﴾ [طه: ۵۱]، فكان جواب موسى (عليه السلام): ﴿... عَلِمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾ [طه: ۵۲].

آنان پس از این که عقیده‌ی باطل‌شان منهدم شود و همه‌ی اشکالات‌شان از بین برود، به بی‌اهمیت‌ترین اشکالات بازمی‌گردند که هدف‌شان از آن، برانگیختن عواطف پیروان‌شان برای پدران و گذشتگان‌شان می‌باشد. اشکال آنان همان اشکال فرعون بر پیامبر خدا حضرت موسی (ع) است، که از وی پرسید: «پس حال امت‌های پیشین چگونه است؟»^(۱). پاسخ موسی (ع) این

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیه‌ی ۵۱.

بود: «علم به [حال] آنان در کتابی نزد پروردگار من است، که پروردگارم نه اشتباه می‌کند و نه از یاد می‌برد»^(۱).

وقد بينت جواب هذا الإشكال أيضاً في مسألة أزمنة الفترات وحال الناس فيها. پاسخ به این اشکال را در موضوع زمان فترت و وضعیت مردم در آن زمان، بیان نمودم.

استمرار خلافة الله في أرضه بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله): استمرار خلافت خداوند در زمین، پس از محمد رسول خدا(ص)

ختم النبوة:

ختم نبوت

النبوة بمعناها العام أي معرفة بعض أنباء السماء لا تختص بخلفاء الله في أرضه، بل هي متاحة لكل الخلق وكل من يخلص لله فإن الله يمكن أن يفتح له باب معرفة بعض أنباء السماء، وبهذا فهو يكون نبياً بهذا المعنى أي عارف ببعض الأنباء من السماء، والنبوة بهذا المعنى حتماً متاحة لكل خلفاء الله صلوات الله عليهم؛ لأنهم سادة المخلصين لله سبحانه وتعالى، وسادة خلفاء الله بعد محمد (صلى الله عليه وآله) هم آل محمد (صلى الله عليه وآله)، فلا معنى لفهم أن ختم النبوة يعني أنهم (صلوات الله عليهم) لا يوحى إليهم.

نبوت به معنای شناخت برخی از خبرهای آسمانی است و مخصوص خلفای خداوند در زمین نمی‌باشد. بلکه این موضوع در دسترس همه‌ی مخلوقات و افرادی است که برای خداوند اخلاص بورزند. ممکن است خداوند درب شناخت برخی اخبار آسمان را برای فردی باز کند. به همین خاطر او به این معنا نبی و پیامبر است. یعنی از برخی اخبار آسمان آگاه است. نبوت به این معنا حتماً برای

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیه‌ی ۵۲.

همه‌ی خلفای خداوند (ع) در دسترس است؛ به این خاطر که آنان سرور مخلصان برای خداوند سبحان و متعال هستند و سرور خلفای خداوند پس از محمد (ص) همان آل محمد (ع) هستند. پس این فهم که ختم نبوت، به معنای عدم وحی به ایشان (ع) است، نادرست است.

إذن، فما هو ختم النبوة بعد محمد (صلی الله علیه وآله)؟
بنابراین ختم نبوت پس از محمد (ص) چه معنایی دارد؟

في الحقيقة إنّ النبوة الرسالية من الله هي التي ختمت بمحمد (صلی الله علیه وآله)، وسبب هذا الختم هو بعث خليفة الله الكامل محمد (صلی الله علیه وآله)، والوصول إلى غاية الخلق وهي خليفة الله الكامل محمد (صلی الله علیه وآله) الذي يقوم مقام الله في الإرسال، لهذا افتتحت به النبوة الرسالية منه (صلی الله علیه وآله)، وهذا التغيير حتمي بعد أن وصلت النبوة إلى خليفة الله الكامل محمد (صلی الله علیه وآله) الذي مثّل اللاهوت في الخلق^(۱).
درحقیقت نبوتی ارسالی از سوی خداوند، همان چیزی است که با محمد (ص) به پایان رسیده است؛ و علت این ختم، برانگیخته شدن خلیفه‌ی کامل خداوند، محمد (ص) و رسیدن آفرینش به هدف خلقت است، که همانا خلیفه‌ی کامل خداوند، محمد (ص) می‌باشد، که در ارسال و فرستادن، در جایگاه خداوند است. به همین خاطر آن نوع از نبوت که فرستادن از سوی محمد (ص) انجام می‌شود، از او آغاز شده است. این تغییر پس از این که نبوت به خلیفه‌ی کامل خداوند، محمد (ص) رسید، حتمی است؛ چراکه او جلوه‌ی لاهوت در خلق است.^(۲)

خلفاء الله بعد رسول الله محمد - خليفة الله الكامل - لهم مقام النبوة، ولكنهم رسل من محمد (صلی الله علیه وآله)، فمرسلهم والمهيمن على إرسالهم محمد (صلی الله علیه وآله). وهذا المعنى يوضح معنى الروايات التي تنفي نبوتهم والأخرى التي تثبت أنهم يوحى لهم، فالمنفي هو النبوة الرسالية من الله سبحانه وتعالى، وليس مطلق النبوة الرسالية.

۱. تفصیل أكثر تجده في كتاب "النبوة الخاتمة".

۲. برای تفصیل بیشتر به کتاب «نبوت خاتم» مراجعه نمایید.

خلفای خداوند پس از محمد رسول خدا (ص) -خلیفه‌ی کامل خداوند- جایگاه نبوت دارند. ولی آنان فرستادگانی از سوی محمد (ص) هستند. فرستنده و پشتیبان آنان محمد (ص) است. این موضوع، معنای روایاتی را که نبوت آنان را منتفی می‌کند، و نیز روایات دیگری که ثابت می‌کند که به ایشان وحی می‌شود، را روشن می‌سازد. چیزی که پس از محمد (ص) منتفی است؛ نبوت از سوی خداوند سبحان و متعال است، نه مطلق نبوت.

في بصائر الدرجات:

بصائر الدرجات:

«حدثنا عمران بن موسى عن موسى بن جعفر عن الحسين بن علي عن علي بن عبد العزيز عن أبيه قال: قلت لأبي عبد الله (عليه السلام): جعلت فداك آن الناس يزعمون أن رسول الله (صلى الله عليه وآله) وجه علياً (عليه السلام) إلى اليمن ليقضى بينهم فقال علي فما وردت علي قضية ألا حكمت فيها بحكم الله وحكم رسوله (صلى الله عليه وآله). فقال: صدقوا. قلت: وكيف ذاك ولم يكن انزل القرآن كله وقد كان رسول الله (صلى الله عليه وآله) غائباً عنه؟ فقال: تتلقاه به روح القدس»^(۱).

علی بن عبدالعزیز به نقل از پدرش می‌گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم: (فدایتان شوم؛ مردم گمان می‌کنند که رسول الله (ص) علی (ع) را به یمن فرستاد تا بین آنان قضاوت نماید. علی (ع) فرمود: هر مسئله‌ای که برای من پیش می‌آمد، در آن با حکم خداوند و حکم رسولش (ص) حکم نمودم. امام (ع) فرمود: راست می‌گویند.

عرض کردم: این چگونه است، در حالی که همه‌ی قرآن فرستاده نشده بود و رسول الله (ص) نیز از او پنهان بود؟ فرمود: روح القدس به ایشان القا می‌کرد.^(۲)

وفي الكافي:

۱. بصائر الدرجات - الصفار: ص ۴۷۲.

۲. بصائر الدرجات، صفار، ص ۴۷۲.

کافی:

«عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام) إِنَّ عَلِيًّا (عليه السلام) كَانَ مُحَدِّثًا فَقُلْتُ فَتَقُولُ نَبِيٌّ قَالَ فَحَرَّكَ يَدَهُ هَكَذَا ثُمَّ قَالَ أَوْ كَصَاحِبِ سُلَيْمَانَ أَوْ كَصَاحِبِ مُوسَى أَوْ كَزَيِّ الْقَرْنَيْنِ أَوْ مَا بَلَغَكُمْ أَنَّهُ قَالَ وَفِيكُمْ مِثْلُهُ»^(۱).

حارث بن مغیره گوید: امام باقر (ع) فرمود: (علی (ع) مُحَدِّث بود. عرض کردم: آیا می‌فرمایید که پیامبر بودند؟ دست خودش را این‌گونه حرکت داد و سپس فرمود: مانند همراه سلیمان یا همراه موسی یا مانند ذوالقرنین یا آن‌چه به شما رسیده است که [علی] گفت: در میان شما نیز مانند او (ذوالقرنین) هست.)^(۲)

و يجب الالتفات إلى أنّ ختم النبوة الرسالية من الله، وافتتاح النبوة الرسالية من محمد (صلى الله عليه وآله) لا يعني أفضلية السابقين؛ لأنّ هذا الأمر بحد ذاته لا يعني أفضلية معينة، حيث إنّ الرسالة من محمد هي رسالة من الله سبحانه وتعالى، فالإرسال السابق من الله ومن خلال محمد (الحجاب الأقرب)؛ لكونه لم يُبعث، والإرسال اللاحق من الخليفة الكامل محمد (صلى الله عليه وآله) وبأمر الله كونه قد بُعث.

باید توجه نمود که ختم نبوت ارسالی از سوی خداوند و آغاز نبوت ارسالی از سوی محمد (ص) به معنای برتری پیامبران پیشین نمی‌باشد؛ به این‌خاطر که این موضوع در حد خود، به معنای برتری مشخصی نیست؛ چراکه رسالت از سوی محمد (ص)، در واقع همان رسالت از سوی خداوند سبحان و متعال است. ارسال پیشین از سوی خداوند و از راه محمد (ص) (حجاب نزدیک‌تر) بود؛ چراکه او هنوز برانگیخته نشده بود. ارسال بعدی نیز از سوی خلیفه‌ی کامل، محمد (ص) و با دستور خداوند است، آن‌هم بعد از برانگیخته شدن او.

۱. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۲۶۹.

۲. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۲۶۹.

وسياتي الكلام في علم خلفاء الله في أرضه وأنه وحي ساعة بساعة بخصوص ما يحتاجه الناس في أمور دينهم. وهنا أورد رواية في مصدر علمهم تناسب المقام، يبين فيها الإمام أنهم رسل من محمد (صلى الله عليه وآله)، وأن من يعلمهم هو رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله). وبالطبع بالنسبة لخلفاء الله بعد علي بن أبي طالب؛ فإنّ علياً هو باب محمد (صلى الله عليه وآله) مدينة العلم، فلا مانع أن يكون هو طريق علمهم أيضاً:

حال در مورد علم خلفای خداوند در زمین که همان وحي لحظه به لحظه در مورد نیازمندی های مردم در مسائل دین آنان است، سخن می گوییم. اکنون روایتی را در مورد منبع علم آنان می آورم که با جایگاه مناسبت دارد، که امام در آن بیان می کند که ایشان فرستادگانی از سوی محمد (ص) هستند و فردی که به آنان آموزش می دهد، همان رسول الله محمد (ص) می باشد. طبعاً در مورد خلفای خداوند پس از علی بن ابی طالب، علی (ع) همان درب محمد (ص) است که شهر علم می باشد. مانعی نیست که ایشان نیز راه علم آنان باشد:

«حدثنا عبد الله بن محمد عن محمد بن الوليد أو عمن رواه عن محمد بن الوليد عن يونس بن يعقوب عن منصور بن حازم قال سمعت أبا عبد الله (عليه السلام) يقول: إن عندنا صحيفة فيه أرش الخدش. قال: قلت: هذا هو العلم. قال: إن هذا ليس بالعلم إنما هو أثره إنما العلم الذي يحدث في كل يوم وليلة عن رسول الله (صلى الله عليه وآله) وعن علي بن أبي طالب (عليه السلام)»^(١).

منصور بن حازم گوید: (از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: نزد ما صحیفه ای است که حتی دیه ی خراش هم در آن هست. عرض کردم: این علم است. فرمود: این علم نیست. این ارث است. علم چیزی است که هر روز و شب از رسول الله (ص) و از علی بن ابی طالب (ع) ایجاد می شود).^(٢)

١. بصائر الدرجات - الصفار: ص ٣٤٤.

٢. بصائر الدرجات، صفار، ص ٣٤٤.

الأصل هو الخلافة الإلهية:

اصل، خلافت الهی است

المملك لله، ولا يحق لأحد التصرف في ملك الله إلا بإذنه، فمن يريد أن يخرج التصرف بملك الله من الله إلى الناس لتكون للناس ولاية تنصيب الخليفة أو الحاكم - كما هو اعتقاد السنة -، عليه أن يأتي بالدليل على أن الله أذن بهذا، وإلا فالأمر على ما هو عليه بالأصل؛ وهو أن الولاية لله ولا تنتقل إلا بإذن منه سبحانه وتعالى وتنصيب منه سبحانه وتعالى.

فرمان‌روایی مخصوص خداوند است و هیچ فردی حق دخالت در فرمان‌روایی خداوند را ندارد، مگر با اجازه‌ی او. هر کس بخواهد فرمان‌روایی را از خداوند به مردم منتقل کند، تا مردم دارای ولایت نصب خلیفه یا حاکم باشند - همان‌طور که اعتقاد اهل سنت است - باید دلیلی بیاورد که خداوند اجازه این کار را به او داده است؛ در غیر این صورت مسئله بر همان اصل خود می‌ماند. این که ولایت برای خداوند است و فقط با اذن خداوند سبحان و متعال منتقل می‌شود و منصوب کردن حاکم تنها از سوی خداوند سبحان و متعال جایز است.

فالأصل الثابت هو خلافة الله في أرضه بتعيين إلهي، وأن لكل زمان خليفة لله في أرضه يعينه الله.

اصل ثابت، همان خلافت خداوند در زمین با تعیین الهی است و این که در هر زمانی، خداوند در زمین جانشینی دارد که خودش او را تعیین می‌کند.

كما أنها سنة الله سبحانه وتعالى، وقد قال تعالى: ﴿سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا﴾، ومن يريد نقضه يحتاج إلى دليل نقض وهو مفقود.

این موضوع، سنت خداوند سبحان و متعال است. خداوند متعال فرمود: «خدا روشی ثابت و قطعی مقرر کرده است که از پیش جاری بوده است، و هرگز برای سنت خدا تغییر و تبدیلی نخواهی

یافت»^(۱). هر فردی می‌خواهد آن را نقض کند، به دلیل نقض نیازمند است، که البته آن را دارا نیست.

ومنذ اليوم الأول مع آدم (عليه السلام) طبق هذا الأصل:
این تعیین، از روز اول برحضرت آدم (ع) تطبیق یافت؛

فاستخلف الله آدم في الأرض وعينه خليفته في أرضه:
خداوند آدم را جانشین خود در زمین قرار داد و او را به عنوان خلیفه‌ی خودش در زمین تعیین کرد:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾
«و هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من در زمین خلیفه‌ای قرار می‌دهم. فرشتگان گفتند: آیا در زمین کسی را قرار می‌دهی که در زمین فساد می‌کند و خون‌ها می‌ریزد، در حالی که ما به وسیله حمد تو تسبیح می‌گوییم و تو را تقدیس می‌کنیم؟ فرمود: من چیزی می‌دانم که شما نمی‌دانید»^(۲).

وزوّده بالعلم الديني:
و علم دین را توشه‌ی او نمود:

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی فتح، آیه‌ی ۲۳.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۳۰.

«و خداوند به آدم آن اسماء را آموخت؛ سپس آن اسماء را بر فرشتگان عرضه کرد؛ پس فرمود: مرا به اسماء این‌ها خبر دهید اگر راستگو هستید»^(۱).

وَأَمَرَ الْخَلْقَ بِطَاعَتِهِ (تطبیق حاکمیت الله):
و مخلوقات را به اطاعت از او دستور داد (اجرای حاکمیت خداوند):

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ۳۴].

«و هنگامی که به فرشتگان گفتیم: آدم را سجده کنید، همه سجده کردند جز ابلیس، که سر باز زد و برتری جست؛ و او از کافران بود»^(۲).

واستمر هذا الأمر إلى محمد (صلى الله عليه وآله) - كسنة إلهية جارية -، ويستمر بعد محمد (صلى الله عليه وآله) إلى أن يرث الله الأرض ومن عليها، وتنتهي الخلافة بنهاية وجود المكلفين على هذه الأرض.

این مسئله تا محمد (ص) به عنوان سنت الهی جاری ادامه داشته است و پس از محمد (ص) نیز ادامه دارد؛ تا این که خداوند، زمین و افرادی را که بر آن هستند، به ارث ببرد و خلافت الهی با وجود آخرین مکلفین در این زمین به پایان رسد.

ویدل علیه النقل عند السنة:
احادیث اهل سنت در مورد این موضوع:

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۳۱.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۳۴.

الأحاديث في خلافة علي (عليه السلام) لرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):

احاديث در مورد جانشینی علی (ع) برای محمد رسول خدا (ص)

علي هو الهادي بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) ^(١):
 علی هدایت کننده پس از محمد رسول الله (ص) است. ^(٢)

وهذه نماذج من الروايات:

این نمونه‌هایی از این روایات است:

١. ورد في:

- المستدرک - الحاكم النيسابوري: ج ٣ ص ١٢٩، عن علي (عليه السلام).
- كنز العمال - المتقي الهندي: ج ٢ ص ٤٤١، عن علي (عليه السلام).
- نظم درر السمطين - الزرندي الحنفي: ص ٨٩ - ٩٠، عن أبي برزة الأسلمي وابن عباس.
- تفسير الطبري: ج ١٣ ص ١٤٢، عن ابن عباس.
- تاريخ مدينة دمشق - ابن عساکر: ج ٤٢ ص ٣٥٩ و ٣٦٠، عن عبد خير وعبد الله الأسدي.

بلفظ "رجل من بني هاشم" ورد في:

- مسند أحمد: ج ١ ص ١٢٦، عن علي (عليه السلام).
- المعجم الصغير - الطبراني: ج ١ ص ٢٦١. والمعجم الأوسط: ج ٢ ص ٩٤، و ج ٥ ص ١٥٣، و ج ٧ ص ٣٧٩.
- مجمع الزوائد - الهيثمي: ج ٧ ص ٤١، عن عبد الله.

٢. در منابع زیر وارد شده است:

- مستدرک، حاکم نیشابوری، ج ٣، ص ١٢٩، از علی (ع) آمده است.
- کنز العمال، متقی هندی، ج ٢، ص ٤٤١، از علی (ع).
- نظم درر السمطين، زرندي حنفي، صص ٨٩ تا ٩٠، از ابی برزه اسلمی و ابن عباس.
- تفسير طبري، ج ١٣، ص ١٤٢، از ابن عباس.
- تاريخ مدينة دمشق، ابن عساکر، ج ٤٢، صص ٣٥٩ و ٣٦٠، از عبد خير و عبد الله اسدي.
- با لفظ «رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ» (مردی از بنی هاشم) در منابع زیر آمده است:
- مسند احمد، ج ١، ص ١٢٦، از علی (ع) آمده است.
- معجم الصغير، طبرانی، ج ١، ص ٢٦١، و معجم الاوسط، ج ٢، ص ٩٤، و ج ٥، ص ١٥٣، و ج ٧، ص ٣٧٩.
- مجمع الزوائد، هیثمی، ج ٧، ص ٤١، از عبد الله.

أخرج ابن جرير الطبري في جامع البيان (١٣ / ١٤٢) بسنده: «عن ابن عباس، قال: لما نزلت "إنما أنت منذر ولكل قوم هاد" وضع (ص) يده على صدره، فقال: أنا المنذر ولكل قوم هاد، وأوماً بيده إلى منكب علي، فقال: أنت الهادي يا علي، بك يهتدي المهتدون بعدي»^(١).

ابن جرير طبری در کتاب جامع البيان (ج ۱۳ ص ۱۴۲) به سند خود از ابن عباس روایت کرده: (هنگامی که آیه‌ی «تو فقط بیم‌دهنده‌ای و برای هر قومی هدایت‌کننده‌ای است»^(۲) نازل شد، رسول الله (ص) دستش را بر سینه‌ی خود قرار داد و فرمود: من همان منذر و هشداردهنده هستم؛ و هر قومی هدایت‌گری دارند. سپس با دستش به شانه‌ی علی (ع) اشاره کرد و فرمود: ای علی، هدایت‌گر تو هستی. هدایت‌یافتگان، پس از من به وسیله‌ی تو هدایت می‌شوند)^(۳).

وأخرج الحاكم النيسابوري في مستدرکه (٣ / ١٣٠) بسنده عن علي بن أبي طالب (عليه السلام)، "إنما أنت منذر ولكل قوم هاد" قال علي: «رسول الله (صلى الله عليه وآله) المنذر وأنا الهادي»^(٤).

حاکم نیشابوری در مستدرک الصحيحین (ج ۳، ص ۱۳۰) به سند خود از ابی‌طالب (ع) روایت می‌کند که درباره‌ی آیه‌ی فوق فرمود: (رسول خدا (ص) منذر (هشداردهنده) بود و من هدایت‌گرم)^(۵).

وأخرج ابن أبي حاتم في تفسيره (٧ / ٢٢٢٥ برقم ١٢١٥٢) بسنده: «عن علي (عليه السلام)، لكل قوم هاد قال: الهاد رجل من بني هاشم. قال ابن أبي حاتم: قال ابن الجنيدي: هو علي بن أبي طالب رضي الله عنه»^(٦).

۱. قال ابن حجر في فتح الباري: ج ۸ ص ۲۸۵ عن هذا الحديث إنه "إسناد حسن".

۲. قرآن کریم، سوره‌ی رعد، آیه‌ی ۷.

۳. ابن حجر عسقلانی در کتاب فتح الباری، ج ۸، ص ۲۸۵ می‌گوید: این حدیث به سند حسن روایت شده است.

۴. قال الحاكم: "هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه".

۵. حاکم نیشابوری در ذیل این روایت می‌نویسد: این حدیث صحیح‌السند است، اما آن دو نفر (بخاری و مسلم) نقل نکرده‌اند!

۶. أخرجه الطبراني في المعجم الأوسط: ج ۲ ص ۹۴، ج ۵ ص ۱۵۳ - ۱۵۴؛ مسند أحمد بن حنبل: ج ۱ ص ۱۲۶، وصححه أحمد محمد شاکر في تعليقه على مسند أحمد: ج ۲ ص ۴۸ - ۴۹ برقم ۱۰۴۱ إذ قال: "إسناده صحيح. المطلب بن زياد بن أبي زهير الثقفي الكوفي، ثقة، وثقه أحمد وابن معين وغيرهما، وترجمه البخاري في الكبير ۸/۲/۴ فلم يذكر فيه جرحاً... وهذا الحديث من زيادات عبد الله بن أحمد". وأخرجه الهيثمي في مجمع الزوائد: ج ۷ ص ۴۱ وقال: "رواه عبد الله بن أحمد والطبراني في الصغير والأوسط ورجال المسند ثقات".

ابن ابی حاتم در تفسیرش (ج ۷ ص ۲۲۲۵ شماره روایت ۱۲۱۵۲) از امام علی (ع) نقل می کند که فرمود: (هر قومی هدایت گری دارند، یعنی هدایت گرشان مردی از بنی هاشم است. ابن ابی حاتم می گوید که ابن الجنید گفت: آن شخص بنی هاشم همان علی بن ابی طالب (رض) است).^(۱)

وجاء أيضاً عن طرق الشيعة:

همچنین از طرق شیعه این روایات را می توان ذکر کرد:

وأخرج الكليني في الكافي (۱ / ۱۹۱ - ۱۹۲) بسند صحيح أو حسن: «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ "إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ" فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْمُنْذِرُ وَلكُلِّ زَمَانٍ مَنَّا هَادٍ يَهْدِيهِمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) ثُمَّ الْهُدَاةُ مِنْ بَعْدِهِ عَلِيُّ ثُمَّ الْأَوْصِيَاءُ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ».

کلینی در کافی ج ۱، ص ۱۹۱ و ۱۹۲ با سند صحیح یا حسن: (از امام باقر (ع) در مورد آیهی «تو فقط بیم دهنده ای و برای هر قومی هدایت کننده ای است»^(۲). فرمود: رسول الله (ص) بیم دهنده است و برای هر زمان، از ما هدایت کننده ای است که آنان را به سوی آنچه پیامبر خدا (ص) آورد، هدایت می کند. هدایت کنندگان پس از او علی (ع) می باشد، سپس یک یک اوصیا).

وأخرج أيضاً (۱ / ۱۹۲) بسنده: «عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): "إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ" فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْمُنْذِرُ وَعَلِيُّ الْهَادِي يَا أَبَا مُحَمَّدٍ

^۱. محدثان دیگری از اهل سنت نیز حدیث مزبور در کتاب خود ذکر کرده اند؛ مثلاً:

طبرانی در المعجم الاوسط ج ۲، ص ۹۴، و ج ۵، صص ۱۵۳ تا ۱۵۴.

مسند احمد بن حنبل ج ۱، ص ۱۲۶.

احمد محمد شاکر در تعلیقه و حاشیه ی خود بر کتاب مسند احمد (ج ۲، ص ۴۸ و ۴۹) این روایت را تصحیح کرده است و می گوید: «سندش صحیح است. مطلب بن زیاد بن ابی زهیر ثقفی کوفی ثقة است، چون احمد و ابن معین و دیگران او را توثیق کرده اند و بخاری در کتاب الکبیر (۴/۲/۸) احوال او را ذکر کرده است و هیچ مذمت و عیبی درباره ی او نگفته است ... و این حدیث از اضافات عبدالله بن احمد است.»

هیثمی در مجمع الزوائد، ج ۷، ص ۴۱ درباره ی این روایت گفته است: «عبد الله بن احمد و طبرانی در المعجم الصغیر و المعجم الاوسط آن را نقل کرده اند و رجال و راویان مسند احمد همگی ثقة (معتبر و مورد اعتماد) هستند.»

^۲. قرآن کریم، سوره ی رعد، آیه ی ۷.

هَلْ مِنْ هَادٍ الْيَوْمَ؟ قُلْتُ: بَلَى جُعِلْتُ فِدَاكَ مَا زَالَ مِنْكُمْ هَادٍ بَعْدَ هَادٍ حَتَّى دُفِعَتْ إِلَيْكَ. فَقَالَ: رَحِمَكَ اللَّهُ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَوْ كَانَتْ إِذَا نَزَلَتْ آيَةٌ عَلَى رَجُلٍ ثُمَّ مَاتَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مَاتَتِ الْآيَةُ مَاتَ الْكِتَابُ وَلَكِنَّهُ حَيٌّ يَجْرِي فِيْمَنْ بَقِيَ كَمَا جَرَى فِيْمَنْ مَضَى».

همچنین در ج ۱، ص ۱۹۲ با سندش آورده است: (ابوبصیر گوید: از امام صادق (ع) در مورد آیه‌ی مورد بحث پرسیدم. فرمود: رسول الله (ص) بیم‌دهنده است و علی (ع) هدایت‌کننده است. ای ابومحمد! آیا امروز هدایت‌کننده‌ای دارد؟ عرض کردم: بله، فدایتان شوم. همیشه هدایت‌کننده‌ای یکی پس از دیگری از میان شما بوده است تا این که به شما تحویل داده شده است. پس فرمود: ای ابومحمد! خداوند تو را رحمت کند. اگر آیه بر مردی فرستاده شود، سپس آن مرد بمیرد، آیه می‌میرد؟ کتاب می‌میرد؟ ولی کتاب زنده است و در افراد باقی مانده است و جریان دارد، همان طور که در گذشته جریان داشته است).

وأخرج أيضاً (۱ / ۱۹۲) بسنده: «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى "إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ" فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْمُنْذِرُ وَعَلِيٌّ الْهَادِي أَمَا وَاللَّهِ مَا ذَهَبَتْ مِنَّا وَ مَا زَالَتْ فِينَا إِلَى السَّاعَةِ».

همچنین در ج ۱، ص ۱۹۲ با سندش آورده است: امام باقر (ع) در مورد آیه‌ی فوق فرمود: (رسول الله (ص) بیم‌دهنده و علی هدایت‌کننده است. آگاه باشید. به خدا قسم! از میان ما نرفته است و همیشه تا ساعت در میان ماست).

حدیث من کنت مولاه فعلي مولاه^(۱):

۱. الحدیث ورد فی:

- مسند أحمد: ج ۱ ص ۸۴ و ۱۱۸ و ۱۱۹ و ۱۵۲، وج ۴ ص ۲۸۱ و ۳۷۰ و ۳۷۳، وج ۵ ص ۳۶۶ و ۳۷۳ و ۴۱۹، عن علي (عليه السلام) وزاد بن عمر وسعيد بن وهب وزيد بن شيع وعبد الرحمن بن أبي ليلى والبراء بن عازب وأبي الطفيل وزيد بن أرقم ورياح بن الحرث.
- سنن ابن ماجه: ج ۵ ص ۲۹۷، عن سعد بن أبي وقاص.
- سنن الترمذي: ج ۵ ص ۲۹۷، عن أبي سريحة أو زيد بن أرقم.
- المستدرک - الحاكم النيسابوري: ج ۳ ص ۱۰۹ - ۱۱۰ و ۳۷۱ و ۵۳۳، عن زيد بن أرقم وبريدة الأسلمي.

حديث من كنت مولاه فعلى مولاه^(۱)

- المصنف - ابن أبي شيبة الكوفي: ج ۷ ص ۴۹۵ و ۴۹۶ و ۴۹۹، و ۵۰۳ و ۵۰۶، عن جابر بن عبد الله ورياح بن الحارث وسعد وزيد بن يثيع والبراء وبريدة.
 - السنن الكبرى - النسائي: ج ۵ ص ۴۵ و ۱۰۸ و ۱۳۰ و ۱۳۱ و ۱۳۲ و ۱۳۴ و ۱۳۶، عن بريدة وسعد بن أبي وقاص وعميرة بن سعد وسعيد بن وهب وزيد بن يثيع وأبي الطفيل وعمرو ذي مر.
 - مسند أبي يعلى: ج ۱ ص ۴۲۹، و ج ۱۱ ص ۳۰۷، عن عبد الرحمن بن أبي ليلى وأبي يزيد الأودي.
 - صحيح ابن حبان: ج ۱۵ ص ۳۷۶، عن أبي الطفيل.
 - مجمع الزوائد - الهيثمي: ج ۹ ص ۱۰۳ "باب قوله صلى الله عليه وسلم من كنت مولاه فعلى مولاه"، عن علي (عليه السلام) ورياح بن الحارث وعمرو ذي مر وزيد بن أرقم وأبي الطفيل وسعيد بن وهب وزيد بن يثيع وعبد الرحمن بن أبي ليلى وابن عمر وملك بن الحويرث وحشي بن جنادة وجريز وزيد بن مطرف ونذير وسعد بن أبي وقاص وزادان أبي عمر وعماره وابن عباس وعميرة بنت سعد وعمير بن سعد وأبي سعيد وعبد الله بن مسعود وبريدة.
- وغيرها الكثير.
- يقول الألباني: "حديث: من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه، وهو حديث صحيح غاية، جاء من طرق جماعة من الصحابة خرجت أحاديث سبعة منهم، ولبعضهم أكثر من طريق واحد، وقد خرجتها كلها وتكلمت على أسانيدھا في "سلسلة الأحاديث الصحيحة (۱۷۵۰)" السنة - ابن أبي عاصم، ومعه ظلال الجنة في تخريج السنة - محمد ناصر الألباني: ص ۵۵۲.
- ^۱ این حدیث در منابع زیر آمده است:
- مسند احمد، ج ۱، صص ۸۴ و ۱۱۸ و ۱۱۹ و ۱۵۲ و ج ۴، صص ۲۸۱ و ۳۷۰ و ۳۷۳ و ج ۵ صص ۳۶۶ و ۳۷۳ و ۴۱۹، و از علی (ع) و زادان بن عمر و سعید بن وهب و زید بن یثیع و عبدالرحمن بن ابی لیلی و براء بن عازب و ابو طفیل و زید بن ارقم و ریحان بن حرث نقل شده است.
 - سنن ابن ماجه، ج ۵، ص ۲۹۷، از سعد ابن ابی وقاص.
 - سنن ترمذی، ج ۵، ص ۲۷۹، از ابوسریحه یا زید بن ارقم.
 - مستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۳، صص ۱۰۹ و ۱۱۰ و ۳۷۱ و ۵۳۳، از زید بن ارقم و بریده اسلمی.
 - مصنف، ابن ابی شیبۀ کوفی، ج ۷، صص ۴۹۵ و ۴۹۶ و ۴۹۹ و ۵۰۳ و ۵۰۶، از جابر بن عبد الله و ریحان بن حارث و سعد و زید بن یثیع و براء و بریده.
 - سنن کبری، نسائی، ج ۵، ص ۴۵ و ۱۰۸ و ۱۳۰ و ۱۳۱ و ۱۳۲ و ۱۳۴ و ۱۳۶، از بریده و سعد بن ابی وقاص و عمیره بن سعد و سعید بن وهب و زید بن یثیع و ابوطفیل و عمرو ذو مر.
 - مسند ابی یعلی، ج ۱، ص ۴۲۹ و ج ۱۱، ص ۳۰۷، از عبدالرحمن بن ابی لیلی و ابو یزید اودی.
 - صحیح ابن حبان، ج ۱۵، ص ۳۷۶، از ابو طفیل.
 - مجمع الزوائد، هیثمی، ج ۹، ص ۱۰۳، باب سخن ایشان صلی الله علیه و سلم «من كنت مولاه فعلى مولاه» از علی (ع) و ریحان بن حارث و عمرو ذو مر و زید بن ارقم و ابوطفیل و سعید بن وهب و زید بن یثیع و عبدالرحمن بن ابولیلی و ابن عمر و ملک بن حویرث و حبشی بن جنادة و جریز و زیاد بن مطرف و نذیر و سعد بن ابی وقاص و زادان ابی عمر و عماره و ابن عباس و عمیره بنت سعد و عمیر بن سعد و ابی سعید و عبدالله بن مسعود و بریده.
- و منابع بسیار دیگر.
- آلبانی می گوید: « حدیث من كنت مولاه فعلى مولاه. اللهم وال من والاه و عاد من عاداه بسیار صحیح است. از طریق گروهی از صحابه آمده است که احادیث ۷ نفر از آنان آمده است و برای برخی از آنان بیشتر از یک طریق است و همه ی آنها را آوردم و سندهای آن را کامل نمودم. »
- (سلسلة الاحاديث الصحيحة، ص ۱۷۵۰، سنت ابن ابی عاصم، ظلال الجنة فی تخريج السنة. محمد ناصر آلبانی، ص ۵۵۲)

وهذه نماذج من الحديث في بعض المصادر:

این نمونه‌هایی از این حدیث در برخی از منابع است:

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا ابن نمير ثنا عبد الملك عن أبي عبد الرحيم الكندي عن زاذان بن عمر قال سمعت عليا في الرحبة وهو ينشد الناس من شهد رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم وهو يقول ما قال فقام ثلاثة عشر رجلا فشهدوا انهم سمعوا رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يقول من كنت مولاه فعلي مولاه»^(۱).

مسند احمد: زاذان بن عمر گوید: (از علی در رحبه شنیدم که با مردم در مورد افرادی سخن می‌گفت که روز غدیر خم با رسول الله (ص) حاضر بودند. و ایشان سخن خود را فرمود. سیزده مرد ایستادند و گواهی دادند که از رسول الله (ص) شنیدند که فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست).^(۲)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني عبيد الله بن عمر القواريري ثنا يونس بن أرقم ثنا يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلى قال شهدت عليا رضي الله عنه في الرحبة ينشد الناس أنشد الله من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم من كنت مولاه فعلي مولاه لما قام فشهد قال عبد الرحمن فقام اثنا عشر بدریا كآني أنظر إلى أحدهم فقالوا نشهد انا سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم ألسنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم وأزواجي أمهاتهم فقلنا بلى يا رسول الله قال فمن كنت مولاه فعلي مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه»^(۳).

مسند احمد: عبد الرحمن بن ابی لیلی گوید: (شاهد بودیم که علی (رض) در رحبه از مردم پرسید: چه کسی شنید که رسول الله (ص) در روز غدیر خم فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست؟ عبد الرحمن گوید: دوازده نفر از اهل بدر را دیدم که برخاستند و گفتند: شهادت

۱. مسند أحمد: ج ۱ ص ۸۴.

۲. مسند أحمد، ج ۱، ص ۸۴.

۳. مسند أحمد: ج ۱ ص ۱۱۹.

می‌دهیم که رسول الله (ص) در روز غدیر پرسید: آیا من بر مؤمنان از خودشان اولی‌تر نیستم و زنانم مادرانشان نیستند؟ گفتیم: بلی. فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست. خدایا، کسی که ولایت او را دارد، دوست دار، و کسی که او را دشمن دارد، دشمن بدار.^(۱)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني حجاج ابن الشاعر ثنا شبابة حدثني نعيم بن حكيم حدثني أبو مریم ورجل من جلساء علی عن علي رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم قال يوم غدیر خم من كنت مولاه فعلى مولاه قال فزاد الناس بعد وال من والاه وعاد من عاداه»^(۲).
 مسند احمد: علی (رض) فرمود: (پیامبر (ص) روز غدیر خم فرمود: هر فردی مولای او هستم، علی مولای اوست. پس از آن، مردم این عبارت را اضافه کردند: هرکس که ولایت او را دارد، دوست بدار. و هر فردی که با او دشمنی می‌کند، با او دشمنی کن).^(۳)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن سلمة أنا علي بن زيد عن عدي بن ثابت عن البراء بن عازب قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر فنزلنا بغدير خم فنودي فينا الصلاة جامعة وكسح لرسول الله صلى الله عليه وسلم تحت شجرتين فصلی الظهر وأخذ بيد علی رضي الله تعالى عنه فقال أستم تعلمون انی أولى بالمؤمنين من أنفسهم قالوا بلى قال أستم تعلمون انی أولى بكل مؤمن من نفسه قالوا بلى قال فأخذ بيد علی فقال من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه قال فلقيه عمر بعد ذلك فقال له هنيئا يا ابن أبي طالب أصبحت وأمست مولی كل مؤمن ومؤمنة»^(۴).

مسند احمد: براء بن عازب گوید: (در سفری با رسول الله (ص) بودیم. در غدیر خم فرود آمدیم. در میان ما برای نماز جماعت صدا زدند؛ و زیر دو درخت برای رسول الله (ص) تمیز شد. ایشان نماز ظهر را خواند و دست علی (رض) را گرفت و فرمود: آیا می‌دانید که من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر هستم؟ عرض کردند: بلی. دست علی را گرفت و فرمود: هر فردی که من مولای او

۱. مسند أحمد، ج ۱، ص ۱۱۹.

۲. مسند أحمد: ج ۱ ص ۱۵۲.

۳. مسند أحمد، ج ۱، ص ۱۵۲.

۴. مسند أحمد: ج ۴ ص ۲۸۱.

هستم، علی مولای اوست. خدایا! هر فردی که ولایت او را دارد، دوست بدار و هر فردی که با او دشمنی می‌کند، دشمن بدار. راوی گوید: عمر پس از آن، با ایشان دیدار کرد و به او عرض کرد: ای فرزند ابوطالب! گوارایت باد. مولای هر مرد و زن مؤمنی شدی.^(۱)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسين بن محمد وأبو نعيم المعنى قالاً ثنا فطر عن أبي الطفيل قال جمع على رضى الله تعالى عنه الناس في الرحبة ثم قال لهم أنشد الله كل امرئ مسلم سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم ما سمع لما قام فقام ثلاثون من الناس وقال أبو نعيم فقام ناس كثير فشهدوا حين أخذ بيده فقال للناس أتعلمون انى أولى بالمؤمنين من أنفسهم قالوا نعم يا رسول الله قال من كنت مولاه فهذا مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه قال فخرجت وكأن في نفسي شيئاً فلقيت زيد بن أرقم فقلت له انى سمعت علياً رضى الله تعالى عنه يقول كذا وكذا قال فما تنكر قد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ذلك له»^(۲).

مسند احمد: ابی‌طفیل می‌گوید: (علی (رض) مردم را در رحبه جمع کرد. سپس به آنان فرمود: چه کسی از شما مسلمانان سخنی را که رسول‌الله (ص) در غدیر خم فرمود، شنید؟ سی نفر از مردم بلند شدند. ابونعیم گوید: مردم بسیاری بلند شدند و شهادت دادند که وقتی رسول‌الله (ص) دستش را گرفت، به مردم فرمود: آیا می‌دانید که من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر هستم؟ عرض کردند: بله ای رسول خدا. فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست. خدایا! هر فردی که ولایت او را دارد، دوست بدار و هر فردی که با او دشمنی می‌کند، دشمن بدار. راوی گوید: بیرون رفتم و انگار در درونم چیزی بود. با زید بن ارقم دیدار نمودم و به او گفتم: من از علی (رض) شنیدم که این چنین می‌فرمود. گفت: چرا انکار می‌کنی؟ من از رسول‌الله (ص) شنیدم که در مورد او این چنین فرمود.^(۳)

۱. مسند أحمد، ج ۴، ص ۲۸۱.

۲. مسند أحمد: ج ۴ ص ۳۷۰.

۳. مسند أحمد، ج ۴، ص ۳۷۰.

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن ميمون عن أبي عبد الله قال كنت عند زيد بن أرقم فجاء رجل من أقصى الفسطاس فسأله عن داء فقال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الست أولى المؤمنين من أنفسهم قالوا بلى قال من كنت مولاه فعلى مولاه قال ميمون فحدثني بعض القوم عن زيد أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اللهم وال من والاه وعاد من عاداه»^(١).

مسند احمد: ابو عبدالله گوید: (نزد زيد بن ارقم بودم که مردی از دورترین مکان فسطاس آمد و از او در مورد دردی پرسید. گفت: رسول الله (ص) فرمود: آیا من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر نیستم؟ عرض کردند: بله. فرمود: هر فردی که من مولای او هستم، علی مولای اوست. ميمون گوید: برخی از قوم، از زيد برای من حدیث نمودند که رسول الله (ص) فرمود: خدایا! هر فردی که ولایت او را دارد، دوست بدار و هر فردی که با او دشمنی می کند، دشمن بدار.)^(٢)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد ابن جعفر ثنا شعبة عن أبي إسحاق قال سمعت سعيد بن وهب قال نشد على الناس فقام خمسة أو ستة من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فشهدوا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من كنت مولاه فعلى مولاه»^(٣).

مسند احمد: ابواسحاق گوید: از سعيد بن وهب شنیدم که مردم را قسم می داد. پنج یا شش نفر از یاران پیامبر برخاستند و شهادت دادند که رسول الله (ص) فرمود: (هر فردی که من مولای او هستم، علی مولای اوست.)^(٤)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا اسود بن عامر أنا أبو إسرائيل عن الحكم عن أبي سلمان عن زيد بن أرقم قال استشهد علي الناس فقال أنشد الله رجلا سمع النبي صلى الله

١. مسند أحمد: ج ٤ ص ٣٧٣.

٢. مسند أحمد، ج ٤، ص ٣٧٣.

٣. مسند أحمد: ج ٥ ص ٣٦٦.

٤. مسند أحمد، ج ٥، ص ٣٦٦.

عليه وسلم يقول اللهم من كنت مولاه فعلي مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه قال فقام ستة عشر رجلا فشهدوا»^(۱).

مسند احمد: زید بن ارقم گوید: (مردم را شاهد گرفت و گفت: مردی مردم را قسم داد که از پیامبر (ص) شنید که فرمود: هر فردی که من مولای او هستم، علی مولای اوست. خدایا! هر فردی که ولایت او را دارد، دوست بدار و هر فردی که با او دشمنی می‌کند، دشمن بدار. شانزده مرد بلند شدند و شهادت دادند.)^(۲)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن آدم ثنا حنش بن الحرث بن لقيط النخعي الأشجعي عن رياح بن الحرث قال جاء رهط إلى علي بالرحبة فقالوا السلام عليك يا مولانا قال كيف أكون مولاكم وأنتم قوم عرب قالوا سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم يقول من كنت مولاه فان هذا مولاه قال رياح فلما مضوا تبعتهم فسألت من هؤلاء قالوا نفر من الأنصار فيهم أبو أيوب الأنصاري»^(۳).

مسند احمد: رياح بن حرث گوید: (گروهی در رحبه نزد علی آمدند و عرض کردند: ای مولای ما! درود بر شما. فرمود: چگونه من مولای شما هستم، در حالی که شما گروهی از عرب هستید؟ عرض کردند: ما از رسول الله (ص) در روز غدیر شنیدیم که فرمود: هر کس که من مولای او هستم، علی مولای اوست. رياح گوید: وقتی رفتند، در پی آنان رفتم و در مورد آنان پرسیدم. گفتند: چند نفر از انصار هستند که ابو ایوب انصاری نیز در میان آنان است.)^(۴)

سنن ابن ماجه: «حدثنا علي بن محمد. ثنا أبو معاوية. ثنا موسى بن مسلم، عن ابن سابط، وهو عبد الرحمن، عن سعد بن أبي وقاص، قال: قدم معاوية في بعض حجاته، فدخل عليه سعد، فذكروا عليا. فنال منه. فغضب سعد، وقال: تقول هذا لرجل سمعت رسول الله صلى الله عليه

۱. مسند أحمد: ج ۵ ص ۳۷۰.

۲. مسند أحمد، ج ۵، ص ۳۷۰.

۳. مسند أحمد: ج ۵ ص ۴۱۹.

۴. مسند أحمد، ج ۵، ص ۴۱۹.

وسلم يقول "من كنت مولاه فعلى مولاه". وسمعتة يقول أنت منى بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبي بعدي". وسمعتة يقول "لأعطين الراية اليوم رجلا يحب الله ورسوله"؟^(١).

سنن ابن ماجه: سعد بن ابى وقاص گوید: (در یکی از سفرهای حج معاویه، سعد بر او وارد شد. علی را یاد کردند. معاویه به او اهانت کرد. سعد خشمگین شد و گفت: آیا این را در مورد مردی می‌گویی که از رسول الله صلی الله علیه و سلم شنیدم که فرمود: هر کس که من مولای او هستم، علی مولای اوست. و شنیدم که فرمود: تو نزد من مانند هارون به موسی هستی، مگر این که پیامبری پس از من نیست. و شنیدم که فرمود: امروز پرچم را به دست مردی می‌دهم که خداوند و رسولش او را دوست دارند؟).^(٢)

سنن الترمذی: «حدثنا محمد بن بشار أخبرنا محمد بن جعفر أخبرنا شعبه عن سلمة بن كهيل قال سمعت أبا الطفيل يحدث عن أبي سريحة أو زيد بن أرقم شك شعبة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "من كنت مولاه فعلى مولاه". هذا حديث حسن غريب»^(٣).

سنن ترمذی: سلمة بن كهيل گوید: از ابوطفیل شنیدم که از ابی سريحة یا زيد بن ارقم از پیامبر صلی الله علیه و سلم حدیث می‌گوید که فرمود: (هر کس که من مولای او هستم، علی مولای اوست). این حدیث حسن و غریبی است.

المستدرک - الحاكم النيسابوري: « (حدثنا) أبو الحسين محمد بن أحمد بن تميم الحنظلي ببغداد ثنا أبو قلابة عبد الملك بن محمد الرقاشي ثنا يحيى ابن حماد (وحدثني) أبو بكر محمد بن أحمد بن بالويه وأبو بكر أحمد بن جعفر البزار (قالا) ثنا عبد الله بن أحمد ابن حنبل حدثني أبي ثنا يحيى بن حماد (وثنا) أبو نصر أحمد بن سهل الفقيه ببخارى ثنا صالح بن محمد الحافظ البغدادي ثنا خلف بن سالم المخرمي ثنا يحيى بن حماد ثنا أبو عوانة عن سليمان الأعمش قال ثنا حبيب بن أبي ثابت عن أبي الطفيل عن زيد بن أرقم رضي الله عنه قال لما رجع

١. سنن ابن ماجه: ج ١ ص ٤٥.

٢. سنن ابن ماجه، ج ١، ص ٤٥.

٣. سنن الترمذی: ج ٥ ص ٢٩٧.

رسول الله (صلی الله علیه وآله) من حجة الوداع ونزل غدیر خم امر بدوحات فقممن فقال کأني قد دعيت فأجبت اني قد تركت فيکم الثقلين أحدهما أكبر من الآخر کتاب الله تعالى وعترتي فانظروا كيف تخلفوني فيهما فإنهما لن يتفرقا حتی یردا علي الحوض ثم قال إن الله عز وجل مولاي وانا مولی کل مؤمن ثم اخذ بيد علي رضي الله عنه فقال من كنت مولاه فهذا ولیه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وذكر الحديث بطوله. هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم یخرجاه بطوله.

(شاهده) حديث سلمة بن كهيل عن أبي الطفيل أيضا صحيح على شرطهما (حدثناه) أبو بكر بن إسحاق ودعلج بن أحمد السجزي (قالا) أنبا محمد بن أيوب ثنا الأزرق بن علي ثنا حسان بن إبراهيم الكرمانی ثنا محمد بن سلمة بن كهيل عن أبيه عن أبي الطفيل عن ابن واثلة انه سمع زيد بن أرقم رضي الله عنه يقول نزل رسول الله (صلی الله علیه وآله) بین مكة والمدینة عند شجرات خمس دوحات عظام فكنس الناس ما تحت الشجرات ثم راح رسول الله (صلی الله علیه وآله) عشية فصلی ثم قام خطيبا فحمد الله وأثنى عليه وذكر ووعظ فقال ما شاء الله أن يقول ثم قال أيها الناس اني تارك فيکم أمرين لن تضلوا ان اتبعتموهما وهما کتاب الله وأهل بيتي عترتي ثم قال أتعلمون اني أولى بالمؤمنين من أنفسهم ثلاث مرات قالوا نعم فقال رسول الله (صلی الله علیه وآله) من كنت مولاه فعلي مولاه. وحديث بريدة الأسلمي صحيح على شرط الشيخين».

مستدرک، حاکم نیشابوری: زيد بن ارقم(رض) گوید: (وقتی رسول الله صلی الله علیه و سلم از حجة الوداع بازگشت و در غدیر خم فرود آمد، فرمود که از درختان سایبان بلندی بسازند. آن را بر پا کردند. سپس فرمود: گویا من خوانده شده‌ام و باید اجابت کنم. من در میان شما دو چیز گران بها را نهادم که یکی از آن‌ها بزرگ‌تر از دیگری است. کتاب خداوند متعال و عترت من. نگاه کنید که چگونه پس از من با آنان رفتار می‌کنید. آن دو از یکدیگر جدا نمی‌شوند، تا این که نزد حوض به من بازگردند. سپس فرمود: خداوند عزوجل مولای من است و من مولای هر مؤمنی هستم. سپس دست علی(رض) را گرفت و فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست. خدایا! هرکس که ولایت او را دارد، دوست بدار و هرکس که با او دشمنی می‌کند، دشمن بدار). و حدیث را با طولانی بودنش ذکر نمود. این حدیث صحیحی به شرط شیخین است و آن را با طولانی بودنش ذکر نکردند.

شاهد آن، حدیث سلمة بن كهیل از ابوطفیل است که به شرط این دو صحیح است. ... زید بن ارقم گوید: (رسول الله صلی الله علیه و سلم بین مکه و مدینه نزد درختان فرود آمد. پنج درخت بزرگ بود. مردم زیر درختان را تمیز کردند. ایشان در آن نشست و نماز گزارد. سپس برای خطبه برخاست. خداوند را ستایش کرد و ذکر نمود و به مردم اندرز داد. سپس آن چه را خداوند می خواست، فرمود. سپس فرمود: ای مردم! من در میان شما دو چیز را باقی گذاشتم که اگر از آن دو پیروی کنید، هرگز گمراه نمی شوید. آن دو، کتاب خداوند و اهل بیت من، عترت من هستند. سپس فرمود: آیا می دانید که من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر هستم؟ سه مرتبه این را فرمود و سه بار گفتند: بلی. رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: هرکس من مولای او هستم، علی مولای اوست). حدیث بریده اسلمی به شرط شیخین صحیح است.

المستدرک - الحاکم النیسابوری: « (حدثنا) محمد بن صالح بن هانئ ثنا أحمد بن نصر وأخبرنا محمد بن علي الشيباني بالكوفة ثنا أحمد بن حازم الغفاري (وأنبأ) محمد بن عبد الله العمري ثنا محمد بن إسحاق ثنا محمد بن يحيى وأحمد بن يوسف (قالوا) ثنا أبو نعيم ثنا ابن أبي غنية عن الحكم عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس عن بريدة الأسلمي رضي الله عنه قال غزوت مع علي إلى اليمن فرأيت منه جفوة فقدمت على رسول الله (صلى الله عليه وآله) فذكرت عليا فتنقصته فرأيت وجه رسول الله (صلى الله عليه وآله) يتغير فقال يا بريدة الست أولى بالمؤمنين من أنفسهم قلت بلى يا رسول الله فقال من كنت مولاه فعلي مولاه وذكر الحديث. هذا حديث صحيح على شرط مسلم ولم يخرجاه»^(۱).

مستدرک، حاکم نیشابوری: بریده اسلمی (رض) گوید: (با علی در راه یمن در جنگ شرکت کردیم. از ایشان ناآرامی دیدم. نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم رسیدم و علی را یاد نمودم و او را ناقص شمردم. دیدم که صورت رسول الله تغییر کرده است و فرمود: ای بریده! آیا من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر هستم؟ عرض کردم: بله، ای رسول الله. فرمود: هرکس که من مولای او

هستم، علی مولای اوست. و حدیث را ذکر نمود). این حدیث به شرط مسلم صحیح است و آن دو، آن را نیاوردند.^(۱)

المستدرک - الحاکم النیسابوری: « (أخبرني) الوليد وأبو بكر بن قريش ثنا الحسن بن سفيان ثنا محمد بن عبدة ثنا الحسن بن الحسين ثنا رفاعة بن أياس الضبي عن أبيه عن جده قال كنا مع علي يوم الجمل فبعث إلى طلحة بن عبيد الله أن القنى فاتاه طلحة فقال نشدتك الله هل سمعت رسول الله (صلى الله عليه وآله) يقول من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه قال نعم قال فلم تقاتلني قال لم اذكر قال فانصرف طلحة »^(۲).

رفاعة بن ایاس از پدرش از جدش گوید: (با علی در روز جمل بودیم. ایشان به سوی طلحة ابن عبیدالله فرستاد که با من دیدار کن. طلحة نزد ایشان آمد. ایشان فرمود: تو را به خدا قسم! آیا از رسول الله صلی الله علیه و سلم شنیدی که فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست. خدایا! هرکس که ولایت او را دارد، دوست بدار و هرکس که با او دشمنی می‌کند، دشمن بدار؟ عرض کرد: بله. فرمود: پس چرا با من می‌جنگی؟ عرض کرد: یادم نیست. راوی گوید: طلحة بازگشت).^(۳)

المستدرک - الحاکم النیسابوری: « (أخبرني) محمد بن علي الشيباني بالكوفة ثنا أحمد بن حازم الغفاري ثنا أبو نعيم ثنا كامل أبو العلاء قال سمعت حبيب بن أبي ثابت يخبر عن يحيى بن جعدة عن زيد بن أرقم رضي الله عنه قال خرجنا مع رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) حتى انتهينا إلى غدير خم فأمر بروح فكسح في يوم ما أتى علينا يوم كان أشد حرا منه فحمد الله وأثنى عليه وقال يا أيها الناس انه لم يبعث نبي قط إلا ما عاش نصف ما عاش الذي كان قبله واني أوشك أن ادعى فأجيب واني تارك فيكم ما لن تضلوا بعده كتاب الله عز وجل ثم

۱. المستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۳، ص ۱۰۹ و ۱۱۰.

۲. المستدرک - الحاکم النیسابوری: ج ۳ ص ۳۷۱.

۳. المستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۳، ص ۳۷۱.

قام فاخذ بيد علي رضي الله عنه فقال يا أيها الناس من أولى بكم من أنفسكم قالوا الله ورسوله اعلم قال من كنت مولاه فعلي مولاه. هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه»^(۱).

مستدرک، حاکم نیشابوری: زید بن ارقم (رض) گوید: (با رسول الله صلی الله علیه و سلم بیرون رفتیم تا این که به غدیر خم رسیدیم. ایشان دستور توقف داد. در روزی که گرم تر از آن بر ما نیامده بود، زمین را تمیز کردند. سپس خدا را ستایش کرد و ثنای او گفت و فرمود: ای مردم! هیچ پیامبری برانگیخته نشد، مگر این که نصف عمری که فرد پیشین او زندگی کرده بود، نکرده بود. من نیز نزدیک است که خوانده شوم و باید پاسخ دهم. من در میان شما چیزی را می گذارم که پس از آن هرگز گمراه نمی شوید. کتاب خداوند عزوجل. سپس ایستاد و دست علی (رض) را گرفت و فرمود: ای مردم! چه فردی از خودتان به شما سزاوارتر است؟ عرض کردند: خداوند و رسولش داناترند. فرمود: هر کس که من مولای او هستم، علی مولای اوست). این حدیثی است که از جهت سند، صحیح است و آن دو، آن را نیاوردند.^(۲)

المصنف - ابن أبي شيبة: «حدثنا مطلب بن زياد عن عبد الله بن محمد بن عقيل عن جابر بن عبد الله قال: كنا بالجحفة بغدير خم إذا خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخذ بيد علي فقال: "من كنت مولاه فعلي مولاه"».

مصنف، ابن ابی شیبہ: جابر بن عبدالله گوید: (در جحفه غدیر خم بودیم که رسول الله صلی الله علیه و سلم بر ما بیرون آمد و دست علی را گرفت و فرمود: هر کس که من مولای او هستم، علی مولای اوست).

المصنف - ابن أبي شيبة: «حدثنا شريك عن حنش بن الحارث عن رباح بن الحارث قال: بينا علي جالسا في الرحبة إذ جاء رجل عليه أثر السفر فقال: السلام عليك يا مولاي، فقال: من هذا،

۱. المستدرک - الحاکم النیشابوری: ج ۳ ص ۵۳۳.

۲. المستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۳، ص ۵۳۳.

فقالوا: هذا أبو أيوب الأنصاري، فقال: إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من كنت مولاه فعلي مولاه»^(۱).

مصنف، ابن ابی شیبہ: رباح بن حارث گوید: (وقتی علی در رجبہ نشسته بود، مردی که نشانه‌های سفر در او بود، آمد و عرض کرد: ای مولای من، درود بر تو. فرمود: این چه کسی است؟ عرض کردند: این ابو ایوب انصاری است. ابویوب گفت: من از رسول الله صلى الله عليه و سلم شنیدم که فرمود: هرکس که من مولای او هستم، علی مولای اوست).^(۲)

۱. المصنف - ابن أبي شيبة: ج ۷ ص ۴۹۵ - ۴۹۶.

۲. المصنف، ابن ابی شیبہ، ج ۷، ص ۴۹۵ و ۴۹۶.

أنت مني بمنزلة هارون من موسى^(۱) : نسبت تو به من ، مانند هارون به موسی است.^(۲)

نماذج من الحديث:

نمونه‌هایی از این حدیث:

صحيح البخاري: «حدثنا محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن سعد قال سمعت إبراهيم بن سعد عن أبيه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم لعلي: أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى»^(۳).

۱. الحديث ورد بصيغ متقاربة في:

- صحيح البخاري: ج ۴ ص ۲۰۸ باب مناقب المهاجرين وفضلهم. وج ۵ ص ۱۲۹ باب غزوة تبوك، عن سعد.
- صحيح مسلم: ج ۷ ص ۱۲۰ و ۱۲۱ باب من فضائل علي، عن سعد بن أبي وقاص.
- مسند أحمد: ج ۱ ص ۱۷۰ و ۱۷۳ و ۱۷۵ و ۱۷۷ و ۱۷۹ و ۱۸۲ و ۱۸۴ و ۱۸۵ و ۳۳۱. وج ۳ ص ۳۲ و ۳۳۸. وج ۶ ص ۳۶۹ و ۴۳۸، عن سعد بن مالك وسعد بن أبي وقاص وابن عباس وأبي سعيد الخدري وجابر بن عبد الله وأسماء بنت عميس.
- سنن ابن ماجه: ج ۱ ص ۴۲ و ۴۵ عن سعد.
- سنن الترمذي: ج ۵ ص ۳۰۱ و ۳۰۴ عن سعد وجابر بن عبد الله.
- فضائل الصحابة - النسائي: ص ۱۳ و ۱۴ عن سعد بن أبي وقاص.
- المستدرک - الحاكم النيسابوري: ج ۲ ص ۳۳۷ عن علي (عليه السلام). وج ۳ ص ۱۰۸ و ۱۳۳ عن سعد وابن عباس.
- السنن الكبرى - البيهقي: ج ۹ ص ۴۰ عن سعد.

۲. حديث با جمله‌های مشابه در منابع زیر آمده است:

- صحيح بخارى، ج ۴، ص ۲۰۸، باب مناقب مهاجرين وفضيلت آنان آمده است. و ج ۵، ص ۱۲۹، باب غزوة تبوك از سعد.
- صحيح مسلم، ج ۷، ص ۱۲۰ و ۱۲۱، باب من فضائل على عن سعد بن ابي وقاص.
- مسند احمد، ج ۱، ص ۱۷۰ و ۱۷۳ و ۱۷۵ و ۱۷۷ و ۱۷۹ و ۱۸۲ و ۱۸۴ و ۱۸۵ و ۳۳۱، ج ۳، ص ۳۲ و ۳۳۸، ج ۶، ص ۳۶۹ و ۴۳۸ از سعد بن مالك و سعد بن ابي وقاص و ابن عباس و ابوسعيد خدری و جابر بن عبد الله و اسماء بنت عميس.
- سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۴۲ و ۴۵، از سعد.
- سنن ترمذی، ج ۵، ص ۳۰۱ و ۳۰۴، از سعد و جابر بن عبد الله.
- فضائل الصحابة، نسائي، ص ۱۳ و ۱۴، از سعد بن ابي وقاص.
- مستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۲، ص ۳۳۷، از علی (رض)، ج ۳، ص ۱۰۸ و ۱۳۳ از سعد و ابن عباس.
- سنن کبری، بیهقی، ج ۹، ص ۴۰ از سعد.
- ۳. صحيح البخاري: ج ۴ ص ۲۰۸ باب مناقب المهاجرين وفضلهم.

صحیح بخاری: پیامبر صلی الله علیه و سلم به علی فرمود: (آیا راضی نمی‌شوی که نزد من به منزله‌ی هارون به موسی باشی؟).^(۱)

صحیح البخاری: «حدثنا مسدد حدثنا يحيى عن شعبة عن الحكم عن مصعب بن سعد عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج إلى تبوك واستخلف عليا فقال أتخلفني في الصبيان والنساء قال الا ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى الا انه ليس نبي بعدي»^(۲).

صحیح بخاری: مصعب بن سعد از پدرش گوید: (رسول الله صلی الله علیه و سلم به تبوک رفت و علی را به عنوان جانشین خودش قرار داد. عرض کرد: آیا مرا در میان کودکان و زنان جانشین خودت قرار می‌دهی؟ فرمود: آیا راضی نمی‌شوی که نزد من به منزله‌ی هارون نسبت به موسی باشی؟ جز آن که هیچ پیامبری پس از من نیست).^(۳)

صحیح مسلم: «حدثنا يوسف أبو سلمة الماجشون حدثنا محمد بن المنكدر عن سعيد بن المسيب عن عامر بن سعد بن أبي وقاص عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي: أنت مني بمنزلة هارون من موسى الا انه لا نبي بعدي»^(۴).

صحیح مسلم: رسول الله صلی الله علیه و سلم به علی فرمود: (تو نزد من به منزله‌ی هارون نسبت به موسی هستی. جز آن که هیچ پیامبری پس از من نیست).^(۵)

صحیح مسلم: « (وحدثنا) أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا غندر عن شعبة ح وحدثنا محمد بن المثنى وابن بشار قالا حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن الحكم عن مصعب بن سعد بن

^۱. صحیح بخاری، ج ۴، ص ۲۰۸، باب مناقب المهاجرين وفضلهم.

^۲. صحیح البخاری: ج ۵ ص ۱۲۹ باب غزوة تبوك.

^۳. صحیح بخاری، ج ۵، ص ۱۲۹، باب غزوة تبوك.

^۴. صحیح مسلم: ج ۷ ص ۱۲۰ باب من فضائل علي رضي الله عنه.

^۵. صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۲۰، باب من فضائل علي (رض).

أبي وقاص عن سعد بن أبي وقاص قال خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم علي بن أبي طالب في غزوة تبوك فقال: يا رسول الله تخلفني في النساء والصبيان فقال: أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى غير أنه لا نبي بعدي»^(١).

صحيح مسلم: سعد بن ابى وقاص گوید: (رسول الله صلى الله عليه و سلم على بن ابى طالب را در غزوهى تبوك جانشين خودش قرار داد. ايشان عرض کرد: اى رسول خدا، آیا مرا در میان کودکان و زنان جانشين خودت قرار مى دهى؟ فرمود: آیا راضى نمى شوى که نزد من به منزلهى هارون نسبت به موسى باشى؟ جز آن که هيچ پيامبرى پس از من نيست).^(٢)

صحيح مسلم: « (حدثنا) عبيد الله بن معاذ حدثنا أبي حدثنا شعبة في هذا الإسناد (حدثنا) قتيبة بن سعيد ومحمد بن عباد (وتقاربا في اللفظ) قالا حدثنا حاتم (وهو ابن إسماعيل) عن بكير بن مسمار عن عامر بن سعد بن أبي وقاص عن أبيه قال امر معاوية بن أبي سفيان سعدا فقال ما منعك أن تسب أبا التراب فقال: أما ما ذكرت ثلاثا قالهن له رسول الله صلى الله عليه وسلم فلن أسبه لأن تكون لي واحدة منهن أحب إلى من حمر النعم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول له خلفه في بعض مغازيه فقال له على يا رسول الله خلفتني مع النساء والصبيان فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبوة بعدي وسمعتة يقول يوم خيبر لأعطين الراية رجلا يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله قال فتناولنا لها فقال ادعوا لي عليا فأتى به أرمم فبصق في عينه ودفع الراية إليه ففتح الله عليه ولما نزلت هذه الآية فقل تعالوا ندع أبناءنا وأبناءكم دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عليا وفاطمة وحسنا وحسينا فقال اللهم هؤلاء أهلي»^(٣).

صحيح مسلم: سعد بن ابى وقاص به نقل از پدرش گوید: (معاويه بن ابى سفيان به سعد گفت: چه چیز مانع مى شود که به ابوتراب توهين کنى؟ گفت: آیا سه موضوع را که رسول الله صلى الله عليه و سلم به على فرمود، يادت نيست؟ تا زمانى که يکى از آن ها را داشته باشم، به او ناسزا

١. صحيح مسلم: ج ٧ ص ١٢٠ باب من فضائل علي رضي الله عنه.

٢. صحيح مسلم، ج ٧، ص ١٢٠، باب من فضائل على (رض).

٣. صحيح مسلم: ج ٧ ص ١٢٠ باب من فضائل علي رضي الله عنه.

نمی‌گوییم و این از شتران سرخ‌مو برایم بهتر است. از رسول‌الله صلی الله علیه و سلم شنیدم که ایشان را در برخی از غزوه‌هایش جانشین خود قرار داد و علی به ایشان عرض کرد: ای رسول‌الله! آیا مرا در میان کودکان و زنان جانشین خودت قرار می‌دهی؟ فرمود: آیا راضی نمی‌شوی که نزد من به منزله‌ی هارون نسبت به موسی باشی؟ جز آن که هیچ پیامبری پس از من نیست. و شنیدم که روز خیبر فرمود: پرچم را به دست مردی می‌دهم که خداوند و رسولش را دوست دارد و خداوند و رسولش، او را دوست دارند. ما پرچم را برای ایشان آوردیم. فرمود: علی را نزد من بیاورید. آمد او را آورد. ایشان آب دهانش را بر چشمان علی مالید و پرچم را به او داد. خداوند برایش گشایش ایجاد کرد. و زمانی که این آیه فرستاده شد: «بگو بیاید بخوانیم پسران مان و پسران تان را». رسول‌الله صلی الله علیه و سلم، علی و فاطمه و حسن و حسین را فراخواند و فرمود: خدایا این‌ها خانواده‌ی من هستند.^(۱)

صحیح مسلم: «حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا غندر عن شعبة ح وحدثنا محمد بن المثني وابن بشار قالا حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن سعد ابن إبراهيم سمعت إبراهيم بن سعد عن سعد عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال لعلي: أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى»^(۲).

صحیح مسلم: پیامبر صلی الله علیه و سلم به علی فرمود: (آیا راضی نمی‌شوی که نزد من به منزله‌ی هارون نسبت به موسی باشی؟).^(۳)

مسند أحمد: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو سعيد مولى بني هاشم ثنا سليمان بن بلال ثنا الجعيد بن عبد الرحمن عن عائشة بنت سعد عن أبيها إن عليا رضي الله عنه خرج مع النبي

^۱. صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۲۰، باب من فضائل علی (رض).

^۲. صحیح مسلم: ج ۷ ص ۱۲۱ باب من فضائل علی رضي الله عنه.

^۳. صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۲۱، باب من فضائل علی (رض).

صلى الله عليه وسلم حتى جاء ثنية الوداع وعلى رضي الله عنه يبيكى يقول تخلفني مع الخوالم فقال أو ما ترضى أن تكون منى بمنزلة هارون من موسى إلا النبوة»^(١).

مسند احمد: (عائشه بنت سعد از پدرش نقل کرد که: علی(رض) با پیامبر صلی الله علیه و سلم بیرون رفتند تا این که به ثنية الوداع رسیدند و علی(رض) گریه می کرد و عرض می کرد: آیا مرا در تخلف کنندگان جانشین می نمایی؟ فرمود: آیا راضی نمی شوی که نزد من به منزله ی هارون نسبت به موسی باشی؟ مگر در مورد پیامبری).^(٢)

هارون أخ ووصي موسى، وأكيد أنّ المراد بالمنزلة ليس كونه أخوه، فلا معنى أن يخبر الرسول بأنّ علياً قريبه فهو أمر ظاهر للجميع ومفروغ منه ولا يحتاج إخباراً أو إعلاناً وبياناً له على أنه مكافئة إلهية؛ لأنّ القرابة بحد ذاتها ليس فيها تزكية ولا تعتبر مكافئة إلهية، فأبو لهب عمّ النبي، فيبقى أنّ المراد بالمنزلة هو الوصاية وخلافة الله في أرضه، فكما أنّ هارون وصي موسى كذا علي وصي محمد، ولهذا كان المناسب بالتعقيب في بعض الأحاديث باستثناء النبوة الرسالية من الله عن علي، وهذا أمر ناقشته في كتاب "النبوة الخاتمة"، وبيّنت لماذا ختمت النبوة الرسالية من الله وافتتحت النبوة الرسالية من محمد (صلى الله عليه وآله)، و كونه صورة اللاهوت الأكمل في الخلق.

هارون برادر و وصی موسی بود. قطعاً منظور از منزلت و جایگاه این نیست که برادرش است. معنا ندارد که رسول خبر بدهد که علی به او نزدیک است. این موضوع برای همه آشکار و حل شده است و نیاز به خبر دادن یا اعلام کردن و بیان ایشان ندارد؛ چرا که موضوع این حدیث پاداشی الهی است؛ چرا که نزدیکی به خودی خود سبب پاک نمودن کسی نمی شود و پاداش الهی شمرده نمی شود. به عنوان مثال ابولهب عموی پیامبر است. معنای باقیمانده این است که منظور از منزلت، همان وصایت و خلافت خداوند بر زمین است. همان طور که هارون وصی موسی بود، علی نیز وصی محمد است. به همین خاطر در ادامه ی برخی از احادیث نقل شده، نبوت ارسالی از سوی خداوند از علی استثنا شده است. این موضوع را در کتاب «نبوت خاتم» مورد بحث قرار داده ام و

١. مسند أحمد: ج ١ ص ١٧٠.

٢. مسند احمد، ج ١، ص ١٧٠.

بیان کرده‌ام که چرا نبوت ارسالی از سوی خداوند به پایان رسیده و نبوت ارسالی از سوی محمد (ص) آغاز شده است و وجود ایشان کامل‌ترین جلوه‌ی لاهوت در مخلوقات است.

النتیجة: ما دلت علیه هذه الأحادیث؛ أنّ علي بن أبي طالب هو خليفة الله في خلقه بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله).

نتیجه: معنایی که این احادیث بر آن دلالت دارد، این است که علی بن ابی‌طالب، خلیفه‌ی خداوند پس از محمد رسول خدا(ص) در میان مخلوقات است.

الأحاديث في خلافة أئمة أهل البيت لرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله):

احاديثي در مورد خلافت امامان اهل بيت محمد رسول خدا (صلى الله عليه وآله):

مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق^(١).
مَثَل اهل بيت من، مَثَل كشتی نوح است كه هر فردی سوار آن شود، نجات
ورهاي می یابد و هر فردی از آن سر باززند، غرق می شود.

١. روي هذا الحديث بأكثر من طريق بألفاظ متقاربة جداً، وكما يلي:

- المستدرک: "ألا أن مثل أهل بيتي فيكم مثل سفينة نوح من قومه من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق". "مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق".

- مجمع الزوائد: "مثل أهل بيتي كمثلى سفينة نوح من ركب فيها نجا ومن تخلف عنها غرق ومن قاتلنا في آخر الزمان كمن قاتل مع الدجال"، عن البزار والطبراني بسندهما عن أبي ذر.

"مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركبها سلم ومن تركها غرق" عن البزار بسنده عن عبد الله بن الزبير. "مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركب فيها نجا ومن تخلف عنها غرق" عن البزار والطبراني بسندهما عن ابن عباس.

"إنما مثل أهل بيتي فيكم كمثلى سفينة نوح من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق وإنما مثل أهل بيتي فيكم مثل باب حطة في بني إسرائيل من دخله غفر له" عن الطبراني بسنده عن أبي سعيد الخدري.

- الجامع الصغير للسيوطي: "إن مثل أهل بيتي فيكم مثل سفينة نوح، من ركبها نجا ومن تخلف عنها هلك". "مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح: من ركبها نجا، ومن تخلف عنها غرق".

وما قارب هذه الألفاظ، ونأتي الآن على سرد المصادر:

فضائل الصحابة - أحمد بن حنبل: ج ٢ ص ٩٨٧ ح ١٤٠٢؛ البحر الزخار - البزار: ج ١١ ص ٣٢٩ ح ٥١٤٢؛ المستدرک - الحاكم النيسابوري: ج ٣ ص ١٥٠ - ١٥١، ج ٢ ص ٣٤٣، وقال عنه: "هذا حديث صحيح على شرط مسلم ولم يخرجاه"، المعجم الكبير - للطبراني: ج ٣ ص ٤٥ - ٤٦ ح ٢٦٣٦، ج ٢٦٣٧، ح ٢٦٣٨؛ نوادر الأصول - للحكيم الترمذي: ج ٢ ص ٨٤٠ ح ١١٣٣؛ الجامع الصغير - السيوطي: ج ١ ص ٣٧٣ ح ٢٤٤٢، ج ٢ ص ٥٣٣ ح ٨١٦٢؛ إحياء الميت - السيوطي: ص ٢٠ - ٢١ ح ٢٤ عن ابن الزبير، ج ٢٥ عن ابن عباس، ج ٢٦ عن أبي ذر، ج ٢٧ عن أبي سعيد الخدري؛ كنز العمال - المتقي الهندي: ج ١٢ ص ٩٤ - ٩٩ ح ٣٤١٤٤، ج ٣٤١٥١، ج ٣٤١٦٩، ج ٣٤١٧٠؛ مجمع الزوائد - الهيثمي: ج ٩ ص ١٦٨؛ الصواعق المحرقة - ابن حجر الهيتمي: ج ٢ باب الأمان ببقائهم ص ٢٠٧، وقال: "وجاء من طرق كثيرة يقوي بعضها بعضاً (مثل أهل بيتي) وفي رواية (إنما مثل أهل بيتي) وفي أخرى (إن مثل أهل بيتي) وفي رواية (ألا إن مثل أهل بيتي فيكم مثل سفينة نوح في قومه من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق). وفي رواية (من ركبها سلم ومن لم يركبها غرق وإن مثل أهل بيتي فيكم مثل باب حطة في بني إسرائيل من دخله غفر له: سبل الهدى والرشاد - الصالح الشامي: ج ١١ ص ١١ - ١٢، وقال عنه: "قال الحافظ أبو الخير السخاوي: وبعض طرق هذا الحديث يقوي بعضها بعضاً؛ نظم درر السمطين - الزرندي الحنفي: ص ٢٣٥؛ ينابيع المودة لذوي القربى - القندوزي: ج ١ ص ٩٢ - ٩٤، ج ٢ ص ٩٠؛ المؤلف والمختلف - الدارقطني المتوفي ٣٨٥ هـ - تحقيق د. موفق بن عبد الله بن عبد القادر - دار الغرب الإسلامي - بيروت - ط ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م - ج ٢ ص ١٠٤٦؛ ذخائر العقبى للمحب - الطبري: ص ٢٠؛ كفاية الطالب - للكنجي الشافعي: ص ٣٧٨ - ٣٧٩؛ رشفة الصادي - أبي بكر الحضرمي: ص ٧٩ - ٨٠؛ الفتح الكبير للنبيهاني - دار الكتاب العربي - بيروت - ج ٣ ص ١٣٣؛ البلدانات - محمد بن عبد الرحمن السخاوي المتوفي ٩٠٢ هـ - تحقيق حسام بن محمد القطان - دار العطاء - ط ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م - ص ١٨٦ - ١٨٧، وقال عنه: "هذا حديث حسن"، ثم قال رداً على البزار في قوله بانفراد أبي ذر برواية هذا الحديث، ص ١٨٨ - ١٨٩؛ "وليس كذلك؛ بل في الباب عن ابن عباس، وابن الزبير، وأبي سعيد الخدري - رضي الله عنهم - وبعضها يقوي بعضاً ولذلك حسنته؛ در السحابة - الشوكاني: ج ٣ ص ٢٦٨ ح ١٢؛ السراج المنير بشرح الجامع الصغير - العزبي: ج ٣ ص ٢٧٩، وقال عنه: "وإسناده حسن".

وهذه نماذج من الحديث:

این‌ها نمونه‌هایی از این حدیث هستند: ^(۱)

^۱. این حدیث با بیشتر از یک طریق و با الفاظ واقعاً نزدیکی روایت شده است و همان‌طور که آمده است:

- مستدرک: (آگاه باشید. مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود). (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود).

- مجمع الزوائد: (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود. هر کس که به همراه ما در آخر الزمان بجنگد، مانند کسی است که با دجال می‌جنگد). از بزاز و طبرانی سند آن دو از ابوذر. (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود). از بزاز به سندش از عبدالله بن زبیر.

(مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود). از بزاز و طبرانی با سندشان از ابن عباس.

(مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود؛ و مثل اهل بیت من در میان شما مانند درب حطه در بنی اسرائیل است. هر کس در آن وارد شود؛ آمرزیده می‌شود). از طبرانی با سندش از ابو سعید خدری.

- جامع الصغیر سیوطی: (همانا مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود). (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود. و مثل اهل بیت من در میان شما مانند درب حطه در بنی اسرائیل است. هر فردی در آن وارد شود، آمرزیده می‌شود). و نزدیک به این الفاظ. حال منابع را ذکر می‌کنیم:

فضائل الصحابه، احمد بن حنبل، ج ۲، ص ۹۸۷، ح ۱۴۰۲؛ بحر الزخار، بزاز، ج ۱۱، ص ۳۲۹، ح ۵۱۴۲؛ المستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۳، ص ۱۵۰ تا ۱۵۱، ج ۲، ص ۳۴۳ و در مورد آن گفته است: «این حدیث صحیح به شرط مسلم است و آن دو، آن را نیاورده اند.»؛ معجم کبیر، طبرانی، ج ۳، ص ۴۵ تا ۴۶، ح ۲۶۳۶، ح ۲۶۳۷، ح ۲۶۳۸؛ نوادر الاصول، حکیم ترمذی، ج ۲، ص ۸۴۰، ح ۱۱۳۳؛ جامع الصغیر، سیوطی، ج ۱، ص ۳۷۳، ح ۲۴۴۲، ج ۲، ص ۵۳۳، ح ۸۱۶۲؛ احیاء المیت، سیوطی، ص ۲۰ و ۲۱، ح ۲۴ از ابن زبیر، ح ۲۵ از ابن عباس، ح ۲۶ از ابوذر، ح ۲۷ از ابوسعید خدری؛ کنز العمال، متقی هندی، ج ۱۲، ص ۹۴ تا ۹۹، ح ۳۴۱۴۴، ح ۳۴۱۵۱، ح ۳۴۱۶۹، ح ۳۴۱۷۰؛ مجمع الزوائد، هیشمی، ج ۹، ص ۱۶۸؛ صواعق المحرقة، ابن حجر هیتمی، ج ۲، باب الأمان ببقائهم، ص ۲۰۷، و می‌گوید: «از طریق‌های بسیاری آمده است که برخی، برخی دیگر را تقویت می‌کند. «مثل اهل بیت من» و در روایتی: «همانا تنها مثل اهل بیت من» و در دیگری: «همانا مثل اهل بیت من» و در روایتی: (آگاه باشید که همانا مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هر کس سوار آن شود، سلامت می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود). و در روایتی: (هر کس سوار آن شود، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس از آن سر باز زند، غرق می‌شود. و مثل اهل بیت من در میان شما مانند درب حطه در بنی اسرائیل است. هر فردی در آن وارد شود، آمرزیده می‌شود). سبل الهدی و الرشاد، صالحی شامی، ج ۱۱، صص ۱۱ و ۱۲ و در مورد آن گفته است: «حافظ ابو الخیر سخاوی می‌گوید: برخی از طرق این حدیث، برخی دیگر را تقویت می‌کند.» نظم در السمطین، زرنندی حنفی، ص ۲۳۵؛ ینابیع الموده لذوی القربی، قندوزی، ج ۱، ص ۹۲ تا ۹۴، ج ۲، ص ۹۰؛ المؤلف والمختلف، دارقطنی متوفی ۳۸۵ هـ، تحقیق دکتر موفق بن عبدالله بن عبدالقادر، دارالغرب الاسلامی، بیروت، ط ۱، ۱۴۰۶ هـ، ۱۹۶۸ م، ج ۲، ص ۱۰۴۶؛ ذخائر العقبی للمحب، طبری، ص ۲۰؛ کفایة الطالب، گنجی شافعی، صص ۳۷۸ تا ۳۷۹؛ رشفة الصادی، ابوبکر حضرمی، ص ۷۹ تا ۸۰؛ فتح الکبیر للنهبانی، دارالکتاب العربی، بیروت، ج ۳، ص ۱۳۳؛ بلدانیات، محمد بن عبدالرحمن سخاوی، متوفی ۹۰۲ هـ، تحقیق حسام بن محمد قطان، دار العطاء، ط ۱، ۱۴۲۲ هـ، ۲۰۰۱ م، ص ۱۸۶ تا ۱۸۷ و در مورد آن گفته است: «این حدیث حسن است»؛ سپس در پاسخ به سخن بزاز در سخن او به تک بودن ابوذر در روایت این حدیث ص ۱۸۸ تا ۱۸۹ می‌گوید: «این چنین

المستدرك للحاكم النيسابوري، بسنده عن أبي ذر، عن رسول الله (ص): «ألا إن مثل أهل بيتي فيكم مثل سفينة نوح من قومه من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق».

مستدرك، حاكم نيشابوری: با سندش از ابوذر. رسول الله (ص) فرمود: (آگاه باشید. مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هرکس سوار آن شود، نجات و رهایی می یابد و هرکس از آن سر باز زند، غرق می شود).

البزاز بسنده عن عبد الله بن الزبير: «مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركبها سلم ومن تركها غرق».

بزاز با سندش از عبدالله بن زبیر: (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هرکس سوار آن شود، سلامت می یابد و هرکس از آن سر باز زند، غرق می شود).

البزاز والطبراني بسندهما عن ابن عباس: «مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركب فيها نجا ومن تخلف عنها غرق».

بزاز و طبرانی با سندشان از ابن عباس: (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هرکس سوار آن شود، نجات و رهایی می یابد و هرکس از آن سر باز زند، غرق می شود).

الطبراني بسنده عن أبي سعيد الخدري: «إنما مثل أهل بيتي فيكم كمثل سفينة نوح من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق وإنما مثل أهل بيتي فيكم مثل باب حطة في بني إسرائيل من دخله غفر له».

طبرانی با سندش از ابو سعید خدری: (مثل اهل بیت من، مثل کشتی نوح است که هرکس سوار آن شود، نجات و رهایی می یابد و هرکس از آن سر باز زند، غرق می شود و مثل اهل بیت من در میان شما مانند درب حطه در بنی اسرائیل است. هر فردی در آن وارد شود، آمرزیده می شود).

نیست. بلکه در همین باب از ابن عباس نیز حدیث است و ابن زبیر و ابو سعید خدری (رض) و برخی از آن ها برخی دیگر را تقویت می کند و به همین خاطر آن را حسن شمردم». دارالسحابه، شوکانی، ب ۳، ف ۱، ص ۲۶۸، ح ۱۲؛ سراج المنیر بشرح الجامع الصغیر، عزیزی، ج ۳، ص ۲۷۹ و در مورد آن گفته است: «سندش حسن است».

الروایات عن رسول الله (صلی الله علیه وآله) تمثل أهل البيت الذين نزلت فيهم آية التطهير؛ وهم علي وولده (صلوات الله عليهم) بأنهم كسفينة نوح التي من ركبها نجا. إذن، فرسول الله محمد (صلی الله علیه وآله) یبیین بوضوح أنّ من التحق بأهل البيت فقد عرف الحق ونجا من عذاب الله، كما نجا الراكبون في سفينة نوح من العذاب الإلهي، ومن يتخلف عن أهل البيت ولا يقبل قولهم في الدين فهو هالك في عذاب الله، كما هلك من تركوا قول نوح (عليه السلام) ولم يطيعوه. والالتحاق بأهل البيت إنما يكون بمشايعتهم والإيمان بدعوتهم وقبول قولهم وكونهم أوصياء الرسول محمد (صلی الله علیه وآله) الذين نص عليهم وعلى أولهم علي بكل وضوح وجلاء وبنصوص كثيرة - وهذا أحدها -، حتى احتار المخالف كيف يغطي دلالتها الواضحة على أنّ علياً هو خليفة الله والإمام المفترض الطاعة بعد رسول الله (صلی الله علیه وآله).

روایات نقل شده از رسول الله (ص)، اهل بیت را که آیه‌ی تطهیر در موردشان نازل شده است، که علی و فرزندان ایشان (ع) هستند، این گونه توصیف می‌کنند که آنان مانند کشتی نوح هستند، که هر کس به آن وارد شود، رهایی می‌یابد؛ بنابراین، محمد رسول خدا (ص) به روشنی بیان می‌کند که فردی که به اهل بیت ملحق شود، قطعاً حق را شناخته است و از عذاب خداوند رهایی یافته است. همان طور که سوارشدگان در کشتی نوح، از عذاب الهی رهایی یافتند؛ و هر کس از اهل بیت تخلف کند و سخن آنان در دین را نپذیرد، در عذاب خداوند هلاک شده است. همان طور که افرادی که سخن نوح (ع) را ترک کردند، هلاک شدند و از او اطاعت ننمودند. ملحق شدن به اهل بیت، در واقع همراهی با آنان و ایمان به دعوت‌شان و پذیرش سخن آنان است و این که آنان اوصیای محمد رسول خدا (ص) هستند که بر آنها نص نموده است و نسبت به اولین آنان، «علی»، با نصوص بسیاری به صورت روشن و آشکار تصریح کرده است. و این یکی از مواردی است که مخالفان را سرگردان کرده است که چگونه دلالت روشن آن را بیوشانند که علی همان خلیفه‌ی خداوند و امام واجب‌الاطاعه پس از رسول الله (ص) می‌باشد.

أحاديث الخلفاء من قریش:

احاديث خلفا از قریش

وفي هذه الأحاديث أنّ هناك خلفاء للرسول محمد (صلى الله عليه وآله) من قریش، ومحمد خليفة الله فمن يخلف محمداً في الحاکمية - وبصورة شرعية مرضية عند الله - لابد أن يكون منصباً من الله؛ لأنّ الملك لله سبحانه وتعالى. وقد ادعى الأئمة الاثنا عشر دون غيرهم التنصيب الإلهي، كما أنّ النصوص الأخرى دلّت عليهم.

در احاديث آمده است که محمد رسول خدا(ص) خلفایی دارد که از قریش هستند و محمد خليفه‌ی خداوند است و هر فردی را محمد به شکل شرعی که نزد خداوند مورد رضایت است، به حاکمیت منصوب کند، از سوی خداوند تعیین شده است؛ به این خاطر که فرمانروایی برای خداوند سبحان و متعال است و فقط امامان دوازده‌گانه مدعی منصوب شدن الهی شدند، نه غیر آنان؛ همان‌طور که نصوص دیگر بر آن دلالت دارد.

صحيح البخاري: «حدثني محمد بن المثنى حدثنا غندر حدثنا شعبة عن عبد الملك سمعت جابر بن سمرة قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: يكون اثنا عشر أميراً فقال كلمة لم اسمعها فقال أبي أنه قال كلهم من قریش»^(١).

صحيح بخاری: عبدالمک می‌گوید: (از جابر بن سمرة شنیدم که گوید: از پیامبر صلی الله علیه و سلم شنیدم که فرمود: دوازده امیر هستند. کلمه‌ای فرمود که آن را نشنیدم. پدرم گفت: ایشان فرمود: همه‌ی آنان از قریش هستند.)^(٢).

صحيح مسلم: «حدثنا أحمد بن عبد الله بن يونس حدثنا عاصم بن محمد بن زيد عن أبيه قال قال عبد الله قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يزال هذا الأمر في قریش ما بقي من الناس اثنا»^(٣).

١. صحيح البخاري: ج ٨ ص ١٢٧، كتاب الأحكام.

٢. صحيح بخاری، ج ٨، ص ١٢٧، كتاب الأحكام.

٣. صحيح مسلم: ج ٦ ص ٣، باب الناس تبع لقریش والخلافة في قریش.

صحیح مسلم: رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمود: (تا زمانی که دو نفر از مردم باشند، همیشه این امر در میان قریش است).^(۱)

صحیح مسلم: «حدثنا قتيبة بن سعيد وأبو بكر بن أبي شيبة قالوا حدثنا حاتم (وهو ابن إسماعيل) عن المهاجر بن مسمار عن عامر بن سعد بن أبي وقاص قال كتبت إلى جابر بن سمرة مع غلامي نافع ان أخبرني بشئ سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فكتب إلى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الجمعة عشية رجم الأسلمي يقول: لا يزال الدين قائما حتى تقوم الساعة أو يكون عليكم اثنا عشر خليفة كلهم من قریش»^(۲).

صحیح مسلم: سعد بن ابی وقاص گوید: (با غلام خودم به جابر بن سمرة نگاشتم که به من از مسئله‌ای خبر بدهد که از رسول الله صلى الله عليه و سلم شنیدم. برای من نوشت که از رسول الله صلى الله عليه و سلم شنیدم که جمعه شب فرمود: (دین همیشه پابرجاست تا این که ساعت بر پا شود یا برای شما دوازده خلیفه باشد که همه‌ی آنان از قریش هستند).^(۳)

أحاديث الخلفاء الراشدين:

احادیث خلفای راشدین

والأحاديث في الخلفاء الراشدين مثل سابقتها في الدلالة على خلفاء الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) الشرعيين المنصبين من الله سبحانه وتعالى مالك الملك، الذي لا يحق لأحد التصرف بملكه دون إذنه.

احادیث در مورد خلفای راشدین مانند احادیث پیشین است که دلالت بر این دارند که خلفای محمد رسول خدا(ص) از سوی خداوند سبحان و متعال نصب شده‌اند. خداوندی که فرمانروای مُلک است و هیچ فردی بدون اذن او، حق دخالت در مُلک و فرمانروایی او را ندارد.

^۱. صحیح مسلم، ج ۶، ص ۳، باب الناس تبع لقریش والخلافة فی قریش.

^۲. صحیح مسلم: ج ۶ ص ۴، باب الناس تبع لقریش والخلافة فی قریش.

^۳. صحیح مسلم، ج ۶، ص ۴، باب الناس تبع لقریش والخلافة فی قریش.

مسند أحمد بن حنبل: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرحمن بن مهدي ثنا معاوية يعني ابن صالح عن ضمرة بن حبيب عن عبد الرحمن بن عمرو السلمى أنه سمع العرياض بن سارية قال وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم موعظة ذرفت منها العيون ووجلت منها القلوب قلنا يا رسول الله إن هذه لموعظة مودع فماذا تعهد إلينا قال قد تركتكم على البيضاء ليلها كنهارها لا يزيغ عنها بعدى إلا هالك ومن يعيش منكم فسيروا اختلافًا كثيرًا فعليكم بما عرفتم من سنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين وعليكم بالطاعة وإن عبدا حبشيا عضوا عليها بالنواجذ فإنما المؤمن كالجمل الأنف حيثما انقيد انقاد»^(١).

مسند أحمد بن حنبل: عرياض بن سارية گوید: (رسول الله صلى الله عليه وسلم به ما پندی داد که اشکها ریخته شد و دلها ترسان گشت. عرض کردیم: ای رسول الله! این پند خدا حافظی است. چه عهدی از ما می گیرید؟ فرمود: شما را بر سپیدی ای رها کردم که شب آن، مانند روزش روشن است که پس از من فقط فرد هلاک شوند منحر ف می شود. هر کس پس از من زندگی کند، اختلاف بسیاری می بیند. بر شما باد به سنت من و سنت خلفای راشدین مهديين و بر شما باد به اطاعت از آنان، اگرچه برده ای حبشی باشند، که مانند دندانهای آسیا، دهان بر آن استوار گردد. مؤمن مانند شتر مطیع است که به هر مکانی برده شود، می رود).^(٢)

مسند أحمد بن حنبل: «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا الضحاك بن مخلد عن ثور عن خالد بن معدان عن عبد الرحمن بن عمرو السلمى عن عرياض بن سارية قال صلى لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم الفجر ثم أقبل علينا فوعظنا موعظة بليغة ذرفت لها الأعين ووجلت منها القلوب قلنا أو قالوا يا رسول الله كان هذه موعظة مودع فأوصنا قال «أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وإن كان عبدا حبشيا فإنه من يعش منكم يرى بعدى اختلافًا كثيرًا فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين وعضوا عليها بالنواجذ وإياكم ومحدثات الأمور فإن كل محدثة بدعة وإن كل بدعة ضلالة»^(٣).

١. مسند أحمد: ج ٤ ص ١٢٦.

٢. مسند أحمد، ج ٤، ص ١٢٦.

٣. مسند أحمد: ج ٤ ص ١٢٦.

مسند احمد بن حنبل: (عرباض بن ساریة گوید: رسول الله صلی الله علیه و سلم نماز صبح را خواند. سپس رو به سوی ما نمود و پندی به ما داد که دل‌ها ترسان شد و اشک‌ها ریخت. عرض کردیم: ای رسول الله! گویا پند خداحافظی است. به ما وصیت کن. ایشان فرمود: شما را به تقوای خداوند و شنیدن و اطاعت توصیه می‌کنم. هرچند بنده‌ای حبشی به شما دستور دهد. اگر فردی از شما بعد از من زندگی کند، اختلاف بسیاری خواهد دید. بر شما باد به سنت من و سنت خلفای راشدین مه‌دیین، که مانند دندان‌های آسیا دهان به آن‌ها استوار شده است. از مسائل جدید به دور باشید، چراکه هر مسئله‌ی جدیدی بدعت است و هر بدعتی، گمراهی است).^(۱)

المستدرک للحاکم النیسابوری: « (حدثنا) أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا عباس بن محمد الدوري ثنا أبو عاصم ثنا ثور بن يزيد ثنا خالد بن معدان عن عبد الرحمن بن عمرو السلمي عن العرباض بن سارية قال صلى لنا رسول الله (صلى الله عليه وآله) صلاة الصبح ثم اقبل علينا فوعظنا موعظة وجلت منها القلوب وذرفت منها العيون فقلنا يا رسول الله كأنها موعظة مودع فأوصنا قال أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وإن امر عليكم عبد حبشي فإنه من يعش منكم فسيرى اختلافا كثيرا فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ وإياكم ومحدثات الأمور فإن كل بدعة ضلالة. هذا حديث صحيح ليس له علة»^(۲).

مستدرک حاکم نیشابوری: (عرباض بن ساریة گوید: رسول الله صلی الله علیه و سلم نماز صبح را خواند. سپس رو به سوی ما نمود و پندی به ما داد که دل‌ها ترسان شد و اشک‌ها ریخت. عرض کردیم: ای رسول الله! گویا پند خداحافظی است. به ما وصیت کن. ایشان فرمود: شما را به تقوای خداوند و شنیدن و اطاعت توصیه می‌کنم. هرچند بنده‌ای حبشی به شما دستور دهد. اگر فردی از شما زندگی کند، اختلاف بسیاری خواهد دید. بر شما باد به سنت من و سنت خلفای راشدین

^۱. مسند احمد، ج ۴، ص ۱۲۶.

^۲. المستدرک - الحاکم النیسابوری: ج ۱ ص ۹۶.

مهديين، که مانند دندان‌های آسیا دهان به آن‌ها استوار شده است. از مسائل جدید به دور باشید، چراکه هر بدعتی گمراهی است.^(۱)

السنن الكبرى للبيهقي: « (أخبرنا) أبو الحسن علي بن أحمد بن عمر بن حفص بن الحمامي المقرئ ببغداد أنبأ أحمد بن سلمان أنبأ عبد الملك بن محمد ثنا أبو عاصم (ح وأخبرنا) أبو عبد الله الحافظ ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا العباس بن محمد الدوري ثنا أبو عاصم ثنا ثور ابن يزيد عن خالد بن معدان عن عبد الرحمن بن عمرو السلمي عن العرياض بن سارية قال صلى لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الصبح ثم أقبل علينا فوعظنا موعظة وجلت منها القلوب وذرفت منها العيون فقلنا يا رسول الله كأنها موعظة مودع فأوصنا قال أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وإن تأمر عليكم عبد وانه من يعيش منكم فسيرى اختلافاً كثيراً فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ وإياكم ومحدثات الأمور فإن كل بدعة ضلالة»^(۲).

سنن كبرى بيهقي: عرباض بن سارية گوید: (رسول الله صلى الله عليه وسلم نماز صبح را خواند. سپس رو به سوی ما نمود و پندی به ما داد که دل‌ها ترسان شد و اشک‌ها ریخت. عرض کردیم: ای رسول الله! گویا پند خداحافظی است. به ما وصیت کن. ایشان فرمود: شما را به تقوای خداوند و شنیدن و اطاعت توصیه می‌کنم. هرچند بنده‌ای به شما دستور دهد. اگر فردی از شما زندگی کند، اختلاف بسیاری خواهد دید. بر شما باد به سنت من و سنت خلفای راشدین مهدیین، که مانند دندان‌های آسیا دهان به آن‌ها استوار شده است. از مسائل جدید به دور باشید، چراکه هر بدعتی گمراهی است.^(۳)

^۱. المستدرک، حاکم نیشابوری، ج ۱، ص ۹.

^۲. السنن الكبرى - البيهقي: ج ۱۰ ص ۱۱۴.

^۳. السنن الكبرى، بيهقي، ج ۱۰، ص ۱۱۴.

المجدد الذي يحفظ الدين من التحريف^(۱) :

فرد تجدیدکننده‌ای که دین را از تحریف بازمی‌دارد^(۲)

وحتى يجدد شخص الدين ويعيد الحق فيه إلى مواضعه ويدفع عنه التحريف لا بد أن يكون متصلاً بالله، حتى يعرفه الله مواضع التصحيح والتجديد، وإلا فهو محرف كغيره من المحرفين للدين لا أكثر.

برای این که فردی دین را تجدید نماید و حق دین را به جایگاهش بازگرداند و تحریف را از آن برطرف نماید، باید به خداوند متصل باشد تا خداوند به او، جایگاه‌های تصحیح و تجدید را بفهماند؛ وگرنه او تحریف‌کننده‌ای است مانند دیگر تحریف‌کنندگان دین، نه بیشتر.

ومن الأحاديث الصحيحة المشهورة عند السنة ما يرويه أبو هريرة عن رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:

از جمله‌ی احادیث مشهور نزد اهل سنت، روایتی است که ابوهریره از رسول‌الله صلی الله علیه و سلم روایت می‌کند که فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا»^(۳).

۱. روی فی تفسیر العیاشی: (عن جابر عن أبي جعفر (عليه السلام) قال سألته عن تفسير هذه الآية: "لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ" قال: تفسيرها بالباطن أن لكل قرن من هذه الأمة رسولا من آل محمد يخرج إلى القرن الذي هو إليهم رسول، وهم الأولياء وهم الرسل، وأما قوله: "فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ" قال: معناه إن الرسل يقضون بالقسط وهم لا يظلمون كما قال الله).

۲. در تفسیر عیاشی روایت شده است که جابر گوید: از امام باقر (ع) در مورد تفسیر این آیه: ((و هر امتی را فرستاده‌ای است. پس چون فرستاده‌شان بیاید، میان‌شان به عدالت داورى شود و بر آنان ستم نرود)) (یونس، ۴۷). پرسیدم. ایشان فرمود: تفسیر باطنی آن این است که هر قرنی از این امت، فرستاده‌ای از آل محمد دارد که به سوى مردم آن قرن فرستاده شده است. آنان اولیاء هستند و آنان فرستادگان هستند. اما سخن خداوند: ((پس چون فرستاده‌شان بیاید، میان‌شان به عدالت داورى شود)) معنای آن این است که فرستادگان با عدل قضاوت می‌کنند و همان طور که خداوند فرمود، ستم نمی‌کنند.

۳. سنن أبي داود: ج ۲ ص ۳۱۱؛ المستدرک - الحاكم: ج ۴ ص ۵۲۲؛ المعجم الأوسط - الطبراني: ج ۶ ص ۳۲۴؛ الجامع الصغير - السيوطي: ج ۱ ص ۲۸۲ برقم ۱۸۴۵؛ كنز العمال - المتقي الهندي: ج ۱۲ ص ۱۹۳ برقم ۳۴۶۲۳؛ كشف الخفاء - العجلوني: ج ۱ ص ۲۴۳ برقم ۷۴۰، وقال عنه: "رواه أبو داود عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأخرجه الطبراني في الأوسط عنه أيضاً بسند رجاله ثقات، وأخرجه الحاكم من حديث ابن وهب وصححه، وقد اعتمد الأئمة هذا الحديث؛ المقاصد الحسنة - السخاوي، تصحيح وتعليق عبد الله محمد الصديق، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان، ۱۴۱۷م، ص ۱۲۱ - ۱۲۲ برقم ۲۳۸، وقال عنه: "وقد أخرجه الطبراني في الأوسط كالأول وسنده صحيح، ورجاله كلهم ثقات؛ مختصر المقاصد -

(خداوند برای این امت در سر هر صد سالی، فردی را می فرستد که دینش را تجدید نماید).^(۱)

خليفة الله المهدي:

خليفه‌ی خداوند، مهدی

قد روي أنّ المهدي خليفة الله في أرضه، وهذا الحديث لا يحتاج إلى كلام وتفسير، فهو نص على أحد خلفاء الرسول الشرعيين بأنه خليفة الله، ولا يصح أن يكون شخص خليفة الله ما لم ينصبه الله وينص عليه.

روایت کرده‌اند که مهدی خلیفه‌ی خداوند در زمین است. این سخن به هیچ توضیح و تفسیری نیاز ندارد. این حدیث نصی برای یکی از خلفای رسول است، که تصریح نموده است که ایشان خلیفه‌ی خداوند است. تا زمانی که خداوند فردی را تعیین نکند و بر او نص نکند، صحیح نیست که شخصی را خلیفه خداوند بدانیم.

سنن ابن ماجه: «حدثنا محمد بن يحيى وأحمد بن يوسف، قالا: حدثنا عبد الرزاق عن سفيان الثوري، عن خالد الحذاء، عن أبي قلابة، عن أبي أسماء الرحبي، عن ثوبان، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقتل عند كنزكم ثلاثة. كلهم ابن خليفة. ثم لا يصير إلى واحد منهم. ثم تطلع الرايات السود من قبل المشرق. فيقتلونكم قتلاً لم يقتله قوم». ثم

الزرقاني، تحقيق محمد بن لطفي الصباغ، بيروت، ط ٤، المكتب الإسلامي، ١٩٨٩ م، ص ٨٧ برقم ٢١٥، وقال عنه: "صحيح؛ السلسلة الصحيحة - الألباني: ج ٢ ص ١٤٨ برقم ٥٩٩. وقال عنه: "والسند صحيح؛ رجاله ثقات رجال مسلم".

^١. سنن أبي داود، ج ٢، ص ٣١١؛ مستدرک، حاکم: ج ٤، ص ٥٥٢؛ معجم الاوسط، طبرانی، ج ٦، ص ٣٢٤؛ جامع الصغير، سيوطی، ج ٣ ص ٢٨٢، ح ١٨٤٥؛ کنز العمال، متقی هندی، ج ١٢، ص ١٩٣، ح ٣٤٦٢٣؛ کشف الخفا، عجلونی، ج ١ ص ٢٤٣، ح ٧٤٠ و در مورد آن می گوید: «ابوداود آن را از ابوهریره از رسول الله صلى الله عليه وسلم روایت کرده است و طبرانی آن را از او با سندش از تقه‌ها آورده است و حاکم آن را از حدیث ابن وهب آورده است و آن را تصحیح کرده است و امامان به این حدیث اعتماد کردند». مقاصد الحسنه، سخاوی، تصحیح و تعلیق عبدالله محمد صدیق، دارالکتب العلمیه، بیروت، لبنان، ط ١، ١٩٧٩ م، ص ١٢١ تا ١٢٢، ح ٢٣٨ و در مورد آن می گوید: «طبرانی آن را در اوسط مانند اولی آورده است و سندش صحیح است و همه‌ی رجالش تقه هستند». مختصر المقاصد، زرقانی، تحقیق محمد بن لطفي صباغ، بيروت، ط ٤، مكتب اسلامي، ١٩٨٩ م، ص ٨٧، ح ٢١٥ و در مورد آن می گوید: «صحيح است». سلسلة الصحيحة، ألباني، ج ٢، ص ١٤٨، ح ٥٩٩ و در مورد آن گفته است: «سندش صحيح است و رجالش تقه هستند و رجال مسلم هستند».

ذكر شيئاً لا أحفظه. فقال «إذا رأيتموه فبايعوه ولو حبواً على الثلج. فإنه خليفة الله، المهدي»^(۱).

سنن ابن ماجه: ثوبان می‌گوید: رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌و سلم فرمود: (نزد گنج شما سه نفر کشته می‌شوند که همگی فرزند خلیفه هستند. سپس خلافت به هیچ یک از آن سه نمی‌رسد. آن‌گاه پرچم‌های سیاه از مشرق خارج می‌شوند و به طوری شما را می‌کشند که هیچ گروهی تا کنون این گونه نکشته است. سپس رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌و سلم چیزی فرمود که یادم نیست. سپس فرمود: پس هنگامی که او را دیدید با او بیعت کنید حتی سینه‌خیز بر روی برف، زیرا او خلیفه‌ی خدا مهدی است).^(۲)

وأخرجه الحاكم في المستدرک بسند آخر عن سفيان الثوري: «أخبرنا أبو عبد الله الصفار ثنا محمد بن إبراهيم بن أرومة ثنا الحسين بن حفص ثنا سفيان عن خالد الحذاء عن أبي قلابة عن أبي أسماء عن ثوبان رضي الله عنه قال: قال رسول الله (ص): يقتتل عند كنزكم ثلاثة كلهم ابن خليفة ثم لا يصير إلى واحد منهم ثم تطلع الرايات السود من قبل المشرق فيقاتلونكم قتلاً لم يقاتله قوم ثم ذكر شيئاً فقال إذا رأيتموه فبايعوه ولو حبواً على الثلج فإنه خليفة الله المهدي. هذا حديث صحيح على شرط الشيخين»^(۳).

حاکم آن را در مستدرک با سندی دیگر از سفيان ثوری آورده است: رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌و سلم فرمود: (نزد گنج شما سه نفر کشته می‌شوند که همگی فرزند خلیفه هستند؛ پس خلافت به هیچ یک نمی‌رسد؛ سپس پرچم‌های سیاه از سمت مشرق خارج می‌شوند؛ پس با شما به گونه‌ای

۱. سنن ابن ماجه - محمد بن یزید القزويني المتوفي سنة ۲۷۳ هـ - تحقيق وترقيم وتعليق: محمد فؤاد عبد الباقي - دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع - ج ۲ ص ۱۳۶۷ ح ۴۰۸۴؛ المستدرک علی الصحیحین - الحاکم النیسابوری (ت ۴۰۵ هـ)، إشراف یوسف عبد الرحمن المرعشلي: ج ۴ ص ۴۶۳ - ۴۶۴.

۲. سنن ابن ماجه، نوشته محمد بن یزید قزوینی، متوفای ۲۷۳ هـ، ق، با تحقیق و شماره‌گذاری و پاورقی محمد فؤاد عبد الباقي، چاپ دار الفكر - ج ۲ ص ۱۳۶۷، ح ۴۰۸۴.

۳. المستدرک علی الصحیحین - الحاکم النیسابوری (ت ۴۰۵ هـ)، إشراف یوسف عبد الرحمن المرعشلي: ج ۴ ص ۴۶۳ - ۴۶۴.

می‌جنگند که هیچ گروهی این طور ننگیده است. سپس چیزی فرمود و سپس گفت: هنگامی که او را دیدید با او بیعت کنید حتی سینه‌خیز بر روی یخ، زیرا او خلیفه‌ی خدا مهدی است.^(۱)

في كتب الشيعة: در کتاب‌های شیعه:

ما روي في كتب الشيعة في إثبات استمرار الخلافة الإلهية بعد الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) كثير ومنه:
روایات در کتب شیعه در اثبات ادامه‌ی خلافت الهی پس از محمد رسول خدا (ص) بسیار است.
از جمله‌ی آن‌ها می‌توان روایات زیر را برشمرد:

وصية رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله): وصیت محمد رسول الله (ص)

الشيخ الطوسي: «أخبرنا جماعة، عن أبي عبد الله الحسين بن علي بن سفيان البزوفري، عن علي بن سنان الموصلي العدل، عن علي بن الحسين، عن أحمد بن محمد بن الخليل، عن جعفر بن أحمد المصري، عن عمه الحسن بن علي، عن أبيه، عن أبي عبد الله جعفر بن محمد، عن أبيه الباقر، عن أبيه ذي الثقات سيد العابدين، عن أبيه الحسين الزكي الشهيد، عن أبيه أمير المؤمنين (عليه السلام)، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) - في الليلة التي كانت فيها وفاته - لعلي (عليه السلام): يا أبا الحسن، أحضر صحيفة ودواة، فأملا رسول الله (صلى الله عليه وآله) وصيته حتى انتهى إلى هذا الموضع فقال: يا علي، إنه سيكون بعدي اثنا عشر إماماً ومن بعدهم اثنا عشر مهدياً، فأنت يا علي أول الاثني عشر إماماً سماك الله تعالى في سمائه: علياً المرتضى، وأمير المؤمنين، والصدیق الأكبر، والفاروق الأعظم، والمأمون، والمهدي، فلا تصح

^۱. المستدرک علی الصحیحین، نوشته‌ی حاکم نیشابوری (ت ۴۰۵ هـ)، با إشراف یوسف عبدالرحمن المرعشلی، ج ۴، ص ۴۶۳ تا ۴۶۴.

هذه الأسماء لأحد غيرك. يا علي، أنت وصيي على أهل بيتي حيهم وميتهم، وعلى نسائي: فمن ثبتها لقيتني غداً، ومن طلقها فأنا برئ منها، لم ترني ولم أرها في عرصة القيامة، وأنت خليفتي على أمتي من بعدي، فإذا حضرتك الوفاة فسلمها إلى ابني الحسن البر الوصول، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابني الحسين الشهيد الزكي المقتول، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه سيد العابدين ذي الثغفات علي، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه محمد الباقر، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه جعفر الصادق، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه موسى الكاظم، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه علي الرضا، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه محمد الثقة التقي، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه علي الناصح، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه الحسن الفاضل، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه محمد المستحفظ من آل محمد (عليهم السلام). فذلك اثنا عشر إماماً، ثم يكون من بعده اثنا عشر مهدياً، فإذا حضرته الوفاة فليسلمها إلى ابنه أول المقربين له ثلاثة أسامي: اسم كاسمي واسم أبي وهو عبد الله وأحمد، والاسم الثالث: المهدي، هو أول المؤمنين»^(۱).

شیخ طوسی: ابو عبدالله جعفر بن محمد از پدرش باقر از پدرش ذی الثغفات سید العابدين از پدرش حسین زکی شهید از پدرش امیرالمؤمنین (ع) فرمود: رسول الله (ص) در شبی که وفاتش بود، به علی (ع) فرمود: ای ابوالحسن! صحیفه و دواتی حاضر کن. رسول الله (ص) وصیت خودش را املا نمود، تا این که فرمود: (ای علی! بعد از من دوازده امام می‌باشند و بعد از آنها دوازده مهدی. پس تو یا علی اولین دوازده امام هستی. خدای تعالی تو را در آسمانش، علی مرتضی، و امیرالمؤمنین، و صدیق اکبر، و فاروق اعظم، و مأمون و مهدی نامیده و این نام‌ها برای غیر تو شایسته نیست؛ ای علی تو وصی من بر خاندانم، زنده و مرده ایشان هستی؛ و نیز وصی بر زنانم هستی، هر يك را که تو به همسری من باقی گذاری، فردای قیامت مرا دیدار کند و هر يك را تو طلاق دادی، من از وی بیزارم و مرا نخواهد دید، و من نیز او را در صحرای محشر نخواهم دید؛ و تو پس از من خلیفه و جانشین من بر اتم هستی؛ هرگاه وفات رسید، خلافت را به فرزندم حسن واگذار کن، که او بزّ وصول است؛ چون او وفاتش رسید آن را به فرزندم حسین زکی شهید مقتول بسپارد؛ چون هنگام وفاتش رسید، آن را به فرزندش سید العابدين ذی الثغفات علی بسپارد؛ چون

هنگام وفات او رسد، آن را به فرزندش محمد باقر بسپارد؛ و چون وفاتش رسد، آن را به فرزندش جعفر صادق واگذار کند؛ و چون وفاتش فرا رسد، به فرزندش موسی کاظم بسپارد؛ و چون وفات او فرا رسد، به فرزندش علی رضا بسپارد؛ و چون وفاتش فرا رسد، به فرزندش محمد تقی واگذار؛ و چون هنگام وفات او شود، به فرزندش علی ناصح بسپارد؛ و چون وفاتش در رسد، به فرزندش حسن فاضل واگذار؛ و چون وفات او برسد، آن را به فرزندش محمد ح م د که مستحفظ از آل محمد (ع) است، تسلیم کند، و ایشان دوازده امام اند. بعد از آن دوازده مهدی می باشند؛ پس وقتی که زمان وفاتش فرا رسید، خلافت را به فرزندش که اولین مهدیین است می سپارد، و برای او سه نام است. يك نامش مانند نام من، و نام دیگرش نام پدر من است و آن ها عبدالله و احمد، و نام سوم، مهدی است و او اولین مؤمنان است.^(۱)

وقد بيّنت تصحيحها في جواب سابق وقلت إن الطوسي صححها لما شهد لرواتها بأنهم خاصة. وأيضاً: أسهب العالم الفاضل الشيخ ناظم العقيلي حفظه الله في أكثر من كتاب في مناقشة سند الوصية وتواتر مضمونها، وأنقل هنا قوله في كتاب الأربعين للفائدة: من قبلاً صحت سند این روایت را بیان نموده ام و گفته ام که طوسی این روایت را با گواهی دادن به این که راویان آن شیعه هستند، صحیح دانسته است. همچنین عالم فاضل شیخ ناظم عقیلی، خداوند او را حفظ کند، در چند کتاب، بحث سند روایت وصیت و تواتر مضمون آن را مطرح کرده است. این جا سخن او را در کتاب «چهل حدیث در مورد مهدیین و فرزندان قائم (ع)» جهت استفاده نقل می کنم:

[لقد فصلت القول في الكلام عن سند الوصية في كتاب انتصاراً للوصية، ودفاعاً عن الوصية، والوصية والوصي أحمد الحسن، ويكفي هنا أن أقول: إن الميرزا النوري في النجم الثاقب ج ۲ ص ۷۱، حكم باعتبار سند رواية الوصية، حيث قال عند استدلاله على ثبوت الذرية للإمام المهدي (عليه السلام): (روى الشيخ الطوسي بسند معتبر عن الإمام الصادق (عليه السلام) خبراً ذكرت فيه بعض وصايا رسول الله (صلى الله عليه وآله) لأمر المؤمنين (عليه السلام) في

^۱. (غيب، طوسی، ص ۱۵۰؛ ترجمه‌ی فارسی، انتشارات مسجد جمکران، ص ۳۰۰) مترجم.

الليلة التي كانت فيها وفاته، ومن فقراتها إنه قال: "فإذا حضرته الوفاة فليسلّمها إلى ابنه أول المقربين... إلى آخره".

در مورد سند روایت وصیت در کتاب‌های «پیروزی وصیت» و «دفاع از وصیت» و «وصیت و وصی احمد الحسن (ع)» به طور مفصل شرح و توضیح داده‌ام. در این جا کافی است که ذکر کنیم میرزای نوری در کتاب «النجم الثاقب» ج ۲، ص ۷۱ حکم به اعتبار سند روایت وصیت داده است. وی در استدلال برای وجود ذریه برای امام مهدی (ع) آورده است: «شیخ طوسی به سند معتبر از امام صادق (ع) روایتی نقل کرده است که در آن بعضی وصایای رسول خدا (ص) به امیرالمؤمنین در شب وفاتشان آمده است و از جمله‌ی فقرات آن، این جمله است: پس چون هنگام وفات وی (امام مهدی) فرا رسد، آن را به فرزندش اولین مقربین تسلیم کند».

والميرزا النوري من كبار العلماء وله باع طويل في علم الحديث والرجال، فلا يمكن أن يكون متهاوناً في اصدار الاحكام بدون علم ودراية، وهكذا شهادة من هكذا عالم متفق على علمه وتقواه، تختصر الكلام وتكفي في المقام.

میرزای نوری از بزرگان علماست و در علم حدیث و رجال، دست طولانی دارد. در نتیجه ممکن نیست که بدون آگاهی و فهم، در آوردن احکام سستی کند. از این چنین عالمی که نسبت به علم و تقوایش اتفاق نظر وجود دارد، این گواهی و شهادت می‌باشد و سخن اندک است و در این مقام، کفایت می‌کند.

فنحن عندما نتتبع أحوال رجال سند رواية ما، الهدف منه هو لنعرف هل هو معتبر ويعتمد عليه في تصحيح أو توثيق أو تحسين الرواية أم لا، وعندما نعرف من خير ما أن السند معتبر، يكون تتبع رجال السند تحصيل حاصل وتطويل بلا طائل؛ لأن الغرض من تتبع أحوال رجال السند متحقق مسبقاً، وهو المطلوب والمراد.

در بررسی احوال رجال سند روایت، هدف آن است که ببینیم آیا آن شخص معتبر است و در نقل روایت قابل اعتماد هست یا خیر. و هنگامی که به این نتیجه رسیدیم که راویان سند روایت معتبر

هستند، مقصود حاصل است و بیش از آن، اطاله‌ی کلام ضرورتی ندارد. چراکه هدف از بررسی احوال رجال سند یک روایت وصول به همین نتیجه است.

وأيضاً ينظم إلى حكم الميرزا النوري، منهج العلامة الحلي في توثيق أو الاعتماد على الرواة، فكما بينَ المحقق الخوئي في أكثر من مورد في معجمه، أن منهج العلامة الحلي هو الاعتماد على كل راوٍ شيعي لم يرد فيه مدح أو ذم، ورجال سند رواية الوصية قد شهد الشيخ الطوسي أنهم شيعة إمامية، عندما ذكرها مع الروايات التي قال عنها بأنها مروية عن طرق الخاصة - أي الشيعة - إذن فهم على منهج العلامة الحلي كلهم معتمد عليهم حتى إن قلنا بأنهم لم يرد فيهم أي مدح؛ لأنهم جميعاً لم يرد فيهم ذم أبداً.

حكم ميرزای نوری بر مبنای روش علامه حلی در اعتماد به راویان است. همان‌گونه که سید خویی بارها در معجم خود ذکر کرده است، شیوه‌ی علامه حلی اعتماد به همه‌ی راویان شیعه‌ای است که در مورد آن‌ها مدح یا ذمی وارد نشده است. شیخ طوسی در مورد رجال سند روایت وصیت، شهادت داده است که همه‌ی آن‌ها شیعه‌ی امامیه بوده‌اند. چراکه این روایت را در زمره‌ی روایاتی نقل کرده که از طریق خاصه (یا شیعه) نقل شده‌اند. و این همان شیوه‌ی علامه حلی است که بنای آن اعتماد بر تمام راویان شیعی است، تا جایی که در مورد آنان مدح یا ذمی وارد نشده باشد.

وينظم أيضاً إلى حكم الميرزا النوري، ما أفاده الشيخ علي النمازي الشاهرودي، من اعتبار الوصية دليلاً على حسن روايتها وكمال عقيدتهم، كما صرَّح بذلك عند ترجمة بعض رجال سند الوصية المقدسة.

به همین ترتیب حکم میرزای نوری، همان مفهومی است که شیخ علی نمازی شاهرودی، در مورد اعتبار وصیت آورده است که بر مبنای اعتبار راویان آن و صحت عقیده‌ی آنان است، همان‌گونه که در شرح احوال بعضی از رجال سند وصیت بر آن تصریح نموده است.

وتفصيل كل هذه الأمور مع المصادر مدون في كتاب انتصاراً للوصية، وكذلك ترجمة كل واحد من رجال رواية الوصية، فمن شاء الاحاطة فليراجع^(۱).

تفصيل همه‌ی این‌ها و منابع آن همراه با شرح احوال تک تک رجال سند وصیت در کتاب «پیروزی وصیت» آمده است و هر کس بخواهد می‌تواند به آن مراجعه کند.^(۲)

الروایات بالنص على الاثني عشر إماماً - أو بعضهم - بعد الرسول محمد (صلى الله عليه وآله):

روایات نص بر ۱۲ امام یا برخی از آنان پس از محمد رسول الله (صلى الله عليه وآله) :

ومنها:

از جمله‌ی این روایات می‌توان موارد زیر را ذکر کرد:

«مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْعُصْفُورِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ مُحَمَّدًا وَعَلِيًّا وَاحِدًا عَشَرَ مِنْ وَلَدِهِ مِنْ نُورِ عَظَمَتِهِ فَأَقَامَهُمْ أَشْبَاحًا فِي ضِيَاءِ نُورِهِ يَعْبُدُونَهُ قَبْلَ خَلْقِ الْخَلْقِ يُسَبِّحُونَ اللَّهَ وَيُقَدِّسُونَهُ وَهُمْ الْأَئِمَّةُ مِنْ وَلَدِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله)»^(۳).

امام سجاد (ع) فرمود: (خداوند محمد و علی و یازده نفر از فرزندان را از نور عظمت خویش آفرید. آنان را به صورت اشباحی در روشنایی نور خودش قرار داد. پیش از آفرینش مخلوقات، خداوند

۱. الأربعون حديثاً في المهديين - الشيخ ناظم العقيلي.

۲. چهل حدیث در مورد مهدیین و فرزندان قائم (ع) ، شیخ ناظم عقیلی، پاورقی حدیث اول.

۳. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۵۳۰ - ۵۳۱ باب فيما جاء في الاثني عشر والنص عليهم (عليهم السلام).

را می پرستیدند و او را تسبیح و تقدیس می نمودند. آنان امامان از فرزندان رسول الله (ص) هستند.^(۱)

«عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ غَزْوَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: يَكُونُ تِسْعَةُ أَئِمَّةٍ بَعْدَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ تَأْسِعُهُمْ قَائِمُهُمْ»^(۲).

امام باقر(ع) فرمود: (نه امام پس از حسین بن علی می باشند که نهمین ایشان، قائم ایشان است).^(۳)

الروایات فی النص علی الاثنی عشر إماماً من ولد رسول الله (صلی الله علیه وآله) وعلی وفاطمة (علیهما السلام):

روایات نص بردوا زده امام از فرزندان رسول الله (ص) وعلی وفاطمة (علیهما السلام)

وهي كثيرة وهذا مثال منها أنقله من كتاب الأربعين للشيخ ناظم العقيلي، فمن يريد الزيادة يرجع لكتاب الشيخ حفظه الله:

روایات در این مورد بسیار است؛ این موارد را به عنوان نمونه از کتاب (چهل حدیث در مورد مهدیین و فرزندان قائم (ع)) از شیخ ناظم عقیلی نقل می کنم. افرادی که روایات بیشتری در این مورد می خواهند، به این کتاب مراجعه کنند:

[الشيخ الكليني: «محمد بن يحيى^(۴)، عن محمد بن أحمد^(۱)، عن محمد بن الحسين^(۲)، عن أبي سعيد العصفوري^(۳)، عن عمرو بن ثابت^(۴)، عن أبي الجاورد^(۵)، عن أبي جعفر (عليه

۱. کافی، کلینی: ج ۱، ص ۵۳۰ تا ۵۳۱، باب فیما جاء فی الإثنی عشر والنص علیهم Δ.

۲. الکافی - کلینی: ج ۱ ص ۵۳۳ باب فیما جاء فی الاثنی عشر والنص علیهم (علیهم السلام).

۳. کافی، کلینی: ج ۱، ص ۵۳۳، باب فیما جاء فی الإثنی عشر والنص علیهم Δ.

۴. محمد بن یحیی أبو جعفر العطار القمي، وثقه النجاشي في رجاله: ص ۳۵۳ برقم ۹۴۶.

السلام)، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): إني واثني عشر من ولدي وأنت يا علي زر الأرض يعني أوتادها وجبالها، بنا أوتد الله الأرض أن تسيخ بأهلها، فإذا ذهب الاثنا عشر من ولدي ساخت الأرض بأهلها ولم ينظروا»^(٦).

شیخ کلینی: محمد بن یحیی^(٧)، از محمد بن احمد^(٨)، از محمد بن حسین^(٩)، از ابوسعید عصفوری^(١٠)، از عمرو بن ثابت^(١١)، از ابوجارود^(١٢)، از امام باقر (ع) نقل کرد که فرمود: رسول الله (ص) فرمود: (من و دوازده تن از فرزندانم و تو ای علی پناهگاه‌های زمین هستیم، یعنی سبب

۱. محمد بن أحمد بن يحيى بن عمران بن عبد الله بن سعد بن مالك الأشعري القمي أبو جعفر، وثقه النجاشي في رجاله: ص ۳۴۸ برقم ۹۳۹، ووثقه الشيخ الطوسي في الفهرست: ص ۲۲۱ برقم ۶۲۲.

۲. محمد بن الحسين بن أبي الخطاب أبو جعفر الزيات الهمداني، وثقه النجاشي في رجاله: ص ۳۳۴، برقم ۸۹۷، وقد فصل الكلام فيه المحقق الخوئي في معجمه: ج ۱۶ ص ۲۴۸ برقم ۱۰۵۷۶، ص ۳۰۸ برقم ۱۰۵۸۱. فراجع.

۳. مدحه الميرزا النوري في خاتمة المستدرک: ج ۱ ص ۵۳ - ۵۴، ووثقه المحقق الخوئي في المعجم، راجع: ج ۱۰ ص ۲۲۷ برقم ۶۱۳۵، و ص ۲۳۶ برقم ۶۱۵۷، و ج ۲ ص ۱۸۴ برقم ۱۴۳۴۴.

۴. رويت رواية في حقه تدل على علو مقامه وحسن مولاته لأهل البيت (عليهم السلام)، راجع اختيار معرفة الرجال للشيخ الطوسي: ج ۲ ص ۶۹۰. وذكره العلامة في القسم الأول من خلاصة الأقوال ص ۲۱۲. وذكر توثيقه الشيخ علي النمازي الشاهرودي في مستدرکات علم رجال الحديث: ج ۶ ص ۲۳ برقم ۱۰۷۲۱. أضاف إلى ذلك إنه وقع في إسناد تفسير القمي وكامل الزيارات، - اللذين اعتبرهما الخوئي دليلاً على وثاقة الرواة - راجع ترجمة عمرو بن أبي المقدام في معجم رجال الحديث: ج ۱ ص ۸۰ - ۸۱ برقم ۸۸۶۳.

۵. زياد بن المنذر أبو الجارود الهمداني الأعمى، وثقه المحقق الخوئي في المعجم، راجع: ج ۸ ص ۳۳۲ برقم ۴۸۱۵. واستظهر وثاقته الشيخ علي النمازي الشاهرودي في مستدرکات علم رجال الحديث: ج ۳ ص ۴۵۴ - ۴۵۵ برقم ۵۸۷۴.

۶. الكافي - الكليني: ج ۱ ص ۵۳۴.

۷. محمد بن يحيى ابوجعفر عطار قمی، نجاشی در رجال، ص ۳۵۳، شماره ۹۴۶ او را موثق دانسته است.

۸. محمد بن احمد بن عمران بن عبدالله بن سعد بن مالك اشعري قمی ابو جعفر، نجاشی در رجال، ص ۳۴۸، شماره ۹۳۹؛ و شيخ طوسی در فهرست، ص ۲۲۱، شماره ۶۲۲، او را توثيق کرده‌اند.

۹. محمد بن حسين بن أبي خطاب ابوجعفر زيات همدانی، نجاشی در رجال، ص ۳۳۴، شماره ۸۹۷ او را توثيق کرده است. همچنین محقق خویی در معجم، ج ۱۶، ص ۲۴۸ شماره ۱۰۵۷۶، ص ۳۰۸، شماره ۱۰۵۸۱، در مورد او توضيح داده است.

۱۰. ميرزای نوری در خاتمه مستدرک، ج ۱، ص ۵۳ و ۵۴، او را ستوده است؛ همچنین محقق خویی در معجم، ج ۱۰، ص ۲۲۷، شماره ۶۱۳۵ و ص ۲۳۶، شماره ۶۱۵۷ و ج ۲، ص ۱۸۴، شماره ۱۴۳۴۴، او را توثيق کرده است.

۱۱. روایتی در مورد او آمده است که دلالت بر جایگاه بلند او و ولایت نیکوی او نسبت به اهل بیت^Δ دارد. به اختیار معرفة الرجال، طوسی، ج ۲، ص ۶۹۰، مراجعه کنید. علامه او را در قسمت اول خلاصة الاقوال، ص ۲۱۲، ذکر کرده است. همچنین شیخ علی نمازی شاهرودی، توثيق او را در مستدرکات علم رجال الحديث، ج ۶، ص ۲۳، شماره ۱۰۷۲۱، ذکر کرده است. علاوه بر این، نام وی در سند تفسير قمی و کامل الزیارات آمده است و خویی آن را دليل مورد وثوق بودن راویان می‌داند. به شرح حال عمرو بن ابی مقدام در معجم رجال الحديث، ج ۱۴، صص ۸۰ و ۸۱، شماره ۸۸۶۳، مراجعه کنید.

۱۲. زياد بن منذر ابوجارود همدانی که نابینا بوده است، محقق خویی در معجم، ج ۸، ص ۳۳۲، شماره ۴۸۱۵، او را توثيق کرده است. شیخ علی نمازی شاهرودی در مستدرکات علم رجال الحديث، ج ۳، ص ۴۵۴ و ۴۵۵، شماره ۵۸۷۴، مورد وثوق بودن او را تأیید کرده است.

پایداری و کوه‌های آن هستیم؛ خدا به وسیله‌ی ما زمین را پایدار کرد، تا اهلش را فرو نبرد. پس هنگامی که دوازده تن از فرزندانم بروند، زمین اهلش را فرو خواهد برد، و هرگز به آنان مهلت داده نمی‌شود).

الشيخ الكليني: «أبو علي الأشعري^(١)، عن الحسن بن عبيد الله^(٢)، عن الحسن بن موسى الخشاب^(٣)، عن علي بن سماعة^(٤)، عن علي بن الحسن بن رباط^(٥)، عن ابن أذينة^(٦)، عن زرارة^(٧) قال: سمعت أبا جعفر (عليه السلام) يقول: (الاثنا عشر الإمام من آل محمد كلهم محدث من ولد رسول الله (صلى الله عليه وآله) وولد علي بن أبي طالب (عليه السلام)، فرسول الله (صلى الله عليه وآله) وعلي (عليه السلام) هما الوالدان»^(٨) (١).

١. وثقه النجاشي في رجاله: ص ٩٢ برقم ٢٢٨، ووثقه الشيخ الطوسي في الفهرست: ص ٧١ برقم ٨١.

٢. الحسين بن عبد الله = الحسين بن عبيد الله: ذكره النجاشي ص ٤٢ - ٤٤، برقم ٨٦ قالاً: "الحسين بن عبيد الله السعدي أبو عبد الله ابن عبيد الله بن سهل ممن طعن عليه ورمي بالغلو. له كتب صحيحة الحديث، منها: التوحيد، المؤمن والمسلم، المقت والتوبيخ، الإمامة، النوادر، المزار، المتعة أخبرنا أبو عبد الله بن شاذان قال: حدثنا علي بن حاتم قال: حدثنا أحمد بن علي الفائدي عن الحسين بكتابه المتعة خاصة. وأخبرنا محمد بن علي بن شاذان قال: حدثنا أحمد بن محمد بن يحيى قال: حدثنا أبي قال: حدثنا الحسين بن عبيد الله بكتبه وهي الإيمان وصفة المؤمن... انتهى.

وذكره الشيخ علي النمازي الشاهرودي في مستدركات علم رجال الحديث: ج ٣ ص ١٥١، برقم ٤٤٦٣ قالاً: "الحسين بن عبيد الله بن سهل السعدي أبو عبد الله: ممن طعن عليه ورمي بالغلو. له كتب صحيحة الحديث. كذا قاله النجاشي ثم عد كتبه وأبواب الكتاب. وقد روى أحمد بن إدريس، عنه في حال استقامته كتاب الحسن بن علي بن أبي عثمان. وروى أحمد بن علي الفائدي، عنه، عن إبراهيم بن هاشم كتب المفضل بن عمر كما في ج ٢ ص ٢٩٥. وله كتاب في الإمامة كما في أول مدينة المعاجز ولم يذكر اسم جده. وفي بعض النسخ ذكر اسم أبيه عبد الله مكبراً كما تقدم" انتهى.

٣. مدحه النجاشي ص ٤٢ برقم ٨٥ قالاً: "الحسن بن موسى الخشاب من وجوه أصحابنا مشهور كثير العلم والحديث له مصنفات منها كتاب الرد على الواصفة، وكتاب النوادر، وقيل أن له كتاب الحج وكتاب الأنبياء، أخبرنا محمد بن علي القزويني قال: حدثنا أحمد بن محمد بن يحيى قال: حدثنا أبي قال: حدثنا عمران بن موسى الأشعري عن الحسن بن موسى" انتهى.

وذكره العلامة الحلي في خلاصة الأقوال - القسم الأول ص ١٠٤، قالاً: "الحسن بن موسى الخشاب، من وجوه أصحابنا، مشهور، كثير العلم والحديث" انتهى.

٤. في الغيبة للشيخ الطوسي: ص ١٥١ ح ١١٢ [الحسن بن سماعة] بدل [علي بن سماعة]؛ وكذلك في بحار الأنوار: ج ٣٦ ص ٣٩٣، وعلي بن سماعة لم يرد في أسانيد الكافي إلا في سند هذه الرواية، ولم يذكر في كتب الرجال، وهذا ما يؤيد أنه مصحف، والصحيح هو [الحسن بن سماعة]، ويؤيده أيضاً أن الكليني روى نفس هذه الرواية باختلاف يسير في ج ١ ص ٥٣١، وذكر في سندها [ابن سماعة] وهو منصرف إلى الحسن بن سماعة المعروف، راجع معجم رجال الحديث للمحقق الخوئي: ج ٢٣ ص ١٩٦ - ١٩٨ برقم ١٥١١٥..

والحسن بن سماعة وثقه النجاشي في رجاله: ص ٤٠ - ٤١، برقم ٨٤، وراجع معجم رجال الحديث للمحقق الخوئي: ج ٥ ص ٣٤٢ برقم ٢٨٦٠، وج ٦ ص ١٢٦ برقم ٣١١٥، وج ٢٣ ص ١٩٦ برقم ١٥١١٥.

٥. وثقه النجاشي: ص ٢٥١، برقم ٦٥٩.

٦. مدحه النجاشي في رجاله بما يفيد وثاقته ص ٢٨٣ - ٢٨٤، برقم ٧٥٢ قالاً: "شيخ أصحابنا البصريين ووجههم"، ووثقه الشيخ الطوسي في الفهرست: ص ١٨٤، برقم ٥٠٣.

٧. متفق على وثاقته وجلالته.

٨. الكافي - الكليني: ج ١ ص ٥٣٣.

شیخ کلینی: ابوعلی اشعری،^(۲) از حسن بن عبیدالله،^(۳) از حسن بن موسی خشاب،^(۴) از علی بن بن سماعه،^(۵) از علی بن حسن بن رباط،^(۶) از ابن اذینه،^(۷) از زراره،^(۸) نقل کرد که از امام باقر(ع)

۱. الأربعون حديثاً في المهديين - الشيخ ناظم العقبلي.

۲. نجاشی در رجال، ص ۹۲، شماره ۲۲۸؛ و شیخ طوسی در فهرست، ص ۷۱، شماره ۸۱ او را موثق دانسته‌اند.

۳. حسین بن عبدالله = حسین بن عبیدالله، نجاشی در رجال، ص ۴۲ تا ۴۴، شماره ۸۶، او را این گونه ذکر کرده است: (حسین بن عبیدالله سعدی ابو عبدالله بن عبیدالله بن سهل جزو افرادی است که به او طعنه زده شده است و به غلو متهم شده است. او کتاب‌های صحیح السندی دارد؛ از جمله: توحید، مؤمن و مسلم، مقت و توبیخ، امامت، نوادر، مزار، متعه. ابو عبدالله بن شاذان به ما خبر داده است که گفت: علی بن حاتم به ما حدیث کرده است که گفت: احمد بن علی فائدی از حسین، فقط کتاب متعه‌اش را خبر داده است. و محمد بن علی بن شاذان از احمد بن محمد بن یحیی از پدرش نقل کرده که حسین بن عبیدالله ما را از کتبش به نام ایمان و صفت مؤمن خبر داده است). شیخ علی نمازی نیز او را در مستدرکات علم رجال الحدیث: ج ۳، ص ۱۵۱، شماره ۴۴۶۳، این گونه ذکر می‌کند: (حسین بن عبیدالله بن سهل سعدی ابو عبدالله جزو افرادی است که به او طعنه زده شده است و متهم به غلو است. او کتاب‌های صحیحی دارد. نجاشی این را گفته، سپس کتاب‌ها و فصل‌های کتاب‌هایش را شمرده است. احمد بن ادریس از او در حالت استواری‌اش کتاب حسن بن علی بن ابی عثمان را روایت کرده است. احمد بن علی فائدی از او، از ابراهیم بن هاشم نوشته‌های مفضل بن عمر را روایت کرده است، همان طور که در جش، ص ۲۹۵، آمده است. او کتابی در امامت دارد، همان طور که در آغاز مدینه المعاجز آمده است و نام جدش ذکر نشده است. در برخی از نسخه‌ها نیز نام پدرش عبدالله مکبر ذکر شده است، همان طور که گفته شد).

۴. نجاشی او را در رجال، ص ۴۲، شماره ۸۵، این گونه مدح کرده است: (حسن بن موسی خشاب از بهترین یاران ماست. مشهور است و علم و حدیثش بسیار است. کتاب‌هایی دارد که از جمله‌ی آن‌ها «الرد علی الواقفة» و «النوادر» است. کتب «حج» و «انبیا» نیز برای وی گفته شده است. محمد بن علی قزوینی به ما خبر داده است که می‌گوید: احمد بن محمد بن یحیی از پدرش از عمران بن موسی اشعری از حسن بن موسی برای ما حدیث نقل کرده است).

علامه حلی در خلاصة الاقوال، قسمت اول، ص ۱۰۴، او را این گونه ذکر کرده است: (حسن بن موسی خشاب از بهترین یاران ماست، مشهور است و علم و حدیثش بسیار است).

۵. در غیبت طوسی، ص ۱۵۱، ح ۱۱۲، همچنین در بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۹۳، به جای علی بن سماعه، حسن بن سماعه آمده است. و علی بن سماعه در اسناد کتاب کافی فقط در سند این روایت آمده است و در کتاب‌های رجالی ذکر نشده است. و این تأیید می‌کند که این خطا در تصحیف واقع شده است و صحیح آن همان حسن بن سماعه است. این مطلب را همچنین این نکته تأیید می‌کند که کلینی همین روایت را با اختلاف اندکی در ج ۱، ص ۵۳۱، روایت می‌کند و در سندش «ابن سماعه» را ذکر می‌کند و این به حسن بن سماعه معروف باز می‌گردد. در این مورد می‌توانید به معجم رجال الحدیث محقق خویی، ج ۲۳، ص ۱۹۶ تا ۱۹۸، شماره ۱۵۱۱۵ مراجعه کنید.

حسن بن سماعه را نجاشی در رجال، ص ۴۰ و ۴۱، شماره ۸۴، توثیق کرده است. او همچنین در معجم رجال الحدیث محقق خویی، ج ۵، ص ۳۴۲، شماره ۲۸۶۰؛ و ج ۶، ص ۱۲۶، شماره ۳۱۱۵؛ و ج ۲۳، ص ۱۹۶، شماره ۱۵۱۱۵ توثیق شده است.

۶. نجاشی او را در رجال، ص ۲۵۱، شماره ۶۵۹، توثیق نموده است.

۷. نجاشی او را در رجال، ص ۲۸۳ و ۲۸۴، شماره ۷۵۲، این گونه مدح کرده است: (شیخ از یاران بصری ما و بهترین آنان است)؛ که این سخن نشان‌دهنده‌ی وثاقت اوست. شیخ طوسی در فهرست، ص ۱۸۴، شماره ۵۹۳، او را توثیق نموده است.

۸. نسبت به وثاقت و جلالت او اتفاق نظر وجود دارد.

شنيدم كه فرمود: (دوازده امام از آل محمد هستند، كه همه‌ی آنان محدث^(١) و از فرزندان رسول الله (ص) و على (ع) می‌باشند، و رسول الله (ص) و على (ع) پدران آنان هستند).^{(٢) (٣)}

الروایات في النص على الاثني عشر إماماً والاثنی عشر مهدياً:

روایات نص بر دوازده امام و دوازده مهدی (ع)

وتقدمت الوصية وغيرها كثير من الروایات نصت على الاثنی عشر مهدياً، وأنقل هنا دعاءً عن الإمام الرضا (صلوات الله عليه) يدعو فيه للمهديين من ولد الإمام المهدي (عليه السلام):
قبلاً رواية وصيت و روايات دیگری را آوردم كه نص بر دوازده مهدی در آنها وجود دارد. در اینجا دعایی را از امام رضا (ع) نقل می‌کنم كه در آن برای مهديين از فرزندان امام مهدي (ع) دعا می‌کند:

[الشيخ الطوسي^(٤) بأسانیده عن يونس بن عبد الرحمن: أن الرضا (عليه السلام) كان يأمر بالدعاء لصاحب الأمر بهذا: «اللهم ادفع عن وليك وخليفتك وحجتك على خلقك ... اللهم، أعطه في نفسه وأهله وولده وذريته وأمته وجميع رعيته ما تقر به عينه وتسره به نفسه وتجمع له

^١ محدث در زبان اهل بیت Δ به فردی گفته می‌شود كه فرشتگان با او سخن می‌گویند و او صدای آنان را می‌شنود. (مترجم)

^٢ كافي، كليني، ج ١، ص ٥٣٣.

^٣ منقول از كتاب «چهل حديث در مورد مهديين و فرزندان قائم (ع)» تأليف شيخ ناظم عقيلى، حديث چهلیم.

^٤ ذكر السيد ابن طاووس في جمال الأسبوع: ص ٣٠٧، أن الشيخ الطوسي روى هذا الدعاء بعدة أسانيد عن يونس بن عبد الرحمن، وهذا نص كلامه: "حدثني الجماعة الذين قدمت ذكرهم في عدة مواضع من هذا الكتاب باسنادهم إلى جدي أبي جعفر الطوسي تلقاه الله جل جلاله بالأمان والرضوان يوم الحساب قال: أخبرنا ابن أبي الجيد، عن محمد بن الحسن بن سعيد بن عبد الله والحميري وعلي بن إبراهيم ومحمد بن الحسن الصفار، كلهم عن إبراهيم بن هاشم، عن إسماعيل بن مولى وصالح بن السندي، عن يونس بن عبد الرحمن، ورواه جدي أبي جعفر الطوسي فيما يرويه عن يونس بن عبد الرحمن بعدة طرق تركت ذكرها كراهية للإطالة في هذا المكان، يروى عن يونس بن عبد الرحمن: أن الرضا (عليه السلام) كان يأمر بالدعاء لصاحب الأمر (عليه السلام) بهذا: "...".

وقد صرح الميرزا النوري بأن هذا الدعاء مروي بعدة أسانيد معتبرة صحيحة، وهذا نص كلامه: "روى جماعة كثيرة من العلماء منهم الشيخ الطوسي في المصباح، والسيد ابن طاووس في جمال الأسبوع بأسانيد معتبرة صحيحة وغيرها عن يونس بن عبد الرحمن: أن الرضا (عليه السلام) كان يأمر بالدعاء لصاحب الأمر (عليه السلام) بهذا: "... النجم الثاقب - الميرزا النوري: ج ٢ ص ٤٥٦.

وقول الميرزا النوري يغنينا عن الاطالة في سرد توثيق رجال السند.

ملك المملكات كلها قريبا وبعيدها وعزيزها وذليلها... اللهم، صل على ولاة عهده والأئمة من بعده وبلغهم آمالهم وزد في آجالهم وأعز نصرهم وتمم لهم ما أسندت إليهم من أمرك لهم وثبت دعائهم واجعلنا لهم أعواناً وعلى دينك أنصاراً فإنهم معادن كلماتك وخزان علمك وأركان توحيدك ودعائم دينك وولاة أمرك وخالصتك من عبادك وصفوتك من خلقك وأولياؤك وسلائل أوليائك وصفوة أولاد نبيك والسلام عليه وعليهم ورحمة الله وبركاته»^(۱) [۲].

شیخ طوسی^(۳) با اسناد خود از یونس بن عبدالرحمن می‌گوید: امام رضا (ع) به دعا برای صاحب‌الامر با این دعا سفارش می‌فرمودند: ((خداوندا، دفع کن از ولایت و خلیفه‌ات و حجتت بر خلقت...، خداوندا، عطا کن به خود او و خانواده‌ی او و فرزندان او و ذریه‌ی او و امت و رعیت او، چیزی که باعث روشنی چشمش گردد و او را شادمان سازد؛ و حکومت همه‌ی سرزمین‌های دور و نزدیک و قوی و ضعیف را برای او جمع کن...، خداوندا، بر والیان عهد او و امامان بعد از او درود فرست، و آنان را به آرزوهایشان برسان و بر اجل‌هایشان بیفزای و پیروزی آنان را گرامی دار و آنچه از امر خود به آنان محول کرده‌ای، کامل کن و دعای آنان را مستجاب کن و ما را از یاری کنندگان آنان و یاوران دینت قرار ده، که آنان معادن سخنان تو و مخازن علم تو و پایه‌های توحید تو و برگزیدگان خلقت و دوستان تو و از نسل دوستان تو و برگزیده‌ی فرزندان پیامبرت هستند، که درود و رحمت خدا و برکاتش بر او و آنان باد))،^(۴) [۱].

۱. مصباح‌المتجهّد - الطوسی: ص ۴۰۹؛ جمال‌الاسبوع - ابن طاووس: ص ۳۰۷.

۲. الأربعون حديثاً في المهديين - الشيخ ناظم العقيقي.

۳. سید بن طاووس در جمال‌الاسبوع، ص ۳۰۷ ذکر کرده که شیخ طوسی این دعا را در اسناد متعدد از یونس بن عبدالرحمن روایت کرده است و این متن کلام اوست: (افرادی که ذکرشان را در مواضع متعددی از این کتاب با استنادشان به جدم ابوجعفر طوسی ذکر کردم گفتند: ابن ابی جید از محمد بن حسن بن سعید بن عبدالله حمیری و علی بن ابراهیم و محمد بن صفار، و همه‌ی آنها از ابراهیم بن هاشم از اسماعیل بن مولد و صالح بن سندی، از یونس بن عبدالرحمن نقل کرده است و جدم ابوجعفر طوسی آن را در زمره‌ی روایاتی از یونس بن عبدالرحمن به چند طریق روایت کرده است و من برای اجتناب از طولانی شدن کلام آن را ذکر نکردم. از یونس بن عبدالرحمن روایت شده است امام رضا(ع) همیشه به این دعا، برای صاحب‌الامر سفارش می‌کرد...).

و میرزای نوری تصریح کرده که این دعا با چند سند معتبر و صحیح روایت شده است. و این متن سخن اوست: (جماعت بسیاری از علما روایت کردند که از جمله‌ی آنها شیخ طوسی در مصباح و سید بن طاووس در جمال‌الاسبوع با سندهای معتبر و صحیح، از یونس بن عبدالرحمن نقل کرده است که امام رضا(ع) همیشه به این دعا، برای صاحب‌الامر سفارش می‌فرمودند: ... نجم الثاقب، میرزای نوری، ج ۲، ص ۴۵۶.

سخن میرزای نوری ما را از طولانی کردن در بیان توثیق رجال سند بی‌نیاز می‌کند.

۴. مصباح‌المتجهّد، طوسی، ص ۴۰۹؛ جمال‌الاسبوع، ابن طاووس، ص ۳۰۷.

روايات النص على المهديين تفيد العلم والاعتقاد: از روايات نص بر مهديين، علم و اعتقاد حاصل می شود

روايات النص على المهديين أو بعضهم كثيرة حد التواتر وهي تفيد العلم والاعتقاد، ولا تعارض بين الروايات المتقدمة في الأئمة والمهديين أو بعضهم، فهي روايات كثيرة جداً ولا يمكن التناكر أو إنكار طائفة منها إلا عن جهل أو عناد وتعسف أبعد صاحبه عن منهج البحث العلمي الصحيح، وإلا فالنتيجة العلمية المتحصلة أن هناك روايات تفيد العلم واليقين بأنّ هناك خلفاء لله في أرضه بعد الأئمة الاثني عشر. والجمع بين طوائف الروايات المتقدمة متيسر ويسير وجميعها موافقة لوصية الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) ليلة وفاته التي نصت على اثني عشر إماماً واثني عشر مهدياً. والحمد لله الذي جعل الحق ظاهراً جلياً لمن طلبه.

تعداد روايات نص بر مهديين یا برخی از آنها، زیاد و در حد تواتر است و از آن علم و اعتقاد به دست می آید. همچنین تعارضی بین روایات گفته شده در مورد امامان و مهديين وجود ندارد. این روایات بسیار زیاد هستند و نمی توان آنها را انکار کرد یا تعدادی از آنها را رد کرد؛ مگر از روی نادانی یا دشمنی و به بیراهه رفتن، که البته چنین فردی از روش بحث علمی صحیح دور می شود. نتیجه علمی که از این روایات به دست می آید، این است که پس از دوازده امام، خداوند خلفایی در زمین دارد. جمع بین روایات پیشین، آسان و راحت است و همه ی آنها با وصیت محمد رسول الله (ص) در شب وفات موافقت دارد که نص بر دوازده امام و دوازده مهدی می کند. خدا را شکر که حق را برای طالبان آن، آشکار و روشن قرار داده است.

^۱. منقول از کتاب «چهل حدیث در مورد مهديين و فرزندان قائم(ع)» تألیف شیخ ناظم عقیلی، حدیث دهم.

اثبات کتابه وصیه الرسول محمد (صلی الله علیه وآله) العاصمة من الضلال عند حضور الموت:

اثبات نوشته شدن وصیت محمد رسول الله (ص) هنگام مرگ که بازدارنده از گمراهی است

قال تعالى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ [البقرة: ۱۸۰]، وفي هذه الآية نصان يدلان على الوجوب، الأول قوله تعالى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ﴾، والثاني قوله تعالى: ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾، وبالتالي فالوصية واجبة على المتقي الأول رسول الله محمد (صلی الله علیه وآله) الذي ترك الخير كله وهو خلافة الله في أرضه، فكيف يدّعي مسلم أنه (صلی الله علیه وآله) لا يوصي بها ويشخص مصاديقها ويخالف أمر الله وحاشاه (صلی الله علیه وآله) من هذا، وقد ثبت عند السنة والشيعة أنه (صلی الله علیه وآله) همّ بكتابتها ووصفها بأنها عاصمة للأمة من الضلال، كما في روايات حادثة رزية الخميس المشهورة.

خداوند متعال فرمود: «بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر خیری بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند. [این کار] حقی است بر پرهیزگاران»^(۱). در این آیه دو تصریح هست که دلالت بر وجوب دارد:

۱- سخن خداوند متعال: «بر شما مقرر شده است».

۲- سخن خداوند متعال: «حقی است بر پرهیزگاران».

در نتیجه، وصیت بر نخستین پرهیزگار، محمد رسول الله (ص) که همه‌ی خیر را به عنوان خلافت خداوند در زمین بر جای گذاشت، واجب است. پس چگونه مسلمانی مدعی می‌شود که ایشان (ص) وصیت نکرده است و مصادیق آن را مشخص نکرده است و با دستور خداوند مخالفت کرده است. ایشان (ص) از این مسئله به دور است. نزد اهل سنت و شیعیان ثابت شده است که

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۸۰.

ایشان (ص) تلاش به نوشتن وصیت داشت و آن را به بازدارنده‌ی امت از گمراهی توصیف فرمود. همان‌طور که این اتفاق در روایات رزیه‌ی الخمیس مشهور است.

عن ابن عباس قال: «يوم الخميس وما يوم الخميس، اشتد برسول الله صلى الله عليه وسلم وجعه فقال: ائتوني اكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده أبداً، فتنازعوا ولا ينبغي عند نبي نزاع، فقالوا ما شأنه؟ أهجر، استفهموه، فذهبوا يردون عليه فقال: دعوني فالذي أنا فيه خير مما تدعونني إليه، وأوصاهم بثلاث قال: أخرجوا المشركين من جزيرة العرب، وأجيزوا الوفد بنحو ما كنت أجيزهم وسكت عن الثالثة أو قال فنسيتها»^(۱).

ابن عباس گوید: روز پنج‌شنبه و چه پنج‌شنبه‌ای. درد بر رسول الله صلی الله علیه و سلم شدت گرفت و فرمود: (بیایید تا برای شما نوشتاری بنویسم که پس از آن اصلاً گمراه نشوید)؛ آنان نزاع کردند و نزاع نزد پیامبر شایسته نیست. گفتند: این کار در شأن او نیست، هذیان می‌گویند، جویای حال او شوید؛ و شروع به رد کلام او کردند. فرمود: (مرا رها کنید. آن‌چه من در آن هستم، از آن‌چه مرا به آن دعوت می‌کنید بهتر است). او آنان را به سه چیز وصیت کرد. فرمود: (مشرکان را از جزیره‌ی العرب بیرون کنید و همان‌طور که من به کاروانیان اجازه می‌دادم، به آنان اجازه دهید). در مورد سومین مطلب ساکت شد. یا گفت: آن را فراموش کردم.^(۲)

وعن ابن عباس قال: «يوم الخميس وما يوم الخميس، ثم جعل تسيل دموعه حتى رؤيت على خديه كأنها نظام اللؤلؤ، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): ائتوني بالكتف والدواة، أو اللوح والدواة، أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده أبداً، فقالوا: إن رسول الله يهجر»^(۳).

ابن عباس گوید: روز پنج‌شنبه و چه پنج‌شنبه‌ای. سپس اشک‌هایش روان شد، تا اینکه بر گونه‌هایش رسید، گویا مانند دانه‌های مروارید است. گفت: رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود:

۱. صحیح البخاری: ج ۴ ص ۴۱۶۸.

۲. صحیح بخاری، ج ۴، ص ۴۱۶۸.

۳. صحیح مسلم - کتاب الوصیه.

(کتف و دواتی یا لوح و دواتی بیاورید تا برای شما نوشتاری بنویسم که پس از آن هرگز تا ابد گمراه نشوید). گفتند: (رسول الله هذیان می‌گوید).^(۱)

وعن سليم بن قيس الهلالي قال: «سمعت سلمان يقول: سمعت علياً (عليه السلام) بعد ما قال ذلك الرجل (عمر) ما قال وغضب رسول الله (صلى الله عليه وآله) ودفع الكتف: ألا نسأل رسول الله (صلى الله عليه وآله) عن الذي كان أراد أن يكتبه في الكتف مما لو كتبه لم يضل أحد ولم يختلف اثنان فسكت حتى إذا قام من في البيت وبقي علي وفاطمة والحسن والحسين (عليهم السلام) وذهبنا نقوم وصاحبي أبو ذر والمقداد قال لنا علي (عليه السلام): اجلسوا. فأراد أن يسأل رسول الله (صلى الله عليه وآله) ونحن نسمع فابتدأ رسول الله (صلى الله عليه وآله) فقال: «أن الله قد قضى الفرقة والاختلاف على أمتي من بعدي فأمرني أن اكتب ذلك الكتاب الذي أردت أن أكتبه في الكتف لك وأشهد هؤلاء الثلاثة عليه أدع لي بصحيفة. فأتي بها فأملى عليه أسماء الأئمة الهداة من بعده رجلاً رجلاً وعلي (عليه السلام) يخط بيده وقال رسول الله (صلى الله عليه وآله): إني أشهدكم أن أخي ووزيري ووارثي وخليفتي على أمتي علي بن أبي طالب ثم الحسن ثم الحسين ثم من بعدهم تسعة من ولد الحسين...»^(۲).

سليم بن قيس هلالی گوید: سلمان می‌گوید: پس از اینکه آن مرد (عمر) سخنش را گفت و رسول الله (ص) خشمگین شد و کتف را انداخت، از علی (ع) پرسیدم: (آیا از رسول الله (ص) از چیزی نپرسیم که می‌خواست در کتف بنویسد، که اگر آن را می‌نوشت هیچ فردی گمراه نمی‌شد و حتی دو نفر هم اختلاف نمی‌کردند؟) او ساکت شد تا اینکه افرادی که در خانه بودند، بلند شدند و علی و فاطمه و حسن و حسین (ع) ماندند. من و همراهانم ابوذر و مقداد نیز می‌خواستیم برخیزیم که علی (ع) به ما فرمود: (بنشینید). می‌خواست از رسول الله (ص) بپرسد و ما می‌شنیدیم. رسول الله (ص) سخن را آغاز کرد و فرمود: (خداوند جدایی و اختلاف را در امتم، پس از من مقدر فرموده است؛ به من دستور داده است تا نوشتاری را که می‌خواستم، روی کتف برایت بنویسم و این سه فرد را بر آن گواه بگیرم. برای من صحیفه‌ای بیاور). آن را آورد و روی آن، نام‌های امامان

^۱. صحیح مسلم، کتاب وصیت.

^۲. کتاب سلیم بن قیس: ص ۳۹۸.

هدايت پس از خودش را، یکی یکی املا می کرد و علی (ع) می نوشت. سپس رسول الله (ص) فرمود: (شما را گواه می گیرم که برادر و وزیر و وارث و خلیفه ام بر امتم، علی بن ابی طالب است. سپس حسن و سپس حسین و سپس نه نفر از فرزندان حسین).^(۱)

وعن سليم بن قيس الهلالي: «قال الإمام علي (عليه السلام) لطلحة: ألسنت قد شهدت رسول الله (صلى الله عليه وآله) حين دعا بالكتف ليكتب فيها مالا تضل الأمة ولا تختلف، فقال صاحبك ما قال: (إن نبي الله يهجر) فغضب رسول الله (صلى الله عليه وآله).....»^(۲).
سليم بن قيس هلالی گوید: امام علی (ع) به طلحه فرمود: (آیا هنگامی که رسول الله (ص) درخواست کتف نمود، تا در آن چیزی بنویسد که امت گمراه نشود و اختلاف نکند، گواه نبودی؟ فرد همراه تو گفت: پیامبر خدا هذیان می گوید. و رسول الله (ص) خشمگین شد...)^(۳).

وعن سليم بن قيس: «إن عليا (عليه السلام) قال لطلحة في حديث طويل عند ذكر تفاخر المهاجرين والأنصار بمناقبهم وفضائلهم: يا طلحة أليس قد شهدت رسول الله (صلى الله عليه وآله) حين دعانا بالكتف ليكتب فيها ما لا تضل الأمة بعده ولا تختلف فقال صاحبك ما قال إن رسول الله يهجر فغضب رسول الله (صلى الله عليه وآله) وتركها؟ قال: بلى قد شهدته. قال: فإنكم لما خرجتم أخبرني رسول الله (صلى الله عليه وآله) بالذي أراد أن يكتب فيها ويشهد عليه العامة وإن جبرئيل أخبره بأن الله تعالى قد علم أن الأمة ستختلف وتفترق ثم دعا بصحيفة فأملى علي ما أراد أن يكتب في الكتف وأشهد على ذلك ثلاثة رهط سلمان الفارسي وأبا ذر و المقداد وسمى من يكون من أئمة الهدى الذين أمر المؤمنين بطاعتهم إلى يوم القيامة فسماني أولهم ثم ابني هذا حسن ثم ابني هذا حسين ثم تسعة من ولد ابني هذا حسين كذلك يا أبا ذر وأنت يا مقداد؟ قالوا: نشهد بذلك على رسول الله (صلى الله عليه وآله). فقال طلحة: والله لقد سمعت من رسول الله (صلى الله عليه وآله) يقول لأبي ذر: ما أقلت الغبراء ولا

^۱. کتاب سليم بن قيس، ص ۳۹۸.

^۲. کتاب سليم بن قيس: ص ۲۱۱.

^۳. کتاب سليم بن قيس، ص ۲۱۱.

أظلت الخضراء ذا لهجة أصدق ولا أبر من أبي ذر. وأنا أشهد أنهما لم يشهدا إلا بالحق وأنت أصدق وأبر عندي منهما»^(۱).

سلیم بن قیس: علی (ع) به طلحه در حدیثی طولانی، در ذکر فخر فروشی مهاجرین و انصار به مناقب و فضایل خودشان فرمود: (ای طلحه، آیا وقتی رسول الله (ص) از ما درخواست کتف کرد تا در آن چیزی بنویسد که پس از آن امت گمراه نشود و اختلاف نکند و فرد همراه تو گفت: رسول الله هذیان می‌گوید و رسول الله (ص) خشمگین شد و آن را رها کرد، گواه و شاهد نبودی؟) گفت: (بله، گواه بودم). فرمود: (وقتی شما بیرون رفتید، رسول الله (ص) به من نسبت به آن چه می‌خواست بنویسد و عموم را گواه گرفته بود، خبر داد؛ و جبرئیل به ایشان خبر داد که خداوند متعال می‌داند که امت اختلاف می‌کنند و جدا می‌شوند. سپس صحیفه‌ای درخواست کرد و آن چه را می‌خواست در کتف بنویسد، به من املا کرد و سه نفر را بر این موضوع گواه گرفت: سلمان فارسی، ابوذر و مقدار. و نام‌های امامان هدایت را که به مؤمنان دستور اطاعت ایشان را تا روز قیامت داده است، بیان کرد. مرا به عنوان اولین فرد از آنان نام برد. سپس این فرزندم حسن، سپس این فرزندم حسین. سپس نه نفر از فرزندان این فرزندم حسین. ای ابوذر و تو ای مقداد، آیا چنین نیست؟ عرض کردند: (نسبت به این موضوع برای رسول الله (ص) گواهی می‌دهیم). طلحه گفت: (به خدا قسم، از رسول الله (ص) شنیدم که به ابوذر فرمود: آسمان و زمین راستگوتر و نیکوکارتر از ابوذر به خود ندیده است؛ و من گواهی می‌دهم که این دو فقط به حق گواهی دادند و تو نزد من راستگوتر و نیکوکارتر از آنان هستی).^(۲)

فالنّیجة أنّ الوصیة واجبة عند حضور الموت وتوفر الفرصة للوصیة، وأنّ الرسول (صلی الله علیه وآله) همّ بکتابتها يوم الخميس ووصفها بأنها کتاب عاصم من الضلال فمُنِع من کتابتها، ومن المؤکد أنّ الرسول (صلی الله علیه وآله) عالی الهمة ولا یرکن لمن منعه ویعصي الله الذي أمره بکتابتها الوصیة العاصمة للأمة من الضلال أبداً وعنده الوقت کافی من الخميس إلى الاثنين، وهي مدة لیست بقصيرة لیكتب فیها الوصیة، فهل یعقل أنّ الرسول

۱. الغيبة - النعماني: ص ۸۱ باب ما روي في إن الأئمة اثنا عشر.

۲. غيبة، نعمانی، ص ۸۱، باب «روایاتی در مورد اینکه امامان دوازده نفرند».

محمداً (صلى الله عليه وآله) يترك كتابته كتاب يعصم الأمة من الضلال مع تمكنه من كتابته، وإذا ترك الكتابة ألا يوصف بأنه خالف الحكمة والرحمة وحاشاه (صلى الله عليه وآله) من هذا؟! فقد كتبها فعلاً ونفذ أمر الله وتم ما أراد الله، ورويت الوصية وحيدة يتيمة لتقطع حجة منكرها وتشهد عليه بالتنكر لها، وهي وصية خاتم النبيين يوم القيامة، فويل لمن أنكرها.

نتيجة این که وصیت هنگام مرگ و فراهم بودن فرصت برای وصیت واجب است و رسول الله (ص) روز پنجشنبه نسبت به نوشتن آن تلاش کرد و آن را به نوشتار بازدارنده از گمراهی توصیف کرد و از نوشتن آن منع شد. قطعاً رسول الله (ص) همت بالایی دارد و به افرادی که ایشان را باز می‌دارند، متمایل نمی‌شود و از خداوندی که ایشان را به نوشتن وصیت بازدارنده امت از گمراهی تا ابد امر نموده است، سرپیچی نمی‌کند؛ در حالی که ایشان از پنجشنبه تا دوشنبه فرصت کافی داشتند تا وصیت را در آن بنویسند؛ و این مدت کوتاهی نیست. آیا عاقلانه است که محمد رسول الله (ص) نوشتن نوشتاری را که امت را از گمراهی باز می‌دارد، ترک کند، با اینکه توانایی نوشتن آن را داشته است؟ اگر نوشتن را رها کند، آیا به عدم حکمت و رحمت توصیف نمی‌شود؟ ایشان (ص) از این نسبت دور است. ایشان در عمل وصیت را نوشت و دستور خداوند را اجرا کرد و اراده‌ی خداوند کامل شد. وصیت تنها و بی‌همتا روایت شد، تا حجت و دلیل انکارکنندگان آن از بین برود و با پنهان داشتن آن بر علیه انکارکنندگان شهادت دهد. این وصیت خاتم‌النبيين (ص) تا روز قیامت است. وای بر فردی که آن را انکار کند.

أما من قالوا بنسخ آية الوصية بناءً على الرواية:

اما افرادی که قائل به نسخ آیه‌ی وصیت هستند، این روایت را مبنا قرار می‌دهند:

«عن ابن مسكان، عن أبي بصير، عن أحدهما (عليهما السلام)، في قوله تعالى: "كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى

الْمُتَّقِينَ". قال: هي منسوخة، نسختها آية الفرائض التي هي المواريث "فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ" يعني بذلك الوصي^(۱).

ابوبصیر از یکی از امامان (ع) نقل کرد که در مورد سخن خداوند متعال: «بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر خیری را بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند. [این کار] حقی است بر پرهیزگاران». فرمود: (این آیه نسخ شده است. آیه‌ی فرائض که موارث است، آن را نسخ نموده است. «پس هرکس آن [وصیت] را بعد از شنیدنش تغییر دهد، گناهش تنها بر [گردن] کسانی است که آن را تغییر می‌دهند» یعنی آن وصی).^(۲)

فيجب أن يلتفتوا إلى أن الخير غير محصور بالأموال والممتلكات، فلو كانت الآية منسوخة لما تعدى النسخ حكمها فيما يخص الأموال والأموال التي هي موضوع القسمة بين الورثة، أي كون الوصية بالأموال والأموال المادية التي تقسم بين الورثة غير واجبة بعد نزول آيات الموارث أي غير واجبة بالثلثين، أما حكم الآية فيما عدا هذا فهو ساروجار ولا يمكن ادعاء نسخ آيات الموارث لها.

این افراد باید توجه کنند که خیر منحصر در اموال و دارایی‌ها نیست. اگر آیه نسخ شده باشد، حکم نسخ از اموال و املاکی که موضوع تقسیم بین ورثه است، بالاتر نمی‌رود. یعنی عمل به وصیت در مورد اموال و املاک مادی، که بین ورثه تقسیم می‌شود، پس از فرستادن آیه‌ی موارث، در دو سوم اموال واجب نیست. اما حکم آیه در موارد غیر آن، جریان دارد و نمی‌توان ادعا کرد که آیه‌ی موارث، آن را نسخ می‌کند.

«عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْوَصِيَّةِ لِلْوَارِثِ فَقَالَ تَجُوزُ قَالَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ إِنَّ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ وَ الْأَقْرَبِينَ»^(۳).

۱. تفسیر العیاشی: ج ۱ ص ۷۷.

۲. تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۷۷.

۳. الکافی - الكليني: ج ۷ ص ۱۰.

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (ع) در مورد وصیت برای وارث پرسیدم. ایشان فرمود: (جایز است). سپس این آیه را خواند: «اگر خیری را بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند».^(۱)

والآية تبين أيضاً للمؤمن حال الثلث الذي يحق له أن يوصي به، وأنه يجب أن يوصي به أو ببعضه لخليفة الله في أرضه في زمانه، كما ورد عنهم (عليهم السلام). نعم، يحق لخليفة الله إسقاط هذا الفرض كما يحق له إسقاط الخمس؛ لأنها أموال تخصصه فله إسقاطها متى شاء، فهي أموال يعيل بها الأمة وفقراءها، ويتقوّم بها حكم خليفة الله في أرضه. همچنین این آیه برای مؤمنان، وضعیت یک سوم اموالشان را که حق دارند در مورد آن وصیت کنند، بیان می‌کند. این که باید به ثلث اموال یا قسمتی از آن، به خلیفه‌ی خداوند در زمین، در آن زمان وصیت کند. همان‌طور که از اهل بیت (ع) آمده است. خلیفه‌ی خداوند نیز حق دارد که این واجب را ساقط کند، همان‌طور که حق دارد خمس را ساقط کند؛ به این خاطر که اموالی است که مربوط به اوست و می‌تواند هر وقت که بخواهد آن را ساقط کند. این اموالی است که با استفاده از آن، امت و فقیران آن را سرپرستی می‌کند و با کمک آن، حکم خلیفه‌ی خداوند در زمین استوار می‌شود.

«عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ "الْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ" قَالَ: هُوَ شَيْءٌ جَعَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ قُلْتُ فَهَلْ لِدَلِّكَ حَدٌّ قَالَ نَعَمْ قَالَ قُلْتُ وَمَا هُوَ قَالَ أَدْنَى مَا يَكُونُ ثُلُثُ الثُّلُثِ»^(۲).

امام صادق (ع) در مورد سخن خداوند عزوجل «برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند. [این کار] حقی است بر پرهیزگاران». فرمود: (این چیزی است که خداوند

^۱. کافی، کلینی، ج ۷، ص ۱۰.

^۲. من لا يحضره الفقيه - الصدوق: ج ۴ ص ۲۳۵.

عزوجل برای صاحب امر قرار داده است). عرض کردم: (آیا این حدی دارد؟) فرمود: (بله) عرض کردم: (حد آن چیست؟) فرمود: (کمترین مقدارش، یک سوم از یک سوم است).^(۱)

«عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ "إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ" قَالَ: حَقٌّ جَعَلَهُ اللَّهُ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ قَالَ قُلْتُ لِدَلِيلِكَ حَدٌّ مَحْدُودٌ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ كَمْ قَالَ أَدْنَاهُ السُّدُسُ وَأَكْثَرُهُ الثُّلُثُ»^(۲).

عمار بن مروان گوید: از امام صادق (ع) در مورد سخن خداوند: «اگر خیری را بر جای گذارد، وصیت کند». پرسیدم. ایشان فرمود: (حقّی است که خداوند در اموال مردم و برای صاحب امر قرار داده است). عرض کردم: (آیا برای این، حد مشخص شده‌ای است؟) فرمود: (بله) عرض کردم: (چقدر؟) فرمود: (کمترین آن، یک ششم است و بیشترین آن، یک سوم است).^(۳)

«أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّيَّارِيُّ فِي كِتَابِ التَّنْزِيلِ وَالتَّحْرِيفِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى "إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ" قَالَ: قَالَ الصَّادِقُ (عليه السلام): وَهُوَ حَقٌّ فَرَضَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ مِنَ الثُّلُثِ قِيلَ لَهُ كَمْ هُوَ قَالَ أَدْنَاهُ ثُلُثُ الْمَالِ وَالْبَاقِي فِيمَا أَحَبَّ الْمَيِّتُ»^(۴).

احمد بن محمد سیاری در کتاب (تنزیل و تحریف) در مورد سخن خداوند متعال: «اگر خیری را بر جای گذارد، وصیت کند». گوید: امام صادق (ع) فرمود: (این حقّی است که خداوند عزوجل آن را از یک سوم، برای صاحب امر قرار داده است). پرسیدند: (مقدار آن چقدر است؟) فرمود: (کمترین آن، یک سوم مال است و بقیه‌ی آن در چیزی است که مرده دوست دارد).^(۵)

^۱. من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۲۳۵.

^۲. مستدرک الوسائل - المیزان النوری: ج ۱۴ ص ۱۴۳.

^۳. مستدرک الوسائل، میرزای نوری، ج ۱۴، ص ۱۴۳.

^۴. مستدرک الوسائل - المیزان النوری: ج ۱۴ ص ۱۴۳.

^۵. مستدرک الوسائل، میرزای نوری، ج ۱۴، ص ۱۴۳.

۲. مستدرک الوسائل، میرزای نوری، ج ۱۴، ص ۱۴۱.

بنابر این محمد رسول الله (ص) که پس از رفتن به‌سوی رفیق اعلی، خیر بسیاری را از خود به‌جای گذاشته است، که همان جایگاه خلافت خداوند در زمین است، صحیح نیست که وصیت نسبت به این مسئله را ترک کند. ایشان خلیفه‌ی خداوند است و خلیفه‌ی خداوند، راه رسیدن تکلیف به مردم است. پس چگونه ایشان، وصیت به جانشین خودش را ترک کند و مردم را در بی‌نظمی و اختلاف و دشمنی رها نماید؟!

و غیر صحیح قول بعض من یدعون العلم من الشيعة: إنّ ترك كتابة الوصية مطلقاً راجح؛ لأنّ من اعترضوا - أي عمر وجماعته - في رزية الخميس على كتابتها وقالوا يهجر أو غلبه الوجع لن يتورعوا بعد وفاة رسول الله عن الطعن بسلامة قواه العقلية عند كتابته للوصية كما فعلوا في رزية الخميس.

اما در مورد سخن برخی از شیعیان که مدعی علم هستند، که گفته‌اند: ترک نوشتن وصیت به طور مطلق، بهتر است؛ چرا که افرادی که در رزية الخميس نسبت به نوشتن آن، اعتراض کردند و گفتند که هذیان می‌گویند و بیماری بر ایشان چیره شده است، یعنی عمر و گروه او، پس از وفات رسول الله (ص) نیز نسبت به طعنه زدن در سلامت قوای عقلانی ایشان هنگام نوشتن وصیت ترسی ندارند، همان‌طور که در رزية الخميس این کار را انجام دادند.

وقولهم هذا غير صحيح؛ لأنّ هذا يمكن أن يحصل فيما لو كتبت الوصية وأبرزت وأظهرت لهؤلاء المعارضين، أما لو كتبت لعلّي وأشهد عليها من قبلها من الأصحاب دون إبرازها لهؤلاء المعارضين، فلن يكون هناك طعن بالرسول (صلى الله عليه وآله)، وفي نفس الوقت يحقق الغرض من كتابة الوصية؛ وهو أنّ تصل إلى الخلف من هذه الأمة وتنفي الضلال عن هذه الأمة إلى يوم القيامة.

سخن آن‌ها صحیح نیست؛ به این خاطر که این مسئله زمانی امکان داشت اتفاق بیفتد که وصیت نوشته شود و برای این اعتراض‌کنندگان آشکار شود و بیان گردد؛ اما اگر برای علی (ع) نوشته شود و از قبل افرادی را بر آن گواه قرار دهد، بدون اینکه آن را برای معترضین آشکار کند،

طعنه‌ای به رسول الله (ص) وارد نمی‌شود و در عین حال هدف از نوشتن وصیت نیز محقق می‌شود؛ اینکه به نسل‌های آینده این امت برسد و تا روز قیامت، امت را از گمراهی باز دارد.

نعم يجوز لمن يدعون الفقه أن يسوقوا الكلام السابق لتعليل عدم إصرار رسول الله (صلى الله عليه وآله) على كتابة الوصية في نفس الموقف، أي في حادثة الخميس لا مطلقاً. بله برای کسانی که ادعای فقه می‌کنند، جایز است که سخن پیشین را به عنوان دلیل اصرار نورزیدن رسول الله (ص) نسبت به نوشتن وصیت فقط در همان موقعیت، یعنی روز پنج‌شنبه بیان نمایند، نه به صورت مطلق.

وهذا أمر بدیهی، فهل من يشق عليه صيام يوم من شهر رمضان يعرض عن صيام هذا اليوم مطلقاً، أم يصومه في يوم آخر يمكنه صيامه فيه؟ وهل من لا يتمكن من أداء الصلاة في مكان لوجود النجاسة فيه يمتنع عن الصلاة، أم يصلّيها في مكان آخر؟ !!! این موضوع بدیهی است. آیا فردی که روزه گرفتن یک روز از ماه رمضان برایش دشوار است، به طور کلی از روزه گرفتن این روز معاف می‌شود یا در روز دیگری که روزه گرفتن در آن امکان‌پذیر است، روزه می‌گیرد؟ و آیا فردی که نمی‌تواند به خاطر وجود نجاست در مکانی نماز بخواند، از نماز خواندن دست برمی‌دارد یا در مکان دیگری نماز می‌خواند؟ !!

وكتاب رسول الله عند الاحتضار (الوصية) أمر عظيم أعظم من الصوم والصلاة، فرضه الله على الرسول بقوله تعالى: (كتب، وحقاً)، ووصفه رسول الله بأنه يعصم الأمة من الضلال إلى يوم القيامة، فكيف يتركه رسول الله (صلى الله عليه وآله) مطلقاً بمجرد أن يعترض عليه جماعة في يوم الخميس؟

نوشتار رسول الله (ص) هنگام فرا رسیدن وفات، یا همان وصیت، مسئله‌ای بزرگ است که از روزه و نماز بزرگ‌تر است و خداوند آن را با سخن خویش (كُتِبَ) و (حَقّاً) واجب کرده است و رسول الله (ص) آن را توصیف کرده است که امت را تا روز قیامت از گمراهی باز می‌دارد؛ پس

چگونه رسول الله (ص) آن را به طور کلی و به صرف اعتراض گروهی بر ایشان، در روز پنجشنبه رها می‌کند؟

في الحقيقة إنه أمر عظيم وخطير أن يُتهم رسول الله (صلى الله عليه وآله) بترك كتابة الوصية عند الاحتضار؛ حيث إنه يمثل اتهاماً للرسول بأنه ترك ما أمره الله به مع تمكنه من أدائه والقيام به. فالله يوجب كتابة الوصية على سيد وإمام المتقين محمد مرتين بآية واحدة بقوله: "كتب، حقاً على"، ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ [البقرة: ١٨٠]، ويأتي فلان أو فلان اليوم ليقول إنَّ محمداً ترك الوصية التي تشخص الثقلين، وهكذا بكل بساطة يتهم رسول الله بأنه يعصي الله، لأنَّ الوصية الوحيدة المروية لا توافق هواه، ولأنَّ فيها ذكر المهديين واسم أولهم.

در حقیقت این مسئله‌ی بزرگ و خطرناکی است که رسول الله (ص) را به ترک نوشتن وصیت در هنگام فرا رسیدن مرگ متهم نماید؛ از این جهت که این اتهام به رسول است که دستور خداوند را با وجود توانایی انجام دادن و عمل کردن به آن، رها کرده است. خداوند نوشتن وصیت را دو بار و با یک آیه بر سرور و امام پرهیزگاران، محمد (ص)، واجب کرده است. با این سخن که (كُتِبَ) و (حَقًّا). «بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر خیری را بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند. [این کار] حقی است بر پرهیزگاران»^(۱). در حالی که امروز فلان کس می‌آید و می‌گوید که حضرت محمد (ص)، وصیتی که ثقلین را مشخص می‌نماید، ترک نموده است. به این ترتیب به‌سادگی، رسول الله (ص) را متهم می‌کنند که از خداوند سرپیچی کرده است؛ به این علت که تنها وصیتی که روایت شده است، با هوای نفس‌شان موافقت ندارد و در آن، ذکر مهدیین و نام اولین آنان است.

هكذا فقط لأنها لا تعجبه يقول إنَّ رسول الله (صلى الله عليه وآله) لم يوص، هل هناك اتباع للهوى أبين من هذا؟!

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۸۰.

بنابر این تعجبی ندارد که بگویند رسول الله (ص) وصیت نکرده است. آیا در پیروی از هوای نفس، روشن تر از این وجود دارد؟!

والمصيبة إنّ بعضهم يدّعون أنهم يعلمون ما في وصية رسول الله التي لم يكتبها حسب زعمهم، وبأنها مجرد تأكيد لبيعة الغدير ولحديث الثقلين المجمل، ولهذا فهو (صلى الله عليه وآله) لم يهتم لكتابتها ولم يكتبها بعد حادثة الرزية بحسب زعمهم ولو للمساكين الذي يقبلونها كعمار وأبي ذر والمقداد، ولم يكتبها حتى لعلي لتصل لمن يقبلها بعده، لكي لا يضيع ويضل كل من في أصلاب الرجال وتعصم الأمة من الضلال.

مصیبت این است که برخی از آنان مدعی هستند که آن چه را که در وصیت رسول الله (ص) است، می دانند؛ وصیتی که بر اساس گمان آنان، آن را ننوشته است. و اینکه این وصیت، صرفاً تأکیدی برای بیعت غدیر و حدیث مجمل و خلاصه ی ثقلین است. به همین خاطر ایشان (ص) نسبت به نوشتن آن تلاشی نکرده و آن را بر اساس گمان آن ها، پس از اتفاق ناگوار پنجشنبه ننوشته است؛ حتی برای مسکینانی که آن را می پذیرند، مانند عمار و ابوذر و مقداد؛ حتی آن را برای علی (ع) ننوشته است تا آن را به افرادی که پس از او می پذیرند، برساند تا همه ی افرادی که در صلب های مردان هستند، از بین نروند و گمراه نشوند و امت از گمراهی در امان بماند.

ولا أدري من أين علموا أنّ الوصية مجرد تكرار أو تأكيد لحادثة الغدير أو غيرها من الحوادث والأقوال السابقة لرسول الله (صلى الله عليه وآله) كحديث الثقلين المجمل، مع أنه (صلى الله عليه وآله) نبي ورسول من الله والوحي مستمر له ورسالته لهداية الناس مستمرة حتى آخر لحظة من حياته، فهل أنّ الله أخبرهم مثلاً أنه لم يوحى لمحمد قبل احتضاره بيوم أو بشهر أو شهرين شيئاً جديداً وتفاصيل جديدة تخص أحد الثقلين وهو الأوصياء من بعده وأسماء وصفات بعضهم بما يضمن عدم ضلال الأمة إلى يوم القيامة، مع أنّ هذا الأمر موافق للحكمة، وإذا لم يكن قد أوحى الله لهؤلاء المدّعين شيئاً فلماذا الجزم بأنّ الوصية كانت مجرد تكرار لما سبق، ولهذا كان الأفضل ترك كتابتها بعد رزية الخميس بحسب زعمهم؟

نمی دانم از کجا دانستند که وصیت، صرفاً تکرار یا تأکیدی بر اتفاق غدیر یا بقیه ی اتفاقات و سخنان پیشین رسول الله (ص)، مانند حدیث مجمل و خلاصه ی ثقلین است؟ با این که ایشان،

پیامبر و فرستاده‌ای از سوی خداوند است و وحی برای ایشان ادامه‌دار است و رسالت ایشان برای هدایت مردم، حتی تا آخرین لحظه‌ی زندگی‌اش ادامه داشته است. آیا خداوند مثلاً به آنان خبر داده است که به محمد (ص)، قبل از فرا رسیدن وفاتش به مدت یک روز یا یک ماه یا دو ماه مورد جدیدی در مورد یکی از ثقلین با جزئیات جدید وحی نکرده است؟ به‌خصوص در مورد اوصیای بعد از ایشان و نام و ویژگی‌های برخی از آنان که باعث گمراه نشدن امت تا روز قیامت می‌شود؛ با وجود اینکه این موضوع با حکمت موافقت دارد. اگر خداوند به این مدعیان، چیزی وحی نکرده است، پس چرا یقین دارند که وصیت مورد نظر پیامبر (ص)، فقط تکرار موارد پیشین بوده است؟ و به همین دلیل بهتر است که بر اساس گمان آنان، پس از اتفاق ناگوار پنج‌شنبه، نوشتن وصیت ترک شود؟

وعلة الوصية عند الاحتضار لخلیفة الله والحكمة منها؛ لأنّ الوحي والتبليغ مستمر لخلیفة الله في أرضه حتى آخر لحظة من حياته، فوصيته قد تكون بآخر ما يوحى له فيما يخص أمر خليفة أو خلفاء الله من بعده أو أوصيائه، ولهذا قال الحكيم المطلق سبحانه: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ...﴾، ولم يقل كتب عليكم الوصية فحسب. ولهذا بيّن الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) فيما سمي برزیه الخميس بأنّ وصيته عند الموت هي العاصم من الضلال لا غير؛ لأنها في تشخيص الثقلين (المُخْلَفُ العاصم من الضلال) بالاسم والصفة الذي لا يمكن معه حصول الضلال لمن التزم بهذه الوصية إلى يوم القيامة.

علت وصیت هنگام فرا رسیدن مرگ خلیفه‌ی خداوند و حکمت آن، این است که وحی و تبلیغ برای خلیفه‌ی خداوند در زمین حتی تا آخرین لحظه‌ی زندگی نیز ادامه دارد. وصیت او شاید در آخرین وحی به او در مورد موضوع خلیفه یا خلفای خداوند پس از او یا اوصیایش باشد؛ به همین خاطر خداوند حکیم مطلق، سبحانه، می‌فرماید: «بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر خیری را بر جای گذارد، وصیت کند». و فقط نفرمود: کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْوَصِيَّةُ (وصیت بر شما مقرر شده است) به همین خاطر، محمد رسول الله (ص) در اتفاقی که (رزیه‌ی الخميس) (اتفاق ناگوار پنج‌شنبه) نامیده می‌شود، بیان کرده است که وصیت ایشان در هنگام

مرگ، بازدارنده از گمراهی است؛ به این خاطر که مشخص کننده ی ثقلین با نام و ویژگی آنان است، که فردی که به این وصیت تا روز قیامت ملتزم باشد، امکان به وجود آمدن گمراهی برای او وجود ندارد.

وهنا أعيد للتنبيه ولفت الانتباه إلى إنّ قول الرسول في يوم الرزية - كما سماه ابن عباس - : (ائتوني بكتاب أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده أبداً) معناه أنّ ما سبق من التبليغ الذي جاء به الرسول - بما فيه القرآن وعلي (عليه السلام) الذي بلغ بوصايته مرات عديدة بل والحسن والحسين (عليهما السلام) الذين شخّصا بحديث الكساء وغيره - لا يعصم الأمة من الضلال إلى يوم القيامة، بل الذي يعصم الأمة من الضلال هو هذا التشخيص الدقيق للثقلين الذي أوحى لرسول الله (صلى الله عليه وآله) وأمره الله بتبليغه للناس بوصيته المباركة عند الاحتضار وفي ختام حياته ورسالته المباركة.

در نهایت، توجه و دقت را به این نکته جلب می کنم که در روز پنجشنبه ناگوار، آن گونه که ابن عباس آن را نامید، سخن رسول الله (ص) که فرمود: (برای من کاغذ و دواتی بیاورید تا برایتان نوشتاری بنویسم که پس از آن هرگز گمراه نشوید). به این معناست که تبلیغی که رسول الله (ص) آورده است، که قرآن و علی (ع) در آن است و بارها به وصی بودن او اشاره کرده است و حسن (ع) و حسین (ع) که با حدیث کساء و غیر آن مشخص شدند، امت را تا روز قیامت از گمراهی باز نمی دارد؛ بلکه تنها عاملی که امت را از گمراهی باز می دارد، این مشخص کردن دقیق، نسبت به ثقلین است که به رسول الله (ص) وحی شده است؛ و خداوند به ایشان دستور داده است که با وصیت مبارکشان هنگام فرا رسیدن وفات، در پایان زندگی و رسالت مبارکشان، آن را به مردم برساند.

في الختام:

در پایان:

لدينا آية توجب كتابة الوصية عند الاحتضار وبكلمتين دالتين على الوجوب: (كتب، وحقاً على)، قال تعالى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ [البقرة: ۱۸۰]، فمن ينكر كتابة الوصية يتهم الرسول بالمعصية.

ما آیه‌ای از قرآن داریم که نوشتن وصیت را هنگام فرا رسیدن مرگ و با دو کلمه دلالت‌کننده بر وجوب، واجب می‌سازد: (كُتِبَ) و (حَقًّا). خداوند متعال فرمود: «بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر خیری را بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند. [این کار] حقی است بر پرهیزگاران»^(۱). هرکس نوشتن وصیت را انکار کند، رسول‌الله (ص) را به معصیت متهم کرده است.

ولدينا روايات تدل على كتابة الوصية أو همَّ الرسول بكتابة الوصية عند الاحتضار كرزية الخميس المروية في البخاري وما رواه سليم بن قيس في كتابه. ما همچنین روایاتی داریم که بر نوشتن وصیت، یا بر تلاش رسول‌الله (ص) نسبت به نوشتن وصیت هنگام فرا رسیدن مرگ، دلالت می‌کند؛ مانند رزیه‌ی خمیس که در بخاری روایت شده است و آنچه سلیم بن قیس در کتابش روایت کرده است.

ولدينا روايات موافقة لمحتوى الوصية وهي روايات المهديين الاثني عشر، ويمكن الرجوع إلى مصادرها عند الشيعة والسنة. وأيضاً ما رواه الطوسي عنهم (عليهم السلام) في أنَّ اسم المهدي (أحمد وعبد الله والمهدي)، وما رواه السنة من أنَّ اسم المهدي يواطئ اسم النبي أي أحمد كما ورد في الوصية.

ما روایاتی نیز داریم که موافق محتوای وصیت است و آن روایات مهدیین دوازده‌گانه است. و می‌توان به منابع آن نزد شیعیان و اهل سنت رجوع کرد. همچنین روایتی که طوسی از ایشان (ع) آورده است که نام مهدی (احمد، عبدالله و مهدی) می‌باشد. و آنچه از اهل سنت روایت شده است که نام مهدی شبیه نام پیامبر (ص) است، یعنی احمد، همان‌طور که در وصیت آمده است.

^۱. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۳۰.

ولدينا نص الوصية المكتوبة عند الاحتضار وهي مروية في غيبة الطوسي، ولا يوجد لدينا معارض لنص الوصية.

ما همچنين متن وصيت نوشته شده هنگام فرا رسيدن وفات پيامبر (ص) را داريم، كه در غيبت طوسي روايت شده است و نزد ما معارض و مخالفتي با متن وصيت وجود ندارد.

وكل إشكال أتوا به لرد الوصية تم رده وبيان بطلانه بصورة واضحة وجليّة. همچنين هر اشكالي را كه براي رد وصيت آوردند، به طور كامل پاسخ داده شده است و باطل بودن آن به شكل روشن و واضح بيان شده است.

فكيف يمكن - بعد كل هذا - لعاقل أن يرد الوصية، وكيف لمن يخاف الآخرة أن يرد الوصية، وكيف لمن يتقي الله أن يرد الوصية؟!!!
پس چگونه پس از اين همه، براي شخص عاقل امكان پذير است كه وصيت را رد كند؟ چگونه براي فردي كه از آخرت مي ترسد، ممكن است كه وصيت را رد كند؟ و براي فردي كه از خداوند مي ترسد، ممكن است كه وصيت را رد كند؟!!!

الخلاصة:

خلاصه:

خلافة الله في أرضه مستمرة بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) كما دل العقل والنقل.

خلافت خداوند در زمين پس از محمد رسول الله (ص)، همان طور كه عقل و نقل بيان مي كند، ادامه دارد.

نص رسول الله (صلى الله عليه وآله) على علي (عليه السلام) وعلى أئمة أهل البيت.

رسول الله (ص) بر علی (ع) و بر امامان اهل بیت (ع) نص و تصریح کرده است.

ادعی خلفاء الرسول (صلی الله علیه وآله) أنّ الوصیة فیهم، ولم یدعِ الوصیة - الكتاب العاصم من الضلال - غیرهم إلى أن تم ادعاؤهم وتحقق الغرض من الوصیة فیهم.

خلفای رسول الله (ص) ادعا کردند که وصیت در مورد آنان است و وصیت، نوشتار بازدارنده از گمراهی را فردی جز آنان ادعا نکرد، تا اینکه ادعای آنان به طور کامل انجام شد و هدف از وصیت در مورد آنان تحقق یافت.

وهذا یکفی لإثبات حقهم وبطلان من خالفهم.

این برای اثبات حق آن‌ها و بطلان افراد مخالف آنان کافی است.

أضف: أنه قد ظهر منهم العلم فیما یحتاجه الناس مما یرتجد فی أمور دینهم.

اضافه می‌کنم که علم در آن‌چه مردم به آن نیازمند هستند و در مسائل دینی مردم به وجود می‌آید، از آن‌ها آشکار شده است.

كما أنهم دعوا لحاکمیت الله فی أرضه.

همان‌طور که ایشان به حاکمیت خداوند در زمین دعوت کردند.

وهكذا تمت أركان إثبات خلافتهم، ولم یبقَ عذر لمن خالفهم وأعرض عنهم إلا الجهل أو العناد والتعسف.

این‌چنین است که ستون‌های اثبات خلافت آن‌ها کامل شده است و عذر و بهانه‌ای برای افراد مخالف آنان و روی‌گردانان از آنان باقی نمانده است، مگر نادانی یا دشمنی و به بیراهه رفتن.

الأصل الثالث

اصل سوم:

الرسالة:

رسالت

الغرض من الخلق هو العبادة والمعرفة، ولتحقق هذا الغرض لابد من العلم ومعرفة إرادة الخالق أو الرسالة، فبها يعرف المكلفون فيتحقق الغرض من الخلق، ومن دونها لن تزيد سرعة السير صاحبها إلا بعداً عن الهدف.

هدف از آفرینش، بندگی و شناخت است و برای محقق شدن این هدف، باید دانش و شناخت نسبت به خواست آفریننده یا رسالت حاصل شود؛ به این ترتیب افراد مکلف، به شناخت می‌رسند و هدف از آفرینش محقق می‌شود. در غیر این صورت سرعت حرکت فرد فقط موجب دورتر شدن از هدف می‌گردد.

والرسالة تتضمن العقيدة والتشريع، وهذا الكتاب مخصص للعقائد، ولهذا سنقتصر على الكلام في جانب الرسالة المختص بالعقيدة، وفقط سنمر مروراً سريعاً على التشريع. رسالت نیز شامل عقیده و تشريع است. این کتاب مربوط به عقاید است؛ به همین دلیل تنها به بخش عقیده در رسالت بسنده می‌کنیم و به طور مختصر به بخش تشريع می‌پردازیم.

التشريع:

تشريع

تفاصيل التشريع ممكن أن تتغير في مسيرة الدين الإلهي دائماً، سواء في تعاقب الرسل أو حتى خلال مبعث رسول واحد مثل محمد (صلى الله عليه وآله)، فخلال المسيرة الرسالية للرسول محمد (صلى الله عليه وآله) حصل نسخ لأحكام أقرها هو (صلى الله عليه وآله) أول مبعثه، مثل عدة المرأة المتوفى عنها زوجها كما هو ثابت في القرآن:

همیشه این امکان وجود دارد که در طول مسیر دین الهی، جزئیات تشریع تغییر یابد. چه در فرستاده‌های پی‌درپی باشد یا حتی در هنگام برانگیخته شدن یک فرستاده، مانند محمد (ص). در خلال مسیر رسالت محمد رسول الله (ص) برای احکامی که ایشان (ص) در آغاز بعثت تأیید نموده بود، نسخ به وجود آمد؛ مانند عده‌ی زنی که همسرش از دنیا رفته است. همان‌طور که در قرآن آمده است:

فَقَدْ قَالَ تَعَالَى: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً وَصِيَّةً لَّأَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعاً إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ [البقرة: ۲۴۰].

همچنین خداوند متعال فرمود: «و کسانی از شما که مرگ‌شان فرا می‌رسد و همسرانی بر جای می‌گذارند، [باید] برای همسران خویش وصیت کنند که آنان را تا يك سال بهره‌مند سازند و [از خانه‌ی شوهر] بیرون نکنند. پس اگر بیرون بروند، در آنچه آنان به طور پسندیده درباره‌ی خود انجام دهند، گناهی بر شما نیست و خداوند توانا و حکیم است»^(۱).

وأيضاً قَالَ تَعَالَى: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ [البقرة: ۲۳۴].

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۲۴۰.

«و کسانی از شما که می‌میرند و همسرانی بر جای می‌گذارند، [همسران] چهار ماه و ده روز انتظار می‌برند. پس هرگاه عده‌ی خود را به پایان رسانند، در آن‌چه آنان به نحو پسندیده درباره‌ی خود انجام دهند، گناهی بر شما نیست و خداوند به آن‌چه انجام می‌دهید آگاه است»^(۱).

وقد بين القرآن مسألة تبدل التشريع بوضوح آيات؛ منها قوله تعالى: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾ [الشورى: ۱۳].

قرآن موضوع تغییر تشریع را به روشنی در بعضی آیات بیان نموده است. از جمله: «از [احکام] دین آن‌چه را که به نوح درباره‌ی آن سفارش نمود، برای شما تشریع کرد و آن‌چه را به تو وحی کردیم و آن‌چه را که درباره‌ی آن به ابراهیم و موسی و عیسی سفارش نمودیم که دین را برپا دارید و در آن تفرقه‌اندازی نکنید. بر مشرکان آن‌چه که ایشان را به‌سوی آن فرا می‌خوانی گران می‌آید خدا هر که را بخواهد، به‌سوی خود برمی‌گزیند و هر کس را که از در توبه درآید به‌سوی خود راه می‌نماید»^(۲).

أو حتى يمكن أن تكون هناك تشريعات بعض أهدافها تمحيص الناس وإفراز سفيهمم عمن يطلب الحق منهم، ففي حين أن قبلة الأحناف في مكة هي الكعبة كانت قبلة الرسول وصلاته إلى بيت المقدس حيث قبلة اليهود، ولما ذهب للمدينة حيث اليهود وقبلتهم بيت المقدس نجد أن الله جعل قبلته الكعبة، ولو كانت في مكة قبلته الكعبة لكان الإيمان أهون على الأحناف. فأكد أن اتخاذ محمد (صلى الله عليه وآله) قبلة اليهود كان أمراً ثقیلاً على الأحناف في مكة؛ لأن قبلتهم هي الكعبة، وأيضاً اتخاذ محمد (صلى الله عليه وآله) الكعبة كقبلة أمر ثقیل على النصارى واليهود في المدينة؛ حيث إن قبلتهم بيت المقدس.

حتی این امکان وجود دارد که تشریع‌هایی باشد که برخی از اهداف آن، پاک نمودن مردم و جدا کردن افراد بی‌خرد از افرادی باشد که طالب حق باشند. در حالی که قبله احناف در مکه همان

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۲۳۴.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی شورا، آیه‌ی ۱۳.

کعبه بود، قبله‌ی رسول الله (ص) و نماز ایشان به‌سوی بیت المقدس و به‌سوی قبله‌ی یهود بود. همچنین زمانی که به مدینه رفت و قبله‌ی یهود و قبله‌ی ایشان به‌سوی بیت المقدس بود، می‌بینیم که خداوند قبله‌ی ایشان را کعبه قرار داد. اگر قبله‌ی ایشان در مکه، کعبه بود، ایمان برای احناف آسان‌تر می‌بود. قطعاً قرار دادن قبله‌ی یهود توسط محمد (ص) در مکه برای احناف موضوع سنگینی بود؛ چرا که قبله‌ی آنان همان کعبه بود. همچنین قرار دادن کعبه به عنوان قبله، توسط محمد (ص) در مدینه، موضوع سنگینی برای نصارا و یهود بود؛ چرا که قبله‌ی آنان بیت المقدس بود.

قال الله تعالى: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعَ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ۱۴۳].

خداوند متعال فرمود: «و این‌گونه شما را امتی میانه قرار دادیم، تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد و قبله‌ای را که [چندی] بر آن بودی، مقرر نکردیم جز برای آنکه کسی را که از پیامبر پیروی می‌کند، از آن کس که از عقیده‌ی خود برمی‌گردد، باز شناسیم. هرچند [این کار] جز بر کسانی که خدا هدایت [شان] کرده سخت گران بود و خدا بر آن نبود که ایمان شما را ضایع گرداند. زیرا خدا [نسبت] به مردم دلسوز و مهربان است»^(۱).

قال الله تعالى: ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾ [البقرة: ۱۴۴].

خداوند متعال فرمود: «ما [به هر سو] گردانیدن رویت در آسمان را نیک می‌بینیم. پس [باش تا] تو را به قبله‌ای که به آن خشنود شوی، برگردانیم. پس روی خود را به‌سوی مسجدالحرام کن و هر

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۴۳.

جا بودید روی خود را به‌سوی آن بگردانید. در حقیقت، اهل کتاب نیک می‌دانند که این [تغییر قبله] از جانب پروردگارشان [به‌جا و] درست است و خدا از آن‌چه می‌کند، غافل نیست»^(۱).

قال الله تعالى: ﴿وَلَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لِّمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ [البقرة: ۱۴۵].

خداوند متعال فرمود: «و اگر هرگونه معجزه‌ای برای اهل کتاب بیاوری، [باز] قبله‌ی تو را پیروی نمی‌کنند و تو [نیز] پیرو قبله آنان نیستی و خود آنان پیرو قبله‌ی یکدیگر نیستند و پس از علمی که تو را [حاصل] آمده است، اگر از هوس‌های ایشان پیروی کنی، در آن صورت جداً از ستمکاران خواهی بود»^(۲).

إذن، فالتشريع الإلهي قابل للنسخ والتغير والتبدل، وهناك أسباب كثيرة قد تؤدي إلى النسخ والتغيير؛ منها الظروف المحيطة بالمجتمع الإنساني في هذه الأرض. بنابراین تشریع الهی قابلیت نسخ و تغییر و تبدیل را دارد. دلایل بسیاری وجود دارد که باعث نسخ و تغییر می‌شود؛ از جمله شرایطی که جامعه‌ی انسانی در این زمین را در برگرفته است.

أيضاً: التشريع بعضه مخوّل للرسول، فما يشرعه الرسول ضمن حدود ما خوله الله سبحانه وتعالى يرضاه الله سبحانه وتعالى، قال تعالى: ﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالاً لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ [آل عمران: ۹۳]، فواضح من الآيات أنَّ هناك أموراً حرّمها نبي الله يعقوب (عليه السلام).

همچنین قسمت‌هایی از تشریع، به فرستادگان سپرده شده است. آن‌چه که رسول با رعایت حدودی که خداوند سبحان و متعال تعیین کرده است، تشریع می‌کند، مورد رضایت خداوند سبحان و متعال می‌باشد. خداوند متعال فرمود: «همه‌ی خوراکی‌ها بر فرزندان اسرائیل حلال بود جز

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۴۴.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۴۵.

آن‌چه پیش از نزول تورات، اسرائیل [= یعقوب] بر خویشان حرام ساخته بود. بگو اگر [جز این است و] راست می‌گویید تورات را بیاورید و آن را بخوانید»^(۱). از این آیه روشن است که مواردی وجود دارد که پیامبر خدا، یعقوب (ع) آن‌ها را حرام نموده بود.

ولا يحق لأحد غير الله ومن خوله من رسله أن يشرع، فالدين لله وهو سبحانه يتكفل دینه، ولا يحق لأحد التصدي للتشريع في دين الله تبرعاً وتطفلاً، وقد ناقشت هذا الأمر فيما تقدم في مبحث آية إكمال الدين.

فردی غیر از خداوند و فرستادگانی که تشریع را به آنان سپرده است، جایز نیست که تشریع نماید. دین برای خداوند است و او سبحانه، دینش را بر عهده گرفته است. پس هیچ فردی حق بر عهده گرفتن تشریع در دین خداوند، به صورت داوطلبانه و کودکانه را ندارد. این موضوع را در بحث آیه‌ی إكمال دین مورد بحث قرار دادم.

هل الحسن والقبح عقليان؟ آیا حُسن و قُبْح، عقلی است؟

والمقصود بالعقل هو القوة المفكرة المودعة في كل إنسان، الموجودة عند الصالح والطالح والمؤمن والكافر.

منظور از عقل، همان نیروی تفکری است که در هر انسانی قرار داده شده است و نزد فرد شایسته و بد، مؤمن و کافر وجود دارد.

العقل ميزان، وبالتالي فهو يحتاج إلى وزن أو معيار قياسي ليقايس به بقية الأشياء ويميز حسنهما وقبحهما، فإن توفر المعيار القياسي للعقل في أمر ما، تمكن العقل أن يميز فيه الحق من الباطل والحسن من القبيح، وإن لم يتوفر المعيار القياسي لم يتمكن العقل من تمييز الحسن

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی آل عمران، آیه‌ی ۹۳.

من القبیح والحق من الباطل، ولهذا يقع الخطأ فی تمییز الحق والباطل من الناس فی کثیر من الأحيان.

عقل، میزان و ابزار سنجش است و در نتیجه نیازمند وزنه یا معیاری است که بقیه‌ی چیزها با آن سنجیده شود و خوب و بد متمایز شوند. اگر معیار سنجش آماده نبود، عقل توانایی تمایز حسن از قبیح و حق از باطل را ندارد. به همین خاطر در تمایز بین حق از باطل، توسط مردم در بسیاری از اوقات اشتباه به وجود می‌آید.

فالذین لا یمیزون الحسن من القبح أو الحق من الباطل لذهبهم أحد الأسباب التالية:
افرادی که حسن را از قبیح یا حق را از باطل تمایز نمی‌دهند، دارای یکی از مشکلات زیر هستند:

فهم إما فاقدون للمیزان، وهؤلاء هم المجانین والمختلون عقلياً، وهؤلاء معذورون.
یا اینکه آنان میزان یا ترازو را در اختیار ندارند که دیوانگان و افرادی هستند که از جهت عقلی، دچار اختلال شده‌اند.

أو أنهم فاقدون للمعايير القياسية، وهؤلاء هم الذين لا يهتمون لتحصيل الحق ومعرفة المعايير القياسية المتاحة لتمييز الحق من الباطل، أو أنهم يطلبون الحق بجهل وضعف ادراك أو بسفاهة، أي أنهم يطلبونه بألسنتهم دون تعلم وبحث دقيق وحقيقي لمعرفة المعايير القياسية للمقايضة لمعرفة الحق من الباطل، ومن هؤلاء فئة الضالين.

یا آنانی که ملاک‌های سنجش را دارا نیستند. آنان افرادی هستند که برای به دست آوردن حق و شناخت ملاک‌های سنجش، که برای تمایز حق از باطل قابل دسترسی است، اهتمام نمی‌ورزند یا حق را با نادانی و ضعف ادراک یا با بی‌خردی طلب می‌کنند. یعنی حق را با زبان‌هایشان طلب می‌کنند؛ بدون آن که به دنبال یادگیری و جستجوی دقیق و حقیقی برای شناخت ملاک‌های سنجش، برای سنجیدن و شناخت حق از باطل بروند. از جمله‌ی این افراد، گروه گمراهان (ضالین) هستند.

أو أنهم يمتلكون الميزان ويعرفون المعايير القياسية أو مطلعون عليها، ولكنهم رغم هذا يتجنبون المقايسة لمعرفة الحق من الباطل والحسن من القبح طلباً للبقاء في الباطل الذي هم عليه ونصرة له، ومن هؤلاء فئة المغضوب عليهم.

یا آنانی که دارای میزان یا ترازو هستند و ملاک‌های سنجش را نیز می‌دانند و به آن آگاهی دارند؛ ولی با این حال، از سنجش برای شناخت حق از باطل و حسن از قبیح دوری می‌کنند؛ چرا که می‌خواهند در باطلی که در آن هستند، برای یاری دادن آن بمانند. از جمله‌ی این افراد، گروه المغضوب علیهم هستند.

ولا يمكن لأحد أن يدّعي - فضلاً عن ادعاء هذا لكل الناس - أنه يمتلك كل المعايير القياسية؛ لأنّ هذا معناه أنه يعرف حقائق كل الأشياء ومآلها وما يحيط بها وبكل أحوالها، وهذا ما لا يمكن أن يكون لغير الله سبحانه وتعالى.

ممکن نیست کسی بتواند مدعی شود که همه‌ی ملاک‌های سنجش را داراست - چه برسد به اینکه مدعی شویم همه‌ی مردم چنین هستند - چرا که در اختیار داشتن همه‌ی ملاک‌های سنجش به این معناست که فرد حقایق همه‌ی اشیاء و عاقبت آن و چیزهایی که آن را در برگرفته است، در همه‌ی حالات می‌داند و امکان ندارد کسی جز خداوند سبحان و متعال بتواند این احاطه را داشته باشد.

إذن، معرفة حسن وقبح الأشياء كلها بشكل مطلق لا يمكن أن يكون عقلياً، بلى العقل كما بينت متى توفرت له الأوزان القياسية تمكن من التمييز.

بنابراین امکان ندارد که شناخت حسن و قبیح بودن همه‌چیز به صورت مطلق، عقلی باشد. بلکه همان‌طور که بیان نمودم، تا جایی که وزنه‌ها و معیارهای سنجش در اختیار عقل باشد، عقل توانایی تمایز دارد.

ولهذا فالقول بأنّ العقل مشرع قول باطل؛ لأنه يساوي القول بتعدد اللاهوت المطلق سبحانه وتعالى عما يصفون.

به همین خاطر، این سخن که عقل می تواند تشریع کننده باشد، سخن باطلی است؛ چرا که در این صورت با قائل بودن تعدد لاهوت مطلق همسان خواهد بود. خداوند از آن چه توصیف می کنند، مُنَزَّه و بالاتر است.

العقيدة الإلهية منذ آدم إلى قيام الساعة:

عقیده‌ی الهی از آدم تا برپا شدن ساعت

العقائد الإلهية لا يمكن أن تتغير أو تتبدل؛ لأنّ دين الله واحد نزل من واحد سبحانه. نعم، بعض المصاديق يمكن أن تتبدل، وبيان العقيدة وتوضيحها يمكن أن يكون أغزر وأعمق، والمعرفة المترتبة على العقيدة والعمل بها يمكن أن تكون أعظم تبعاً لوجود القابل، أما العقيدة فلا تتبدل ولا تتغير، قال تعالى: ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾ [الأنبياء: ۹۲]، وقال تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاً إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ [المؤمنون: ۵۱]. ﴿وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ﴾ [المؤمنون: ۵۲].

این امکان وجود ندارد که عقاید الهی تغییر و تحول پیدا کند؛ چرا که دین خداوند یکی است و از سوی یک خدای سبحان، فرستاده شده است. اما امکان دارد که برخی از مصادیق تغییر کنند یا بیان عقیده و توضیح آن، بیشتر و عمیق تر شود و یا شناختی که بر یک عقیده بنا نهاده شده است و عمل بر مبنای آن به دنبال وجود فرد قبول کننده‌ی آن، بزرگ تر شود. اما عقیده‌ی حق، تغییر و تحول نمی یابد. خداوند متعال فرمود: «این است امت شما که امتی یگانه است و منم پروردگار شما، پس مرا بندگی کنید»^(۱). خداوند متعال فرمود: «ای فرستادگان، از چیزهای پاکیزه بخورید و

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی انبیاء، آیه‌ی ۹۲.

کار شایسته کنید که من به آن چه انجام می‌دهید دانایم؛ و این است امت شما که امتی یگانه است و منم پروردگار شما، پس از من پروا دارید»^(۱).

فالرسل کلهم أمة واحدة ودينهم واحد وعقائدهم واحدة، فهم خير من سلم لله سبحانه، ودينهم هو التسليم لله أو الإسلام، ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ [آل عمران: ۱۹]، ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْا اللَّهَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ [المائدة: ۴۴]، ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾ [النساء: ۱۲۵]، ولتتحقق النجاة فلا بد من الاقتداء بهم والتسليم لهم ولما جاءوا به من عند ربهم من عقائد، وهي الحق المبين وما سواها زخرف باطل.

همه‌ی فرستادگان امت یکتا هستند و عقاید ایشان یکی است. آنان بهترین افرادی هستند که تسلیم خداوند سبحان شدند. و دین ایشان تسلیم برای خداوند یا همان اسلام است: «در حقیقت، دین نزد خدا همان اسلام است و کسانی که کتاب [آسمانی] به آنان داده شده است، با یکدیگر به اختلاف نپرداختند مگر پس از آن که علم برای آنان [حاصل] آمد؛ آن هم به سابقه‌ی حسدی که میان آنان وجود داشت و هر کس به آیات خدا کفر ورزد پس [بداند] که خدا زودشمار است»^(۲). «ما تورات را که در آن رهنمود و روشنایی بود نازل کردیم. پیامبرانی که تسلیم [فرمان خدا] بودند، به‌موجب آن برای یهود داوری می‌کردند و [همچنین] الهیون و دانشمندان به سبب آن چه از کتاب خدا به آنان سپرده شده بود و بر آن گواه بودند. پس از مردم نترسید و از من بترسید و آیات مرا به بهای ناچیزی بفروشید و کسانی که به‌موجب آن چه خدا نازل کرده است، داوری نکرده‌اند، آنان خود کافران‌اند»^(۳). «و دین چه کسی بهتر است از آن کس که خود را تسلیم خدا کرده و نیکوکار

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی مؤمنون، آیات ۵۱ و ۵۲.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی آل عمران، آیه‌ی ۱۹.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی مائده، آیه‌ی ۴۴.

است و از آيين ابراهيم حق گرا پيروي نموده است و خدا ابراهيم را دوست خود گرفت»^(۱). براي محقق شدن نجات، بايد به آنان اقتدا نمود و تسليم ايشان بود. عقايدی که آنان از سوی پروردگارشان آوردند، حق آشکار است و غير از آن، باطل است.

فدين الرسل، والدين عند الله سبحانه هو التسليم لله، قال تعالى:
دين فرستادگان و دين نزد خداوند سبحان، همان تسليم براي خداوند است. خداوند متعال فرمود:

﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ [البقرة: ۱۳۰].

«و چه کسی جز آن که به سبک مغزی گرايد، از آيين ابراهيم روی برمی تابد؟ و ما او را در اين دنيا برگزيديم و البته در آخرت [نيز] از شايستگان خواهد بود.

﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [البقرة: ۱۳۱].
هنگامي که پروردگارش به او فرمود: تسليم شو، گفت: به پروردگار جهانيان تسليم شدم.

﴿وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ [البقرة: ۱۳۲].

و ابراهيم و يعقوب پسران خود را به همان [آيين] سفارش کردند؛ [و هر دو در وصيت شان چنين گفتند:] اي پسران من، خداوند براي شما اين دين را برگزيد. پس البته نبايد جز مسلمان بميريد»^(۲).

فدين إبراهيم هو الحق وما سواه سفه ﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ﴾.

^۱. قرآن كريم، سوره نساء، آيه ۱۲۵.

^۲. قرآن كريم، سوره بقره، آيات ۱۳۰ تا ۱۳۲.

دین ابراهیم حق است و به غیر از آن، سبک مغزی و بی‌خردی است: «و چه کسی جز آن که به سبک مغزی گراید، از آیین ابراهیم روی برمی‌تابد؟».

ودین ابراهیم هو التسليم لله فهو الإسلام لا غير ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾.

دین ابراهیم همان تسلیم برای خداوند است و آن فقط اسلام است. «هنگامی که پروردگارش به او فرمود: تسلیم شو، گفت: به پروردگار جهانیان تسلیم شدم».

فمن سَلَّمَ لله فهو مسلم ودينه الإسلام، سواء كان قد تبع إبراهيم (عليه السلام) في زمانه أو موسى (عليه السلام) في زمانه أو عيسى (عليه السلام) زمانه ^(۱)، قال تعالى: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْتَغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ ﴿قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ [آل عمران: ۸۳ - ۸۵].

هر کس تسلیم خداوند باشد، مسلمان است و دینش اسلام است. خواه از ابراهیم (ع)، در زمان او دنباله‌روی کند، خواه از موسی (ع) یا از عیسی (ع) در زمان خودشان پیروی کند. خداوند متعال فرمود: «آیا جز دین خدا را می‌جویند با آن که هر کس در آسمان‌ها و زمین است خواه‌ناخواه سر به فرمان او نهاده است و به‌سوی او بازگردانده می‌شوید. بگو به خدا و آنچه بر ما نازل شده است و آنچه بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و فرزندان نازل گردیده است و آنچه به موسی و عیسی و انبیای [دیگر] از جانب پروردگارشان داده شده است، گرویدیم و میان هیچ‌یک از آنان فرق

۱. التسليم متعلق بالإخلاص، فكلما كان إخلاص الإنسان أعظم كان تسليمه لله كذلك، ولهذا فمن المناسب أن يسمى دين الله سبحانه وتعالى في كل زمان بالإسلام وليس غير، ولكن كانت مشيئة الله أن لا يحمل هذا الاسم إلا محمد (صلى الله عليه وآله) ليكون إشارة واضحة إلى تسليمه الأعظم من كل الخلق.

نمی‌گذاریم و ما او را فرمان برداریم. و هر که جز اسلام دینی [دیگر] جوید، هرگز از وی پذیرفته نشود و وی در آخرت از زیان کاران است»^(۱).

أما رجوع الدين أو أصوله العقائدية إلى التسليم؛ فلأننا نقول إنَّ هناك خالقاً مطلقاً خلق خلقاً محدودين، ثم أرسلهم في الظلمة، ثم دعاهم إليه إلى النور، فمن سلّم لخالقه وأجاب ورجع إلى النور نجا، ومن تمرد فقد هلك حيث هو في الظلام، ولكن ولرحمته سبحانه أرسل من الناجين من يدعون الهالكين في الظلام إلى النور قبل انقضاء الوقت ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾.

اما بازگشت دین یا ریشه‌ی عقیدتی آن، به تسلیم، به این خاطر است که می‌گوییم آفریننده‌ی مطلق وجود دارد که مخلوقات محدودی را آفریده است. سپس آنان را به‌سوی ظلمت و تاریکی فرستاده است. سپس آنان را به‌سوی خودش، به‌سوی نور، دعوت کرده است. هر کس تسلیم آفریننده‌اش باشد و پاسخ دهد و به‌سوی نور بازگردد، نجات و رهایی می‌یابد و هر کس سرپیچی کند، هلاک می‌شود؛ چون در تاریکی و ظلمت است؛ ولی خداوند به خاطر مهربانی‌اش، از میان نجات‌یافتگان افرادی را می‌فرستد که هلاک‌شدگان در تاریکی‌ها را پیش از اتمام وقت، به‌سوی نور دعوت می‌کنند. «و اگر از سوی پروردگارت فرمانی مقرر نشده بود ...».

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [النور: ۲۱].

«و اگر فضل خدا و رحمتش بر شما نبود، هرگز هیچ‌کس از شما پاک نمی‌شد؛ ولی [این] خداست که هر کس را بخواهد پاک می‌گرداند و خدا [است که] شنوای دانا است»^(۲).

﴿وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِّي بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ [يونس: ۱۹].

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی آل عمران، آیات ۸۳ تا ۸۵.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی نور، آیه‌ی ۲۱.

«و مردم جز يك امت نبودند پس اختلاف پیدا کردند و اگر وعده‌ای از جانب پروردگارت مقرر نگشته بود، قطعاً در آن چه بر سر آن باهم اختلاف می‌کنند میانشان داوری می‌شد»^(۱).

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَتُضَيَّ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾ [هود: ۱۱۰].

«و به حقیقت ما به موسی کتاب [آسمانی] دادیم. پس در مورد آن اختلاف شد و اگر از جانب پروردگارت وعده‌ای پیشی نگرفته بود، قطعاً میان آن‌ها داوری شده بود و بی‌گمان آنان درباره‌ی آن در شکی بهتان آمیزند»^(۲).

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَاماً وَأَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ [طه: ۱۲۹].
«و اگر سخنی از پروردگارت پیشی نگرفته و موعدی معین مقرر نشده بود، قطعاً [عذاب آن‌ها] لازم می‌آمد»^(۳).

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَتُضَيَّ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾ [فصلت: ۴۵].
«و به راستی موسی را کتاب [تورات] دادیم پس در آن اختلاف واقع شد و اگر از جانب پروردگارت فرمان [مهلت] سبقت نگرفته بود، قطعاً میان‌شان داوری شده بود و در حقیقت آنان درباره‌ی آن به شکی سخت دچارند»^(۴).

﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَنِيَّائِهِمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى لَتُضَيَّ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾ [الشوری: ۱۴].

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی یونس، آیه‌ی ۱۹.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی هود، آیه‌ی ۱۱۰.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیه‌ی ۱۲۹.

^۴. قرآن کریم، سوره‌ی فصلت، آیه‌ی ۴۵.

«و فقط پس از آن که علم برایشان آمد، راه تفرقه پیمودند؛ [آن هم] به صرف حسد [و برتری جویی] میان همدیگر و اگر سخنی از جانب پروردگارت تا زمانی معین پیشی نگرفته بود قطعاً میان شان داوری شده بود و کسانی که بعد از آنان کتاب [تورات] را میراث یافتند، واقعاً دربارهی او در تردیدی سخت [دچار] هستند»^(۱).

فمن سلّم للناجين ولمن أرسلهم نجا، ومن تمرّد عليهم هلك، هذه هي قصة الخلق كاملة لمن يعيها. وهذا هو الذي حصل في عالم الذر، وذكر في القرآن^(۲) وفي روايات^(۳) آل محمد (عليهم السلام)، فالمجيبون الأوائل - بلي ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾ -؛ أصبحوا في مرحلة متأخرة هم الدعاة والنذر وهم الامتحان، فبهم الامتحان وبهم النجاة ﴿هَذَا نَذِيرٌ مِّنَ النَّذْرِ الْأُولَى﴾ [النجم: ۵۶]، وأعيد أنّ هذا فضل على الناس؛ لأنهم جميعاً لديهم المؤهل ليكونوا هم في نفس مستوى المجيبين الأوائل، فلا يأتون الآن ويقولون لماذا فضل هؤلاء علينا، ولماذا جعل هؤلاء كذا وكذا، بل الحقيقة؛ أبداً لم يفضل الله أحداً على أحد، إنما خلق الجميع وأعطاهم نفس الفطرة التي تؤهلهم ليكونوا جميعهم كأفضل مخلوق وكالمجيب الأول، ولكنهم تلكأوا ونظروا إلى أنفسهم وكل واحد منهم غفل عنه سبحانه والتفت إلى نفسه وأناه وقال أنا بقدر ما، ولم يكونوا كالمجيبين الأوائل الذين قالوا (هو) وأعرضوا عن الأنا كلّ بقدره فكسبوا هذه المقامات العليا.

هر کس تسلیم نجات یافتگان و فردی که آنان را فرستاده است، گردد، نجات و رهایی می یابد. و کسی که از امر آنان سرپیچی نماید، هلاک می شود. این داستان کامل آفرینش است، برای کسی

۱. قرآن کریم، سوره ی شوری، آیه ۱۴.

۲. «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ» [الأعراف: ۱۷۲].

۳. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيْثُ خَلَقَ الْخَلْقَ خَلَقَ مَاءً عَذْباً وَمَاءً مَالِحاً أَجَاجاً فَأَمَزَجَ الْمَاءَيْنِ فَأَخَذَ طِيناً مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ فَعَرَكَهُ عَرَكاً شَدِيداً فَقَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ وَهُمْ كَالذَّرِّ يَذْبُونُ إِلَى الْجَنَّةِ بِسَلَامٍ وَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ إِلَى النَّارِ وَلَا أَبَالِي ثُمَّ قَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ثُمَّ أَخَذَ الْمِيشَاقَ عَلَى النَّبِيِّينَ فَقَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَأَنْ هَذَا مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَأَنْ هَذَا عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَالُوا بَلَى فَتَبَتَّ لَهُمُ النَّبِيُّوَّةُ وَأَخَذَ الْمِيشَاقَ عَلَى أُولِي الْعِزِّمِ أَنَّنِي رُبُّكُمْ وَمُحَمَّدٌ رَسُولِي وَعَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَلَوْصِيَاؤُهُ مِنْ بَعْدِهِ وَلَهُ أَمْرِي وَخِزَانُ عِلْمِي وَأَنْ الْمُهْدِيَّ أَتَتْصُرُ بِهِ لِيَدِينِي وَأُظْهِرُ بِهِ دَوْلَتِي وَأَتَّقِي بِهِ مِنْ أَعْدَائِي وَأُعْبُدُ بِهِ طَوْعاً وَكَرْهاً قَالُوا أَفَرَزْنَا يَا رَبِّ وَشَهِدْنَا وَلَمْ يَجِدْ آدَمَ وَلَمْ يَفْرِ فَتَبَتَّ الْعَرِيمَةُ لَهُوَلَاءِ الْخُمْسَةِ فِي الْمُهْدِيِّ وَلَمْ يَكُنْ لِآدَمَ عِزْمٌ عَلَى الْإِفْرَارِ بِهِ وَهُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عِزْماً قَالَ إِنَّمَا هُوَ فَتَرَكْتُ ثُمَّ أَمَرَ نَاراً فَأُجِجَتْ فَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ ادْخُلُوهَا فَهَابُوهَا وَقَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ادْخُلُوهَا فَدَخَلُوهَا فَكَانَتْ عَلَيْهِمْ بَرْدًا وَسَلَامًا فَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ يَا رَبِّ أَقْلُنَا فَقَالَ قَدْ أَقْلُنُكُمْ أَذْهَبُوا فَادْخُلُوا فَهَابُوهَا فَتَمَّ تَبَتُّ الطَّاعَةِ وَالْوَلَايَةِ وَالْمَعْصِيَةِ» الكافي - الكليني: ج ۲ ص ۸.

که آن را دریابد. این موضوعی است که در عالم ذر اتفاق افتاده است و در قرآن^(۱) و در روایات آل محمد (ع)^(۲) نیز ذکر شده است. افرادی که ابتدا پاسخ (بله) دادند، در مرحله‌ی بعدی همان دعوت‌کنندگان و بیم‌دهندگان مایه‌ی امتحان شدند. «آیا من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: آری». امتحان به واسطه‌ی آنان و نجات و رهایی نیز به واسطه‌ی آنان است. «این [پیامبر نیز] بیم‌دهنده‌ای از [جمله‌ی] بیم‌دهندگان نخستین است»^(۳). تکرار می‌کنم که این نیکویی بر مردم است؛ به این خاطر که نزد همه‌ی آنان این زمینه وجود دارد تا در همان جایگاه پاسخ‌دهندگان اول باشند. پس نباید بگویند: چرا این افراد بر ما برتری داده شده‌اند و چرا آنان چنین و چنان قرار داده شدند؟ در حقیقت خداوند هیچ فردی را بر دیگری برتری نداده است. او همگان را آفریده و به ایشان همان فطرتی را داده است که این شایستگی را دارند که همگی، مانند برترین آفریده و مانند پاسخ‌دهنده‌ی اول شوند. ولی آنان سر باز زدند و به خودشان نگاه کردند و همگی آنان از خداوند سبحان غافل شدند و به خودشان و منیت‌شان نگاه کردند و هریک تا اندازه‌ای، (من) گفتند و مانند پاسخ‌دهندگان اول نبودند که گفتند: (هو) و هریک از آنان، به اندازه‌ای که از منیت روی‌گردان شدند، این جایگاه‌های عالی را به دست آوردند.

۱. (و هنگامی که پروردگارت از پشت فرزندان آدم، ذریه‌ی آنان را برگرفت و ایشان را بر خودشان گواه ساخت، که آیا پروردگار شما نیستم، گفتند: چرا، گواهی دادیم تا مبادا روز قیامت بگویند: ما از این [امر] غافل بودیم) (اعراف، ۱۷۲).

۲. امام باقر (ع) فرمود: (همانا خدای تبارک و تعالی چون خواست مخلوقات را بیافریند، نخست آبی گوارا و آبی شور و تلخ آفرید، و آن دو آب به هم آمیختند، سپس خاکی از صفحه‌ی زمین برگرفت و آن را به شدت مالش داد، آنگاه به اصحاب یمین که مانند مورچه می‌جنبیدند، فرمود: با سلامت به سوی بهشت بروید و به اصحاب شمال فرمود: به سوی دوزخ بروید و باکی هم ندارم؛ سپس فرمود: مگر من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: چرا، گواهی می‌دهیم، تا در روز قیامت نگویند: ما از این بی‌خبر بودیم. سپس از پیامبران پیمان گرفت و فرمود: مگر من پروردگار شما نیستم؟ و این محمد رسول من نیست و این علی امیر مؤمنان نمی‌باشد؟ گفتند: چرا؛ پس نبوت آن‌ها پا برجا شد، و از پیغمبران اولوالعزم پیمان گرفت که من پروردگار شمایم و محمد رسولم و علی امیرمؤمنان و اوصیاء بعد از او، و الیایان امر من و خزانه‌داران علم من و این که مهدی کسی است که به وسیله‌ی او دینم را نصرت دهم و دولت‌م را آشکار کنم و از دشمنانم انتقام گیرم و به وسیله‌ی او خواه ناخواه عبادت شوم. گفتند: پروردگار! اقرار کردیم و گواهی دادیم، ولی آدم نه انکار کرد و نه اقرار نمود، پس مقام اولوالعزم برای آن پنج تن از جهت مهدی ثابت شد و برای آدم عزمی برای اقرار به آن یافت نشد (از این رو از پیامبران اولوالعزم خارج گشت). این است گفتار خدای عزوجل: ((و به یقین پیش از این با آدم پیمان بستیم و [لی آن را] فراموش کرد و برای او عزمی [استوار] نیافتیم) (طه، ۱۱۵). فرمود: مقصود از فراموشی در اینجا ترك است. سپس به آتشی دستور فرمود تا بر افروزد و به اصحاب شمال فرمود: به آن در آید، ایشان ترسیدند و به اصحاب یمین فرمود: در آید، آن‌ها وارد شدند، آتش بر آن‌ها سرد و سلامت شد، آنگاه اصحاب شمال گفتند: پروردگار! از ما در گذر و تجدید کن، فرمود: تجدید کردم، بروید و داخل شوید، باز ترسیدند. در آنجا اطاعت و ولایت و معصیت ثابت گشت). (کافی، کلینی، ج ۲، ص ۸).

۳. قرآن کریم، سوره‌ی نجم، آیه ۵۶.

وفي الحياة الدنيا التي نعيشها هذا الأمر ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾؛ حصل ويحصل وسيحصل ويستمر إلى انتهاء هذه الحياة الدنيا، فهناك مَنْ خلقنا وأرسلنا في هذا العالم المادي الجسماني الظلماني، ومن ثم هو ينادينا ويدعونا دائماً، ولقد أعطانا جميعاً نفس الفطرة ونفس المؤهلات لنسمعه وننطلق إليه إلى حيث النور والطهارة، ولكن قليل من شكروا نعمته وأجابوه وقالوا (هو) وأعرضوا عن الأنا، قليل جداً هم أولئك، تماماً كالنجوم في ظلمة السماء، قليل هم أولئك الأنبياء والأوصياء والرسل (عليهم السلام)، ﴿...وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرُونَ﴾ [سبأ: ١٣]، وللأسف كثيرون انشغلوا عن ندائه سبحانه ولم يشكروا نعمه التي لا تحصى والمتجلية في خلقهم، فغفلوا عنه سبحانه وانشغلوا بأنهم وألتهتهم هذه الحياة الدنيا، وهنا تدخلت الرحمة الإلهية فأرسل الذين سمعوا نداءه ونجوا بإجابة دعائه ليذكروا الغافلين لعلهم يلتفتون، ولكن للأسف أيضاً قليل من أجابهم، فتفضل سبحانه بأن أرسل معهم الدواء وربما جعل إنزاله على مراحل.

در زندگی دنیا که در آن هستیم، موضوع «آیا من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: آری» اتفاق افتاده است و اتفاق می افتد و اتفاق خواهد افتاد و تا پایان این زندگی دنیوی ادامه دارد. اینجا کسی هست که ما را آفریده و ما را به این عالم مادی جسمانی ظلمانی فرستاده است. از اینجاست که او، همیشه ما را صدا می زند و می خواند و به همه ی ما همان فطرت و شایستگی ها را داده است تا از او بشنویم و به سوی او برویم؛ به سوی که نور و پاکی است. ولی افراد اندکی نعمتش را سپاس می گویند و پاسخ او را می دهند و (هو) می گویند و از منیت روی گردان می شوند. آنان واقعاً اندک هستند. دقیقاً مانند ستارگان در تاریکی آسمان کم هستند. آن ها پیامبران و اوصیاء و فرستادگان (ع) هستند. «و از بندگان من، اندکی سپاس گزارند»^(۱). و متأسفانه تعداد بسیاری از ندای خداوند سبحان روی گردان می شوند و برای نعمت هایش که قابل شمارش نیست و در مخلوقاتش ظهور پیدا کرده است، سپاس گزاری نمی کنند. در نتیجه از خداوند سبحان غافل می شوند و به منیت خودشان مشغول می شوند و این زندگی دنیوی، آنان را سرگرم می نماید. اینجاست که رحمت خداوند دخالت می کند و افرادی را می فرستد که صدایش را شنیده اند و با

^۱. قرآن کریم، سوره ی سبأ، آیه ی ۱۳.

اجابت ندای او نجات یافته‌اند؛ تا به غافلان یادآوری کنند، شاید متوجه شوند. ولی متأسفانه باز هم افرادی که پاسخ آن‌ها را بدهند، اندک هستند. در نتیجه خداوند سبحان به آنان بخشش نموده است و دارو را نیز با ایشان فرستاده است و چه بسا فرستادن آن را طی مراحل قرار داده است.

الاعتقاد في صفاته سبحانه:

اعتقاد در مورد صفات خداوند سبحان

الصفة الأولى له سبحانه وتعالى - أي لكنّنه وحقيقته (هو) - هي اللاهوت المطلق، فبما أنّ علّة الخلق هي المعرفة، وبما أنّ المعرفة بالنسبة للناقص منحصرة بتحصيل الكمال؛ كان حتماً أنّ يتجلى لهم سبحانه بالكمال المطلق أو اللاهوت المطلق ليتحقق المطلوب وهو المعرفة، واسم "الله" الذي يطلق على اللاهوت المطلق مشتق، ووجه اختصاصه بالذات الإلهية هو الاستعمال^(۱) مثله مثل اسم "الرحمن".

نخستین صفت برای خداوند سبحان و متعال - یعنی کُنه و حقیقت او (هو) - همان لاهوت مطلق است؛ به این خاطر که علت آفرینش، همان شناخت یا معرفت است؛ و به این دلیل که معرفت برای موجود ناقص منحصر در به دست آوردن کمال است، خداوند سبحان باید حتماً برای آنان با کمال مطلق یا لاهوت مطلق تجلّی کند تا مطلوب که همان معرفت باشد، محقق شود. نام (الله) که به لاهوت مطلق اطلاق می‌شود، مشتق است و علت اختصاص داشتن آن به ذات الهی، همان استعمال و استفاده‌ی آن است.^(۲) مثال آن، مانند نام (رحمان) است.

۱. یعنی کلمه "الله" مجردة من أي قيد أصبحت تستعمل للذات الإلهية فقط، ولكن لو جاءت في سياق كلام لا يمكن معه صرفها للذات الإلهية فهي تعود لأصلها باعتبارها اسماً مشتقاً وصفة، فلا يمكن مثلاً أن نفهم من جملة "رأيت الله يمشي" أن المراد هنا الله سبحانه وتعالى، كما لا يمكن قبول أن المراد من قوله تعالى: "هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ" [البقرة: ۲۱۰] بأن المراد هنا هو الله سبحانه وتعالى؛ لأنه مقيد هنا بالإتيان وفي ظلل من الغمام، وتعالى الله عن هذه الأوصاف التجسيمية، بل هو سبحانه منزّه عن أي حد.

۲. کلمه‌ی «الله» بدون هیچ قیدی، تنها برای ذات الهی استفاده می‌شود؛ اما اگر قیدی در سياق کلام بیاید نمی‌توان این کلمه را برای ذات الهی به کار برد. در این حالت این کلمه به اصل خود که اسم مشتق و صفت است باز می‌گردد. مثلاً از جمله‌ی «دیدم الله راه می‌رود» نمی‌توان برداشت کرد که مقصود الله سبحانه و تعالی است. همان‌طور که از آیه‌ی ((مگر انتظار آنان غیر از این است که خدا و فرشتگان در [زیر] سایبان‌هایی از ابر سپید به سوی آنان بیایند و کار [داوری] یکسره شود و کارها به سوی خدا بازگردانده می‌شود)) [بقره، ۲۱۰]. نمی‌توان

ولهذه الصفة أو هذا الاسم صفات هي في الحقيقة الكمالات التي ندرك شيئاً منها لتجليها فينا ولتجليها لنا بمن هم أعلى منا، ولأنها كمال وغنى مطلق في مقابل نقصنا وفقرنا، وهذه الصفات تتجلى في الإنسان؛ لأنه مخلوق على صورة الله، أي أنّ الإنسان هو تجلي اللاهوت في الخلق، وفطرة الإنسان تؤهله لأن يكون الله في الخلق، قال (صلى الله عليه وآله):

این صفت یا این نام، صفاتی دارد که در حقیقت کمالاتی است که تنها قسمتی از آن را درک می‌کنیم؛ آن هم به خاطر تجلی آن صفات در ما یا تجلی آن صفات در فردی که برتر از ماست و به این خاطر که آن صفت، کمال و بی‌نیازی مطلق در مقابل کمبود و فقر ماست. این صفات در انسان تجلی می‌کند؛ به این خاطر که انسان به صورت خداوند آفریده شده است. یعنی انسان تجلی لاهوت در مخلوقات است و فطرت انسان، این قابلیت را به او می‌دهد که الله در خلق شود.

«الله خلق آدم على صورته»^(١).

محمد (ص) فرمود: (خداوند آدم را به صورت خودش آفرید).^(٢)

وفي العهد القديم:

در عهد قدیم آمده است:

«٢٦ وقال الله نعمل الإنسان على صورتنا كشبهنا»^(٣)،

«فخلق الله الإنسان على صورته. على صورة الله خلقه»^(٤).

(و خداوند فرمود: انسان را به صورت خودمان و مشابه خودمان به عمل می‌آوریم).^(١)

برداشت کرد که مقصود الله سبحانه و تعالی است. چرا که الله مقید به آمدن، آن هم در سایبان‌هایی از ابر سپید شده است، و خداوند نه تنها از این اوصاف جسمی بالاتر است، بلکه از هر حدی منزّه است.

١. الکافی - الکلینی: ج ١ ص ١٣٤؛ التوحید - الصدوق: ص ١٠٣.

٢. کافی، کلینی، ج ١، ص ١٣٤؛ توحید، صدوق، ص ١٠٣.

٣. التوراة: سفر التکوین - الأصحاح الأول.

٤. التوراة: سفر التکوین - الأصحاح الأول.

(خداوند انسان را به صورت و تصویر خودش آفرید. او را به صورت خداوند آفرید).^(۲)

وهذه الصورة هي صورة مخلوقة والمقصود بها محمد (صلى الله عليه وآله) تجلي اللاهوت في الخلق والإنسان الأول البرزخ بين اللاهوت والخلق. این صورت همان صورت آفریده شده است و منظور از آن، محمد (ص) است که تجلی لاهوت در خلق است و انسان اول، برزخ و فاصله‌ی بین لاهوت و آفریده‌هاست.

«عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَمَّا يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ فَقَالَ: هِيَ صُورَةٌ مُخَدَّنَةٌ مَخْلُوقَةٌ وَاصْطَفَاهَا اللَّهُ وَاخْتَارَهَا عَلَى سَائِرِ الصُّورِ الْمُخْتَلَفَةِ فَأَصَافَهَا إِلَى نَفْسِهِ كَمَا أَصَافَ الْكَعْبَةَ إِلَى نَفْسِهِ وَالرُّوحَ إِلَى نَفْسِهِ فَقَالَ "بَيْتِي" وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي»^(۳).

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (ع) در مورد روایت (خداوند انسان را به صورت خودش آفرید). پرسیدم. ایشان فرمود: (آن صورت و تصویر ایجاد و آفریده شده بود و خداوند آن را برگزید و آن را از میان صورت‌های مختلف انتخاب نمود و آن را به خودش افزود، همان‌طور که کعبه و روح را به خودش اضافه کرد. فرمود: (بَيْتِي) (خانه‌ام) «و از روح خود در او دمیدم»^(۴).

فصفات اللاهوت: الرحمة، العلم، القدرة، الحياة، القيومية الخ، عندما ننسبها له سبحانه فمرادنا أنها مطلقة، أي رحمة مطلقة وعلم مطلق وقدرة مطلقة ... الخ، فلا توجد قيود أو حدود ذاتية أو خارجية لهذه الصفات، ومعرفتنا لها بقدر توجهنا له سبحانه وتجليها فينا. بنابراین صفات لاهوت: رحمت، علم، قدرت، زندگی، برپا بودن و ... وقتی که این صفات را به خداوند سبحان نسبت می‌دهیم، منظور ما این است که این صفات مطلق هستند؛ یعنی رحمت مطلق، علم مطلق، قدرت مطلق و ... و قید و حد و حدود ذاتی یا خارجی برای این صفات وجود

^۱. عهد قدیم، سفر پیدایش، باب اول.

^۲. عهد قدیم، سفر پیدایش، باب اول.

^۳. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۱۳۴؛ التوحيد - الصدوق: ص ۱۰۳.

^۴. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۱۳۴؛ توحيد، صدوق، ص ۱۰۳.

ندارد. شناخت ما نسبت به این صفات، به اندازه‌ی توجه ما به خداوند سبحان و تجلی آن‌ها در ماست.

وهي فينا لا يمكن أن تكون مطلقة، بل مقيدة بنقصنا وحاجتنا وفقرنا (بظلمتنا)، فحياتنا منه سبحانه وقائمه به، ورحمتنا مهما بلغت فهي غير تامة ومقيدة بنقصنا، وعلمنا وقدرتنا مقيد وفقرنا وبالحاجة إليه سبحانه.

این صفات در ما نمی‌تواند مطلق باشد. بلکه با کمبود و نیاز و فقر ما و در کل با ظلمت و تاریکی ما، محدود می‌شود. زندگی ما از خداوند سبحان است و قائم به اوست. و رحمت ما به هر جایی برسد، کامل نیست و به کمبود ما محدود است. و علم و قدرت ما به فقر ما و به نیاز ما به خداوند سبحان مقید است.

فالإنسان حي يحمل الموت والفناء (الظلمة)، والله سبحانه وتعالى حي لا يحمل الموت (الظلمة)، فهو حي لا يموت؛ لأنه نور لا ظلمة فيه. والإنسان يعلم ويجهل؛ لأنه مشوب بالظلمة، والله يعلم ولا يجهل؛ لأنه نور لا ظلمة فيه. والإنسان قادر على أمور ويعجز عن أخرى، والله قادر لا يعجز؛ لأنه نور لا ظلمة فيه.

انسان زنده است و مرگ و فنا، یا ظلمت و تاریکی را با خود حمل می‌کند. ولی خداوند سبحان زنده‌ای است که مرگ یا ظلمت و تاریکی را حمل نمی‌کند. او زنده‌ای است که نمی‌میرد؛ چرا که او نوری است که ظلمت و تاریکی در او نیست. ولی انسان می‌داند و نادانی دارد؛ به این خاطر که با ظلمت و تاریکی مخلوط است. ولی خداوند می‌داند و نادانی ندارد؛ به این خاطر که نوری است که ظلمت و تاریکی در او راه ندارد. انسان نسبت به اموری توانایی دارد و نسبت به اموری دیگر ناتوان است. ولی خداوند توانایی است که ناتوان نمی‌شود؛ زیرا نوری است که ظلمت و تاریکی در او نیست.

وقد بينت في كتاب التوحيد ما يمكن أن نعرفه من هذه الصفات:
در کتاب توحيد، صفاتی را که امکان شناختش وجود دارد، بیان نموده‌ام:

[التوحيد مما مضى تبين أنه في التسبيح لا في الوصف^(۱)، أي أنّ التوحيد الحقيقي يكون بتنزيهه سبحانه عن المعرفة بكنهه وحقيقته، وإنما تكون غاية معرفته هي في معرفة العجز عن المعرفة، فغاية ما يصل إليه الإنسان من الوصف أو الأسماء الذاتية الكمالية هو الوصول إلى هذه المعرفة - أي معرفة العجز عن المعرفة - التي يتجلى للإنسان من خلالها بوضوح أنّ التوحيد الحقيقي في التسبيح، قال تعالى: ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾ ❖ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿[الصفات: ۱۵۹ - ۱۶۰]، وذلك لأنّ المخلصين يعرفون أن الصفات ترجع في حقيقتها إلى التنزيه عن النقص أو التسبيح والتقديس، أي أنّ ساحتها سبحانه وتعالى خالية من النقص، أي أنه سبحانه وتعالى نور لا ظلمة فيه.

طبق آنچه گذشت، روشن شد که توحید در تسبیح است، نه در وصف؛^(۲) یعنی توحید حقیقی عبارت است از تنزیه خدای سبحان از دستیابی به شناخت کُنه و حقیقت او، و این که نهایت شناخت و معرفت خدا تنها در عجز و ناتوانی از رسیدن به معرفت او می‌باشد. لذا غایت آن‌چه انسان از وصف یا اسماء ذاتی کمال به دست می‌آورد، رسیدن به این درجه از شناخت، یعنی شناخت عجز و ناتوانی از دستیابی به معرفت، می‌باشد و از لابه‌لای این (شناخت) انسان به‌وضوح درمی‌یابد که توحید حقیقی، در تسبیح است. خدای تعالی می‌فرماید: «خداوند منزّه است از آن‌چه توصیف می‌کنند. مگر بندگان خالص‌شده‌ی خدا»^(۳)؛ از آن رو که بندگان مُخْلِص خدا می‌دانند صفات در واقع به تنزیه از نقص یا تسبیح و تقدیس باز می‌گردد، یعنی ساحت خداوند سبحان و متعال از نقص و عیب بری و به عبارت دیگر خدای سبحان و متعال نوری است بدون ظلمت.

فعن أبي عبد الله (عليه السلام)، قال: «إن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه»^(۴).

۱. تقدم كلامي في "الصمد" وإنه تنزيه وتسييح للذات وبيان لكمالها المطلق من خلال نفي النقص عنها.

۲. طبق آنچه در توضیح «صمد» گفته شد که تنزیه و تسبیح برای ذات و بیان کمال مطلق آن از طریق نفي نقص از آن حاصل می‌شود.

۳. قرآن کریم، سوره‌ی صافات، آیات ۱۵۹ و ۱۶۰.

۴. التوحيد - الصدوق: ص ۱۳۷.

از امام ابو عبدالله (ع) نقل شده است که فرمود: (خداوند دانشی است که جهل در آن راه ندارد، و حیاتی است که مرگ در آن راه ندارد، و نوری است که ظلمت در آن راه ندارد).^(۱)

وعن يونس بن عبد الرحمن، قال: قلت لأبي الحسن الرضا (عليه السلام): «روينا أن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه، قال (عليه السلام): كذلك هو»^(۲).
يونس بن عبد الرحمن می‌گوید: به ابوالحسن رضا (ع) عرضه داشتم: برای ما روایت شده است که خداوند دانشی است بدون جهل، و حیاتی است بدون مرگ، و نوری است بدون ظلمت. حضرت فرمود: (او همین‌گونه است).^(۳)

والحقيقة، إنّ معرفة عجزنا عن معرفة اللاهوت هي الممكنة لنا، ومنها نعرف عجزنا عن معرفة الحقيقة؛ لأننا لا يمكن أن نعرف عجزنا عن معرفة حقيقته سبحانه إلا من خلال معرفتنا لعجزنا عن معرفة اللاهوت المطلق؛ لأنّ اللاهوت المطلق هو المواجه لنا وهو يناسب حالنا ويمكن أن نبحر في ساحة معرفته من خلال نقصنا الذي نعرفه^(۴)؛ لأنّ اللاهوت المطلق هو الكمال المطلق الذي نأله إليه ليسد نقصنا، ولكن هل يمكن مثلاً معرفة العجز عن معرفة الرحمة المطلقة دون أن نعرف رحمة ما؟ أكيد أن الجواب سيكون: لا.

واقعیت آن است که شناختِ (ناتوانی ما از شناخت لاهوت)، چیزی است که برای ما ممکن و شدنی است و ما از طریق آن، به عجز خویش از دستیابی به معرفت حقیقی پی می‌بریم، زیرا ما نمی‌توانیم به ناتوانی خویش در معرفت حقیقت خدای سبحان برسیم، مگر از طریق کسب شناخت بر این که از معرفت به لاهوت مطلق، عاجزیم. این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که لاهوت مطلق رویارو و مقابل ماست و با حال و احوال ما نیز تناسب دارد، و ما می‌توانیم در ساحت معرفت او از

۱. توحید، شیخ صدوق، ص ۱۳۷.

۲. التوحید - الصدوق: ص ۱۳۸.

۳. توحید، شیخ صدوق، ص ۱۳۸.

۴. قال الصادق (عليه السلام): "العبودية جوهر كنهها الربوبية" مصباح الشريعة - عبدالرزاق كيلاني: ص ۷؛ التفسير الصافي - الفيض الكاشاني: ج ۶ ص ۳۴۸، وفيه "جوهره" وغير ذلك من المصادر.

طریق نقصی که آن را می‌شناسیم، غوطه‌ور شویم^(۱) زیرا لاهوت مطلق همان کمال مطلق است که ما رو به‌سوی او می‌آوریم تا نقصمان را برطرف سازد، ولیکن آیا به‌عنوان مثال امکان دارد که ما به معرفت عجز در شناخت رحمت مطلق برسیم، بدون این که اصلاً بدانیم رحمت چیست؟ پاسخ قطعی این است: خیر!

وبالتالي فلکي نعرف عجزنا عن معرفة الرحمة المطلقة أو (الرحمن الرحيم سبحانه) لا بد أن نعرف رحمة ما، وكلما كانت هذه الرحمة التي عرفناها أعظم وكلما كانت معرفتنا بها أعظم كانت النتيجة هي إن معرفة عجزنا عن معرفة الرحمة المطلقة أعظم، وبالتالي ستكون معرفة عجزنا عن معرفة الحقيقة التي واجهتنا بالرحمة المطلقة أعظم، فمعرفة الرحمة المطلقة تكون بمعرفة تجليها في الخلق، ومعرفة اللاهوت المطلق تكون بمعرفة تجليه في الخلق، كما أن معرفة الحقيقة تكون بمعرفة اللاهوت المطلق.

لذا ما برای این که عجز خویش از رسیدن به معرفت رحمت مطلق یا (خدای رحمان رحیم) را درک کنیم، ناگزیر باید بدانیم رحمت چیست. هرچه این رحمتی که ما نسبت به آن شناخت پیدا کرده‌ایم، بزرگ‌تر باشد و هرچه شناخت ما نسبت به آن عظیم‌تر باشد، معرفت ناتوانی ما از شناخت رحمت مطلق بزرگ‌تر خواهد بود؛ و به دنبال آن معرفت ما از ناتوانی‌مان در شناخت حقیقتی که از خلال آن با رحمت مطلق روبه‌رو شده‌ایم، عظیم‌تر می‌گردد. شناخت رحمت مطلق، از طریق شناخت تجلی آن در خلق صورت می‌گیرد، و شناخت لاهوت مطلق نیز همین‌گونه است، یعنی با تجلی آن در خلق، انجام می‌شود؛ همان‌طور که شناخت حقیقت از طریق شناخت لاهوت مطلق شدنی است.

إذن، فلا بد لنا من معرفة خلفاء الله في أرضه؛ لأنهم تجلي الله في الخلق، وبمعرفةهم يعرف الله أي يعرف العجز عن معرفته، وبالتالي يعرف العجز عن معرفة الحقيقة وهذا هو التوحيد

^۱. امام صادق(ع) می‌فرماید: العبودية جوهر كنهها الربوبية (بندگی گوهری است که عمق آن ربوبیت است). (مصباح الشريعة، ص ۷؛ تفسیر صافی، ج ۶، ص ۳۴۸ با اختلاف کمی).

المطلوب من ابن آدم، وهذا هو سر وعلته بعث الأنبياء والأوصياء (عليهم السلام) الحقيقية أي أن بعثهم ضروري؛ لأن المعرفة تتم بهم ومن خلالهم.

بنابر این ما ناگزیر باید جانشینان خدا بر زمینش را بشناسیم و نسبت به آن‌ها شناخت پیدا کنیم، زیرا این‌ها تجلی خدا در خلق هستند و از طریق شناخت آن‌ها، خدا شناخته می‌شود یعنی عجز از شناخت او حاصل می‌گردد. و به دنبال آن، عجز از معرفت حقیقت شناخته و دانسته می‌شود و این همان توحیدی است که از فرزند آدم خواسته شده است؛ و این همان دلیل و راز حقیقی بعث پیامبران و فرستادگان (ع) است؛ یعنی بعثت آن‌ها لازم و ضروری است؛ زیرا معرفت به وسیله‌ی آن‌ها و از طریق آن‌ها صورت می‌گیرد.

فهنا تكمن حقيقة التوحيد وهي: أنه هو سبحانه وتعالى إنما تجلى لخلقه باللاهوت المطلق ليعرفوه وبما يناسب حالهم باعتبار أنهم فقراء ويألهون إلى الغني المطلق ليسد نقصهم، أي أن اللاهوت ليس هو الحقيقة بل هو وجه الحقيقة المناسب للخلق، فهو ظهوره سبحانه وتعالى لنا لنعرفه، فاللاهوت ليس الحقيقة بل هو الطريق الموصل لها ولكن هذا لا يعني أن اللاهوت المطلق غيره هو سبحانه وتعالى؛ لأنه في الحقيقة لا يوجد شيء اسمه لاهوت لولا وجود الخلق، فهو سبحانه وتعالى لاهوت بالنسبة لنا؛ لأننا فقراء ونحتاج أن نسد نقصنا فنأله إليه سبحانه وتعالى، أي أن تجليه هو سبحانه باللاهوت المطلق للخلق ليس إلا ظهوره سبحانه لهم بما يلائم حالهم هم لا أن اللاهوت هو الكاشف الحقيقي والتام عن الحقيقة؛ إنما هو مُعَرِّف بالحقيقة بما يلائم حال وفقر الخلق.

اینجا حقیقت توحید پنهان می‌ماند؛ این‌که: خدای سبحان و متعال با لاهوت مطلق بر خلقش تجلی یافته است تا صرفاً او را بشناسند، و این کار را متناسب با وضعیت و حال خلق انجام داده است؛ چرا که آن‌ها موجوداتی فقیر و نیازمندند و برای رفع نقص خود به غنی مطلق روی می‌آورند؛ یعنی لاهوت، حقیقت نیست بلکه صورت حقیقت است که متناسب با خلق می‌باشد؛ و در واقع ظهور خدای سبحان و متعال برای ماست تا بتوانیم او را بشناسیم. بنابر این لاهوت، حقیقت نیست بلکه راه رسیدن به حقیقت است. البته این سخن به آن معنا نیست که لاهوت مطلق چیزی غیر از خداوند متعال است؛ زیرا در واقع اگر خلائق وجود نداشتند، چیزی به نام لاهوت نیز وجود

نمی‌داشت. خدای تعالی نسبت به ما لاهوت است زیرا ما فقیریم و احتیاج داریم که نقص و نیازمان برطرف شود؛ لذا رو به‌سوی حضرت سبحان و متعالش می‌آوریم. به عبارت دیگر تجلی خدای سبحان با لاهوت مطلق برای خلق، چیزی نیست جز ظهور خدا برای خلق، طبق آن‌چه مقتضی حال آن‌هاست؛ یعنی این‌طور نیست که لاهوت، کاشف واقعی و تام حقیقت باشد بلکه لاهوت، فقط شناسانده‌ی حقیقت می‌باشد، آن هم متناسب با حال و نیاز خلاق.

عن ابن سنان، قال: سألت أبا الحسن الرضا (عليه السلام): «هل كان الله عز وجل عارفاً بنفسه قبل أن يخلق الخلق؟ قال: نعم، قلت: يراها ويسمعها؟ قال: ما كان محتاجاً إلى ذلك؛ لأنه لم يكن يسألها ولا يطلب منها، هو نفسه ونفسه هو، قدرته نافذة فليس يحتاج أن يسمي نفسه، ولكنه اختار لنفسه أسماء لغيره يدعوه بها؛ لأنه إذا لم يدع باسمه لم يعرف، فأول ما اختار لنفسه: العلي العظيم لأنه أعلى الأشياء كلها، فمعناه الله واسمه العلي العظيم، هو أول أسمائه، علا على كل شيء»^(۱).

ابن سنان می‌گوید از امام رضا (ع) پرسیدم: (آیا خدای عزوجل پیش از آن‌که مخلوق را بیافریند به ذات خود عارف بود؟) فرمود: (آری). عرض کردم: (آیا آن را می‌دید و می‌شنید؟) فرمود: (نیازی به آن نداشت؛ زیرا نه از آن پرسشی داشت و نه درخواستی، او، خودش بود و خودش، او بود، قدرتش نفوذ داشت؛ پس بی‌نیاز بود از این‌که ذات خود را نام ببرد. ولی برای خود نام‌هایی برگزید تا دیگران او را به آن نام‌ها بخوانند؛ زیرا اگر او به نامش خوانده نمی‌شد، شناخته نمی‌شد. و نخستین نامی که برای خود برگزید: (علی عظیم) بود زیرا او برتر از همه چیز است؛ معنای آن (الله) است و اسمش (علی عظیم) که اولین نام‌های اوست که او برتر از همه چیز است.^(۲)

وتقدم عن هشام بن الحَكَم أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ وَاشْتِقَاقِهَا لِلَّهِ مِمَّا هُوَ مُسْتَقٌّ، فَقَالَ (عليه السلام): «يَا هِشَامُ، اللَّهُ مُسْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ وَإِلَهُ يَفْتَضِي مَالُوهَا،

۱. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۱۱۳.

۲. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۱۱۳.

وَالْإِسْمُ غَيْرُ الْمُسَمَّى فَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَلَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً، وَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَالْمَعْنَى فَقَدْ أَشْرَكَ وَعَبَدَ اثْنَيْنِ، وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ»^(۱).

پیش‌تر اشاره‌ای شد که هشام بن حکم می‌گوید که از امام صادق (ع) درباره‌ی نام‌های خدا و اشتقاق آن‌ها پرسیدم که (الله) از چه مشتق شده است؟ حضرت (ع) فرمود: (ای هشام! الله از (اله) مشتق است و اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد و نام، غیر صاحب نام می‌باشد. پس کسی که نام را بدون صاحب نام بپرستد، به‌طور قطع کافر است و چیزی را نپرستیده است و کسی که نام و صاحب نام را بپرستد شرک ورزیده و دو چیز را پرستیده است و هر که صاحب نام (معنی) و نه نام را بپرستد، این یگانه‌پرستی است.^(۲)

وكلام الأئمة (عليهم السلام) واضح في الروايات فقط يحتاج الإنسان لتدبر قول الإمام الرضا (عليه السلام): «قدرته نافذة فليس يحتاج أن يسمي نفسه، ولكنه اختار لنفسه أسماء لغيره يدعوه بها؛ لأنه إذا لم يدع باسمه لم يعرف»، وقول الإمام الصادق (عليه السلام): «يَا هِشَامُ، اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ وَإِلَهُهُ يَقْتَضِي مَأْلُوهًا».

در روایات، سخن ائمه (ع) به‌وضوح بیان شده است؛ فقط آدمی باید لختی در سخن امام رضا (ع) تدبر و اندیشه کند: (قدرتش نفوذ داشت پس بی‌نیاز بود از این که ذات خود را نام ببرد ولی برای خود نام‌هایی برگزید تا دیگران او را به آن نام‌ها بخوانند؛ زیرا اگر او به نامش خوانده نمی‌شد شناخته نمی‌شد). و نیز در سخن امام صادق (ع) که فرمود: (ای هشام! الله از (اله) مشتق است و اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد).

ولتتوضح الصورة أكثر لابد أن نعرف أن معرفته سبحانه وتعالى بصفاته معرفة حقيقية وتامة غير ممكنة لأمرين:

برای توضیح بیشتر مطلب، باید بدانیم که دستیابی به شناخت تام و واقعی خداوند سبحان و متعال از طریق صفاتش، غیرممکن است، به دو دلیل:

۱. الکافی - الکلینی: ج ۱ ص ۸۷ ح ۲.

۲. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۸۷، ح ۲.

الأول: إن الصفات الإلهية جميعاً بل وجامعها وهو اللاهوت - الله - ما هو إلا وجه واجهنا به هو سبحانه وتعالى بما يناسب حالنا، فاللاهوت ليس الحقيقة بل هو طريق لمعرفة الحقيقة، فالوقوف عنده واعتبار معرفته هي المعرفة الحقيقية هو تماماً كالوقوف في منتصف الطريق المؤدي إلى الهدف وادعاء الوصول إلى الهدف.

اول: تمام صفات الهی و حتی جامع آن‌ها یعنی لاهوت (الله) صرفاً صورتی است که خدا با آن با ما رویارو شده است، به طریقی که مقتضای حال ماست. پس لاهوت، حقیقت نیست بلکه راهی برای رسیدن به معرفت حقیقی است؛ بنابراین توقف در لاهوت و (شناختِ آن) را (شناختِ حقیقت) گمان کردن، دقیقاً مانند این است که کسی در میانه‌ی راهی که به مقصد می‌رود، بایستد و ادعا کند که به هدف رسیده است.

ثانياً: إن الصفات عندما تنسب له سبحانه وتعالى تكون مطلقة، فكيف يمكن لغير المطلق أن يعرف المطلق معرفة تامة في حين أن المعرفة التامة تعني أن العارف بالشيء محيط به، ولا يحيط بالشيء إلا من هو فوقه أو مساوٍ له على أقل تقدير، وبالتالي فادعاء إمكان معرفة الصفات الإلهية معرفة تامة تكون بمثابة ادعاء تعدد اللاهوت المطلق وبمثابة جعل العارف - وهو مخلوق - لاهوتاً مطلقاً وهذا باطل. إذن، فما يمكن أن نعرفه من الصفات هو تجلياتها في الخلق، ومن المؤكد أن أقرب تجلياتها لها هم حجج الله على خلقه وخلفاؤه في أرضه^(۱).

دوم: وقتی صفات به خدای سبحان و متعال نسبت داده می‌شود، مطلق می‌گردد، پس چگونه غیر مطلق می‌تواند نسبت به مطلق، معرفت کامل به دست آورد، و حال آن‌که معرفت کامل به این معناست که شخص بر آن چیز محیط شود و نسبت به آن احاطه‌ی کامل بیابد؛ احاطه یافتن بر چیزی هم ممکن نیست، مگر برای کسی که برتر و بالاتر یا حداقل برابر با او باشد. در نتیجه امکان ادعای شناخت صفات الهی به شکل کامل، مانند ادعای متعدد بودن لاهوت مطلق است و مانند قراردادن شناسنده که مخلوق می‌باشد، به عنوان لاهوت مطلق است که این مسئله باطل است.

۱. تقدم القول: "أي أن بعثهم ضروري؛ لأن المعرفة تتم بهم ومن خلالهم".

بنابراین آنچه ما می‌توانیم از صفات بشناسیم و به آن معرفت یابیم، تجلیات آن در خلق است، و قطعاً نزدیک‌ترین تجلیات صفات، حجت‌های الهی بر خلق و جانشینان خدا بر زمینش هستند.^(۱)

فلو أخذنا الرحمة مثلاً وأردنا أن نعرف كل ما يمكن معرفته عن الرحمة فيمكننا معرفتها من علاقة الأنبياء والأوصياء مع بقية الخلق، ولنفرضها تتراوح بين (٨٠ - ٩٩) بالمئة، وكل منهم (عليهم السلام) بحسبه، ولكنها أبداً لا تكون في أحدهم مئة بالمئة؛ لأن من يتصف بها حينها سيكون كمال لا نقص فيه وغنى لا فقر معه، أي أنه نور لا ظلمة فيه وهذا هو سبحانه وليس خلقه، وبالتالي تبقى معرفتنا بالرحمة مهما بلغت غير تامة وغاية ما توصلنا إليه هو معرفة العجز عن معرفة الرحمة المطلقة.

اگر به عنوان مثال، صفت رحمت را در نظر بگیریم و بخواهیم هر چیز ممکن در باره‌ی رحمت را بدانیم، می‌توانیم از طریق رابطه و نحوه‌ی تعامل پیامبران و اوصیاء با سایر انسان‌ها به این هدف دست یابیم. اگر این رابطه را به مقتضای وضعیت هریک از پیامبران و اوصیاء بین ۸۰ تا ۹۹ درصد فرض بگیریم، (باید بدانیم) که در هیچ‌یک از انبیا و اوصیاء (ع)، این عدد به صد درصد نخواهد رسید، زیرا در این حالت کسی که چنین وصفی داشته باشد، کمالی بی نقص و غنایی بی فقر خواهد بود، یعنی او نوری است بدون هیچ ظلمتی و چنین کسی، همان خداوند سبحان می‌باشد، نه خلق او؛ لذا معرفت ما به رحمت، به هر جایی که برسیم، باز هم ناتمام است و غایت آن‌چه به آن دست می‌یابیم، شناخت عجز از معرفت رحمت مطلق خواهد بود.

وهذا يعني باختصار أنها معرفة تعتمد على نفي النقص^(۲)، أي أنها معرفة تعتمد على التنزيه أو التسبيح، ولهذا قلت وقدمت بأن التوحيد في التسبيح لا في الوصف.

^۱ همان‌طور که پیش‌تر بیان شد: بعثت آن‌ها لازم و ضروری است زیرا معرفت به وسیله‌ی آن‌ها و از طریق آن‌ها صورت می‌گیرد.
^۲ فلو فرضنا أن العدل يقابله الظلم، وفرضنا أن أحد خلفاء الله في أرضه مثلاً تجلي العدل فيه بنسبة ٩٩ بالمئة ويبقى الواحد بالمئة هي نسبة الظلم في صفحة وجوده، وأننا تمكنا من معرفة هذا الخليفة من خلفاء الله في أرضه معرفة تامة، فنكون قد عرفنا العدل بنسبة ٩٩ بالمئة وعرفنا الظلم المتضمن في صفحة وجوده، فالآن إذا أردنا أن نصف العدل المطلق اعتماداً على معرفتنا هذه فلا يسعنا أن نقول عن العدل المطلق غير أنه عدل لا ظلم فيه، أي أننا اعتمدنا في معرفتنا العدل المطلق على نفي الظلم عن ساحة العدل المطلق، وهذا النفي للظلم بين لنا بوضوح تام عجزنا عن معرفة العدل المطلق.

و این یعنی به اختصار، شناختی است که بر نفی نقص استوار می‌باشد،^(۱) یعنی این معرفتی است که بر تنزیه یا تسبیح متکی بوده و به همین جهت گفتیم و بیان نمودم که توحید، در تسبیح است، نه در وصف.

وأيضاً هي معرفة بالنسبة لعامة الخلق مرتبطة بخلفاء الله في أرضه، فهم يعرف الله وبهم يكون التوحيد، فبرحمتهم تعرف رحمته المطلقة، وبربوبيتهم في الخلق تعرف ربوبيته المطلقة، وبلاهوتهم في الخلق يعرف لاهوته المطلق سبحانه، ومن دونهم لا معرفة ولا توحيد عند بقية الخلق.

همچنین این معرفت برای عموم خلایقی است که با جانشینان خدا در زمینش ارتباط دارند. با آن‌ها خدا شناخته می‌شود و توحید موجودیت خواهد یافت و با رحمت آن‌ها، رحمت مطلق شناخته می‌گردد و با ربوبیت آن‌ها در خلق، ربوبیت مطلق شناخته می‌شود و با لاهوت آن‌ها در خلق، لاهوت مطلق، سبحانه و تعالی، شناخته می‌گردد و بدون ایشان، برای سایر خلایق، معرفت و توحیدی وجود نخواهند داشت.

فالتوحيد إذن مرتبط بخلفاء الله ارتباطاً وثيقاً، بل لو دققنا في الأمر لعلمنا مما تقدم أن المعرفة والتوحيد غير ممكنة لبقية الخلق لولا المخلوق الأول أو العقل الأول أو محمد (صلى الله عليه وآله) الذي عرّف الخلق به سبحانه وتعالى.

بنابراین توحید، ارتباط تنگاتنگی با جانشینان خدا دارد، و اگر ما به این قضیه دقیق‌تر نگاه کنیم، طبق آنچه پیش‌تر گفته شد، در می‌یابیم که اگر مخلوق اول یا عقل اول یا حضرت محمد (ص)

^۱. اگر فرض بگیریم که عدل نقطه‌ی مقابل ظلم است و فرض کنیم که عدل در یکی از جانشینان خداوند در زمینش ۹۹ درصد باشد، یک درصد باقی‌مانده ظلمی است که در صفحه‌ی وجودش می‌باشد و اگر ما قادر باشیم به شناخت کامل از این خلیفه دست یابیم، ۹۹ درصد عدل را شناخته‌ایم و ظلم موجود در صفحه‌ی وجودش را نیز شناخته‌ایم. حال اگر بخواهیم با تکیه بر شناخت خود، عدل مطلق را توصیف نماییم، نمی‌توانیم چنین کاری را انجام دهیم و از عدل مطلق سخن بگوییم، جز این که عدلی است که هیچ ظلمی در آن راه ندارد؛ به عبارت دیگر ما می‌توانیم با تکیه بر شناخت خودمان از عدل مطلق فقط به نفی ظلم از میدان عدل مطلق بپردازیم و این نفی ظلم به وضوح تمام از عجز ما از شناخت عدل مطلق، پرده بر می‌دارد.

که خدای سبحان و متعال را به خلائق شناساند، وجود نمی‌داشت، معرفت و توحید، برای سایر انسان‌ها غیرممکن می‌گشت.

عن عبد السلام بن صالح الهروي، عن علي بن موسى الرضا، عن أبيه موسى بن جعفر عن أبيه جعفر بن محمد، عن أبيه محمد بن علي، عن أبيه علي بن الحسين، عن أبيه الحسين بن علي، عن أبيه علي بن أبي طالب (عليهم السلام)، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): «ما خلق الله خلقاً أفضل مني ولا أكرم عليه مني، قال علي (عليه السلام) فقلت: يا رسول الله فأنت أفضل أم جبرئيل؟ فقال: يا علي، إن الله تبارك وتعالى فضل أنبياءه المرسلين على ملائكته المقربين، وفضلني على جميع النبيين والمرسلين، والفضل بعدي لك يا علي وللأئمة من بعدك، وإن الملائكة لخدامنا وخدام محبيننا.

از عبدالسلام بن هروی از امام رضا (ع) از پدرش موسی بن جعفر (ع) از پدرش جعفر بن محمد (ع) از پدرش محمد بن علی (ع) از پدرش علی بن حسین (ع) از پدرش حسین بن علی (ع) از پدرش علی بن ابی‌طالب (ع) روایت شده است که فرمود: رسول خدا (ص) فرمود: (خداوند خلقی که بهتر از من و نزد او گرامی‌تر از من باشد نیافریده است). علی (ع) گوید به پیامبر اکرم (ص) عرض کردم: (ای رسول خدا، شما بهتری یا جبرئیل؟) فرمود: (ای علی! خدای تبارک و تعالی انبیای مرسل را بر ملائکه‌ی مقرب برتری داد و مرا بر جمیع انبیاء و رسولان فضیلت بخشید و پس از آن، ای علی! برتری از آن‌تو و امامان پس از توست و فرشتگان، خادمان ما و خادمان دوستداران ما هستند.

يا علي، الذين يحملون العرش ومن حوله يسبحون بحمد ربهم ويستغفرون للذين آمنوا بولايتنا، يا علي لولا نحن ما خلق الله آدم ولا حواء ولا الجنة ولا النار، ولا السماء ولا الأرض، فكيف لا نكون أفضل من الملائكة، وقد سبقناهم إلى معرفة ربنا وتسبيحه وتهليله وتقديسه، لأن أول ما خلق الله عز وجل خلق أرواحنا فأنطقنا بتوحيده وتحميده.

ای علی! حاملان عرش و کسانی که گرداگرد عرش هستند به واسطه‌ی ولایت ما حمد پروردگارشان را به‌جا می‌آورند و برای مؤمنان طلب مغفرت می‌کنند. ای علی! اگر ما نبودیم خداوند

آدم و حوا و جنت و نار و آسمان و زمین را نمی‌آفرید و چگونه از ملائکه برتر نباشیم در حالی که در توحید و معرفت پروردگارمان و تسبیح و تقدیس و تهلیل او بر آنها سبقت گرفته‌ایم، زیرا اولین چیزی که خداوند عزوجل خلق فرمود، ارواح ما بود، پس ما را به توحید و حمد خود گویا ساخت؛

ثم خلق الملائكة فلما شاهدوا ارواحنا نوراً واحداً استعظموا أمرنا، فسبحنا لتعلم الملائكة إنا خلق مخلوقون، وأنه منزّه عن صفاتنا، فسبحت الملائكة بتسبيحنا ونزهته عن صفاتنا، فلما شاهدوا عظم شأننا هللنا، لتعلم الملائكة أن لا إله إلا الله وأنا عبید ولسنا بآلهة يجب أن نعبد معه أو دونه، فقالوا: لا إله إلا الله، فلما شاهدوا كبر محلنا كبرنا لتعلم الملائكة أن الله أكبر من أن ينال عظم المحل إلا به، فلما شاهدوا ما جعله الله لنا من العز والقوة قلنا: لا حول ولا قوة إلا بالله لتعلم الملائكة أن لا حول لنا ولا قوة إلا بالله، فلما شاهدوا ما أنعم الله به علينا وأوجبه لنا من فرض الطاعة قلنا: الحمد لله لتعلم الملائكة ما يحق لله تعالى ذكره علينا من الحمد على نعمته، فقالت الملائكة: الحمد لله، فبنا اهتدوا إلى معرفة توحيد الله وتسبيحه وتهليله وتحميده وتمجيده.

سپس ملائکه را آفرید و هنگامی که آنها ارواح ما را در حالی که نور واحدی بودند مشاهده کردند، امر ما را بزرگ دیدند؛ ما تسبیح گفتیم تا ملائکه بدانند که ما مخلوقات آفریده شده‌ایم و خداوند از صفات ما منزّه است، و ملائکه با تسبیح ما تسبیح گفتند و خدا را از صفات ما منزّه دانستند. هنگامی که ملائکه بزرگی شأن ما را دیدند ما را تهلیل گفتند، ما تهلیل گفتیم تا ملائکه بدانند که هیچ معبودی جز الله (لا اله الا الله) نیست و بدانند که ما بندگان کوچک هستیم و نه خدایانی که باید با او و یا در کنار او پرستیده شویم، پس آنها گفتند: لا اله الا الله؛ و چون بزرگی منزلت ما را مشاهده کردند، خدا را تکبیر گفتیم تا ملائکه بدانند که خداوند بزرگ‌تر از آن است (الله اکبر) که (نسبت) بزرگی و عظمت، کسی جز او را نسزد. و چون عزت و قوتی که خداوند به ما عطا کرده بود را دیدند، گفتیم (لا حول و لا قوة الا بالله) تا ملائکه بدانند که ما هیچ قدرت و قوتی نداریم جز به واسطه‌ی خداوند و چون نعمتی که خداوند به ما داده و آن را در برابر واجب نمودن طاعت و عبادت بر ما واجب نموده بود، دیدند، گفتیم (الحمد لله) تا ملائکه بدانند که خداوند در

برابر نعمت‌هایی که بر ما ارزانی داشته است، حقوقی دارد و ملائکه نیز گفتند (الحمد لله). پس به واسطه‌ی ما به معرفتِ توحیدِ خدای تعالی و تسبیح و تهلیل و تحمید و تمجید او رهنمون شدند.

ثم إن الله تبارك وتعالى خلق آدم فأودعنا صلبه وأمر الملائكة بالسجود له تعظيماً لنا وإكراماً، وكان سجودهم لله عز وجل عبودية ولآدم إكراماً وطاعة لكوننا في صلبه، فكيف لا نكون أفضل من الملائكة وقد سجدوا لآدم كلهم أجمعون، وإنه لما عرج بي إلى السماء أذن جبرئيل مثنى مثنى، وأقام مثنى مثنى، ثم قال لي: تقدم يا محمد، فقلت له: يا جبرئيل أتقدم عليك؟ فقال: نعم؛ لأن الله تبارك وتعالى فضل أنبياءه على ملائكته أجمعين، وفضلك خاصة، فتقدمت فصليت بهم ولا فخر، فلما انتهيت إلى حجب النور قال لي جبرئيل: تقدم يا محمد، وتخلف عني، فقلت: يا جبرئيل في مثل هذا الموضع تفارقني؟ فقال: يا محمد، إن انتهاء حدي الذي وضعني الله عز وجل فيه إلى هذا المكان، فإن تجاوزته احترقت أجنحتي بتعدي حدود ربي جل جلاله.

سپس خدای تعالی آدم (ع) را آفرید و ما را در صلب او به ودیعه نهاد و به ملائکه فرمان داد که به دلیل تعظیم و اکرام ما بر او سجده کنند. سجده‌ی آن‌ها برای خدای عزوجل، عبودیت و بندگی برای آدم، اکرام و طاعت ما بود؛ زیرا ما در صلب او بودیم. چگونه ما از ملائکه برتر نباشیم در حالی که همه‌ی آن‌ها به آدم سجده کردند. چون مرا به آسمان‌ها به معراج بردند جبرئیل دو تا دو تا اذان و اقامه گفت، سپس گفت: ای محمد، پیش بایست. گفتم: ای جبرئیل! آیا بر تو پیشی بگیرم؟ گفت: آری، زیرا خدای تبارک و تعالی پیامبرانش را و علی‌الخصوص تو را بر همه‌ی ملائکه برتری داده است. من پیش ایستادم و با ایشان نماز خواندم در حالی که این، مایه‌ی هیچ فخری نیست، و چون حجاب‌های نور را به پایان رساندم، جبرئیل (ع) گفت: ای محمد، پیش برو و از من عقب ماند. گفتم: ای جبرئیل! آیا در چنین جایی از من جدا می‌شوی؟ گفت: ای محمد، نهایت حدی که خدای تعالی برای من مقرر فرموده، همین جاست و اگر از آن بگذرم به سبب تجاوز از حدودی که پروردگار بزرگوام مقرر فرموده است، بال‌هایم می‌سوزد.

فزع بي في النور زجة حتى انتهيت إلى حيث ما شاء الله من علو ملكه، فنوديت: يا محمد، فقلت: لبيك ربي وسعديك تباركت وتعاليت، فنوديت: يا محمد أنت عبي وأنا ربك فأياي فاعبد وعلي فتوكل، فإنك نوري في عبادي ورسولي إلى خلقي وحجتي على بريتي، لك ولن اتبعك خلقت جنتي، ولن خالفك خلقت ناري، ولأوصيائك أوجبت كرامتي، ولشيعتهم أوجبت ثوابي.

من به شدت در نور شدید افکنده شدم، تا به آنجا که خدای تعالی از ملکوتش اراده فرموده بود رسیدم و ندا رسید: ای محمد، گفتم: لبیك و سعديك ای پروردگار من! تو را مبارک و متعالی داشتم (تباركت و تعاليت). ندا رسید: ای محمد، تو بنده‌ی من و من پروردگار توأم؛ پس فقط مرا پرستش کن و بر من توکل نما. تو نور من در میان بندگان من و فرستاده‌ی من به‌سوی خلقم و حجت‌م بر مردمانی. برای تو و کسی که از تو پیروی کند، بهشت‌م را خلق نمودم و آتش من برای کسی است که با تو مخالفت ورزد، و برای اوصیای تو کرامت‌م را لازم گردانیدم و برای شیعیان‌شان ثواب‌م را مقرر داشتم.

فقلت: يا رب، ومن أوصيائي؟ فنوديت: يا محمد، أوصياؤك المكتوبون على ساق عرشي، فنظرت وأنا بين يدي ربي جل جلاله إلى ساق العرش فرأيت اثني عشر نوراً، في كل نور سطر أخضر عليه اسم وصي من أوصيائي، أولهم: علي بن أبي طالب، وآخرهم مهدي أمّتي، فقلت: يا رب هؤلاء أوصيائي من بعدي؟ فنوديت: يا محمد، هؤلاء أوليائي وأوصيائي وحججي بعدك على بريتي، وهم أوصياؤك وخلفاؤك وخير خلقي بعدك، وعزتي وجلالي، لأظهرن بهم ديني ولأعلنن بهم كلمتي ولأطهرن الأرض بآخرهم من أعدائي، ولأمكننهم مشارق الأرض ومغاربها، ولأسخرن له الرياح، ولأذلن له السحاب الصعاب، ولأرقينه في الأسباب، ولأنصرنه بجندي، ولأمدنه بملائكتي حتى تعلو دعوتي ويجتمع الخلق على توحيدي، ثم لأديمن ملكه، ولأداوِلن الأيام بين أوليائي إلى يوم القيامة»^(۱) [۲].

گفتم: پروردگارا! اوصیای من چه کسانی هستند؟ ندا رسید: ای محمد، اوصیای آنان‌اند که نامشان بر ساق عرش من نگاشته شده است و من در حالی که در پیشگاه پروردگار جلّ و جلالم

۱. علل الشرائع - الصدوق: ج ۱ ص ۵؛ کمال الدین وتمام النعمة - الصدوق: ص ۲۵۵.

۲. کتاب التوحید.

بودم، به ساق عرش نگريستم و دوازده نور ديدم و در هر نوري سطري سبز بود كه نام هريك از اوصيای من بر آن نوشته شده بود. اول ايشان علي بن ابي طالب و آخر آنها مهدي امتم بود. گفتم: پروردگارا! آيا آنها اوصيای من هستند؟ ندا آمد: اي محمد، آنها اوليا و دوستان و برگزیدگان و حجت های من بر خلائق، پس از تو هستند و آنها اوصياء و خلفای تو و بهترين خلق پس از تو می باشند. به عزت و جلالم سوگند كه به واسطه ی ايشان دينم را چيره و كلمه ام را بلند می نمايم و توسط آخرين آنها زمين را از دشمنانم پاك می گردانم و مشرق و مغرب زمين را به تملك او در می آورم و باد را مسخر او می كنم و گردنكشان سخت را رام او می سازم و او را بر نردبان ترقی بالا می برم و با لشكريان خود ياری اش می كنم و با فرشتگانم به او مدد می رسانم تا آن كه دعوتم را آشكار كند و مردمان گرد توحيدم آیند، سپس دولتش را پايدار می سازم، و تا روز قيامت روزگار و ايام حكمرانی را میان اوليای خود (دست به دست) می گردانم.^{(١) (٢)}

تقسيم صفات اللاهوت:

تقسيم صفات لاهوت

هو سبحانه تجلى للخلق باللاهوت المطلق أو الكمال المطلق (الله) ليعرفه الخلق، ولا نقص في ساحة اللاهوت المطلق (الله) سبحانه، ومن هنا فهو موصوف بكل كمال مطلق ومنزه عن كل نقص، فلا إشكال في تسمية صفات الكمال بالثبوتية، وتسمية تنزيهه عن النقص بالصفات السلبية، فهي مجرد مصطلحات لفظية تشير إلى معنى معين، والمهم هو المعنى المراد، ولكن فقط الإشكال في حصر بعضهم صفات الكمال بثلاث هي: العلم والقدرة والحياة أو بعدد معين، وكذا حصر التنزيه أو الصفات السلبية كما يسمونها بعدد معين، فالحق إن الله موصوف بكل كمال مطلق ومنزه عن كل نقص.

^١. علل الشرايع، صدوق، ج ١، ص ٥؛ كمال الدين وتمام النعمة، شيخ صدوق، ص ٢٥٥.

^٢. كتاب «توحيد».

خداوند سبحان برای مخلوقاتش با لاهوت مطلق یا کمال مطلق (الله) تجلی نمود تا مخلوقات او را بشناسند. در ساحت لاهوت مطلق (الله) سبحان کمبودی نیست. از این‌روست که او به همه‌ی کمال مطلق موصوف است و از همه‌ی کمبودها منزّه است. در نتیجه اشکالی ندارد که صفات کمال را (صفات ثبوتیه) بنامیم و منزّه دانستن او از کمبود را (صفات سلبيه) بنامیم. این‌ها فقط اصطلاحات لفظی هستند که به معنای مشخصی اشاره دارند؛ مهم همان معنای موردنظر است. ولی اشکال در این است که بعضی افراد صفات ثبوتیه را منحصر در سه صفت علم، قدرت و حیات می‌دانند یا تعداد مشخصی برای این صفات قائل هستند. به همین ترتیب، منحصر کردن صفات سلبيه در تعداد مشخصی از صفات نیز مورد اشکال است. حقیقت این است که خداوند با همه‌ی کمال مطلق موصوف است و از همه‌ی کمبودها منزّه است.

أما الصفات الفعلية فهم يضعون لضبط تقسيم الصفات إلى فعلية وذاتية أمرين:
اما صفات فعلیه، آن‌ها برای تقسیم صفات به فعلیه و ذاتیه دو موضوع را تعریف می‌کنند:

الأول: إن الصفة التي يوصف بها وبضدها هي صفة فعلية؛ لأن الصفة الذاتية هي عين ذاته، فلا تنفك عنه ليمكن أن يوصف بضدها، ومثالها الإرادة فهو يوصف بأنه مريد ويوصف بأنه كاره أو غير مريد، أما الصفة التي يوصف بها ولا يوصف بضدها فهي صفة ذاتية كالعلم، فهو يوصف بأنه عالم ولا يوصف بأنه جاهل.

اول: صفتی که ممکن است خداوند هم با آن توصیف می‌شود و هم با ضد آن، صفت فعلیه است؛ به این خاطر که صفت ذاتیه، عین ذات اوست و از او جدا نمی‌شود تا امکان داشته باشد که خداوند با ضد آن توصیف شود. مثال آن، اراده (یا خواستن) است. ممکن است خداوند در موردی با خواستن توصیف شود و در موردی با نخواستن. اما صفتی که خداوند با آن توصیف می‌شود و با ضد آن توصیف نمی‌شود، صفت ذاتیه است؛ مانند علم. او به عالم بودن توصیف می‌شود و هیچ‌گاه به نادان بودن توصیف نمی‌شود.

الثاني: إن كل صفة تحتاج لانتزاعها فرض غير الذات فهي صفة فعلية، مثل صفة الخالق فهو لا يوصف بأنه خالق قبل أن يخلق، وكل صفة تنتزع من فرض الذات فقط فهي صفة ذاتية مثل صفة الحياة.

دوم: هر صفتی که برای جدا کردنش نیازمند فرض کردن چیزی غیر از ذات باشد، صفت فعلیه است؛ مانند صفت آفریننده. او پیش از اینکه بیافریند، به آفریننده بودن توصیف نمی‌شود. هر صفتی که فقط به فرض نمودن ذات مشخص شود، صفت ذاتیه است، مانند صفت زندگی.

هذا هو مجمل ما يعتمدونه لهذا التقسيم، والحقيقة إنّ تسمية بعض الصفات بالفعلية عندهم باعتبار فهم معين لمعناها يجعلها مرتبطة بالفعل ووجودها مرتبط بوجود الفعل، وبالتالي تكون صفات حادثة بحدوث الفعل فلا يصح أن تكون ذاتية، فيقال إنها إضافية بالنسبة للذات وإنها صفات فعلية، وهذا لا إشكال فيه بناء على هذا الفهم لمعنى الصفات. این خلاصه‌ی موضوعی است که برای این تقسیم به آن اعتماد می‌کنند. در حقیقت نامیدن برخی از صفات نزد آنان به فعلیه، به خاطر فهم مشخصی از معنای آن است که آن را مربوط به فعل و کار قرار می‌دهد و وجود آن مربوط به وجود فعل و کار است. در نتیجه صفات حادثی وجود دارند که با به وجود آمدن فعل و کار به وجود می‌آیند و نمی‌توان آن‌ها را صفات ذاتیه نامید. پس صفات فعلیه صفاتی هستند که نسبت به ذات اضافی هستند. بر مبنای این فهم از معنای صفات، در این مطلب اشکالی نیست.

ولكن هناك معنى آخر وفهم آخر لهذه الصفات يمكن أن نقدمه، ويجعلها صفات غير حادثة وليست صفات فعل ولا إضافية بالنسبة للذات، وبالتالي تعود للصفات الذاتية وتتفرع عنها، فصفة الخالق مثلاً يمكن أن نفهم منها فعل خلق المخلوقات فتكون حادثة؛ لأنها مرتبطة بالحادث، ويوصف بـضدها فنقول إنه غير خالق ونقصد قبل أن يخلق الخلق، وبهذا نجعلها صفة فعلية إضافية للذات. وأيضاً يمكن أن نفهمها على أنها القدرة على الخلق فتكون صفة ذاتية وليست حادثة ولا يمكن أن يوصف بـضدها، فنقول إنه عاجز عن الخلق، أي أنّ صفة الخالق يمكن أن نقول عنها إنها صفة فعلية إذا نسبناها إلى الفعل، ويمكن أن

نقول عنها إنها صفة ذاتية إذا نسبناها إلى الذات، ولا إشكال في كونها مرة صفة فعلية ومرة صفة ذاتية في مقامين مختلفين.

ولی در این جا معنا و فهم دیگری نیز برای صفات فعلی مطرح است که می‌توانیم آن را بیان کنیم و باعث می‌شود این صفات غیر حادث باشند، نه صفات فعلی و صفات اضافه بر ذات؛ در نتیجه با این دیدگاه، این صفات، ذاتیه هستند و از آن مُنشعب می‌شوند. به عنوان مثال ممکن است از صفت خالق، کار و فعل آفرینش مخلوقات را بفهمیم و در نتیجه حادث و فعلیه می‌باشد؛ چرا که با ضد آن نیز توصیف می‌شود و می‌گوییم: خدا خالق نیست و منظور ما، پیش از این است که مخلوقات را بیافریند. به همین خاطر آن را صفت فعلیه می‌دانیم که برای ذات، اضافی است. همچنین امکان دارد که از این صفت معنای قدرت بر آفرینش را بفهمیم که در نتیجه صفت ذاتیه می‌شود و حادث نیست. و امکان ندارد که با ضد آن توصیف شود. چون در این صورت معنای آن چنین می‌شود که او از آفرینش ناتوان است. یعنی می‌توانیم در مورد صفت خالق بگوییم که صفت فعلیه است، اگر آن را به فعل و کار نسبت دهیم و نیز می‌توانیم در مورد آن بگوییم که صفت ذاتیه است، البته اگر آن را به ذات نسبت دهیم. اشکالی در این نیست که یک صفت یک بار صفت فعلیه باشد و یک بار دیگر صفت ذاتیه.

عينية صفات اللاهوت الذاتية:

عینیّت صفات ذاتیه‌ی لاهوت

الأسماء أو الصفات الذاتية متحدة وفانية في الذات الإلهية أو الله فناء أحدياً يجعلها والذات واحداً أحداً لا تركيب فيه، فجميع الأسماء والصفات الذاتية متحدة في الذات الإلهية أو "الله" وحدة حقيقية، أي أنّ الله واحد أحد وجميع الأسماء والصفات عين ذاته؛ وليست أعراضاً تتصف بها الذات، ولا جواهر تتركب منها، فهذه الأسماء والصفات الذاتية القديمة ليست آلهة منفصلة عن الله باعتبار أن ألوهيتها مطلقة في الجهات التي تمثلها بل هي غير منفكة

عن الذات الإلهية، وبالتالي فهي عين الذات، فهو سبحانه قادر والقدرة ذاته وعالم والعلم ذاته و

نامها و صفات ذاتیهی خداوند با ذات الهی یا الله، متحد است و در آن فانی است؛ به صورتی که اسماء و ذات را یکتایی قرار می‌دهد که ترکیب در آن راه ندارد؛ پس همه‌ی نامها و صفات ذاتیه، با ذات الهی یا الله به صورت یکتا بودن حقیقی متحد است. یعنی خداوند یکی و یکتاست و همه‌ی نامها و صفات، عین ذات الهی است و عَرَض‌هایی نیستند که ذات به آن وصف شود و جوهرهایی نیستند که ذات از آن ترکیب شده باشد. این نامها و صفات ذاتی قدیمی، الوهیتی نیست که از الله جدا باشد؛ چرا که الوهیت او در جهاتی که جلوه‌گر اوست، مطلق است؛ بلکه از ذات الهی جدا نیست. در نتیجه این اسماء و صفات، عین ذات است. خداوند سبحان تواناست و توانایی، ذات اوست و او عالم است و علم، ذات اوست و

والتوحيد بالمرتبة الأولى يكون بمعرفة انطواء جميع هذه الأسماء في الذات الإلهية، أي أنَّ الله رحمن رحيم والرحمة ذاته، وقادر والقدرة ذاته.
توحيد در بالاترین مرتبه، شناخت پیچیده شدن همه‌ی نامها در ذات الهی است. یعنی خداوند رحمان و رحیم است و رحمت ذات اوست و قادر است و قدرت، ذات اوست.

وفي كتاب التوحيد تفصيل الكلام في الذات اللاهوت والصفات الذاتية وكونها عين الذات، وكذا الكلام في مراتب التوحيد، وأرى من المناسب لمن أراد التفصيل في هذا الموضوع الرجوع إلى كتاب التوحيد.

در کتاب (توحید) توضیح این سخن در مورد ذات لاهوت و صفات ذاتیه و این که اسماء و صفات، عین ذات هستند، و نیز سخنانی در مورد مراتب توحید آمده است. مناسب می‌بینم که فردی که در مورد این موضوع به توضیح نیاز دارد، به این کتاب مراجعه کند.

صفة العلم والبداء:

صفت علم و بداء

بعد آن اثبتنا لاهوته المطلق، نقول: إنه لابد أن يتصف اللاهوت المطلق بالعلم المطلق، وإلا فلو جهل شيئاً لكان نوراً وظلمة - لأنَّ سبب الجهل هو الظلمة أو النقص -، ولو كان كذلك انتفت ألوهيته المطلقة، كما أنه لو جهل لاحتاج إلى غيره وبطل لاهوته المطلق بحاجته وفقره. پس از اینکه لاهوت مطلق خداوند را ثابت کردیم، می‌گوییم: لاهوت مطلق باید به علم مطلق موصوف شود وگرنه اگر نسبت به مسئله‌ای نادانی داشته باشد، ترکیب نور و ظلمت می‌شود - به این خاطر که علت نادانی، ظلمت و تاریکی یا کمبود است - اگر این چنین باشد، الوهیت مطلق او نفی می‌شود؛ همان‌طور که اگر نادانی داشته باشد، به غیر خودش نیازمند می‌شود و لاهوت مطلق او، با نیاز و نیازمندی‌اش باطل می‌شود.

ومن علمه ما أظهره في عوالم الخلق ليطلع عليه من خلقه من شاء أن يطلعه عليه، وهذا هو لوح المحو والإثبات، وفيه لكل حادث احتمالات يعتمد حدوث كل واحد منها على العبد وما يحيط به، فعندما يحين حينها يحدث أحدها، ولولا المحو والإثبات لبطل الدعاء ولم يكن له معنى إلا العبث، فمن يقول بعدم وجود المحو والإثبات يقول إن الأمر فرغ منه أو كما وصفهم تعالى: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ [المائدة: ٦٤].

آن‌چه را که او در عوالم آفرینش آشکار کرده است، جزو علم اوست، تا هر مخلوقی را که بخواهد، نسبت به آن آگاه کند. این لوح محو و اثبات است و در آن برای هر حادث و اتفاقی، احتمالاتی است که اتفاق افتادن هر کدام از آن‌ها، به بنده و آن‌چه به او احاطه دارد، وابسته است. زمانی که وقتش فرا برسد، یکی از آن‌ها اتفاق می‌افتد. اگر محو و اثبات نبود، دعا از بین می‌رفت و معنایی به جز بازیچه بودن نداشت. فردی که وجود محو و اثبات را قبول ندارد، قائل به این است که

کارها از دست خداوند خارج شده است یا همان طور است که خداوند متعال آنان را توصیف کرده است: «و یهود گفتند دست خدا بسته است. دست‌های خودشان بسته باد و به [سزای] آن‌چه گفتند از رحمت خدا دور شوند. بلکه هر دو دست او گشاده است، هرگونه بخواهد می‌بخشد و قطعاً آن‌چه از جانب پروردگارت به‌سوی تو فرود آمده است، بر طغیان و کفر بسیاری از ایشان خواهد افزود و تا روز قیامت میانشان دشمنی و کینه افکندیم. هربار که آتشی برای پیکار برافروختند خدا آن را خاموش ساخت و در زمین برای فساد می‌کوشند و خدا مفسدان را دوست نمی‌دارد»^(۱).

صفة الإرادة والجبر والتفویض:

صفت اراده و جبر و تفویض

صفة الإرادة:

صفت اراده

وتعني أن الله مرید و غیر مرید، فقد أوجد أشياء ولم يوجد غيرها، ومخصص إيجادها وعدمه هي إرادته سبحانه وتعالى، وهو سبحانه أمر ونهى، ومخصص الأمر والنهي هي إرادته سبحانه، فهو مرید لما أوجد وهو مرید لما أمر، وهو غیر مرید لما نهى.

به این معناست که خداوند اراده کننده و غیر اراده کننده است. چیزهایی را به وجود آورده است و غیر آن را به وجود نیاورده است. تعیین کننده‌ی ایجاد یا عدم یک چیز، اراده‌ی خداوند سبحان و متعال است. خداوند سبحان دستور می‌دهد و نهی می‌کند و تعیین کننده‌ی امر و نهی او، اراده‌ی خداوند سبحان است. او آن‌چه را که به وجود آورده است، اراده کرده است و آن‌چه را دستور داده است، اراده کرده است. و آن‌چه را که نهی کرده است، اراده نکرده است.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی مائده، آیه‌ی ۶۴.

فإرادته سبحانه متعلقة بفعله هو من جهة وقوعه في الخارج، أما تعلقها بأفعال عباده فليس من جهة وقوعها في الخارج، بل من جهة أنه أمر بها أو نهى عنها، لأنها ليست أفعاله بل أفعال عباده، ومخصص وقوعها في الخارج هو إرادة فاعلها وهو العبد نفسه.

در نتیجه اراده‌ی خداوند سبحان، از جهت وقوع آن در خارج، به فعل او سبحانه تعلق دارد. اما تعلق داشتن اراده‌ی او به افعال بندگان، از جهت وقوع اراده‌ی وی به افعال بندگان نیست؛ چرا که این کارها و افعال، افعال بندگان است، نه افعال خداوند. تعیین‌کننده‌ی وقوع افعال بندگان در جهان خارج، اراده‌ی انجام‌دهنده‌ی آن افعال یعنی خود بندگان هستند.

تعلق الإرادة الإلهية بالإنسان وأفعاله: ارتباط اراده‌ی الهی به انسان و کارهایش

أولاً: الله يريد للإنسان، لهذا خلقه وأعطاه الحول والقوة.

اول: خداوند انسان را اراده نموده است. به همین دلیل او را آفرید و به او حرکت و نیرو بخشید.

ثانياً: الله يريد لبعض أفعال الإنسان التي مكّنه الله من فعلها لهذا أمره بها، وغير يريد لبعض أفعاله التي مكّنه الله من فعلها أيضاً لهذا نهاه عنها.

دوم: خداوند برخی از کارهای انسان را که توانایی انجام دادنش را به او داده، اراده کرده است؛ به همین دلیل او را به آن دستور داده است و برخی از کارهای انسان را که خداوند نیز توانایی انجام دادنش را به او داده، اراده نکرده است؛ به همین دلیل او را از آن نهی کرده است.

ثالثاً: وقوع أفعال العباد في الخارج لا تعني أنه سبحانه يريد لها، بل غاية ما في الأمر أنه أمضاها؛ لأن العباد يوقعونها في الخارج بحول وقوة خوّلها الله لهم ولكن بإرادتهم هم وإن كانت بالضد من إرادة الله سبحانه؛ حيث إنهم مخيرون وفي عالم امتحان.

سوم: وقوع افعال بندگان در خارج، به این معنا نیست که خداوند سبحان آن را اراده نموده است؛ بلکه نهایت موضوع این است که وقوع آن را امضا و تأیید نموده است؛ به این دلیل که

بندگان در خارج، این افعال را با حرکت و نیرویی انجام می‌دهند که خداوند به آنان واگذار کرده است؛ ولی این اعمال با اراده‌ی آنان انجام می‌شود، هرچند ضد اراده‌ی خداوند سبحان باشد؛ به این خاطر که آنان اختیار دارند و در عالم امتحان هستند.

فهو سبحانه يمضي (أو لا يمضي) ما يريد وما لا يريد من أفعال عباده وفق قانون وسنة إلهية كونية عامة. ولكن إمضاء سبحانه لما لا يريد من أفعال العبد وفقاً لإرادة العبد لا يعني أنه قد قوّض الأمور للعبد؛ لأن الله سبحانه قد وضع قانوناً تكوينياً عاماً^(۱)، ويمكن أن يفعل الإنسان ما يريد من خير وشر ضمن هذا القانون دون أن يمنعه الله، إلا إن اقتضت الحكمة خرق هذا القانون ومنعه (كما في المعجزة).

خداوند سبحان وقوع افعال بندگان را امضا می‌کند؛ چه به انجام آن‌ها اراده داشته باشد و چه نداشته باشد، بر اساس قانون و سنت الهی عمومی وجود؛ ولی امضا و تأیید خداوند سبحان، نسبت به افعالی از بندگان که او آن را اراده نفرموده است، طبق اراده‌ی بندگان است؛ و به این معنا نیست که او امور را به بندگان واگذار کرده است؛ به این دلیل که خداوند سبحان، یک قانون تکوینی عمومی قرار داده است^(۲) که بر مبنای آن انسان می‌تواند فعل خوب و بدی را که می‌خواهد، انجام دهد، بدون اینکه خداوند او را از آن باز دارد. مگر اینکه حکمت، موجب شکستن این قانون شود و خداوند مانع انجام فعلی توسط بنده‌ای شود، همان‌طور که در معجزه اتفاق می‌افتد.

وبهذا تُردُّ شبهة أو مغالطة الجبر والتفويض، فالإنسان غير مجبر على أفعاله من خير أو شر، وإمضاء الله لها هو بإعطاء الإنسان الحول والقوة والاختيار ضمن حدود حدها الله سبحانه وتعالى، والإنسان يبقى دائماً بحاجة أن يمدّه الله بالوجود والحول والقوة في كل آن وفي حال اختياره للخير أو الشر وفي حال فعله للخير أو الشر، وبهذا فلا تفويض أيضاً.

۱. مثل القوانين الطبيعية وقوانين الجزاء الديني على بعض الأفعال كقطع وصلة الرحم والصدقة وتناج بعض الأفعال النفسية كالحسد... الخ.

۲. مانند برخی قوانین جاری در طبیعت و قوانین مربوط به پاداش یا مجازات دنیوی بعضی افعال، مانند قطع رحم، صله‌ی رحم، صدقه، و نتایج بعضی افعال نفسانی، مانند حسد.

با این مطلب، شبهه یا مغالطه‌ی جبر و تفویض پاسخ داده می‌شود. انسان نسبت به افعال خوب یا بد خود مجبور نیست. امضا و تأیید خداوند نسبت به افعال انسان، با واگذار کردن حرکت و نیرو و اختیار همراه با حدودی است که خداوند سبحان و متعال آن را قرار داده است. انسان همیشه نیاز دارد که خداوند در هر لحظه با وجود و حرکت و نیرو به او کمک کند؛ هم در حال اختیار انسان برای انجام خوبی یا بدی و هم در حال انجام خوبی یا بدی. در نتیجه تفویض در کار نیست و خدا امور را به انسان واگذار نکرده است.

أما شبهة أو مغالطة بعض السلفيين القائلين بأن كل ما وقع أو حدث في الخارج فهو سبحانه مرید له ومرضی عنده فهي باطلّة؛ حيث إنهم لا يميزون بين أفعاله هو سبحانه وبين أفعال عباده، ويخلطون بينهما ولا يميزون بين ما هو مرضي وغير مرضي له من أفعال عباده، ويضعون الكل في سلة واحدة ويصنفون الجميع ضمن قائمة الإرادة التكوينية - التي يقولون بها - ويتوهمون أنها جميعاً مرضية له وهو مرید لها.

اما شبهه یا مغالطه‌ی برخی از سلفی‌ها که قائل هستند خداوند سبحان هر واقعه و حادثه‌ای که در بیرون اتفاق می‌افتد، اراده کرده است و به آن راضی است، باطل است؛ به این دلیل که آن‌ها بین افعال خداوند سبحان و افعال بندگان تمایز قائل نمی‌شوند و این دو را با هم خلط می‌کنند. آنان بین کارهای بندگان که مورد رضایت اوست و کارهایی که مورد رضایت او نیست، تمایز قائل نمی‌شوند و همه را در یک گروه قرار می‌دهند و نام آن را اراده‌ی تکوینی می‌گذارند. آنان می‌پندارند که همگی این افعال، مورد رضایت اوست و آن را اراده کرده است.

والحق إنهم إذا أرادوا تصنيف كل ما وقع في الخارج على أنه واقع ضمن مصطلح الإرادة التكوينية الذي يقولون به؛ عندها عليهم أن يفهموا أنّ هذه الإرادة التكوينية التي يقولون بها غير كاشفة عن أمره ونهيه وغير كاشفة عن رضاه، بل وعليهم أن يدركوا أنهم قد خلطوا فيها - أي الإرادة التكوينية - أفعاله بأفعال عباده، وبهذا فهي أمر عام يشمل كل ما يقع في الخارج، سواء تعلق من جهة وقوعه في الخارج بإرادة الله أو بإرادة العبد، أي أنّ الإرادة التكوينية بحسب هذا التعريف ليست إرادة إلهية، بل هي خلطة من الإرادة الإلهية وإرادة

العباد، ولا فائدة منها في تمييز صفة الفعل أو الحدث الحاصل في الخارج وكونه مرضي لله أو غير مرضي لله أو كون الله مرید له أو غير مرید له، ومن يستخدمها لتمييز صفة الفعل أو الحدث الواقع في الخارج فهو أحد اثنين: إما أنه لا يكاد يفقه شيئاً، أو أنه يعرف ولكنه يريد استخفاف بعض الناس الذين يتبعونه بجهل.

حقيقت این است که آنان اگر بخواهند همه‌ی آن‌چه را که در خارج واقع می‌شود، با اصطلاح خودشان اراده‌ی تکوینی بنامند، در این هنگام باید بفهمند که این اراده‌ی تکوینی از امر یا نهی او پرده بر نمی‌دارد و رضایت خداوند را آشکار نمی‌سازد؛ بلکه باید بفهمند که در اراده‌ی تکوینی، افعال او و افعال بندگان را با هم مخلوط کرده‌اند. به همین دلیل، این موضوعی عمومی است که شامل همه‌ی اتفاقات خارجی می‌شود؛ خواه از لحاظ وقوع، در اراده‌ی خداوند رخ داده باشد، خواه در اراده‌ی بندگان؛ یعنی اراده‌ی تکوینی بر اساس این تعریف، اراده‌ی الهی نیست؛ بلکه مخلوطی است از اراده‌ی الهی و اراده‌ی بندگان؛ بنابراین در این تعریف فایده‌ای در تمایز بین صفت فعل یا اتفاقی که در خارج رخ می‌دهد، از این لحاظ که مورد رضایت خداوند هست یا نیست یا خداوند آن را اراده کرده است یا اراده نکرده است، نیست. فردی که از این تعریف برای تمایز قائل شدن بین صفت فعل یا اتفاقی که در خارج رخ می‌دهد، استفاده می‌کند، یکی از این دو مورد است: یا اصلاً چیزی را نمی‌فهمد؛ و یا می‌فهمد ولی می‌خواهد افرادی را که از روی نادانی از او پیروی می‌کنند، خوار و پست نماید.

ولتبسيط الأمر أكثر أقول: إنّ أفعال العباد الواقعة في الخارج غير متعلقة بإرادة الله من جهة الوقوع؛ لأنها ليست أفعاله بل أفعال عباده، وبالتالي فهي متعلقة بإرادة العباد من هذه الجهة. نعم، هي متعلقة بإرادته سبحانه من جهة الأمر والنهي.

برای ساده شدن بیشتر این موضوع می‌گوییم: کارهای بندگان که در بیرون اتفاق می‌افتد، از جهت وقوع، به اراده‌ی خداوند نمی‌باشد؛ به این دلیل که افعال او نیستند؛ بلکه افعال بندگان هستند؛ در نتیجه از این جهت، به اراده‌ی بندگان هستند. ولی از جهت امر یا نهی، به اراده‌ی خداوند سبحان هستند.

فسؤال بعض الجهلة من السلفيين: هل أن الملك - الذي لم يعينه الله - حكم بإرادة الله أم رغماً عنه، أو السارق سرق بإرادة الله أم رغماً عنه؛ مبني على مغالطة وهي أنهم يفرضون أن فعل السرقة من جهة وقوعه بالخارج متعلق بإرادة الله سبحانه وتعالى في حين أنه متعلق بإرادة العبد لا بإرادة الله من هذه الجهة، وتعلقه بإرادة الله فقط من جهة الأمر والنهي، أي فقط هل أن الله أمر أم نهى أن يحكم هذا الملك، وفقط هل أن الله أمر أم نهى عن السرقة.

اما در مورد پرسش برخی از سلفی‌های نادان: آیا پادشاهی را که خداوند تعیین نکرده است، با اراده‌ی خداوند حکومت می‌کند یا بدون اراده‌ی خداوند؟ آیا دزد با اراده‌ی خداوند دزدی می‌کند یا بدون اراده‌ی خداوند؟ این پرسش بر اساس یک مغالطه بنا نهاده شده است. آنان فرض می‌کنند که فعل دزدی، از جهت وقوع در خارج، به اراده‌ی خداوند سبحان و متعال است؛ در حالی که از این جهت، به اراده‌ی بنده است، نه به اراده‌ی خداوند. تعلق داشتن آن به اراده‌ی خداوند، فقط از جهت امر یا نهی پروردگار است. یعنی خداوند فقط امر کرده یا نهی نموده است که این پادشاه حکومت کند و خداوند فقط امر به دزدی کرده است یا اینکه از دزدی نهی نموده است.

وأيضاً: لا يوجد شيء يحصل في الوجود إلا والله قادر على منعه، ولا يوجد شيء ممكن إلا والله قادر على إيجاده، ولكنه وضع قوانين لهذا العالم، فقد أعطى الإنسان الحول والقوة والاختيار، وفي الآخرة سيحاسبه على ما فعل وما اختار، ولكنه لا يقهره ولا يجبره في هذا العالم على طاعة خليفة الله في أرضه وتمكينه من الحكم، ولا يجبره ولا يقهره على الصلاة ولا على الصيام ولا على ترك السرقة... الخ، وإلا لكان الإنسان مقهوراً مجبراً على الفعل، ولا قيمة لفعله ولا معنى لعقابه أو إثابته على قيامه بفعل معين أو تركه.

همچنین هیچ‌چیزی در عالم وجود اتفاق نمی‌افتد، مگر اینکه خداوند، قادر به جلوگیری از آن است؛ و چیز ممکنی وجود ندارد، مگر اینکه خداوند نسبت به ایجاد آن تواناست؛ ولی او برای این عالم، قوانینی قرار داده است. او به انسان، حرکت و نیرو و اختیار داده است. او در آخرت، انسان را نسبت به کارها و انتخاب‌هایش مورد محاسبه قرار می‌دهد؛ ولی در این جهان بر او چیره نمی‌شود و او را مجبور به اطاعت از خلیفه‌ی خداوند در زمین و یاری رساندن به او در حکومت نمی‌کند؛ بر او غالب نمی‌شود و او را مجبور به نماز و روزه و ترک دزدی و ... نمی‌کند؛ در غیر این صورت انسان

مجبور به انجام دادن کار است و کارش ارزشی ندارد و معنایی برای عقوبت کردن یا ثواب دادن او برای برخاستن برای انجام کار مشخص یا ترک آن نیست.

إذن، فالله يعيّن خليفة للناس ممتحنون بتمكين خليفة الله في أرضه، فإن مكنوه فازوا في الدنيا والآخرة، وإن خذلوه ومكنوا غيره أو أطاعوا غيره، فقد خسروا آخرتهم وضيعوا حظهم.

بنابراین خداوند خلیفه‌اش را تعیین می‌کند و مردم برای یاری خلیفه‌ی خداوند در زمین، مورد امتحان هستند. اگر او را یاری کنند، در دنیا و آخرت رستگار می‌شوند و اگر او را خوار کنند و فردی غیر از او را یاری کنند و یا از غیر او پیروی کنند، آخرت‌شان مورد زیان قرار گرفته است و بهره‌شان را از بین برده‌اند.

صفات خليفة الله في أرضه:

صفات خلیفه‌ی خداوند در زمین

حجة الله: فبه يقيم الله الحجة على الناس ويقطع عذرهم، ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ [النساء: ۱۶۵].
حجت خداوند: به واسطه‌ی اوست که خداوند حجت و دلیل را بر مردم اقامه می‌کند و عذر آنان را از بین می‌برد. «پیامبرانی که بشارت‌گر و هشداردهنده بودند، تا برای مردم پس از [فرستادن] پیامبران در مقابل خدا [بهانه و] حجتی نباشد و خدا توانا و حکیم است»^(۱).

الرسول: فهو جاء من مرسل برسالة.

رسول یا فرستاده: او از سوی فرستنده‌ای، رسالتی را آورده است.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی نساء، آیه‌ی ۱۶۵.

النبي: لأنَّ له مقام النبوة ويوحى له بالرؤيا والكشف، أما الإشكال على وصف خليفة الله بنبي مرسل بعد رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) لكون الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) خاتم الأنبياء المرسلين من الله، فهذا أمر قد بيّنته في كتاب "النبوة الخاتمة"، وباختصار هنا أقول: إن النبوة الرسالية التي ختمت هي النبوة الرسالية من الله وافتتحت النبوة الرسالية من محمد (صلى الله عليه وآله) خليفة الله الحقيقي المراد الوصول إليه من الخلق وبالوصول إليه تحققت الخلافة الحقيقية، وبالتالي يقوم الخليفة الحقيقي وهو محمد (صلى الله عليه وآله) بدور الخلافة كاملة، ومن هذا الدور أنه (صلى الله عليه وآله) يكون منبئاً لمن بعده ومرسلهم، فالأئمة من آل محمد (عليهم السلام) علمهم من رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) وهم رسل من محمد (صلى الله عليه وآله) بأمر الله سبحانه وتعالى.

نبی یا پیامبر: به این دلیل که مقام نبوت و پیامبری دارد، با رؤیا و مکاشفه به او وحی می‌شود. اما این اشکال که چرا خلیفه‌ی خداوند پس از محمد رسول الله (ص) با نبی مرسل توصیف می‌شود، در حالی که محمد رسول الله (ص) آخرین انبیا و مرسلین است که از سوی خداوند فرستاده شده است، این موضوع را در کتاب (نبوت خاتم) بیان نمودم. در اینجا به صورت خلاصه می‌گوییم: نبوت فرستادن که ختم شده است، نبوت فرستادن از سوی خداوند است و نبوت فرستادن از سوی محمد (ص) آغاز شده است؛ فردی که خلیفه‌ی حقیقی خداوند است و هدف آفرینش، رسیدن مخلوقات به اوست؛ و با رسیدن به اوست که جانشینی حقیقی خداوند محقق می‌شود و در نتیجه خلیفه‌ی حقیقی، یا محمد (ص)، نقش کامل جانشینی را انجام می‌دهد؛ از جمله‌ی این نقش‌ها این است که ایشان (ص) خبردهنده و فرستنده‌ی افراد بعد از خودش می‌باشد. علم امامان آل محمد (ع) از محمد رسول الله (ص) است و آنان فرستادگانی از سوی محمد (ص) و به دستور خداوند سبحان و متعال هستند.

وصي: باعتبار أنَّ هناك حجة سابق قد أوصى باتباعه ونصرته، وأنه حجة من الله وخليفة الله في أرضه من بعده، وليس ضرورياً أن يكون الموصي مباشراً للموصي ليكون وصيه، فالباقر

والصادق (عليهما السلام) مثلاً أوصياء لرسول الله محمد (صلى الله عليه وآله)؛ لأنه نص عليهم بوصيته.

وصی: وصی در زمانی مطرح می‌شود که حجت پیشین وجود داشته باشد که به پیروی و یاری دادن وصی‌اش، وصیت نموده باشد. وصی، حجتی از سوی خداوند و خلیفه‌ی خداوند در زمین و پس از حجت پیشین است. ضروری نیست که وصیت‌کننده مستقیماً به وصی، وصیت نماید تا او وصی‌اش شود. به‌عنوان مثال، امام باقر (ع) و امام صادق (ع) اوصیای حضرت محمد رسول‌الله (ص) هستند؛ به این خاطر که ایشان در وصیتش به آنان وصیت نموده است.

معصوم:

معصوم:

والعصمة: هي الاعتصام بالله عن محارم الله.

عصمت: منظور چنگ زدن به خداوند از محرمات خداوند است.

والمعصوم: هو المعتصم بالله عن محارم الله.

و معصوم: فردی است که از محرمات خداوند، به خداوند پناه می‌برد.

والعصمة أمر باطني ليس هناك سبيل للقطع به في الخارج إلا بالنص من الله، أو من خليفة من خلفاء الله السابقين.

عصمت، موضوعی درونی است که راهی برای یقین پیدا کردن نسبت به آن در بیرون به‌جز نص از سوی خداوند یا از سوی خلیفه‌ای از خلفای پیشین خداوند وجود ندارد.

وخليفة الله المعصوم لا يُخرج الناس من هدى، ولا يدخلهم في باطل.

خلیفه‌ی خداوند معصوم است و مردم را از هدایت بیرون نمی‌آورد و آنان را در باطل وارد نمی‌کند.

إمام^(۱): أي كونه مُنصب ليقود ويأم غيره في هذه الدنيا.
 امام: ^(۲) کسی که قرار داده شده است تا رهبری کند و در این دنیا رهبر دیگران باشد.

العالم: لأنّ الله يوحى له ويعلمه ما فيه إخراج الناس من الضلال وإدخالهم للهدى وتعريفهم بالحق، فهو فقط من يهدي إلى الحق وإلى الصراط المستقيم؛ لأنّ علمه من الله ومعرفته من الله، أما غيره فحتى لو عرفوا الحق والصراط المستقيم في آن فسيجهلونه في آن آخر؛ لأنّ علمهم ليس من الله ولا يوحى لهم، وبالتالي فلا يمكن وصف أحد من الناس بأنه يهدي إلى الحق وإلى الطريق أو الصراط المستقيم غير خليفة الله في أرضه.

عالم: کسی که خداوند به او وحی می‌کند و او را نسبت به مسائلی که مردم را از گمراهی بیرون می‌آورد و آنان را وارد هدایت می‌کند، آگاه می‌کند و حق را به آنان می‌شناساند. فقط اوست که به حق و به‌سوی صراط مستقیم هدایت می‌کند؛ چرا که علم او از سوی خداوند است و شناخت او از سوی خداست. اما دیگران حتی اگر حق و صراط مستقیم را در لحظه‌ای بشناسند، در لحظه‌ای دیگر نسبت به آن نادان هستند؛ زیرا علم آنان از سوی خداوند نیست و به آنان وحی نمی‌کند؛ در نتیجه نمی‌توان هیچ‌یک از مردم، جز خلیفه‌ی خداوند در زمین را این‌گونه وصف کرد که به حق یا صراط مستقیم هدایت می‌کند.

۱. أيضاً: يمكن أن يوصف بأنه إمام بمعنى خاص آخر ويراد منه مقام في العوالم العلوية وهذا مقام خاص بمحمد (صلى الله عليه وآله) وآل محمد (عليهم السلام) وبعض الأنبياء (عليهم السلام) وليس جميعهم كإبراهيم (عليه السلام) وموسى (عليه السلام) وهو المذكور في قوله تعالى: "وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ" [البقرة: ۱۲۴].

۲. همچنین ممکن است امام به معنای خاص، مورد نظر باشد که مقصود از آن مقامی در عوالم بالاست و این مقامی است مخصوص محمد O و آل محمد Δ و بعضی از پیامبران Δ مانند ابراهیم (ع) و موسی (ع). این همان مقامی است که در این آیه از آن یاد شده است: ((و چون ابراهیم را پروردگارش با کلماتی بیازمود و وی آن همه را به انجام رسانید، [خدا به او] فرمود: من تو را پیشوای مردم قرار دادم. [ابراهیم] پرسید: از دودمانم [چطور]؟ فرمود: پیمان من به بیدادگران نمی‌رسد» (بقره، ۱۲۴).

علم خليفة الله في أرضه: علم خليفه‌ی خداوند در زمین

العلم الواجب توفره في خليفة الله في أرضه؛ هو معرفة ما فيه نجاة الناس في الآخرة من عقائد وتشريع، فلا بد أن يوحى إليه ليكون عنده فصل الخطاب، ويبين الاعتقاد الحق والشريعة الحقّة وما يستجد من تشريع، فالعلم ليس ما كان بل ما يكون، فمعرفة خليفة الله مثلاً بكتاب الخليفة السابق أو حفظه له أو حفظه للتشريع السابق ليس هو العلم الأهم والواجب توفره في خليفة الله في أرضه؛ لأنّ هذه أمور متوفرة بين أيدي الناس ويمكن أن يحصلها أي إنسان آخر، فلا يكون له فضل بها بل الفضل أن يعلم ما لا يعلم الناس، ولا يكون هذا إلا بالوحي في آناء الليل والنهار. فالكل يحتاجونه لينجوا بينما هو لا يحتاج أحداً من الناس في زمانه، تماماً كحال آدم والملائكة فعلم آدم كانت تجهله الملائكة مع حاجتهم له (أسمائهم)، وبهذا كان له الفضل عليهم ووجب عليهم التعلم منه وطاعته.

علمی که باید خليفه‌ی خداوند در زمین دارا باشد، شناخت چیزهایی است که نجات مردم در آخرت وابسته به آن است و آن علم به عقاید و تشريع است؛ در نتیجه باید به او وحی شود تا سخن نهایی نزد او باشد و اعتقاد حق و شریعت حق و موارد جدیدی را که در تشريع به وجود می‌آید، بیان کند. علم چیزی نیست که بوده است، بلکه چیزی است که می‌شود؛ به عنوان مثال، شناخت خليفه‌ی خداوند با استفاده از کتاب خليفه‌ی پیشین یا حفظ بودن آن کتاب یا حفظ بودن تشريع پیشین، این‌ها علوم مهمی نیستند که لازم باشد خليفه‌ی خداوند در زمین آن‌ها را دارا باشد؛ چرا که این گونه امور نزد مردم هست و هر انسان دیگری امکان به دست آوردن آن را دارد و داشتن آن، فضیلتی برای خليفه‌ی خداوند نیست. بلکه فضیلت و برتری این است که چیزی را بداند که مردم نمی‌دانند؛ و این موضوع فقط با وحی در لحظات شبانه‌روز امکان‌پذیر است. همه‌ی مردم به این علم نیازمند هستند تا رهایی یابند؛ در حالی که او به هیچ‌یک از مردم زمانش نیازمند نیست؛ دقیقاً مانند وضعیت آدم و فرشتگان. فرشتگان نسبت به علم آدم، نادان و به علم او (در مورد نام‌های آنان) نیازمند بودند؛ به همین دلیل است که او بر آنان برتری دارد و یادگیری و اطاعت از او بر آنان واجب است.

وهذا يبيّن أن لا إشكال أن يكون الرسول محمد (صلى الله عليه وآله) أمياً لا يقرأ ولا يكتب، ولا إشكال في كونه لم يكن يعلم نصوص التوراة والإنجيل أو يحفظها، وكل من يدعي بغير هذا فهو مغالي متكلف أمراً لا دليل عليه، إنما يحمل بعضهم على هذا القول الهوى لا غير. أما ما روي من أنّ الرسول قادر على القراءة والكتابة، فهذا أيضاً لا يعدو كونه في طور إثبات القدرة وليس التطبيق، أي أنّ الرسول لم يثبت أنه قرأ وكتب، بل ثبت العكس وهو احتياجه لمن يقرأ ويكتب له، كوجود كُتّاب الوحي وحاجته لعلّي (عليه السلام) ليكتب له الصلح.

این موضوع بیان می‌کند که اشکالی ندارد که محمد رسول الله (ص) امّی باشد و نخواند و ننویسد؛ و اشکالی ندارد که ایشان متون تورات و انجیل را نداند یا آن را حفظ نباشد. هر کس مدعی خلاف این شود، غلو کننده است و خودش را دچار موضوعی کرده است که دلیلی برای آن ندارد و تنها هوای نفس، این افراد را به چنین سخنی وا داشته است. اما روایاتی که بیان می‌کنند رسول توانایی خواندن و نوشتن دارد، بیشتر از این نیست که در مرحله‌ی اثبات این توانایی هستند و منظور آن‌ها تطبیق دادن نمی‌باشد. یعنی ثابت نشده است که رسول الله (ص) می‌خواند و می‌نویسد؛ بلکه عکس آن ثابت شده است و تاریخ نشان می‌دهد که ایشان به فردی نیاز داشتند که برایشان بخواند و بنویسد؛ مانند وجود کاتبان وحی و نیاز داشتن به علی (ع) تا پیمان صلح را برای ایشان بنگارد.

فما ثبت في الخارج لمن كانوا يواجهون الرسول محمداً (صلى الله عليه وآله) أنه لا يقرأ ولا يكتب؛ لأنه لم يكن يمارس القراءة والكتابة، ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَأَزْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾ [العنكبوت: ٤٨]. ولهذا فهم نقلوا هذا الأمر كونهم لم يروه يكتب ويقرأ أمامهم، وبهذا فحتى إثبات أنّ لديه القدرة على الكتابة والقراءة لا قيمة له في نفي جواز أن يكون الرسول - أي رسول أو خليفة لله في أرضه - لا يقرأ ولا يكتب بالفعل أي أمياً. والرسول محمد (صلى الله عليه وآله) احتاج لصحف من توراة موسى نقلت له ولم يتمكن هو وعلّي (عليه السلام) من قراءتها؛ لأنها بلغة أخرى غير العربية. وهذا أيضاً ينفي أمراً مهماً يدّعيه بعضهم؛ وهو أنّ الحجة يعرف كل اللغات دائماً وفي كل حال.

آنچه در جهان خارج برای افرادی که در تماس با محمد رسول الله (ص) بودند، ثابت شده است، این است که ایشان نمی‌خواند و نمی‌نوشت؛ چرا که ایشان خواندن و نوشتن را تمرین نکرده بود. «و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی‌خواندی و با دست راست خود [کتابی] نمی‌نوشتی و گرنه باطل اندیشان قطعاً به شك می‌افتادند»^(۱). به همین دلیل، این موضوع را روایت کرده‌اند که کسی ایشان را در حال خواندن و نوشتن ندیده است؛ بنابراین حتی اثبات اینکه ایشان توانایی خواندن و نوشتن داشته‌اند، فایده‌ای برای منتفی کردن امکان اینکه رسول، یا خلیفه‌ی خداوند در زمین، در عمل نمی‌خواند و نمی‌نوشت (یعنی اُمی بود) ندارد. محمد رسول الله (ص) به صحیفه‌هایی از تورات موسی نیازمند بود که برایش نقل شود و ایشان و علی (ع) نسبت به خواندن آن توانایی نداشتند؛ چرا که این صحیفه‌ها به زبان دیگر غیر از عربی بود. این موضوع، مطلب مهمی را که برخی افراد مدعی می‌شوند که حجت خدا، همیشه و در همه‌ی حالات باید همه‌ی زبان‌ها را بداند، نفی می‌کند.

ويجب دائماً الالتفات إلى أننا هنا نتكلم عن خليفة الله في أرضه في هذا العالم الجسماني، ولا نتكلم عن روحه وما أودع فيها، فهو في هذا العالم يجهل الكثير كغيره من الناس، ولا يعلم إلا ما يتعلمه كسباً أو ما يشاء الله أن يعلمه له وحياً وفق حكمة الله الحكيم المطلق لا وفق تخرصات الناس وطلباتهم، فيمكن أن يعرفه الله ما لا بد له منه، فيكشف له الله بعض المعارف المودعة في صفحة وجوده، والتي حجبها عنه هذا الجسد وهذا العالم وكثافته. والنتيجة أن علم الحجة هو ما بينته، وهو وحي مستمر من الله له بكل ما تحتاجه الإنسانية للنجاة ومعرفة الحق ومعرفة ما يريده الله منهم، وليس من علم الحجة الواجب في شيء المعرفة بلغات الكتب السماوية أو باللغات الأخرى أو حفظ ألفاظ الكتب السماوية. نعم، لا بد أن يكون هو الحافظ لكل المعاني الواردة في كل الكتب السماوية وللحقائق المشيرة لها ودون أن يحتاج لقراءتها أو توفرها بين يديه، فالكتب السماوية كلها مودعة في صفحة المعصوم كحقائق ومعان في مرتبتي الحقيقة والمعنى، ولكل حجة كتابه ومعرفته الخاصة به وبأهل زمانه وما يحتاجونه.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی عنکبوت، آیه‌ی ۴۸.

همیشه باید به این نکته توجه کنیم که ما در مورد خلیفه‌ی خداوند در این عالم جسمانی سخن می‌گوییم و از روح ایشان و آنچه در آن به ودیعه گذاشته شده، سخن نمی‌گوییم. ایشان در این عالم، مانند بقیه مردم، مسائل زیادی را نمی‌داند؛ و فقط مطلبی را می‌داند که تحصیل نموده است، یا آنچه خداوند خواسته است تا او از طریق وحی بداند؛ آن هم بر اساس حکمت خداوند حکیم مطلق؛ نه بر اساس کج‌فهمی‌ها و درخواست‌های مردم. این امکان وجود دارد که خداوند به خلیفه‌اش موضوعی را بشناساند که او ناچار از دانستن آن است و بر این اساس از برخی آموزه‌هایی که در صفحه‌ی وجود او به امانت نهاده شده است، پرده بردارد، آموزه‌هایی که این بدن و این عالم و کثرت آن، آن‌ها را از او محجوب نموده است. نتیجه اینکه علم حجت، آن‌گونه که بیان نمودم، وحیی همیشگی است که از سوی خداوند به حجت اوست، در مورد همه‌ی چیزهایی که انسانیت برای رهایی و شناخت حق و شناخت آنچه خداوند از انسان‌ها می‌خواهد، به آن نیازمند است. علمی که دانستن آن برای حجت خدا لازم است، به هیچ‌وجه آگاهی از زبان‌های کتاب‌های آسمانی یا زبان‌های دیگر یا حفظ جملات کتاب‌های آسمانی نیست. بلکه او باید همه‌ی معانی که در همه‌ی کتب آسمانی وارد شده است و حقایقی را که به آن اشاره شده است، با خود داشته باشد؛ بدون اینکه نیازمند خواندن آن یا آماده کردن آن نزد خودش باشد. همه‌ی کتب آسمانی در صفحه‌ی وجودی معصوم، به عنوان حقایق و معانی در مرتبه‌ی حقیقت و معنا، به امانت نهاده شده است. هر حجتی کتاب خود و شناخت مخصوص به خود و مردم زمانش را و آنچه آن مردم به آن نیازمندند را داراست.

ولیس من علم الحجة الواجب في شيء المعرفة بالعلوم المادية حتى الضروري منها لحياة الناس كالطب، وفي حادثة استدعاء الحسن والحسين (عليهما السلام) الطبيب لعلاج أمير المؤمنين (عليه السلام) كفاية لمن يطلب الحق.

اصلاً علمی که بر حجت واجب است، آگاهی از علوم مادی نمی‌باشد؛ حتی علوم ضروری برای زندگی مردم، مانند پزشکی. درخواستِ پزشک، توسط حسن (ع) و حسین (ع) برای درمان امیرالمؤمنین (ع) برای طالب حق کافی است.

وهذه بعض الأحاديث التي تشير إلى علم خليفة الله في أرضه:
 این‌ها برخی از احادیثی است که به علم خلیفه‌ی خداوند در زمین اشاره می‌نمایند:

ورد في كتاب الكافي للكليني: ج ۱، باب أن الأئمة ورثوا علم النبي وجميع الأنبياء والأوصياء الذين من قبلهم.

این روایات در کتاب (کافی) از (کلینی) جلد اول، باب (امامان، علم پیامبر و همه‌ی پیامبران و اوصیای پیشین خودشان را به ارث می‌برند) وارد شده است.

«مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ زُرْعَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): إِنَّ سُلَيْمَانَ وَرَثَ دَاوُدَ وَإِنَّ مُحَمَّدًا وَرَثَ سُلَيْمَانَ وَإِنَّا وَرَثْنَا مُحَمَّدًا وَإِنَّ عِنْدَنَا عِلْمَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَتَبْيَانَ مَا فِي الْأَلْوَاحِ قَالَ قُلْتُ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْعِلْمُ قَالَ لَيْسَ هَذَا هُوَ الْعِلْمُ إِنَّ الْعِلْمَ الَّذِي يَخْدُثُ يَوْمًا بَعْدَ يَوْمٍ وَسَاعَةً بَعْدَ سَاعَةٍ»^(۱).

امام صادق (ع) فرمود: (سلیمان از داوود و محمد از سلیمان به ارث برد؛ و ما از محمد به ارث می‌بریم و علم تورات و انجیل و زبور و توضیح آن‌چه در الواح است، نزد ماست). راوی می‌گوید: عرض کردم: (این همان علم است). فرمود: (این همان علم نیست. همانا علم چیزی است که روز به روز و لحظه به لحظه ایجاد می‌شود).^(۲)

«أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ شُعَيْبِ الْحَدَّادِ عَنْ ضَرِيْسِ الْكُنَاسِيِّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) وَعِنْدَهُ أَبُو بَصِيرٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): إِنَّ دَاوُدَ وَرَثَ عِلْمَ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ سُلَيْمَانَ وَرَثَ دَاوُدَ وَإِنَّ مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) وَرَثَ سُلَيْمَانَ وَإِنَّا وَرَثْنَا مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) وَإِنَّ عِنْدَنَا صُحُفَ إِبْرَاهِيمَ وَالْأَلْوَاحِ

۱. الكافي - الكليني: ج ۱ ص ۲۲۴ - ۲۲۵.

۲. کافی، کلینی، ج ۱، صص ۲۲۴ و ۲۲۵.

مُوسَى فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ: إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْعِلْمُ فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَيْسَ هَذَا هُوَ الْعِلْمُ إِنَّمَا الْعِلْمُ مَا يَحْدُثُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ يَوْمًا بِيَوْمٍ وَسَاعَةً بِسَاعَةٍ^(۱).

ضریس کناسی گوید: نزد امام صادق (ع) بودم و ابوبصیر نزد ایشان بود. امام صادق (ع) فرمود: (داوود علم پیامبران را به ارث برد و سلیمان از داوود به ارث برد و محمد (ص) از سلیمان به ارث برد و صحیفه‌های ابراهیم و الواح موسی نزد ماست). ابوبصیر عرض کرد: (این همان علم است). فرمود: (ای ابو محمد، این همان علم نیست. علم چیزی است که در شب و روز به وجود می‌آید؛ روز به روز و لحظه به لحظه).^(۲)

وورد فی کتاب بصائر الدرجات للصفار: ص ۳۴۴، باب ما یلقى شیء بعد شیء یوماً بیوم وساعة بساعة مما یحدث.

در کتاب (بصائرالدرجات) از صفار، صفحه ۳۴۴، باب (آنچه روز به روز و لحظه به لحظه یکی پس از دیگری، به وجود می‌آید) آمده است:

«عن أيوب بن نوح عن صفوان بن يحيى عن شعيب عن ضريس عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال سمعته يقول: إنما العلم ما حدث بالليل والنهار يوم بيوم وساعة بساعة».

ضریس گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (علم چیزی است که در شب و روز اتفاق می‌افتد؛ روز به روز و لحظه به لحظه).

«وعن أحمد بن محمد بن علي بن النعمان عن ابن مسكان عن ضريس قال: كنت مع أبي بصير عند أبي جعفر (عليه السلام) فقال له أبو بصير: بما يعلم عالمكم جعلت فداك، قال: يا أبا محمد إن عالمنا لا يعلم الغيب ولو وكل الله عالمنا إلى نفسه كان كبعضكم، ولكن يحدث إليه ساعة بعد ساعة».

۱. الکافی - کلینی: ج ۱ ص ۲۲۵.

۲. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۲۲۵.

ضريس گويد: با ابوبصير نزد امام باقر (ع) بوديم. ابوبصير به ايشان عرض كرد: (فدايتان شوم، عالم شما به چه علمی آگاهی دارد؟ ايشان فرمود: (ای ابو محمد! عالم ما غيب را نمی داند؛ اگر خداوند عالم ما را به خودش واگذارد، مانند برخی از شما می شود. ولی لحظه به لحظه برايش ايجاد می شود).

«وعن أحمد بن محمد عن الحسين سعيد عن بعض أصحابنا عن أبي بصير قال: قلت لأبي عبد الله (عليه السلام): جعلت فداك أي شيء هو العلم عندكم قال: ما يحدث بالليل والنهار والأمر بعد الأمر والشئ بعد الشئ إلى يوم القيامة».

ابوبصير می گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم: (فدايتان شوم، علم نزد شما چیست؟) ايشان فرمود: (آنچه در روز و شب و امری پس از امری و چیزی پس از چیزی تا روز قیامت ايجاد می شود).

«وعن أحمد بن محمد عن ابن سنان عن أبي بصير قال سمعته يقول: إن عندنا الصحف الأولى صحف إبراهيم وموسى، فقال له ضريس: أليست هي الألواح فقال: بلى، قال ضريس: إن هذا هو العلم فقال: ليس هذا العلم إنما هذه الأثره إن العلم ما يحدث بالليل والنهار يوم بيوم وساعة بساعة».

ابوبصير گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (صحف اولیه، صحف ابراهیم و الواح موسی نزد ماست). ضريس به ايشان عرض كرد: (آیا آن همان الواح نیست؟) فرمود: (بله). ضريس عرض كرد: (این همان علم است). فرمود: (این علم نیست. این روایت است. علم، چیزی است که در شب و روز به وجود می آید؛ روز به روز و لحظه به لحظه).

«وعن عبد الله بن محمد عن محمد بن الوليد أو عمن رواه عن محمد بن الوليد عن يونس بن يعقوب عن منصور بن حازم قال: سمعت أبا عبد الله (عليه السلام) يقول: إن عندنا صحيفة فيه أرش الخدش، قال قلت: هذا هو العلم، قال: إن هذا ليس بالعلم إنما هو إثرة، إنما العلم الذي

يحدث في كل يوم وليلة عن رسول الله (صلى الله عليه وآله) وعن علي بن أبي طالب (عليه السلام) .»

منصور بن حازم می‌گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (نزد ما صحیفه‌ای است که دیه‌ی خراش نیز در آن هست). عرض کردم: (این همان علم است). فرمود: (این علم نیست). بلکه کرامت موروثی است. علم، چیزی است که در هر روز و شب ایجاد می‌شود و از رسول‌الله (ص) و از علی بن ابی‌طالب (ع) می‌باشد).

«وعن محمد بن عيسى عن صفوان بن يحيى عن شعيب الحداد عن ضريس الكناسي قال: كنت عند أبي عبد الله (عليه السلام) فقال أبو عبد الله: إن عندنا صحف إبراهيم وألواح موسى، فقال له أبو بصير: إن هذا لهو العلم، فقال: ليس هذا العلم إنما هو الأثر، قال: إنما العلم ما يحدث بالليل والنهار يوم بيوم وساعة بساعة».

ضريس کناسی گوید: نزد امام صادق (ع) بودیم. ایشان (ع) فرمود: (نزد ما صحف ابراهیم و ألواح موسی است). ابوبصیر عرض کرد: (این همان علم است). ایشان فرمود: (این علم نیست). این کرامت موروثی است). فرمود: (علم چیزی است که شب و روز، و روز به روز و لحظه به لحظه ایجاد می‌شود).

«وعن أحمد بن محمد عن علي بن الحكم عن سيف بن عميرة عن أبي الصباح قال: حدثني العلاء بن سيابة عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: إنا لنعلم ما في الليل والنهار».

امام صادق (ع) فرمود: (ما آن‌چه در شب و روز است را می‌دانیم).

خليفة الله والصفات المعجزة^(۱):

۱. المراد بالصفة المعجزة هي الصفة التي يتصف بها كل حياته ولا تفارقه، وهذه غير المعجزة التي تحصل في وقت معين مع خليفة من خلفاء الله، ولا تحصل مع خليفة آخر في وقت آخر، فمثلاً إذا جاءت رواية وقالت إنهم رأوا خليفة الله يمشي في الشارع ولا ظل له، فهذه لا إشكال فيها كونها لو صحت ستكون معجزة حصلت لمن رأى ليؤمن أو ليزداد إيمانه ويقصها أيضاً فينتفع بها غيره. أما لو روي أن خليفة الله قال إن من صفات أو خصال خلفاء الله أنهم لا ظل لهم، فهذه رواية باطلة ومن يعتقد بها فهو منحرف العقيدة كما بينت. ومثال آخر: لو قال شخص إنني رأيت أن خليفة الله لم تأكله السباع أو سجدت له أو خضعت بين يديه فلا إشكال في هذا لو صحت الرواية؛ لأن هذا معجز يمكن أن يحصل. أما لو روي أن شخصاً قال: إن خليفة الله صفته أنه لا تأكله السباع، فهذه رواية باطلة ومن يعتقد بها منحرف العقيدة، وأقل ما فيه من انحراف هو أنه في حقيقته كافر بالإمام الحسين (عليه السلام)، فقد

خليفة خدانود و صفات معجزه آسا^(۱)

بعضهم يعتقد أنّ من صفات المعصوم أنه لا ظل له، وأنه إذا مشى على الحجر يؤثر فيه ولا يؤثر في الأرض الرخوة، وأنه لا تأكل لحمه السباع أو لا تهاجمه السباع الخ. بعضی افراد معتقدند که از صفات معصوم این است که سایه ندارد و اگر بر روی سنگ راه برود، جای پایش روی سنگ می ماند و جای پای او در زمین سست نمی ماند و درندگان، گوشت معصوم را نمی خورند و به وی حمله نمی کنند...

والحق إنّ هذا اعتقاد باطل، ومن يعتقد أنّ المعصوم يتصف بالمعجز كصفة ملازمة له (عليه السلام) فهو منحرف العقيدة، وحاله أنه: حقیقت این است که این اعتقاد باطل است و هر فردی معتقد باشد که معصوم به عنوان یک خصوصیت دائمی و همیشگی، دارای معجزه است، از جهت عقیدتی منحرف است و وضعیتش این گونه است:

أولاً: مخالف للقرآن الذي يعتبر محمداً (صلى الله عليه وآله) - أفضل خلفاء الله - أنه بشر وله الصفات الجسمانية البشرية، وميزته روحية نتيجة لإخلاصه (صلى الله عليه وآله) وليست

روي أن الخيل دأبت صدره، والسباع أكلت من جسده، فبحسب هذا المنحرف أن الحسين ليس إماماً، بل وهؤلاء المنحرفون أعطوا لمن لا يؤمن بإمامة الحسين العذر ليكفروا بإمامته.

^۱ مقصود از صفات معجزه آسا، صفاتی است که خلیفه ی خدا در طول زندگی با آن شناخته می شود و از او جدا نمی شود. این غیر از معجزاتی است که در زمان معینی برای خلیفه ای از خلفای خداوند حاصل می شود و برای خلیفه ی دیگر یا در وقت دیگر وجود ندارد؛ بنابراین اگر به عنوان مثال، روایتی باشد که خلیفه ی خدا را در خیابان بدون سایه دیده اند، به فرض صحت، اشکالی ندارد. چرا که این معجزه ای بوده است برای فردی که آن را دیده است، تا ایمان بیاورد یا ایمانش بیشتر گردد و آن را برای دیگران نیز نقل کند و برای آنان نیز مفید باشد. اما اگر روایتی از خلیفه ی خدا نقل شود که از خصوصیات خلفای خدا این است که دارای سایه نیستند، این روایت باطل است؛ و چنان که بیان کردم، افراد معتقد به آن دارای انحراف در عقیده هستند. مثال دیگر: اگر فردی نقل کند که خلیفه ی خدا را دیدم که درندگان به وی حمله نکردند و به او سجده کردند و در مقابل او کرنش نمودند، در صورت صحت این کلام، اشکالی در آن نیست؛ چرا که ممکن است معجزه ای واقع شده باشد؛ اما اگر فردی بگوید که خصوصیت همیشگی خلیفه ی خدا این است که درندگان او را نمی خورند، این قول باطل است و افراد معتقد به آن، انحراف عقیدتی دارند و کمترین میزان انحراف عقیده ی آنان این است که آنان به امام حسین (ع) کافر هستند. چرا که روایت شده است که اسبان، سینه ی ایشان را لگدکوب کردند و درندگان از بدن ایشان خوردند. پس بنا بر عقیده ی این افراد منحرف، حسین (ع) امام نبوده است و این افراد به کسانی که اعتقاد به امامت حسین (ع) ندارند، بهانه ای داده اند تا به امامت ایشان کافر شوند.

جسمانیت، قال تعالی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ۱۱۰]، وقال تعالی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ﴾ [فصلت: ۶].

اول: این فرد با قرآن مخالف است که محمد (ص) را، که برترین خلفای خداوند است، بشر و دارای صفات جسمی بشری می‌داند و ذکر می‌کند که تمایز او روحی و نتیجه‌ی اخلاص ایشان (ص) است و این تمایز جسمانی نیست. خداوند متعال فرمود: «بگو من هم مثل شما بشری هستم که به من وحی می‌شود که خدای شما خدایی یگانه است. پس هر کس به لقای پروردگار خود امید دارد باید به کار شایسته بپردازد و هیچ کس را در بندگی پروردگارش شریک نسازد»^(۱). همچنین خداوند متعال فرمود: «بگو من بشری چون شمایم جز اینکه به من وحی می‌شود که خدای شما خدایی یگانه است. پس مستقیماً به‌سوی او بشتابید و از او آمرزش بخواهید و وای بر مشرکان»^(۲).

ثانیاً: متهم لله بمخالفة العدل، وتفضيل بعض الخلق على بعض قبل امتحانهم وظهور فضل بعضهم على بعض بالعمل.

دوم: این فرد خداوند را به رفتار خلاف عدل، متهم نموده است. به نظر این فرد، خداوند برخی از مخلوقات را پیش از امتحان و آشکار شدن فضیلت بعضی از آنان بر دیگران در عمل، برتری داده است.

ثالثاً: متهم لله بمخالفة الحكمة؛ حيث رغم أنَّ خلفاءه لهم صفات معجزة كما يدّعي منحرفو العقيدة، زودهم الله بمعجزات هي أقل ظهوراً في الإعجاز من تلك الصفات، فالتأثير في الحجر الذي يتصف به موسى (عليه السلام) - بحسب أصحاب العقيدة الفاسدة - أعظم من معجزة وقتية تأتي مع موسى (عليه السلام)، وهي تحول عصا إلى أفعى، فلما دخل موسى إلى

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی کهف، آیه‌ی ۱۱۰.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی فصلت، آیه‌ی ۶.

قصر فرعون أكيد أنه هدم أرضية قصر فرعون بحسب دعوى هؤلاء السفهاء؛ حيث إنهم يعتقدون أنه يتصف بالتأثير في الحجر، وهذا أمر أثره باقٍ ولا يمكن أن يقال إنها سحر، فما حاجة موسى بعد كل هذا لعصا تتحول إلى أفعى، ويقول عنها فرعون إنها سحر.

سوم: خداوند را به رفتار خلاف حکمت متهم نموده است؛ زیرا به نظر این افراد خلفای خداوند، با وجود این که دارای صفات معجزه‌آسایی هستند، ولی خداوند به آنان معجزاتی نیز داده است که نمایان شدن این معجزات، کمتر از آن صفات معجزه‌آسا است. مثلاً ماندن جای پای موسی (ع) بر روی سنگ، که طبق این عقاید فاسد، خصوصیت موسی (ع) است، بزرگ‌تر از معجزه‌ی تبدیل عصا به مار است، که موسی (ع) آن را آورده است. بر اساس ادعای این بی‌خردان، زمانی که موسی به کاخ فرعون وارد شد، باید زمین کاخ فرعون را مُنهدم نموده باشد؛ چرا که اعتقاد دارند که خصوصیت خلیفه‌ی خداوند، ماندن رد پای ایشان بر روی سنگ است. همچنین امکان ندارد که کسی در مورد آن بگوید که سحر است؛ پس بعد از این همه، موسی به عصایی که تبدیل به مار شود چه نیازی داشت؟ در حالی که فرعون در مورد آن می‌گوید که سحر است.

رابعاً: بهذه العقائد المنحرفة كعقيدة أنّ الحيوانات المفترسة لا تأكل أو لا تهاجم المعصوم أو الإمام؛ يعطي هؤلاء تخوياً لقتلة الحسين (عليه السلام) بقتله، بل ويعطون الحجة لمن لا يؤمن بالحسين (عليه السلام)؛ لأنه بحسب هذه العقيدة يثبت عندهم أنه (عليه السلام) ليس إماماً، لأنّ الخيل وهي حيوانات أليفة داست على صدره، فلو كانت الحيوانات المفترسة لا تؤذي الإمام الحق أو خليفة الله، فمن باب أولى أنّ الخيل الأليفة لا تدوس على صدره، وهكذا يعطي هؤلاء باعتقاداتهم الباطلة حجة للذين لا يؤمنون بآل محمد (عليهم السلام) أن يطعنوا بإمامة الأئمة (عليهم السلام).

چهارم: طبق این عقاید منحرف، مانند این که حیوانات وحشی، معصوم یا امام را نمی‌خورند و به او حمله نمی‌کنند، این‌ها به قاتلان حسین (ع) اجازه‌ی کشتن ایشان را می‌دهند و به افرادی که به حسین (ع) ایمان ندارند، حجت و دلیل می‌دهند؛ به این خاطر که طبق این عقیده، برای آنان ثابت می‌شود که حسین (ع) امام نیست؛ چرا که اسب‌ها که حیوانات اهلی هستند، سینه‌اش را لگدکوب کردند. اگر حیوانات وحشی، امام حق یا خلیفه‌ی خداوند را آزار نمی‌دهند، سزاوارتر است که

اسب‌های اهلی نیز سینه‌اش را لگدمال نکنند. آنان این چنین با اعتقاد باطلشان به افرادی که به آل محمد (ع) ایمان ندارند، حجت و دلیل می‌دهند تا به امامت امامان (ع) طعنه بزنند.

والحقیقة إنّ ما روی هو عکس هذه العقيدة تماماً، فقد روی أنّ المفترسات تجرأت علی جسد الحسین (علیه السلام) کما تجرأ البشر وکما تجرأت الخیول، روی أنّ الحسین (علیه السلام) لما عزم علی الخروج إلى العراق قام خطیباً فقال:

حقیقت این است که هرچه روایت شده کاملاً برعکس این عقیده است. روایت شده است که حیوانات وحشی به جسد حسین (ع) جرئت پیدا کردند، همان‌طور که افراد بشر جرئت پیدا کردند و همان‌طور که اسب‌ها جرئت پیدا کردند. روایت شده است که وقتی حسین (ع) خواست به‌سوی عراق خروج کند، برای سخنرانی بلند شد و فرمود:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ، وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، [وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ]، خُطَّ الْمَوْتُ عَلَى وُلْدِ آدَمَ مَخْطُ الْقِلَادَةِ عَلَى جِيدِ الْفَتَاةِ، وَمَا أَوْلَهْنِي إِلَى أَسْلَافِي اسْتِيقَ يَعْقُوبَ إِلَى يُوسُفَ، وَخَيْرَ لِي مَصْرَعٌ أَنَا لَا قِيَهُ، كَأَنِّي بِأَوْصَالِي تُقَطِّعُهَا عُسْلَانُ الْفُلُوتِ بَيْنَ النَّوَائِيسِ وَكَرْبَلَاءَ، فَيَمْلَأَنَّ مِنِّي أَكْرَاشاً جَوْفاً وَأَجْرِبَةً سُغْباً، لَا مَحِيصَ عَنْ يَوْمٍ، خُطَّ بِالْقَلَمِ، رَضِيَ اللَّهُ رِضَانَا أَهْلَ الْبَيْتِ، نَصِيرُ عَلَى بَلَائِهِ وَيُؤَفِّقُنَا أَجُورَ الصَّابِرِينَ، لَنْ تَشُدَّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لُحْمَتُهُ، وَهِيَ مَجْمُوعَةٌ لَهُ فِي حَظِيرَةِ الْقُدُسِ، تَقَرُّ بِهِمْ عَيْنُهُ، وَيُنْجِزُ بِهِمْ وَعْدُهُ، مَنْ كَانَ بَاذِلًا فِينَا مُهْجَتَهُ، وَمَوْطِنًا عَلَى لِقَاءِ اللَّهِ نَفْسَهُ فَلْيَرْحَلْ مَعَنَا فَإِنِّي رَاحِلٌ مُصْبِحاً إِنْ شَاءَ اللَّهُ [تَعَالَى]»^(۱).

(مرگ همچون گردنبند دختران جوان، آویزه‌ی گلوی بنی‌آدم است و من چونان اشتیاق یعقوب به یوسف، دیدار گذشتگان خود را چه مشتاقم! و شهادتگاهی را برایم برگزیده‌اند که ناچار باید آن را دیدار کنم. گویا گرگ‌های حریص دشت‌های نواویس و کربلا را می‌بینم که بند بند جسمم را از هم گسسته، شکمبه‌های تهی و مشک‌های خالی خود را از آن انباشته می‌کنند. از آن‌چه با قلم تقدیر الهی رقم خورده، گریزی نیست؛ خشنودی خداوند، خشنودی ما اهل بیت است. نسبت به بلایش،

۱. اللهوف في قتلى الطفوف - ابن طاووس: ص ۳۸؛ كشف الغمة في معرفة الأئمة - الاربلي: ج ۲ ص ۲۳۹؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ۴۴ ص ۳۶۶ - ۳۶۷، ص ۳۹۷؛ مثير الأحزان - ابن نما الحلي: ص ۲۹؛ نزهة الناظر وتبيينه الخاطر - الحلواني: ص ۸۶؛ العوالم، الإمام الحسين (عليه السلام) - عبد الله البحراني: ص ۲۱۶؛ لواعج الأشجان - محسن الأمين: ص ۷۰؛ موسوعة كلمات الإمام الحسين (عليه السلام).

شکيبایى مى کنيم و پاداش شکيبايان را به ما داده اند. ذريه ی رسول خدا (ص) از او جدا نخواهد شد. آنان در حريم قدس کبريایى نزد او گرد آيند، چشم او به دیدارشان روشن شود و وعده ی خود را در حقشان وفا کند. هرکس خون خویش را در راه ما که راه خداست مى بخشد و خود را آماده ی دیدار خدا کرده است، با ما رهسپار شود که من به خواست خدا فردا رهسپارم).^(۱)

وقالت زينب بنت علي (عليها السلام):

«.... أظننت يا يزيد انه حين اخذ علينا بأطراف الأرض وأكناف السماء فأصبحنا نساق كما يساق الأسارى أن بنا هواناً على الله وبك عليه كرامة وان هذا لعظيم خطرک مع اني والله يا عدو الله وابن عدوه استصغر قدرک واستعظم تقريعک غير أن العيون عبرى والصدور حرى وما يجزي ذلك أو يغني عنا وقد قتل الحسين (عليه السلام) وحزب الشيطان يقربنا إلى حزب السفهاء ليعطوهم أموال الله على انتهاك محارم الله فهذه الأيدي تنطف من دماننا وهذه الأفواه تتحلب من لحومنا وتلك الجثث الزواكي يعتامها عسلان الفلوات فلئن اتخذتنا مغنماً لتتخذن مغرماً حين لا تجد إلا ما قدمت يداك...»^(۲).

زينب دختر علی (ع) نیز فرمود: (... ای یزید، آیا گمان می بری این که اطراف زمین و آفاق آسمان را بر ما تنگ گرفتی و راه چاره را بر ما بستی که ما را به مانند کنیزان به اسیری برند، ما نزد خدا خوار و تو سربلند گشته و دارای مقام و منزلت شده ای؟ ... به خدا قسم ای دشمن خدا، و فرزند دشمن او! قدر و منزلت را کوچک می بینم و تو را فروتر از آن که نکوهش و توبیخ کنم می پندارم. اما چه کنم که دیده ها اشک بار و سینه ها سوزان است؛ و این کار، نه ما را بس است و نه بی نیازمان می کند. اینک حسین (ع) کشته شده است و حزب شیطان، ما را نزد حزب نابخردان می برد، تا به خاطر شکستن حرمت خداوند، اموال خدای را به آنان بدهند. این دست ها به خون ما آلوده است و این دهان ها برای خوردن گوشت ما به آب افتاده است؛ و درندگان بیابان سهم خود را از آن بدن های پاک و پاکیزه می برند. اگر ما را غنیمت انگاشته ای بدان، در آن روزی که به کیفر کردار

^۱. اللهوف فی قتلى الطفوف، ابن طاووس، ص ۳۸؛ كشف الغمة فی معرفة الأئمة، اربلی، ج ۲، ص ۲۳۹؛ بحار الانوار، مجلسی، ج ۴۴، ص ۳۶۶ تا ۳۶۷ و ص ۳۹۷؛ مثير الاحزان، ابن نماى حلی، ص ۲۹؛ نزهة الناظر و تنبيه الخاطر، حلوانی، ص ۸۶؛ العوالم الامام الحسين (ع)، عبد الله بحرانی، ص ۲۱۶؛ لواعج الاشجان، محسن امين، ص ۷۰؛ موسوعة کلمات الامام الحسين (ع).

^۲. بلاغات النساء - ابن طيفور: ص ۲۲؛ شرح إحقاق الحق - المرعشي: ج ۳۳ ص ۶۸۱.

خود می‌رسی، ما را از دست رفته خواهی یافت، و در آن هنگام که جز آن‌چه از پیش فرستاده‌ای نیایی، خویش را زیانکار خواهی دید...»^(۱).

«.... ولئن جرت علي الدواهي مخاطبتك إني لاستصغر قدرك، وأستعظم تقريعك وأستكثر توبيخك، لكن العيون عبرى، والصدور حرى، ألا فالعجب كل العجب لقتل حزب الله النجباء بحزب الشيطان الطلقاء، فهذه الأيدي تنطف من دماننا والأفواه تتحلب من لحومنا، وتلك الجثث الطواهر الزواكي تنتابها العواسل وتعصرها أمهات الفراعل، ولئن اتخذتنا مغنما لتجدنا وشيكا مغرما، حين لا تجد إلا ما قدمت وما ربك بظلام للعبيد...»^(۲).

(هرچند گفت‌وگو با تو بر مصائب مخاطبت می‌افزاید، چون قدر و منزلت را کوچک می‌بینم و تو را فروتر از آن‌که نکوهش و توبیخ کنم می‌پندارم، اما چه کنم که دیده‌ها اشک‌بار و سینه‌ها سوزان است. چه شگفت است کشته شدن نجیبان حزب خدا، به دست رها شدگان حزب شیطان! دست‌هایی به خون ما آلوده است و دهان‌هایی برای خوردن گوشت ما به آب افتاده است؛ و بر آن بدن‌های پاک و مطهر، درندگان گله‌گله می‌آیند و می‌روند و گفتارهای پیر، آن را بر زمین می‌کوبند. اگر ما را غنیمت انگاشته‌ای بدان، در آن روزی که به کیفر کردار خود بررسی ما را از دست رفته خواهی یافت و خود را زیانکار! و خداوند بر بندگان، ستم روا نمی‌دارد).^(۳)

و"عسلان الفلوات": أي الحيوانات المفترسة البرية أو الذئاب منها بالخصوص، و"أمهات الفراعل": أي الضباع، وظاهر الكلام واضح.

تعبیر (عسلان الفلوات) در اولین قسمت به معنای حیوانات وحشی و درندگان بیابان است یا به‌ویژه از میان آن‌ها، گرگ‌ها؛ و منظور از (امهات الفراعل) در قسمت دوم، گفتار است و ظاهر سخن روشن است.

^۱. بلاغات النساء، ابن طیفور، ص ۲۲؛ شرح احقاق الحق، مرعشی، ج ۳۳، ص ۶۸۱.

^۲. اللهوف على قتلى الطفوف - ابن طاووس: ص ۱۰۷؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ۴۵ ص ۱۳۴ - ۱۳۵؛ لواعج الأشجان - محسن الأمين: ص ۲۳۰.

^۳. اللهوف على قتلى الطفوف، ابن طاووس، ص ۱۰۷؛ بحار الانوار، مجلسی، ج ۴۵، ص ۱۳۴ و ۱۳۵؛ لواعج الاشجان، محسن امین، ص ۲۳۰.

«كأنى بأوصالي تقطعها عسلان الفلوات بين النواويس وكربلاء فيملأن منى أكراشاً جوفاً، وأجربة سغباً لا محيص عن يوم خط بالقلم».

(گویا می بینم اعضای بدنم را که گرگ های بیابان ها میان نواویس و کربلا پاره پاره می کنند و شکم های خالی و گرسنه ی خود را از من پر می نمایند. از روزی که مقدر شده است، نمی توان گریخت).

«وتلك الجثث الطواهر الزواكي تنتابها العواسل وتعفرها أمهات الفراعل».

(بر آن بدن های پاک و مطهر، درندگان گله گله می آیند و می روند و گفتارهای پیر آن را بر زمین می کوبند).

وقد حاول بعضهم تأويل هذه الروايات بتأويلات ضعيفة لا تقوم أمام النقد العلمي. وفي الحقيقة إنه لا يصار إلى التأويل إلا عند الضرورة ولا ضرورة هنا للتأويل، فلا يوجد دليل عقلي أو نقلي قطعي الصدور والدلالة يدفع للاعتقاد بأن جسد خليفة الله لا يمكن أن تتجراً عليه الحيوانات غير العاقلة، في حين ثبت قطعاً تجراً الإنسان العاقل على جسده حتى وصل بهم إلى قطع إصبع الحسين (صلوات الله عليه)، وليتهم قطعوني إرباً دون إصبعه بأبي وأمي هو^(۱).

برخی افراد قصد تأویل این روایات را دارند؛ آن هم به قدری ضعیف که در مقابل نقد علمی دوام نمی آورد. حقیقت این است که فقط در هنگام ضرورت به تأویل پرداخته می شود و در اینجا ضرورتی برای تأویل نیست. دلیل عقلی یا نقلی قطعی الصدور و قطعی الدلالتی نیست که این را رد کند که امکان ندارد که حیوانات غیر عاقل به جسد خلیفه ی خداوند تعرض نمایند. در حالی که به صورت قطعی ثابت شده است که انسان عاقل به جسد ایشان تعرض کرده است؛ تا جایی که آنان را به جایی

۱. أنظر: الملحق (۲).

رساند که انگشت حسین (ع) را قطع کردند. و ای کاش به جای انگشت ایشان، مرا قطعه قطعه می‌کردند. پدر و مادرم به فدای ایشان باشد!^(۱)

الحقیقة إنّ أقل ما يقال: إنّ جسد الإمام كجسد غيره من البشر، ومن يريد إضافة صفة خارقة لجسد الإمام أو خليفة الله في أرضه فعليه بالدليل وإلا فكلامه بلا قيمة علمية. أضف: أنّ المروي أعلاه عن الإمام الحسين (صلوات الله عليه) وأخته العقيلة (صلوات الله عليها) واضح الدلالة، وعلى الأقل هذا ما يفهم من ظاهره، ولا يمكن طرح الظاهر أو ما يفهم منه بجلاء دون دليل قطعي يمنع الظاهر الجلي للمروي أعلاه.

در حقیقت حداقل چیزی که می‌توان گفت، این است که جسد امام، مانند جسد بقیه‌ی بشر است. هر فردی می‌خواهد صفت و ویژگی خارق‌العاده‌ای را به جسد امام یا خلیفه‌ی خداوند در زمین بیفزاید، باید دلیل بیاورد و الا کلامش فاقد ارزش علمی است. علاوه بر این، روایت بالا که از امام حسین صلوات الله علیه و خواهر عقیده‌ی ایشان صلوات الله علیها نقل شده است، از جهت دلالت و معنا روشن است. حداقل این مطلبی است که از ظاهر آن فهمیده می‌شود؛ و امکان رد کردن ظاهر یا مطلبی که از آن به صورت روشن فهمیده می‌شود، بدون دلیل قطعی که این معنای ظاهری آشکار را رد کند، وجود ندارد.

أيضاً: في قصة يوسف (عليه السلام) قال تعالى: ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ [يوسف: ١٣]، ويعقوب خليفة من خلفاء الله ويوسف كذلك، وظاهر قول يعقوب في القرآن حجة ودليل، فيعقوب إذن بحسب القرآن لا يعتقد بهذا الاعتقاد الفاسد، بل يعتقد أنّ يوسف ممكن أن يأكله الذئب، وبالتالي خاف عليه من الذئب وحذر أبناءه من أن يأكل الذئب أخوهم يوسف خليفة الله في أرضه، وأخوة يوسف فهموا واعتقدوا بأنّ الذئب ممكن أن يأكل يوسف (عليه السلام)، لهذا أجابوا يعقوب (عليه السلام) بقولهم: ﴿قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَاسِرُونَ﴾ [يوسف: ١٤]. فيعقوب إذن هو الذي جعل أبناءه يعتقدون بعكس ما يعتقد أهل الضلال اليوم، وصرّح أمامهم بقول واضح بأنه

^۱. به پیوست دوم کتاب مراجعه کنید.

یخاف أن يأكل الذئب خليفة الله، فهل خفي على نبي الله يعقوب أن خليفة الله (عليه السلام) لا يأكله الذئب، بينما لم يخف هذا الأمر على أصحاب هذه العقائد الباطلة؟!!

همچنین در داستان یوسف (ع) خداوند متعال فرمود: «گفت: اینکه او را ببرید سخت مرا اندوهگین می کند و می ترسم از او غافل شوید و گرگ او را بخورد»^(۱). یعقوب (ع) خلیفه ای از خلفای خداوند است و یوسف (ع) نیز این چنین است؛ و ظاهر سخن یعقوب (ع) در قرآن، حجت و دلیل است. بنابراین یعقوب (ع) بر اساس قرآن، اعتقادی به این عقیده ی فاسد ندارد. او اعتقاد دارد که خوردن یوسف (ع)، توسط گرگ امکان پذیر است. در نتیجه از گرگ ها بر او ترسید و فرزندانش را بر حذر داشت که گرگ، برادرشان یوسف (ع)، خلیفه ی خداوند در زمین را نخورد. برادران یوسف (ع) فهمیدند و معتقد شدند که امکان دارد که گرگ، یوسف (ع) را بخورد؛ به همین خاطر با این سخنان به یعقوب (ع) پاسخ دادند: «گفتند: اگر گرگ او را بخورد با اینکه ما گروهی نیرومند هستیم در آن صورت ما قطعاً [مردمی] بی مقدار خواهیم بود»^(۲). بنابراین یعقوب (ع)، فرزندانش را در موضعی قرار داد که بر خلاف اعتقاد گمراهان امروز معتقد شوند و جلوی ایشان با سخن روشنی تصریح نمود که می ترسد خلیفه ی خداوند را گرگ بخورد. آیا بر پیامبر خدا یعقوب (ع) پنهان بود که گرگ، خلیفه ی خداوند را نمی خورد؟ درحالی که این مسئله بر صاحبان این عقاید باطل پنهان نمانده است؟!!

أما القول بأن يعقوب (عليه السلام) إنما أراد أمراً باطنياً، وقصد بالذئب أخوة يوسف (عليه السلام)، فهذا الأمر لا يتعارض مع كون ظاهر قول يعقوب - وما يفهمه منه من يسمعه وما فهمه منه أبناؤه كما هو واضح من ردهم عليه - دال وبوضوح أن الذئب يمكن أن يأكل خليفة الله في أرضه يوسف (عليه السلام)، كما يمكن أن يأكل غيره من الناس.

اما این سخن که یعقوب (ع) مسئله ای درونی را قصد نمود و منظورش از گرگ ها برادران یوسف (ع) بود، منافاتی با این موضوع ندارد که ظاهر سخن یعقوب (ع) و آنچه شنونده از آن می فهمد و

^۱. قرآن کریم، سوره ی یوسف، آیه ی ۱۳.

^۲. قرآن کریم، سوره ی یوسف، آیه ی ۱۴.

آن‌چه فرزندان‌ش از آن فهمیدند، به‌روشنی بر این دلالت دارد که خوردن خلیفه‌ی خداوند در زمین، یوسف (ع) توسط گرگ امکان‌پذیر است، همان‌طور که گرگ می‌تواند بقیه‌ی مردم را بخورد.

خلیفة الله في أرضه واللغات: خلیفه‌ی خداوند در زمین و زبان‌ها

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَلَّا عَجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءَ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ﴾ [فصلت: ۴۴].

«و اگر این [کتاب] را قرآنی غیرعربی قرار داده بودیم، قطعاً می‌گفتند: چرا آیه‌های آن روشن بیان نشده است؟ کتابی غیرعربی و [مخاطب آن] عرب زبان؟ بگو: این [کتاب] برای کسانی که ایمان آورده‌اند، رهنمود و درمانی است و کسانی که ایمان نمی‌آورند در گوش‌هایشان سنگینی است و قرآن برایشان نامفهوم است و [گویی] آنان را از جایی دور ندا می‌دهند»^(۱).

بعضه‌م یعتقد أنّ معرفة كل اللغات صفة ملازمة لخلیفة الله في أرضه، وهذه عقيدة باطلّة لا دليل عليها.

برخی افراد اعتقاد دارند که شناخت همه‌ی زبان‌ها، خصوصیتی همیشگی برای خلیفه‌ی خداوند در زمین است. این عقیده‌ی باطلی است که هیچ دلیلی ندارد.

فحجة الله في هذا العالم الجسماني كسواء من الناس في مسألة معرفة اللغات، فهو في هذا العالم الجسماني لا يمكن أن يعرف اللغات الأخرى جميعها إلا بالمعجزة، وهذا أمر آخر فنحن لا نتكلم هنا عن المعجزة التي قد تحصل وقد لا تحصل وفق حكمة إلهية، وإنما نتكلم عن صفة معجزة ملازمة، أي كون كل حجة يعرف كل اللغات في هذا العالم الجسماني في كل

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی فصلت، آیه‌ی ۴۴.

وقت، وهذا أمر قد يعتقد به بعض الجهلة والغلاة وهو غير صحيح، وإضافة إلى فقدته للدليل فإنه مخالف للواقع التاريخي والعقل والقرآن، وبيان في نقاط:

حجت خداوند در این عالم جسمانی، در مسئله‌ی شناخت زبان‌ها مانند بقیه‌ی مردم است. امکان ندارد که او در این عالم جسمانی همه‌ی زبان‌ها را بداند، مگر با معجزه، که البته این مسئله‌ی دیگری است. ما از معجزه‌ای سخن نمی‌گوییم که براساس حکمت الهی، گاهی اتفاق می‌افتد و گاهی اتفاق نمی‌افتد. بلکه از صفت معجزه‌آسایی سخن می‌گوییم که همیشگی است. یعنی این که هر حجتی باید همه‌ی زبان‌ها را در این عالم جسمانی و در همه‌ی زمان‌ها بداند. چه بسا برخی از نادانان و غلوکنندگان به این موضوع نادرست اعتقاد دارند. به علاوه این که این موضوع فاقد دلیل است؛ چرا که با واقعیت تاریخی و عقل و قرآن مخالف است. برای بیان این موضوع به این نکات توجه فرمایید:

أولاً: لو كان الحجج يتكلمون كل لغة لاحتجوا بها على من واجهوهم لكي يؤمنوا بهم. ولم يثبت دليل قطعي أنّ خلفاء الله احتجوا بمعرفة اللغات الإنسانية الأخرى على أقوامهم ليؤمنوا بهم. ثم ما حاجتهم للمعاجز الأخرى لو كانوا يعرفون كل اللغات الإنسانية، فماذا يفعل موسى بالعصا إذا كان يتكلم عدة لغات دون تعلم؟!!!

اول: اگر حجت‌ها به همه‌ی زبان‌ها سخن می‌گفتند، به افرادی که با ایشان مواجه می‌شدند، به آن احتجاج می‌کردند تا به ایشان ایمان بیاورند؛ و با دلیل قطعی ثابت نشده است که خلفای خداوند، به واسطه‌ی شناخت زبان‌های انسانی دیگر بر اقوام‌شان استدلال می‌کردند تا به آنان ایمان بیاورند. علاوه بر این اگر همه‌ی زبان‌های انسانی را می‌دانستند، چه نیازی به معجزات دیگر داشتند؟ اگر موسی (ع) بدون هیچ یادگیری به چند زبان سخن می‌گفت، پس چه نیازی به عصا داشته است؟!

ثانياً: خليفة الله موسى (عليه السلام) لم يكن يجيد النطق بأي لغة بصورة صحيحة، كما هو واضح في القرآن قال تعالى: ﴿وَإِخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا

يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿[القصص: ۳۴]، ﴿وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ﴾ [الشعراء: ۱۳]، ﴿وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي * يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾ [طه: ۲۷ - ۲۸].

دوم: همان‌طور که در قرآن واضح است، خلیفه‌ی خداوند حضرت موسی (ع) نمی‌توانست به هیچ زبانی به شکل صحیح و زیبا سخن بگوید؛ خداوند متعال فرمود: «و برادرم هارون از من زبان‌آورتر است پس او را با من به دستیاری گسیل دار، تا مرا تصدیق کند. زیرا می‌ترسم مرا تکذیب کنند»^(۱). «و سینه‌ام تنگ می‌گردد و زبانی باز نمی‌شود. پس به سوی هارون بفرست»^(۲). «و از زبانی گره بگشای. تا سخنی را بفهمند»^(۳).

وفي التوراة - العهد القديم:

در تورات، عهد قدیم آمده است:

«فقال موسى للرب استمع أيها السيد. لست أنا صاحب كلام منذ امس ولا أول من امس ولا من حين كلمت عبدك. بل أنا ثقیل الفم واللسان. فقال له الرب من صنع للإنسان فما أو من يصنع اخرس أو أصم أو بصيرا أو اعمى. أما هو أنا الرب. فالآن اذهب وانا أكون مع فمك وأعلمك ما تتكلم به. فقال استمع أيها السيد. ارسل بيد من ترسل. فحمني غضب الرب على موسى وقال أليس هرون اللاوي أخاك. أنا اعلم انه هو يتكلم. وأيضا ها هو خارج لاستقبالك. فحينما يراك يفرح بقلبه. فتكلمه وتضع الكلمات في فمه. وانا أكون مع فمك ومع فمه وأعلمكما ماذا تصنعان. وهو يكلم الشعب عنك. وهو يكون لك فما وأنت تكون له الها»^(۴).

* موسی گفت: خداوندا، من هرگز سخنور خوبی نبوده‌ام، نه در سابق و نه اکنون که با من سخن گفته‌ای، بلکه لکنّت زبان دارم. خداوند فرمود: کیست که به انسان زبان داده است؟ گنگ و کرو بینا و نابینا را چه کسی آفریده است؟ آیا نه من که خداوند هستم؟ بنابراین برو و من به تو قدرت بیان خواهم داد و هر آن‌چه باید بگویی به تو خواهم آموخت. اما موسی گفت: خداوندا، تمنا می‌کنم کس

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی قصص، آیه‌ی ۳۴.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی شعراء، آیه‌ی ۱۳.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیات ۲۷ و ۲۸.

^۴. خروج ۴ - (۱۰ - ۱۶).

دیگری را به جای من بفرست. پس خداوند بر موسی خشمگین شد و فرمود: برادرت هارون سخنور خوبی است و اکنون می‌آید تا تو را ببیند و از دیدنت خوشحال خواهد شد. آن‌چه را که باید بیان کنی به هارون بگو تا از طرف تو بگوید. من به هر دوی شما قدرت بیان خواهم بخشید و به شما خواهم گفت که چه باید کرد. او در برابر مردم سخنگوی تو خواهد بود و تو برای او چون خدا خواهی بود و هر چه را که به او بگویی بیان خواهد کرد.^(۱)

«فتکلم موسی أمام الرب قائلا هوذا بنو اسرائیل لم یسمعوا لی. فکیف یسمعني فرعون وانا اغلف الشفتین»^(۲).

موسی در جواب خداوند گفت: وقتی قوم اسرائیل به گفته‌هایم اعتنا نمی‌کنند، چطور انتظار داشته باشم که پادشاه مصر به سخنانم گوش دهد؟ من سخنور خوبی نیستم.^(۳)

«فقال موسی أمام الرب ها أنا اغلف الشفتین. فکیف یسمع لی فرعون»^(۴).
اما موسی به خداوند گفت: من سخنور خوبی نیستم؛ چگونه انتظار داشته باشم پادشاه مصر به سخنانم گوش دهد؟^(۵)

ولم تحل مشكلت لسان موسی فی التوراة إلا بیعت أخیه هارون (علیه السلام)، فبعد أن قال موسی (علیه السلام) ما تقدم؛ أجیب بأنّ هارون سیكون مبعوثاً لیتكلم نیابة عن موسی (علیه السلام) فیما یرید قوله.

مشکل زبان موسی در تورات حل نشده است، مگر با برانگیخته شدن برادرش هارون (ع). پس از این‌که موسی (ع) سخن پیشین را بیان کرد، پاسخ داده شد که هارون برانگیخته می‌شود تا به نیابت از موسی (ع) سخنی را که می‌خواهد، بگوید.

^۱. عهد قدیم، سفر خروج، باب ۴، ۱۰ تا ۱۶.

^۲. خروج ۶ - ۱۲.

^۳. عهد قدیم، سفر خروج، باب ۶، ۱۲.

^۴. خروج ۶ - ۳۰.

^۵. عهد قدیم، سفر خروج، باب ۶، ۳۰.

«فقال الرب لموسى انظر. أنا جعلتك الها لفرعون. وهرون أخوك يكون نبيك. أنت تتكلم بكل ما أمرك. وهرون أخوك يكلم فرعون ليطلق بني اسرائيل من أرضه»^(۱).

خداوند به موسی فرمود: تو فرستاده‌ی من نزد فرعون هستی و برادرت هارون سخنگوی توست. هرچه به تو می‌گویم به هارون بگو تا آن را به فرعون بازگوید و از او بخواهد تا قوم اسرائیل را رها کند.^(۲)

فهذا موسى (عليه السلام) خليفة من خلفاء الله في أرضه، ومن أولي العزم من الرسل، وبصريح القرآن والتوراة واتفاقهما أنّ هناك عقدة في لسانه، تمنعه عن الإفصاح بالفاظ واضحة تعبر عن المعنى الذي يريده بصورة واضحة ومفهومة للمتلقى، ومع هذا أرسله الله سبحانه وتعالى ولم يحل عقدة لسانه كلياً، بل جعل حل هذه المشكلة - التي تعيق تبليغ الرسالة الإلهية للمتلقى - بإرسال مساعد لموسى (عليه السلام) وهو هارون أخاه، وبهذا أجيب دعاء موسى (عليه السلام) وحلت مشكلة عقدة لسانه، ﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي * وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي * وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي * يَفْقَهُوا قَوْلِي * وَاجْعَلْ لِّيَ وَزيراً مِّنْ أَهْلِي * هَارُونَ أَخِي * اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي * وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي * كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثيراً * وَنَذْكُرَكَ كَثيراً * إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيراً * قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى﴾ [طه: ۲۵ - ۳۶]. وهذا القرآن ينقل لنا بوضوح بقاء ثقل لسان موسى (عليه السلام) حتى بعد إرساله بفترة من الزمن في قول فرعون وانتقاده لثقل لسان موسى وعدم تمكنه من الإفصاح عن المعنى بصورة واضحة للمتلقى: ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ * أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ * فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ مُفْتَرِينَ * فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِقِينَ * فَلَمَّا أَسْفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ * فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفاً وَمَثَلاً لِّلْآخِرِينَ﴾ [الزخرف: ۵۱ - ۵۶].

این حضرت موسی (ع) است که خلیفه‌ای از خلفای خداوند در زمین و جزو پیامبران اولوالعزم است و قرآن و تورات، به صراحت، اتفاق نظر دارند که لکنت در زبان داشت که او را از بیان کردن الفاظ روشن، به شکل واضح و قابل فهم برای مخاطب، باز می‌داشت؛ ولی با این حال، خداوند

۱. خروج ۷ - (۱ - ۲).

۲. عهد قدیم، سفر خروج، باب ۷، ۱ تا ۲.

سبحان و متعال او را فرستاد و مشکل گره زبانش را کاملاً از بين نبرد؛ بلکه راه حل اين مشکل را، که مانع تبليغ رسالت الهی به مخاطب می شود، در فرستادن کمک کننده ای برای موسی (ع) قرار داد، که همان برادرش هارون بود. به همین خاطر دعای موسی اجابت و مشکل لکنت زبانش حل شد. «گفت: پروردگارا سينه ام را گشاده گردان. و کارم را برای من آسان ساز و از زبانه گره بگشای تا سخنم را بفهمند و برای من دستياری از کسانم قرار ده، برادرم هارون را، پشتم را به او استوار کن و او را شريك کارم گردان، تا تو را فراوان تسبيح گويم و بسيار به ياد تو باشيم؛ زیرا تو همواره به [حال] ما بينايی. فرمود: ای موسی خواسته ات به تو داده شد»^(۱). قرآن باقی ماندن سنگینی زبان موسی (ع) را حتی پس از رسالتش به روشنی نقل می کند. اين موضوع در سخن فرعون و انتقاد او نسبت به سنگینی زبان موسی و عدم توانایی او برای بيان معنا به صورت واضح و روشن، نمایان است: «و فرعون در [ميان] قوم خود ندا در داد [و] گفت: ای مردم [کشور] من، آیا پادشاهی مصر و این نهريها که از زیر [کاخ های] من روان است، از آن من نیست؟ پس مگر نمی بینید؟ آیا [نه] من از این کس که خود بی مقدار است و نمی تواند درست بیان کند بهترم؟ پس چرا بر او دستبندهایی زرین آویخته نشده است یا همراه با او فرشتگانی نیامده اند؟ پس قوم خود را تحقیر کرد، پس اطاعتش کردند. چرا که آن ها مردمی بدکار بودند. و چون ما را به خشم درآوردند، از آنان انتقام گرفتیم و همه ی آنان را غرق کردیم و آنان را پیشینه ای [بد] و عبرتی برای آیندگان گردانیدیم»^(۲).

مع الأسف استخف قومه بأنفه الإشکالات التي تتكرر دائماً، ومّررها عليهم ليكفروا بموسى (عليه السلام)، إشکالات فرعون على موسى (عليه السلام) - أنّ موسى (عليه السلام) غير فصيح ولم يأتي بمعجزة واضحة لا لبس فيها - ﴿لَا يَكَادُ يُبِينُ﴾ ❖ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿﴾، إشکالان لو تصفحت كل الرسائل ستجدهما، ولو تصفحت كل الجاحدين للرسالات ستجدهم يشكلون بهما، فسبحان من قال تشابهت قلوبهم: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم

^۱. قرآن کریم، سوره طه، آیات ۲۵ تا ۳۶.

^۲. قرآن کریم، سوره زخرف، آیات ۵۱ تا ۵۶.

مَثَلُ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ [البقرة: ۱۱۸]، إشکالات یکررها أئمة الضلال وفقهاء السوء دائماً، ويستخفون بها أقوامهم فيوردونهم الهلاك. فإذا كان موسى في لسانه ثقل وأشكل عليه فرعون فهل نجا محمد (صلى الله عليه وآله) الذي لم يكن في لسانه ثقل، وهل نجا القرآن الذي جاء به محمد (صلى الله عليه وآله) من هذا الإشكال الذي لا يفارق أئمة الضلال ولا يفارقونه، لا والله فما هم المسيحيون وغيرهم إلى اليوم يشكلون على القرآن وأنه مخالف لقواعد اللغة العربية في النحو والبلاغة.....

متأسفانه فرعون قومش را با پست‌ترین اشکالاتی که همیشه تکرار می‌کرد، خوار نمود و دائماً این اشکالات را مطرح می‌کرد تا به موسی(ع) کافر شوند. اشکالات فرعون بر موسی(ع) این بود که سخن موسی(ع) فصیح و روشن نیست و معجزه‌ی روشنی را نیاورده است که شبهه‌ای در آن نباشد. «او نمی‌تواند درست بیان کند. پس چرا بر او دستبندهایی زرین آویخته نشده است یا با او فرشتگانی همراه نیامده‌اند؟» او دو اشکال را مطرح کرده است، که اگر همه‌ی رسالت‌های آسمانی را ورق بزنید، این دو اشکال را می‌یابید و اگر همه‌ی انکارکنندگان رسالت‌ها را جستجو کنید، می‌بینید که همین دو اشکال را مطرح می‌کنند. سبحان الله! افرادی هستند که دل‌هایشان مشابه یکدیگر است: «افراد نادان گفتند چرا خدا با ما سخن نمی‌گوید یا برای ما معجزه‌ای نمی‌آید؟ کسانی که پیش از اینان بودند [نیز] مثل همین گفته‌ی ایشان را می‌گفتند. دل‌ها [و افکار]شان به هم می‌ماند. ما نشانه‌ها [ی خود] را برای گروهی که یقین دارند، نیک روشن گردانیده‌ایم»^(۱). این‌ها اشکالاتی است که همیشه امامان گمراهی و فقهای سوء، آن را تکرار می‌کنند و با استفاده از آن، قوم‌شان را خوار می‌نمایند و آنان را وارد هلاکت می‌کنند. اگر در زبان موسی سنگینی بود و فرعون نسبت به آن اشکال گرفت، آیا محمد (ص) که در زبانش سنگینی نبود، نجات می‌یابد؟ و آیا قرآنی که حضرت محمد (ص) آن را آورده است، از این اشکال که همواره همراه امامان گمراهی بود نجات پیدا کرد؟ به خدا قسم! خیر. مسیحیان و دیگران که تا امروز بر قرآن اشکال می‌گیرند که مخالف قواعد زبان عربی و نحو و بلاغت است...

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۱۸.

ثالثاً: لو كان خلفاء الله يعرفون كل اللغات لأنزل الله عليهم الكتب السماوية بكل اللغات، فهو قادر والأمر موافق للحكمة، فيبقى أن يكون المانع في قدرة القابل، وهو أن الرسل لم يكونوا يعرفون غير لغة قومهم، فلو كان محمد يعرف عدة لغات كان المفروض أن ينزل القرآن عليه بعدة لغات، فهو كان بحاجة لقرآن بلغات الملوك الذين وجه لهم رسائل ودعاهم للإيمان به، على الأقل ليطلعوا على شيء من الوحي الذي أوحى لمحمد (صلى الله عليه وآله)، كما اطلع العرب في حينها، بل لا خلاف أن هذا أفضل بكثير من الترجمة التي جاءت متأخرة وأقوى للحجة وأعظم للفائدة، فترجمة غير المعصومين فيها مشاكل كثيرة جداً، كونها تنقل المعاني كما يفهمها القارئ والمترجم لا بحسب إرادة المتكلم سبحانه.

سوم: اگر خلفای خداوند همه‌ی زبان‌ها را می‌دانستند، کتب آسمانی به همه‌ی زبان‌ها بر آنان فرستاده می‌شد. او توانست و این مسئله با حکمت موافقت دارد. در نتیجه تنها مشکلی که باقی می‌ماند این است که مانعی، در توانایی قابل و پذیرنده باشد. آن مانع هم این است که فرستادگان، فقط زبان قوم خودشان را می‌دانستند. اگر محمد (ص) تعدادی از زبان‌ها را می‌دانست، قرآن باید با چند زبان بر او فرستاده می‌شد. ایشان به قرآنی با زبان‌های پادشاهانی نیازمند بود که نامه‌هایی به آنان فرستاد و آنان را به ایمان دعوت نمود. این کار حداقل برای این است که به بخشی از کلامی که به محمد (ص) وحی نموده است، آگاه شوند؛ همان‌طور که عرب در آن زمان، آگاه شده بود. قطعاً این ترجمه از قرآن بسیار بهتر از ترجمه‌ای می‌بود که بعدها آمد و این می‌توانست موجب نیرومند نمودن حجت و دلیل باشد و دارای سود بیشتری می‌بود. در ترجمه‌ی افراد غیرمعصوم، واقعاً مشکلات بسیاری هست. به عنوان مثال، ترجمه‌ی آن‌ها معانی را آن‌طور که خواننده و مترجم می‌فهمد، منتقل می‌کند، نه براساس مقصود گوینده‌ی اصلی آن.

فالآن مثلاً توجد تراجم كثيرة للقرآن إلى اللغة الإنكليزية، وهي مختلفة اختلافات كثيرة في الألفاظ والمعاني فيما بينها، فالعقل يقول طالما أن الحال هذه فتفويت فرصة انزال القرآن بالإنكليزية على محمد - الذي يعرف الإنكليزية - مخالفة للحكمة، والله لا يفعل ما يخالف الحكمة، إذن لا يبقى إلا أن محمداً (صلى الله عليه وآله) كان يعرف العربية بلهجة قومه، ولا يعرف الإنكليزية ولا غيرها من اللغات، لهذا نزل القرآن بلهجة محمد (صلى

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلَهُ) وقومه قریش، ولم ينزل حتى بلهجات العرب الأخرى التي كانت موجودة في زمن الرسول محمد (صلى الله عليه وآله).

در حال حاضر ترجمه‌های فراوانی برای قرآن، به زبان انگلیسی هست و در بین آن‌ها اختلافات بسیاری در الفاظ و معانی وجود دارد. عقل می‌گوید: تا زمانی که وضعیت چنین است، از بین رفتن فرصت فرستادن قرآن به زبان انگلیسی بر محمد، که انگلیسی می‌داند، مخالف حکمت است. درحالی که خداوند کاری که مخالف حکمت است، انجام نمی‌دهد. بنابراین تنها حالت ممکن این است که محمد (ص) عربی را با لهجه‌ی قومش می‌دانست و انگلیسی و بقیه‌ی زبان‌ها را نمی‌دانست؛ به همین دلیل قرآن به لهجه‌ی محمد (ص) و قومش قریش، فرستاده شد. و حتی به لهجه‌های دیگر عرب که در زمان محمد رسول الله (ص) وجود داشت، فرستاده نشد.

رابعاً: محمد (صلى الله عليه وآله) أرسل رسائله إلى ملوك العالم بالعربية، فلو كان محمد يعرف غير العربية لأرسل رسائله إلى ملوك العالم بلغاتهم، فهذا أبلغ في نفوسهم ولإقامة الحجة عليهم، خصوصاً مع قلّة المترجمين في ذلك الزمان، فمعرفة (صلى الله عليه وآله) للغات ستكون معجزة واضحة له وبينة للملوك.

چهارم: محمد (ص) نامه‌هایش را به پادشاهان جهان، به عربی فرستاد. اگر محمد (ص) غیر از عربی را می‌دانست، نامه‌هایش را به آن پادشاهان به زبان خودشان می‌فرستاد. این کار در آن‌ها و برای اقامه‌ی حجت و دلیل بر آنان تأثیرگذارتر بود؛ مخصوصاً با وجود اندک بودن مترجمین در آن زمان، شناخت ایشان (ص) نسبت به زبان‌ها، معجزه‌ای روشن برای پادشاهان و دلیل روشنی برای آنان بود.

خامساً: لو كان الأئمة يعرفون اللغات، كان عليهم أن يترجموا بعض آيات القرآن على أقل تقدير إن لم نقل كان المفروض أن يترجموا القرآن كله لكل اللغات. فهم خلفاء الله وأعرف الخلق بمراد المتكلم سبحانه وتعالى، فلو كان الإمام الصادق (عليه السلام) عارفاً بالفارسية وقد كان عنده آلاف الشيعة المؤمنين بالحق من الفرس، فما كان يمنعه أن يترجم لهم بعض

آيات القرآن للفارسية على الأقل، إن لم نقل كان المفروض أن يترجم لهم القرآن كله لحاجتهم له!!؟

پنجم: اگر امامان زبان‌ها را می‌دانستند، حداقل باید برخی از آیات قرآن را ترجمه می‌کردند؛ البته اگر نگوییم که بر آنان لازم بود که همه‌ی قرآن را به همه زبان‌ها ترجمه کنند. آنان خلفای خداوند هستند و منظور متکلم، سبحانه و تعالی را بهتر از بقیه‌ی مخلوقات می‌دانند. اگر امام صادق (ع) فارسی می‌دانست و در حالی که نزد ایشان هزاران شیعه از ایرانیان بودند که به حق ایمان داشتند، چه چیزی مانع می‌شد که ایشان حداقل برخی از آیات قرآن را برایشان به فارسی ترجمه کند؟ البته اگر نگوییم که بر ایشان لازم بود که همه‌ی قرآن را برایشان ترجمه کند؛ به این خاطر که به آن نیازمند بودند!

لا يوجد جواب غير أنه لم يكن يعرف الفارسية، وإلا لكان تخلفه عن ترجمة القرآن للفارسية مع معرفته للغة الفارسية مخالفاً للحكمة، فهو (صلوات الله عليه) أعرف الناس بمراد المتكلم سبحانه.

پاسخی نیست به غیر از این که ایشان فارسی نمی‌دانست وگرنه سر باز زدن ایشان از ترجمه‌ی قرآن، با وجود این که نسبت به زبان فارسی آگاهی داشت، مخالف حکمت بود. ایشان (ع) بهتر از همه‌ی مردم، منظور متکلم سبحان را می‌دانست.

نعم، يمكن القول إنَّ أرواحهم تعرف كل اللغات، وتعرف منطق كل حيوان وطيْر، ولكن ليس هذا هو حالهم في هذا العالم الذي نعيش فيه، وهم محجوبون بهذا العالم الجسماني بالأجساد، فهم في هذا العالم لا يعرفون لغة أخرى غير لغة أقوامهم التي اكتسبوها، لهذا لم يرسلهم الله بغيرها، ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ [إبراهيم: ٤]، فهم يعرفون أي لغة بالتعلم وهذا أمر طبيعي، أو بالمعجزة وعندها لن تكون عبثية بل ستكون معجزة لحكمة وفائدة معينة، كمعرفة لغة الجن لأنهم مكلفون، أو معرفة لغة ما للاحتجاج بها على المخالفين ليؤمنوا، كما فعل سليمان لما عرّفه الله بمنطق الطير فاحتج بمعرفته على مخالفيه ليؤمنوا به،

﴿وَوَرِّثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَّمْنَا مَنَظِقَ الطَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ﴾ [النمل: ۱۶].

با این وجود می‌توان گفت که ارواح آنان، همه‌ی زبان‌ها را می‌داند و از زبان هر حیوان و پرنده‌ای آگاهی دارد؛ ولی این موضوع ربطی به وضعیت آنان در عالمی که در آن زندگی می‌کنیم ندارد؛ زیرا بدن‌هایشان، آنان را در حجاب این عالم جسمانی قرار داده است. آنان در این عالم، زبان دیگری جز زبان اقوام‌شان را که یاد گرفته‌اند، نمی‌دانند. به همین دلیل خداوند آنان را به غیر از زبان‌شان نفرستاده است. «و ما هیچ پیامبری را جز به زبان قومش نفرستادیم تا [حقایق را] برای آنان بیان کند. پس خدا هر که را بخواهد بی‌راه می‌گذارد و هر که را بخواهد هدایت می‌کند و اوست ارجمند حکیم»^(۱). آنان هر زبانی را با کمک آموزش فرا می‌گرفتند و این امر، طبیعی است و یا با معجزه که در این صورت بیهوده نبوده، بلکه معجزه‌ای برای حکمت و فایده معینی صورت می‌گیرد. مانند شناخت زبان جن، به این خاطر که آنان مکلف هستند، یا شناخت زبان خاصی برای احتجاج بر مخالفان به کمک آن زبان تا ایمان بیاورند. همان‌طور که وقتی خداوند سخن گفتن با پرندگان را به سلیمان آموخت، چنین کرد. ایشان با شناخت زبان پرندگان بر مخالفانش استدلال نمود تا به او ایمان بیاورند. «و سلیمان از داوود میراث یافت و گفت: ای مردم، ما زبان پرندگان را تعلیم یافته‌ایم و از هر چیزی به ما داده شده است. به‌راستی که این همان امتیاز آشکار است»^(۲).

فالنتیجة مما تقدم: إنّ من يعتقد أنّ خليفة الله لابد أن يتصف بمعرفة كل اللغات الإنسانية في هذا العالم الجسماني في كل وقت؛ يحتاج إلى الدليل القطعي على هذا الاعتقاد وهو غير موجود، فغاية ما يستندون عليه ظنون وتخربات إن لم نقل أوهام مصدرها روايات غلاة في كثير من الأحيان، ويعارضها الدليل القرآني والعقل والحكمة والواقع، فالدليل ضدها كما تبين وليس مع إثباتها.

نتیجه‌ی مطالب پیشین: فردی که اعتقاد دارد خلیفه‌ی خداوند باید قادر به شناخت همه‌ی زبان‌های انسانی در این عالم جسمانی در هر زمانی باشد، نیازمند دلیل قطعی بر این اعتقاد است و

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی ابراهیم، آیه‌ی ۴.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی نمل، آیه‌ی ۱۶.

دليلی نیز وجود ندارد. بالاترین چیزی که به آن استناد می‌کنند، اگر نگوییم خیال است، گمان‌ها و تخمین‌هایی است که منبع آن در بسیاری از اوقات، روایات غلو کنندگان است و دلیل قرآنی و عقل و حکمت و واقع با آن مخالفت دارد. همان‌طور که روشن شد، دلایل بر ضد این ادعا هستند و با آن موافقت ندارند.

وهذه بعض الروايات التي يستفاد منها عكس ما يعتقد هؤلاء:
این برخی از روایاتی است که از آن، عکس اعتقاد این افراد قابل استفاده است:

«حدثنا محمد بن الحسين عن موسى بن سعدان عن عبد الله بن القاسم عن صباح المزني عن الحرث بن حصيرة عن حبة بن جوين العرني قال: سمعت أمير المؤمنين عليا (عليه السلام) يقول: «إن يوشع بن نون كان وصي موسى بن عمران وكانت ألواح موسى عن زمرد أخضر فلما غضب موسى أخذ الألواح من يده فمناها ما تكسر ومنها ما بقي ومنها ما ارتفع فلما ذهب عن موسى الغضب قال يوشع بن نون أ عندك تبيان ما في الألواح قال نعم فلم يزل يتوارثها رهط من بعد رهط حتى وقعت في أيدي أربعة رهط من اليمن وبعث الله محمداً (صلى الله عليه وآله) بتهامة وبلغهم الخبر فقالوا: ما يقول هذا النبي (صلى الله عليه وآله)؟ قيل ينهى عن الخمر والزنا ويأمر بمحاسن الأخلاق وكرم الجوار. فقالوا: هذا أولى بما في أيدينا منا. فاتفقوا أن يأتوه في شهر كذا وكذا فأوحى الله إلى جبرئيل أن ائت النبي (صلى الله عليه وآله) فأخبره فأتاه فقال إن فلانا وفلانا وفلانا ورثوا ألواح موسى وهم يأتوك في شهر كذا وكذا في ليلة كذا وكذا فسهر لهم تلك الليل فجاء الركب فدقوا عليه الباب وهم يقولون: يا محمد. قال: نعم يا فلان بن فلان ويا فلان بن فلان ويا فلان بن فلان أين الكتاب الذي توارثتموه من يوشع بن نون وصي موسى بن عمران؟ قالوا: نشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأنك محمداً رسول الله (صلى الله عليه وآله) والله ما علم به أحد قط منذ وقع عندنا قبلك. قال: فأخذه النبي (صلى الله عليه وآله) فإذا هو كتاب بالعبرانية دقيق فدفعه إلي ووضعته عند رأسي فأصبحت بالكتاب وهو كتاب بالعربية جليل فيه علم ما خلق الله منذ قامت السماوات والأرض إلى أن تقوم الساعة فعلمت ذلك»^(١).

حبة بن جوبین عرنی می‌گوید: از امیرالمؤمنین علی (ع) شنیدم که فرمود: (یوشع بن نون، وصی موسی بن عمران بود و الواح موسی از زمرد سبز بود. وقتی موسی خشمگین شد، الواح را از دستانش گرفت. برخی از آن‌ها شکسته شد و برخی از آن‌ها باقی ماند. و برخی از آن‌ها بالا برده شد. وقتی خشم از موسی برداشته شد، یوشع بن نون عرض کرد: آیا بیان آن‌چه در الواح است، نزد شماست؟ ایشان فرمود: بله. گروهی پس از گروه دیگر، آن را به ارث بردند تا این که در دست چهار گروه از یمنی‌ها افتاد و محمد (ص) در تهامه برانگیخته شد و خبر به آنان رسید و عرض کردند: این پیامبر (ص) چه می‌گوید؟ گفته شد: از خمر و زنا باز می‌دارد و به اخلاق نیکو و خوش همسایگی دستور می‌دهد. عرض کردند: این نسبت به آن‌چه در دستان ماست، از ما سزاوارتر است. اتفاق نظر کردند که در فلان ماه نزد او بروند. خداوند به جبرئیل وحی نمود که نزد پیامبر (ص) برود و او را با خبر کند. او نزد ایشان آمد و عرض کرد: فلانی و فلانی و فلانی و فلانی، الواح موسی را به ارث بردند و در فلان ماه و فلان شب نزد تو می‌آیند. ایشان در آن شب برای دیدار آنان بیدار ماند. کاروان آمدند و درب زدند و عرض کردند: ای محمد، فرمود: بله ای فلان بن فلان و فلان بن فلان و فلان بن فلان و فلان بن فلان. کتابی که از یوشع بن نون، وصی موسی بن عمران به ارث بردید، کجاست؟ عرض کردند: گواهی می‌دهیم که خدایی جز الله نیست و یکتاست و شریکی برای او نیست و تو محمد (ص) فرستاده‌ی خداوند هستی. به خدا قسم! از زمانی که الواح نزد ما بود، پیش از تو هیچ فردی نسبت به آن آگاهی نداشت. حضرت فرمود: پیامبر (ص) آن را گرفت و نوشتار دقیق عبرانی بود و آن را به من داد. من آن را کنار سرم گذاشتم و صبح وقتی کتاب را دیدم، کتاب عربی با عظمتی بود که در آن، علم آفرینش خداوند از زمان برپاشدن آسمان‌ها و زمین، تا برپاشدن قیامت بود. من نسبت به آن آگاهی پیدا کردم).^(۱)

«حدثنا أبو محمد عن عمران بن موسى عن موسى بن جعفر البغدادي عن علي بن أسباط عن محمد بن الفضيل عن أبي حمزة الثمالي عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: «إن في الجفر أن الله تبارك و تعالى لما أنزل ألواح موسى (عليه السلام) أنزلها عليه و فيها تبیان كل شيء وهو

^۱. بصائر الدرجات، صفار، ص ۱۴۶.

كائن إلى أن تقوم الساعة فلما انقضت أيام موسى أوحى الله إليه أن استودع الألواح وهي زبرجدة من الجنة الجبل فأتى موسى الجبل فانشق له الجبل فجعل فيه الألواح ملفوفة فلما جعلها فيه انطبق الجبل عليها فلم تزل في الجبل حتى بعث الله نبيه محمداً فأقبل ركب من اليمن يريدون النبي فلما انتهوا إلى الجبل انفرج الجبل وخرجت الألواح ملفوفة كما وضعها موسى فأخذها القوم فلما وقعت في أيديهم ألقى في قلوبهم أن لا ينظروا إليها وهابوها حتى يأتوا بها رسول الله (صلى الله عليه وآله) وأنزل الله جبرئيل على نبيه فأخبره بأمر القوم وبالذي أصابوا فلما قدموا على النبي (صلى الله عليه وآله) ابتدأهم النبي فسألهم عما وجدوا فقالوا وما علمك بما وجدنا فقال أخبرني به ربي وهي الألواح قالوا نشهد أنك رسول الله فأخرجوها ودفعوها إليه فنظر إليها وقرأها وكتابها بالعبراني ثم دعا أمير المؤمنين (عليه السلام) فقال دونك هذه ففيها علم الأولين وعلم الآخرين وهي ألواح موسى وقد أمرني ربي أن أدفعها إليك قال يا رسول الله لست أحسن قراءتها قال إن جبرئيل أمرني أن أمرك أن تضعها تحت رأسك ليلتك هذه فإنك تصبح وقد علمت قراءتها قال فجعلها تحت رأسه فأصبح وقد علمه الله كل شيء فيها فأمره رسول الله (صلى الله عليه وآله) أن ينسخها فنسخها في جلد شاة وهو الجفر وفيه علم الأولين والآخرين وهو عندنا والألواح وعصا موسى عندنا ونحن ورثنا النبي (صلى الله عليه وآله)»^(١).

امام صادق(ع) فرمود: (در جفر است که خداوند تبارک و تعالی وقتی الواح موسی (ع) را برایش فرستاد، در حالی آن را برایش فرستاد که بیان هر چیزی در آن بود و هر آنچه تا برپا شدن ساعت اتفاق می افتد. وقتی روزگار موسی به پایان رسید، خداوند به او وحی نمود که الواح را در کوه به امانت بگذارد و این الواح زبرجد و از بهشت بود. موسی نزد کوه آمد و کوه برایش شکافته شد و الواح را پیچیده شده در آن نهاد. وقتی آن را در آن جا قرار داد، کوه آن را پوشاند. این ها همیشه در کوه بودند تا این که خداوند پیامبرش محمد را برانگیخت. کاروانی از یمن که قصد پیامبر را نموده بودند، رو نمودند. وقتی به کوه رسیدند، کوه گشوده شد و الواح به صورت پیچیده شده و همان طور که موسی قرار داده بود، بیرون آمد. آن گروه آن را گرفتند. وقتی در دستان شان افتاد، در دل شان افتاد که به آن نگاه نکنند و از آن می ترسیدند تا این که آن را نزد رسول الله (ص) آوردند و خداوند جبرئیل را بر پیامبرش فرستاد و ایشان را از کار این گروه و چیزی که به آن دچار شدند، با خبر نمود. وقتی

نزد پیامبر (ص) رسیدند، پیامبر شروع نمود و از آنان در مورد چیزی که یافتند، پرسید. آنان عرض کردند: از کجا به چیزی که یافتیم، خبر دارید؟ ایشان فرمود: پروردگارم مرا با خبر نمود و آن الواح بود. عرض کردند: گواهی می‌دهیم که شما رسول الله هستید. آن را بیرون آوردند و به ایشان تحویل دادند. ایشان به آن نگاه کرد و خواند و نوشتارش به عبرانی بود. سپس امیرالمؤمنین (ع) را فراخواند و فرمود: این را بگیر. در این، علم اولین و علم آخرین است. این الواح موسی است. پروردگارم به من دستور داد که آن را به تو تحویل دهم. عرض کرد: ای رسول الله! من نمی‌توانم آن را به خوبی بخوانم. فرمود: جبرئیل به من دستور داد که آن را امشب زیر سرت قرار دهم. چرا که تو صبح بیدار می‌شوی و خواندن آن را می‌دانی. ایشان آن را زیر سرشان قرار دادند و صبح بیدار شدند و خداوند ایشان را به هر چیزی که در آن بود، آگاه نمود. رسول الله (ص) به او دستور داد تا از آن نسخه‌ای بنویسد. ایشان آن را در پوست گوسفندی نسخه‌برداری کرد و این جفر است و در آن، علم اولین و آخرین است و آن نزد ماست. و الواح و عصای موسی نزد ماست و ما وارثان پیامبر (ص) هستیم.^(۱)

«عن أبي حمزة عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: «في الجفر إن الله تبارك وتعالى لما أنزل الله الألواح على موسى (عليه السلام) أنزلها عليه وفيها تبیان كل شيء كان أو هو كائن إلى أن تقوم الساعة فلما انقضت أيام موسى أوحى الله إليه أن استودع الألواح وهي زبرجدة من الجنة جبلا يقال له زينة، فأتى موسى الجبل فانشق له الجبل، فجعل فيه الألواح ملفوفة فلما جعلها فيه انطبق الجبل عليها، فلم تزل في الجبل حتى بعث الله نبيه محمدا (صلى الله عليه وآله)، فأقبل ركب من اليمن يريدون الرسول (صلى الله عليه وآله) فلما انتهوا إلى الجبل انفرج الجبل وخرجت الألواح ملفوفة كما وضعها موسى، فأخذها القوم، فلما وقعت في أيديهم ألقى الله في قلوبهم [الرعب] أن لا ينظروا إليها وهابوها حتى يأتوا بها رسول الله (صلى الله عليه وآله) وأنزل الله جبرئيل على نبيه فأخبره بأمر القوم، وبالذي أصابوه، فلما قدموا على النبي (صلى الله عليه وآله) ابتدأهم فسألهم عما وجدوا فقالوا وما علمك بما وجدنا قال أخبرني به ربي وهو الألواح قالوا نشهد إنك لرسول الله، فأخرجوها فوضعوها إليه فنظر إليها وقرأها وكانت

^۱. بصائر الدرجات، صفار، ص ۱۴۰.

بالعبراني ثم دعا أمير المؤمنين (عليه السلام) فقال دونك هذه ففيها علم الأولين وعلم الآخرين، وهي ألواح موسى وقد أمرني ربي أن أدفعها إليك فقال يا رسول الله لست أحسن قراءتها، قال إن جبرئيل أمرني أن أمرك أن تضعها تحت رأسك كتابك هذه الليلة فإنك تصبح وقد علمت قراءتها، قال فجعلها تحت رأسه فأصبح وقد علمه الله كل شيء فيها، فأمره رسول الله (صلى الله عليه وآله) بنسخها فنسخها في جلد شاة وهو الجفر، وفيه علم الأولين والآخرين وهو عندنا والألواح عندنا، وعصا موسى عندنا، ونحن ورثنا النبيين صلى الله عليهم أجمعين، قال: قال أبو جعفر (عليه السلام): تلك الصخرة التي حفظت ألواح موسى تحت شجرة في واد يعرف بكذا»^(١).

امام صادق (ع) فرمود: (در جفر است که خداوند تبارک و تعالی وقتی الواح موسی (ع) را برایش فرستاد، در حالی آن را برایش فرستاد که بیان هر چیزی در آن بود و هر آن چه تا برپاشدن ساعت اتفاق می افتد. وقتی روزگار موسی به پایان رسید، خداوند به او وحی نمود که الواح را در کوه به امانت بگذارد و این الواح، زبرجد و از بهشت بود و به آن زینت می گفتند. موسی نزد کوه آمد و کوه برایش شکافته شد و الواح را پیچیده شده در آن نهاد. وقتی آن را در آن جا قرار داد، کوه آن را پوشاند. این ها همیشه در کوه بودند، تا این که خداوند پیامبرش محمد را برانگیخت. کاروانی از یمن که قصد پیامبر را نموده بودند، رو نمودند. وقتی به کوه رسیدند، کوه گشوده شد و الواح به صورت پیچیده شده و همان طور که موسی قرار داده بود، بیرون آمد. آن گروه آن را گرفتند. وقتی در دستان شان افتاد، در دل شان ترس افتاد که به آن نگاه نکنند و از آن می ترسیدند تا این که آن را نزد رسول الله (ص) آوردند و خداوند جبرئیل را بر پیامبرش فرستاد و ایشان را از کار این گروه و چیزی که به آن دچار شدند، با خبر نمود. وقتی نزد پیامبر (ص) رسیدند، پیامبر شروع نمود و از آنان در مورد چیزی که یافتند، پرسید. آنان عرض کردند: از کجا به چیزی که یافتیم، خبر دارید؟ ایشان فرمود: پروردگارم مرا با خبر نمود و آن الواح بود. عرض کردند: گواهی می دهیم که شما رسول الله هستید. آن را بیرون آوردند و به ایشان تحویل دادند. ایشان به آن نگاه کرد و خواند و نوشتارش به عبرانی بود. سپس امیرالمؤمنین (ع) را فراخواند و فرمود: این را بگیر. در این، علم اولین و علم آخرین است. این الواح موسی است. پروردگارم به من دستور داد که آن را به تو تحویل دهم. عرض

کرد: ای رسول‌الله! من نمی‌توانم آن را خوب بخوانم. فرمود: جبرئیل به من دستور داد که آن را امشب زیر سرت قرار دهم. چرا که تو صبح بیدار می‌شوی و خواندن آن را می‌دانی. ایشان آن را زیر سرشان قرار دادند و صبح بیدار شدند و خداوند ایشان را به هر چیزی که در آن بود، آگاه نمود. رسول‌الله (ص) به او دستور داد تا از آن نسخه ای بنویسد. ایشان آن را در پوست گوسفندی نسخه‌برداری کرد و این جفر است و در آن، علم اولین و آخرین است و آن نزد ماست. و الواح و عصای موسی نزد ماست و ما وارثان پیامبران هستیم. سپس فرمود: امام باقر(ع) فرمود: صخره‌ای که الواح موسی را محافظت نمود، زیر درختی در سرزمینی است که این چنین شناخته می‌شود.^(۱)

سهو و نسیان المعصوم:

سهو و نسیان معصوم

ما هو السهو وما هو النسيان؟

سهو چیست و نسیان چیست؟

السهو: هو عدم التذكر الذي يؤدي إلى فعل أو ترك الشيء عن غفلة وبغير علم. سهو همان عدم یادآوری است که به انجام کاری یا ترک چیزی از روی غفلت و نادانسته منجر می‌شود.

والنسيان: بالأصل هو عدم التذكر الذي يؤدي إلى ترك شيء^(۲) عن غير علم، ويستخدم أيضاً لفظ النسيان في وصف ترك وإهمال الشيء عن علم وعمد، ولكن هذا المعنى يحتاج قرينة تصرف اللفظ إليه؛ لأن الأصل في النسيان هو الترك عن غفلة وليس الترك عن علم وإهمال، وهذا المعنى الأخير هو المنسوب إلى الله سبحانه وتعالى بقوله: ﴿الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا

^۱. تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۷۷.

^۲. عدم تذكر المعلومة هو أيضاً ترك شيء عن غفلة.

وَعَزَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ [الأعراف: ٥١].

و نسیان یا فراموشی: در اصل همان فراموشی است که به عدم یادآوری ترک چیزی^(۱) از روی نا آگاهی منجر شود. همچنین لفظ نسیان یا فراموشی گاهی در توصیف ترک و اهمال چیزی از روی دانش و عمد نیز به کار می‌رود؛ ولی این معنا به قرینه‌ای نیاز دارد که لفظ را به آن بازگرداند؛ چرا که اصل در فراموشی، ترک کردن از روی غفلت است و نه ترک از روی دانش و بی‌تفاوت بودن عمدی. این معنای آخر به این سخن خداوند، منسوب می‌شود: «همانان که دین خود را سرگرمی و بازی پنداشتند و زندگی دنیا مغرورشان کرد پس همان گونه که آنان دیدار امروز خود را فراموش کردند و آیات ما را انکار می‌کردند، ما [هم] امروز آنان را فراموش می‌کنیم»^(۲).

نَنسَاهُمْ: أي نتركهم ونهملهم.

«نَنسَاهُمْ» (آنان را فراموش می‌کنیم): به این معناست که آنان را رها می‌کنیم و نسبت به آنان بی‌تفاوت می‌شویم.

﴿الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ [التوبة: ٦٧].

همچنین سخن خداوند متعال: «مردان و زنان منافق [همانند] یکدیگرند. به کار ناپسند واهی دارند و از کار پسندیده باز می‌دارند و دست‌های خود را [از انفاق] فرو می‌بندند. خدا را فراموش کردند پس [خدا هم] فراموش‌شان کرد. در حقیقت این منافقانند که فاسقند»^(۳).

فَنَسِيَهُمْ: أي أن الله تركهم وأهملهم.

«نَسِيَهُمْ»: به این معناست که خداوند آنان را رها کرده است و نسبت به آنان بی‌تفاوت است.

^۱. به یاد نیاوردن چیزی که انسان آن را می‌داند، نیز ترک چیزی از روی غفلت است.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۵۱.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی توبه، آیه‌ی ۶۷.

فهذا النسيان المنسوب إلى الله هنا ليس تركاً فقط كما يتوهم بعضهم، وإلا لقال الله (نتركهم، وفتركهم) بل المراد هو ترك مع الإهمال وعدم الاهتمام عن علم. این نسیان که در این جا به خداوند منسوب است، آن گونه که برخی افراد می‌پندارند، فقط ترک نمی‌باشد، وگرنه خداوند می‌فرمود: «نَتْرُكُهُمْ» (آنان را ترک می‌کنیم) بلکه منظور ترک همراه با بی‌تفاوتی و اهتمام نداشتن از روی دانش می‌باشد.

فالخلاصة هناك معنيان للنسيان؛ الأول: هو الترك مع الغفلة، وهذا هو النسيان الذي نعرفه ويتبادر معناه إلى ذهن المتلقي العربي مباشرة عندما يسمع لفظ نسي، وهناك معنى ثانٍ يحتاج قرينةً تصرف المعنى إليه وهو الترك مع العلم وتَقَصُّد الإهمال. خلاصه این که دو معنا برای فراموشی وجود دارد: اول: ترک با غفلت. این همان فراموشی است که آن را می‌شناسیم و زمانی که لفظ «نسی» «فراموش نمود.» را می‌شنویم، این معنا مستقیماً به ذهن فرد می‌رسد. دوم: ترک دانسته به قصد بی‌تفاوتی. این معنا به قرینه‌ای نیازمند است تا معنا به آن بازگردد.

ولا يصرف عادة لفظ النسيان لمعنى الترك المجرد، بل هذا المعنى له لفظ يستعمل له وهو لفظ ترك. وما نناقشه في هذا الموضوع هو النسيان من النوع الأول، أي الترك مع الغفلة. معمولاً لفظ نسیان فقط به معنای ترک کردن باز نمی‌گردد. این معنایی است که لفظ خاصی دارد که از آن استفاده می‌شود و آن لفظ «تَرَكَ» (ترک نمود) می‌باشد. موضوعی که ما در صدد بحث در مورد آن هستیم، همان فراموشی از نوع اول است؛ یعنی ترک با غفلت.

السهو والنسيان:

سهو و نسیان

مسألة السهو والنسيان عند الإنسان عموماً، مرتبطة من جهة بالنفس الإنسانية، ومن جهة أخرى بالدماع الذي هو آلة بايولوجية في جسم أي إنسان مكتمل. وهذه الآلة البايولوجية لديها قدرات محدودة، مثل قدرة الدماغ على التركيز، فالدماغ له قدرة محدودة على التركيز والتذكر، وطبيعي جداً أن لا يتمكن الدماغ من التركيز ومتابعة عدة أمور في آن واحد بدقة متناهية، فالنسيان والسهو - وخصوصاً في الأفعال المركبة أو المتراكبة أو المتتالية - حالة طبيعية لا يخلو منها إنسان؛ لأنه لازمة تلازم دماغنا المادي لا يمكن التخلص منها، ولهذا تجد كثيراً من الناس يحاولون أن يعصموا أنفسهم من النسيان والسهو بتسجيل ملاحظات في أوراق حول مواعيدهم والأعمال التي يجب أن يقوموا بها، بل تجد من لديهم أعمال مهمة يضعون أشخاصاً آخرين لتسجيل مواعيدهم وأعمالهم ومتابعتها وتذكيرهم بها، وتجد مصنعي بعض المعدات التي يستعملها الإنسان يضعون منبهات ضوئية أو صوتية؛ لأنّ فيها أكثر من جهة تحتاج مراقبة، وهم يعلمون بالتجربة أنّ الإنسان ينسى ويسهو بمراقبة بعضها عن بعضها الآخر.

در حقيقت و به طور کلی مسئله ی سهو و نسیان نزد انسان از یک جهت به نفس انسانی مرتبط است و از جهت دیگر به مغز که ابزار بیولوژیکی در جسم هر انسان کامل است. این ابزار بیولوژیکی توانایی های محدودی دارد؛ مانند توانایی مغز برای تمرکز کردن. مغز انسان توانایی محدودی در متمرکز شدن و یادآوری دارد. واقعاً طبیعی است که مغز نمی تواند در آن واحد، در نهایت دقت روی موارد مختلفی تمرکز کند و آن ها را پی گیری نماید. طبیعی است که هیچ انسانی نمی تواند از نسیان و سهو به خصوص در کارهای ترکیبی یا پیچیده یا پی در پی رهایی یابد؛ چون امر لازمی است که همراه مغز مادی ما می باشد و راه گریزی از آن نیست. به همین دلیل بسیاری از مردم با ثبت قرارها و کارهایی که باید انجام دهند، تلاش می کنند که خودشان را از نسیان و سهو در امان نگاه دارند. افرادی که کارهای مهمی دارند، اشخاصی را استخدام می کنند تا قرارها و کارهایشان را ثبت و پی گیری کنند و به آنان یادآوری نمایند. به همین دلیل سازندگان برخی از ابزارهایی که انسان از آن استفاده می کند، در آن ابزارها یادآوری کننده های نوری، تصویری یا صوتی قرار می دهند؛ چرا که در این ابزارها معمولاً موارد متعددی هست که نیاز به مراقبت دارد و آنان با کمک تجربه می دانند که انسان با تمرکز بر روی برخی مسائل نسبت به بعضی مسائل دیگر، دچار نسیان و سهو می شود.

انسان یذهب لجلب شيء یخصه، ثم عندما یصل للمكان یجد نفسه قد نسي سبب مجيئه لهذا المكان؛ لأنه مرَّ بطريقه بأشياء شغلت دماغه عن التركيز على الأمر الأول الذي جاء بطلبه. الإنسان یتکلم فی أمر معین ثم ینتقل إلى فكرة أخرى یرکز علیها قليلاً ثم یرید العودة إلى صلب الموضوع الذي كان یتحدث فيه، فیرد نفسه قد نسي عن ماذا كان یتکلم، ویتطلب من الذين معه تذكيره فی ماذا كان یتکلم. أو أنه یرید التحدث فی موضوع فیبادره الشخص المقابل بالحديث بموضوع آخر، فیرد نفسه قد نسي الموضوع الذي أراد طرحه. والنسيان فی كل تلك الحالات سببه أنَّ قدرة الدماغ الإنساني على التركيز على عدة أمور فی وقت معین محدودة، فهو ینشغل بالتركيز على موضوع معین عن الآخر، وهذه مسألة طبيعية فی الجسم الإنساني، ولا تتعلق بروحه أو بنفسه حتى یكون لارتقائه وعلو شأنه الروحي دخل فیها، فکون طبیعة الإنسان أنه ینسى ویسهو مسألة تجريبية، الكل یراها ویستطیع أن یلمسها بمراقبة حاله وحال بقية الناس وهي مثبتة علمياً، والمعصوم إنسان فالیسهو حالة طبيعية تعرض له کغيره من البشر، وبالتالي فافتراض عصمته من السهو سواء مطلقاً أم فی العبادة یحتاج إلى دلیل قطعي، وهو آية محكمة أو رواية قطعية الصدور وقطعية الدلالة أو دلیل عقلي تام، وهذه كلها مفقودة لدى القوم الذين يدعون الاعتقاد بعصمة المعصوم من السهو والنسيان مطلقاً أو فی العبادة.

گاهی انسان برای برداشتن چیزی به جای می‌رود؛ ولی وقتی که به آن جا می‌رسد، دلیل آمدنش را فراموش می‌کند؛ چرا که در طول مسیر، افکارش به چیزهایی مشغول شده است که مغزش را از تمرکز بر موضوع اولیه بازداشته است. گاهی انسان در مورد مسئله‌ی مشخصی سخن می‌گوید، ولی افکارش به موضوع دیگری مشغول می‌گردد و اندکی روی آن موضوع تمرکز می‌کند؛ اما وقتی می‌خواهد به بحث اصلی که موضوع صحبتش بوده است، باز گردد، آن را فراموش می‌کند و چه بسا از افراد شنونده، موضوع بحث را می‌پرسد. گاهی نیز انسان می‌خواهد در مورد موضوع مشخصی سخن بگوید، ولی فرد مخاطب در مورد موضوع دیگری سخن می‌گوید و در نتیجه انسان موضوع اصلی صحبت خودش را نیز فراموش می‌کند. دلیل فراموشی در همه‌ی این حالات، این است که توانایی مغز انسان نسبت به تمرکز بر موارد متعدد در یک زمان، محدود است؛ و او در هر زمان تنها می‌تواند روی یک موضوع مشخص متمرکز شود. این مسئله در مورد کالبد مادی انسانی،

طبیعی است و به روح یا نفس انسانی او ربطی ندارد تا در صورت ارتقاء و بالارفتن مقام روحی اش، قدرت تمرکز بهتری پیدا کند. این که طبیعت انسان دچار نسیان و سهو می شود، مسئله ای تجربی است. همه می توانند آن را ببینند و با بررسی احوال یک شخص و تطبیق آن با بقیه، آن را از نزدیک مشاهده کنند. این موضوع از لحاظ علمی ثابت شده است و فرد معصوم نیز یک انسان است. سهو یک حالت طبیعی است که بر فرد معصوم نیز مانند بقیه ی انسان ها عارض می شود و در نتیجه فرض عصمت از سهو، چه به صورت مطلق یا فقط عصمت از سهو در عبادت، به دلیل قطعی نیازمند است؛ و این دلیل قطعی، همان آیه ی محکم یا روایت قطعی الصدور و قطعی الدالات نسبت به این مطلب یا دلیل عقلی تام است. اما گروهی که مدعی اعتقاد به عصمت معصوم از سهو و نسیان به صورت مطلق یا در عبادت می باشند، دارای هیچ یک از این دلایل قطعی نیستند.

وتجد إن متكلمي^(١) الشيعة وفقهاءهم أنفسهم لم يتفقوا^(٢) على قول في مسألة نسيان وسهو المعصوم، فضلاً عن أن يتفق عليها متكلمو وفقهاء الإسلام جميعاً، وإن شاء الله سيخرج المؤمن وطالب الحق من هذا الموضوع بحقيقة ونتيجة واضحة لا لبس فيها بالنسبة لمسألة السهو والنسيان؛ حقيقة لا تخالف محكم وصريح القرآن الذي نص على أن موسى ويوشع (عليه السلام) نسيا حوتهما: ﴿فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ [الكهف: ٦١]، أي تركا حوتهما؛ لأنهما لم يتذكراه وغفلا عنه، وأيضاً تحفظ مقام خليفة الله كقدوة ومبلغ عن الله سبحانه، فلا بد أن يعصم بمذكر خارجي في بعض الأمور.

جالب این است که در مورد مسئله ی سهو و نسیان معصوم، متکلمان و فقهای شیعه روی نظر واحدی متفق نیستند؛ چه برسد به این که همه ی متکلمان و فقهای اسلام (شیعه و غیر شیعه) روی آن اتفاق نظر داشته باشند. به خواست خدا، افراد مؤمن و طالب حق، با دریافتن حقیقت و نتیجه ای روشن که شبهه ای در آن نباشد، از مسئله ی سهو و نسیان معصوم عبور کنند. در مورد مسئله ی سهو و نسیان، حقیقتی که با محکم و صریح قرآن مخالفت ندارد، این است که موسی و

١. علماء العقائد.

٢. سیأتي قول الشيخ الصدوق وشيخه والسيد الخوئي وغيرهم.

یوشع (علیهما السلام) ماهی خودشان را فراموش کردند: «پس چون به محل برخورد دو [دریا] رسیدند، ماهی خودشان را فراموش کردند و ماهی در دریا راه خود را در پیش گرفت [و رفت]»^(۱). یعنی ماهی خودشان را فراموش کردند؛ به این خاطر که آن را به یاد نیاوردند و از آن غافل شدند؛ همچنین برای محافظت از جایگاه خلیفه خداوند، که الگو و مَبْلَغی از سوی خداوند است، باید با یادآوری‌کننده‌ی بیرونی در برخی از مسائل، معصوم و بازداشته شود.

وفي البدء أنقل ما كتبه في كتاب "رحلة موسى (عليه السلام)" في النسيان؛ لأنه مقدمة نافعة قبل الكلام في هذا الموضوع:

در آغاز، آنچه را که در کتاب «سفر موسی (ع) به مجمع البحرین» در مورد نسیان نوشتم را نقل می‌کنم؛ به این دلیل که مقدمه‌ای است که پیش از سخن در مورد این موضوع می‌تواند سودبخش باشد:

النسيان:

نسيان و فراموشی

لابد أن نعرف كيف تكون الذاكرة والمعلومات عند الإنسان لكي نعرف ما يترتب عليها وهو النسيان أو الغفلة عما فيها أو بعضه.

ابتدا باید بدانیم حافظه و اطلاعات در انسان چگونه است، تا پس از آن بتوانیم آنچه بر حافظه اثرگذار می‌شود، یعنی فراموشی یا غفلت از همه یا از قسمتی از حافظه را باز شناسیم.

فمعلومات الإنسان يأتي بعضها من هذا العالم الجسماني عن طريق البصر والسمع مثلاً، ويأتي بعضها من الملكوت الأعلى، ومثال ما يأتي من الأعلى هو الوحي للأنبياء (عليهم السلام) والرؤيا الصادقة.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی کهف، آیه‌ی ۶۱.

برخی از اطلاعات و داده‌هایی که انسان دارد، از این عالم جسمانی، به عنوان مثال از چشم و گوش سرچشمه می‌گیرد، و پاره‌ای از آن، از ملکوت اعلی می‌آید. مثال اطلاعاتی که از ملکوت اعلی نشأت می‌گیرد، وحی بر انبیا(ع) و رؤیای صادق است.

وهذه المعلومات تنطبع في صفحة الإنسان أو يمكنك تسميته موضع الذاكرة أو المعلومات، وهو في النفس الإنسانية (الروح) وليس في الجسد كما يتوهم كثير من الناس أنه في الدماغ، بل الدماغ هو تماماً كجهاز الفاكس أو التلفون، فهو ليس موضع حفظ المعلومات الدائم، بل هو جهاز يوصل المعلومات من وإلى وجود الإنسان في هذا العالم الجسماني.

این اطلاعات بر صفحه‌ی وجودی انسان یا جایی که می‌توان آن را محل حافظه یا محل اطلاعات نام نهاد، اثر و نقشی بر جای می‌گذارد. برخلاف تصور بسیاری از مردم، این محل در نفس انسانی (روح) قرار دارد، نه در مغز. عملکرد مغز مانند دستگاه نمابر یا تلفن است و محل نگهداری دائمی اطلاعات نیست، بلکه ابزاری برای انتقال داده‌ها از وجود انسان و به (وجود انسان) در این عالم جسمانی به شمار می‌رود.

وهذه المعلومات ما دام الإنسان في هذا العالم فهي في زيادة مستمرة، فمثلاً ما تراه بعينك وتدرکه وما تستمعه بأذنك وما تقرأه هي معلومات متراكمة في النفس الإنسانية، والتذكر هو استخراج هذه المعلومات وحضورها عند الإنسان في هذا العالم عند إرادته ذلك.

تا زمانی که انسان در این دنیا به سر می‌برد، این دانستنی‌ها مدام در حال افزایش است. به عنوان مثال آن‌چه چشم شما می‌بیند و درک می‌کند و آن‌چه گوش شما می‌شنود و درمی‌یابد و آن‌چه مطالعه می‌کنید، همگی داده‌های انباشته شده‌ای در نفس انسانی است. یادآوری و به خاطر آوردن، عبارت است از استخراج این اطلاعات و حاضر ساختن آن در انسان در این عالم، هر گاه که وی اراده کند.

أما ما يؤثر في هذا التذكر أو تحصيل المعلومة واستخراجها من الذاكرة فهي عدة أمور؛ منها:

اما موارد متعددی بر این یادآوری یا واکنشی اطلاعات و استخراج آنها از حافظه مؤثر است:

أولاً: كم المعلومات، وأثر كم المعلومات على التذكر يَبْن من خلال الواقع الذي نعيشه، فقدرة الطفل مثلاً على الحفظ أكبر بكثير من الكبار، والحفظ ما هو إلا تذكر للمعلومة، وسبب قدرة الطفل الفائقة على التذكر هو فراغ ذاكرته من المعلومات تقريباً عند بدء التذكر عنده، وبالتالي فكم المعلومات المتراكم عنده مع مرور الوقت في البداية سيكون تحت السيطرة حيث يكون من السهل فرزه والوصول إلى المعلومة بعكس الكبير الذي تراكم عنده كم هائل من المعلومات يصعب السيطرة عليه. ولتتوضح مسألة الكم أكثر أقول: لو كان عندك شيء تبحث عنه فإن وصولك إليه سيكون أسهل لو بحثت عنه بين عشرة أشياء مما لو بحثت عنه بين مائة.

اول: حجم اطلاعات. تأثیر مقدار اطلاعات بر به خاطر آوردن مطالب، موضوعی است که در وقایع زندگی روزمره‌ای که با آن‌ها سر و کار داریم روشن است؛ به عنوان مثال توانایی کودک در به خاطر سپاری، بسیار بیشتر از افراد بزرگسال است. به حافظه سپردن هم چیزی نیست جز به یاد آوردن اطلاعات. دلیل توانایی بیشتر کودک در یاد آوردن مطالب، این است که حافظه‌ی وی در ابتدای یادآوری، تقریباً خالی از اطلاعات است و در نتیجه حجم اطلاعات انباشته شده برای او به مرور زمان در ابتدا تحت کنترل است، به طوری که تفکیک اطلاعات و دسترسی به آن آسان می‌باشد، برخلاف فرد بزرگسال که به دلیل تراکم زیاد معلومات و انباشته شدن اطلاعات در حافظه، به سختی می‌تواند بر آن‌ها تسلط و اشراف داشته باشد. برای توضیح بیشتر موضوع: فرض کنید چیزی دارید که در جستجوی آن هستید. اگر از میان ده چیز دنبال آن شیء بگردید، راحت‌تر و آسان‌تر می‌توانید آن را بیابید، در قیاس با وقتی که آن چیز را در میان صد چیز دیگر دنبال کنید.

ثانياً: کیف أو نوع المعلومات، حيث إنّ المعلومة البسيطة ليست كالمعلومة المركبة والمعقدة، فالأخيرة ربما توضع في الذاكرة بصورة غير منظمة وعشوائية نتيجة عدم الإدراك الكلي والتام لها، وبالتالي يصعب تذكرها أو إخراجها بصورة صحيحة أو بكل جزئياتها

ولوازمها بل حتى مع إدراكها ووضعها بشكل منظم ودقيق فإن تذكرها يكون أكثر صعوبة من المعلومة البسيطة؛ لأن تذكرها يحتاج إلى تذكر كل أجزائها.

دوم: کیفیت یا نوع اطلاعات. داده‌های آسان و ساده، هم‌سان داده‌های پیچیده و مرکب نیستند. داده‌های گروه دوم، ممکن است به دلیل عدم ادراک کلی و کامل از آن‌ها، به صورت غیرمنظم و تصادفی در حافظه جای داده شود و در نتیجه یادآوری آن‌ها به صورت صحیح یا با تمام جزئیات و لوازم‌شان دشوار باشد. حتی اگر این نوع داده‌ها درک و فهمیده شود و به گونه‌ای منظم و دقیق جاسازی گردد، باز هم به خاطر آوردن آن‌ها سخت‌تر از یادآوری داده‌های ساده است؛ زیرا یاد آوردن آن‌ها نیازمند به خاطر آوردن تمام اجزای آن است.

ثالثاً: الجسد، وهو حجاب يؤثر على تذكر الإنسان ويكون بمثابة غطاء على المعلومات يزداد سماكة كلما زاد الانشغال به لجلب الملائمات له ودفع المنافيات عنه، ويخف كغطاء على المعلومات كلما غُفِّل عنه لحساب التركيز على المعلومة، ولكنه مهما أُغفِّل يبقى حجاباً وله أثر حيث إنّ هناك ما لا بد منه كالأكل للقوة.

سوم: جسم یا جسد. که حجاب و پوششی است که بر قوه‌ی یادآوری انسان تأثیرگذار است و به مثابه پرده‌ای بر روی اطلاعات می‌باشد. هر چه توجه به رفع نیازهای آن و طرد چیزهای ناسازگار با آن بیشتر گردد، این حجاب ضخیم‌تر می‌گردد و هرچه از آن غافل شویم و روی اطلاعات متمرکز شویم، مانند پرده‌ی نازک‌تری خواهد شد؛ اما هر قدر انسان (از آن) غفلت ورزد، باز هم حجابی باقی می‌ماند که از آن چاره‌ای نیست و اثرگذار است؛ مانند خوردن و آشامیدن برای رفع نیازهای جسمانی.

رابعاً: النور والظلمة في نفس الإنسان، فكلما زاد النور زادت القدرة على التذكر، وأيضاً كلما قل النور وزادت الظلمة قلّت القدرة على التذكر، ولهذا فيوشع (عليه السلام) النبي الطاهر (عليه السلام) ماذا نتوقع منه غير أن يتهم نفسه بالقصور والتقصير ﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ أي الظلمة.

چهارم: نور و ظلمت در نفس آدمی. هر چه نور بیشتر شود، قدرت به یادآوری انسان فزونی می‌گیرد و هر چه این نور کم گردد و ظلمت بیشتر شود، قوه‌ی فراخوانی داده‌ها کاهش می‌یابد. بنابراین از یک نبی پاک مانند یوشع (ع) آیا انتظاری جز این داریم که آن حضرت خود را به قصور و کوتاهی متهم نماید؟ «گفت: آیا دیدی وقتی به سوی آن صخره پناه جستیم، من ماهی را فراموش کردم؟ و جز شیطان [کسی] آن را از یاد من نبرد، تا [مبادا] به یادش باشم»^(۱). که شیطان در این جا عین ظلمت است.

خامساً: الدماغ باعتبارها جهاز النقل إلى هذا العالم ومنه، فهو يؤثر تأثيراً كبيراً على مسألة التذكر فحركة الدم الصحيحة فيه ووصول الغذاء الملائم له مثلاً تجعله أكثر كفاءة، وحدوث خلل فيه أو مرض قد يؤدي إلى فقدان القدرة على التذكر كلياً أو جزئياً، مؤقتاً أو دائماً.

پنجم: مغز؛ از این جهت که دستگاه انتقال داده‌ها به این عالم و از این عالم است. تاثیرگذاری مغز بر حافظه و به یادآوردن مطالب بسیار زیاد است. به عنوان مثال حرکت صحیح خون در مغز و رسیدن غذای مناسب به آن، کارآمدی آن را ارتقاء می‌بخشد، و بروز مشکل و نقص و یا بیماری در آن، ممکن است فقدان توانایی یادآوری داده‌ها را به طور کلی یا جزئی و به طور مقطعی یا دائمی به دنبال داشته باشد.

وهناك أمر أيضاً لابد من الالتفات له وهو أن تكون المعلومة مُحَصَّلَةً فعلاً أي أن الإنسان قصد تحصيلها لا أنها مرت على أذنه مثلاً دون أن يستمعها، بل هو سمعها دون التفات منه إليها، كما لو أنه مر بمكان ورآه ولكنه لم يهتم لإدراك تفاصيل ما يرى، فهذه غير واقعة ضمن مسألة التذكر؛ لأنها أصلاً ليست معلومات مُحَصَّلَةً ليتم تذكرها أو يوصف من غفل عنها بأنه نسيها.

در این جا نکته‌ای وجود دارد که باید به آن توجه نمود؛ یک داده (اطلاعات)، چیزی است که با عملی حاصل شده باشد؛ یعنی انسان هدف کسب آن را داشته باشد؛ نه این که به عنوان مثال به

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی کهف، آیه‌ی ۶۳.

طور اتفاقي بدون اين كه قصد شنیدن داشته باشد، به گوشش خورده باشد و يا چیزی را بدون اين كه به آن توجه کرده باشد، شنیده باشد. مثل اين كه انسان از مكاني عبور می كند و آن مكان را نگاه می كند؛ اما تلاشی برای به خاطر سپاری آنچه دیده است، از خود نشان نمی دهد؛ در چنین مواردی در یادآوری، چیزی به یاد آورده نمی شود؛ زیرا اصلاً داده ای كسب شده ای كه با هدف به خاطر سپاری گرفته شده باشد، يا داده ای كه گفته شود شخص از آن غفلت کرده، چون فراموشش نموده است، وجود ندارد.

هذه الأمور التي ذكرتها لها علاقة مباشرة بالتذكر سلباً أو إيجاباً، ولكن عادة - عند إنسان معين - لا تؤثر جميعها بنفس القدر والاتجاه: مواردی كه اشاره نمودم، رابطه ای سلبی یا ایجابی مستقیمی بر حافظه دارد؛ ولی به طور معمول برای يك شخص معين، دارای میزان تأثیرگذاری يكسان، نمی باشد:

فمثلاً يمكن أن يجتمع في إنسان واحد: الانشغال بالجسد الذي يؤثر سلباً على قدرة الإنسان على تحصيل المعلومة من الملكوت فضلاً عن تذكرها فيما بعد، مع زيادة النور في صفحة وجود الإنسان الذي يؤثر إيجاباً على قدرة الإنسان على تحصيل المعلومة فضلاً عن تذكرها، وأيضاً قدر هذا الانشغال وقدر هذا النور داخل في معادلة التذكر^(١).

مثلاً در يك انسان می تواند چندین مورد، يك جا جمع شود: ممكن است به بدنش توجه فراوانی نشان دهد كه این موضوع بر توانایی او در كسب اطلاعات از ملكوت تأثیر منفی بر جای می گذارد، چه برسد به یادآوری آن در آینده. در حالی كه افزایش نور در صفحه ای وجودی انسان، علاوه بر به خاطر آوردن اطلاعات، بر توانایی آدمی در به دست آوردن آنها نیز تأثیر مثبتی بر جای می گذارد.

١. ومثاله: عبد مؤمن صالح عابد ولكنه يملأ بطنه بالطعام في بعض الأحيان... فالنور الذي حصله من الإيمان والصالح والعبادة يؤثر إيجاباً، وأيضاً كلما زادت العبادة مثلاً زاد النور، فالمسألة ليست ثابتة عند حد معين... بينما كونه يملأ بطنه بالطعام في بعض الأحيان يؤثر سلباً على التذكر، وكلما زادت تلك الأوقات التي تكون فيها بطنه ممتلئة زاد التأثير السلبي، وكلما زاد قدر الملء لبطنه زاد الأثر السلبي أيضاً.

همچنین مقدار این مشغولیت (به جسم) و مقدار این نور، در معادله‌ی به خاطرآوری کاملاً دخیل است.^(۱)

ولهذا فمسألة التذكر عبارة عن معادلة وفيها عدد من المتغيرات ومنها الخمسة المذكورة أعلاه، ومن الصعب جداً بل هو مستحيل عادة أن نعرف ناتج هذه المعادلة من خلال معرفة القيمة الحقيقية أو التقريبية لواحد أو اثنين من هذه المتغيرات، بل لابد من معرفة قيمة كل متغير منها لتحصيل النتيجة النهائية، أي أننا لا يمكن أن نحكم على مؤمن صالح فقط لمعرفتنا أنه مؤمن صالح بأن درجة تذكره عالية أو أن نحكم على غير مؤمن طالح فقط لأنه غير مؤمن بأن درجة تذكره واطئة، فيمكن أن يكون إنسان غير مؤمن وقيمة المتغير المتعلق بالنور له خمسة بالمائة مثلاً ولكن المتغيرات الأخرى قيمتها عنده عالية لصالح التذكر، وبهذا يكون هذا الإنسان غير المؤمن قد حقق قيمة عالية في معادلة التذكر، ويكون صاحب قدرة فائقة على التذكر رغم كونه غير مؤمن.

از این رو، مسئله‌ی یادآوری داده‌ها عبارت است از یک معادله که در آن چندین متغير نقش آفرینی می‌کنند. پنج مورد گفته شده در بالا، از جمله‌ی این متغیرها می‌باشند. بسیار دشوار و بلکه غیرممکن است که با دانستن مقدار واقعی یا تقریبی یک یا دو تا از این متغیرها، بخواهیم خروجی این معادله را بدانیم و بفهمیم. برای کسب نتیجه‌ی نهایی، باید مقدار تمام متغیرها را بدانیم؛ به عبارت دیگر، نمی‌توانیم در خصوص یک مؤمن درستکار فقط به این دلیل که می‌دانیم او مؤمنی درستکار است، قاطعانه حکم کنیم که وی از حافظه‌ی بسیار قدرتمندی برخوردار است؛ یا در مورد فرد غیرمؤمن تبهکار، فقط به این دلیل که از مؤمن نبودن او اطلاع داریم، حکم برانیم که وی حافظه‌ی ضعیفی دارد. ممکن است فردی، مؤمن نباشد و مقدار متغیر مربوط به نور او مثلاً پنج درصد باشد ولی مقدار دیگر متغیرهای وی، برای فراخوانی و یادآوری اطلاعات در حد عالی

^۱. مثال آن: بنده‌ی مؤمن صالح عابدی که گاهی شکم خود را از غذا پر می‌کند. ... نور حاصل از ایمان و صالح بودن و عبادتش بر او تأثیر مثبت برجای می‌گذارد و هرچه عبادتش زیاده‌تر شود، نورش نیز زیاده‌تر می‌شود. اما این مسئله حد ثابت و معینی ندارد. ... در این بین، هنگامی که شکمش را از غذا پر می‌کند، تأثیر منفی بر یادآوری ایجاد می‌کند و هرچه تعداد موارد پر کردن شکم افزایش یابد، تأثیر منفی آن نیز بیشتر می‌گردد و هرچه مقدار پر شدن شکم نیز افزایش یابد، اثر منفی آن باز هم بیشتر می‌گردد.

باشد. به این ترتیب این انسان غیرمؤمن، در معادله‌ی یادآوری، از ارزش بالایی بهره‌مند خواهد بود و با وجود این که مؤمن نیست، در به یادآوری مطالب از قدرت بسیار زیادی برخوردار می‌باشد.

والأمر المهم الذي لا بد أن نلتفت إليه ونعيه بشكل دقيق أنه لا يمكن لمخلوق أن يحقق ويحصل من هذه المعادلة قيمة كاملة وتامة ليوصف بأن درجة تذكره هي مائة بالمائة، والسبب أنه لا يمكن لمخلوق أن يحقق قيمة مائة بالمائة في كل المتغيرات، وعلى سبيل المثال: متغير النور فإن فرض تحقيق مائة بالمائة فيه يعني أن هذا المخلوق نور لا ظلمة فيه، وهذا محال لأن النور الذي لا ظلمة فيه هو الله سبحانه وتعالى^(١).

موضوع مهمی که حتماً باید به آن توجه داشته باشیم و آن را به خوبی درک کنیم این است که در این معادله، امکان ندارد یک مخلوق بتواند به مقدار تمام و کامل دست یابد، به گونه‌ای که قدرت حافظه‌ی وی صددرصد شود. این به آن علت است که هیچ مخلوقی قادر نیست در همه‌ی متغیرها به مقدار صددرصد دست یابد. به عنوان مثال اگر مقدار متغیر نور فرضاً به صددرصد برسد، به این معناست که این مخلوق، نوری است که ظلمت در آن راه ندارد و چنین چیزی محال است. زیرا نور بدون ظلمت، فقط خدای سبحان و متعال است.^(٢)

وبهذا يظهر ويتبين أنه لا يوجد مخلوق يحقق في معادلة التذكر مائة بالمائة ليتمكن أن يوصف تذكره بأنه تام وكامل، وبالتالي يكون نسيانه وغفله مساوية للصفر أي أنه لا ينسى ولا يغفل، والله سبحانه لا يمكن أن يخلق مخلوقاً تذكره مائة بالمائة ونسيانه وغفله صفر، ليس لأن الله غير قادر ولا يتعلق الأمر بالقدرة، بل لأن هذا أمر محال ومعناه تعدد اللاهوت المطلق، تعالى الله علواً كبيراً^(٣).

١. عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: "إن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه". وعن يونس بن عبد الرحمن: قال قلت لأبي الحسن (عليه السلام): روينا أن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه، قال (عليه السلام): "كذلك هو" التوحيد - الصدوق: ص ١٣٧.

٢. از ابو عبدالله امام جعفر صادق (ع): «خداوند علمی است که جهل ندارد، حیاتی است که مرگ ندارد، نوری است که ظلمتی ندارد». یونس بن عبدالرحمان می‌گوید: به ابو الحسن امام رضا (ع) عرض کردم: «برای ما روایت شده است که خداوند علمی است که جهل ندارد، حیاتی است که مرگ ندارد و نوری است که ظلمتی ندارد.» فرمود: «همین طور است.» (توحید صدوق، ص ١٣٧).

٣. کتاب "رحلة موسى (عليه السلام)".

به این ترتیب روشن شد که مخلوقی که بتواند در معادله‌ی حافظه به صددرصد برسد، به گونه‌ای که بتوان حافظه‌ی او را تمام و کمال توصیف نمود و در نتیجه فراموشی و غفلت وی برابر با صفر گردد، یعنی وی نه فراموش کند و نه غفلت نماید، وجود ندارد. امکان ندارد خداوند سبحان مخلوقی بیافریند که حافظه‌اش صددرصد و فراموشی و غفلتش صفر باشد. نه به این علت که خداوند قادر به انجام این کار نیست و این‌جا موضوع به قدرت خداوند بر نمی‌گردد؛ بلکه از آن رو که چنین چیزی امکان ندارد و در صورت امکان، معنای آن تعدد لاهوت مطلق می‌باشد؛ خداوند بسی برتر و والاتر است. (تعالی الله علواً کبیراً).^(۱)

خليفة الله والتذكر والسهو والنسيان:

خليفة‌ی خداوند و یادآوری و سهو و نسیان

في العلاقة بين خليفة الله والتذكر والنسيان والسهو هناك فروض، وهي:
در مورد ارتباط خلیفه و جانشین خداوند با یادآوری و سهو و نسیان، چندین فرض را می‌توان در نظر گرفت:

الفرض الأول: إنّ خليفة الله يتذكر بذاته دائماً - دون الحاجة لمذكر - ولا يغفل عن شيء أبداً، وهذا ظاهر البطلان لكون المعصوم له جسد و دماغ بايولوجي مركب من مواد كيميائية وهو محدود القدرة، وبالتالي يجعله يسهو كغيره. إضافة إلى ذلك، فإنه يلزم من هذا الفرض أن المعصوم نور لا ظلمة فيه وكمال مطلق لا نقص فيه، وبالتالي نسبته إلى اللاهوت المطلق، وهذا غلو واضح البطلان يلزم منه تعدد اللاهوت المطلق.

فرض اول: این که در خلیفه‌ی خداوند، مطلقاً و از ذات خود، به هیچ وجه نسیان و سهو راه ندارد. بطلان این فرض روشن است؛ چرا که فرد معصوم بدنی مادی دارد که از مواد شیمیایی ترکیب شده است و توانایش محدود است. در نتیجه او از لحاظ بدنی به گونه‌ای است که مانند سایر انسان‌ها سهو دارد. علاوه بر این، لازمه این فرض این است که فرد معصوم نوری باشد که ظلمت و تاریکی

^۱. به نقل از کتاب «سفر موسی (ع) به مجمع البحرين».

در آن راه نداشته باشد؛ و این یعنی کمال مطلق که نقصی در آن راه ندارد. این سخن غلو و بطلان آن واضح است و لازمه‌ی آن تعدد لاهوت مطلق است.

الفرض الثاني: إنّ خليفة الله يتذكر بذاته أحياناً ويغفل أحياناً أخرى، وهذا أمر يشترك فيه كل الخلق، فإذا أردنا والحال هذه أن نقول إنّ خليفة الله لا يسهو ولا ينسى في كل شيء مطلقاً أو في موضوع ما، فعندها لابد من وجود مذكر خارجي له (وحي من الله مباشر يذكره، أو ملك يتوسط يذكره، أو أي سبيل يشاؤه الله لتذكره)، وهذا المذكر الخارجي يحتمل فرضين؛ فأما أن يمنع عنه كل سهو ونسيان مطلقاً، وأما أن يمنع عنه بعض السهو والنسيان وفق حكمة.

فرض دوم: این که خلیفه‌ی خداوند، گاهی اوقات مواردی را یادآوری می‌کند و اوقاتی دیگر غفلت می‌ورزد. این موضوعی است که همه‌ی مردم در آن مشترک هستند. اگر چنین باشد و بخواهیم بگوییم که خلیفه‌ی خداوند مطلقاً و در هیچ چیز سهو و نسیان ندارد یا در موضوع مشخصی سهو ندارد، لزوماً باید یادآوری‌کننده‌ی خارجی داشته باشد. این یادآوری توسط وحی مستقیم از سوی خداوند یا فرشته‌ای که واسطه می‌شود و به او یادآوری کند یا هر راه دیگری که خداوند برای یادآوریش بخواهد، انجام می‌شود. برای این یادآوری کننده بیرونی دو فرض وجود دارد: یا مطلقاً هرگونه سهو و نسیانی را از او باز می‌دارد و یا بر اساس حکمت، او را از برخی از انواع سهو و نسیان نگاه می‌دارد.

فینتج لدينا مما تقدم أربعة احتمالات هي:

در نتیجه و با توجه به مطالب پیشین، چهار احتمال در مورد سهو و نسیان خلیفه‌ی خداوند وجود دارد، که عبارتند از:

إنّ خليفة الله لا ينسى ولا يسهو مطلقاً بذاته.

خلیفه‌ی خداوند مطلقاً و از ذات خود نسیان و سهو ندارد.

إِنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ لَا يَنْسِي وَلَا يَسْهُو مطلقاً لوجود مذكر خارجي^(۱).
 خلیفه‌ی خداوند، به خاطر یادآوری‌کننده‌ی خارجی، مطلقاً نسیان و سهو ندارد.

إِنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ يَنْسِي وَيَسْهُو كأي إنسان آخر.
 خلیفه‌ی خداوند مانند هر انسان دیگری نسیان و سهو دارد.

إِنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ يُمْكِنُ أَنْ يَنْسِي وَيَسْهُو فِي مَوَارِدٍ كأي إنسان آخر، وَيُعْصَمُ وَلَا يُمْكِنُ أَنْ
 يَنْسِيَ أَوْ يَسْهُو فِي مَوَارِدٍ أُخْرَى لِحُكْمَةٍ مَا.
 خلیفه‌ی خداوند مانند هر انسان دیگری، می‌تواند در مواردی نسیان و سهو داشته باشد؛ و در
 مواردی دیگر، به خاطر حکمتی امکان نسیان و سهو برایش وجود نداشته باشد و در آن موارد از
 نسیان و سهو، معصوم باشد.

القول الأول:

فرض اول

وهو أَنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ لَا يَنْسِي وَلَا يَسْهُو مطلقاً بذاته، وهذا باطل وغلو؛ حيث يلزم منه أَنَّ
 خَلِيفَةَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ نَورٌ لَا ظِلْمَةَ فِيهِ (كمال مطلق)، وهذا القول باطل لأنَّ النور الذي لَا ظِلْمَةَ
 فِيهِ إِنَّمَا هُوَ اللَّاهُوتُ الْمَطْلُوقُ سُبْحَانَهُ لَا غَيْرَ، كَمَا أَنَّ الْقَوْلَ بِالْعَصْمَةِ الذَّاتِيَّةِ مِنَ السَّهْوِ
 وَالنَّسْيَانِ لَا يُمْكِنُ أَنْ يَشْمَلَ جِهَةً دُونَ أُخْرَى؛ فَنَقُولُ إِنَّهُ مَعْصُومٌ ذَاتِيّاً عَنِ السَّهْوِ فِي تَبْلِيغِ
 الدِّينِ وَغَيْرِ مَعْصُومٌ عَنِ السَّهْوِ فِي الْعِبَادَةِ أَوْ أُمُورِ الدُّنْيَا، حَيْثُ إِنَّ مَعْنَاهَا أَنَّ ذَاتَهُ عَاصِمَةٌ، فَلَوْ
 انْتَقَضَتْ هَذِهِ الْعَصْمَةُ مِنَ السَّهْوِ وَالنَّسْيَانِ مِنْ جِهَةٍ لَانْتَقَضَ كَوْنُ أَنَّ ذَاتَهُ عَاصِمَةٌ، وَبِالتَّالِي
 انْتَقَضَتْ أَيُّ عَصْمَةٍ ذَاتِيَّةٍ لَهُ مِنَ السَّهْوِ وَالنَّسْيَانِ، وَلِهَذَا لَا بَدَّ مِنَ الْإِلْتِفَاتِ إِلَى أَنَّ كَلِمَاتِ
 بَعْضِهِمْ فِي كَوْنِ انْتِقَاضِ الْعَصْمَةِ مِنَ السَّهْوِ مِنْ جِهَةٍ يَعْنِي انْتِقَاضَهَا مِنْ كُلِّ جِهَةٍ؛ لَا يَصِحُّ

۱. يمكن أَنْ تسميه تسديداً إلهياً، أو عصمة من السهو والنسيان، أو أي اسم يؤدي إلى المعنى المراد.

إلا إن كان مبنياً على أنَّ عصمة المعصوم ذاتية، وهو أمر باطل؛ لأنَّ المعصوم عصمةً مطلقةً بذاته هو كامل مطلق بذاته وهو الله سبحانه لا غير.

طبق این فرض، خلیفه‌ی خداوند مطلقاً و از ذات خود نسیان و سهو ندارد. این باطل و غلو است؛ به این خاطر که لازمه‌ی این فرض آن است که خلیفه خداوند در زمین، نوری باشد که ظلمت و تاریکی در آن راه نداشته باشد و کمال مطلق باشد. این سخن باطلی است، به این دلیل که نوری که ظلمتی در آن نیست، همان لاهوت مطلق سبحانه، می‌باشد و غیر او کسی دارای این صفت نیست. به همین ترتیب، عقیده به عصمت از سهو و نسیان به صورت ذاتی امکان ندارد که فقط شامل یک جهت شود، تا بگوییم که معصوم به صورت ذاتی از سهو در تبلیغ و عبادت، معصوم باشد و در مسائل دنیوی معصوم نباشد؛ چرا که معنای این قول این است که ذات معصوم، نگاه‌دارنده و بازدارنده است. اگر بتوان عقیده داشت که عصمت ذاتی از سهو و نسیان از یک جهت (مثلاً از جهت موارد دنیوی) وجود نداشته باشد، این مسئله که ذات فرد معصوم، عاصم و بازدارنده است، از بین می‌رود. و در نتیجه هر نوع عصمت ذاتی از سهو و نسیان از بین می‌رود. به همین خاطر باید به سخن برخی از آنان توجه شود؛ در مورد این که قائل نبودن به عصمت ذاتی از سهو از یک جهت، به معنای قائل نبودن به عصمت ذاتی از همه‌ی جهات است. این برداشت تنها در صورتی قابل طرح است که عصمت معصوم از نسیان و سهو ذاتی باشد. پس این فرض باطل است؛ چرا که فردی که معصوم به ذات و دارای عصمت مطلق است، همان کامل مطلق به ذات است و او فقط خداوند سبحان می‌باشد.

القول الثاني:

فرض دوم

وهو أنَّ خليفة الله لا ينسى ولا يسهو مطلقاً لوجود مذكر له يعصمه من السهو والنسيان مطلقاً. ومع أنَّ منكري السهو والنسيان لم أجدهم عادة يفرّقون بين القول الأول والثاني الذين بينتهما هنا، ولكن سأحمل قولهم على الثاني حتى لا نضعهم في دائرة الاتهام بالغلو، فأقول: بالنتيجة هو قول عقائدي وبالتالي يحتاج لإقامة الدليل القطعي اليقيني، في حين أنَّ أقوالهم لا

نجد فيها دليلاً عقلياً أو نقلياً^(۱) تماماً يمكن الاعتماد عليه في العقائد، وكل ما نجده أنهم يستشكلون على قول المخالف لهم لإثبات عقيدتهم هذه، فيقومون عادة باستعراض جملة إشكالات على الآيات التي ذكرت نسيان بعض الأنبياء (عليه السلام)، وإشكالات على الروايات التي ذكرت سهو النبي (صلى الله عليه وآله)، ويردونها ببعض الإشكالات العقلية على مسألة سهو المعصوم في العبادة. وستأتي مناقشة هذه الإشكالات والتعرف على عدم أهليتها لإثبات عقيدتهم.

طبق این فرض، خلیفه‌ی خداوند مطلقاً نسیان و سهو ندارد؛ به خاطر این که یادآوری‌کننده‌ای دارد که او را مطلقاً از سهو و نسیان باز می‌دارد. البته معمولاً منکران سهو و نسیان معصوم بین فرض اول و دوم تفاوتی قائل نمی‌شوند. ولی فرض می‌کنیم که مقصود آنان از عصمت معصوم از سهو و نسیان، فرض دوم است؛ تا آنان را در دایره‌ی متهم شدن به غلو قرار ندهیم. به عنوان نتیجه عرض می‌کنم که این یک فرض عقیدتی است و به همین خاطر نیاز به آوردن دلیل قطعی و یقینی دارد. در حالی که در سخنان آنان، دلیل عقلی یا نقلی کاملی نمی‌بینیم که بتوان در عقاید به آن تکیه نمود.^(۲) حداکثر این که آنان برای اثبات این عقیده‌ی خودشان، نسبت به عقاید مخالف خود اشکالاتی را مطرح می‌کنند. آنان معمولاً اشکالاتی را نسبت به آیاتی که نسیان برخی پیامبران (ع) را ذکر کرده است، مطرح می‌کنند و در مورد روایاتی که سهو پیامبر (ص) یا امامان (ع) را ذکر می‌کند، اشکال وارد می‌کنند و به دنبال آن، اشکالات عقلی بر مسئله‌ی سهو معصوم در عبادت می‌آورند. ما دلایل رد این اشکالات را بیان خواهیم نمود و روشن خواهیم کرد که این مقدمات برای اثبات عقیده‌ی آنان کافی نیست.

القول الثالث:

فرض سوم

۱. بل حتى الإجماع الذي يدّعونه على قولهم إنما هو إجماع مُتَوَهَّم لا حقيقة له، فقد خالفه بعض كبار علماء الشيعة كالصديق وشيخه محمد بن الحسن بن الوليد والشيخ الطبرسي.

۲. حتى اجماعی که معتقدان به این عقیده مدعی آن هستند، توهم است و حقیقت ندارد. به طوری که بعضی از بزرگان علمای شیعه مانند صدوق و استادش محمد بن حسن بن ولید و نیز شیخ طبرسی با این عقیده، مخالف بودند.

إِنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ يَنْسَى وَيَسْهُو كَأَيِّ إِنْسَانٍ آخَرَ، وَمَعْنَاهُ أَنَّهُ يُمْكِنُ أَنْ يَنْسَى أَوْ يَسْهُو عَنْ تَبْلِيغِ بَعْضِ الدِّينِ الْإِلَهِيِّ، أَوْ أَنْ يَنْسَى وَيَسْهُو فَيَقُومُ بِتَبْلِيغِ شَيْءٍ عَلَى أَنَّهُ مِنَ الدِّينِ وَهُوَ لَيْسَ مِنْهُ، أَوْ يَطْلُبُ تَبْلِيغَ شَيْءٍ عَلَى أَنَّهُ مِنَ الدِّينِ الْإِلَهِيِّ وَهُوَ سَاهٍ دُونَ أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ مَذْكَرٌ لَهُ (وَحْيٍ مُبَاشَرٍ مِنَ اللَّهِ، أَوْ بِتَوْسُطِ مَلَائِكَةٍ، أَوْ مَا يَشَاءُ اللَّهُ تَوْسُطُهُ لِنَقْلِ الْوَحْيِ). وَهَذَا الْقَوْلُ مُنَاقِضٌ لِلْقُرْآنِ؛ حَيْثُ صَرَّحَ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ بِوُضُوحٍ بِوُجُودِ الْمَذْكَرِ الْإِلَهِيِّ الَّذِي يَضْمَنُ وَصُولَ الرِّسَالَةِ الْإِلَهِيَّةِ صَحِيحَةً وَكَامِلَةً إِلَى الْمَكْلُفِينَ، ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ رَصَدًا ۖ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾ [الجن: ٢٧ - ٢٨].

بر مبنای این فرض خلیفه‌ی خداوند مانند هر انسان دیگری سهو و نسیان دارد. معنای این فرض این است که امکان دارد که در تبلیغ قسمتی از دین الهی، نسیان و سهو داشته باشد و موردی را به عنوان این که جزو دین است، تبلیغ کند. ولی آن مورد جزو دین نباشد؛ یا این که بخواهد چیزی را که جزو دین الهی است، تبلیغ کند؛ و در راه آن تبلیغ دچار سهو شود و یادآوری کننده‌ای اعم از وحی مستقیمی از سوی خداوند یا وساطت فرشتگان یا هر چیزی که خداوند بخواهد برای منتقل کردن وحی از آن استفاده کند، وجود نداشته باشد. این سخن با قرآن تناقض دارد؛ به این خاطر که خداوند در قرآن به روشنی، به وجود یادآوری کننده‌ی الهی، که رساندن رسالت الهی را به صورت صحیح و کامل به مکلفین تضمین نموده، را تصریح کرده است. «جز پیامبری را که از او خشنود باشد، که [در این صورت] برای او از پیش رو و از پشت سرش نگاهبانانی بر خواهد گماشت، تا معلوم بدارد که پیام‌های پروردگار خود را رسانیده‌اند؛ و [خدا] به آنچه نزد ایشان است، احاطه دارد و هر چیزی را به تعداد، شماره کرده است»^(۱).

وهذه العقيدة الفاسدة هي عقيدة بعض الوهابية السلفية، اتخذوها بالخصوص للدفاع عن عمر ومن تابعه في اتهام رسول الله بالهجر، فهم أرادوا التعلل لعمر بالحجة وإن كان بمخالفة صريح القرآن، وإن كان بالطعن في الدين الإسلامي، وإن كان بالطعن في الرسول محمد (صلى الله عليه وآله). فقالوا لا إشكال أن يهجر محمد (صلى الله عليه وآله) أو لا يدري ما يقول،

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی جن، آیات ۲۷ و ۲۸.

حتى وهو يقول إنه (صلى الله عليه وآله) يريد تبليغ الأمة بوصيته التي تمنع عنها الضلال إلى يوم القيامة؛ لأنّ محمداً (صلى الله عليه وآله) عندهم يجوز عليه السهو والنسيان في كل شيء حتى في تبليغ دين الله، فيمكن أن يقول وهو على فراش الموت ائتوني بكتاب لأكتب لكم وصيتي التي تعصمكم من الضلال إلى يوم القيامة، ومع هذا يكون ساهياً ولا يدري ما يقول ويخرف ويهجر وغلب عليه الوجد كما قال عمر وجماعته.

این عقیده‌ی فاسد، عقیده برخی وهابی‌های سلفی است. آنان این سخن را اتخاذ کرده‌اند تا مخصوصاً از عمر و تابعان آن در متهم نمودن رسول الله (ص) به هذیان دفاع نمایند. آنان می‌خواهند که دلیلی برای کار عمر بیاورند، هرچند با نص صریح قرآن مخالفت داشته باشد؛ هر چند این عقیده همراه با طعنه زدن در دین اسلام یا با طعنه زدن نسبت به محمد رسول الله (ص) باشد. آنان می‌گویند: اشکالی ندارد که محمد (ص) هذیان بگوید یا سخنش را نفهمد؛ در حالتی که ایشان (ص) می‌خواهند امت را با وصیتی که آنان را از گمراهی تا روز قیامت باز می‌دارد، تبلیغ نمایند؛ چرا که به عقیده‌ی آنان سهو و نسیان در هر مسئله‌ای برای محمد (ص) جایز می‌باشد؛ حتی در تبلیغ دین خداوند سبحان و متعال. بر اساس عقیده‌ی آنان، حضرت محمد (ص) می‌تواند در بستر مرگ باشد و بگوید: نوشتاری بیاورید تا برای شما وصیتم را بنویسم که شما را تا روز قیامت از گمراهی باز می‌دارد؛ ولی در عین حال، ایشان سهو و اشتباه می‌کند و نمی‌داند چه می‌گوید و عقلش از بین رفته است و هذیان می‌گوید و بیماری بر او غلبه یافته است؛ این سخنی است که عمر و همراهانش گفتند.

عن ابن عباس قال: «يوم الخميس وما يوم الخميس، ثم جعل تسيل دموعه حتى رؤيت على خديه كأنها نظام اللؤلؤ، قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): «ائتوني بالكتف والدواة، أو اللوح والدواة، أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده أبداً، فقالوا: إن رسول الله يهجر»^(۱).

ابن عباس گوید: روز پنج‌شنبه و چه پنج‌شنبه‌ای. سپس اشک‌هایش روان شد، تا این که بر گونه‌هایش رسید، گویا مانند دانه‌های مروارید است. گفت: رسول الله (ص) فرمود: (کتف و دواتی

يا لوح و دواتی بیاورید تا برای شما نوشتاری بنویسم که پس از آن هرگز تا ابد گمراه نشوید). گفتند: «رسول الله هذیان می گوید».^(۱)

القول الرابع:

فرض چهارم

إنّ خليفة الله يمكن أن ينسى ويسهو في موارد كأي إنسان آخر، ولا يمكن أن ينسى أو يسهو في موارد أخرى مطلقاً لوجود مذكر خارجي ولحكمته ما. بنا بر این فرض ممکن است خلیفه‌ی خداوند مانند هر انسان دیگری در مواردی نسیان و سهو داشته باشد و در موارد دیگری به طور مطلق ممکن نیست که نسیان و سهو داشته باشد؛ آن هم به دلیل یادآوری کننده‌ی خارجی و از روی حکمت.

وهذا القول الرابع هو عقيدة آل محمد (صلى الله عليه وآله)، ولكن هناك من أضاف أموراً اعتبرها مما لا يصح أن يسهو فيه المعصوم؛ كالسهو في بعض تفاصيل العبادة كعدد الركعات الذي وردت فيه روايات عن طريق السنة والشيعة تذكر سهو النبي فيه. این فرض چهارم، همان عقیده‌ی آل محمد (ع) است؛ ولی بعضی افراد در این جا مواردی را از خود به موارد سهو و نسیان غیر ممکن برای معصوم اضافه می کنند؛ مانند سهو در برخی از تفصیل عبادات، مانند تعداد رکعات؛ روایاتی از طریق اهل سنت و شیعه وارد شده است که سهو پیامبر (ص) را بیان کرده اند.

وممّن لهم تصريح بجواز سهو النبي في العبادة أو عدم وجود دليل على نفيه: طبیعتاً برخی از این افراد از روی ناآگاهی مدعی می شوند که علمای شیعه در مورد عقیده‌ی نفی سهو از معصوم اجماع دارند. اما در حقیقت اجماعی وجود ندارد؛ بلکه از بزرگان علمای شیعه

^۱. صحیح مسلم، کتاب وصیت.

افرادى هستند كه به جواز سهو پیامبر یا معصوم در عبادت یا عدم وجود دلیل بر نفی آن تصریح دارند. از جمله آنان شیخ صدوق و استادش محمد بن حسن، خداوند رحمت‌شان کند، می‌باشند.

الشیخ الصدوق وشیخه محمد بن الحسن رحمهما الله:

شیخ صدوق می‌گوید:

«قال مصنف هذا الكتاب رحمه الله: إن الغلاة والمفوضة لعنهم الله ينكرون سهو النبي (صلى الله عليه وآله) ويقولون: لو جاز أن يسهو (عليه السلام) في الصلاة لجاز أن يسهو في التبليغ لأن الصلاة عليه فريضة كما أن التبليغ عليه فريضة.

وهذا لا يلزمنا، وذلك لأن جميع الأحوال المشتركة يقع على النبي (صلى الله عليه وآله) فيها ما يقع على غيره، وهو متعبد بالصلاة كغيره ممن ليس بنبي، وليس كل من سواه بنبي كهو، فالحالة التي اختص بها هي النبوة والتبليغ من شرائطها، ولا يجوز أن يقع عليه في التبليغ ما يقع عليه في الصلاة لأنها عبادة مخصوصة والصلاة عبادة مشتركة، وبها تثبت له العبودية وإثبات النوم له عن خدمة ربه عز وجل من غير إرادة له وقصد منه إليه نفي الربوبية عنه، لأن الذي لا تأخذه سنة ولا نوم هو الله الحي القيوم، وليس سهو النبي (صلى الله عليه وآله) كسهونا لأن سهوه من الله عز وجل وإنما أسهأ ليعلم أنه بشر مخلوق فلا يتخذ ربا معبودا دونه، وليعلم الناس بسهوه حكم السهو متى سهوا، وسهونا من الشيطان وليس للشيطان على النبي (صلى الله عليه وآله) والأئمة (صلوات الله عليهم) سلطان "إنما سلطانه على الذين يتولونه والذين هم به مشركون وعلى من تبعه من الغاوين، ويقول الدافعون لسهو النبي (صلى الله عليه وآله): إنه لم يكن في الصحابة من يقال له: ذو اليدين، وإنه لا أصل للرجل ولا للخبر وكذبوا لأن الرجل معروف وهو أبو محمد بن عمير بن عبد عمرو المعروف بذي اليدين وقد نقل عن المخالف والمؤلف، وقد أخرجت عنه أخبار في كتاب وصف القتال القاسطين بصفين.

وكان شيخنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الوليد رحمه الله يقول: أول درجة في الغلو نفي السهو عن النبي (صلى الله عليه وآله)، ولو جاز أن ترد الأخبار الواردة في هذا المعنى لجاز أن ترد جميع الأخبار وفي ردها إبطال الدين والشريعة. وأنا أحسب الأجر في تصنيف كتاب منفرد في إثبات سهو النبي (صلى الله عليه وآله) والرد على منكبيه إن شاء الله تعالى»^(۱).

۱. من لا يحضره الفقيه - الصدوق: ج ۱ ص ۳۵۹ - ۳۶۰.

«مؤلف این کتاب، رحمت خداوند بر او باد، می‌گوید: غُلَات^(۱) و مُفَوَّضَه^(۲) خداوند آنان را لعنت کند، در مورد سهو پیامبر (ص) می‌گویند: اگر جایز باشد که ایشان (ص) در نماز سهو داشته باشد، جایز است که در تبلیغ نیز سهو داشته باشد؛ به این خاطر که همان‌طور که تبلیغ بر او واجب است، نماز نیز بر او واجب می‌باشد. این مسئله ما را مُلْزَم نمی‌کند و این به خاطر این است که در همه‌ی حالات مشترک، بر پیامبر (ص) مسئله‌ای واقع می‌شود که بر غیر ایشان نیز واقع می‌شود. ایشان مانند بقیه‌ی افرادی که پیامبر نیستند، باید نماز بخوانند. بقیه‌ی افراد که پیامبر نیستند، مانند ایشان نیستند. حالتی که اختصاص به آن دارد، پیامبری است و تبلیغ جزو شرایط آن است. و چیزی که برای ایشان در نماز اتفاق می‌افتد، جایز نیست که در تبلیغ برای ایشان اتفاق بیفتد؛ به این خاطر که تبلیغ عبادت مخصوصی است و نماز عبادت مشترکی است؛ و به واسطه‌ی آن است که برای ایشان، عبودیت ثابت می‌شود و با اثبات مستولی شدن خواب بر ایشان و این که در آن حال ایشان در حال خدمت برای خداوند عزوجل نیست، ربوبیت از ایشان منتفی می‌شود؛ به این خاطر که فردی که چرت و خواب او را فرا نمی‌گیرد، خداوند زنده پایدار است. سهو پیامبر (ص) مانند سهو ما نیست؛ به این خاطر که سهو ایشان از سوی خداوند عزوجل است و خداوند ایشان را در سهو می‌اندازد تا مشخص شود که ایشان بشر و مخلوق است و پروردگار و معبودی جز او گرفته نشود؛ تا مردم هر وقت سهو نمودند، به واسطه‌ی سهو ایشان حکم سهو را بدانند. سهو ما از شیطان است و شیطان بر پیامبر (ص) و امامان (ع) تسلطی ندارد. «تسلط او فقط بر کسانی است که وی را به سرپرستی برمی‌گیرند و بر کسانی که آن‌ها به او شَرک می‌ورزند»؛ و همچنین بر فریب‌خوردگانی که از وی پیروی می‌کنند. افرادی که از سهو پیامبر (ص) دفاع می‌کنند، می‌گویند: در میان صحابه فردی نبود که به او ذوالیدین بگویند؛ و این مرد و این خبر، اصلی ندارد و دروغ گفته‌اند؛ به این خاطر که این مرد معروف است و همان ابومحمد بن عمیر بن عبد عمرو است که به ذوالیدین

۱. «غُلَات» جمع «غالی» به معنای غلوکننده است و به کسانی گفته می‌شود که در بیان مقام محمد O و آل محمد Δ غلو می‌کنند و مقام الوهیت مطلق را به ایشان نسبت می‌دهند. (مترجم)

۲. «مُفَوَّضَه» به کسانی گفته می‌شود که معتقد بودند، خداوند جهان را آفرید و بعضی امور تکوینی جهان و نیز تشریع دین را به محمد O و آل محمد Δ واگذار کرد. (مترجم)

معروف است و مخالف و موافق در مورد او نقل مطالبی نموده‌اند. از ایشان روایاتی در کتاب «وصف القتال القاسطین بصفین» نقل شده است.

استاد ما محمد بن حسن بن احمد بن ولید، خداوند رحمتش کند، می‌گوید: اولین درجه‌ی غلو، منتفی کردن سهو از پیامبر (ص) است؛ و اگر رد کردن روایاتی که در این مورد آمده است جایز باشد، رد کردن همه‌ی روایات جایز است و با رد کردن آن، دین و شریعت باطل می‌شود. بنده ان شالله تعالی در نوشتن کتابی جداگانه در مورد اثبات سهو پیامبر (ص) و پاسخ به منکران آن پاداشی به حساب می‌آورم.^(۱)

والشیخ الطوسی رحمه الله:

اما شیخ طوسی، خداوند رحمتش کند:

قال الشيخ الطوسي في معرض تفسير قوله تعالى: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ [الأنعام: ٦٨]:

شیخ طوسی در ذیل این آیه از قرآن نظرش را مطرح کرده است: «و چون ببینی کسانی [به قصد تخطئه] در آیات ما فرو می‌روند از ایشان روی برتاب، تا در سخنی غیر از آن درآیند؛ و اگر شیطان تو را [در این باره] به فراموشی انداخت، پس از توجه، [دیگر] با قوم ستمکار منشین»^(۲). شیخ طوسی، خداوند او را رحمت کند، می‌گوید:

«.... واستدل الجبائي أيضا بالآية على أن الأنبياء يجوز عليهم السهو والنسيان قال بخلاف ما يقوله الرافضة بزعمهم من أنه لا يجوز عليهم شئ من ذلك. وهذا ليس بصحيح أيضا لأننا نقول إنما لا يجوز عليهم السهو والنسيان فيما يؤدونه عن الله، فأما غير ذلك فإنه يجوز أن ينسوه أو يسهو عنه مما لم يؤد ذلك إلى الإخلال بكمال العقل، وكيف لا يجوز عليهم ذلك

^۱. من لا يحضره الفقيه، صدوق، ج ۱، ص ۳۵۹ و ۳۶۰.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی انعام، آیه‌ی ۶۸.

وهم ينامون ويمرضون ويغشى عليهم، والنوم سهو وينسون كثيرا من متصرفاتهم أيضا وما جرى لهم فيما مضى من الزمان، والذي ظنه فاسد»^(١).

«همچنين جبائی به این آیه استدلال کرده است که سهو و نسیان بر پیامبران جایز است. او مطلبی برخلاف مطلب رافضیان گفته است. با این گمان که هیچ نوع سهوی برای پیامبران جایز نمی‌باشد. این مسئله نیز صحیح نمی‌باشد؛ به این خاطر که ما می‌گوییم امکان سهو و نسیان برای آنان در مسائلی که از سوی خداوند انجام می‌دهند، صحیح نیست. اما غیر آن، امکان نسیان و سهو دارند؛ آن هم مسائلی که باعث اخلال به کمال عقل نمی‌شود. چگونه این مسئله برایشان جایز نباشد؟ درحالی که آنان می‌خوابند و بیمار می‌شوند و ناتوان می‌گردند. خواب، سهو می‌باشد و همچنین در بسیاری از کارهایشان نسیان دارند و مواردی که برایشان اتفاق افتاده است، این را نشان می‌دهد و گمان به غیر از این عقیده، فاسد است»^(٢).

ومحمد بن الحسن ابن الشهيد الثاني رحمه الله:

محمد بن حسن، فرزند شهید ثانی، خداوند رحمت‌شان کند:

حيث قال في معرض كلامه عن أحد الأحاديث في مبحث الزيادة في الصلاة، قال:
ایشان در سخن خود در یکی از احادیث بحث اضافات در نماز می‌گوید:

«وأما الخامس: فالذي أظن أنّ علامات الوضع فيه لائحة، لا من حيث تضمنه سهو النبي (صلى الله عليه وآله) فإنّ نفي ذلك محل كلام بعد ورود معتبر الأخبار....»^(٣).

«اما پنجم: مسئله‌ای که گمان می‌کنم این است که نشانه‌های قرارداد در آن می‌باشد؛ نه از این جهت که در بردارنده‌ی سهو پیامبر (ص) است؛ چرا که نفي کردن این مسئله بعد از آمدن روایات معتبر، محل سخن است»^(١).

١. التبيان في تفسير القرآن - الطوسي: ج ٤ ص ١٦٥.

٢. التبيان في تفسير القرآن، شيخ طوسي، ج ٤، ص ١٦٥.

٣. استقصاء الاعتبار في شرح الاستبصار - محمد بن الحسن: ج ٦ ص ٢١٥.

والسید الخوئی رحمه الله حيث صرح بعدم وجود دليل يفيده القطع واليقين بنفي السهو عن المعصوم في الموضوعات الخارجية (كأفعال الصلاة والحج)، أي كعدد الركعات المذكور في الروايات أو عدد أشواط الطواف:

سید خویی، خداوند رحمتش کند، تصریح می‌کند که دلیلی وجود ندارد که به صورت قطعی و یقینی سهو از معصوم را در موضوعات خارجی نفی کند؛ مانند کارهای نماز و حج و ... و تعداد رکعات که در روایات ذکر شده‌اند یا تعداد شوط‌های طواف. سید خویی می‌گوید:

«سؤال ۱۲۹۴: ما هي حقيقة الحال في مسألة إسهاء النبي (صلى الله عليه وآله وسلم) عن صلاة الصبح، وهل يلزم أن يسهي الله تعالى نبيه (صلى الله عليه وآله وسلم) ليعلم أنه ليس بإله، والله تعالى يقول: (وقالوا ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الأسواق). الفرقان - ۲۵ - ۷ إلى آيات أخرى تدل على أنه بشر علاوة على ولادته ووفاته (صلى الله عليه وآله وسلم) ثم هل يلزم أن يسهي الله تعالى رسوله (صلى الله عليه وآله وسلم) لتكون رحمة للامة لكي لا يعير أحد أحدا إذا نام عن صلاته، وقد أجرى الله سبحانه كثيرا من أحكامه على أناس آخرين لا على الرسول نفسه (صلى الله عليه وآله وسلم) هذا إذا لا حظنا أنه (صلى الله عليه وآله وسلم) كان قد (أنيم) وليس (نام) والفرق واضح بين الحالتين؟

وهل صحيح أن ذا اليدين الذي تدور عليه روايات الاسهاء أو السهو لا أصل له وأنه رجل مختلف كما يذهب إلى ذلك الشيخ الحر العاملي قدس سره في رسالته التنبيه بالمعلوم من البرهان على تنزيه المعصوم عن السهو النسيان؟

الخوئي: القدر المتيقن من السهو الممنوع على المعصوم هو السهو في غير الموضوعات الخارجية، والله العالم»^(۱).

«پرسش ۱۲۹۴: حقیقت حال در مسئله‌ی سهو پیامبر(ص) در نماز صبح چیست؟ آیا لازم است که خداوند متعال، پیامبرش (ص) را در سهو بیندازد تا یقین کنیم که ایشان معبود نیستند؟ خداوند متعال فرمود: «گفتند: این چه پیامبری است که غذا می‌خورد و در بازارها راه می‌رود؟»^(۳). علاوه

^۱. إستقصاء الإعتبار فی شرح الاستبصار، محمد بن حسن، ج ۶، ص ۲۱۵.

^۲. صراط النجاة (الجزء الأول) مسائل في العقيدة - السيد الخوئي.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی فرقان، آیه‌ی ۷.

بر این، آیات دیگری هست که دلالت می‌کند که ایشان بشر است و همچنین ایشان (ص) متولد شدند و از دنیا رفتند. آیا لازم است که خداوند متعال، رسولش (ص) را در سهو بیندازد تا رحمتی برای مردم باشد و اگر فردی موقع نماز خوابش ببرد، کسی از دیگری اشکال نگیرد؟ خداوند سبحان، بسیاری از احکام را برای بقیه‌ی مردم قرار داده است و نه خود رسول (ص). البته این موضوع وقتی است که ایشان «به خواب برده شود» و نه این که «بخوابد» آیا تفاوت بین دو حالت روشن است؟

آیا این صحیح است که ذوالیدین که روایات در سهو انداختن و سهو دور او می‌چرخد، اصلی ندارد و مردی ابداعی است؟ همان‌طور که شیخ حر عاملی، قدس سره، در نوشتار «التنبیه بالمعلوم من البرهان علی تنزیه المعصوم عن السهو و النسیان» خودش این سخن را بیان کرده است؟

خوبی: مقدار یقینی از سهوی که نسبت به معصوم ممنوع است، سهو در غیر از موضوعات خارجی است. خداوند به آن داناتر است.^(۱)

ولا شك أنَّ الاعتقاد يحتاج لليقين بالمسألة المراد الاعتقاد بها، فتصريح السيد الخوئي بفقدان اليقين في مسألة نفي السهو عن المعصوم في الموضوعات الخارجية، معناه أنَّ السيد الخوئي لا يعتقد بهذه العقيدة الباطلة التي يعتقدها غيره. فالسيد الخوئي يقول هنا إنَّ نفي السهو عن المعصوم في الموضوعات الخارجية غير متيقن، أي لا يوجد عليه دليل يفيد اليقين.

شکی نیست که در مباحث اعتقادی باید نسبت به یک عقیده یقین پیدا شود. تصریح سید خوبی به نبودن یقین در مسئله‌ی سهو معصوم در موضوعات خارجی، به این معناست که ایشان به اعتقادی که بعضی افراد به آن معتقد هستند، اعتقاد ندارد. سیدخوبی در این جا می‌گوید: نفی کردن سهو از معصوم در موضوعات خارجی، یقینی نمی‌باشد. یعنی دلیلی برای آن وجود ندارد که باعث یقین و اعتقاد شود.

^۱. صراط النجاة، جزء اول، مسائل فی العقیده، سید خوبی.

و یوجد غیر هؤلاء من علماء الشيعة ممن لا يعتقدون بعصمة النبي من السهو بالعبادة ولكن فيمن ذكرت كفاية^(۱).

طبعاً افراد دیگری غیر از این‌ها از علمای شیعه هستند که به عصمت پیامبر یا امام از سهو در عبادت معتقد نمی‌باشند؛ ولی مواردی که ذکر نمودم، برای مشخص شدن اشتباه فردی که مدعی اجماع علمای شیعه بر این عقیده می‌باشد، کفایت می‌کند.^(۲)

هل السهو والنسيان ممتنع بالنسبة للمعصوم ؟ آیا سهو و نسیان در مورد معصوم، ممنوع است؟

والكلام هنا سواء مع من يعتقدون باستحالة السهو والنسيان على المعصوم في كل أحواله، أم الذين يمتنعون السهو في العبادة أو ينفون ما رواه السنة والشيعة من سهو النبي في الصلاة أو ما رواه الشيعة في سهو الأئمة، وسأضع ما وجدت من إشكالات واستحسانات لنفي السهو والنسيان عن خليفة الله - حيث لا يوجد لديهم دليل -، وسنعرض هذه الأقوال أو الإشكالات على الميزان العلمي لنرى إن كان لها وزناً علمياً، أم هي مجرد إشكالات مبنية على مغالطات أو مجرد استحسانات، هذا مع أنهم يحتاجون للدليل القطعي لإثبات عقيدتهم في نفي السهو عن

۱. ومن كلام الله على لسان موسى: "قَالَ لَا تَوَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا".

وفي تفسير الطبرسي للآية: "لا تَوَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ": أي غفلت من التسليم لك وترك الإنكار عليك وهو من النسيان الذي هو ضد الذكر.

وفي تفسير الطباطبائي للآية: قوله تعالى: "قَالَ لَا تَوَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا": الرهق الغثيان بالقهر والإرهاق التكليف، والمعنى لا تَوَاخِذْنِي بنسياني الوعد وغفلتي عنه ولا تكلفني عسراً من أَمْرِي، وربما يفسر النسيان بمعنى الترك، والأول أظهر.

وفي تفسير القمي: "إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ" قال ثم استثنى لأنه لا يؤمن عليه النسيان لأن الذي لا ينسى هو الله.

۲. در كلام خدا از زبان موسی (ع) آمده است: (گفت: به سبب آن‌چه فراموش کردم، مرا مؤاخذه مکن و در کارم بر من سخت مگیر) (کهف، ۷۳).

در تفسیر طبرسی در مورد این آیه آمده است: «به سبب آن‌چه فراموش کردم، مرا مؤاخذه مکن» یعنی از تسلیم شدن به تو و ترک کردن انکار تو غافل شدم و این بر اثر نسیانی است که ضد یادآوری است.

در تفسیر طباطبائی آمده است: در عبارت (قَالَ لَا تَوَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا) عبارت «رهق» به معنی وادار کردن به تهوع می‌باشد و ارهاق یعنی وادار کردن به کار زایدی که فرد طاقت آن را ندارد. معنی آن این است که: مرا به سبب آن‌که وعده‌ام را فراموش کردم و از آن غافل شدم، بازخواست نکن و مرا به کار مشکلی که توانایی آن را ندارم، وادار مکن.

در تفسیر قمی آمده است: «مگر آن‌که خدا بخواهد» سپس استثنا کرده است؛ به این خاطر که او از فراموشی در امان نیست؛ چرا که موجودی که نسیان ندارد، خداست.

المعصوم، سواء مطلقاً أم في العبادة بالخصوص، وهذا مفقود فهم ليس لديهم دليل عقلي تام أو روايات قطعية الصدور والمعنى ولا آية قرآنية قطعية المعنى، بل الموجود عكس ما يعتقدون، فعلاً المعصوم بشر ولا يخرج عن حدود البشرية إلا بدليل قطعي، والروايات كثيرة وصحيحة في سهو المعصوم، والآيات كذلك بيّنت سهو المعصوم. وسنناقش المطروح قرآنياً وروائياً وعقلياً.

مخاطب سخن در این جا، هم افرادی هستند که به محال بودن سهو و نسیان معصوم در همه‌ی حالات معتقدند و هم افرادی که منکر سهو معصوم در عبادت هستند و روایات اهل سنت و شیعیان را در مورد سهو پیامبر یا روایات شیعه در مورد سهو امامان را نفی می‌کنند. من اشکالاتی را که در مورد مُنتفی کردن سهو و نسیان از خلیفه‌ی خداوند یافتیم، بیان می‌کنم؛ چرا که برای این اعتقاد دلیلی ندارند و در مقابل فقط به طرح اشکالات تکیه می‌کنند. به خواست خدا این سخنان و اشکالات را بر میزان علمی عرضه می‌کنیم؛ تا ببینیم آیا ارزش علمی دارد یا فقط اشکالاتی هستند که بر پایه‌ی مغالطه بنا نهاده شده‌اند و یا این که صرفاً تبعیت از عقیده‌ی عموم است. علاوه بر این، آنان برای اثبات عقیده‌ی خود در مورد نفی سهو و نسیان از معصوم (چه مطلق و چه در عبادت به طور خاص) نیازمند دلیل قطعی هستند، که البته چنین دلیلی در دست ندارند. آنان نه دلیل کامل عقلی دارند و نه روایتی که قطعاً از معصوم صادر شده باشد و قطعاً بر این معنا دلالت کند. و نه آیه‌ای که به‌طور قطع بر این معنا دلالت کند؛ بلکه آن چه وجود دارد، عکس اعتقاد ایشان است. روایات در مورد سهو معصوم نیز بسیار هستند و صحیح می‌باشند. آیات نیز این چنین است که سهو معصوم را بیان می‌کند و مسائل مطرح‌شده‌ی قرآنی و روایی و عقلی را مورد بحث قرار می‌دهیم.

أولاً: الآيات القرآنية

اول: آیات قرآن

سنناقش النسيان المنسوب لبعض خلفاء الله في بعض الآيات القرآنية، ونبيّن أنه نسيان وترك عن غفلة، ونتعرض أيضاً لمحاولة حرف المعنى عن السهو والنسيان ونبيّن ركائزها.

فراموشی که به برخی از خلفای خداوند و در برخی از آیات قرآنی نسبت داده شده است را مورد بحث قرار می‌دهیم و بیان می‌کنیم که فراموشی و ترک از روی غفلت است. همچنین کلمه‌ای را

که معنای سهو و نسیان را بیان می‌کند، بررسی می‌کنیم و به صریح بودن آن در این معنی می‌پردازیم.

لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ:

لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ

﴿فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۖ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ۖ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ [الكهف: ۶۱ - ۶۳].

«پس چون به محل برخورد دو [دریا] رسیدند، ماهی خودشان را فراموش کردند و ماهی در دریا راه خود را در پیش گرفت [و رفت] و هنگامی که [از آن جا] گذشتند [موسی] به جوان خود گفت: غذایمان را بیاور که راستی ما از این سفر رنج بسیار دیدیم. گفت: آیا دیدی وقتی به سوی آن صخره پناه جستیم، من ماهی را فراموش کردم؟ و جز شیطان [کسی] آن را از یاد من نبرد، تا [مبادا] به یادش باشم و به طور عجیبی راه خود را در دریا پیش گرفت»^(۱).

والناسيان هنا هما خليفتان من خلفاء الله في أرضه، أحدهما موسى بن عمران والآخر يوشع بن نون وصيه، ولا يصح قول بعضهم: إن معنى نسيا حوتهما أي تركاه عن علم ومعرفة؛ حيث لو كان الأمر كذلك لكان الكلام بعدها والسؤال عن الحوت سفه لا معنى له، أو أنه سيكون نفس سبب السؤال عن الحوت نسيان وسهو لما فعلاه سابقاً عن عمد وهو ترك الحوت عند الصخرة. أيضاً: في الآية الأخرى أكد النسيان يوشع بن نون وأنه نسيان وترك عن غفلة وليس تركاً عن علم؛ حيث إنه بين أن سبب نسيانه الحوت هو الشيطان أي الظلمة أو النقص التي في صفحة وجوده، فهو ليس كاملاً مطلقاً ولهذا فهو ينسى ويترك الحوت عن غفلة وعدم علم بما فعل في وقتها.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی کهف، آیات ۶۱ تا ۶۳.

در این جا، اشخاص فراموش کننده، دو خلیفه از خلفای خداوند در زمین، یعنی دو معصوم هستند. یکی از آن ها موسی (ع) پسر عمران است و دیگری، وصی ایشان، یوشع بن نون می باشد. این که بعضی گفته اند: معنای نَسِیَا حُوتَهُمَا (ماهی خودشان را فراموش کردند) این است که از روی آگاهی و شناخت، ماهی خود را رها کردند، صحیح نمی باشد. زیرا اگر مسئله به این صورت بود، سخن بعد از آن و پرسش در مورد ماهی، معنایی نداشت. یعنی سفیهانه و بی معنی بود؛ به عبارت دیگر، بر مبنای سخن آنان، علت پرسش از ماهی، همان نسیان و سهو نسبت به کاری بوده که قبلاً از روی عمد انجام داده بودند؛ یعنی همان رها نمودن ماهی در کنار صخره. همچنین در آیه ی بعد، یوشع بن نون بر فراموشی تأکید می کند، و این که نسیان و رها کردن ماهی از روی غفلت بوده و از روی آگاهی نبوده است، زیرا بیان می کند که علت فراموش کردن ماهی، شیطان بوده است؛ یعنی همان ظلمت و یا نقصی که در صفحه ی وجودش می باشد. او کمال مطلق نیست؛ به همین خاطر فراموش می کند و ماهی را از روی غفلت و نا آگاهی ترک می کند.

وبنفس المعنی قوله تعالى: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾.

این سخن خداوند متعال نیز به همان معنای پیشین است: «و چون ببینی کسانی [به قصد تخطئه] در آیات ما فرو می روند از ایشان روی برتاب، تا در سخنی غیر از آن در آیند؛ و اگر شیطان تو را [در این باره] به فراموشی انداخت، پس از توجه، [دیگر] با قوم ستمکار منشین»^(۱).

فالشیطان هنا هو الظلمة والنقص، فالنور الذي لا ظلمة فيه والکامل المطلق هو الله سبحانه وتعالى لا غیر.

شیطان در این جا نیز همان ظلمت و نقص است. نوری که هیچ ظلمتی در او نیست و کامل مطلق است، فقط خداوند سبحان و متعال است.

^۱. قرآن کریم، سوره ی انعام، آیه ی ۶۸.

﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿ قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿ [الكهف: ۶۷ - ۷۳].

خداوند متعال فرمود: «گفت: تو هرگز نمی‌توانی هم‌پای من صبر کنی. چگونه می‌توانی بر چیزی که به شناخت آن احاطه نداری صبر کنی؟ گفت: ان شاء الله مرا شکبای خواهی یافت و در هیچ کاری تو را نافرمانی نخواهم کرد. گفت: اگر مرا پیروی می‌کنی، پس از هیچ چیز سؤال مکن، تا [خود] از آن با تو سخن آغاز کنم. پس رهسپار گردیدند، تا وقتی که سوار کشتی شدند، [وی] آن را سوراخ کرد. [موسی] گفت: آیا کشتی را سوراخ کردی تا سرنشینانش را غرق کنی؟ واقعاً به کار ناروایی مبادرت ورزیدی. گفت: آیا نگفتم که تو هرگز نمی‌توانی هم‌پای من صبر کنی؟ [موسی] گفت: مرا به خاطر فراموشیم مؤاخذه مکن و در کارم بر من سخت مگیر»^(۱).

فِي الْآيَاتِ طَلَبُ الْعَبْدِ^(۲) ﴿عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا﴾ مِنْ نَبِيِّ اللَّهِ مُوسَى (عليه السلام) أَنْ لَا يَسْأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ حَتَّى يَبَادِرَ هُوَ بِإِخْبَارِهِ عَنْهُ، وَمُوسَى تَعَهَّدَ أَنْ يَكُونَ صَابِرًا أَيْ لَا يَسْأَلُ الْعَبْدَ عَنِ الْأُمُورِ الَّتِي سَيَلْقَوْنَهَا فِي طَرِيقِهِمْ، وَلَكِنْ الَّذِي حَصَلَ عَكْسُ ذَلِكَ فَمُوسَى لَمْ يَصْبِرْ كَمَا وَعَدَ هُوَ بِذَلِكَ، وَفِي أَوَّلِ حَادِثَةٍ بَادَرَ بِسُؤَالِ الْعَبْدِ بَلْ وَالْإِعْتِرَاضَ عَلَيْهِ وَعَلَى فَعْلِهِ رَغْمَ أَنْ مُوسَى قَالَ إِنَّهُ سَيَكُونُ مُطِيعًا لِلْعَبْدِ وَلَا يَعْصِيهِ ﴿وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾.

در این آیات، آن بنده‌ی خدا (عبداً من عبادنا)، از پیامبر خدا موسی (ع) خواست تا از او چیزی نپرسد تا این که او خود، شروع به خبر دادن به موسی در آن مورد نماید. موسی نیز متعهد شد که صبور باشد؛ یعنی درباره‌ی مسائلی که در مسیرشان با آن برخورد می‌کنند از آن بنده‌ی خدا نپرسد. ولی آن چه اتفاق افتاد، عکس این مطلب بود. موسی (ع) آن‌طور که وعده داده بود، صبر نکرد. او در اولین اتفاق، نه تنها شروع به پرسش از بنده‌ی خدا نمود، بلکه به وی و کارش اعتراض نمود؛ آن

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی کهف، آیات ۶۷ تا ۷۳.

^۲. "فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آمِنًا رَّحِمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا".

هم با وجود این که موسی گفته بود از بنده‌ی خدا اطاعت می‌کند و از او سرپیچی نخواهد کرد. وَلَا أَغْصِي لَكَ أَمْرًا (و در هیچ کاری از تو نافرمانی نخواهم کرد)

وهنا يتبادر أمران، وهما:

این جا دو فرض به ذهن می‌رسد:

الأول: إنّ موسى ترك تنفيذ وعده للعبد عن علم وانتباه تام، وهذا يعني أنّ موسى وقع بالمحذور وأخلف - عن عمد - وعده وتعهده للعبد، وخالف الله الذي وجهه للتعلم من العبد الذي وصفه بـ ﴿عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا﴾ وليس الاعتراض عليه ومجادلته ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ ❖ قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿[الكهف: ۶۵ - ۶۶]، وفي نهاية القصة صرح العبد بكل وضوح: ﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾، فموسى يعلم جيداً أنّ علم العبد من الله، وهو طلب منه أن يتبعه ليعلمه ممّا علمه الله.

فرض اول: این که موسی اجرای وعده‌اش نسبت به بنده‌ی خدا را از روی آگاهی و توجه کامل ترک نمود. این به آن معناست که موسی مرتکب عملی ممنوع شده است و عمداً از وعده و تعهدش نسبت به بنده‌ی خدا تخلف کرده است و با خدایی مخالفت کرده است که او را برای یادگیری از آن بنده فرستاده بود، نه برای اعتراض و مجادله با او؛ بنده‌ای که او را با عبارت (عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا) (بنده‌ای از بندگان ما) توصیف فرموده است: «تا بنده‌ای از بندگان ما را یافتند که از جانب خود به او رحمتی عطا کرده و از نزد خود به او دانشی آموخته بودیم. موسی به او گفت: آیا تو را به شرط این که از بینشی که آموخته شده‌ای به من یاد دهی، پیروی کنم؟» و در پایان داستان، بنده‌ی خدا به روشنی تصریح می‌کند که (وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي) (و من این [کارها] را خودسر انجام ندادم) موسی به خوبی می‌دانست که علم آن بنده‌ی خدا، از سوی خداوند است و خودش از او درخواست کرد که به دنبالش برود تا از آن‌چه خداوند تعلیمش نموده، به او آموزش دهد.

أَيَّ أَنَّ مُوسَى (عليه السلام) - بحسب هذا الفرض - كان يسأل ويعترض على العبد، وهو يعلم أنه يسأل ويعترض على الله، وأيضاً وهو يعلم أنه يخالف وعده وتعهده. پس بر اساس این فرض، موسی (ع) در حالی که می‌دانست سؤال و اعتراضش بر خداست، باز هم از بنده‌ی خدا پرسش می‌کرد و به او اعتراض می‌نمود و همچنین می‌دانست که مخالف وعده و تعهدش عمل می‌نماید.

في الحقيقة هذه هي النتيجة التي يصل لها من يحاولون تنزيه موسى (عليه السلام) أو المعصومين عموماً من السهو والنسيان كما يدّعون، فقد اتهموا موسى (عليه السلام) - وهو إمام ونبي من أولي العزم - بتهم عظيمة لا يمكن اتهام موسى (عليه السلام) بها بأي حال من الأحوال.

در حقیقت، این نتیجه‌ی تلاش کسانی است که به ادعای خودشان می‌خواهند موسی (ع) یا به طور کلی معصوم را از سهو و نسیان تنزیه و تبرئه نمایند. آنان موسی (ع) را که یک پیشوای الهی و پیامبری اولوالعزم است، به تهمت‌های بزرگی متهم می‌نمایند که در هیچ حالتی نمی‌توان موسی (ع) را به آن متهم نمود.

الثاني: إنّ موسى ترك وعده وتعهده عن غفلة، أي أنه نسي أو غفل عن وعده وتعهده للعبد، وبالتالي فهو معذور ولم يقع بالمحذور، وهذا هو ما صرح به موسى (عليه السلام) بكل وضوح: ﴿قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ﴾.

فرض دوم: این که موسی از روی غفلت، وعده و تعهدش را ترک کرد یا فراموش کرد و یا این که از وعده و تعهدش نسبت به بنده‌ی خدا غافل شد. در نتیجه ایشان معذور بوده و مرتکب عمل ممنوعی نشده است. این همان چیزی است که موسی (ع) به روشنی نسبت به آن، تصریح می‌کند: [موسی] گفت: مرا به خاطر فراموشیم مؤاخذه مکن).

وموسى كان في عبادة كالصلاة والصيام والحج، فمرافقة موسى للعبد كانت بأمر تعبدي إلهي، وأيضاً الإيفاء بالتعهد والوعد عبادة بالنسبة لموسى (عليه السلام) في هذا الموقف.

در حالی که موسی در حال انجام عبادتی مانند نماز و روزه و حج بود؛ زیرا همراهی موسی با بنده‌ی خدا، به سبب دستوری تعبّدی و الهی بوده و همچنین وفای به عهد و وعده در این جایگاه، برای موسی (ع) عبادت محسوب می‌شد.

سَنُقَرِّؤُكَ فَلَا تَنْسَى:

ما به زودی [آیات خود را] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی؛

﴿سَنُقَرِّؤُكَ فَلَا تَنْسَى﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ﴿[الأعلى: ٦ - ٧].
«ما به زودی [آیات خود را] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی؛ * جز آن چه خدا بخواهد، که او آشکار و آن چه را که نهان است، می‌داند»^(۱).

وردت روایتی در مختصر بصائر الدرجات فی تفسیر هذه الآية:
روایتی در مختصر بصائر الدرجات در تفسیر این آیه وارد شده است:

«وعنه ومحمد بن الحسين بن أبي الخطاب وغيرهما عن أحمد بن محمد بن أبي نصر عن هشام بن سالم عن سعد بن طريف الخفاف قال: قلت لأبي جعفر (عليه السلام) ما تقول فيمن اخذ عنكم علما فنسيه، قال: لا حجة عليه إنما الحجة على من سمع منا حديثا فأنكره أو بلغه فلم يؤمن به وكفر، فأما النسيان فهو موضوع عنكم ان أول سورة نزلت على رسول الله (صلى الله عليه وآله) "سبح اسم ربك الأعلى" فنسيها فلا يلزمه حجة في نسيانها ولكن الله تعالى أمضى له ذلك ثم قال: سنقرئك فلا تنسى»^(۲).

سعد بن طريف خفاف می‌گوید: به امام باقر (ع) عرض کردم: (نظر شما در مورد فردی که از شما، علمی را می‌گیرد و آن را فراموش می‌کند، چیست؟ ایشان فرمود: دلیلی علیه او نیست. دلیل

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی اعلی، آیات ۶ تا ۷.

^۲. مختصر بصائر الدرجات - حسن بن سلیمان الحلی: ص ۹۳.

علیه فردی است که از ما حدیثی بشنود و آن را انکار کند یا به او برسد، ولی به آن ایمان نیاورد و کافر شود. ولی گناه نسیان از شما برداشته شده است. اولین سوره‌ای که بر رسول الله (ص) فرستاده شد، (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) بود. ایشان آن را فراموش نمود. در فراموش کردن ایشان، دلیلی علیه ایشان نیست. ولی خداوند متعال این را تأیید کرد. سپس فرمود: «ما به زودی [آیات خود را] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی».^(۱)

ایضاً وردت روایتی فی تفسیر الإمام الحسن العسکری فی هذه الآية:
همچنین روایتی در مورد این آیه در تفسیر امام حسن عسکری (ع) وارد شده است:

«قال الإمام (عليه السلام): قال محمد بن علي بن موسى الرضا (عليهم السلام): (ما ننسخ من آية) بأن نرفع حكمها (أو ننسها) بأن نرفع رسمها، ونزيل عن القلوب حفظها وعن قلبك يا محمد كما قال الله تعالى (سنقرئك فلا تنسى إلا ما شاء الله) أن ينسبك فرفع ذكره عن قلبك»^(۲).

امام (ع) فرمود: محمد بن علی بن موسی الرضا (ع) فرمود: (ما نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ) (هر آیه‌ای را که از میان برداریم) یعنی حکمش را برداریم اَوْ نُنْسِيهَا (یا به دست فراموشی بسپاریم) یعنی نوشتارش را برداریم و از دل‌ها و از دل تو ای محمد، محافظتش را از بین می‌بریم؛ همان‌طور که خداوند متعال فرمود: «ما به زودی [آیات خود را] بر تو خواهیم خواند تا فراموش نکنی» که فراموش نمایی و یادش را از دل تو بردارد.^(۳)

يفسر بعضهم الآية في أنّ المعصوم لا يسهو في أي شيء مطلقاً، مع أنّ الآية لا تدل على ما ذهبوا إليه، فالآية واضحة: ﴿سَنُقَرِّؤُكَ فَلَا تَنْسَى﴾، أي لا تنسى ما نقرؤك، فمن يعدّها - لغير ما نقرؤك أو الوحي الإلهي - يحتاج دليلاً على ما يقول، فما نقرؤك تشمل القرآن والوحي

^۱. مختصر بصائر الدرجات، حسن بن سلیمان حلی، ص ۹۳.

^۲. تفسیر الإمام العسکری (عليه السلام): ص ۴۹۱.

^۳. تفسیر امام حسن عسکری (ع)، ص ۴۹۱.

الإلهي، وبهذا فالآية لا تدل على أكثر من امتناع سهو المعصوم في التبليغ أو في حفظ ما يقرؤه الله سبحانه وتعالى بعد نزول هذه الآية، وهذا لا يشمل العبادة ولا غيرها، وعدم سهو المعصوم في التبليغ عن الله ليس موضع الخلاف.

برخی افراد، آیه را این گونه تفسیر کرده‌اند که معصوم مطلقاً در هیچ چیزی سهو ندارد. با این که آیه، دلالتی بر عقیده‌ی آنان ندارد. آیه روشن است: «ما به زودی [آیات خود را] بر تو خواهیم خواند تا فراموش نکنی» یعنی «آن چه بر تو خواهیم خواند» را فراموش نمی‌کنی. هر کس معنای این آیه را به حدودی بیش از «آن چه برای می‌خوانیم» (وحی الهی) سرایت بدهد، برای سخنش نیاز به دلیل دارد. زیرا عبارت: «آن چه برای می‌خوانیم»، شامل قرآن و وحی الهی می‌شود، از این رو، این آیه فقط بر «عدم سهو معصوم در تبليغ»، و یا بر «حفظ آن چه خداوند سبحان و متعال بعد از نزول این آیه بر او می‌خواند» دلالت دارد و این مسئله نه شامل عبادت می‌شود و نه چیزی غیر آن. سهو نداشتن معصوم در تبليغ از سوی خداوند سبحان، محل اختلاف نیست؛

بل قوله تعالى: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ وهو استثناء؛ يدل بلا شك على أنَّ المعصوم كغيره من البشر مبتلى بالسهو والنسيان، وإنما يعصمه الله من السهو والنسيان في مواضع للضرورة والحاجة لذلك، فيكون المعنى إلا ما شاء الله أن تنساه من أمور أخرى لا توجد حاجة وضرورة ليعصمك الله عن النسيان والسهو فيها، كغيرك من البشر الذين يعرض لهم السهو والنسيان، ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ﴾.

بلکه بالاتر از این، آن است که خداوند متعال فرمود: «جز آن چه خدا بخواهد» این سخن یک استثنا است و بر این مطلب دلالت دارد که معصوم مانند بقیه‌ی انسان‌ها به سهو و نسیان مبتلا می‌شود و خداوند در مواردی، به خاطر ضرورت و نیاز به عدم سهو، او را از سهو و نسیان حفظ فرموده است. در نتیجه معنای «جز آن چه خدا بخواهد» این است: به جز موارد دیگری که خداوند بخواهد که آن را فراموش کنی و نیاز یا ضرورتی ندارد که خداوند تو را از نسیان و سهو در این امور باز دارد؛ مانند بقیه‌ی انسان‌ها که سهو و نسیان بر آنها عارض می‌شود. «بگو: من هم مثل شما بشری هستم که به من وحی می‌شود».

ثانیاً: الروایات

دوم: روایات

الإشکالات على الروایات التي ذكرت السهو والنسيان بلا قيمة؛ لأنها لا تتعدى الإشكال على بعض الأسانيد، أو التعذر بالتقية في محاولة يائسة لرد الروایات الكثيرة في هذا الباب والتي لا يوجد ما يعارضها، ورغم أنّ الأمر كما تبين محسوم قرآناً ونحن لن نتطرق لتلك الإشکالات هنا بغير أنها لو تمت - وهي غير تامة - فغايتها ما يستفاد هو منع الاعتماد على تلك الروایات مستقلة لإثبات عقيدة، وهذا الأمر لن يثبت عقيدتهم بحال؛ لأنهم بالنتيجة يحتاجون الدليل لإثبات عقيدة عدم سهو خليفة الله سواء عموماً أم في العبادة كما يعتقدون، فالأصل في هذا الأمر أنّ المعصوم أو خليفة الله بشر مثل غيره ولا يخرج عنهم بحد إلا بدليل.

اشکالات وارده به روایاتی که سهو و نسیان معصوم را ذکر می‌نماید، بی‌ارزش است؛ زیرا در رد روایات بسیاری که در این باب وجود دارد و معارضی هم ندارد، بیش از اشکال سندی به بعضی از این روایات و یا این گفته بر مبنای تقیه بوده است، عذر دیگری وجود ندارد. در ضمن، طبق آنچه روشن شد، این امر از جهت قرآنی مسلم است و این اشکالات در مورد دلایل قرآنی قابل طرح نیست. به فرض این که آن اشکالات به روایات وارد باشد، که این گونه نیست، بالاترین چیزی که از آن نتیجه می‌شود، این است که نمی‌توان برای اثبات یک عقیده به صورت مستقل به این روایات تکیه نمود؛ و این روایات، عقیده‌ی آنان را به هیچ وجه ثابت نمی‌کند؛ زیرا آنان، نیازمند دلیلی هستند که عدم سهو خلیفه‌ی خداوند یا معصوم را اثبات نماید؛ چه به صورت مطلق و چه طبق اعتقاد آنان، در عبادت. اصل در این مسئله این است که معصوم یا خلیفه خداوند بشری مانند دیگران است و در هیچ چیز از آنان مگر با دلیل، متمایز نمی‌شود.

هذا مع العلم أنه لا توجد لديهم روايات تقول بمنع سهو المعصوم في العبادة سوى رواية واحدة يتأولونها في ذلك، وسنبين أنّ دلالتها غير تامة ولا قطعية على المعنى الذي يذهبون إليه، بل ولا يمكن أنّ ترجح كفتها عند معارضتها مع عدد كبير من الروایات الصحيحة التي سنأتي على ذكرها.

علاوه بر این که مخالفان، مجموعه روایاتی ندارند که سهو معصوم در عبادت را نفی نماید. فقط یک روایت است که آن را در این مورد تأویل می نمایند و بیان خواهیم کرد که دلالتش کامل نیست و نسبت به معنایی که به آن قائل هستند، یقین آور نمی باشد. بلکه در تعارض با تعداد بسیاری از روایات صحیح، که ذکر می کنیم، ترجیح آن امکان پذیر نیست.

روایات تقول سهو ونسیان المعصوم: روایاتی که سهو ونسیان معصوم را بیان می نماید

روایات ذکر ت سهو النبي (صلی الله علیه وآله)
روایاتی که سهو پیامبر (ص) را ذکر می کند

تهذيب الأحكام: «الحسين بن سعيد عن ابن أبي عمير عن جميل قال سألت أبا عبد الله (عليه السلام): عن رجل صلى ركعتين ثم قام قال: يستقبل، قلت: فما يروي الناس؟ فذكر له حديث ذي الشمالين فقال: إن رسول الله (صلی الله علیه وآله) لم يبرح»^(١).
تهذيب الأحكام: ابوبصير گوید: (از امام صادق (ع) درباره ی شخصی که نماز (چهار رکعتی) را به اشتباه در رکعت دوم تمام کرده و از جای خود برخاسته و رفته است، سؤال کردم. امام فرمود: باید نماز را اعاده کند. به امام عرض کردم: پس مردم از قول پیامبر چه می گویند؟ امام در جواب، حدیث ذوالشمالین را یادآوری کرد و فرمود: پیامبر چون از جای خود برنخاسته بود و صورت نماز را به هم نزده بود، نمازش را تمام کرد).^(٢)

تهذيب الأحكام: «عن فضالة عن الحسين بن عثمان عن سماعة عن أبي بصير قال سألت أبا عبد الله (عليه السلام): عن رجل صلى ركعتين ثم قام فذهب في حاجته قال: يستقبل الصلاة،

١. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ٢ ص ٣٤٥ - ٣٤٦.

٢. تهذيب الأحكام، طوسی، ج ٢، ص ٢٤٥ و ٣٤٦.

فقلت: ما بال رسول الله (صلى الله عليه وآله) لم يستقبل حين صلى ركعتين؟ فقال: إن رسول الله (صلى الله عليه وآله) لم ينفتل من موضعه»^(۱).

تهذیب الاحکام: ابوبصیر گوید: (از امام صادق (ع) درباره‌ی شخصی که نماز (چهار رکعتی) را به اشتباه در رکعت دوم تمام کرده و از جای خود برخاسته و به دنبال کار خود رفته است، سؤال کردم. امام فرمود: باید نماز را اعاده کند. به امام عرض کردم: پس چرا رسول الله (ص) بعد از آن که دو رکعت نماز خواندند، اعاده نکردند؟ امام فرمود: زیرا رسول الله از جای خود حرکت نکرده بود).^(۲)

تهذیب الأحكام: «وروى سعد عن محمد بن الحسين عن جعفر بن بشير عن الحرث بن المغيرة النصري قال قلت لأبي عبد الله (عليه السلام): إنا صلينا المغرب فسها الإمام فسلم في الركعتين فأعدنا الصلاة فقال: ولم أعدتم؟! أليس قد انصرف رسول الله (صلى الله عليه وآله) في ركعتين فأتهم بركعتين ألا أتممتهم؟!»^(۳).

تهذیب الاحکام: حارث بن مغیره نصری می‌گوید: (به امام صادق (ع) عرض کردم: ما نماز مغرب را خواندیم. ولی امام سهو و اشتباه نمود و در دو رکعت سلام داد. ما نماز را دوباره خواندیم. ایشان فرمود: چرا دوباره خواندید؟! آیا رسول الله (ص) دو رکعت را به پایان نرساند، بعد با دو رکعت آن را تمام نکرد؟ چرا شما کامل نکردید؟!)^(۴).

تهذیب الأحكام: «ما رواه سعد بن عبد الله عن أحمد بن محمد عن الحسين عن فضالة عن سيف بن عميرة عن أبي بكر الحضرمي قال: صليت بأصحابي المغرب فلما أن صليت ركعتين سلمت فقال: بعضهم إنما صليت ركعتين فأعدت فأخبرت أبا عبد الله (عليه السلام) فقال: لعلك أعدت فقلت: نعم فضحك ثم قال: إنما كان يجزيك أن تقوم وتركع ركعة إن رسول

۱. تهذیب الأحكام - الطوسي: ج ۲ ص ۳۴۶.

۲. تهذیب الاحکام، طوسی، ج ۲، ص ۳۴۶.

۳. تهذیب الأحكام - الطوسي: ج ۲ ص ۱۸۰.

۴. تهذیب الاحکام، طوسی، ج ۲، ص ۱۸۰.

اللَّهُ (صلى الله عليه وآله) سها فسلم في ركعتين ثم ذكر حديث ذي الشمالين فقال: ثم قام فأضاف إليها ركعتين»^(١).

تهذيب الاحكام: ابوبكر حضرمي مي گوید: (با همراهانم نماز مغرب را مي خواندم. وقتی دو رکعت خواندم، سلام دادم. برخی از آنان گفتند: دو رکعت نماز خواندی. دوباره نماز را خواندم و این موضوع را به امام صادق(ع) خبر دادم. ایشان فرمود: دوباره خواندی؟ عرض کردم: بله. ایشان خندید و فرمود: خداوند در صورتی به تو پاداش می دهد که بایستی و یک رکعت دیگر بخوانی. رسول الله(ص) سهو و اشتباه نمود و در دو رکعت سلام داد. سپس حدیث ذوالشمالین را ذکر نمود و فرمود: سپس دو رکعت به آن اضافه نمود).^(٢)

تهذيب الأحكام: «سعد عن أبي الجوزاء عن الحسين بن علوان عن عمرو ابن خالد عن زيد بن علي عن آبائه عن علي (عليه السلام) قال: صلى بنا رسول الله (صلى الله عليه وآله) الظهر خمس ركعات ثم انفتل فقال له بعض القوم: يا رسول الله هل زيد في الصلاة شيء؟ فقال: وما ذاك؟ قال: صليت بنا خمس ركعات قال: فاستقبل القبلة وكبر وهو جالس ثم سجد سجدتين ليس فيهما قراءة ولا ركوع ثم سلم وكان يقول: هما المرغمتان»^(٣).

تهذيب الاحكام: علی (ع) فرمود: (رسول الله (ص) نماز ظهر را پنج رکعت خواند و (از مکانش) جدا شد. برخی از افراد به ایشان عرض کردند: یا رسول الله(ص) آیا در نماز چیزی افزوده شده است؟ ایشان فرمود: آن چیست؟ عرض کردند: برای ما پنج رکعت نماز خواندی. ایشان در حالت نشسته رو به قبله نمود و تکبیر گفت. سپس دو سجده انجام داد که در آن قرائت و رکوعی نبود. سپس سلام داد و همیشه می فرمود: این دو، بینی را به خاک می مالد).^(٤)

١. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ٢ ص ١٨٠.

٢. تهذيب الاحكام، طوسی، ج ٢، ص ١٨٠.

٣. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ٢ ص ٣٤٩ - ٣٥٠.

٤. تهذيب الاحكام، طوسی، ج ٢، ص ٣٤٩ و ٣٥٠.

تهذیب الأحکام: «أحمد بن محمد عن الحسن بن علي بن فضال عن أبي جميلة عن زيد الشحام أبي أسامة قال: سألته عن الرجل صلى العصر ست ركعات أو خمس ركعات قال: إن استيقن أنه صلى خمسا أو ستا فليعد، وإن كان لا يدري أزد أم نقص فليكبر وهو جالس ثم ليركع ركعتين يقرأ فيهما بفاتحة الكتاب في آخر صلاته ثم يتشهد، وإن هو استيقن أنه صلى ركعتين أو ثلاثا ثم انصرف فتكلم فلم يعلم أنه لم يتم الصلاة قائما عليه أن يتم الصلاة ما بقي منها، فإن نبي الله (صلى الله عليه وآله) صلى بالناس ركعتين ثم نسي حتى انصرف فقال له ذو الشمالين: يا رسول الله أحدث في الصلاة شيء؟ فقال: أيها الناس أصدق ذو الشمالين؟ فقالوا: نعم لم تصل إلا ركعتين، فقام فأتى ما بقي من صلاته»^(۱).

تهذیب الاحکام: زید شحام ابواسامه می‌گوید: در مورد مردی پرسیدم که نماز عصر را شش رکعت یا پنج رکعت خوانده است. ایشان فرمود: (اگر یقین دارد که پنج یا شش رکعت خوانده است، دوباره بخواند. و اگر نمی‌داند آیا افزوده است یا کم نموده است در حالت نشسته تکبیر بگوید و فاتحه کتاب را در آخر نمازش بخواند. سپس تشهد بگوید. اگر یقین دارد که دو یا سه رکعت خوانده است و به پایان رساند و سخن گفت و نمی‌دانست که نماز را در حالت ایستاده به پایان رسانده است، بر اوست که مقدار نمازی که باقی مانده است را به اتمام برساند. چرا که پیامبر خدا(ص) برای مردم دو رکعت نماز خواند؛ سپس فراموش نمود و در همان رکعت دوم به پایان رساند. ذوالشمالین به ایشان عرض کرد: ای رسول الله! آیا در نماز چیزی افزوده شده است؟ فرمود: ای مردم! آیا ذوالشمالین راست می‌گوید؟ عرض کردند: بله، شما فقط دو رکعت نماز خواندی. ایشان ایستاد و مقداری از نمازش را که باقی مانده بود، به اتمام رساند.^(۲)

الكافي: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): «مَنْ حَفِظَ سَهْوَهُ فَأَتَمَّهُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) صَلَّى بِالنَّاسِ الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَهَا فَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ذُو الشَّامِلَيْنِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُنْزِلَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ فَقَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ إِنَّمَا صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ

۱. تهذیب الأحکام - الطوسي: ج ۲ ص ۳۵۲.

۲. تهذیب الاحکام، طوسی، ج ۲، ص ۳۵۲.

اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) أَتَقُولُونَ مِثْلَ قَوْلِهِ قَالُوا نَعَمْ فَقَامَ (صلى الله عليه وآله) فَأَتَمَّ بِهِمُ الصَّلَاةَ وَسَجَدَ بِهِمْ سَجْدَتِي السَّهْوِ قَالَ قُلْتُ أَرَأَيْتَ مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَظَنَّ أَنَّهُمَا أَرْبَعٌ فَسَلَّمَ وَأَنْصَرَفَ ثُمَّ ذَكَرَ بَعْدَ مَا ذَهَبَ أَنَّهُ إِنَّمَا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَالَ يَسْتَقْبِلُ الصَّلَاةَ مِنْ أَوَّلِهَا قَالَ قُلْتُ فَمَا بَالُ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لَمْ يَسْتَقْبِلِ الصَّلَاةَ وَإِنَّمَا أَتَمَّ بِهِمْ مَا بَقِيَ مِنْ صَلَاتِهِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لَمْ يَبْرَحْ مِنْ مَجْلِسِهِ فَإِنْ كَانَ لَمْ يَبْرَحْ مِنْ مَجْلِسِهِ فَلْيُتِمَّ مَا نَقَصَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا كَانَ قَدْ حَفِظَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَتَيْنِ»^(١).

کافی: سماعة بن مهران گوید: امام صادق (ع) فرمود: (هر فردی سهو و اشتباهش را به ذهن بسپارد و آن را کامل نماید، دو سجده‌ی سهو بر او نیست. رسول‌الله (ص) نماز ظهر را برای مردم دو رکعت خواند. سپس سهو و اشتباه نمود و سلام داد. ذوالشمالین به ایشان عرض کرد: آیا در نماز چیزی فرستاده شد؟ ایشان فرمود: چه چیزی؟ عرض کرد: دو رکعت نماز خواندی. رسول‌الله (ص) فرمود: آیا مانند سخن او را می‌گویید؟ عرض کردند: بله. ایشان (ص) ایستاد و نماز را با آنان به اتمام رساند و به همراه آنان، دو سجده‌ی سهو انجام داد. راوی گوید: عرض کردم: آیا فردی را ندیدی که دو رکعت نماز خواند و گمان می‌کند که چهار رکعت است و سلام داد و آن را به پایان رساند. سپس پس از این که رفت، یادش آمد که دو رکعت نماز خوانده است؟ ایشان فرمود: از اول رو به قبله می‌نماید. عرض کردم: پس چرا رسول‌الله (ص) رو به قبله ننمود و مقدار باقی‌مانده‌ی نمازش را به اتمام رساند؟ فرمود: رسول‌الله (ص) از آن مکان نرفت. اگر از مکانش نرفته باشد و اگر دو رکعت اولی را انجام داده باشد، باید مقداری از نماز که کمبود دارد را انجام دهد).^(٢)

الکافی: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَدَقَةَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ (عليه السلام) أَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَتَيْنِ فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَحَالُهُ قَالَ إِنَّمَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُفَقَّهُهُمْ»^(٣).

١. الکافی - الکلینی: ج ٣ ص ٣٥٥ - ٣٥٦.

٢. کافی، کلینی، ج ٣، ص ٣٥٥ و ٣٥٦.

٣. الکافی - الکلینی: ج ٣ ص ٣٥٦.

کافی: حسن بن صدقه می‌گوید: (به ابوالحسن اول عرض کردم: آیا رسول الله (ص) در دو رکعت اول سلام داد؟ فرمود: بله. عرض کردم: حالت این فرد مانند حالت ایشان می‌باشد. فرمود: خداوند عزوجل خواسته است تا به آنان بفهماند).^(۱)

الكافي: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ سَعِيدِ الْأَعْرَجِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) ثُمَّ سَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ فَسَأَلَهُ مَنْ خَلْفَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ قَالَ وَمَا ذَلِكَ قَالُوا إِنَّمَا صَلَّيْتَ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ أَكْذَلِكُ يَا ذَا الْيَدَيْنِ وَكَانَ يُدْعَى ذَا الشَّمَالَيْنِ فَقَالَ نَعَمْ فَبَنَى عَلَى صَلَاتِهِ فَأَتَمَّ الصَّلَاةَ أَزْبَعًا وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي أَنْسَاهُ رَحْمَةً لِلأُمَّةِ أَلَا تَرَى لَوْ أَنَّ رَجُلًا صَنَعَ هَذَا لَعُيِّرَ وَقِيلَ مَا تُقْبَلُ صَلَاتُكَ فَمَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ ذَاكَ قَالَ قَدْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَصَارَتْ أُسُوءَةً وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ لِمَكَانِ الْكَلَامِ».^(۲)

کافی: سعید اعرج می‌گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (رسول الله (ص) نماز خواند. سپس در رکعت دوم سلام داد. افرادی که پشت سر ایشان بودند، از ایشان پرسیدند: یا رسول الله (ص)، آیا در نماز اتفاقی افتاده است؟ فرمود: چه چیزی؟ عرض کردند: دو رکعت نماز خواندی. ایشان فرمود: ای ذوالیدین! آیا این گونه است؟ به او ذوالشمالین نیز می‌گفتند. عرض کرد: بله. ایشان نمازش را بر همان رکعت بنا نهاد و تا چهار رکعت به پایان رساند. امام صادق (ع) سپس فرمود: خداوند به خاطر لطف به امت، پیامبر را به فراموشی انداخت. آیا نمی‌دانی که اگر فردی این کار را انجام می‌داد، از او عیب گرفته می‌شد و گفته می‌شد: نمازت مورد پذیرش قرار نگرفت؟ اما فردی که امروز دچار این موضوع شود، می‌گوید: رسول الله (ص) سنتی ایجاد کرده است و الگو شده است و دو سجده، برای سخن گفتن در اثنای نماز به جای آورده است).^(۳)

^۱. کافی، کلینی، ج ۳، ص ۳۵۶.

^۲. الکافی - کلینی: ج ۳ ص ۳۵۷.

^۳. کافی، کلینی، ج ۳، ص ۳۵۷.

عيون أخبار الرضا (عليه السلام): «حدثنا تميم بن عبد الله بن تميم القرشي قال: حدثني أبي عن أحمد بن علي الأنصاري عن أبي الصلت الهروي قال: قلت للرضا (عليه السلام) يا بن رسول الله إن في سواد الكوفة قوما يزعمون أن النبي (صلى الله عليه وآله) لم يقع عليه السهو في صلاته، فقال: كذبوا لعنهم الله أن الذي لا يسهو هو الله الذي لا إله إلا هو....»^(١).

اباصلت هروی می گوید: به امام رضا(ع) عرض کردم: (ای فرزند رسول الله (ص) در میان جماعت کوفیان، گروهی هستند که می پندارند سهو در نماز بر پیامبر (ص) واقع نشده است. ایشان فرمود: دروغ می گویند. خدا لعنت شان کند. فردی که سهو ندارد، خداوندی است که معبودی جز او نیست...)^(٢).

المحاسن: «عنه، عن جعفر بن محمد الأشعث، عن ابن القداح، عن أبي عبد الله، عن أبيه (عليهما السلام) قال: صلى النبي (صلى الله عليه وآله) صلاة وجهر فيها بالقراءة، فلما انصرف قال لأصحابه: هل أسقطت شيئاً في القراءة؟ - (قال: فسكت القوم، فقال النبي (صلى الله عليه وآله): أفيكم أبي بن كعب؟ - فقالوا: نعم، فقال: هل أسقطت فيها بشئ؟ - قال: نعم يا رسول الله. إنه كان كذا وكذا، فغضب (صلى الله عليه وآله) ثم قال: ما بال أقوام يتلى عليهم كتاب الله فلا يدرون ما يتلى عليهم منه ولا ما يترك! هكذا هلك بنو إسرائيل، حضرت ابدانهم وغابت قلوبهم، ولا يقبل الله صلاة عبد لا يحضر قلبه مع بدنه»^(٣).

امام صادق (ع) از پدرش (ع) نقل فرمود: (پیامبر (ص) نماز خواند و قرائت را در آن جهر و بلند خواند. وقتی به اتمام رسید، به صحابه اش فرمود: آیا در قرائت چیزی ساقط شده است؟ آنها ساکت شدند. پیامبر (ص) فرمود: آیا ابی بن کعب در میان شماست؟ عرض کردند: بله. ایشان فرمود: آیا چیزی در نماز ساقط شده است؟ ابی بن کعب عرض کرد: بله، یا رسول الله! این چنین بود. ایشان (ص) خشمگین شد. سپس فرمود: این گروه را چه شده است که کتاب خداوند بر آنها خوانده می شود و آیاتی را که بر آنان خوانده می شود و ترک می شود، نمی دانند؟ بنی اسرائیل این گونه به

١. عیون اخبار الرضا (عليه السلام) - الصدوق: ج ٢ ص ٢١٩.

٢. عیون اخبار الرضا(ع)، صدوق: ج ٢، ص ٢١٩.

٣. المحاسن - البرقي: ج ١ ص ٣٦٠.

هلاکت رسیدند. بدن‌هایشان حاضر بود، ولی دل‌هایشان خیر؛ و خداوند نماز بنده‌ای را نمی‌پذیرد که دلش با بدنش حاضر نیست.^(۱)

من لا يحضره الفقيه: «وَرَوَى الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ الرَّبَاطِيِّ عَنْ سَعِيدِ الْأَعْرَجِ^(۲) قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَا رَسُولُهُ (صلى الله عليه وآله) عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَامَ فَبَدَأَ فَصَلَّى الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ وَأَسْهَاهُ فِي صَلَاتِهِ فَسَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ وَصَفَ مَا قَالَهُ ذُو الشَّمَالَيْنِ وَإِنَّمَا فَعَلَ ذَلِكَ بِهِ رَحْمَةً لِهَذِهِ الْأُمَّةِ لِئَلَّا يُعَيَّرَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ إِذَا هُوَ نَامَ عَنْ صَلَاتِهِ أَوْ سَهَا فِيهَا فَيَقَالَ: قَدْ أَصَابَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله)»^(۳).

من لا يحضره الفقيه: حسن بن محبوب به نقل از سعید اعرج^(۴) می‌گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (خداوند تبارک و تعالی رسولش (ص) را هنگام نماز صبح به خواب انداخت تا این که خورشید طلوع کرد. سپس بلند شد و دو رکعت پیش از صبح را خواند. سپس نماز صبح را خواند و او را در نمازش به سهو و اشتباه انداخت. ایشان در دو رکعت سلام داد. سپس سخنی را که

۱. محاسن، برقی، ج ۱، ص ۲۶۰.

۲. وقد ذكر الصدوق طريقه إلى ابن محبوب في (المشيخة) قائلاً: "وما كان فيه عن الحسن بن محبوب فقد رويته عن محمد بن موسى بن المتوكل (رض) عن عبدالله بن جعفر الحميري وسعد بن عبدالله عن احمد بن محمد بن عيسى عن الحسن بن محبوب"

قال السيد الخوئي في (المعجم): "والطريق صحيح (معجم رجال الحديث ج ۵ ص ۹۱)، والحسن بن محبوب وثقه الشيخ في فهرسته ورجاله، وقال النجاشي: وعده الكشي من الفقهاء الذي أجمع أصحابنا على تصحيح ما يصح عنهم، والرباطي قال السيد الخوئي: الظاهر أنه علي بن الحسن بن رباط المتقدم ترجمته، وقال في ترجمته: قال نجاشي: علي بن الحسن بن رباط البجلي أبو الحسن كوفي ثقة معول عليه، وسعيد الأعرج قال النجاشي: سعيد بن عبدالرحمن قيل بن عبدالله الأعرج السمان أبو عبدالله التيمي (التيمي) مولا هم كوفي ثقة. والرواية صرح بصحتها الميرزا القمي في مناهج الأحكام: ص ۶۷۷؛ والشيخ عبد الله المامقاني في نهاية المقال في تكملة غاية الآمال: ص ۳۱۸.

۳. من لا يحضره الفقيه - الصدوق: ج ۱ ص ۳۵۸ - ۳۵۹.

۴. صدوق در مورد طريق نقل این روایت از حسن بن محبوب گفته است: من روایات حسن بن محبوب را از محمد بن موسی بن متوکل (رض) از عبدالله بن جعفر حمیری و سعد بن عبدالله از احمد بن محمد بن عیسی از حسن بن محبوب نقل می‌کنم.

سید خوبی در معجم گفته است: این طریق صحیح است. (معجم رجال الحديث، ج ۵، ص ۹۱) شیخ طوسی در فهرست و رجالش حسن بن محبوب را موثق دانسته است. نجاشی نیز گفته است: کشی او را از فقهایی شمرده است که یاران ما بر صحیح بودن روایات آنان اجماع دارند، و نیز رباطی او را موثق دانسته‌اند. سید خوبی می‌گوید: ظاهراً علی بن حسن بن رباط، شرح حالش را ذکر کردم، و در شرح حالش می‌گوید: نجاشی گفته است: ابوالحسن علی بن حسن بن رباط بجلي كوفي ثقة است. در مورد سعید اعرج نیز نجاشی می‌گوید: سعید بن عبدالرحمن قيل بن عبدالله اعرج سمان أبو عبدالله تيمي اهل كوفه و ثقة است. میرزای قمی نیز در «مناهج الاحکام» ص ۶۷۷، و شیخ عبدالله مامقانی در نهاية المقال فی تكملة غاية الآمال، ص ۳۱۸ در مورد صحت این روایت تصریح کرده‌اند.

ذوالشمالين گفته بود، توصيف نمود. اين كار را نسبت به او انجام داد تا اگر فرد مسلمان از نمازش خواب بماند يا در آن اشتباه كند، از او عيب گرفته نشود. در نتيجه گفته شود: رسول الله (ص) به هدف رسیده است.^(١)

روايات ذكرت سهو الأئمة (عليهم السلام).

رواياتي كه سهو امامان (ع) را ذكر مي كند

هناك روايات ذكرت سهو الأئمة (صلوات الله عليهم) في العبادة، ونذكر هنا مجموعة منها مع ذكر من صححها:

رواياتي وجود دارد كه سهو امامان (ع) در عبادت را ذكر مي كند و در اين جا تعدادي از آنها را با ذكر افرادي كه آن را صحيح شمردند، ذكر مي كنيم:

الاستبصار: «موسى بن القاسم عن عبد الرحمن عن حماد عن حريز عن زرارة^(٢) عن أبي جعفر (عليه السلام) قال: إن علياً (عليه السلام) طاف طواف الفريضة ثمانية فترك سبعة وبنى

^١. من لا يحضره الفقيه، صدوق، ج ١، صص ٣٥٨ تا ٣٥٩.

^٢. بعض المصرحين بصحة رواية زرارة:

١- العلامة الحلي في منتهى المطلب: ج ١٠ ص ٣٧٩.

٢- المحقق الأردبيلي في مجمع الفائدة والبرهان: ج ٧ ص ١١٠.

٣- محمد تقي المجلسي (الأول) في روضة المتقين في شرح من لا يحضره الفقيه: ج ٤ ص ٥٤٦.

٤- المحقق السبزواري في ذخيرة المعاد: ج ١ ق ٣ ص ٦٣٦.

٥- السيد محمد العاملي في مدارك الأحكام: ج ٨ ص ١٦٨.

٦- السيد احمد بن زين الدين العلوي العاملي في مناهج الأخيار في شرح الاستبصار: ص ٤٥٨.

٧- الفاضل الهندي في كشف اللثام (ط. ق.): ج ١ ص ٣٣٦.

٨- السيد علي الطباطبائي في رياض المسائل: ج ٦ ص ٥٥٤.

٩- المحقق البحراني في الحدائق الناضرة: ج ١٦ ص ٢٠١.

١٠- المحقق النراقي في مستند الشيعة: ج ١٢ ص ٩٢.

على واحد وأضاف إليه ستة ثم صلى الركعتين خلف المقام ثم خرج إلى الصفا والمروة فلما فرغ من السعي بينهما رجع فصلى الركعتين اللتين ترك في المقام الأول»^(۱).
استبصار: زرارہ گوید: امام باقر(ع) فرمود: (علی (ع) طواف واجب را ہشت مرتبہ انجام داد. ہفت مرتبہ را ترک کرد و بر یک بنا نهاد و شش مرتبہ را بہ آن افزود. سپس دو رکعت پشت مقام نماز خواند. سپس بہ سمت صفا و مروہ رفت. وقتی از سعی بین آن دو فارغ شد، بازگشت و دو رکعت نمازی را کہ در مقام اول ترک نمود، اقامہ کرد).

تهذيب الأحكام: «موسى بن القاسم عن عبد الرحمن عن معاوية بن وهب^(۲) عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: إن علياً (عليه السلام) طاف ثمانية فزاد ستة ثم ركع أربع ركعات»^(۳).
امام صادق(ع) فرمود: (علی (ع) ہشت مرتبہ طواف نمود. سپس شش مرتبہ افزود. سپس چہار رکعت نماز خواند).^{(۴) (۵)}

۱. الاستبصار - الطوسي: ج ۲ ص ۲۱۸ - ۲۱۹؛ تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ۵ ص ۱۱۲.

۲. بعض المصرحين بصحة رواية معاوية بن وهب:

۱- المحقق الأردبيلي في مجمع الفائدة والبرهان: ج ۷ ص ۱۱۰.

۲- محمد تقي المجلسي (الأول) في روضة المتقين في شرح من لا يحضره الفقيه: ج ۴ ص ۵۴۶.

۳- المحقق السبزواري في ذخيرة المعاد: ج ۱ ق ۳ ص ۶۳۶.

۴- المحقق البحراني في الحقائق الناضرة: ج ۱۶ ص ۲۰۱.

۵- المحقق النراقي في مستند الشيعة: ج ۱۲ ص ۹۲.

۳. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ۵ ص ۱۱۲.

۴. تهذيب الاحكام، طوسی، ج ۵، ص ۱۱۲.

۵. از جمله‌ی افرادی که به صحیح بودن روایت معاویہ بن وهب تصریح نموده‌اند، عبارتند از:

۱- محقق اردبیلی در مجمع الفائدة و البرهان ج ۷، ص ۱۱۰.

۲- محمد تقي مجلسی اول در روضة المتقين فی شرح من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۵۴۶.

۳- محقق سبزواری در ذخيرة المعاد، ج ۱، ص ۶۳۶.

۴- محقق بحرانی در حقائق الناضرة، ج ۱۳، ص ۲۰۱.

۵- محقق نراقی در مستند الشيعة، ج ۱۲، ص ۲۹۰.

وسائل الشيعة: «محمد بن إدريس في آخر (السرائر) نقلا من كتاب محمد بن علي بن محبوب، عن العباس، عن حماد بن عيسى، عن ربعي بن عبد الله، عن الفضيل^(١) قال: ذكرت لأبي عبد الله (عليه السلام) السهو فقال: وينفلت من ذلك أحد؟ ربما أقعدت الخادم خلفي يحفظ علي صلاتي»^(٢).

وسائل الشيعة: فضيل می گوید: به امام صادق (ع) در مورد سهو گفتم. ایشان با حالت پرسش فرمود: (آیا فردی از آن گریزان است؟ چه بسا خادم را پشت سرم بنشانم تا نمازم را حفظ کند).^{(٣) (٤)}

تهذيب الأحكام: «سعد بن عبد الله عن أبي جعفر عن أبيه عن محمد ابن أبي عمير عن حماد بن عثمان عن عبيد الله الحلبي^(٥) قال سمعت أبا عبد الله (عليه السلام): يقول: في سجدي السهو (بسم الله وبالله صلى الله على محمد وعلى آل محمد) قال: وسمعت مرة أخرى يقول فيهما (بسم الله وبالله والسلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته)»^(٦).

١. المصريحون بصحة رواية الفضيل:

السيد عبد الأعلى السبزواري في مهذب الأحكام في بيان الحلال والحرام: ج ٨ ص ٣٧٧.

٢. وسائل الشيعة (آل البيت) - الحر العاملي: ج ٨ ص ٢٥٢.

٣. وسائل الشيعة، شيخ حر عاملي، ج ٨، ص ٢٥٢.

٤. کسی که به صحيح بودن روايت فضيل تصريح نموده است:

١- سيد عبد الاعلى سبزواري، رحمه الله، در كتاب مهذب الاحكام، ج ٨، ص ٣٧٧.

٥. بعض المصريحين بصحة رواية الحلبي:

١- العلامة الحلبي في منتهى المطلب: ج ٧ ص ٧٨.

٢- ابن العلامة (محمد بن الحسن بن يوسف بن المطهر الحلبي) في إيضاح الفوائد: ج ١ شرح ص ١٤٤.

٣- السيد محمد العاملي في مدارك الأحكام: ج ٤ ص ٢٨٤.

٤- محمد تقي المجلسي (الأول) في روضة المتقين في شرح من لا يحضره الفقيه: ج ٢ ص ٤١٢.

٥- العلامة المجلسي في ملاذ الأخيار في فهم تهذيب الأخبار: ج ٤ ص ١٦١.

٦- المحقق البحراني في الحقائق الناضرة: ج ٩ ص ٣٣٤.

٧- الميرزا القمي في مناهج الأحكام: ص ٥٨٧.

٨- السيد عبد الأعلى السبزواري في مهذب الأحكام في الحلال والحرام: ج ٨ ص ٣٥٧.

٦. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ٢ ص ١٩٦.

تهذیب الاحکام: عبیدالله حلبی می‌گوید: شنیدم که امام صادق (ع) در دو سجده‌ی سهو می‌گفت: (بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ. راوی می‌گوید: بار دیگر شنیدم که در دو سجده‌ی سهو می‌گفت: بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ).^(۱) (۲)

أيضاً: هناك رواية في "عيون أخبار الرضا" للصدوق ذكرت أن الإمام ينسى ويسهو دون تفصيل:
همچنین در این جا روایتی در «عیون اخبار الرضا» از شیخ صدوق است که بدون جزئیات بیان می‌کند که امام نسیان و سهو دارد:

روی الصدوق عن الرضا (عليه السلام): «إن الإمام مؤيد بروح القدس وبينه وبين الله عمود من نور يرى فيه أعمال العباد وكلما احتاج إليه لدلالة اطلع عليه ويبسطه فيعلم ويقبض عنه فلا يعلم، والإمام يولد ويلد ويصح ويمرض ويأكل ويشرب ويبول ويتغوط وينكح وينام وينسى ويسهو ويفرح ويحزن ويضحك ويبكي ويحيى ويموت ويقبر ويزار ويحشر ويوقف ويعرض ويسأل ويثاب ويكرم ويشفع ودلالته في خصلتين في العلم واستجابة الدعوة، وكل ما أخبر به من الحوادث التي تحدث قبل كونها فذلك بعهد معهود إليه من رسول الله (صلى الله عليه وآله) توارثه وعن آبائه عنه (عليه السلام) ويكون ذلك مما عهد إليه جبرائيل (عليه السلام) من علام الغيوب عز وجل.....»^(۳).

^۱ تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۲، ص ۱۹۶.

^۲ از جمله‌ی افرادی که به صحیح بودن روایت حلبی تصریح کردند، عبارتند از:

- ۱- علامه حلی در منتهی المطلب، ج ۷، ص ۷۸.
- ۲- فرزند علامه، محمد بن حسن بن یوسف بن مطهر حلی در ایضاح الفوائد، ج ۱، ص ۱۴۴.
- ۳- سیدمحمد عاملی در مدارک الاحکام، ج ۴، ص ۲۸۴.
- ۴- محمد تقی مجلسی اول در روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۴۱۲.
- ۵- علامه مجلسی ملاذ الاخیار، ج ۴، ص ۱۶۱.
- ۶- محقق بحرانی در حدائق الناضرة، ج ۹، ص ۳۳۴.
- ۷- میرزای قمی در مناهج الاحکام، ص ۵۸۷.
- ۸- سید عبدالاعلی سبزواری در مهذب الاحکام، ج ۸، ص ۳۵۷.
۳. عیون اخبار الرضا (عليه السلام) - الصدوق: ج ۱ ص ۱۹۳؛ بحار الأنوار - المجلسي: ج ۲۵ ص ۱۱۷.

صدوق از امام رضا(ع) روایت می‌کند: (امام با روح القدس تأیید شده است و بین او و خداوند، ستونی از نور است که اعمال بندگان را در آن می‌بیند. و هر زمانی که برای راهنمایی به آن نیازمند باشد، از آن آگاه می‌شود و برایش گسترش داده می‌شود، در نتیجه می‌داند و از او گرفته می‌شود در نتیجه نمی‌داند. امام متولد می‌شود و فرزنددار می‌شود و سالم می‌ماند و بیمار می‌شود و می‌خورد و می‌نوشد و ادراک و مدفوع می‌کند و ازدواج می‌کند و می‌خواهد و فراموش می‌کند و سهو و اشتباه می‌کند و خوشحال می‌شود و ناراحت می‌شود و می‌خندد و گریه می‌کند و زنده می‌شود و می‌میرد و وارد قبر می‌شود و زیارت می‌شود و محشور می‌شود و ایستاده می‌شود و بر او عرض می‌شود و از پرسش می‌شود و به او پاداش داده می‌شود و مورد کرامت قرار می‌گیرد و شفاعت می‌کند. و نشانه‌ی او در دو ویژگی است: در علم و مستجاب الدعوه بودن. و هر اتفاقی که پیش از اتفاق افتادنش از آن خبر می‌دهد، به واسطه‌ی عهدی است که از رسول الله (ص) گرفته شده است که او، آن را از رسول الله و از پدران خویش(ع) به ارث برده است. و این مسئله جزو مسائلی است که خداوند علام الغیوب عزوجل از جبرئیل (ع) عهد و پیمان گرفته است).^(۱)

وهناك رواية أيضاً يمكن حسابها على سهو أو نسيان خليفة الله أو المعصوم واستدراكه بعد ذلك، وظاهر الرواية واضح لا يحتاج شرحاً:

روایت دیگری نیز وجود دارد که می‌توان آن را در مورد سهو یا فراموشی خلیفه‌ی خداوند یا معصوم و درک نتیجه از آن استفاده نمود. ظاهر روایت روشن است و نیاز به توضیح ندارد:

«عن ابن أبي عمير، عن عمر بن أذينة، عن محمد بن مسلم قال: سمعت أبا عبد الله (عليه السلام) يقول: إن السفيناني يملك بعد ظهوره على الكور الخمس حمل امرأة. ثم قال (عليه السلام): أستغفر الله حمل جمل، وهو من الأمر المحتوم الذي لا بد منه»^(۲) ^(۱).

^۱. عيون اخبار الرضا، صدوق، ج ۱، ص ۱۹۳؛ بحار الانوار، مجلسی، ج ۲۵، ص ۱۱۷.

^۲. قال الحر العاملي: "أقول: هذا إيهام وتشكيك لا شك وغلط، مع احتمال كونه من الراوي "إثبات الهداة: ج ۳ ص ۷۲۹.

وقال المجلسي: "بيان: يحتمل أن يكون بعض أخبار مدة السفيناني محمولاً على التقيّة لكونه مذكوراً في رواياتهم، أو على أنه مما يحتمل أن يقع فيه البداء فيحتمل هذه المقادير، أو يكون المراد مدة استقرار دولته، وذلك مما يختلف بحسب الاعتبار... "بحار الأنوار - المجلسي: ج ۵۲ ص ۲۱۶.

محمد بن مسلم می‌گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (سفیانی پس از ظهورش، به اندازه‌ی زمان بارداری یک زن بر سرزمین‌های پنج‌گانه فرمانروایی می‌کند. سپس فرمود: از خداوند طلب آمرزش می‌کنم. به اندازه‌ی زمان بارداری شتری. و آن جزو مسائل حتمی است که چاره‌ای از آن نیست).^{(۲) (۳)}

هل توجد روايات تنفي السهو والنسيان؟ آیا روایاتی وجود دارد که سهو و نسیان را از معصوم مُنتفی نماید؟

لا توجد روايات تنفي السهو والنسيان عن خليفة الله أو المعصوم لا مطلقاً ولا في العبادة حتى يتم مناقشة هل أنها تفيد اليقين والاعتقاد أم لا، فالأمر أصلاً معدوم. نعم، هناك رواية واحدة تنفي كون رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) سجد سجدة السهو، ونفيهما لا يلزم بالضرورة نفي السهو في العبادة.

هیچ روایتی وجود ندارد که به صورت مطلق و نه در عبادت، سهو و نسیان را از خلیفه‌ی خداوند یا معصوم نفی نماید تا بحث شود آیا این روایات، باعث یقین و اعتقاد می‌شوند یا خیر. اصلاً چنین روایتی وجود ندارد. بلکه تنها یک روایت وجود دارد که انجام دو سجده‌ی سهو را از رسول خدا محمد (ص) نفی می‌کند. اما نفی دو سجده‌ی سهو ضرورتاً باعث نفی سهو در عبادت (به طور کلی) نمی‌شود.

۱. الغيبة - الطوسي: ص ۴۴۹ - ۴۵۰.

۲. غیبت، طوسی، ص ۴۴۹ و ۴۵۰.

۳. حر عاملی می‌گوید: «به نظر من این ایهام و به تردید انداختن است، نه شک و اشتباه. با وجود آن که احتمال اشتباه راوی نیز هست». (اثبات الهداة، ج ۳، ص ۷۲۹)

مجلسی می‌گوید: «ممکن است بعضی از اخبار در مورد مدت حکومت سفیانی بر تقیه حمل شود، چرا که در روایات‌شان گفته شده است، یا ممکن است مقصود این باشد که ممکن است در مقدار آن بدء حاصل شود. یا ممکن است مقصود، مدت استقرار دولتش باشد و اختلاف ناشی از تعریف این استقرار باشد». بحار الانوار، مجلسی، ج ۵۲، ص ۲۱۶.

«عن أحمد بن محمد عن الحسن بن محبوب عن عبد الله ابن بكير عن زرارة قال سألت أبا جعفر (عليه السلام): هل سجد رسول الله (صلى الله عليه وآله) سجدي السهو قط؟ فقال: لا ولا يسجدهما فقيه»^(١).

زراره می گوید: از امام باقر (ع) پرسیدم: (آیا اصلاً رسول الله (ص) دو سجده‌ی سهو را انجام داد؟ ایشان فرمود: خیر. فرد فقیه دو سجده‌ی سهو انجام نمی دهد).^(٢)

ولا شك أنّ كلامنا ليس في هل أنّ رسول الله لم يسجد سجدي السهو، فلا إشكال إنّ كان رسول الله لم يسجد سجدي السهو في أمر معيّن مثل السهو في عدد الركعات، فليس كل سهو في الصلاة أو في عدد الركعات يتطلب سجدي السهو دائماً حتى يقال إنّ هناك ملازمة بين نفي سجدي السهو عن النبي في أمر ما وبين نفي السهو عن النبي في العبادة، ونفس الرواية أعلاه تنفي سجدي السهو عن الفقيه في الدين، وهي كلمة عامة تشمل أي شخص متفقه في دينه وليس رسول الله والأئمة فقط، وهذا يعني أنّ سجدي السهو المنفيتان تتعلقان بفعل يمكن أن يعالجه المتفقه في دينه دون حاجة لفعل آخر يوجب سجدي السهو، وكمثال: (من شك بين الاثنين والأربع بنى على الأربع، وتشهد وسلم، ثم أتى بركعتين من قيام)، فلا حاجة هنا لسجدي السهو.

بدون تردید، سخن ما در این مورد نیست که آیا رسول الله (ص) دو سجده‌ی سهو را انجام داده‌اند یا خیر. اگر رسول الله (ص) در یک مورد مشخص (مانند سهو در تعداد رکعات)، دو سجده‌ی سهو انجام نداده باشد، هیچ اشکالی وجود ندارد. این گونه نیست که هر سهوی در نماز یا در تعداد رکعت‌ها، همیشه باعث انجام سجده‌ی سهو بشود، تا بگویند بین «نفی سجده‌ی سهو» از رسول خدا محمد (ص) در یک مسئله، و «نفی سهو در عبادت» از ایشان رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد.

اتفاقاً همین روایت بالا دو سجده‌ی سهو را به طور دائم از فقیه هم نفی می کند و فقط درباره‌ی رسول خدا (ص) و امامان معصوم نیست؛ این به آن معناست که سجده‌ی سهوی که نفی شده،

١. تهذيب الأحكام - الطوسي: ج ٢ ص ٣٥٠ - ٣٥١.

٢. تهذيب الاحكام، شيخ طوسي، ج ٢، صص ٣٥٠ تا ٣٥١.

درباره‌ی کاری است که هرکس در دینش فقیه باشد، می‌تواند آن‌را، بدون نیاز به کار دیگری که باعث انجام سجده‌ی سهو شود، جبران نماید. به عنوان مثال، کسی که بین رکعت دو و چهار شک کند، بنا را بر چهار رکعت می‌گذارد و تشهد می‌خواند و سلام می‌دهد و دو رکعت ایستاده می‌خواند و نیازی هم به سجده‌ی سهو نیست.

أضف أيضاً: إنّ هذه الرواية الواحدة غير كافية لإفادة اليقين اللازم للاعتقاد، فهي رواية آحاد ومن يستدلون بها يستدلون بفهمهم المغلوط لها، وهذا ربما حتى غير كافٍ لإثبات جزئية في الأحكام الفقهية، فما بالك والأمر عقائدي ويحتاج إلى دليل قطعي وهو مفقود عندهم، فليس لديهم دليل عقلي تام، ولا روايات متواترة أو مقطوع بصحتها، ولا دليل قرآني محكم، بل الموجود بالضد من هذا الاعتقاد؟!!

به علاوه، این یک روایت است و باعث یقینی که در اعتقاد لازم است، نمی‌شود. این روایت، خبر واحد است و کسانی که به آن استدلال می‌کنند، به فهم اشتباه خودشان نسبت به این روایت استدلال می‌نمایند. چه بسا این مسئله حتی یکی از جزئیات در احکام فقهی را هم ثابت نمی‌کند، چه رسد به این که مسئله‌ی مورد بحث، یک امر عقیدتی است و نیاز به دلیل قطعی دارد که آن‌ها فاقد دلیل قطعی هستند. آنان نه دلیل عقلی تمام و کامل دارند، نه روایات متواتر یا روایاتی که صحیح بودنش قطعی باشد، و نه دلیل قرآنی محکم؛ بلکه آن‌چه وجود دارد، مخالف این عقیده است.

ولم أجد رواية غير هذه الرواية لها علاقة بالموضوع المطروح هنا، أي نفي السهو عن المعصوم في العبادة، لكن هناك من يريد أن يثبتها "عنزة ولو طارت"، فذهب لروايات بعيدة عن موضوع نفي السهو عن خليفة الله أو المعصوم في العبادة، ومع أنني لم أجد شيئاً ذي قيمة علمية لأرد عليه، وإنما فقط تخبط عشوائي وتحميل الكلام أكثر مما يحمل من معنى. وحقيقة من المخجل أن يصل الأمر بالإنسان في إثبات الاعتقاد إلى هذا المستوى المتدني، فيجعل عصمة روح القدس من السهو دليلاً على عصمة المعصوم من السهو في العبادة لأنّ المعصوم مؤيد بروح القدس. في الحقيقة هذا إسفاف؛ لأنّ المسألة ليست كلاماً في عصمة روح الإمام المجردة أو روح

القدس المجردة من السهو، وإنما الكلام في حال الإمام في هذه الحياة الدنيا، والإمام في هذه الحياة الدنيا لديه جسد كثيف ودماع محدود القدرة - كغيره من البشر -، وهذا الجسد يحجبه عن العوالم الأخرى، وهذا الجسد هو السبب الرئيس لسهو ونسيان أي إنسان، وبالتالي فعصمة الروح المجردة من السهو لأنها غير مشغولة بالشواغل المادية مثلاً، لا يعني بحال عصمة الإنسان المركب من الروح والجسد في هذا العالم المادي.

من به جز این روایت، هیچ روایت دیگری نیافتم که به موضوع مطرح شده در این جا (یعنی نفی سهو از معصوم در عبادت) ارتباطی داشته باشد؛ ولی افرادی وجود دارند که می‌خواهند به روشی زورگویانه آن را اثبات نمایند (مرغ همسایه غاز است) و به این منظور، به سراغ روایاتی رفتند که واقعاً از موضوع نفی سهو در عبادت از خلیفه‌ی خداوند یا معصوم به دور است. علاوه بر آن، چیزی از آنان نیافتم که دارای ارزش علمی باشد تا پاسخ آن را بدهم؛ فقط سردرگمی کورکورانه و دادن معنای زیاده از حد به کلام است. این نظر من در مورد سخن آنان است. در حقیقت خجالت‌آور است که سطح کار انسان در اثبات اعتقادش به این حد پایین بیاید که بگوید: روح‌القدس از سهو به دور است، و فرد معصوم، با روح‌القدس تأیید شده است، و این را دلیلی قرار دهد بر این که معصوم، از سهو در عبادت به دور است. این در حقیقت نوعی سفسطه است؛ زیرا مسئله، این نیست که در مورد عصمت روح امام (که مجرد است) یا روح‌القدس مجرد، روحی که مجرد از سهو است، سخن بگوییم. بلکه سخن درباره‌ی وضعیت امام در زندگی دنیاست. امام در زندگی دنیوی، جسدی متراکم و مادی و غیرلطیف دارد و قدرت مغز او مانند بقیه‌ی انسان‌ها، محدود است و این جسد، او را در پرده و حجاب از عوالم دیگر قرار می‌دهد. این جسد، علت اصلی سهو و نسیان هر انسانی می‌باشد. در نتیجه عصمت روح مجرد یا روح مجرد از سهو، به این خاطر است که او به عنوان مثال به مشغله‌های مادی مشغول نیست. این اصلاً به معنای عصمت انسانی که در این عالم مادی ترکیبی از روح و جسد است نمی‌باشد.

ثالثاً: إشکالات عقلية

سوم: اشکالات عقلی

أولاً: إشكالات الشيخ المفيد رحمه الله

اول: اشکالات شیخ مفید

قال الشيخ رحمه الله:

شیخ مفید، خداوند رحمتش کند، گفته است:

«ولسنا ننكر بأن يغلب النوم الأنبياء (عليهم السلام) في أوقات الصلوات حتى تخرج، فيقضوها بعد ذلك، وليس عليهم في ذلك عيب ولا نقص، لأنه ليس ينفك بشر من غلبة النوم، ولأن النائم لا عيب عليه وليس كذلك السهو، لأنه نقص عن الكمال في الإنسان، وهو عيب يختص به من اعتراه. وقد يكون من فعل الساهي تارة، كما يكون من فعل غيره، والنوم لا يكون إلا من فعل الله تعالى، وليس من مقدور العباد على حال، ولو كان من مقدورهم لم يتعلق به نقص وعيب لصاحبه لعمومه جميع البشر، وليس كذلك السهو، لأنه يمكن التحرز منه. ولأننا وجدنا الحكماء يجتنبون أن يودعوا أموالهم وأسرارهم ذوى السهو والنسيان، ولا يمتنعون من إيداع ذلك من يغلبه النوم أحياناً، كما لا يمتنعون من إيداعه من يعتره الأمراض والأسقام. ووجدنا الفقهاء يطرحون ما يرويه ذو السهو من الحديث، إلا أن يشركهم فيه غيرهم من ذوى التيقظ، والفطنة، والذكاء، والحصافة. فعلم فرق ما بين السهو والنوم بما ذكرناه. ولو جاز أن يسهو النبي (عليه السلام) في صلاته وهو قدوة فيها حتى يسلم قبل تمامها وينصرف عنها قبل كمالها، ويشهد الناس ذلك فيه ويحيطوا به علماً من جهته، لجاز أن يسهو في الصيام حتى يأكل ويشرب نهارة في رمضان بين أصحابه وهم يشاهدونه ويستدركون عليه الغلط، وينبهونه عليه، بالتوقيف على ما جناه ولجاز أن يجامع النساء في شهر رمضان نهارة ولم يؤمن عليه السهو في مثل ذلك حتى يطأ المحرمات عليه من النساء وهو ساه في ذلك ظان أنهم أزواجه ويتعدى من ذلك إلى وطئ ذوات المحارم ساهياً. ويسهو في الزكاة فيؤخرها عن وقتها ويؤديها إلى غير أهلها ساهياً، ويخرج منها بعض المستحق عليه ناسياً. ويسهو في الحج حتى يجامع في الإحرام، ويسعى قبل الطواف ولا يحيط علماً بكيفية رمي الجمار، ويتعدى من ذلك إلى السهو في كل أعمال الشريعة حتى يقلبها عن حدودها، ويضيعها في

أوقاتها، ویأتی بها علی غیر حقائقها، ولم ینکر أن یسهو عن تحريم الخمر فیشریها ناسیا أو یظنها شرابا حلالا، ثم یتیقظ بعد ذلك لما هی علیه من صفتها... الخ»^(۱).

(ما این مسئله را انکار نمی‌کنیم که ممکن بوده است که در اوقات نماز، خواب بر پیامبران(ع) چیره شود تا زمانی که وقت بگذرد و آنان نماز را قضا کنند. برای ایشان در این مسئله، عیب و کمبودی نیست؛ به این خاطر که انسان از چیره‌شدن خواب، جدایی ندارد و به این خاطر که به فرد خواب نمی‌توان ایرادی گرفت. ولی سهو این گونه نیست؛ به این خاطر که سهو، کمبود کمال در انسان است؛ و آن عیبی است که فرد به آن دچار می‌شود. بعضی اوقات سهو ناشی از فردی است که دچار سهو می‌شود و برخی اوقات ناشی از کارهای دیگران است. ولی خواب ناشی از فعل خداوند متعال است و اجتناب از آن در هیچ حالتی، در توان بندگان نیست. اگر در توان آنان بود، کمبود و عیبی برای این فرد نبود؛ به این خاطر که همه‌ی انسان‌ها در عدم توانایی اجتناب از خواب عمومیت دارند. ولی سهو این گونه نیست؛ به این خاطر که دوری از آن، امکان دارد و به این خاطر که ما می‌بینیم که افراد حکیم از این که اموال و رازهایشان را نزد افراد دارای سهو و نسیان به امانت بگذارند، دوری می‌کنند؛ ولی از امانت گذاشتن نزد فردی که گاهی اوقات خواب بر او چیره می‌شود، پرهیز نمی‌کنند؛ و می‌بینیم که فقهاء، حدیث افرادی را که دچار سهو می‌شوند، کنار می‌گذارند، مگر این که سایر افراد بیدار و تیزهوش و زرنگ و استوار، با غیر ایشان نیز آن را مطرح کرده باشند. در نتیجه تفاوت بین سهو و خواب، به واسطه‌ی مطلبی که ذکر نمودیم، فهمیده می‌شود. اگر جایز باشد که پیامبر (ص) که برای ما الگوست، در نمازش سهو داشته باشد اگر که پیش از به پایان رساندن نماز سلام دهد و از آن دست بردارد و مردم شاهد آن باشند و علم آنان به خطای پیامبر احاطه داشته باشد، سهو در روزه نیز بر او جایز می‌شود و در نتیجه در طول روز ماه رمضان بین اصحابش می‌خورد و می‌آشامد و آنان او را مشاهده می‌کنند و اشتباه او را تذکر می‌دهند و او را از انجام گناهی که در حال انجام آن است، باز می‌دارند و آمیزش با زنان در روز ماه رمضان بر او جایز می‌شود و او از سهو در چنین مواردی بازداشته نمی‌شود. تا جایی که می‌تواند با خانم‌های حرام آمیزش کند و در این مورد سهو و اشتباه نموده باشد و گمان کند که آنان همسران

۱. عدم سهو النبي - الشيخ المفید.

او هستند؛ و این مسئله بیشتر سرایت کند و باعث شود که از روی اشتباه با محارم خودش آمیزش کند؛ و در زکات دادن اشتباه کند و آن را از زمانش، تأخیر بیندازد و اشتباهاً آن را به فردی بدهد که مستحق آن نیست و از روی فراموشی، برخی از نیازمندان زکات را از آن خارج نماید؛ و در حج اشتباه کند و در احرام آمیزش کند و پیش از طواف سعی کند و نسبت به چگونگی رمی جمرات آگاهی نداشته باشد و باعث شود به موارد بیشتری سرایت کند و در همه‌ی اعمال شریعت اشتباه کند؛ تا جایی که آن را از حد و حدودش خارج نماید. و انجام دادن آن افعال را در زمان خودش از بین ببرد و آن را به صورت غیر حقیقی انجام دهد و نیز نمی‌توان این مسئله را انکار نمود که در مورد تحریم شراب اشتباه نماید و از روی فراموشی آن را بنوشد یا گمان کند که آن، شراب حلالی است. سپس پس از آن، در اثر ویژگی که دارد، متوجه شود. (...)^(۱).

بیان اشکال الشیخ المفید الأول:

بیان اشکال اول شیخ مفید

إِنَّ السَّهْوَ نَقْصٌ عَنِ الْكَمَالِ فِي الْإِنْسَانِ، وَهُوَ عَيْبٌ يَخْتَصُّ بِهِ مَنْ اعْتَرَاهُ؛ لِأَنَّهُ يُمْكِنُ التَّحَرُّزُ مِنْهُ. وَمَعْنَى الْإِشْكَالِ: أَنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ الْمَفْرُوضِ أَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ يَتَحَرَّزُ عَنِ الْعُيُوبِ الَّتِي يُمْكِنُ الْإِنْسَانُ التَّحَرُّزُ عَنْهَا، فَكَيْفَ يُمْكِنُ أَنْ نَنْسِبَ إِلَى خَلِيفَةِ اللَّهِ صَدُورَ مَا يُمْكِنُ أَيُّ إِنْسَانٍ التَّحَرُّزُ مِنْهُ وَهُوَ السَّهْوُ.

"سهو، کمبود کمال نزد انسان است و عیبی است که مخصوص فردی است که به آن دچار می‌شود؛ چرا که دوری از آن، امکان‌پذیر است. معنای اشکال این است که خلیفه‌ی خداوند، اولین فردی است که از عیب‌هایی که انسان از آن دوری می‌کند، اجتناب می‌کند. پس چگونه امکان دارد که به خلیفه‌ی خداوند یا امام، انجام عیب سهوی را نسبت دهیم که دوری انسان از آن امکان دارد؟"

^۱. عدم سهو نبی، شیخ مفید.

رد الإشكال: كلام الشيخ غير صحيح، فالإنسان لا يمكنه التحرز عن السهو مطلقاً، لعلّة الدماغ البايولوجي وقدرته المحدودة على التركيز والحفظ، والتي تنخفض كلما زاد عدد الأمور التي يحتاج التركيز عليها، وبالنسبة للصلاة فقد يتسبب التركيز على ذكر الله والخشوع في الصلاة بنسيان عدد الركعات، وبهذا فقد يكون من نسي عدد الركعات التي صلاها أفضل ممّن ضبط عدد ركعات صلاته دون ذكر وخشوع. إذن، فلا يمكن الحكم بأن نسيان عدد الركعات عيب يختص به من اعتراه لأنه يمكن التحرز منه.

پاسخ: سخن شیخ مفید، صحیح نیست. دوری از سهو به طور مطلق، برای انسان امکان پذیر نیست؛ آن هم به دلیل مغز بیولوژیک و توانایی محدود آن بر متمرکز شدن و حفظ کردن. در این صورت با افزایش تعداد مواردی که انسان نیازمند تمرکز روی آن است، تمرکز انسان روی یک مورد کاهش می یابد. گاهی اوقات متمرکز شدن نسبت به ذکر خداوند و خشوع در نماز، باعث فراموشی رکعات نماز می شود. به همین دلیل فردی که تعداد رکعت های را که در نماز خوانده است، فراموش می کند، بهتر از فردی است که تعداد رکعت های نمازش را به شمارش آورده است ولی نماز وی بدون ذکر و خشوع است. در نتیجه نمی توان حکم کرد که فراموش کردن تعداد رکعت ها، عیبی است که اختصاص به فرد دارد؛ آن هم به این دلیل که طبق اشکال مطرح شده امکان دوری از آن وجود دارد.

وأيضاً: عقلاً لا يمكن للإنسان التحرز من السهو والنسيان مطلقاً، وإلا لكان نوراً لا ظلمة فيه (أي كامل مطلق)، ولكان لاهوتاً مطلقاً تعالى الله علواً كبيراً، ولتعدد اللاهوت المطلق، وبالتالي فكل ما بناه على أن السهو أمر يمكن التحرز منه غير صحيح. أما تمثيله بأنّ ذوي السهو لا يعتد بحديثهم ولا يودعهم الحكماء الأمانات؛ فهو كلام مبني على من خرج عن الحد الطبيعي للسهو والنسيان، وهذا خلط وخبط عشواء، فالكلام ليس فيه إنما في وقوع السهو والنسيان ولو مرة أو مرتين، وهذا أمر يقع من كثير من الناس ويعتمد غيرهم على حديثهم ويودعونهم الأمانات، ولا يعتبر العقلاء أنّ من سهى في صلاته أو سهى في طوافه فدخل في الشوط الثامن أو نسي شيئاً خبأه ثم وجده؛ أنه ليس أهلاً للأمانة أو لا يعتمد على حديثه.

به همین ترتیب از لحاظ عقلی، امکان ندارد که انسان به طور مطلق از سهو و نسیان دوری کند. اگر این طور باشد، انسان نوری می‌شود که ظلمت و تاریکی در او راه ندارد؛ یعنی کامل مطلق و انسان لاهوت مطلق می‌شود، و خداوند بسیار بالاتر است، و چندانگی لاهوت مطلق پیش می‌آید. در نتیجه هر مسئله‌ای که بر این مبنا استوار است که «سهو امری است که دوری از آن، امکان دارد» صحیح نیست. اما مثال ایشان که به سخنان افراد دارای سهو توجهی نمی‌شود و افراد حکیم، امانت‌های خود را نزد ایشان نمی‌گذارند، این سخن در مورد فردی است که از حد طبیعی سهو و نسیان فراتر رفته است. این خلط مبحث و اشتباهی کورکورانه است. سخن در این مورد نیست؛ بلکه در مورد اتفاق افتادن سهو و نسیان، اگر چه برای یک بار یا دو بار است؛ یعنی حالت طبیعی که هر انسانی به آن دچار می‌شود. این موردی است که اگر برای هر فردی اتفاق بیفتد، مانع این نیست که بقیه به سخن وی اعتماد نمایند و امانت‌های خود را نزد او قرار دهند. افراد عاقل چنین برداشتی ندارند که اگر فردی در نمازش دچار سهو شود، و مثلاً در طواف اشتباهاً به دور هشتم وارد شود یا چیزی را که پنهان کرده است، فراموش کند و بعداً آن را بیابد، این فرد اهلیت امانت‌داری ندارد یا سخنش قابل اعتماد نباشد.

بیان اشکال المفید الثانی:

بیان اشکال دوم شیخ مفید

إِنَّ خَلِيفَةَ اللَّهِ قَدَوَةٌ يَقْتَدِي بِهِ الْمُؤْمِنُونَ، فَلَوْ جَازَ أَنْ يَسْهَوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي الصَّلَاةِ أَوْ الْعِبَادَةِ لَإِنْتَفَى كَوْنُهُ قَدَوَةً، أَي: لَوْ جَازَ عَلَى خَلِيفَةِ اللَّهِ السَّهْوُ وَالنِّسْيَانُ لَمَا صَحَّ أَنْ يَأْمُرَ اللَّهُ النَّاسَ بِالْإِقْتِدَاءِ بِهِ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ.

"خلیفه‌ی خداوند، الگویی است که مؤمنان به او اقتدا می‌کنند. اگر خلیفه‌ی خداوند در نماز یا عبادت سهو داشته باشد، الگو بودنش از بین می‌رود. یعنی اگر سهو و نسیان نسبت به خلیفه‌ی خداوند یا امام جایز باشد، صحیح نیست که خداوند به مردم دستور اقتدا به ایشان در تمام حالات را بدهد."

رد الإشكال: هذا الإشكال غير دقيق؛ لأنّ الله لم يأمر الناس الاقتداء بأفعال خليفته دون معرفته عللها، فهو قد يترك الواجب وإنّ حان وقته لعلّ ما، كتركه الصلاة الواجبة التي حان وقتها لمروره في أرض نزل بها عذاب من الله فيما مضى، وقد يفعل ما لا يجوز لغيره فعله (محرم في الشريعة) لاختصاصه به كإبقاء رسول الله لأكثر من أربع زوجات في ذمته، وقد يفطر لمرض لا يراه غيره كالقرحة أو التسمم أو أي مرض طارئ مثلاً، فهل على بقية المؤمنين الإفطار بحجة أنّ المعصوم قد أفطر وهو قدوة، أم على المعصوم أن يضع لافتة يكتب عليها أنا مريض اليوم واضطرت للإفطار.

پاسخ: این اشکال دقیق نیست؛ به این دلیل که خداوند به مردم دستور اقتدا به اعمال خلیفه‌ی خداوند بدون در نظر گرفتن علت آن را نداده است. آنها گاهی اوقات، واجبی را که زمان آن فرارسیده باشد، به دلیل علتی ترک می‌کنند؛ مانند ترک نماز واجب توسط ایشان بعد از فرارسیدن زمان آن؛ به این دلیل که از زمینی عبور می‌کنند که قبلاً عذابی از سوی خداوند، بر آن زمین فرستاده شده است. این مسئله برای رسول الله (ص) و امام علی (ع) اتفاق افتاده است. گاهی اوقات ایشان کاری را انجام می‌دهد که انجام دادن آن برای غیر آنها جایز نیست و در شریعت حرام است. به این دلیل که آن عمل اختصاص به ایشان دارد؛ مانند ازدواج همزمان رسول الله (ص) با بیش از چهار زن. گاهی اوقات ایشان به خاطر بیماری‌ای که فقط خودش آن را می‌بیند، افطار می‌کند؛ مانند جراحت یا مسمومیت یا هر بیماری که برایشان پیش می‌آید. آیا بقیه‌ی مؤمنان حق دارند که افطار کنند؛ به این دلیل که معصوم افطار کرده است و ایشان الگوی مؤمنان است؟ آیا بر معصوم لازم است که تابلویی قرار دهد و بر روی آن بنویسد: «من بیمار هستم و مجبور به افطار هستم؟»

النتیجۃ: المعصوم لیس قدوة مطلقاً فی جمیع أفعاله وأحواله، دون فهم تلك الأحوال أو سؤاله عن فعله، خصوصاً إذا كان مشتبهاً علی المشاهد.

نتیجه: معصوم مطلقاً در همه‌ی اعمال و حالت‌هایش، بدون در نظر گرفتن آن حالت یا بدون پرسش در مورد کارش الگو نمی‌باشد؛ مخصوصاً این که آن کار برای بیننده مُشْتَبِه باشد.

وبالنسبة للسهو والنسيان بالخصوص؛ فلا بد أن يعرف المكلفون أن فعل المعصوم هذا نتيجة سهو أو نسيان لكي يفترضوا عدم جواز الاقتداء به في هذا الفعل، والأصل في أفعال الناس أنها صحيحة وليست سهواً ولا نسياناً حتى يتبين العكس، وإلا لما صح محاسبة أحد من الناس على فعله.

خصوصاً در مورد سهو و نسیان، افراد مکلف، باید مطمئن شوند که این کار معصوم، نتیجه‌ی سهو یا نسیان بوده است تا عدم جواز اقتدا به وی در این عمل را لحاظ کنند. اصل در اعمال انسان این است که صحیح است و ناشی از سهو و نسیان نباشد تا زمانی که عکس آن ثابت شود؛ وگرنه محاسبه فرد در مورد اعمالش صحیح نخواهد بود.

إذن، لا يحمل أي فعل من أفعال خليفة الله على أنه سهو أو نسيان حتى يتبين بالدليل أنه سهو أو نسيان.

در نتیجه هیچ عملی از اعمال خلیفه‌ی خداوند ناشی از سهو یا نسیان دانسته نمی‌شود؛ تا زمانی که با دلیل، روشن شود که آن عمل ناشی از سهو یا نسیان است.

وعقيدتنا في متابعة المعصوم؛ أن متابعته يقين ينجي صاحبه، فلو أن رسول الله محمد (صلى الله عليه وآله) صلى الصبح أربع ركعات أو الظهر ركعتين، فمتابعته أصح وأقرب للهدى والرشاد، والاعتراض عليه سفه وضعف في اليقين مّمن فعل، فإنما الصلاة ركعة وسجدة يذكر الله فيهما.

عقیده‌ی ما در مورد دنباله‌روی از معصوم این است که دنباله‌روی از ایشان، یقینی است و صاحبش را نجات می‌دهد و اگر محمد رسول الله (ص) نماز صبح را ۴ رکعت یا نماز ظهر را ۲ رکعت بخواند، دنباله‌روی از ایشان صحیح‌تر و به هدایت و رشد نزدیک‌تر است و اعتراض به ایشان ناشی از نفهمی و ضعف در یقین فرد اعتراض‌کننده است. نماز تنها رکعت‌ها و سجده‌هایی است که خداوند در آن، یاد شود.

بيان إشكال الشيخ المفيد الثالث:

بيان اشكال سوم شيخ مفيد

إنه لو جاز أن يسهو خليفة الله في صلاته لجاز أن يسهو في كل طاعة وأن يفعل كل محرم سهواً.

"اگر جایز باشد که خلیفه‌ی خداوند در نمازش سهو داشته باشد، جایز است که در هر طاعتی سهو داشته باشد؛ هرچند هر حرامی را سهواً انجام دهد."

الرد: ومع أنّ هذا الإشكال مبني على مغالطة؛ حيث إنه مع السهو والنسيان لا يوجد شيء اسمه معصية أو حرام، فالعصيان وارتكاب المحرمات ليتحقق؛ يلزم توفر القصد والتعمد، وهي غير متوفرة في حال السهو والنسيان، وإضافة إلى ذلك فإنّ هذا الإشكال غير صحيح؛ لأنه مبني على أساس أنّ خليفة الله ينسى ويسهو كأي إنسان آخر وغير معصوم من المعاصي، وهذا لا يقول به أحد من أتباع محمد وآل محمد (عليهم السلام).

پاسخ: این اشکال بر یک مغالطه استوار است؛ به این خاطر که با سهو و نسیان، چیزی به نام معصیت یا حرام وجود ندارد. برای انجام شدن سرپیچی و انجام کارهای حرام، باید قصد و عمدی بودن در کار باشد. در صورتی که در حالت سهو و نسیان، قصد و عمد وجود ندارد. به علاوه این اشکال صحیح نیست؛ چرا که بر این اساس استوار است که خلیفه‌ی خداوند مانند هر انسان دیگری نسیان و سهو دارد و نسبت به سرپیچی از امر پروردگار معصوم نیست. این مسئله‌ای است که هیچ‌یک از پیروان محمد و آل محمد (ص) به آن قائل نیستند؛

أو أنّ المستشكلين يعتقدون بالعصمة الذاتية المطلقة للحجة من السهو والنسيان، وبالتالي يعتبرون ذهاب بعضها يكون في كل الاتجاهات ويشمل كل الأشياء، والقول بالعصمة الذاتية بيّناً بطلانه؛ حيث يلزم منه تعدد اللاهوت المطلق.

یا ممکن است اشکال گیرندگان، به عصمت ذاتی حجت خدا از سهو و نسیان به طور مطلق اعتقاد داشته باشند؛ که در این صورت، رد عصمت از سهو و نسیان برای آنان باعث رد عصمت در همه‌ی ابعاد می‌شود. در مورد بطلان عصمت ذاتی نیز همان‌طور که بیان کردیم، به این دلیل است که در این صورت تعدد لاهوت مطلق لازم می‌شود.

إذن:

بنابراین:

العصمة من السهو ليست ذاتية، بل هي عصمة بعاصم خارجي ومذكر خارجي، وهي ليست عبثية بل وفق حكمة إلهية، فلا حاجة أن يعصم خليفة الله من السهو إلا فيما يتعلق بتبليغ دين الله سبحانه وتعالى، أما بقية الأمور فلا يعصم بها خارجياً، بل تبقى عصمته العامة الذاتية من السهو هي المانعة من وقوع السهو، وقد بينت على أي الأمور تعتمد هذه العصمة العامة الذاتية من السهو، وبيّنت أنها ليست تامة بذاتها^(۱)، أي أنه مثلاً يكون معصوماً ذاتياً من السهو بنسبة سبعين في المئة أو ثمانين في المئة أو تسعين في المئة، وهذه العصمة العامة الذاتية وإن كانت بنسبة معينة، ولكنها قد تكون كافية في أمور معينة لمنع وقوع السهو فيها، أي لا يحتاج معها - مع أنها غير تامة - إلى عاصم خارجي من السهو لتحقيق العصمة التامة من السهو في ذلك المورد، وسبب ذلك يرجع إلى درجة ظهور الأمر بالنسبة للإنسان، ولبيان هذا الأمر الأخير أكثر لننظر إلى موضوع عدد الركعات في الصلاة - الذي هو موضع النزاع بينهم -، فهو في الحقيقة مدسوس بين أفعال الصلاة وهي الأذان، الإقامة، التكبير، القراءة، الركوع، الذكر فيه، السجود، الذكر فيه، القنوت، التشهد، وهذه الأفعال كثيرة وبالتالي فظهور عدد الركعات بينها ليس كظهور الامتناع عن الطعام والشراب بين أفعال الصيام التي لا يتعدى المبتلى به عموماً هذا الفعل وربما فعلاً آخر، لهذا فعند عامة الناس يقع السهو في الصلاة كثيراً، ولكن نادراً أن يقع السهو فيأكل أو يشرب الصائم وهو ساهٍ.

۱. تقدم البيان في موضوع النسيان المنقول من كتاب "رحلة موسى (عليه السلام)".

عصمت از سهو، ذاتی نیست. بلکه عصمت به واسطه‌ی بازدارنده (یا عاصم) و عامل یادآوری‌کننده‌ی خارجی می‌باشد. این مسئله پوچ نیست؛ بلکه موافق با حکمت الهی است. نیازی نیست که خلیفه‌ی خداوند از سهو بازداشته شود، مگر در مسائلی که به دین خداوند سبحان و متعال مربوط باشد. اما در بقیه‌ی موارد به صورت بیرونی بازداشته نمی‌شود. اما در مورد عصمت عام و فراگیر یا همان عصمت ذاتی معصوم از سهو که از وقوع سهو توسط معصوم جلوگیری می‌کند، بیان نمودم که این عصمت ذاتی مبتنی بر چه مسائلی است. بیان کرده‌ام که معصوم در ذات خود کامل نیست.^(۱) یعنی مثلاً به نسبت ۷۰ درصد یا ۸۰ درصد یا ۹۰ درصد عصمت ذاتی نسبت به سهو دارد. هرچند نسبت این عصمت ذاتی مشخص است، ولی در موارد مشخص کفایت می‌کند تا از اتفاق افتادن سهو در آن جلوگیری کند. یعنی با این که کامل نیست، در آن موارد به بازدارنده‌ی خارجی از سهو نیاز ندارد تا عصمت از سهو در آن مورد محقق شود. دلیل این قضیه نیز به مقدار ظاهر شدن این مسئله در مورد انسان بازمی‌گردد. برای توضیح این قضیه‌ی آخر، به موضوع تعداد رکعت‌های نماز دقت کنیم که مورد اختلاف آن‌هاست. در حقیقت نماز مجموع افعال نماز است که عبارتند از اذان، اقامه، تکبیر، قرائت، رکوع و ذکر آن، سجود و ذکر آن، قنوت، تشهد. این کارها زیاد است و در نتیجه آشکار بودن تعداد رکعت‌ها در نماز، مانند آشکار بودن پرهیز از غذا و نوشیدنی بین اعمال روزه نیست که به طور کلی فرد روزه‌دار این کار را انجام نمی‌دهد و چه بسا کار دیگری را انجام می‌دهد. به همین خاطر نزد عموم مردم، سهو در نماز بسیار اتفاق می‌افتد. ولی کمتر پیش می‌آید که روزه‌دار از روی سهو بخورد یا بنوشد.

بل في الصلاة حتى طول الانشغال بفعل من أفعال الصلاة، يؤثر على ظهور الفعل الآخر للمصلي، فطول السجود أو الخشوع في الذكر عند شخص قد يؤدي إلى عدم تذكره لعدد الركعات التي صلاحها؛ لأن دماغه انشغل بالخشوع والتفكير بالله عن التركيز على حساب عدد الركعات، فالخشوع والانشغال بذكر الله يرفع من نسبة احتمالية نسيان عدد الركعات التي صلاحها المصلي، وأكد أن الأفضل الانشغال بالذكر والخشوع حتى وإن أدى إلى

^۱. در مورد این موضوع قسمتی از کتاب «سفر موسی (ع) به مجمع البحرين» در کتاب حاضر نقل شده است.

ارتفاع احتمالیّ حدوث نسیان عدد الركعات، وأکید أنه لا خير في صلاة لا خشوع فيها، حتی وإن ضبط المصلي عدد ركعاتها.

ولی در نماز، طولانی شدن مشغولیّت به یک عمل از نماز، باعث ایجاد سهو در عمل دیگری می‌شود. طول سجده یا خشوع در ذکر، نزد شخص، گاهی اوقات باعث فراموش کردن تعداد رکعت‌های خوانده شده می‌شود. چرا که مغز انسان به دلیل خشوع و تفکر به خداوند از متمرکز شدن نسبت به شمردن تعداد رکعت‌ها بازمانده است. خشوع و مشغول شدن به ذکر خداوند، نسبت احتمالی فراموشی تعداد رکعت‌های خوانده شده را بالا می‌برد. قطعاً مشغول شدن به ذکر و خشوع برتر است؛ حتی اگر باعث بالا رفتن احتمال فراموشی تعداد رکعت‌ها شود. قطعاً در نمازی که خشوعی در آن نیست، خیری نیست؛ حتی اگر نمازگزار تعداد رکعت‌هایش را به طور دقیق شمرده باشد.

أيضاً: في الطواف مثلاً شخص خاشع ومنشغل بذكر الله وبالبكاء، أو يطوف ببطء شديد يمكن أن يغطي خشوعه وانشغاله بذكر الله، أو المدة الزمنية التي يقضيها في الطواف على تذكره عدد الأشواط التي طافها، فيسهو عن التوقف عند الشوط السابع فيدخل في الثامن^(۱).
همچنین مثلاً در طواف. فرد، خاشع و مشغول به ذکر خداوند و گریه می‌باشد یا با آرامی فراوان طواف می‌کند. به این ترتیب امکان دارد که خشوع و مشغول بودن فرد به یاد خداوند، یا طولانی شدن مدت زمان طواف تعداد دورهای طواف را از یاد او ببرد و سبب شود که در پایان شوط هفتم، از طواف بازنايستند و به شوط هشتم وارد شود.^(۲)

إلى هنا أعتقد اتضح تماماً أنّ مسألة السهو متشعبة ومرتبطة بعدة متغيرات، فلا يمكن أن نحكم بأنّ السهو يدل دائماً على تقصير الساهي في تحصيل كمال ممكن للإنسان، ولا يمكن مقارنة سهو معين بآخر، أو القول إنّ من يسهو هنا لا بد أن يسهو هناك، ولا يمكن القول إنّ شخصاً لم يسهو في أمر معين أفضل من آخر لأنه سهو فيه، ولو أردنا تصور مدى

۱. كما في الرواية عن أمير المؤمنين.

۲. همان طور که در روایت امیرالمؤمنین(ع) که نقل شد، آمده است.

تعقيد المسألة فلنحسب عدد المتغيرات التي بينتها حتى الآن في مسألة السهو والنسيان، فكيف إذن يمكن أن نقبل - عقلاً - من شخص أن يشكل على مسألة السهو دون أن تكون العلاقات بين هذه المتغيرات وحلها حاضرة عنده؟!!!!!! والحق إنَّ حال المشكلين هو هذا، فلو أنهم يعون وجود كل هذه العوامل المتغيرة في المسألة لما ذهبوا للإشكال.

فكر می کنم تا این جا کاملاً روشن شده است که مسئله ی سهو به تعدادی از متغیرها مربوط می شود؛ در نتیجه نمی توانیم حکم کنیم که سهو، همیشه به کوتاهی فرد در به دست آوردن کمال دلالت می کند؛ و امکان ندارد که یک سهو مشخص را با سهو دیگری مقایسه کنیم یا بگوییم: فردی که این جا سهو می کند، باید آن جا نیز سهو کند. و امکان این سخن نیز وجود ندارد که فردی که در مورد مشخصی سهو نداشته است، برتر از دیگری است؛ به این خاطر که فرد دیگر در آن مورد، سهو داشته است. اگر بخواهیم مقدار پیچیدگی این مسئله را تصور کنیم، باید تعداد متغیرهایی را که تا الآن در مسئله ی سهو و نسیان بیان نمودم، در نظر بگیریم. بنابراین چگونه از جهت عقلی امکان پذیر است که این اشکال را نسبت به مسئله ی سهو و نسیان بپذیریم، بدون این که ارتباط بین این متغیرها را در نظر بگیریم، در حالی که راه حل این مسئله مشخص می باشد.

در حقیقت این مشکل از اشکال گیرندگان است. اگر همه عوامل متغیر در مسئله را در نظر می گرفتند، این اشکال را مطرح نمی کردند.

إشكالات عقلية أخرى:

اشکالات عقلی دیگر

الإشكال الأول: إنه لو جاز السهو والنسيان على خليفة الله؛ لجاز أن ينسى ويسهو في تبليغ الشرع، وبهذا نقض للغرض من بعثه.

اشکال اول: "اگر سهو و نسیان برای خلیفه ی خداوند جایز باشد، نسیان و سهو در تبلیغ شرع نیز برای او جایز می باشد و به همین خاطر در برانگیخته شدن ایشان، نقض غرض می شود."

الرد: الحقيقة لا ملازمة بين الأمرين هنا، فالمسألة: إنّ المعصوم يعصم عن السهو والنسيان في أمور ولا يعصم في أخرى؛ لأننا قد بينّا أنه يعصم بمذكر خارجي. نعم، الملازمة تكون لو كان خليفة الله لا يسهو ولا ينسى بذاته لا بعاصم خارجي، في حين أننا قد بينّا بطلان القول بالعصمة الذاتية من السهو والنسيان، وأنها توافق قول الغلاة، وأنها تعني بالنتيجة تعدد اللاهوت المطلق وهذا باطل.

پاسخ: در حقیقت هیچ ملازمه‌ای بین این دو مسئله در این جا وجود ندارد. مسئله این است که معصوم از سهو و نسیان در مواردی بازداشته می‌شود و در موارد دیگری بازداشته نمی‌شود؛ به این خاطر که معصوم به واسطه‌ی یادآوری‌کننده‌ی خارجی بازداشته می‌شود. ملازمه تنها در صورتی امکان پذیر است که خلیفه‌ی خداوند، در ذات خود سهو و نسیان داشته باشد؛ نه این که عامل عصمت او، بازدارنده‌ی خارجی باشد. درحالی که ما بطلان سخن به عصمت ذاتی مطلق از سهو و نسیان را بیان کردیم؛ و گفتیم که عصمت به ذات مسئله‌ای است که موافق با سخن غلات است؛ و در نتیجه معنای آن این است که لاهوت مطلق، متعدد است و این باطل است.

الإشكال الثاني: إنه لو جاز على خليفة الله السهو والنسيان لنفرت الناس عنه وفي هذا نقض للغرض من بعثه وهو هداية الناس.

اشکال دوم: "اگر سهو و نسیان برای خلیفه‌ی خداوند جایز باشد، مردم از او متنفر می‌شوند و این مسئله باعث نقض غرض از برانگیخته شدن ایشان می‌باشد که همان هدایت مردم است."

الرد: لا يصح أن يستدل مسلم فضلاً عما يدّعي أنه عالم بنفور الناس لجهلهم ويعتبره نقضاً للغرض؛ لأنه بحسب هذه القاعدة العبثية يمكن أن ينقض الإسلام، وكمثال على ذلك فالله أمر الرسول قبل الهجرة وهو في مكة أن تكون قبلة المسلمين بيت المقدس في الشام، وهذا فيه تنفير للأحناف؛ حيث إنّ قبلتهم الكعبة، فكيف يأتيهم محمد (صلى الله عليه وآله) ويقول لهم اتركوا قبلتكم التي تسجدون وتحجون لها، وتوجهوا في صلاتكم إلى قبلة اليهود؟ أليس في هذا تنفير واضح؟ وعلى حسب القاعدة التي وضعوها أنّ تنفير الناس عن دين الله

ينقض الغرض، فيكون الله قد نقض الغرض أو يكون الإسلام ليس ديناً إلهياً. بل الأمر لم يتوقف هنا حيث لما هاجر محمد إلى المدينة وحيث اليهود وقبلتهم بيت المقدس بدلت قبلته الإسلام وأصبحت الكعبة، ليكون هذا أيضاً منفراً لليهود عن دخول دين جديد يتخذ قبلته أخرى غير قبلتهم. وعلى القاعدة المتقدمة أيضاً يكون الله هنا قد نفر الناس وصدّهم عن الإيمان ونقض الغرض من بعث محمد (صلى الله عليه وآله)، بينما الحقيقة إنّ نفور الناس من الحق بسبب جهلهم به ليس نقضاً للغرض بحال، وهذا بغض النظر عن أن نفس مسألة اتخاذ قبلتين وتبديل القبلة يمكن أن يعتبرها بعضهم أيضاً منفرة، بل وحتى يطعن برسالة الرسول ويعتبره متردداً ويجهل القبلة الصحيحة... وهكذا يمكن أن يذهب باستنتاجات واستحسانات ويدّعي نقض رسالة الرسول.

پاسخ: استدلال یک فرد مسلمان به متنفر شدن مردم، به خاطر نادانی آنان، صحیح نیست، چه برسد به فردی که ادعا دارد، عالم است. به خصوص این که این مسئله را نقض غرض بدانند؛ به خاطر این که براساس این قاعده‌ی بیهوده، امکان از بین بردن اسلام وجود دارد. مثالی برای این مطلب: خداوند به رسولش پیش از هجرت، در زمانی که در مکه بود، دستور داد که قبله‌ی مسلمانان، بیت المقدس شام باشد. این مسئله باعث متنفر شدن احناف (افراد دارای دین حنیف ابراهیمی) می‌شد؛ چرا که قبله‌ی آنها کعبه بود. چگونه محمد(ص) درون خانه‌هایشان نزد ایشان می‌آید و به ایشان می‌فرماید: قبله‌ای را که به آن سجده و گرد آن طواف می‌کنید، ترک کنید و در نمازتان به قبله‌ی یهود رو کنید. آیا این مسئله باعث تنفر واضحی نمی‌شود؟ و براساس این قاعده‌ی خودساخته که تنفر مردم از دین خداوند، نقض غرض است، خداوند نقض غرض کرده است و اسلام دین الهی نیست. این مسئله در این جا تمام نمی‌شود؛ به این خاطر که محمد رسول (ص) وقتی به مدینه هجرت نمود، در حالی که قبله‌ی یهود بیت المقدس بود، قبله‌ی اسلام تغییر کرد و کعبه قبله‌ی مسلمانان شد. این مسئله نیز باید باعث تنفر یهود از ورود در دین جدیدی می‌شود که قبله‌ی دیگری به جز قبله‌ی آنها دارد. همچنین بنابر قاعده‌ی پیشین، خداوند در این جا باعث تنفر مردم شده است و مانع ایمان آوردن آنان شده است و در برانگیخته شدن محمد (ص) نقض غرض شده است. درحالی که حقیقت این است که تنفر مردم از حق، به خاطر نادانی آنان نسبت به آن، اصلاً باعث نقض غرض نمی‌شود. تازه آن‌ها این را در نظر نمی‌گیرند که خود دو قبله داشتن و تغییر

قبله ممکن است باعث تنفر بعضی افراد شود و موجب شود به رسالت رسول (ص) انتقاد کنند و آن را بی‌ثبات بدانند و بگویند او نسبت به قبله‌ی صحیح، آگاهی ندارد. همچنین سبب نتیجه‌گیری‌های بی‌مورد توسط افراد شود و مدعی نقض رسالت محمد (ص) شوند.

الإشكال الثالث: إنه لو جاز على خليفة الله السهو والنسيان في الصلاة كما روي أن رسول الله سهى في صلاته فنقص وزاد في الركعات؛ لكان غير خاشع في صلاته، وهذا أمر قبيح لا يصدر عن خليفة الله في أرضه.

اشکال سوم: "اگر سهو و نسیان برای خلیفه‌ی خداوند در نماز جایز باشد، همان‌طور که روایت شده است که رسول‌الله (ص) در نمازش سهو داشته است و رکعت‌ها را کم و زیاد نموده است، در نمازش خاشع نمی‌باشد؛ و این مسئله‌ی قبیحی است که از خلیفه‌ی خداوند یا امام یا رسول در زمین سر نمی‌زند."

الرد: وهذا الإشكال يفترض أن من يغفل عن عدد الركعات غير خاشع في صلاته وغير متوجه إلى الله سبحانه وتعالى لا غير، وهذا غير صحيح على إطلاقه؛ حيث إنَّ العبد لو توجه إلى الله بخشوع وانقطاع يمكن أن يغفل بالله وبالخشوع بين يدي الله عن حساب عدد ركعات صلاته، فكما أنه يمكن أن يغفل بالتفكير بأمور الدنيا عن عدد ركعات صلاته، كذلك يمكن للبكاء بين يدي الله أن يجعله يغفل عن حساب عدد ركعات صلاته، فالأمر إذن لا يمكن حصره بعدم الخشوع وعدم التوجه إلى الله، ليكون السهو والنسيان في الصلاة دليل عدم الخشوع، وبالتالي ينفي السهو عن خليفة الله بهذه الحجة الواهية.

پاسخ: این اشکال بر این فرض بنا شده که فرد غافل از تعداد رکعت‌ها، در نمازش خاشع نیست و توجه او به خداوند سبحان و متعال نیست. و این فرض صحیح نیست؛ به این خاطر که اگر بنده با خشوع و بریدن (از دیگران) به خداوند توجه نماید، امکان دارد که به دلیل توجه به خدا و با خشوع در مقابل خداوند سبحان و متعال از شمارش تعداد رکعت‌های نماز غافل شود. همان‌طور که امکان غافل شدن از تعداد رکعت‌های نماز به علت تفکر به مسائل دنیوی نیز امکان‌پذیر است، امکان دارد

که گریه در مقابل خداوند او را در حالتی قرار دهد که از شمارش تعداد رکعت‌های نماز غافل شود. بنابراین امکان منحصر کردن این امر در خشوع نداشتن و توجه نکردن به خداوند وجود ندارد؛ پس نمی‌توان گفت سهو و نسیان در نماز، به علت خشوع نداشتن است. در نتیجه نفی سهو از خلیفه‌ی خداوند، به این دلیل موهوم می‌باشد.

الخلاصة: تقدّمت آیات دلت علی سهو المعصوم فی مسيرته فی الحیاة، وأحادیث وروایات كثيرة نصت علی سهو المعصوم فی العبادات، والأصل أن المعصوم أو خلیفة الله إنسان ولا یستثنی مما یعرض للإنسان الطبیعی إلا بدلیل قطعی، ومن الصفات الإنسانیة السهو والنسیان، إذن فالأصل إمكان سهو المعصوم ونسیانه کأي إنسان إلا ما خرج بدلیل؛ کامتناع نسیانه وسهوه فی التبلیغ عن الله حیث یلزم منه نقض الغرض، فلا بد أن یدکره الله فی هذا الموضع ویعصمه عن النسیان والسهو فیهِ حتی یبلغ رسالته الله سبحانه، ﴿إِلَّا مَنْ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ یَسْلُکُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ لَیَعْلَمَ أَنَّ قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَیْهِمْ وَأَخَصَى کُلَّ شَیْءٍ عَدَدًا ﴿[الجن: ۲۷ - ۲۸].

خلاصه: آیاتی گفته شد که دلالت بر سهو معصوم در مسیر زندگی دارد و احادیث و روایات بسیاری وجود دارد که بر سهو معصوم در عبادات تصریح دارد. اصل این است که خلیفه‌ی خداوند یا معصوم، انسان است و از آنچه به انسان عادی عارض می‌شود، مستثنی نمی‌شود؛ مگر این که دلیل قطعی برای آن داشته باشیم. از جمله ویژگی‌های انسان، سهو و نسیان است. بنابراین اصل این است که امکان سهو و نسیان برای معصوم مانند هر انسان دیگری وجود دارد؛ مگر مواردی که با دلیل مستثنی شود. مانند عدم امکان نسیان و سهو معصوم در تبلیغ از سوی خداوند؛ به این خاطر که لازمه‌ی آن، نقض غرض از فرستادن اوست. پس خداوند باید در این مورد به معصوم یادآور شود و او را از سهو و نسیان در این مسئله بازدارد؛ تا او بتواند رسالت خداوند سبحان و متعال را به درستی تبلیغ کند. «جز پیامبری را که از او خشنود باشد، که [در این صورت] برای او از پیش رو و از پشت سرش نگاهبانانی بر خواهد گماشت، تا معلوم بدارد که پیام‌های پروردگار خود را

رسانیده‌اند؛ و [خدا] به آنچه نزد ایشان است احاطه دارد و هر چیزی را به عدد شماره کرده است»^(۱).

ومرَّ أيضاً أنه لا توجد آية تدل على عدم سهو المعصوم، ولا توجد روايات كذلك، ولا يوجد دليل عقلي تام، سوى إشكالات واستحسانات يمكن ردها ببساطة، فإذن الخلاصة التي يمكن أن يتوصل لها أي عاقل أنه إذا لم تكن كل تلك الأدلة كافية للاستدلال على إمكان سهو المعصوم في الأمور الحياتية والعبادة؛ فإنَّ عدم دلالة اللاشيء الذي يتوهمونه على عدم سهو المعصوم مطلقاً أو في العبادة أوجب، فهم يعتقدون هذه العقيدة بلا دليل من آية محكمة ولا رواية قطعية الصدور والدلالة ولا دليل عقلي تام.

همچنین گفته شد که هیچ آیه‌ای وجود ندارد که بر سهو نداشتن معصوم دلالت کند و همچنین هیچ روایتی در این مورد وجود ندارد و دلیل عقلی تام و کاملی نیز وجود ندارد؛ به غیر از دلایل نادرست و اشکالاتی که به مفهوم مغالطه تکیه می‌کند. و پاسخ آن، به سادگی امکان‌پذیر است.

بنابراین خلاصه‌ای که هر عاقلی می‌تواند به آن برسد، این است: حتی اگر همه‌ی این دلایل برای استدلال نسبت به امکان سهو معصوم در مسائل زندگی و عبادی کافی نباشد، لازم است که مخالفان ثابت کنند که نداشتن دلیل می‌تواند عدم سهو معصوم را، به صورت مطلق یا در عبادت، نتیجه دهد. چرا که آنان بدون هیچ دلیلی چه یک آیه‌ی محکم، چه روایتی قطعی الصدور و دارای دلالت قطعی و چه دلیل عقلی تام و کامل، به این عقیده پای‌بند هستند.

وهذا هو ما توصل له كثير من علماء العقائد ومنهم السيد الخوئي رحمه الله بقوله المتقدم: «القدر المتيقن من السهو الممنوع على المعصوم هو السهو في غير الموضوعات الخارجية».

این مسئله‌ای است که بسیاری از علمای عقاید به آن دست پیدا کردند؛ از جمله سید خویی، خداوند رحمتش کند، با سخن پیشین خود: «مقدار یقینی سهو و اشتباهی که در مورد معصوم غیرممکن است، همان سهو در مسائلی به غیر از موضوعات بیرونی است».

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی جن، آیات ۲۷ و ۲۸.

الرجعة:

رجعت

الرجعة عالم امتحان آخر، كما أنَّ عالم الأجسام الذي نعيش فيه الآن أيضاً عالم امتحان لا زلنا فيه ونمتحن فيه.

رجعت عالم دیگری است. همان طور که عالم اجسامی که اکنون در آن زندگی می‌کنیم، نیز عالم امتحان است، در آن هستیم و در آن مورد امتحان قرار می‌گیریم.

فالرجعة عالم يعيد الله فيه بعض الخلق مرة أخرى ويمتحنهم، ويكونون في عالم الرجعة غافلين عن العوالم التي سبق وأن امتحنهم الله بها؛ لأنهم يحجبون بذلك العالم عما سواه، كما أنَّ الناس في هذا العالم الجسماني حجبوا بالأجسام وأنساهم الله امتحانهم السابق في عالم الذر.

رجعت عالمی است که خداوند در آن، برخی از اشخاص را بار دیگر باز می‌گرداند و آنان را مورد امتحان قرار می‌دهد. و آنان در عالم رجعت، از عوالم پیشین که خداوند آنان را با آن امتحان نموده است، غافل هستند؛ به این خاطر که به واسطه‌ی آن عالم، از عوالم غیر آن در حجاب و پرده هستند؛ همان طور که مردم در این عالم جسمانی با اجسام در پرده و حجاب قرار دارند و خداوند، امتحان آنان در عالم ذر را از یادشان برده است.

﴿نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ۖ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ۖ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ﴾ [الواقعة: ٦٠ - ٦٢].

«ماییم که میان شما مرگ را مقدر کرده‌ایم و بر ما سبقت نتوانید جست. [و می‌توانیم] امثال شما را به جای شما قرار دهیم و شما را در آنچه نمی‌دانید پدیدار گردانیم. و قطعاً پدیدار شدن نخستین خود را شناختید. پس چرا قصد عبرت گرفتن ندارید؟»^(۱).

﴿وَنُنَشِّئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ۖ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ﴾: أي نخلقكم في عالم آخر لا تعلمونه، فأنتم قد عشتُم في النشأة الأولى في عالم الذر وعلمتموه ونسيتموه ولا تتذكرون حالكم فيه الآن بعد أن خلقناكم في النشأة الثانية أو العالم المادي الجسماني الذي أنتم فيه.

«و شما را در آنچه نمی‌دانید پدیدار گردانیم. و قطعاً پدیدار شدن نخستین خود را شناختید. پس چرا قصد عبرت گرفتن ندارید؟» یعنی: شما را در عالم دیگری بیافرینیم که از آن، آگاهی ندارید. شما در پیدایش نخستین، در عالم ذر زندگی کردید و از آن آگاهی داشتید؛ ولی الآن پس از این که شما را در پیدایش دوم، در عالم مادی جسمانی که در آن هستید، آفریدیم، آن را فراموش نمودید و وضعیت خودتان را در آن عالم یادآور نمی‌شوید.

والذين يخلقون في الرجعة هم بعض الخلق وليس جميعهم، وهم من وصلوا لدرجات عليا في الإيمان، ومن انحدروا في وادٍ سحيق من الكفر والجحود بالله وبأوليائه المعرفين به في هذه الدنيا.

افرادی که در رجعت آفریده می‌شوند، برخی از مردم هستند، نه همه‌ی آنان. آنان افرادی هستند که به درجات بالایی در ایمان دست پیدا کردند و نیز افرادی که در سرزمین دوردست کفر و انکار خداوند و اولیایش در این دنیا وارد شده‌اند و در این دنیا به این خصوصیت شناخته می‌شوند.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی واقعه، آیات ۶۰ تا ۶۲.

لماذا الرجعة ؟

چرا رجعت؟

قبل أن نعرف لماذا الرجعة لابد أن نفهم أننا هنا في العالم الجسماني في الامتحان الثاني، والرجعة هي الامتحان الثالث. فالسؤال نفسه موجه لهذا الامتحان الذي نحن فيه؛ لماذا الحياة الجسمانية لماذا هذا الامتحان الثاني ونحن قد امتحنا في الذر وانتهى الأمر ؟

پیش از این که بدانیم که «چرا رجعت؟» باید بفهمیم که ما در این جا در عالم جسمانی، در امتحان دوم هستیم؛ و رجعت، امتحان سوم است. همین پرسش برای این امتحانی که در آن هستیم، مطرح می شود: چرا زندگی جسمانی؟ این امتحان دوم، برای چیست؟ مگر نه آن که در عالم ذر مورد امتحان قرار گرفتیم و کار تمام شده است؟

وجواب هذا السؤال هو ما قاله الإمام جعفر بن محمد الصادق (عليه السلام):

پاسخ این پرسش، همان سخن امام جعفر بن محمد صادق (ع) است:

علل الشرائع: «حدثنا علي بن أحمد عن محمد بن أبي عبد الله عن محمد بن إسماعيل البرمكي قال حدثنا جعفر بن سليمان بن أيوب الخزاز قال حدثنا عبد الله بن الفضل الهاشمي قال قلت لأبي عبد الله (عليه السلام): لأي علة جعل الله عز وجل الأرواح في الأبدان بعد كونها في ملكوته الأعلى في أرفع محل ؟

فقال (عليه السلام): إن الله تبارك و تعالى علم أن الأرواح في شرفها وعلوها متى ما تركت على حالها نزع أكثرها إلى دعوى الربوبية دونه عز وجل فجعلها بقدرته في الأبدان التي قدر لها في ابتداء التقدير نظراً لها ورحمة بها وأحوج بعضها إلى بعض وعلق بعضها على بعض ورفع بعضها على بعض في الدنيا ورفع بعضها فوق بعض درجات في الآخرة وكفى بعضها ببعض وبعث إليهم رسله واتخذ عليهم حججه مبشرين ومنذرين يأمرون بتعاطي العبودية والتواضع لمعبودهم بالأنواع التي تعبدهم بها ونصب لهم عقوبات في العاجل وعقوبات في الآجل ومثوبات في العاجل ومثوبات في الآجل ليرغبهم بذلك في الخير ويزيدهم في الشر وليدلهم بطلب المعاش والمكاسب فيعلموا بذلك أنهم بها مريبون وعباد مخلوقون ويقبلوا على عبادته فيستحقوا

بذلك نعيم الأبد وجنة الخلد ويأمنوا من الفزع إلى ما ليس لهم بحق. ثم قال (عليه السلام): يا ابن الفضل إن الله تبارك وتعالى أحسن نظراً لعباده منهم لأنفسهم أ لا ترى أنك لا ترى فيهم إلا محباً للعلو على غيره حتى يكون منهم لمن قد نزع إلى دعوى الربوبية ومنهم من قد نزع إلى دعوى النبوة بغير حقها ومنهم من قد نزع إلى دعوى الإمامة بغير حقها وذلك مع ما يرون في أنفسهم من النقص والعجز والضعف والمهانة والحاجة والفقر والآلام والمناوبة عليهم والموت الغالب لهم والقاهر لجمعهم يا ابن الفضل إن الله تبارك وتعالى لا يفعل بعباده إلا الأصلح لهم ولا يظلم الناس شيئاً ولكن الناس أنفسهم يظلمون»^(۱).

عبدالله بن فضل هاشمی می‌گوید: (به امام صادق (ع) عرض نمودم: به چه علت خداوند عزوجل پس از آن که ارواح در ملکوت اعلايش در بالاترین مکان بودند، آنها را در بدن‌ها قرار داد؟ ایشان (ع) فرمود: خداوند تبارک و تعالی می‌دانست که ارواح انسان‌ها در شرف و برتری مقام‌شان، هرگاه به حال خود رها شوند، اکثریت‌شان در دعوی ربوبیت با خداوند به منازعه برمی‌خیزند. در نتیجه به دلیل رحمت به آن‌ها و مصلحت‌شان، با قدرت خود آن‌ها را در بدن‌هایی قرار داد که در ابتدای خلقت، برایشان تقدیر نموده بود؛ و برخی از آنها را محتاج به برخی دیگر و برخی را وابسته به دیگران و بعضی را نیز در درجاتی، بالاتر از بعضی دیگر قرار داد و برخی را نیز به وسیله‌ی برخی دیگر بی‌نیاز ساخت؛ و رسولانش را به سوی آنان فرستاد و حجت‌هایش را برای بیم دادن و بشارت دادن قرار داد. این حجت‌ها، انسان‌ها را به انجام عبودیت و اظهار تواضع نسبت به معبودشان با انواع مختلفی که برای آنان تعیین نموده بود، فرمان می‌دادند و خداوند نیز برای مردم، مجازات‌هایی را در کوتاه مدت و مجازات‌هایی در آینده، و پاداش‌هایی در کوتاه مدت و پاداش‌هایی در آینده، قرار داد، تا به این ترتیب آنان را در خیر ترغیب نماید و به شر بی‌میل گرداند و نیز تا با درگیر شدن در جستجوی معاش و کسب و کار، آنان را خوار نماید و به این وسیله بدانند که آن‌ها محتاج پرورش خدا و بندگانی مخلوق هستند، و در نتیجه به عبادت وی اقبال نمایند و به این گونه، استحقاق پاداش نعمت ابدی و بهشت جاودان را بیابند و از نزاع در چیزی که استحقاق آن را ندارند، در امان باشند. سپس امام (ع) فرمود: ای پسر فضل، خداوند تبارک و تعالی، در حسن نظر

۱. علل الشرائع - الصدوق: ج ۱ ص ۱۵ - ۱۶ باب العلة التي من أجلها جعل الله عز وجل الأرواح في الأبدان بعد أن كانت مجردة عنها في أرفع محل.

نسبت به بندگان نيكوتر از آنان نسبت به خودشان، است. آيا نمي بيني كه در ميان مردم، كسي را نمي بيني جز اين كه به برتري جوبي بر ديگران تمايل دارد، تا جايي كه برخي از آنان در دعوي ربوبي منازعه مي كنند و برخي در دعوي نبوت بدون استحقاق، منازعه مي نمايند و برخي از آنان در دعوي امامت، بدون اين كه بر حق باشد، منازعه مي نمايند، در حالي كه در وجود خود نقص و ناتواني و ضعف و پستي و نياز و فقر و دردهاي پي در پي بر خودشان و مرگي را كه بر همگي مسلط و قاهر است، مي بينند، اما با اين حال چنين ادعاهاي بي جايي مي كنند. اي پسر فضل، خداوند نسبت به بندگان جز آنچه بيشتر به صلاح شان است، انجام نمي دهد و به هيچ وجه به مردم ظلم نمي كند ولي مردم به خودشان ستم مي كنند...^(١)

الإمام الصادق (عليه السلام) بيّن لماذا تكرر الامتحان في هذا العالم الجسماني.
امام صادق(ع) دليل تكرر امتحان در اين عالم جسماني را بيان کرده است.

أما لماذا تكرر الامتحان في عالم الرجعة على من محض الإيمان ومحض الكفر بالخصوص؟ فلأن كلا هذين الفريقين هو فريق استثنائي، فمن محض الإيمان كان عطاؤهم عظيماً وسيكون جزاؤهم أعظم، وبالتالي يكرر الامتحان عليهم ليعيدوا نفس النتيجة لكي يعلم بقية الخلق أن هؤلاء مستحقون لهذا الفضل العظيم الذي فضلهم الله به على بقية الخلق.

اما دليل امتحان در عالم رجعت به طور خاص، براي افراد داراي ايمان محض و كفر محض چيست؟ به اين خاطر است كه هر کدام از اين دو گروه، استثنائي هستند. بخشش افراد داراي ايمان محض، بزرگ است و به زودي نيز پاداش آنان نيز بزرگتر است. در نتيجه امتحان بر آنان تكرر مي شود، تا همان نتيجه را تكرر نمايند، تا بقيه ي مردم بدانند كه آنان استحقاق اين بخشش بزرگي را كه خداوند با آن، آنان را بر بقيه ي مردم برتري داده است، دارند.

^١. علل الشرائع، صدوق، ج ١، ص ١٥ و ١٦، باب «العله التي من أجلها جعل الله عز وجل الأرواح في الأبدان بعد أن كانت مجردة عنها في أرفع محل».

وأما من محض الكفر فكذا أن عذابهم عظيم، بحيث إنّ أهل النار يستجيرون من عذاب هؤلاء، ولذا كان الامتحان الثالث في الرجعة وليكرروا نفس النتيجة السلبية، ليعلم الخلق أنّ هؤلاء مستحقون لهذا العذاب العظيم.

اما افراد دارای کفر محض نیز عذاب‌شان بزرگ است؛ تا جایی که اهل آتش، از عذاب این‌ها فرار می‌کنند. و به همین خاطر، امتحان سوم در رجعت است تا همان نتیجه‌ی سلبی و منفی را تکرار نمایند تا مخلوقات بدانند که آنان، استحقاق این عذاب عظیم را دارند.

وهنا قد يوجه إشكال بهذه الصورة: لماذا هذه الامتحانات، ما دامت نتيجة الذر ستتكرر وكل واحد سيكرر نتيجته، أين الحكمة من هكذا امتحان نتيجته معروفة مسبقاً؟! این‌جا اشکالی به این صورت مطرح می‌شود: وقتی نتیجه‌ی ذر، به زودی تکرار می‌شود و هر فردی، نتیجه‌اش را تکرار می‌کند، این امتحان برای چیست؟ حکمت چنین امتحانی که نتیجه‌اش، از قبل مشخص است، چیست؟!

والجواب: إنّ إعطاء الفرصة حقيقي وليس وهمياً، فالله سبحانه قد أعطى للخلق فرصة حقيقية لتغيير النتيجة إنّ كانت سيئة في الذر، ولكن لأن حقائقهم منكراً وخبیثه تكرر نفس النتيجة، أي أنّ الحكمة هي أنّ الله كريم رؤف رحيم، وهذه الفرصة الأخرى هي ظهور لفضله ولكرمه ورحمته سبحانه، إضافة إلى ما بيّنه الإمام الصادق (عليه السلام) في أن انزال الأرواح في هذا العالم الجسماني الضيق هو ليظهر لها ضعفها من خلال ضيقه وقيوده، وإضافة إلى ما بيّنته من علّة الرجعة، وأيضاً هناك علّة بيّنها الله سبحانه وتعالى هي أيضاً متعلقة برحمته وكرمه، وهي أنه يعلم أنهم سيطلبون فرصة ثانية وبالتالي قدّم لهم هذه الفرصة قبل أن يطلبوها، فمع هذا التكرار وهذا الكرم منه سبحانه تجدهم يطلبون في الآخرة أن يعاد امتحانهم، ويطلبون فرصة أخرى غير الفرص التي منحت لهم سابقاً: ﴿قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَأَخْيَيْنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ﴾ [غافر: ۱۱].

پاسخ: دادن فرصت، حقیقی است و پنداری نیست. خداوند سبحان به مردم فرصت واقعی داده است تا اگر نتیجه‌ی ذر، بد بود، آن را تغییر دهند. ولی از آن‌جا که حقایق آنان زشت و پلید است، همان نتیجه تکرار می‌شود. یعنی حکمت این است که خداوند، بخشنده، مهربان و دلسوز است.

این فرصت دیگر، برای آشکار کردن بخشش و کرم و رحمت خداوند سبحان است. به علاوه مسئله‌ای که امام صادق (ع) در این مورد بیان کرده است که فرود آمدن ارواح در این عالم جسمانی محدود، برای این است که ضعف ارواح را از خلال محدودیت و قیدهای آن آشکار نماید. علاوه بر علتی که برای رجعت بیان نمودم، علت دیگری نیز وجود دارد که خداوند سبحان و متعال، آن را بیان نموده است و به مهربانی و بخشش او مرتبط است. آن این است که او می‌داند که آنان به زودی، درخواست فرصت دوم را می‌نمایند. در نتیجه او پیش از درخواست آنان، این فرصت را در اختیار آنان قرار داده است. با وجود این تکرار و این بخشش از جانب او، باز هم خواهیم دید که در آخرت، درخواست می‌کنند تا امتحان‌شان تکرار شود و علاوه بر فرصت‌هایی که قبلاً به آنان بخشیده شده است، درخواست فرصت دیگری را مطرح می‌کنند: «می‌گویند پروردگارا، دو بار ما را به مرگ رسانیدی و دو بار ما را زنده گردانیدی. به گناهان مان اعتراف کردیم. پس آیا راه بیرون‌شدنی [از آتش] هست؟»^(۱).

كيف تكون الرجعة ؟

رجعت چگونه است؟

هناك أمور لابد من معرفتها لنفهم كيف تكون الرجعة:
مسائلی است که باید ابتدا آن‌ها را بشناسیم، تا بفهمیم که رجعت چگونه است.

أولاً: الإحساس بالتحوّل أو التغير مسألة نسبية، فالحقيقة إنّنا نحس بتغير الأشياء حولنا عندما نتعرض نحن وهي لتغيرات مختلفة سواء مكانية أم زمانية، لكن عندما نكون نحن والأشياء من حولنا متعرضين معاً لحركة خارج حدود الزمان والمكان، أي بأبعاد أخرى غير هذه الأربعة التي نعرفها ونحسها، فإننا لن نحس بشكل ملموس بأي تغيير من حولنا، ولن

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی غافر، آیه‌ی ۱۱.

نستطيع قياسه مهما كان كبيراً وسريعاً رغم وجوده، والسبب أن هذا التغيير يشملنا نحن وهي جميعاً بنفس القدر.

اول: احساس دگرگونی یا تغییر، مسئله‌ای نسبی است. حقیقت این است که ما وقتی دچار تغییرات مختلف مکانی یا زمانی می‌شویم، تغییرات را احساس می‌کنیم. ولی وقتی ما و اشیایی که در اطراف ماست، با هم بیرون از حدود زمان و مکان در معرض حرکت قرار می‌گیریم، یعنی در ابعاد دیگری به غیر از این چهار بُعدی که آن را می‌شناسیم و احساس می‌کنیم، هیچ تغییری را در اطرافمان به طور ملموس احساس نمی‌کنیم؛ و هر چقدر که این تغییر بزرگ و سریع باشد، با وجود این که تغییر وجود دارد، نمی‌توانیم آن را اندازه‌گیری کنیم. علت این است که این تغییر، به یک اندازه ما و اشیای اطرافمان را در بر گرفته است.

وليكون الأمر أقرب للفهم: لنتصور أننا نعيش في وسط متحرك بنا، فإننا لن نحس بحركة الأشياء من حولنا وسنعتبرها ساكنة طالما بقيت حركتنا وحركتها الوحيدة هي حركة الوسط بنا جميعاً، كما أننا لن نحس بأي تغيير في الوسط وفي الأشياء الموجودة فيه طالما كان هذا التغيير يشمل كل شيء في الوسط - أي حتى نحن - وبنفس النسبة.

برای این که مسئله مفهوم‌تر باشد، بیاپید تصور کنیم که در میان یک جسم متحرک قرار گرفته‌ایم. ما حرکت چیزهای اطراف خود را احساس نمی‌کنیم و آنها را ساکن می‌پنداریم، البته تا زمانی که حرکت ما ادامه داشته باشد و حرکت آن متحرک همراه با حرکت ما باشد. به همین ترتیب ما هیچ تغییری را در داخل جسم و اشیایی که در آن وجود دارد، احساس نمی‌کنیم؛ البته تا زمانی که این تغییر، همه‌ی اشیا را در داخل جسم، حتی خود ما را، شامل شود.

تصور أنّ طولك (1.7m)، وهناك أداة قياس تقيس بها طولك، فلو أنك وأداة القياس تمددتما حتى تضاعف طولكما، فأنت عندما تقيس طولك بأداة القياس نفسها؛ ستجد أن طولك الجديد أيضاً هو (1.7m)، ولن تعلم بزيادة طولك، في حين أن طولك الجديد الحقيقي هو (3.4m).

تصور کنید که قد شما ۱٫۷ متر است و در داخل جسم یک ابزار اندازه‌گیری هست که می‌توانید قدتان را با آن بسنجید. اگر ابعاد شما و خط‌کش اندازه‌گیری و همه‌ی اشیای اطرافتان، دو برابر شود، وقتی این بار قد خودتان را با همان ابزار بسنجید، می‌بینید که قد جدید شما همان ۱٫۷ متر است و از زیاد شدن قد خودتان آگاه نمی‌شوید؛ در حالی که اکنون قد حقیقی شما ۳٫۴ متر است.

إذا فهمنا ما تقدم نستطيع أن نفهم أننا والكون الذي نعيش فيه؛ ممكن أن ندخل جميعاً إلى عالم الرجعة أو السماء الأولى دون أن نحس بالتغيير الكبير الذي حصل لأجسامنا أو للأجسام التي حولنا أو حتى للكون الذي نعيش فيه، بل ويمكن أن نفهم أننا وكل الكون الذي نعيش فيه في تغير مستمر، وربما كان هذا التغير كبيراً ولكننا لا نحس هذا التغيير؛ لأنه يحصل لكل شيء بنفس النسبة.

اگر این مطلب را بفهمیم، می‌توانیم بفهمیم که ما و جهانی که در آن زندگی می‌کنیم، می‌توانیم همگی به عالم رجعت در آسمان اول وارد شویم؛ بدون این که تغییر بزرگی را که برای جسم‌هایمان یا حتی جهانی که در آن زندگی می‌کنیم، ایجاد شده است، احساس کنیم. حتی ممکن است که درک کنیم که ما و همه‌ی جهانی که در آن زندگی می‌کنیم، در حال تغییری مستمر هستیم و چه بسا بفهمیم که این تغییر بزرگ است، ولی ما این تغییر را احساس نمی‌کنیم؛ به این خاطر که همه چیز به یک نسبت در حال تغییر است.

ثانياً: نحن كَتّا في الذر أي في السماء الأولى، ونحن ذاهبون إلى الرجعة التي هي أيضاً في السماء الأولى، أي أن هناك حركة^(١) للفلک الأعظم الذي يشمل الأكوان والعوالم التي نعيش في أحدها، ويجب أن نلتفت إلى أن هذه الحركة هي خارج حدود الزمان والمكان وفي أبعاد أخرى قد لا نحسها ولكنها حقيقية وموجودة، وأثر هذه الحركة كبير جداً في الأكوان وما فيها، ولا يمكن أن نعلم مدى هذا الأثر طالما أننا جزء من هذه الأكوان. فالطريقة الوحيدة التي نعلم

١. هو انتقال تدريجي وليس حركة، ولكن عبرت عنه بالحركة رغم أنها مقيدة بحدود الأبعاد الأربعة؛ لأنه لا توجد كلمة يفهمها الناس وتعبر عن هذا الانتقال غيرها فالألفاظ التي نتواصل بها مقيدة بالأبعاد الأربعة.

بها بهذه التغيرات هي أن نكون نحن خارج هذه الأكوان، عندها سنرى الحقيقة التي ستكون مختلفة تماماً عن الواقع الذي نحسه ونحن في داخل هذه الأكوان.

دوم: ما در عالم ذر در آسمان اول بودیم و به سوی عالم رجعت رهسپار هستیم که آن نیز در آسمان اول است. یعنی فلک اعظم حرکتی دارد^(۱) که شامل جهان‌ها و عالم‌هایی می‌شود که ما در یکی از آن‌ها زندگی می‌کنیم؛ و باید دقت کنیم که این حرکت، بیرون از حدود زمان و مکان است و در بُعدهای دیگری است که آن را احساس نمی‌کنیم؛ ولی حقیقی است و وجود دارد. تأثیر این حرکت، در جهان‌ها و آن‌چه در آن است، واقعاً زیاد است؛ و ما تا زمانی که بخشی از این جهان‌ها هستیم، امکان ندارد که محدوده‌ی این تأثیر را بدانیم. تنها راهی که می‌توانیم از این تغییرات آگاهی پیدا کنیم، این است که بیرون از این جهان‌ها باشیم. در این هنگام است که حقیقتی را که کاملاً با واقعیتی که آن را احساس می‌کنیم، متفاوت است، را می‌بینیم. ولی اکنون ما درون این جهان‌ها قرار گرفته‌ایم.

ثالثاً: أوصاف عالم الرجعة في روايات المعصومين لا تتناسب مع هذا العالم المادي الذي نعيش فيه، فلا مناص عن قبول أن عالم الرجعة هو عالم مغاير، وله قوانين مختلفة عن العالم المادي الذي نعيش فيه.

سوم: ویژگی‌های رجعت در روایات معصومین، با این عالم مادی که در آن زندگی می‌کنیم، تناسبی ندارد. چاره‌ای از پذیرش این نیست که عالم رجعت، عالم دیگری است که با عالم مادی که در آن زندگی می‌کنیم، قوانین متفاوتی دارد.

مختصر بصائر الدرجات: «محمد بن الحسين بن أبي الخطاب ويعقوب بن يزيد عن أحمد بن الحسين الميثمي عن محمد بن الحسين عن أبان بن عثمان عن موسى الحنات قال: سمعت أبا

^۱. این یک انتقال تدریجی است؛ ولی از آن به حرکت تعبیر نمودم؛ با وجود این که حرکت به حدود بُعدهای چهارگانه محدود می‌شود. اما کلمه‌ای که مردم آن را بفهمند و این انتقال را تعبیر نمایند، به غیر از الفاظی که با آن ارتباط برقرار می‌کنیم و در این بُعدهای چهارگانه محدود است، وجود ندارد.

عبد الله (عليه السلام) يقول: أيام الله ثلاثة: يوم يقوم القائم (عليه السلام)، ويوم الكرة، ويوم القيامة^(١).

مختصر بصائر الدرجات: موسى حناط گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (روزهای خداوند سه روز هستند: روزی که قائم (ع) قیام می کند، روز رجعت و روز قیامت).^(٢)

مختصر بصائر الدرجات: «عن الحسن بن علي بن فضال عن أبي المغري حميد بن المثنى عن داود بن راشد عن حمران بن أعين قال: قال أبو جعفر (عليه السلام) لنا: ولسوف يرجع جاركم الحسين بن علي (عليهما السلام) ألفاً فيملك حتى تقع حاجباه على عينيه من الكبر»^(٣).

مختصر بصائر الدرجات: حمران بن اعين می گوید: امام باقر (ع) به ما فرمود: (به زودی همسایه‌ی شما، حسین بن علی (ع) هزار سال باز می گردد و فرمانروایی می کند. تا این که ابروایش از بزرگی بر چشمانش می افتد).^(٤)

مختصر بصائر الدرجات: «محمد بن الحسين بن أبي الخطاب عن موسى بن سعدان عن عبد الله بن القاسم الحضرمي عن عبد الكريم بن عمر والخثعمي قال: سمعت أبا عبد الله (عليه السلام) يقول: ... ويملك أمير المؤمنين (عليه السلام) أربعاً وأربعين ألف سنة حتى يلد الرجل من شيعة علي (عليه السلام) ألف ولد من صلبه ذكراً، وعند ذلك تظهر الجنتان المدهامتان عند مسجد الكوفة وما حوله بما شاء الله»^(٥).

مختصر بصائر الدرجات: عمر خثعمی می گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (... و امیرالمؤمنین (ع) چهل و چهار هزار سال فرمانروایی می کند تا این که یک مرد از شیعه علی (ع)

١. مختصر بصائر الدرجات - ابن سليمان الحلبي: ص ١٨.

٢. مختصر بصائر الدرجات، ابن سليمان حلبي، ص ١٨.

٣. مختصر بصائر الدرجات - ابن سليمان الحلبي: ص ٢٢.

٤. مختصر بصائر الدرجات، ابن سليمان حلبي، ص ٢٢.

٥. مختصر بصائر الدرجات - ابن سليمان الحلبي: ص ٢٧.

هزار پسر از پشتش را می‌بیند. در این هنگام است که دو بهشت در نهایت سبزی، کنار مسجد کوفه و دور آن، با آن‌چه خداوند بخواهد، آشکار می‌شود.^(۱)

مختصر بصائر الدرجات: «ورویت عنه أيضاً بطريقه إلى أسد بن إسماعيل عن أبي عبد الله (عليه السلام) أنه قال حين سأل عن اليوم الذي ذكر الله مقداره في القرآن في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة: وهي كرة رسول الله (صلى الله عليه وآله) فيكون ملكه في كرتيه خمسين ألف سنة، ويملك أمير المؤمنين (عليه السلام) في كرتيه أربعاً وأربعين ألف سنة»^(۲).
مختصر بصائر الدرجات: وقتی از امام صادق (ع) در مورد روزی که مقدارش ۵۰ هزار سال است، پرسش شد، فرمود: (این رجعت رسول الله (ص) است که فرمانروایی ایشان در رجعت‌شان، ۵۰ هزار سال است و امیرالمؤمنین (ع) در رجعت خودش، ۴۴ هزار سال فرمانروایی می‌کند).^(۳)

بحار الأنوار: «عن أحمد بن محمد السيار، عن محمد بن خالد، عن عمر بن عبد العزيز، عن عبد الله بن نجیح الیمانی، قال: قلت لأبي عبد الله (عليه السلام): (كلا سوف تعلمون ❖ ثم كلا سوف تعلمون). قال: "مرة في الكرة، وأخرى في القيامة"»^(۴).
بحار الأنوار: عبدالله بن نجیح یمانی می‌گوید: (به امام صادق (ع) عرض کردم: «چنین نیست، زود است که بدانید. سپس چنین نیست، زود است که بدانید». فرمود: (یک بار در رجعت و دیگر بار در قیامت).^(۵)

مختصر بصائر الدرجات: «حدثني الشيخ أبو عبد الله محمد بن مكّي بإسناده عن علي بن إبراهيم ابن هاشم من تفسير القران العزيز قال:

۱. مختصر بصائر الدرجات، ابن سلیمان حلی، ص ۲۷.

۲. مختصر بصائر الدرجات - ابن سلیمان الحلی: ص ۴۹.

۳. مختصر بصائر الدرجات، ابن سلیمان حلی، ص ۴۹.

۴. بحار الأنوار - المجلسي: ج ۵۳ ص ۱۲۰.

۵. بحار الأنوار، مجلسی، ج ۵۳، ص ۱۲۰.

وأما الرد على من أنكر الرجعة فقله عز وجل ويوم نحشر من كل أمة فوجا قال علي بن إبراهيم وحدثني أبي عن ابن أبي عمير عن حماد عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: ما يقول الناس في هذه الآية ويوم نحشر من كل أمة فوجاً؟ قلت: يقولون إنها في القيامة. قال: ليس كما يقولون إن ذلك الرجعة أيحشر الله في القيامة من كل أمة فوجا ويدع الباقين إنما آية القيامة وحشرناهم فلم تغادر منهم أحداً^(١).

مختصر بصائر الدرجات: على ابن ابراهيم در «تفسير القرآن العزيز» می گوید: پاسخ فردی که رجعت را انکار می کند، سخن خداوند عزوجل است: «و آن روز که از هر امتی گروهی را محشور می گردانیم». پدرم از ابن ابی عمیر از حماد از امام صادق (ع) حدیث نمود که ایشان فرمود: (مردم در مورد آیه: «و آن روز که از هر امتی گروهی را محشور می گردانیم» چه می گویند؟ عرض کردم: می گویند: در مورد قیامت است. فرمود: آن طور که می گویند، نیست. این رجعت است. آیا خداوند در قیامت، از هر امتی گروهی را برمی انگیزد و بقیه را رها می کند؟ آیهی قیامت این است: «آنان را گرد می آوریم و هیچ يك را فرو گذار نمی کنیم»^(٢).

القرآن: قرآن

القرآن الذي بين أيدينا في هذا العالم الجسماني؛ هو ظهور وتجلي للقرآن الذي في العوالم العلوية بالألفاظ التي تناسب هذا العالم، فالقرآن في العوالم العلوية ليس بلفظي؛ لأن الألفاظ من لوازم هذا العالم الجسماني، وظهور القرآن في هذا العالم بقدر مظهره أي محمد (صلى الله عليه وآله)، وبقدر ما يسع هذا العالم الجسماني أيضاً.

قرآنی که در این عالم جسمانی در مقابل ماست، ظهور و تجلی قرآنی است که در عوالم بالاست؛ البته با الفاظی که متناسب با این عالم است. قرآن در عوالم بالا، لفظی نیست؛ به این خاطر که

١. مختصر بصائر الدرجات - ابن سليمان الحلبي: ص ٤١ - ٤٢.

٢. مختصر بصائر الدرجات، ابن سليمان حلبي، ص ٤١ تا ٤٢.

الفاظ جزو لوازم این عالم جسمانی است و ظهور قرآن در این عالم، به اندازه‌ی ظرفیت آشکارکننده‌ی آن، محمد (ص) و نیز به اندازه‌ی گنجایش این عالم جسمانی است.

ومحمد (صلی الله علیه وآله) هو خير خلق الله، فيكون المعنى الذي ظهر بصورة القرآن اللفظية التي أظهرها محمد (صلی الله علیه وآله) في العالم الجسماني، هو أعظم معنى بصورة لفظية للقرآن ممكن أن يظهر في هذا العالم الجسماني.

محمد (ص) بهترین آفریده‌ی خداوند است. معنایی که به شکل قرآن لفظی، که محمد (ص) در عالم جسمانی آشکار کرده است، بزرگ‌ترین معنای لفظی قرآن است که امکان دارد در این عالم جسمانی آشکار شود.

والتوراة والإنجيل التي نزلت على موسى وعيسى (عليهما السلام) ليست شيئاً آخر غير القرآن، بل هي أيضاً تجل وظهور للقرآن في هذا العالم الجسماني، والفرق بينها هو مقام القابل الذي أظهر القرآن في هذا العالم أي محمد وعيسى وموسى (عليهم السلام)، فبما أن محمداً (صلی الله علیه وآله) أعظم إخلاصاً وأعلى مقاماً؛ يكون ما أظهره أعظم وأعلى شأنًا وأتم وأكمل مما يظهره موسى أو عيسى، وبهذا تكون التوراة والإنجيل عبارة عن أجزاء من القرآن، ويكون القرآن مهيمناً عليها ومحتويها، ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ [المائدة: ٤٨].

تورات و انجیل که بر موسی و عیسی (علیهما السلام) فرستاده شدند، چیزی به غیر از قرآن نیستند. بلکه آن‌ها نیز تجلی و ظهور قرآن در این عالم جسمانی هستند. تفاوت بین آن‌ها، مقام قابل و پذیرنده‌ای است که قرآن را در این عالم آشکار کرده است؛ یعنی محمد و عیسی و موسی (ع). از این رو که شأن محمد (ص) از جهت اخلاص بزرگ‌تر است و از جهت مقام، از آن‌چه آشکار نموده است بالاتر است؛ از جهت شأن و مرتبه بزرگ‌تر و بالاتر و تمام‌تر و کامل‌تر از چیزی است که

موسی یا عیسی (علیهما السلام) آشکار کرده‌اند. به همین خاطر تورات و انجیل عبارتند از اجزای قرآن، و قرآن بر آن‌ها و محتوایشان حاکم است: «و ما این کتاب را به حق به سوی تو فرو فرستادیم. در حالی که تصدیق‌کننده‌ی کتاب‌های پیشین و حاکم بر آن‌هاست. پس میان آنان بر وفق آنچه خدا نازل کرده است، حکم کن و از هواهایشان [با دور شدن] از حقی که به سوی تو آمده است، پیروی مکن. برای هر يك از شما [امت‌ها] شریعت و راه روشنی قرار داده‌ایم و اگر خدا می‌خواست شما را يك امت قرار می‌داد؛ ولی [خواست] تا شما را در آنچه به شما داده است، بیازماید. پس در کارهای نيك بر یکدیگر سبقت گیرید. بازگشت [همه‌ی] شما به سوی خداست. آنگاه درباره‌ی آنچه در آن اختلاف می‌کردید، آگاه‌تان خواهد کرد»^(۱).

وهذا مثال لتوضیح الأمر: افرض أن أمامك حديقة فيها أشجار متنوعة مثمرة، وأن هناك عدة آلات تصوير تريد نقل حقيقة هذه الحديقة. برای توضیح بیشتر به این مثال توجه کنید: فرض کنید که در مقابل شما باغی است که در آن درختان متنوع میوه‌دار است و شما تعدادی ابزار تصویربرداری در اختیار دارید و می‌خواهید حقیقت این باغ را نمایش دهید.

وأحدها بعيدة بحيث إن صورها تظهر الحديقة والأشجار، ولكن لا يمكن أن تميز أنواع الأشجار وثمارها. یکی از این ابزارها در فاصله‌ی دوری قرار گرفته است؛ به گونه‌ای که تصویر آن، باغ و درختان را آشکار می‌کند. ولی نمی‌توان نوع درختان و میوه‌های آن را تشخیص داد.

والثانية قريبة وأيضاً أكثر دقة وصورها تظهر الحديقة والأشجار ويمكن أن تميز بعض أنواع الأشجار وبعض الثمار خصوصاً الثمار الكبيرة والمتميزة.

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی مائده، آیه‌ی ۴۸.

ابزار دوم نزدیک‌تر است و دقت آن نیز بیشتر است و تصویر آن باغ و درختان را آشکار می‌کند و می‌توان برخی از انواع درختان و برخی میوه‌ها را در تصویر آن تشخیص داد؛ مخصوصاً میوه‌های بزرگ و مشخص.

الثالثة موجودة في قلب الحديقة وأدق الجميع، بحيث إن صورها تظهر الأشجار وثمارها بوضوح، ويمكن تمييز أي شجرة أو ثمرة في الصور، بل وتميز حالها ونضجها. ابزار سوم در دل باغ قرار گرفته است و از همگی دقیق‌تر است؛ به طوری که تصویر آن درختان و میوه‌های آن را به روشنی آشکار می‌کند و مشخص نمودن هر درخت یا میوه‌ای در تصویر امکان‌پذیر است. حتی وضعیت میوه و رسیده بودن آن را می‌توان تشخیص داد.

هكذا هو الحال فمحمد (صلى الله عليه وآله) لعلو مقامه، ولأن القرآن الإلهي في قلبه وهو في قلب القرآن الإلهي، فقد أظهر أعظم حقيقة ممكن أن تظهر من القرآن في هذا العالم الجسماني. أما عيسى وموسى (عليهما السلام) فقد أظهرتا من القرآن الإلهي بقدر ما سمح لهما حال كل منهما في القرب والبعد عن القرآن الإلهي، وكذا الأمر بالنسبة لإبراهيم (عليه السلام) ونوح وبقيّة الأنبياء (عليهم السلام).

این مثال، وضعیت محمد (ص) را به دلیل بالا بودن مقامش نشان می‌دهد. به این دلیل که قرآن الهی در دل او جای دارد و او در دل قرآن الهی است. ایشان بزرگ‌ترین حقیقتی را آشکار کرده است که امکان دارد از قرآن در این عالم جسمانی آشکار شود. اما عیسی و موسی (علیهم السلام) از قرآن الهی، به اندازه‌ی آنچه وضعیت‌شان، از نظر نزدیکی و دوری از قرآن الهی، اجازه داده است، آشکار نمودند. مسئله در مورد ابراهیم (ع) و نوح و سایر پیامبران (ع) نیز این چنین است.

فالذي أنزل قبل القرآن أيضاً قرآن، ولكنه بعض القرآن الذي أنزل على محمد (صلى الله عليه وآله)، فالتوراة والإنجيل قرآن أيضاً، ولكن القرآن الذي أنزل على محمد (صلى الله عليه وآله) أشمل وأتم وأعظم ومهيمن عليها، ولهذا فالذين كانوا يعرفون التوراة والإنجيل أو يعرفون بعض ما فيها؛ بمجرد أن سمعوا القرآن عرفوا أنه توراة وإنجيل، بل وأعظم منهما

ومصدره ومصدرهما واحد. قال تعالى: ﴿قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ۖ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ۖ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ [الإسراء: ١٠٧ - ١٠٩].

قرآنی که پیش از قرآن فرستاده شد، نیز قرآن است. ولی جلوه‌ای از قرآنی است که بر محمد (ص) فرستاده شده است. تورات و انجیل نیز قرآن هستند. ولی قرآنی که بر محمد (ص) فرستاده شد، شامل تر و کامل تر و بزرگ تر و مسلط تر از آنهاست. به همین خاطر افرادی که تورات یا انجیل را می‌شناختند یا بخشی از آنچه را که در آن است، می‌دانستند، به محض شنیدن قرآن، می‌فهمیدند که همان تورات و انجیل است. ولی از آن دو بزرگ تر است و منبع آن با منبع آن دو، یکی است. خداوند متعال فرمود: «بگو [چه] به آن ایمان بیاورید یا نیاورید، بی‌گمان کسانی که پیش از [نزل] آن دانش یافته‌اند چون [این کتاب] بر آنان خوانده شود، سجده‌کنان به روی در می‌افتند. و می‌گویند: منزّه است پروردگار ما که وعده‌ی پروردگار ما قطعاً انجام شدنی است. و بر روی زمین می‌افتند و می‌گیرند و بر فروتنی آنها می‌افزاید»^(۱).

وقد أنزل بعض القرآن (التوراة) على موسى، وأنزل بعضه (الإنجيل) على عيسى، وأنزل كل القرآن أي بصورة أتم وأكمل على محمد؛ لأن القابل أعظم وأقدر، أي أننا نستطيع القول إن انزال القرآن الأتم والأكمل على غير محمد (صلى الله عليه وآله) أمر غير ممكن، تماماً كمحاولة وضع متر مكعب من الماء في إناء سعته لتر واحد، ولهذا لم يكن انزال القرآن إلا في الوعاء المهيأ والقادر على استقباله، والتوراة والإنجيل هي قرآن أو بعضه، مع أنها مختلفة في محتواها وألفاظها؛ لأنها توصل نفس الحقيقة، وإيصال الحقيقة يمكن أن يتم بألفاظ مختلفة، بل وحتى من خلال معان مختلفة أيضاً، فالمطلوب الأهم هو هذه الحقيقة وليس اللفظ بل ولا حتى المعنى.

جلوه‌ای از قرآن (تورات) بر موسی فرستاده شد و جلوه‌ای از آن (انجیل) بر عیسی فرستاده شد و همه‌ی قرآن یعنی به شکل تمام تر و کامل تر بر محمد فرستاده شد؛ به این خاطر که قابل و پذیرنده بزرگ تر و تواناتر است؛ یعنی ما می‌توانیم بگوییم که فرستادن قرآن تمام تر و کامل تر بر غیر از محمد

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی اسراء، آیات ۱۰۷ تا ۱۰۹.

(ص) امری غیرممکن است؛ دقیقاً مانند ریختن یک متر مکعب از آب، در ظرفی که گنجایش آن یک لیتر است. به همین خاطر فرستادن قرآن فقط در ظرف آماده و قادر به پذیرایی از آن ممکن بوده است. تورات و انجیل، قرآن یا جلوه‌ای از آن هستند؛ با این که در محتوا و الفاظ با آن اختلاف دارند؛ به این دلیل که به همان حقیقت رهنمون می‌شوند. رهنمون شدن به حقیقت واحد، نه تنها ممکن است با الفاظ مختلف انجام شود، بلکه می‌تواند با معانی مختلفی انجام گردد. پس مهم‌ترین خواسته، همین حقیقت است، نه لفظ آن یا حتی معنای آن.

والحقیقة القرآنیة متجلیة بمحمد (صلی الله علیه وآله) قبل أن تنزل علیه لفظیاً بالقرآن المقروء، بل و متجلیة حتی بأوصیائه (علیهم السلام) وإن كانت بمستوی أدنی، ولهذا فلا إشكال أن يعرف محمد (صلی الله علیه وآله) ما سيقوله جبرائیل (صلوات الله علیه) قبل أن يكمله، ﴿لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۖ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۖ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ [القیامة: ۱۶ - ۱۸]، وهذا هو المعنى الحقيقي لحفظهم للقرآن والتوراة والإنجیل وكل الكتب السماویة، وهو لا يتعارض مع عدم معرفتهم بألفاظها المكتوبة بها في هذا العالم، ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لِأَتَاتَبَ الْمُبْطِلُونَ﴾ [العنكبوت: ۴۸]، فرسول الله وعلی (صلوات الله علیهما) انتفعا من صحف من التوراة وصلتهما، ولم يكونا يعرفان لفظها بل ولا حتی لغتها، لأن التوراة نزلت بلغة غير العربية، وقد مرّت الروایات في هذا:

حقیقت قرآنی، پیش از آن که بر محمد (ص) به صورت لفظ، با قرآن خواندنی فرستاده شود، در محمد (ص) تجلی نمود. حتی در اوصیای ایشان (ع) تجلی نمود؛ هر چند در سطحی پایین‌تر. به همین دلیل اشکالی ندارد که محمد (ص) آن چه را که جبرئیل (ع) خواهد گفت، پیش از کامل شدن آن بداند: «[پیش از پایان یافتن وحی] زبانت را به خاطر عجله برای خواندن آن (قرآن) حرکت مده، چرا که جمع کردن و خواندن آن بر عهده‌ی ماست. پس هرگاه آن را خواندیم، از خواندن آن پیروی کن»^(۱). این همان معنای حقیقی حفظ قرآن و تورات و همه‌ی کتاب‌های آسمانی توسط ایشان است و این مسئله با عدم شناخت ایشان نسبت به الفاظ نوشتاری آن در این عالم مخالفتی ندارد. (و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی‌خواندی و با دست راست خود [کتابی]

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی قیامت، آیات ۱۶ تا ۱۸.

نمی نوشتی. وگرنه باطل اندیشان قطعاً به شك می افتادند^(۱). رسول الله (ص) و علی (ع) از نوشتارهایی از تورات، که به ایشان رسیده بود، بهره مند شدند و لفظ و حتی زبان آن را نمی دانستند؛ به این خاطر که تورات به زبانی به غیر از عربی فرستاده شد و روایات در این مورد را قبلاً ذکر کردیم:

«.... فأخرجوها ودفعوها إليه فنظر إليها وقرأها وكتابها بالعبراني ثم دعا أمير المؤمنين (عليه السلام) فقال دونك هذه ففيها علم الأولين وعلم الآخرين وهي ألواح موسى وقد أمرني ربي أن أدفعها إليك قال يا رسول الله لست أحسن قراءتها قال إن جبرئيل أمرني أن أمرك أن تضعها تحت رأسك ليلتك هذه فإنك تصبح وقد علمت قراءتها قال فجعلها تحت رأسه فأصبح وقد علمه الله كل شيء فيها فأمره رسول الله (صلى الله عليه وآله) أن ينسخها فنسخها في جلد شاة وهو الجفر وفيه علم الأولين والآخرين وهو عندنا والألواح وعصا موسى عندنا ونحن ورثنا النبي (صلى الله عليه وآله)»^(۲).

(... آن را بیرون آوردند و به ایشان تحویل دادند. ایشان به آن نگاه کرد و خواند و نوشتارش به عبرانی بود. سپس امیرالمؤمنین (ع) را فراخواند و فرمود: این را بگیر. در این علم اولین و علم آخرین است. این الواح موسی است. پروردگارم به من دستور داد که آن را به تو تحویل دهم. عرض کرد: ای رسول الله! من نمی توانم آن را به خوبی بخوانم. فرمود: جبرئیل به من دستور داد که آن را امشب زیر سرت قرار دهی. چرا که تو صبح بیدار می شوی و خواندن آن را می دانی. ایشان آن را زیر سرشان قرار دادند و صبح بیدار شدند و خداوند ایشان را به هر چیزی که در آن بود، آگاه نمود. رسول الله (ص) به او دستور داد تا از آن نسخه ای بنویسد. ایشان آن را در پوست گوسفندی نسخه برداری کرد و این جفر است و در آن، علم اولین و آخرین است و آن نزد ماست. و الواح و عصای موسی نزد ماست و ما وارثان پیامبر (ص) هستیم.)^(۳)

^۱. قرآن کریم، سوره ی عنکبوت، آیه ی ۴۸.

^۲. بصائر الدرجات - الصفار: ص ۱۴۰.

^۳. بصائر الدرجات، صفار، ص ۱۴۰.

یسألونک عن الروح

از تو درباره‌ی روح می‌پرسند

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ [الإسراء: ۸۵].
«و از تو درباره‌ی روح می‌پرسند. بگو: روح از [سنخ] فرمان پروردگار من است و به شما از دانش،
جز اندکی داده نشده است»^(۱).

هذا اللفظ (روح) يطلق على كل مخلوق حي في غير هذا العالم الجسماني. فأنفس الإنس والجن أرواح والملائكة كلها تسمى أرواحاً، وكما أنَّ الريح في هذا العالم تحرك الأشياء؛ كذا الأرواح تحرك ما ولجت فيه واندمجت معه.
لفظ «روح» بر هر مخلوق زنده‌ای، در غیر از این عالم جسمانی إطلاق می‌شود. نفس‌های انسان و جن، ارواح هستند و همه‌ی فرشتگان نیز ارواح نامیده می‌شوند. همان‌طور که باد در این عالم، اشیاء را به حرکت می‌دارد، همچنین ارواح، آن‌چه را که به درون آن می‌پیوندند و با آن ترکیب می‌شوند را به حرکت در می‌آورند.

﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [الأعراف: ۵۷].

«و اوست که باده‌ها را پیشاپیش [باران] رحمتش مژده‌رسان می‌فرستد، تا آن‌گاه که ابرهای
گرانبار را بردارند. آن را به سوی سرزمینی مرده برانیم و از آن باران فرود آوریم و از هرگونه میوه‌ای
[از خاک] برآوریم. این‌سان مردگان را [نیز از قبرها] خارج می‌سازیم. باشد که شما متذکر شوید»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی اسراء، آیه‌ی ۸۵.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۵۷.

وأول ما خلق الله سبحانه وتعالى الإنسان ﴿الرَّحْمَنُ﴾ ❖ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ❖ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ﴿الرحمن: ١ - ٣﴾، ثم خلق الخلق من الإنسان الأول، وهذا الإنسان الأول هو تجلي اللاهوت في الخلق وهو العقل الأول والروح الأول المخلوق وهو روح الله ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ [الشورى: ٥٢].

اولين چیزی که خداوند سبحان و متعال آفرید، انسان بود. «[خدای] رحمان قرآن را یاد داد. انسان را آفرید»^(۱). سپس مردم را از اولین انسان آفرید. این انسان اول، تجلی لاهوت در خلق است و آن همان عقل اول و روح اول است که آفریده شد و آن روح خداوند است: «(و همین گونه روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست؟ و نه ایمان [کدام است؟] ولی آن را نوری گردانیدیم، که هر کس از بندگان خود را بخواهیم به وسیله‌ی آن راه می نماییم و به راستی که تو به خوبی به راه راست هدایت می کنی»^(۲).

«عَنِ الْأَخْوَلِ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنِ الرُّوحِ الَّتِي فِي آدَمَ (عليه السلام) قَوْلُهُ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي قَالَ هَذِهِ رُوحٌ مَخْلُوقَةٌ وَالرُّوحُ الَّتِي فِي عِيسَى مَخْلُوقَةٌ»^(۳).
احول گوید: از امام صادق (ع) در مورد روحی پرسیدم که مطابق این آیه در آدم (ع) بود: «پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم» ایشان فرمود: (این روح آفریده شده است و روحی که در عیسی بود، نیز آفریده شده بود).^(۴)

«عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرُوحٌ مِنْهُ قَالَ هِيَ رُوحُ اللَّهِ مَخْلُوقَةٌ خَلَقَهَا اللَّهُ فِي آدَمَ وَعِيسَى»^(۵).

۱. قرآن کریم، سوره‌ی رحمن، آیات ۱ تا ۳.

۲. قرآن کریم، سوره‌ی شوری، آیه‌ی ۵۲.

۳. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۱۳۳ باب الروح.

۴. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۱۳۳، باب «الروح».

۵. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۱۳۳ باب الروح.

حمران می‌گوید: (از امام صادق (ع) در مورد سخن خداوند عزوجل: (وَرُوحٌ مِنْهُ) (و روحی از او) پرسیدم. ایشان فرمود: آن روح خداوند است که آفریده شده است و خداوند آن را در آدم و عیسی آفرید).^(۱)

فروح الله أو الروح التي سجد لها الملائكة لما نفخت في طينة آدم المرفوعة وتجلت في صلبه هو الروح الأعظم محمد (صلى الله عليه وآله) ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ [الحجر: ۲۹]، [ص: ۷۲]. فالسجود في الآية "فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ" إنما هو للروح الأعظم أو محمد (صلى الله عليه وآله)، فهو القبلة الأولى لمعرفة الله سبحانه وتعالى، فلم يكن سجود الملائكة لآدم (عليه السلام) إلا بعد أن نفخ في آدم من الروح الأول محمد (صلى الله عليه وآله)، فالروح الذي يسألون عنه كان يواجههم ويواجهونه في هذا العالم بجسد محمد (صلى الله عليه وآله) ولم يكونوا يعلمون، ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾.

روح خداوند یا روحی که هنگام دمیده شدن در گِل مرفوع (بالابرده‌شده) آدم، در آن دمیده شد و در صُلب او تجلی نمود و فرشتگان به آن سجده نمودند، همان روح اعظم، محمد(ص) می‌باشد. «پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم، پیش او به سجده در افتید»^(۲). این سجده برای روح اعظم یا محمد (ص) می‌باشد. او قبله‌ی آغازین برای شناخت خداوند سبحان و متعال است. سجده‌ی فرشتگان به آدم (ع) پس از دمیده شدن از روح اول، محمد (ص) بود. روحی که از پیامبر در مورد آن می‌پرسیدند، با آنان در این عالم روبه‌رو می‌شد و آنان با او، با جسم محمد (ص) روبه‌رو می‌شدند، ولی نمی‌دانستند. «و از تو درباره‌ی روح می‌پرسند. بگو: روح از [سنخ] فرمان پروردگار من است و به شما از دانش، جز اندکی داده نشده است»^(۳).

«عن جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام): يَا جَابِرُ إِنَّ اللَّهَ أَوَّلَ مَا خَلَقَ خَلَقَ مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) وَعِزَّتُهُ الْهُدَاةُ الْمُهْتَدِينَ فَكَانُوا أَشْبَاحَ نُورٍ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ قُلْتُ وَمَا

^۱. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۱۳۳، باب «الروح».

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی حجر، آیه‌ی ۲۹ و سوره‌ی ص، آیه‌ی ۷۲.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی اسراء، آیه‌ی ۸۵.

الْأَشْبَاحُ قَالَ ظِلُّ النُّورِ ^(١) أَبْدَانُ نُورَانِيَّةٍ بِلاَ أَرْوَاحٍ وَكَانَ مُؤَيَّدًا بِرُوحٍ وَاحِدَةٍ وَهِيَ رُوحُ الْقُدُسِ فِيهِ ^(٢) كَانَ يَعْبُدُ اللَّهَ وَعِثْرَتُهُ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ حُلَمَاءَ عُلَمَاءَ بَرَزَةً أَصْفِيَاءَ يَعْبُدُونَ اللَّهَ بِالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالسُّجُودِ وَالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَيُصَلُّونَ الصَّلَوَاتِ وَيَحُجُّونَ وَيَصُومُونَ ^(٣).

جابر بن یزید گوید: امام باقر (ع) به من فرمود: (ای جابر! خداوند اولین چیزی که آفرید، محمد (ص) و عترت هدایت‌شده‌ی هدایت‌کننده‌اش بودند. آنان اشباح نوری در مقابل خداوند بودند. عرض کردم: اشباح چیست؟ فرمود: سایه‌ی نور، ^(٤) بدن‌های نورانی بدون ارواح. و با یک روح مورد تأیید بود و آن روح القدس است. به واسطه‌ی اوست ^(٥) که خداوند و عترت او، مورد پرستش قرار می‌گیرند. به همین خاطر آنان را صبورِ دانایِ نیکوکارِ نیک آفرید که با نماز و روزه و سجده و تسبیح و تهلیل، خداوند را بندگی می‌کنند و نماز می‌خوانند و حج انجام می‌دهند و روزه می‌گیرند). ^(٦)

خلق النفس الإنسانية:

آفرینش نفس انسانی

﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ﴾ [السجدة: ٧].
«همان کسی که هر چیزی را که آفرید، نیکو آفرید و آفرینش انسان را از گل آغاز کرد» ^(٧).

١. ظل النور هو أثره المظلم الدال عليه، وفي الحديث الشريف النور هو الله سبحانه وتعالى، فهو سبحانه نور لا ظلمة فيه، وظله هو تجليه في الخلق، فهم (عليهم السلام) ظل النور أي أثر الله سبحانه وتعالى في الخلق، وبالأثر يعرف المؤثر فيهم عرف الله سبحانه.

٢. فروح القدس فيهم، بل هي روحهم في السماء السابعة الكلية (سماء العقل).

٣. الكافي - الكليني: ج ١ ص ٤٤٢.

٤. سایه‌ی نور، اثر تاریک آن است که نشانه‌ی آن است. و در حدیث شریف است که نور، همان خداوند سبحان و متعال است. خداوند سبحان نوری است که تاریکی در او نیست و سایه‌ی او، تجلی او در مردم است. ایشان Δ سایه‌ی نور هستند. یعنی اثر خداوند سبحان و متعال در خلق هستند. به واسطه‌ی اثر است که اثرگذارنده شناخته می‌شود. به واسطه‌ی آنان است که خداوند سبحان شناخته می‌شود.

٥. روح القدس در آنان است. بلکه آن روح آنان در آسمان کلی هفتم، آسمان عقل است.

٦. کافی، کلینی، ج ١، ص ٤٤٢.

٧. قرآن کریم، سوره‌ی سجده، آیه‌ی ٧.

رُفِعَتْ طِينَةُ آدَمَ مِنَ الْأَرْضِ إِلَى السَّمَاءِ الْأُولَى^(۱) (عالم الذر)، ثم بث روح الإيمان فيها فتكونت النفس الإنسانية الأولى، ثم بث روح القدس فيه وأمر الملائكة بالسجود له، ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ [الحجر: ۲۹]، [ص: ۷۲].

گل آدم از زمین به آسمان اول،^(۲) در عالم ذر بالا برده شد. سپس روح ایمان در او دمیده شد و نفس انسانی اول در آن به وجود آمد. سپس روح القدس در او دمیده شد و به فرشتگان دستور داده

۱. الرفع: هو العودة خطوة أو أكثر باتجاه المبدأ أو المصدر، وهذا يعني لو صورنا الإنسان - وكذلك بقية الخلق أيضاً - على أنه تجلي الالهوت في العدم القابل للوجود، فسيكون لدينا مرتبة معينة كلما ابتعدنا (معرفياً) عن مصدر التجلي، وستكون هذه المرتبة المعينة أقل نوراً وأكثر ظلمة (العدم الذي يتخللها). ولنفرض أن عالم المادة الذي فيه أجسامنا مكوّن من نسبة نور قدرها ۱۰% ونسبة ظلمة (عدم) قدرها ۹۰% وأن كل خطوة يتقدمها النور باتجاه الظلمة المطلقة (العدم المطلق - انعدام المعرفة والإدراك) تمثل رقماً واحداً صحيحاً، فيكون الرفع خطوة واحدة لجسم مادي "كطينة آدم (عليه السلام)" هو عبارة عن نقله إلى العالم الموازي الذي نسبة النور فيه ۱۱% ونسبة الظلمة (العدم) فيه ۸۹% أي العالم الذي سبقه.

والعوالم لابد أن تقسم تقسيماً مثالياً؛ لأن موجدتها مطلق فلا بد أن تكون أقرب ما يمكن للمطلق؛ لأنها تمثل الصادر الأول منه (محمد = كل العوالم). وهذا يعني رياضياً (لتقريب الفهم) أن شريحة التقسيم هي أصغر ما يمكن تخيله يعني يمكنك أن تتخيل أنه يوجد رقم هو أقرب رقم للصفر، ولكن لا يمكنك معرفة هذا الرقم العشري، فمثلاً لو قلت إنه (۰.۰۰۰۱) فإن (۰.۰۰۰۰۱) أصغر منه وهكذا سيستمر الأمر إلى رقم يمكن الجزم بأنه موجود ومعرفة بعض صفاته ولكن لا يمكن معرفته أبداً، وهذا الرقم لو وضعته في مقام أي قسمة فسيكون ناتج القسمة هو أقرب ما يكون إلى ما لا نهاية له؛ لأن المقام في القسمة هو أقرب ما يمكن للصفر، وهذا يعني أننا لو قدر لنا أن نرى شخصاً يرفع أمام أعيننا فيمكن أن نراه يختفي تدريجياً أي نرى جسماً ثم شبحاً ثم يختفي، وهو في الحقيقة لم يختفي أبداً بل كل ما هناك انتقل إلى عالم موازي لعالمنا وأرقى منه مرتبة باتجاه النور، أو يمكن أن نقول: إنه عاد باتجاه المبدأ أو المصدر خطوة أو خطوات بحسب حالة الرفع لذلك الجسم المادي، وفي كل الأحوال فإن مجموع النور والظلمة أو الوجود وعدم الوجود خارج مصدر النور أو الوجود يساوي صفرأ أي لا يوجد شيء على نحو حقيقي خارج المصدر.

مثال: لتتصور مصدراً للضوء، والضوء يتحرك منه باتجاه معين، وكلما تقدم الضوء خطوة للأمام تكتف بعضه مكوناً غشاءً مادياً ويرشح من هذا الغشاء بعض الضوء، وهكذا أصبح أمام مصدر الضوء عدداً من الأغشية التي كونها الضوء نفسه، ويرشح منها بعض الضوء، وعدد الأغشية هو أقرب ما يمكن إلى ما لا نهاية له، وبين الأغشية فراغ مليء بجسيمات مضادة (عدم المادة) يساوي مجموع مادة الأغشية وطاقة الضوء، أي أن مجموع المادة والطاقة خارج مصدر الضوء يساوي صفرأ أي يمكننا أن نقول: إنه لا يوجد شيء على نحو الحقيقة خارج مصدر الضوء.

۲. رفع و بالا رفتن: برگشت به سمت مبدأ یا منبع چیزی به اندازه‌ی یک گام یا بیشتر است. به این معنا که اگر فرض کنیم انسان (یا دیگر مخلوقات) تجلی لاهوت در عدم و پذیرنده‌ی وجود است، در این صورت از مرتبه و درجه‌ی معینی برخوردار خواهد بود که هر چه از مصدر تجلی، به لحاظ معرفتی، دورتر شویم، این مرتبه‌ی معین (به میزان عدمی که در آن نفوذ کرده) کم‌نورتر و ظلمانی‌تر خواهد بود.

فرض کنیم که عالم مادی که جسم ما در آن قرار دارد، از ۱۰ درصد نور و ۹۰ درصد ظلمت (عدم) تشکیل شده است و هر گامی که نور به سمت ظلمت مطلق (نیستی مطلق، فقدان معرفت و ادراک) می‌پیماید، با یک عدد صحیح نشان داده شود. یک گام برداشتن توسط جسم مادی (مانند گل آدم (ع)) عبارت است از حرکت وی به سمت یک عالم موازی که نسبت نور در آن ۱۱ درصد است و نسبت ظلمت (عدم) آن ۸۹ درصد یعنی عالمی که از عالم اول جلوتر است.

عوالم را باید بر اساس میزان کامل بودن شان (نزدیکی به مبدأ) تقسیم کرد. از آن جا که پدیدآورنده‌ی عوالم مطلق است، باید این پدیدآورنده تا جایی که ممکن است، به مطلق نزدیک باشد؛ چرا که نشان‌دهنده‌ی اولین چیزی است که از آن صادر شده است (محمد = همه‌ی عوالم). برای نزدیک شدن به معنا، از دیدگاه ریاضیات کمک می‌گیریم. یک ایمان یا قطعه‌ی دیفرانسیل، از هر آن چه که بتوان تصور کرد، کوچک‌تر است، یعنی می‌توان آن را نزدیک‌ترین عدد به صفر به شمار آورد، ولی نمی‌توان آن را به صورت یک عدد دهدهی (یا دسیمال) مشخص کرد. مثلاً اگر کسی بگوید این عدد ۰/۰۰۰۱ است، در واقع ۰/۰۰۰۰۱ از آن کوچک‌تر است و این موضوع تا جایی ادامه پیدا می‌کند که دیگر مطمئن شویم چنین عددی وجود دارد و می‌توانیم برخی ویژگی‌های آن را بشناسیم ولی از شناخت خود آن مطلقاً عاجزیم. اگر این عدد به جای مقسوم علیه، در هر تقسیمی قرار گیرد، نتیجه‌ی تقسیم نزدیک به بی‌نهایت خواهد شد زیرا مقسوم علیه، نزدیک‌ترین عدد به صفر

شد که به او سجده کنند. «پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم، پیش او به سجده در افتید»^(۱).

وهكذا تكونت النفس الإنسانية الأولى من طينة آدم المرفوعة والروح التي بثت فيها، ثم أخذت من هذه النفس الإنسانية الأولى نفس أخرى شقت منها بقدرة الله سبحانه، وهذه هي النفس الإنسانية الثانية أو نفس حواء (عليها السلام) زوج آدم (عليه السلام) قال تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [النساء: ۱]^(۲).
به این ترتیب نفس اول انسانی از گِل بالا برده شده و روحی که در آن دمیده شد، به وجود آمد. سپس نفس‌های دیگر از این نفس اول انسانی گرفته شد و به قدرت خداوند سبحان جدا شد. و این نفس دوم انسانی یا نفس حوا(س)، همسر آدم(ع) است. خداوند متعال فرمود: «ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را [نیز] از او آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد، پروا دارید. و از خدایی که به [نام] او از همدیگر درخواست می‌کنید، پروا نمایید و زنهار از خویشاوندان مبرید، که خدا همواره بر شما نگهبان است»^(۳) (۱).

است. مفهوم این سخن آن است که اگر ما شخصی را ببینیم که جلوی دیدگان ما رفع و به بالا برده می‌شود، مشاهده می‌کنیم که وی به تدریج ناپیدا می‌شود، یعنی ابتدا جسمش را می‌بینیم، سپس شبی از آن را و در انتها پنهان می‌گردد. در واقع او اصلاً پنهان نشده است، بلکه همه‌ی ماجرا این است که او به عالم دیگری که با عالم ما موازی است و در جهت نور از عالم ما برتر است، منتقل شده است. یا می‌توانیم بگوییم او یک یا چند گام به سمت مبدأ یا منبع بازگشته است (بر اساس حالت بالا رفتن آن جسم مادی) و در هر حال در خارج از منبع نور یا وجود، مجموع نور و ظلمت یا مجموع وجود و عدم وجود (نیستی) برابر با صفر است؛ به عبارت دیگر، در خارج از مصدر، هیچ چیز حقیقی وجود ندارد.

مثال: منبع نوری را تصور کنید که نور از آن در جهت معینی منتشر می‌شود. هر گامی که نور به جلو می‌رود، بعضی از پرتوهای آن به صورت یک جبهه‌ی مادی تمرکز پیدا می‌کند و از این جبهه بعضی از پرتوها منتشر می‌گردد. به این ترتیب در مقابل منبع نور جبهه‌هایی ساخته می‌شود که از جنس نور هستند و نور از آنها منتشر می‌گردد. این جبهه‌های نور به قدری به هم نزدیک هستند که تعداد آنها قابل شمارش نیست. بین این جبهه‌های نور، فضایی است که پر از ضد ذرات است و برابر است با مجموع محتوای جبهه‌ها و شدت نور؛ به عبارت دیگر مجموع ماده و شدت نور در خارج از منبع نور برابر صفر است. پس می‌توانیم بگوییم در خارج از منبع نور هیچ چیز حقیقی‌ای وجود ندارد. (به نقل از کتاب «توهم الحاد»)

۱. قرآن کریم، سوره‌ی حجر، آیه‌ی ۲۹ و سوره‌ی ص، آیه‌ی ۷۲.

۲. في مرتبة أعلى تكون هي الروح الأولى روح محمد (صلى الله عليه وآله) ومنها خلقت مرتبة الروح التي دونها وهي روح علي وفاطمة (عليهما السلام).

۳. قرآن کریم، سوره‌ی نساء، آیه‌ی ۱.

وقال تعالى: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ [الأعراف: ۱۸۹].

خداوند متعال فرمود: «اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را از وی پدید آورد تا به آن آرام گیرد. پس چون [آدم] با او [حوا] درآمیخت، باردار شد، باری سبک. و [چندی] با آن [بار سبک] گذرانید و چون سنگین بار شد، خدا پروردگار خود را خواندند که اگر به ما [فرزندی] شایسته عطا کنی قطعاً از سپاس‌گزاران خواهیم بود»^(۲).

ثم أخرجت أنفُس الذرية من أنفُس آدم وذريته وامتحنهم الله في ذلك العالم، وكان هذا هو الامتحان الأول الذي سبق الامتحان في هذا العالم الجسماني: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ [الأعراف: ۱۷۲].

سپس نفس‌های بنی‌آدم از نفس‌های آدم و فرزندانش بیرون آمدند و خداوند آنان را در آن عالم، مورد امتحان قرار داد. آن همان امتحان اول بود که پیش از امتحان در این عالم جسمانی بوده است: «و هنگامی که پروردگارت از پشت فرزندان آدم ذریه‌ی آنان را برگرفت و ایشان را بر خودشان گواه ساخت، که آیا پروردگار شما نیستیم؟ گفتند: چرا، گواهی دادیم. تا مبادا روز قیامت بگویید ما از این [امر] غافل بودیم»^(۳).

وبهذا أصبحت كل أنفُس بني آدم مركبة من الطينة المرفوعة وتجلي لروح الإيمان وروح القدس أو قل صورة لروح الإيمان وروح القدس، وبهذا فيكون كل إنسان مفطور على أن يصل إلى أعلى المراتب، ومفطور أن يكون مع الملائ الأعلى، ومفطور على معرفة الله، بل ولديه الآلة

^۱. در بالاترین مرتبه روح اول، روح محمد O است و از اوست که روح‌های پایین‌تر آفریده شده است که همان روح علی و فاطمه (س) می‌باشد.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۸۹.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۷۲.

التي يرتقي بها وهي صورة روح الإيمان وروح القدس، فالمفروض أنه من الصورة المودعة فيه يعرف حقيقته ويصير إليها، ولكن للأسف بعض بني آدم بدل أن ينتفع من هذه الصورة المنعكسة في مرآته؛ يقوم بطمسها ويزري بنفسه إلى أن لا يبقى فيه غير بهيمة الجسم التي يشاركه فيها البهائم والقردة والخنزير، قال تعالى: ﴿أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ [الفرقان: ٤٤].

در نتیجه همه نفس‌های بنی آدم، از گِل مرفوع و بالابرده شده و تجلّی روح‌الایمان و روح‌القدس تشکیل شده است، که می‌توانیم به آن صورت روح‌الایمان و روح‌القدس بگوییم. به همین خاطر هر انسانی به صورت فطری می‌تواند به بالاترین جایگاه‌ها برسد و با عالم اعلی همراه باشد. انسان به صورت فطری برای شناخت خداوند آفریده شده است. او حتی ابزاری دارد که می‌تواند با آن، ارتقاء پیدا کند؛ که همان صورت روح ایمان و روح‌القدس می‌باشد. قابل پیش‌بینی است که با استفاده از صورتی که در او به امانت گذاشته شده است، می‌تواند حقیقت خودش را بشناسند و به سوی آن بروند. ولی متأسفانه برخی از مردم به جای این که از این تصویر مُنعکس شده در آینه‌ی خود سود ببرند، اقدام به از بین بردن آن می‌کنند و خودشان را کوچک می‌شمارند، تا این که فقط در آن، حیوانیت جسم می‌ماند که در آن با حیوانات و میمون‌ها و خوک‌ها مشترک است. خداوند متعال فرمود: «یا گمان داری که بیشترشان می‌شنوند یا می‌اندیشند؟ آنان جز مانند ستوران نیستند، بلکه گمراه‌ترند»^(۱).

وقال تعالى: ﴿قُلْ هَلْ أَنْبَأُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ [المائدة: ٦٠].

خداوند متعال فرمود: «بگو: آیا شما را به بدتر از [صاحبان] این کیفر در پیشگاه خدا خبر دهم؟ همانان که خدا لعنت‌شان کرده، بر آنان خشم گرفته، از آنان بوزینگان و خوکان پدید آورده است. و آنان که طاغوت را پرستش کرده‌اند. اینانند که از نظر منزلت بدتر و از راه راست گمراه‌ترند»^(۲).

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی فرقان، آیه‌ی ۴۴.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی مائده، آیه‌ی ۶۰.

خلق الإنسان وبث النفس في الجسم: آفرینش انسان و دمیدن نفس در جسم

الله سبحانه وتعالى بدأ خلق آدم في السماء الأولى (سماء الأنفس)، ولكن لكي يكون آدم وذريته مؤهلين للنزول إلى الأرض والاتصال بالأجساد، فلا بد من رفع الطينة للسماء الأولى وخلق نفس آدم (عليه السلام) وبقية الناس منها، فهذا أمر ضروري؛ حيث إن الروح بثت في هذه الطينة المرفوعة وأصبحت هذه الطينة المرفوعة هي آلة اتصال الروح بالجسد، فالروح لا يمكن أن تمس الجسد لأنهما في - ومن - عالمين مختلفين وبينهما عوالم، فكان لابد من وجود آلة لها وجود في كل مراتب التدرج والعوالم بين السماء الجسمانية والسماء الأولى وعندما يرفع الجسم يكون له هذه المراتب فله أن يتحرك ضمن حدودها. وهكذا، فالطينة التي رفعت (وهي تمثل كل ما في الأرض) أصبح لها هذا المجال في الحركة بين عالمي الأجسام والأرواح، أو لنقل: بين عالم الأجسام عند بداية السماء الأولى وصولاً للتماس بالسماء الثانية، أو لنقل: عالم الأرواح عند بداية السماء الثانية (سماء الروح، والجنة المملوكة).

خداوند سبحان و متعال آفرینش آدم را در آسمان اول، در آسمان آنفس، آغاز نمود؛ ولی برای این که آدم و فرزندان او قابلیت این را داشته باشند که به زمین فرود بیایند و به اجساد متصل شوند، باید گل، تا آسمان اول بالا برده شود و نفس آدم (ع) و سایر مردم از آن آفریده شود. این موضوع ضروری است؛ از این جهت که روح، در این گل مرفوع دمیده شد و این گل، ابزار اتصال روح با جسد شده است. امکان ندارد که روح با جسد تماس داشته باشد؛ به این خاطر که آن دو، در دو عالم مختلف و از دو عالم متفاوت هستند که بین آن دو عوالمی است. پس باید ابزاری باشد که در همه‌ی مراتب و جایگاه‌های واسطه و عوالم بین آسمان جسمانی و آسمان اول، وجودی داشته باشد و زمانی که جسم مرفوع می‌شود، بتواند در این جایگاه‌ها قرار گیرد و بتواند بین آنها در حرکت باشد.

پس گلی که مرفوع شده است، که جلوه‌ی همه‌ی چیزهایی است که در زمین است، امکان حرکت بین عالم اجسام و ارواح را یافته است؛ یا بگوییم: بین عالم اجسام، در آغاز آسمان اول تا

رسیدن به نقطه‌ی تماس با آسمان دوم، یا عالم ارواح در آغاز آسمان دوم، آسمان روح و بهشت ملکوتی.

أيضاً: كانت بداية خلق آدم من طين الأرض ومائها؛ لتحمل نفسه التي ستخلق في السماء الأولى ما في الأرض من قوة وشهوة تؤهله للتكاثر وللعيش في كل بقعة على الأرض وتؤهله ليهيمن على الأرض، فأخذت الملائكة بأمر من الله سبحانه شيئاً من تراب وماء الأرض ورفع إلى السماء الأولى وصب منه جسم آدم اللطيف في السماء الأولى ووضع في الجنة الدنيوية، أي في نهاية السماء الأولى أي في باب السماء الملكوتية (السماء الثانية)، وهي أولى الجنان الملكوتية تمر عليه الملائكة.

همچنین آغاز آفرینش آدم از گِل زمین و آب آن بود؛ تا نفس او که به زودی در آسمان اول آفریده می‌شود، قوت و شهوت را حمل کند که او را آماده‌ی بسیار شدن و زندگی در همه‌ی مناطق زمین کند و او را آماده کند تا بر زمین مسلط شود. فرشتگان به دستور خداوند سبحان، مقداری از خاک و آب زمین را گرفتند و به آسمان اول بالا بردند و از آن، طرح جسم لطیف آدم در آسمان اول ریخته شد و در بهشت دنیوی، در انتهای آسمان اول قرار داده شد. یعنی در درب آسمان ملکوتی، یا آسمان دوم که اولین بهشت ملکوتی است که فرشتگان از آن عبور نمودند.

عن أبي عبد الله الصادق (عليه السلام) قال: «كانت الملائكة تمر بآدم (عليه السلام) أي بصورته وهو ملقى في الجنة من طين فتقول: لأمر ما خلقت»^(١).

امام صادق(ع) فرمود: (فرشتگان از آدم (ع) عبور می‌نمودند. یعنی از صورت و تصویر او؛ در حالی که او در بهشت قرار داده شده بود و از گِل بود. و می‌گفتند: برای چه آفریده شده‌ای؟)^(٢).

أي ملقى في الجنة الموجودة في السماء الأولى.
یعنی در بهشت موجود در آسمان اول قرار داده شده بود.

١. قصص الأنبياء - الراوندي: ص ٤١.

٢. قصص الانبياء، راوندي، ص ٤١.

قال الباقر (عليه السلام): «فخلق الله آدم فبقي مصوراً يمر به إبليس اللعين فيقول: لأمر ما خلقت»^(۱).

امام باقر(ع) فرمود: (خداوند آدم را آفرید. او به صورت تصویری بود. تا این که ابلیس ملعون از او عبور می‌کرد و می‌گفت: برای چه آفریده شده‌ای؟).

﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾ [طه: ۱۱۷].
«پس گفتیم: ای آدم در حقیقت، این [ابلیس] برای تو و همسرت دشمنی [خطرناک] است. زنهار تا شما را از بهشت بیرون نکند تا تیره‌بخت گردی»^(۲).

ثم لما تهيأت الأرض لاستقبال آدم (عليه السلام) خليفة الله، نفخ الله روح الإيمان في جسد آدم المثالي الموجود في السماء الأولى، فتكونت النفس الإنسانية الأولى كما في قوله تعالى: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ.....﴾، وقوله تعالى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ﴾ وهي في مرتبة عالم الأنفس أو السماء الأولى. ثم نفخ في آدم روح القدس كما في قوله تعالى: ﴿..... وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾، وقوله تعالى: ﴿ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ أي صورناكم على صورة الله كما في التوراة:

سپس وقتی زمین برای پذیرایی و استقبال از آدم (ع)، خلیفه‌ی خدا آماده شد، خداوند روح ایمان را در جسد مثالی آدم که در آسمان اول قرار داشت، دمید. در نتیجه اولین نفس انسانی به وجود آمد؛ همان طور که در سخن خداوند متعال است: «... پس وقتی آن را درست کردم» و سخن خداوند متعال: «و شما را آفریدیم» این در مرحله‌ی عالم نفس‌ها در آسمان اول است.

سپس روح القدس در آدم دمیده شد، همان طور که در سخن خداوند متعال است: «... آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم» و سخن خداوند متعال: «سپس به صورتگری شما پرداختیم» یعنی شما را به تصویر و صورت خداوند درآوردیم؛ همان طور که در تورات است:

۱. تفسیر القمی: ج ۱ ص ۴۱.

۲. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیه‌ی ۱۱۷.

«٢٦ وقال الله نعمل الإنسان على صورتنا كشبهنا»^(١)، «٢٧ فخلق الله الإنسان على صورته. على صورة الله خلقه ذكرا وأنثى خلقهم»^(٢).

(و خداوند فرمود: انسان را به صورت خودمان و مشابه خودمان به عمل می آوریم).^(٣)

خداوند انسان را به صورت و تصویر خودش آفرید. او را به صورت خداوند و مذکر و مونث آفرید).^(٤)

وفي الرواية:

در روایت است:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَمَّا يَزُوونَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ فَقَالَ: هِيَ صُورَةٌ مُحَدَّثَةٌ مَخْلُوقَةٌ وَاضْطَفَاها اللَّهُ وَاخْتَارَهَا عَلَى سَائِرِ الصُّورِ الْمُخْتَلَفَةِ فَأَصْأَفَهَا إِلَى نَفْسِهِ كَمَا أَصْأَفَ الْكَعْبَةَ إِلَى نَفْسِهِ وَالرُّوحَ إِلَى نَفْسِهِ فَقَالَ: "بَيْتِي" وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي"^(٥).

محمد بن مسلم گوید: (از امام باقر(ع) در مورد روایت «خداوند انسان را به صورت خودش آفرید.» پرسیدم. ایشان فرمود: آن صورت و تصویر ایجاد شده بود و آفریده شده بود و خداوند آن را برگزید و آن را از میان بقیه‌ی صورت‌های مختلف انتخاب نمود و آن را به خودش افزود، همان‌طور که کعبه و روح را به خودش اضافه کرد. فرمود: بَيْتِي (خانه‌ام) «و از روح خود در او دمیدم».^(٦)

فَأَمَرَ اللَّهُ الْمَلَائِكَةَ بالسُّجُودِ لَهُ كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾، فَسَجَدَ مِنْ سَجْدٍ وَتَكَبَّرَ مِنْ تَكَبُّرٍ فَطَرَدَ.

١. العهد القديم - سفر التكوين - الأصحاح ١: ٢٦.

٢. العهد القديم - سفر التكوين - الأصحاح ١: ٢٧.

٣. عهد قديم، سفر پیدایش، باب ١، ٢٦.

٤. عهد قديم، سفر پیدایش، باب ١، ٢٧.

٥. الكافي - الكليني: ج ١ ص ١٣٤؛ التوحيد - الصدوق: ص ١٠٣.

٦. كافي، كليني، ج ١، ص ١٣٤؛ توحيد، صدوق، ص ١٠٣.

خداوند به فرشتگان دستور داد که به او سجده کنند، همان‌طور که در سخن خداوند متعال است: «برایش به سجده در افتید» و سخن خداوند متعال: «سپس به فرشتگان گفتیم: به آدم سجده کنید» فردی که سجده کرد، سجده کرد و فردی که تکبر نمود، تکبر نمود و رانده شد.

﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ [الحجر: ۲۹].

«پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم، پیش او به سجده در افتید»^(۱).

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ [الأعراف: ۱۱].

«و در حقیقت شما را خلق کردیم. سپس به صورتگری شما پرداختیم. آنگاه به فرشتگان گفتیم: برای آدم سجده کنید. پس [همه] سجده کردند، جز ابلیس که از سجده‌کنندگان نبود»^(۲).

ومن ثم إن الله سبحانه وتعالى خلق نفس حواء (عليها السلام) من نفس آدم (عليه السلام)
^(۳)، قال تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [النساء: ۱]^(۴)،

از این جا بود که خداوند سبحان و متعال، نفس حوا(س) را از نفس آدم (ع) آفرید.^(۵) خداوند متعال فرمود: «ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را [نیز] از او

۱. قرآن کریم، سوره‌ی حجر، آیه‌ی ۲۹.

۲. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۱.

۳. لم یخلق الله نفس حواء باستقلال كما خلق نفس آدم (عليه السلام) وذلك ليكون بينهم مودة ورحمة فتكون المودة أو الحب والطاعة موجه من حواء إلى آدم والرحمة موجه من آدم إلى حواء "وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ".

۴. في مرتبة أعلى يكون المراد الروح الأولى روح محمد (صلى الله عليه وآله) ومنها خلقت مرتبة الروح التي دونها وهي روح علي وفاطمة (عليهما السلام).

۵. نفس حوا به طور مستقل، آن‌طور که نفس آدم(ع)، آفریده شده بود، آفریده نشد و این موضوع به این دلیل بود که بین آنان دوستی و مهربانی باشد. دوست داشتن و اطاعت، از حوا به آدم می‌باشد و مهربانی از آدم به حوا می‌باشد: ((و از نشانه‌های او اینکه از [نوع] خودتان

آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد، پروا دارید. و از خدایی که به [نام] او از همدیگر درخواست می کنید، پروا نمایید و زنهار از خویشاوندان مبرید، که خدا همواره بر شما نگهبان است»^{(۱) (۲)}.

عن أبي عبد الله الصادق (عليه السلام) قال: «إن الله تعالى خلق آدم من الطين وخلق حواء من آدم»^(۳)،
امام صادق (ع) فرمود: (خداوند متعال آدم را از گل آفرید و حوا را از آدم آفرید).^(۴)

ومن ثم أخرج ذريتهما وامتحانهم جميعاً الامتحان الأول في عالم الذر (عالم الأنفس)، وكان الامتحان بسؤال واحد: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ [الأعراف: ۱۷۲]، والآية واضحة ﴿وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ﴾ أي أنه كان عالم أنفس، فالمتقدم في الامتحان والفائز في السباق هو من يرى ويسمع أولاً ويجيب أولاً.

پس از آن، فرزندان آن دو را بیرون آورد و همگی را در امتحان اول، در عالم ذر یا عالم أنفس امتحان نمود و امتحان با یک پرسش بود: «و هنگامی که پروردگارت از پشت فرزندان آدم ذریه‌ی آنان را برگرفت و ایشان را بر نفس‌هایشان گواه ساخت، که آیا پروردگار شما نیستیم؟ گفتند: چرا، گواهی دادیم. تا مبادا روز قیامت بگویید ما از این [امر] غافل بودیم»^(۵). آیه روشن است؛ «و ایشان را بر نفس‌هایشان گواه ساخت» یعنی در عالم أنفس بود. کسی در این امتحان پیشی می‌گیرد و در مسابقه پیروز می‌شود که اول ببیند و بشنود و اول پاسخ دهد.

همسرانی برای شما آفرید، تا به آن‌ها آرام گیرید و میان‌تان دوستی و رحمت نهاد آری در این [نعمت] برای مردمی که می‌اندیشند قطعاً نشانه‌هایی است» (روم، ۲۱).

۱. قرآن کریم، سوره‌ی نساء، آیه‌ی ۱.

۲. در بالاترین مرتبه روح اول، روح محمد است و از اوست که روح‌های پایین‌تر آفریده شده است که همان روح علی و فاطمه (س) می‌باشد.

۳. قصص الأنبياء - الراوندي: ص ۴۲.

۴. قصص الانبياء، راوندی، ص ۴۲.

۵. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۷۲.

ولما انتهى هذا الامتحان، شاء الله أن يتم ما كان في علمه من انزال آدم (عليه السلام) إلى الأرض وامتحانه فيها، فحصل امتحان آدم (عليه السلام) في السماء الأولى (الجنة الدنيوية) وفشل في الامتحان كما كان مقدراً له، ﴿فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾ [طه: ۱۲۱]، فأنزل إلى الأرض هو وأمنا حواء (صلوات الله عليهما) ورزقنا الله شفاعتهما في الدنيا والآخرة.

وقتی این امتحان به پایان رسید، خداوند خواست تا فرو فرستادن آدم (ع) به زمین و امتحانش در زمین را که در علمش بود، به انجام رساند. پس امتحان آدم (ع) در آسمان اول یا بهشت دنیوی، اتفاق افتاد و همان‌گونه که برایش تقدیر شده بود، در امتحان شکست خورد. «آنگاه از آن خوردند و برهنگی آنان برایشان نمایان شد و شروع کردند به چسبانیدن برگ‌های بهشت بر خود و [این‌گونه] آدم به پروردگار خود عصیان ورزید و بیراهه رفت»^(۱). ایشان و مادر ما حوا، به زمین فرود آمدند. درود خداوند بر این دو و خداوند شفاعت این دو را در دنیا و آخرت، روزی ما نماید.

والنص القرآني واضح أن آدم وحواء خلقا وعاشا ابتداءً في الجنة الموجودة في السماء الأولى، وهي جنة دنيوية ولكنها ليست في الأرض بل في السماء الأولى أو عالم الأنفس: نص قرآني روشن است که آدم و حوا در آغاز، در بهشت موجود در آسمان اول آفریده شدند و زندگی کردند. این بهشت دنیوی است. ولی در زمین نیست. بلکه در آسمان اول یا عالم نفس‌هاست:

قال تعالى: ﴿وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ [البقرة: ۳۵].

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیه‌ی ۱۲۱.

خداوند متعال فرمود: «و گفتیم ای آدم، خود و همسرت در این باغ سکونت گیر [ید] و از هر جای آن خواهید، فراوان بخورید و [لی] به این درخت نزدیک نشوید، که از ستمکاران خواهید بود»^(۱).

وقال تعالى: ﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ [الأعراف: ۱۹].
خداوند متعال فرمود: «و ای آدم، تو با جفت خویش در آن باغ سکونت گیر و از هر جا که خواهید بخورید و [لی] به این درخت نزدیک مشوید، که از ستمکاران خواهید شد»^(۲).

وقال تعالى: ﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى * إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى * وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى * فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى * فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾ [طه: ۱۱۷ - ۱۲۱].
خداوند متعال فرمود: «پس گفتیم: ای آدم در حقیقت، این [ابلیس] برای تو و همسرت دشمنی [خطرناک] است. زنهار تا شما را از بهشت بیرون نکند تا تیره‌بخت گردی. در حقیقت برای تو در آن جا این [امتیاز] است که نه گرسنه می‌شوی و نه برهنه می‌مانی. و [هم] این که در آن جا نه تشنه می‌گردی و نه آفتاب‌زده. پس شیطان او را وسوسه کرد، گفت: ای آدم، آیا تو را به درخت جاودانگی و ملکی که زایل نمی‌شود راه نمایم؟ آن‌گاه از آن [درخت ممنوع] خوردند و برهنگی آنان برایشان نمایان شد و شروع کردند به چسبانیدن برگ‌های بهشت بر خود و [این‌گونه] آدم به پروردگار خود عصیان ورزید و بیراهه رفت»^(۳).

^۱. قرآن کریم، سوره ی بقره، آیه ی ۳۵.

^۲. قرآن کریم، سوره ی اعراف، آیه ی ۱۹.

^۳. قرآن کریم، سوره ی طه، آیات ۱۱۷ تا ۱۲۱.

فالأیات واضحة أن آدم (عليه السلام) لم يكن أرضياً، ولم يخلق في الأرض ابتداءً بل في الجنة في السماء الأولى، وهي غير جنة الخلد ﴿فَلَا يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾، وهذه الجنة ليست كالأرض التي يمكن أن يجوع فيها الإنسان ويعرى ويعطش ويضحي وتؤذيه الشمس والظروف الجوية إذا لم يعمل ويجمع الثمار أو يزرع ويصيد أو يربي الحيوانات ويتخذ احتياطاته لدفع الضرر، إذن هي شيء آخر غير أرضي.

در این آیات روشن است که آدم (ع) زمینی نیست؛ و در ابتدا در زمین آفریده نشده است؛ بلکه در بهشت در آسمان اول بود و این غیر از بهشت جاودانی است. «زنهار تا شما را از بهشت بیرون نکند تا تیره‌بخت گردی» این بهشت، مانند زمین نیست که اگر انسان در آن کار نکند، و میوه نچیند و کشاورزی نکند و حیوانات را شکار نکند یا آن‌ها را پرورش ندهد و برای از بین بردن زیان، نکاتی را رعایت نکند، دچار گرسنگی و برهنگی و تشنگی و آفتاب‌زدگی می‌شود و خورشید و شرایط جوی او را آزار می‌دهد؛ بنابراین این بهشت، غیرزمینی است.

ثم لننظر إلى حال آدم المميز في هذه الآيات، وهل يتناسب مع حال الأرض والأجسام فيها، فجسم الإنسان الأرضي إذا لم يغط جزءاً منه باللباس سيكون مكشوفاً وأكيداً يراه صاحبه ويراه غيره، ولو كان آدم يلبس لباساً أرضياً فإن هذا اللباس الأرضي لا يصبح معدوماً عندما يعصي الإنسان الله، فلو كان آدم وحواء في الأرض وكانا عاريين من البداية لانتبها إلى حالهما منذ البداية وليس عند المعصية، ولو كانا في الأرض ويلبسان ملابس فلا تختفي عنهما بمجرد المعصية.

سپس به حالت متفاوت آدم در این آیات دقت کنیم که آیا با حالت زمین و اجسام در آن متناسب است؟ اگر بخشی از جسم زمینی انسان با لباس پوشیده نشود، آشکار می‌شود و قطعاً فرد همراه و دیگران آن را می‌بینند. اگر آدم لباس زمینی می‌پوشید، با عصیان و سرپیچی انسان در برابر خداوند، از بین نمی‌رفت. اگر آدم و حوا در زمین بودند و از آغاز برهنه بودند، از آغاز متوجه وضعیت خودشان می‌شدند، نه هنگام معصیت. و اگر در زمین بودند و لباس‌هایی می‌پوشیدند، به صرف معصیت از ایشان پنهان نمی‌شد.

إذن، فالأمر ليس أرضياً والقصة ليست أرضية، فالأمر كما يذكره الله في القرآن لا يتناسب مع حال الأرض ومن فيها أبداً، بينما لو كان آدم وحواء عند المعصية في الجنة الدنيوية في السماء الأولى فمن الطبيعي أن تبدو لهما سوءاتهما عندما يعصيان وليس قبل ذلك؛ لأن اللباس الذي يستر العورة هناك هو لباس التقوى وهو لباس تلبسه النفس كنتيجة طبيعية لطاعة الله ومخالفة الهوى والشيطان، ولباس التقوى أهم وأفضل من لباس الجسد؛ لأن الله ينظر لنفس وروح الإنسان وما تلبس وليس إلى جسد الإنسان وما يغطيه ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ [الأعراف: ٢٦].

بنابر این موضوع زمینی نیست و داستان به زمین مربوط نمی شود و همان طور که خداوند، این موضوع را در قرآن ذکر می کند؛ این موضوع اصلاً با وضعیت زمین و افرادش متناسب نیست؛ در حالی که اگر آدم و حوا هنگام معصیت در بهشت دنیوی در آسمان اول بودند، طبیعی است که بدی هایشان هنگام معصیت برایشان آشکار شود و نه پیش از آن؛ به این خاطر که لباسی که عورت و زشتی را در آن جا می پوشاند، همان لباس تقوا است و لباسی است که نفس، در اثر نتیجه ی طبیعی اطاعت از خداوند و مخالفت با هوای (نفس) و شیطان می پوشد. و لباس تقوا از لباس جسد، مهم تر و برتر است؛ به این خاطر که خداوند به نفس و روح انسان و آنچه می پوشد، نگاه می کند، نه به جسد انسان و آنچه، آن را می پوشاند. «ای فرزندان آدم، در حقیقت ما برای شما لباسی فرو فرستادیم که عورت های شما را پوشیده می دارد و [برای شما] زینتی است و [لی] بهترین جامه [لباس] تقواست. این از نشانه های [قدرت] خداست. باشد که متذکر شوند»^(۱).

وعند المعصية ينزع هذا اللباس وتنكشف عورة الإنسان أمام ربه^(۲)، أي إن آدم وحواء (عليهما السلام) كانا يلبسان لباساً منذ البداية في الجنة، كانا يلبسان لباس التقوى ثم نزع عنهما؛ فهما لم يكونا عاريين في البداية وانكشف لهما حالهما الأولي، بل الذي انكشف لهما هو حالهما بعد المعصية ونزع لباس التقوى، ﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا

^۱ قرآن کریم، سوره ی اعراف، آیه ی ۲۶.

^۲ أي إنسان وليس آدم فقط، فتراه الملائكة عار من التقوى وتعرف أنه عاصي، لهذا اهتم آدم وحواء بما حصل فهو على أقل تقدير أمر مخجل أن يصدر من آدم معلم الملائكة، ولهذا أخذ يستغفر ليرجع له لباس التقوى "قَبِذْتُ لَهُمَا سَوْآتَهُمَا وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ".

أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ [الأعراف: ٢٧].

در هنگام معصیت، این لباس از انسان جدا شد و عورت انسان نزد پروردگارش آشکار شد.^(۱) یعنی آدم و حوا (علیهما السلام) از آغاز در بهشت، لباسی که پوشیده بودند، لباس تقوا بود. سپس این لباس از آنها جدا شد. آنان در آغاز برهنه نبودند و چیزی که برایشان آشکار شد، وضعیت اولیه‌ی آنها نبود؛ بلکه آن چه برایشان آشکار شد، وضعیت آنها پس از معصیت و جدا شدن لباس تقوا بود: «ای فرزندان آدم زنه‌ار تا شیطان شما را به فتنه نیندازد چنانکه پدر و مادر شما را از بهشت بیرون راند و لباس‌شان را از ایشان برکند، تا عورت‌هایشان را بر آنان نمایان کند. در حقیقت او و قبیل‌اش شما را از آن جا که آن‌ها را نمی‌بینید می‌بینند. ما شیاطین را دوستان کسانی قرار دادیم که ایمان نمی‌آورند»^(۲).

فَالْآيَةُ وَاضِحَةٌ أَنَّ لِبَاسَ آدَمَ نَزَعَ عَنْهُ بِسَبَبِ مَعْصِيَتِهِ؛ ﴿لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا﴾، وهذا اللباس عاد بالاستغفار ﴿فَبَدَّتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾.

آیه روشن است که لباس آدم به خاطر معصیتش از او برداشته شد. «ای فرزندان آدم زنه‌ار تا شیطان شما را به فتنه نیندازد چنان که پدر و مادر شما را از بهشت بیرون راند و لباس‌شان را از ایشان برکند، تا عورت‌هایشان را بر آنان نمایان کند». این لباس با درخواست آمرزش بازگشت: «برهنگی آنان برایشان نمایان شد و شروع کردند به چسبانیدن برگ‌های بهشت بر خود».

وَالْآيَاتُ وَاضِحَةٌ أَنَّ هَبْوَ آدَمَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) وَحَوَاءَ مِنَ الْجَنَّةِ الدَّنْيَوِيَّةِ فِي السَّمَاءِ الْأُولَى إِلَى الْأَرْضِ لَا يُمْكِنُ أَنْ يَقَالَ إِنَّهُ هَبْوَ مِنْ جَنَّةٍ فِي هَذِهِ الْأَرْضِ إِلَى الْأَرْضِ، ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا

^۱ یعنی انسان و نه فقط آدم. فرشتگان او را عاری از تقوا می‌دیدند و می‌دانستند که معصیت کار است. به همین دلیل آدم و حوا در اتفاقی که افتاد، شروع به جبران نمودند. چرا که این موضوع حداقل موضوع خجالت‌آوری است که از آدم معلّم فرشتگان اتفاق می‌افتد؛ و به همین خاطر شروع به درخواست آمرزش نمود تا لباس تقوا به او باز گردد: ((برهنگی آنان برایشان نمایان شد و شروع کردند به چسبانیدن برگ‌های بهشت بر خود)).

^۲ قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۲۷.

جَمِيعاً فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٠﴾، فهو هبوط من السماء الأولى إلى السماء الجسمانية وإلى الأرض بالخصوص، والإمام الصادق (عليه السلام) يبين أنّ آدم طلب الرجوع إلى الجنة التي كان فيها وقد أجابه الله، وهذا يبين بوضوح أنّها جنة سيدخلها بعد انفصال نفسه - بالموت - عن هذا الجسد مرة أخرى ويعود كما كان سابقاً.

در این آیات روشن است که هُبط و فرود آمدن آدم و حوا از بهشت دنیوی در آسمان اول، به زمین بوده است، نه فرود آمدن از بهشت زمینی به زمین. «گفتیم: جملگی از آن فرود آید. پس اگر از جانب من شما را هدایتی رسد، آنان که هدایت را پیروی کنند، بر ایشان بیمی نیست و غمگین نخواهند شد»^(۱). این فرود آمدن از آسمان اول به آسمان جسمانی و به طور خاص به زمین بوده است. امام صادق (ع) بیان می کند که آدم درخواست بازگشت به بهشتی را نمود که در آن بود و خداوند او را اجابت کرد. این موضوع به روشنی بیان می کند که این بهشتی است که پس از جدا شدن نفس از بدن، با مرگ، بار دیگر به آن وارد می شود و مانند قبل به آن باز می گردد.

«عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: لما طاف آدم (عليه السلام) بالبيت مائة عام ما ينظر إلى حواء، ولقد بكى على الجنة حتى صار على خديه مثل النهرين العجاجين العظيمين من الدموع، ثم أتاه جبرئيل (عليه السلام) فقال: حياك الله وبياك، فلما أن قال: "حياك الله" تبلى وجهه فرحاً وعلم أن الله قد رضي عنه، ولما قال: "وبياك" ضحك ومعنى بياك أضحكك، قال: ولقد قام على باب الكعبة وثيابه جلود الإبل والبقر، فقال: اللهم أقلني عثرتي واغفر لي ذنبي وأعدني إلى الدار التي أخرجتني منها، فقال الله جل ثناؤه: قد أقلتكَ عثرتك وغفرت لك ذنبك وسأعيدك إلى الدار التي أخرجتك منها»^(۲).

امام صادق (ع) فرمود: (حضرت آدم یکصد سال به دور خانه‌ی کعبه طواف کرد، و نگاه به حوا نمی نمود، و از فراق بهشت آن قدر گریست که بر دو گونه اش اثری مانند دو نهر بزرگ نمودار شد. آنگاه جبرئیل نزد وی آمد و گفت: «خدا تو را زنده بدارد و خندان گرداند» پس چون به او گفت: «خدا تو را زنده بدارد» اثر شادمانی بر چهره اش نقش بست و دانست که خدا از او خشنود گردیده

^۱ قرآن کریم، سوره ی بقره، آیه ی ۳۸.

^۲ معانی الأخبار - الصدوق: ص ۲۶۹.

است، و چون به او گفت: «خندان گرداند» خندید. بر در خانه‌ی کعبه ایستاد، در حالی که لباس‌هایی از پوست شتر و گاو بر تن داشت و گفت: «بارالها از لغزشم درگذر، و گناهم را بیامرز و مرا به جایی که از آن راندی، برگردان». خدای عزوجل فرمود: «از لغزشت درگذشتم، و گناهت را آمرزیدم و به زودی تو را باز می‌گردانم به آن‌جا که از آن بیرون راندمت».^(۱)

هذه قصة خلق آدم (عليه السلام) من الطين المرفوع إلى السماء الأولى ونفخ الروح فيه، فأدم خلق في الجنة الدنيوية الموجودة في السماء الأولى^(۲)، فنحن سماويون وقد خلقت أنفسنا من الروح المنفوخ في الطين المرفوع لكي يتم امتحاننا في هذه الأرض، وتتمكن الأنفس من التواصل مع الأجسام الأرضية التي ستكون حيز امتحانها في هذا العالم الجسماني المادي. این است داستان آفرینش آدم(ع) از گلی که به آسمان اول مرفوع شد و روح در آن دمیده شد. بنابراین آدم در بهشت دنیوی واقع در آسمان اول^(۳) آفریده شده است؛ لذا ما آسمانی هستیم و نفس ما نیز از روح دمیده شده در گِل مرفوع خلقت یافته است، تا در این زمین مورد آزمایش و امتحان قرار گیریم؛ و از سوی دیگر، ارواح بتوانند با بدن‌های زمینی که مکان امتحان ما در این عالم جسمانی هستند، تلاقی یابند.^(۴)

^۱. معانی الاخبار، صدوق، ص ۲۶۹.

^۲. السماء الدنيا تتكون من جزئين أو مرتبتين وهما: السماء الجسمانية وهي هذه السماء المادية الجسمانية التي فيها المجرات والشموس والأقمار والأرض التي نعيش فيها، والسماء الأولى وهي سماء الأنفس، وفيها خلق آدم، وفيها الجنة الدنيوية التي وضع فيها آدم وحواء أول خلقهما قبل أن ينزلا إلى الأرض بعد المعصية، والسماء الأولى هي نفسها سماء عالم الذر.

^۳. آسمان دنیا از دو بخش یا دو طبقه تشکیل شده است که عبارتند از آسمان جسمانی و آسمان اول. آسمان جسمانی همین آسمان مادی عینی است که کیهکشان‌ها، خورشیدها، ماه‌ها و زمینی که بر آن زندگی می‌کنیم، در آن قرار دارد. آسمان اول، آسمان نفس‌هاست که آدم در آن خلق شده است و بهشت دنیوی، که آدم و حوا در ابتدای آفرینش‌شان و پیش از آن‌که با صدور معصیت به زمین پایین بیایند در آن استقرار داشته‌اند، در آن‌جا واقع گشته است. آسمان اول همان آسمان عالم ذر است.

^۴. به نقل از کتاب «توهم الحاد»

النفس والروح والعقل:

نفس، روح وعقل

قد تبين أنّ النفس خلقت من تركيب طينة مرفوعة وروح، وبهذا فهي تختلف عن الروح ولكن من جهة التسمية قد تسمى النفس بعض الأحيان روحاً؛ لأنها خلقت من الروح، ولأنها تعكس صورة روح الإيمان وروح القدس. وأيضاً قد تسمى بعض الأحيان الروح نفساً، فالإنسان مركب من الجسد ومحرك الجسد الغائب عن الأبصار، فهذا المحرك من حيث إنه متصل بالجسد قد يسمى نفساً وإن كان مرتقياً وله روح قدس، ومن حيث إنه محرك للجسد ومن حيث إنه تجلي من الملكوت الأعلى (أي من الروح الحقيقي) قد يسمى روحاً، وإن كان غير مرتقي وليس له روح إيمان ولا روح قدس.

بيان شدّ كه نفس از تركيبِ گل مرفوع و روح آفريده شده است. به همين خاطر با روح متفاوت است؛ ولي از جهت نام‌گذاري، گاهي اوقات نفس، روح ناميده مي‌شود؛ به اين دليل كه نفس از روح آفريده شده است؛ و به اين خاطر كه نفس، تصوير روح ايمان و روح القدس را منعكس مي‌كند و همچنين گاهي اوقات روح، نفس ناميده مي‌شود. انسان از جسد و حركت دهنده جسدی تركيب شده است كه از ديدهگان پنهان است. اين حركت دهنده از اين جهت كه با جسد متصل است، گاهي اوقات نفس ناميده مي‌شود؛ هر چند ممكن است ارتقاء پيدا کرده باشد و داراي روح القدس باشد. از اين جهت كه اين نفس، محرك جسد است و از اين جهت كه تجلي ملكوت اعلى، يعنى روح حقيقي است، گاهي اوقات روح ناميده مي‌شود، هر چند ارتقاء پيدا نكرده باشد و داراي روح ايمان و روح القدس نباشد.

والحق إنه ليكون للإنسان روح حقيقي لابد أن يكون له حظ ووجود في السماء الملكوتية الثانية على الأقل؛ لأنها أول الجنات الملكوتية.

حقيقت اين است كه براي اين كه انسان روح حقيقي داشته باشد، حداقل بايد بهره و وجودی در آسمان دوم ملكوتی داشته باشد؛ به اين خاطر كه آسمان دوم، اولين بهشت ملكوتی است.

وأيضاً: نفس هذا المحرك من حيث إنه تجلي العقل (السماء السابعة) يسمى عقلاً، والحق إنه ليكون للإنسان عقل حقيقي لا بد أن يكون له حظ ووجود في السماء السابعة. همچنین همین محرک از این جهت که تجلی عقل، در آسمان هفتم است، عقل نامیده می‌شود. حقیقت این است که برای این که انسان عقل حقیقی داشته باشد، باید بهره و وجودی در آسمان هفتم داشته باشد.

النفس:

نفس

البداية كانت أن روح قدس وروح إيمان جمعت مع طينة مرفوعة فخلقت النفس الإنسانية الأولى، ثم جاءت الأنفس الإنسانية الأخرى من هذه النفس الأولى، فالأنفس الأخرى عبارة عن صورة للنفس الإنسانية الأولى، فيظهر فيها الطين وما فيه من شهوات وقوى مادية، ويظهر فيها روح الإيمان وروح القدس ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۖ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۖ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ۖ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ [الشمس: ۷ - ۱۰].

در آغاز، روح القدس و روح ایمان با گِل مرفوع ترکیب شدند و نفس انسانی اول آفریده شد. سپس نفس‌های انسانی دیگر، از این نفس اول به وجود آمدند. نفس‌های دیگر، عبارتند از صورت و تصویری از نفس اول انسانی. در نفس گِل، شهوات و نیروهای مادی که در آن است، آشکار می‌شود و در نفس، روح ایمان و روح القدس نیز آشکار می‌شود. «سوگند به نفس و آن کس که آن را درست کرد، سپس پلیدکاری و پرهیزگاریش را به آن الهام کرد، که هر کس آن را پاک گردانید، قطعاً رستگار شد. و هر که آلوده‌اش ساخت، قطعاً باخت»^(۱).

فلكل إنسان نفس وهذه النفس في هذا العالم المادي عبارة عن مرآة تنعكس فيها روح الإيمان وروح القدس، ولهذه النفس ثلاثة أرواح هي: (روح الحياة والقوة والشهوة)، وكل من

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی شمس، آیات ۷ تا ۱۰.

هذه الأرواح هي النفس الإنسانية من حيث إنها متوجهة بهذا الاتجاه وعاملة لهذا العمل، فلو صورنا النفس على أنها معمل لكانت كل روح من هذه الأرواح شيئاً في هذا المعمل ويكمل بعضها بعضاً وبجميعها ينتج المعمل. فمثلاً تكون روح الحياة هي الطاقة الكهربائية في المعمل، وروح القوة هي المحركات التي تدار بواسطة الطاقة الكهربائية أو روح الحياة، أما روح الشهوة فتكون الآلات التي تدار بواسطة المحركات.

هر انسانی، نفس دارد و این نفس در این عالم مادی عبارت است از آینه‌ای که روح ایمان و روح القدس در آن مُنعکس می‌شوند. این نفس، سه روح دارد که عبارتند از: روح حیات، روح قوت و روح شهوت. همه‌ی سه روح، به این دلیل که در این جهت قرار گرفته‌اند و عامل این انعکاس هستند، نفس انسانی هستند. اگر نفس انسانی را به عنوان کارخانه‌ای تصور کنیم، هریک از این روح‌ها قسمتی از این کارخانه هستند و بعضی از آن‌ها، کار بعضی دیگر را کامل می‌کنند و با همه‌ی این اجزا، نتیجه حاصل می‌شود. به عنوان مثال روح حیات، انرژی الکتریکی کارخانه است و روح قوت، موتورهای هستند که با استفاده از انرژی الکتریکی یا روح حیات به حرکت در می‌آیند. اما روح شهوت دستگاه‌هایی هستند که به وسیله‌ی این موتورها می‌چرخند.

والنفس بحد ذاتها لا تعني أنَّ للإنسان روحاً حقيقياً، فالروح الحقيقي يبدأ من السماء الثانية أي لابد أن تكون النفس مرتقية إلى السماء الثانية حتى يكون لها روح حقيقي. نعم، هي يمكن أن تسمى روحاً حتى في السماء الأولى؛ باعتبار تجليها من الملكوت الأعلى أو الروح الحقيقي، وباعتبار أنها وبأرواحها الثلاثة (روح الحياة والقوة والشهوة) محرك الجسد، كما أنَّ ارتقاء الإنسان وعلو مقامه مهما كان لا يسلب محرك الجسد هذا الاسم - أي النفس -، فحتى لو كان للإنسان حظ في السموات الملكوتية بل وفي السابعة الكلية (سماة العقل) كالأنبياء والأوصياء والأولياء (عليهم السلام)؛ يمكن أن نقول عن المحرك بأنه نفس الإنسان؛ لأنَّ هذا الاسم باعتبار حاله وأنه خلق من الطين المرفوع والروح.

وجود نفس به خودی خود به این معنا نیست که انسان روح حقیقی دارد. روح حقیقی از آسمان دوم آغاز می‌شود. یعنی نفس باید به آسمان دوم ارتقاء پیدا کند تا دارای روح حقیقی شود. نفس حتی در آسمان اول هم می‌تواند روح نامیده شود؛ به این دلیل که از ملکوت اعلی یا روح حقیقی تجلی پیدا می‌کند و نیز به این دلیل که نفس و ارواح سه‌گانه‌ی آن (روح حیات، روح قوت و روح

شهوت) محرک جسد هستند.^(۱) همان‌طور که هر چقدر نفس انسان ارتقاء یابد و مقامش بالا برود، همچنان محرک جسم او خواهد بود، نام «نفس» از آن سلب نخواهد شد. بنابراین حتی اگر انسان در آسمان‌های ملکوتی و از جمله مانند پیامبران و اوصیاء و اولیاء(ع) از آسمان کلی هفتم، یا آسمان عقل بهره داشته باشد، باز هم می‌توان گفت که محرک جسم، نفس انسانی است؛ چرا که این نفس از گِل مرفوع و روح آفریده شده است.

والنفس الإنسانية النازلة بمثابة مرآة منعكسة فيها روح الإيمان وروح القدس أو الحقيقة التي على الإنسان أن يصير إليها، وهذه هي الفطرة الإنسانية التي تحته إلى أن يرتقي ليصل إلى أعلى مقام إنساني، فإن تعثر في طريقه وهو يطلب الارتقاء بإخلاص فهو يصل إلى المقام الذي يوفقه الله له فيعرف ربه بحسب حاله، فالمطلوب من الإنسان أن يرتقي بنفسه لمقام الروح الحقيقي والعقل، فمن لم يرتق إلى السماء الثانية فما عنده إنما هو ظل الروح، وكذا الأمر بالنسبة للعقل؛ فما دام الإنسان لم يرتق إلى السماء السابعة الكلية فما عنده هو ظل العقل وليس عقلاً، أما تسميتها أحياناً (روح وعقل) فباعتبار أنها تعكس الروح والعقل الحقيقي. نفس انسانی مانند آینه‌ای است که روح ایمان و روح القدس در آن منعکس می‌شود؛ حقیقتی که انسان باید به سوی آن برگردد و این فطرت انسانی است که او را تشویق می‌کند که ارتقاء پیدا کند، تا به بالاترین مقام انسانی برسد. اگر در راهش بلغزد، در حالی که با اخلاص درخواست ارتقاء می‌کند، به مقامی دست پیدا می‌کند که خداوند توفیقش را به او داده است و بر اساس حال خود، پروردگارش را می‌شناسد. موضوعی که از انسان انتظار می‌رود این است که خودش را تا مقام روح حقیقی و عقل ارتقاء دهد. هرکس به آسمان دوم ارتقاء پیدا نکند، آن‌چه نزد اوست، سایه‌ای از روح است. در مورد عقل نیز همین‌طور است. تا زمانی که انسان به آسمان هفتم کلی ارتقاء پیدا نکند، آن‌چه نزد اوست، سایه‌ی عقل است و عقل نیست. اما نامیدن آن به «روح» و «عقل» در برخی اوقات، به این دلیل است که روح و عقل حقیقی را منعکس می‌کند.

^۱ از آن‌جا که کلمه‌ی «روح» با کلمه‌ی «ریح» به معنی باد نزدیکی لغوی و معنایی دارد، چیزی را که باعث حرکت جسم می‌شود، روح می‌نامند. (مترجم)

«عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ عَنْ جَابِرِ الْجُعْفِيِّ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): يَا جَابِرُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ الْخَلْقَ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فَالسَّابِقُونَ هُمْ رُسُلُ اللَّهِ (عليهم السلام) وَخَاصَّةُ اللَّهِ مِنْ خَلْقِهِ جَعَلَ فِيهِمْ^(۱) خَمْسَةَ أَزْوَاجٍ أَيْدَهُمْ بِرُوحِ الْقُدُسِ فِيهِ عَرَفُوا الْأَشْيَاءَ وَأَيْدَهُمْ بِرُوحِ الْإِيمَانِ فِيهِ خَافُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَأَيْدَهُمْ بِرُوحِ الْقُوَّةِ فِيهِ قَدَرُوا عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ وَأَيْدَهُمْ بِرُوحِ الشَّهْوَةِ فِيهِ اشْتَهَوْا طَاعَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَكَرِهُوا مَعْصِيَتَهُ وَجَعَلَ فِيهِمْ رُوحَ الْمَدْرَجِ الَّذِي بِهِ يَذْهَبُ النَّاسُ وَيَجِيئُونَ وَجَعَلَ فِي الْمُؤْمِنِينَ وَأَصْحَابِ الْمَيْمَنَةِ رُوحَ الْإِيمَانِ فِيهِ خَافُوا اللَّهَ وَجَعَلَ فِيهِمْ رُوحَ الْقُوَّةِ فِيهِ قَدَرُوا عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ وَجَعَلَ فِيهِمْ رُوحَ الشَّهْوَةِ فِيهِ اشْتَهَوْا طَاعَةَ اللَّهِ وَجَعَلَ فِيهِمْ رُوحَ الْمَدْرَجِ الَّذِي بِهِ يَذْهَبُ النَّاسُ وَيَجِيئُونَ»^(۲).

جابر جعفی گوید: امام صادق (ع) فرمود: (ای جابر! خداوند تبارک و تعالی مخلوقات را سه دسته آفرید؛ و این سخن خداوند عزوجل است: «و شما سه دسته شوید: یاران دست راست، کدامند یاران دست راست؟ و یاران چپ، کدامند یاران چپ؟ و سبقت گیرندگان مقدم اند. آنان اند همان مقربان [خدا]»^(۳) پیشی گیرندگان همان فرستادگان خداوند (ع) و افراد خاص خدا از خلقش هستند. در آنان پنج روح قرار داد.^(۴) آنان را با روح القدس تأیید کرد، پس با آن چیزها را می شناسند. آنان را با روح ایمان تأیید نمود، پس با آن از خداوند عزوجل می ترسند. آنان را با روح قوت تأیید نمود، پس با آن قادر به اطاعت از خداوند شدند. آنان را با روح شهوت تأیید نمود، پس با آن میل به اطاعت خداوند عزوجل پیدا کردند و معصیتش برایشان ناپسند گردید. روح مدرج را در آنان قرار داد که مردم با آن می روند و می آیند و در مؤمنان و یاران دست راست، روح ایمان را قرار داد. پس با آن از خداوند می ترسند. روح قوت را در آنان قرار داد، پس با آن قادر به اطاعت از خداوند شدند. روح

۱. أيضاً هذه الرواية والروایات التي تليها تبين إن روح القدس فيهم.

۲. الكافي - الكليني: ج ۱ ص ۲۷۱.

۳. قرآن کریم، سوره ی واقعه، آیات ۷ تا ۱۱.

۴. این روایت و روایات بعدی، بیان می کند که روح القدس در این گروه است.

شهوت را در آنان قرار داد. با آن میل به اطاعت از خداوند پیدا کردند و روح مدرج را در آنان قرار داد که مردم با آن می‌روند و می‌آیند.^(۱)

و«عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام): قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ عِلْمِ الْعَالَمِ فَقَالَ لِي يَا جَابِرُ إِنَّ فِي الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْصِيَاءِ خَمْسَةَ أَرْوَاحٍ رُوحَ الْقُدُسِ وَرُوحَ الْإِيمَانِ وَرُوحَ الْحَيَاةِ وَرُوحَ الْقُوَّةِ وَرُوحَ الشَّهْوَةِ فِرُّوحُ الْقُدُسِ يَا جَابِرُ عَرَفُوا مَا تَحْتَ الْعَرْشِ إِلَى مَا تَحْتَ الثَّرَى ثُمَّ قَالَ يَا جَابِرُ إِنَّ هَذِهِ الْأَرْبَعَةَ أَرْوَاحٌ يُصِيبُهَا الْحَدَثَانُ إِلَّا رُوحَ الْقُدُسِ فَإِنَّهَا لَا تَلْهُو وَلَا تَلْعَبُ»^(۲).

جابر گوید: از امام باقر (ع) در مورد علم عالم پرسیدم. به من فرمود: (ای جابر، در پیامبران و اوصیا پنج روح وجود دارد. روح القدس و روح ایمان و روح حیات و روح قوت و روح شهوت. ای جابر، با روح القدس است که آن چه زیر عرش تا آن چه زیر خاک است را می‌دانند. سپس فرمود: ای جابر، این چهار روح، دچار دو حَدَث می‌شوند؛ مگر روح القدس که نه دچار لهُو می‌شود و نه بازی).^(۳)

و«عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ عِلْمِ الْإِمَامِ بِمَا فِي أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَهُوَ فِي بَيْتِهِ مُرَخًى عَلَيْهِ سِتْرُهُ فَقَالَ يَا مُفَضَّلُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى جَعَلَ فِي النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) خَمْسَةَ أَرْوَاحٍ رُوحَ الْحَيَاةِ فِيهِ دَبٌّ وَدَرَجٌ وَرُوحَ الْقُوَّةِ فِيهِ نَهَضٌ وَجَاهَدٌ وَرُوحَ الشَّهْوَةِ فِيهِ أَكَلٌ وَشَرِبٌ وَأَتَى النِّسَاءِ مِنَ الْحَلَالِ وَرُوحَ الْإِيمَانِ فِيهِ آمَنَ وَعَدَلَ وَرُوحَ الْقُدُسِ فِيهِ حَمَلَ النُّبُوَّةَ فَإِذَا قُبِضَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) انْتَقَلَ رُوحُ الْقُدُسِ فَصَارَ إِلَى الْإِمَامِ وَرُوحُ الْقُدُسِ لَا يَنَامُ وَلَا يَغْفُلُ وَلَا يَلْهُو وَلَا يَزْهُو وَالْأَرْبَعَةُ الْأَرْوَاحُ تَنَامُ وَتَغْفُلُ وَتَزْهُو وَتَلْهُو وَرُوحُ الْقُدُسِ كَانَ يَرَى بِهِ»^(۴).

مفضل بن عمر گوید: از امام صادق (ع) در مورد علم امام نسبت به آن چه در مناطق زمین واقع می‌شود، در حالی که امام در خانه‌اش در زیر پوشش قرار دارد، پرسیدم. ایشان فرمود: (ای مفضل!

۱. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۲۷۱.

۲. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۲۷۲.

۳. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۲۷۲.

۴. الکافی - الكليني: ج ۱ ص ۲۷۲.

خداوند تبارک و تعالی در پیامبر (ص) پنج روح قرار داد. روح حیات که با آن حرکت می کند و بالا می رود. روح قوت که با آن برمی خیزد و تلاش می کند. روح شهوت که با آن می خورد و می نوشد و با زنان حلال آمیزش می کند. روح ایمان که با آن ایمان می آورد و عدالت می ورزد. و روح القدس که با آن پیامبری را حمل می کند. وقتی پیامبر (ص) جانش گرفته شود، روح القدس منتقل می شود و به امام می رود. روح القدس نمی خوابد و غافل نمی شود و سرگرم نمی شود و تکبر نمی ورزد، در حالی که چهار روح دیگر می خوابند و غافل می شوند و تکبر می ورزند و سرگرم می شوند و روح القدس آن را می بیند.^(۱)

الروح:

روح

إِنَّ اللَّهَ سبحانه وتعالى خلق الناس أول ما خلقهم في عالم الذر (السماء الأولى أو سماء الأنفس)، وفي هذه السماء كانت هذه الأنفس الإنسانية وبها هذه الأرواح الثلاثة (روح الحياة وروح القوة وروح الشهوة) أو المحركات الثلاثة، والحق إنها حيثيات للنفس الإنسانية، فإذا نظرنا إلى النفس الإنسانية سنجد أنها هي نفسها روح الحياة وروح القوة وروح الشهوة. خداوند سبحان و متعال اولین بار که مردم را آفرید، در عالم ذر، آسمان اول یا آسمان نفس ها قرار داشتند. در این آسمان، نفس های انسانی بودند و همراه آن ها، این روح های سه گانه (روح حیات، روح قوت و روح شهوت) یا محرک های سه گانه بودند. حقیقت این است که این ها در واقع مرتبه ها و موقعیت های نفس انسانی هستند. وقتی به نفس انسانی نگاه کنیم، آن را همان روح حیات و روح قوت و روح شهوت می بینیم.

^۱. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۲۷۲.

أو بصورة أكثر وضوحاً؛ إنّ هذه الأسماء هي للنفس الإنسانية باعتبار أنها تتصف بصفة هذه الأسماء، وهذه الأرواح الثلاثة هي للنفس الإنسانية بغض النظر عما إذا كانت مؤمنة أم لا.

برای توضیح بیشتر لازم است بگوییم که این روح‌ها نام‌هایی برای نفس انسانی هستند؛ از آن جهت که نفس به ویژگی این نام‌ها توصیف می‌شود و نفس انسان، بدون در نظر گرفتن این که فرد مؤمن است یا خیر، دارای این سه روح است.

أما روح الإيمان وروح القدس فهي متعلقة بالإيمان والرقى (مستوى الإيمان). وفي عالم الذر؛ الذين قالوا (بلى) والذين لم يقولوا كلهم لهم الأرواح الثلاثة. والذين قالوا (بلى) عن إيمان قلبي حقيقي فهم بحسب مقاماتهم وسرعة إجابتهم يتدرجون، فمنهم من له روح الإيمان فقط ومنهم من له روح القدس، والذين لهم روح القدس هم أيضاً يتدرجون بحسب سبقهم في الإجابة، وكل منهم له روح قدس تناسب مقامه فروح القدس المقترن بعيسى (عليه السلام) غير المقترن بيونس (عليه السلام) وهكذا....

اما روح ایمان و روح القدس، به ایمان و ارتقای سطح ایمان مرتبط است. همه‌ی افرادی که در عالم ذر «بله» گفتند یا نگفتند، دارای ارواح سه‌گانه بودند. و افرادی که از ایمان قلبی حقیقی «بله» گفتند، بر اساس مقام‌شان و سرعت پاسخ‌شان درجه‌بندی شدند. برخی از آنان فقط دارای روح ایمان هستند و برخی دیگر دارای روح القدس نیز هستند. افرادی که دارای روح القدس هستند، نیز بر اساس پیشی گرفتن‌شان در پاسخ، درجه‌بندی شدند. و هر کدام از آنان دارای مرتبه‌ای از روح القدس، متناسب با مقامش می‌باشد. روح القدسی که با عیسی (ع) همراه است، غیر از روحی است که با یونس (ع) است. بقیه نیز همین‌طور...

ويختص محمد وآل محمد (عليهم السلام) باقترانهم بروح القدس الأعظم، ولكن أيضاً روح القدس الأعظم ليس مرتبة واحدة، فكل منهم بحسب مقامه يكون روح قدسه الأعظم. محمد و آل محمد (ع) نیز همراه روح القدس اعظم هستند. ولی روح القدس اعظم نیز یک مرتبه نیست. هر کدام از آنان بر مبنای مقامش، دارای روح القدس اعظم خاص خود است.

روح الإيمان وروح القدس: روح ایمان وروح القدس

السماء الدنيا تشمل:

آسمان دنیا از دو قسمت تشکیل شده است:

السماء الجسمانية (وقد تسمى الأرض مقارنة بالسموات الأخرى).
- آسمان جسمانی، که در مقایسه با آسمان‌های دیگر، زمین نامیده می‌شود.

والسماء الأولى وهي ملكوت السماء الجسمانية المرتبط بها ارتباطاً مباشراً وهو ارتباط تدبير وتسيير.

- آسمان اول، همان ملکوت آسمان جسمانی است که با آن ارتباط مستقیمی دارد و با آن رابطه‌ی اداره کردن و به جریان انداختن را دارد.

وفي السماء الأولى مراتب كثيرة، ونفس أي إنسان موجودة فيها بحسب مقامها ومرتبته، فالنفس المقتصر وجودها على أدنى مراتب هذه السماء حظها هو ادراك ظاهر ما في هذا العالم الجسماني في هذه الحياة الدنيا، ﴿يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ﴾ [الروم: ۷].

در آسمان اول، مراتب بسیاری وجود دارد، و نفس هر انسانی بر حسب مقام و مرتبه، در آن وجود دارد. نفسی که وجودش در پایین‌ترین مرتبه‌های این آسمان قرار دارد، بهره‌اش تنها درک ظاهر عالم جسمانی در این زندگی دنیاست. «از زندگی دنیا ظاهری را می‌شناسند و حال آن‌که آنان از آخرت غافلند»^(۱).

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی روم، آیه‌ی ۷.

والنفس التي ترتقي إلى أعلى مرتبة في هذه السماء؛ تكون قد تهيأت لترتقي إلى السماء الملكوتية الثانية، وهي أول الجنان الملكوتية، ومن كان له حظ فيها يكون من أهل الجنة في الآخرة.

نفسی که به بالاترین مرتبه در این آسمان ارتقاء پیدا کرده، آماده شده است تا به آسمان دوم ملکوتی صعود کند و این اولین بهشت از بهشت‌های ملکوتی است. و فردی که بهره‌ای در آن دارد، در آخرت اهل بهشت است.

والنفس الإنسانية إذا ارتقت إلى أدنى مرتبة في السماء الملكوتية الثانية؛ يقترب بها ويكون فيها روح الإيمان أي أنّ حقيقة هذه النفس تتبدل وتتغير بتجلي نور الإيمان فيها، وهكذا نفس يكون فيها أربع أرواح هي: (روح الحياة، وروح القوة، وروح الشهوة، وروح الإيمان).
وقتی نفس انسانی به پایین‌ترین مرتبه در آسمان دوم ملکوتی ارتقاء یابد، با آن همراه می‌شود و دارای روح ایمان می‌گردد. یعنی حقیقت این نفس، با تجلی نور ایمان در آن تبدیل و تغییر می‌یابد؛ و در چنین نفسی چهار روح می‌باشد که عبارتند از: روح حیات، روح قوت، روح شهوت و روح ایمان.

وروح الإيمان مراتب كثيرة تمتد من أول السماء الثانية حتى نهاية السماء السادسة، وكل إنسان مؤمن بحسب عمله وإخلاصه يكون مقامه في هذه السماوات ويكون روح إيمانه.
روح ایمان مراتب بسیاری دارد که از اول آسمان دوم تا انتهای آسمان ششم کشیده می‌شود. و هر انسان مؤمنی بر اساس عمل و اخلاصش، مقامش در این آسمان‌هاست و روح ایمان در این آسمان‌ها با وی همراه می‌باشد.

ثم إنّ النفس إذا ارتقت إلى أدنى مرتبة في السماء السابعة؛ يقترب بها ويكون فيها روح القدس، وكلما ارتقت النفس أكثر كان روح القدس المقترن بها أعظم. وهذه السماء السابعة هي سماء العقل، فكلما كان روح القدس في النفس المرتقية إلى هذه السماء أعظم كان العقل أفضل وأكبر، وكما بينت فيما مضى في "المتشابهات"؛ أنّ أدنى مراتب العقل تبدأ من

هذه السماء السابعة الكلية، أما ما دونها وحتى في السماء السادسة الملكوتية فهو ظل العقل وليس بعقل.

سپس اگر نفس به پایین ترین مرتبه از آسمان هفتم ارتقاء یابد، روح القدس با او همراه می شود و در او خواهد بود. و هر مقداری که نفس، بیشتر ارتقاء یابد، روح القدس که همراه اوست عظیم تر خواهد بود. این آسمان هفتم، آسمان عقل است. هر مقدار که روح القدس در نفس ارتقاء کننده به این آسمان عظیم تر باشد، عقل برتر و بزرگ تر است؛ و همان طور که در کتاب «متشابهات» بیان نمودم، پایین ترین مرتبه های عقل، از این آسمان هفتم کلی آغاز می شود. اما در مراتب پایین تر، حتی در آسمان ششم ملکوتی، تنها سایه ای از عقل وجود دارد.

وهكذا مع ارتقاء النفس تتغير وتتبدل حقيقتها، فمع دخولها السماء الملكوتية الثانية يقترب بها روح الإيمان ويبدأ ظل العقل يتوجه إلى نور العقل. این چنین است که با ارتقاء نفس، حقیقت آن تبدیل و تغییر پیدا می کند. با ورود آن به آسمان ملکوتی دوم، روح ایمان با آن همراه می شود و سایه ای عقل شروع به رو نمودن به نور عقل می کند.

ومع دخولها السماء السابعة يقترب بها روح القدس والعقل، ولا يبعث نبي من الأنبياء (عليهم السلام) حتى يكون له مقام في السماء السابعة الكلية، وبهذا يكون قد استكمل العقل الذي هو سبب للعصمة، وأيضاً اقترن بنفسه روح القدس. با ورود نفس به آسمان هفتم، روح القدس و عقل با آن همراه می شود. پیامبری از پیامبران (ع) بر انگیخته نمی شود، مگر این که در آسمان هفتم کلی، مقامی داشته باشد و به این ترتیب، عقلی که موجب عصمت است، کامل می شود. همچنین روح القدس با او همراه می شود.

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله): مَا قَسَمَ اللَّهُ لِلْعِبَادِ شَيْئاً أَفْضَلَ مِنَ الْعَقْلِ فَتَوْمُ الْعَاقِلِ أَفْضَلُ مِنْ سَهْرِ الْجَاهِلِ وَإِقَامَةُ الْعَاقِلِ أَفْضَلُ مِنْ شُحُوصِ الْجَاهِلِ وَلَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيّاً وَلَا رَسُولاً حَتَّى يَسْتَكْمَلَ الْعَقْلُ وَيَكُونَ عَقْلُهُ أَفْضَلَ مِنْ جَمِيعِ عُقُولِ أُمَّتِهِ وَمَا يُضْمَرُ النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) فِي نَفْسِهِ أَفْضَلُ مِنْ اجْتِهَادِ الْمُجْتَهِدِينَ وَمَا أَدَّى الْعَبْدُ فَرَائِضَ اللَّهِ حَتَّى عَقَلَ عَنْهُ وَلَا

بَلَغَ جَمِيعُ الْعَابِدِينَ فِي فَضْلِ عِبَادَتِهِمْ مَا بَلَغَ الْعَاقِلُ وَالْعَقْلَاءُ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: «وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ»^(۱).

رسول الله (ص) فرمود: (خداوند چیزی برتر از عقل برای بندگان تقسیم نکرده است. خواب عاقل بهتر از سحرخیزی نادان است و در خانه ماندن عاقل بهتر از بیرون رفتن نادان است. خداوند پیامبر و فرستاده‌ای را بر نمی‌انگیزد، مگر این که عقل او کامل شود و عقل او برتر از همه‌ی عقل‌های امتش شود و آنچه پیامبر (ص) در درونش دارد، از تلاش کوشش‌کنندگان برتر است و تا بنده‌ای نسبت به واجبات خداوند تعقل نورزد، آن را انجام نداده است و همه‌ی عبادت‌کنندگان در فضیلت عبادت خود به چیزی که عاقل و عاقلان رسیده‌اند، نرسیدند. آنان صاحبان خرد هستند که خداوند متعال در مورد آنان فرمود: «و جز خردمندان کسی متذکر نمی‌شود»^(۲).

أصحاب اليمين والمقربون:

اصحاب يمين و مقربین

الإنسان المؤمن ما دام في السماوات الملكوتية فهو يُعد من أصحاب اليمين، فإذا ارتقى إلى السماء السابعة أصبح من المقربين. وقد تبين مما تقدم أن السماوات الملكوتية فيها روح الإيمان، أما السماء السابعة ففيها روح القدس. إذن، فأصحاب اليمين يقترن بهم وفيهم روح الإيمان، أما المقربون فيقترن بهم وفيهم روح القدس.

انسان مؤمن تا وقتی در آسمان‌های ملکوتی است، جزو اصحاب یمین است. وقتی به آسمان هفتم ارتقاء یابد، جزو مقربین و نزدیکان می‌شود. از مطالب پیشین روشن شد که در آسمان‌های ملکوتی، روح ایمان وجود دارد. اما در آسمان هفتم، روح القدس نیز هست. بنابراین روح ایمان با اصحاب یمین و در آنان است. اما روح القدس با مقربین و در آنان است.

۱. الکافی - الکلینی: ج ۱ ص ۱۲.

۲. کافی، کلینی، ج ۱، ص ۱۲.

إذا عرفنا هذا يتبين لنا سبب النتيجة التي وصل لها المقربون عند الموت؛ وهي أنهم لا يحاسبون حتى إنهم لا يتعذبون عند الموت، مع أنه اليوم الذي ليس فيه شفاعتة ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ﴾ [البقرة: ۱۲۳]؛ وذلك لأنهم ولجوا في سماء العقل فأصبحوا عقلاء عصمهم العقل الكلي عن الوقوع في الخطيئة بمرتبة ارتقائهم^(۱)، وولجوا في سماء روح القدس فأصبحت أرواحهم مقدسة مطهرة طالما أنهم اختاروا البقاء حيث هم، ويتميز المعصوم المنصوص عليه منهم بأنه ثابت في مقامه؛ لأنه لا يختار النجاسة على الطهارة أبداً، وبالتالي ضمن الله لمن يتبعونه البقاء على الحق دائماً. وقتی این موضوع را فهمیدیم، برای ما علت نتیجه‌ای که مقربین هنگام مرگ به آن می‌رسند، روشن می‌شود. این نتیجه که آنان مورد حساب قرار نمی‌گیرند و حتی هنگام مرگ نیز مورد عذاب واقع نمی‌شوند. با این که آن روزی است که شفاعتی در آن نیست. «و بترسید از روزی که هیچ کس چیزی [از عذاب خدا] را از کسی دفع نمی‌کند و نه بدل و بلاگردانی از وی پذیرفته شود و نه او را میانجی‌گری سودمند افتد و نه یاری شوند»^(۲). این موضوع از این روست که آنان در آسمان عقل ورود پیدا کردند و جزو عاقلان شدند و عقل کلی با توجه به مرتبه‌ی ارتقائشان، آنان را از وقوع در اشتباه باز داشته است.^(۳) آنان در آسمان روح القدس ورود پیدا کرده‌اند و ارواح آنان مقدس و پاک شده است؛ البته تا زمانی که باقی ماندن در آن مکان را انتخاب نمایند. معصومی که نسبت به او نص شده است، این تفاوت را دارد که در مقامش ثابت است؛ به این خاطر که اصلاً نجاست را بر پاکی ترجیح نمی‌دهد و در نتیجه خداوند برای افرادی که از او تبعیت می‌کنند، همیشه باقی ماندن او بر حق را ضمانت نموده است.

۱. فكل واحد منهم معصوم بحسب مقامه الذي وصل إليه، وعصمته حدودها مقامه، فلو حمل على مقام أعلى أكيد أنه سيقع ويخطأ وبعضه كما حصل مع آدم (عليه السلام) «فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى» [طه: ۱۲۱]، وكما حصل مع موسى (عليه السلام) وقد مرّ تفصيل ما حصل معه.

۲. قرآن کریم: سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۲۳.

۳. هر کدام از آنان براساس مقامی که به آن رسیدند، معصوم هستند و عصمت هر کس وابسته به مقامش می‌باشد. اگر مقام او بالاتر از عصمتش باشد، قطعاً به اشتباه خواهد افتاد و معصیت خواهد کرد، همان طور که برای آدم (ع) اتفاق افتاد: «فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى» (طه: ۱۲۱) (آنگاه از آن خوردند و برهنگی آنان برایشان نمایان شد و شروع کردند به چسباندن برگ‌های بهشت بر خود و [این گونه] آدم به پروردگار خود عصیان ورزید و بیراهه رفت)؛ و همان طور که برای موسی (ع) اتفاق افتاد و جزئیات اتفاقی که برایش افتاد، گفته شده است.

أما أصحاب اليمين فمع أنه اقترن بهم وفيهم روح الإيمان، ولكن ما داموا في السماوات الملكوتية ولم يلجوا سماء العقل السابعة الكلية فإن عقولهم لم تكمل وما عندهم هو ظل العقل، وكلما كان المقام أدنى كان الإنسان أبعد عن العصمة وأقرب إلى الخطيئة، وكلما كان ارتقاء المؤمن أعظم كان ظل العقل أكثر نوراً وكان أعظم محاكاة للعقل الكامل، وكان سبباً لاقتراب المؤمن من العصمة، ولكنه مع هذا يبقى صورة للعقل وتجلياً للعقل الكامل، ويبقى شبح وقوع المعصية موجوداً.

أحمد الحسن

اما اصحاب یمین با این که روح ایمان با آنان و در آنان است، ولی تا زمانی که در آسمان ملکوتی هستند و در آسمان عقل کلی، یا آسمان هفتم وارد نشده‌اند، عقل‌های آنان کامل نشده است و آنچه نزد آنان است، سایه‌ی عقل است و به اندازه‌ای که مقام‌شان پایین‌تر باشد، از عصمت دورتر و به اشتباه نزدیک‌تر هستند. به اندازه‌ای که ارتقاء مؤمن بیشتر باشد، نورِ سایه‌ی عقل بیشتر است و به عقل کامل شباهت بیشتری پیدا می‌کند و باعث نزدیکی مؤمن به عصمت می‌شود. ولی با این حال، صورت عقل و تجلی عقل کامل باقی می‌ماند و امکان وقوع معصیت، باقی می‌ماند.

احمد الحسن

الملاحق پیوستها

ملحق (۱): توضیح بخصوص زید بن علی (علیه السلام)

پیوست اول: توضیحی در مورد زید بن علی (ع)

الروایۃ التي استشهدت بها بيّنت أنّ زين العابدين والباقر تركا زيداً مرجواً لأمر الله ولهما فيه الشفاعة، ولكن هذا لا يعني أنه مات على هذا؛ لأنّ زيداً لم يمت في هذه الحال وفي حياة أبيه أو أخيه الباقر (عليه السلام)، بل عرف الحق وأقرّه وقاتل عليه واستشهد عليه، وهذه رواية واضحة في معرفة زيد (عليه السلام) للحق في زمن ابن أخيه الإمام الصادق (عليه السلام) وإقراره بالحق:

روایتی که به آن استناد نمودم، بیان می‌کند که امام زین العابدین و امام باقر (علیهما السلام)، زید را امیدوار به امر خداوند رها نمودند تا بتوانند در مورد او شفاعت کنند. ولی این به آن معنا نیست که زید بن علی در این حالت از دنیا رفته باشد؛ به این خاطر که زید در این حالت و در زمان حیات پدرش یا برادرش باقر (ع) از دنیا نرفته است. بلکه حق را شناخت و نسبت به آن اقرار نمود و برای آن جنگید و در آن راه به شهادت رسید؛ و این روایت روشنی در شناخت زید (ع) نسبت به حق، در زمان برادرزاده‌اش، امام صادق (ع) است و این که به حق اقرار نمود:

«عن معتب قال: قرع باب مولاي الإمام الصادق (عليه السلام) فخرجت فإذا زيد بن علي (عليه السلام) فقال الصادق (عليه السلام) لجلسائه: أدخلوا هذا البيت وردوا الباب ولا يتكلم منكم احد، فلما دخل قام إليه فاعتنقا وجلسا طويلاً يتشاوران ثم علا الكلام بينهما، فقال زيد: دع ذا عنك يا جعفر، فوالله لئن لم تمد يدك أبايك أو هذه يدي فبايعني لأتعبنك ولأكلفنك ما لا تطيق، فقد تركت الجهاد وأخلدت إلى الخفض وأرخت الستر، واحتويت على مال المشرق والمغرب، فقال الصادق (عليه السلام): يرحمك الله يا عم يغفر لك الله يا عم. وزيد يسمعه ويقول: موعداً الصبح أليس الصبح بقريب؟ ومضى فتكلم الناس في ذلك فقال الصادق (عليه السلام): مه لا تقولوا لعمي زيد إلا خيراً رحم الله عمي زيداً فلو ظهر لوفى، فلما كان في السحر قرع الباب ففتحت له الباب فدخل يتشقق ويبكي، ويقول: ارحمني يا جعفر رحمك الله، ارض عني يا جعفر رضي الله عنك، اغفر لي يا جعفر غفر الله لك، فقال الصادق (عليه السلام): غفر الله لك ورحمك ورضي عنك، فما الخبر يا عم؟ قال: نمت فرأيت رسول الله

(صلى الله عليه وآله وسلم) داخلاً علي، وعن يمينه الحسن وعن يساره الحسين (عليهما السلام)، وفاطمة (عليها السلام) خلفه، وعلي (عليه السلام) أمامه، وبيده حربة تلهب التهاباً كأنها نار، وهو يقول: يا زيد آذيت رسول الله في جعفر، والله لئن لم يرحمك ويغفر لك ويرضى عنك لأطعنك بهذه الحربة فلاضعنها بين كتفيك، ثم لأخرجها من صدرك، فانتبهت فزعاً مرعوباً فصرت إليك، فارحمني يرحمك الله. فقال (عليه السلام): رضي الله عنك وغفر الله لك، أوصيني فإنك مقتول مصلوب محرق بالنار، فوصى زيد بعياله وأولاده وقضاء الدين عنه»^(١).

معتب می گوید: (درب منزل مولایم امام صادق (ع) کوفته شد و بیرون رفتم. زید بن علی (ع) بود. امام صادق (ع) به افرادی که نشسته بودند، فرمود: وارد این اتاق شوید و درب را ببندید و فردی از شما سخن نگوید. وقتی زید وارد شد، حضرت برایش بلند شد و روبوسی کردند و مدت طولانی نشستند و مشورت می کردند. سپس سخن بین این دو بالا گرفت. زید عرض کرد: ای جعفر! این را رها کن. به خدا قسم! اگر دست خودت را نیاوری تا با تو بیعت کنم یا تو با دست من بیعت نکنی، قطعاً تو را خسته می کنم و تکلیفی که توانایی آن را نداری، بر دوش تو می گذارم. جهاد را رها کردی و در گوشه ای آسایش پیشه کرده ای و پرده روی خود انداخته ای و مال مشرق و مغرب را به دست آورده ای. صادق (ع) فرمود: ای عمو! خدا رحمت کند. ای عمو! خدا تو را بیامرزد؛ و زید می شنید و می گفت: وعده ی ما صبح است. آیا صبح نزدیک نیست؟ و گذشت و مردم در این مورد سخن می گفتند. امام صادق (ع) فرمود: باز ایستید. در مورد عمویم زید فقط خوبی بگویید. خداوند عمویم زید را رحمت کند. اگر پیروز می شد، وفا می کرد. وقتی سحر شد، درب کوفته شد. درب را برایش باز کردم و در حال گریه و زاری وارد شد و عرض می کرد: ای جعفر! به من رحم کن. خداوند تو را بیامرزد. ای جعفر! از من خشنود باش. خدا از تو خشنود باشد. ای جعفر! مرا بیامرزد. خدا تو را بیامرزد. گفتم: خداوند تو را بیامرزد و به تو رحم کند و از تو خشنود باشد. ای عمو چه خبر؟ عرض کرد: خواویدم و رسول الله (ص) را در رؤیا دیدم که بر من وارد شد و سمت راستش حسن (ع) و سمت چپش حسین (ع) و فاطمه (س) پشت سرش و علی (ع) جلویش بود و در دستانش سلاحی بود که بسیار شعله ور می شد و انگار آتش است. و ایشان می فرمود: ای زید! رسول الله را با آزار

١. مناقب آل أبي طالب - ابن شهر آشوب: ج ٣ ص ٣٥٢؛ مدينة المعاجز: ج ٦ ص ١٠٣ - ١٠٥؛ بحار الأنوار: ج ٤٧ ص ١٢٨.

جعفر، آزار دادی. به خدا قسم! اگر به تو رحم نکند و تو را نیامرزد و از تو خشنود نشود، با این سلاح به تو می‌زنم و آن را بین کتف‌هایت می‌کوبم. سپس آن را از سینه‌ات بیرون می‌آورم. از ترس و وحشت بیدار شدم و به سوی شما آمدم. به من رحم کن، خداوند به تو رحم کند. گفتم: خداوند از تو خشنود باشد و تو را بیامرزد. به من وصیت کن؛ چرا که کشته می‌شوی و به آتش کشیده می‌شوی. زید به خانواده و فرزندان و دادن قرضش وصیت نمود).^(۱)

وزید بن علی عالم یقر علمه المخالف والمؤالف، وقد ابتلي وامتحان بابن أخيه وأقر بإمامته، واقتحم العقبة ولم يعثر بالصادق (عليه السلام)، رغم إنَّ الامتحان لم يكن هيناً بالنسبة له، فهذا فضل عظيم لزید (عليه السلام)، فلو كان ابتلاء زید بأخيه الباقر فقط لهان، ولو كان ابتلاءه بأبيه لكان أهون، ولكنه امتحن وابتلي بعقبة أعظم واجتازها، ولهذا فقد ذكر زیداً رسول الله وعلي (عليه السلام) وبكيا عليه (عليه السلام)، وهذا هو الفضل العظيم.

زید بن علی عالمی است که مخالف و موافق به علمش اقرار می‌کنند و با برادرزاده‌اش مورد آزمایش و امتحان قرار گرفت و به امامت او اقرار کرد و از گردنه عبور کرد و در مورد صادق (ع) نلغزید؛ با وجود این که امتحان برای او آسان نبود. این فضیلت بزرگی برای زید (ع) است. اگر امتحان زید فقط با برادرش باقر بود، آسان بود و اگر امتحانش با پدرش بود، آسان بود؛ ولی با گردنه‌ای بزرگ‌تر مورد امتحان و آزمایش قرار گرفت و از آن عبور کرد. رسول الله (ص) و علی (ع) زید را یاد نمودند و برایش گریه کردند و این فضیلت بزرگی است.

ولعل من الضروري نقل ما قال الأئمة (عليهم السلام) في فضل هذا العالم الفاضل زید بن علي (عليه السلام)، لكي لا يظن أحد بزید (عليه السلام) سوءاً؛
چه بسا نقل سخن امامان (ع) در فضیلت این عالم فاضل، زید بن علی (ع)، ضروری باشد تا
احدی به زید (ع) گمان بد نبرد:

^۱. مناقب آل أبي طالب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۳۵۲؛ مدينة المعاجز: ج ۶، صص ۱۰۳ تا ۱۰۵؛ بحار الأنوار، ج ۴۷، ص ۱۲۸.

الكافي - الشيخ الكليني ج ٨ ص ٢٦٤: «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عِيصِ بْنِ الْقَاسِمِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ عَلَيْكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَحَدِّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ وَانْظُرُوا لَأَنْفُسِكُمْ فَوَاللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَكُونُ لَهُ الْغَنَمُ فِيهَا الرَّاعِي فَإِذَا وَجَدَ رَجُلًا هُوَ أَعْلَمُ بِغَنَمِهِ مِنَ الَّذِي هُوَ فِيهَا يُخْرِجُهُ وَيَجِيءُ بِذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي هُوَ أَعْلَمُ بِغَنَمِهِ مِنَ الَّذِي كَانَ فِيهَا وَاللَّهِ لَوْ كَانَتْ لِأَحَدِكُمْ نَفْسَانِ يُقَاتِلُ بِوَاحِدَةٍ يُجَرِّبُ بِهَا ثُمَّ كَانَتْ الْأُخْرَى بَاقِيَةً فَعَمِلَ عَلَى مَا قَدِ اسْتَبَانَ لَهَا وَلَكِنْ لَهُ نَفْسٌ وَاحِدَةٌ إِذَا ذَهَبَتْ فَقَدْ وَاللَّهِ ذَهَبَتِ التَّوْبَةُ فَأَنْتُمْ أَحَقُّ أَنْ تَخْتَارُوا لَأَنْفُسِكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ آتٍ مِنَّا فَانْظُرُوا عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تَخْرُجُونَ وَلَا تَقُولُوا خَرَجَ زَيْدٌ فَإِنَّ زَيْدًا كَانَ عَالِمًا وَكَانَ صَدُوقًا وَلَمْ يَدْعُكُمْ إِلَى نَفْسِهِ إِنَّمَا دَعَاكُمْ إِلَى الرِّضَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (عليهم السلام) وَلَوْ ظَهَرَ لَوْفِي بِمَا دَعَاكُمْ إِلَيْهِ إِنَّمَا خَرَجَ إِلَى سُلْطَانٍ مُجْتَمِعٍ لِيَنْقُضَهُ فَالْخَارِجُ مِنَّا الْيَوْمَ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَدْعُوكُمْ إِلَى الرِّضَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (عليهم السلام) فَنَحْنُ نُشْهَدُكُمْ أَنَّا لَسْنَا نَرْضَى بِهِ وَهُوَ يَعْصِيَنَا الْيَوْمَ وَلَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ وَهُوَ إِذَا كَانَتْ الرَّاياتُ وَالْأَلْوِيَةُ أَجْدَرُ أَنْ لَا يَسْمَعَ مِنَّا إِلَّا مَعَ مَنْ اجْتَمَعَتْ بَنُو فَاطِمَةَ مَعَهُ فَوَاللَّهِ مَا صَاحِبُكُمْ إِلَّا مَنْ اجْتَمَعُوا عَلَيْهِ إِذَا كَانَ رَجَبٌ فَأَقْبِلُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَإِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ تَتَأَخَّرُوا إِلَى شَعْبَانَ فَلَا ضَيْرَ وَإِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ تَصُومُوا فِي أَهَالِيكُمْ فَلَعَلَّ ذَلِكَ أَنْ يَكُونَ أَقْوَى لَكُمْ وَكَفَاكُمْ بِالسُّفْيَانِيِّ عَلامَةً».

عيس بن قاسم می گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: (بر شما باد به تقوای خداوند یکتا که شریکی برای او نیست. به خودتان نگاه کنید. به خدا قسم، وقتی کسی گوسفندانی دارد که برای آن چوپانی تعیین کرده است، وقتی کسی را بیابد که از چوپان کنونی به گوسفندانش آگاهتر است، آن چوپان را بیرون می کند و مردی را که نسبت به فرد قبلی به گوسفندان داناتر است، می آورد. به خدا قسم! اگر برای یکی از شما دو جان باشد که با یکی تجربه به دست بیاورد و بمیرد و سپس جان دیگری باشد و بر اساس مسائلی که برایش روشن شد، کار کند، خیلی خوب می شود؛ ولی او تنها یک جان دارد. اگر آن هم از بین برود، به خدا قسم! توبه از بین می رود. شما بیشتر حق دارید که اگر فردی از سوی ما آمد، برای خودتان انتخاب کنید. دقت کنید که برای چه خروج می کنید و نگویند که زید خروج کرد. زید عالم و راستگو بود و شما را به سوی خودش دعوت نکرد. شما را به رضای آل محمد (ع) دعوت می کرد. و اگر پیروز می شد، به آن چه شما را به آن دعوت نموده بود، وفا می کرد. او به سلطنت جامعه خروج کرده بود تا آن را از بین ببرد. امروز فردی که از

سوی ما به سوی هر چیزی خروج می‌کند و شما را به رضای آل محمد (ع) دعوت می‌کند، ما گواهی می‌دهیم که نسبت به آن خشنود نیستیم و او امروز نسبت به ما سربلندی کرده است و کسی یاریش نخواهد کرد. در حالی که او وقتی پرچم‌ها و بیرق‌ها برافراشته شود، سزاوارتر است که از ما نشنود. مگر در مورد فردی که فرزندان فاطمه با او جمع شوند. به خدا قسم! صاحب شما فقط فردی است که بر او جمع شوند. اگر رجب شد، به نام خداوند رو کنید و اگر دوست داشتید تا شعبان عقب بیندازید، اشکالی ندارد و اگر دوست داشتید که بین خانواده‌هایتان روزه بگیرید، چه بسا این موضوع باعث نیرومندتر شدن شما شود. و سفیانی به عنوان علامت و نشانه برای شما کافی است.^(۱)

عیون أخبار الرضا (علیه السلام) - الشيخ الصدوق ج ۲ ص ۲۲۵: «حدثنا أحمد بن يحيى المكتب قال: أخبرنا محمد بن يحيى الصولي قال: حدثنا محمد بن يزيد النحوي قال: حدثني ابن أبي عبدون عن أبيه قال: لما حمل زيد بن موسى بن جعفر إلى المأمون وقد كان خرج بالبصرة وأحرق دور ولد العباس وهب المأمون جرمه لأخيه علي بن موسى الرضا (عليهما السلام) وقال له: يا أبا الحسن لئن خرج أخوك وفعل ما فعل لقد خرج قبله زيد بن علي فقتل ولولا مكانك مني لقتلته فليس ما أتاه بصغير فقال الرضا (عليه السلام): يا أمير المؤمنين لا تقس أخي زيدا إلى زيد بن علي فانه كان من علماء آل محمد غضب لله عز وجل فجاهد أعداءه حتى قتل في سبيله ولقد حدثني أبي موسى بن جعفر (عليهما السلام) انه سمع أباه جعفر بن محمد بن علي (عليهم السلام) يقول: رحم الله عمي زيدا انه دعا إلى الرضا من آل محمد ولو ظفر لوفى بما دعا إليه ولقد استشارني في خروجه فقلت له: يا عم إن رضيت أن تكون المقتول المصلوب بالكناسة فشانك فلما ولى قال جعفر بن محمد: ويل لمن سمع وأعيته فلم يجبه فقال المأمون: يا أبا الحسن أليس قد جاء فيمن ادعى الإمامة بغير حقها ما جاء؟ فقال الرضا (عليه السلام): إن زيد بن علي لم يدع ما ليس له بحق وانه كان اتقى لله من ذلك انه قال: ادعواكم إلى الرضا من آل محمد (عليهم السلام) وإنما جاء ما جاء فيمن يدعى أن الله تعالى نص عليه ثم يدعوا إلى غير دين الله ويضل عن سبيله بغير علم وكان زيد والله ممن خوطب بهذه الآية: "وجاهدوا في الله حق جهاده هو أجتبيكم"».

^۱. کافی، کلینی، ج ۸، ص ۲۶۴.

ابن ابی عبدون از پدرش نقل می‌کند: وقتی زید بن موسی بن جعفر را نزد مأمون آوردند و او در بصره خروج کرده بود و خانه‌های فرزندان عباس را به آتش کشیده بود. مأمون جرم او را به خاطر برادرش علی بن موسی الرضا (ع) بخشید و به ایشان عرض کرد: ای ابوالحسن! اگر برادرت خروج کرده است و کارهایی را انجام داد، پیش از او زید بن علی خروج نمود و کشته شد. و اگر جایگاه تو نسبت به من نبود، قطعاً او را می‌کشتم؛ چرا که کاری که انجام داده است، کوچک نیست. امام رضا (ع) فرمود: ای امیرالمؤمنین! برادرم زید را با زید بن علی مقایسه نکن. او از علمای آل محمد بود که برای خداوند عزوجل خشمگین شد و با دشمنانش جنگید، تا این که در راهش کشته شد؛ و پدرم موسی بن جعفر (ع) به من حدیث کرده است که از پدرش جعفر بن محمد بن علی (ع) شنیده است که فرمود: خداوند عمویم زید را رحمت کند. او به رضای آل محمد (ع) دعوت می‌کرد. و اگر پیروز می‌شد، به آنچه شما را به آن دعوت می‌کرد، وفا می‌نمود. او برای خروجش با من مشورت نمود و به او گفتم: ای عمو! اگر راضی می‌شوی که کشته شده و در گُناسه به دار آویخته شوی، این انتخاب توست. وقتی قیام کرد، جعفر بن محمد (ع) فرمود: وای بر کسی که صدای او را بشنود و پاسخ او را ندهد. مأمون گفت: ای ابوالحسن! آیا در مورد فردی که بدون حق، ادعای امامت کند، این مسئله نیامده است؟ امام رضا (ع) فرمود: زید بن علی چیزی را که حق او نبود، ادعا نکرد و ایشان از خداوند نسبت به این مسئله می‌ترسید. او می‌گفت: شما را به رضای آل محمد (ع) دعوت می‌کنم؛ و این موضوع در مورد کسی آمده است که ادعا کند خداوند متعال بر او نص کرده است؛ سپس به غیر از دین خداوند دعوت کند و بدون دانش از راهش گمراه شود و به خدا قسم! زید جزو افرادی است که مخاطب این آیه است: «وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ» (و در راه خدا چنان که حق جهاد [در راه] اوست جهاد کنید اوست که شما را [برای خود] برگزیده است).^(۱)

عیون أخبار الرضا (عليه السلام) - الشيخ الصدوق ج ۲ ص ۲۲۸: «حدثنا أحمد بن الحسين القطان قال: حدثنا الحسن بن علي السكري قال: حدثنا محمد بن زكريا الجوهري عن

^۱. عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۲۵.

جعفر بن محمد بن عماره عن أبيه عن عمرو بن خالد قال: حدثني عبد الله بن سيابة قال: خرجنا ونحن سبعة نفر فأتينا المدينة فدخلنا على أبي عبد الله الصادق (عليه السلام) فقال لنا: عندكم خبر عمي زيد؟ فقلنا: قد خرج أو هو خارج قال: فإن أتاكم خبر فاخبروني فمكثنا أياماً فأتى رسول بسام الصيرفي بكتاب فيه: أما بعد فإن زيد بن علي (عليه السلام) قد خرج يوم الأربعاء غرة صفر فمكث الأربعاء والخميس وقتل يوم الجمعة وقتل معه فلان وفلان فدخلنا على الصادق (عليه السلام) فدفعنا إليه الكتابة فقرأه وبكى ثم قال: إنا لله وإنا إليه راجعون عند الله احتسب عمي انه كان نعم العم إن عمي كان رجلاً لدنياً وأخرتنا مضى والله عمي شهيداً كشهداء استشهدوا مع رسول الله (صلى الله عليه وآله) وعلي والحسن والحسين (صلوات الله عليهم)."

عبدالله بن سیابه می‌گوید: (در حالی که هفت نفر بودیم، بیرون رفتیم و به مدینه رسیدیم و بر ابو عبدالله صادق (ع) وارد شدیم و به ما فرمود: آیا خبری از عمویم زید دارید؟ عرض کردیم: خروج کرده است، یا در حال خروج است. فرمود: اگر خبری به شما رسید، مرا نیز باخبر کنید. چند روز صبر کردیم و پیک سام صیرفی نامه‌ی او را آورد: اما بعد، زید بن علی (ع) روز چهارشنبه آغاز صفر، خروج کرد و چهارشنبه و پنج‌شنبه ماند و جمعه کشته شد و فلانی و فلانی با او به قتل رسیدند. ما بر صادق (ع) وارد شدیم و نوشتار را به ایشان دادیم و ایشان آن را خواند و گریه کرد. سپس فرمود: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (ما از آن خدا هستیم و به سوی او باز می‌گردیم) عمویم را نزد خداوند به حساب می‌آورم. او چه عموی خوبی بود. عمویم مردی بود که برای دنیای ما و آخرت ما درگذشت. به خدا قسم! عمویم شهیدی مانند شهدایی است که با رسول الله (ص) و علی و حسن و حسین صلوات الله علیهم به شهادت رسیدند.^(۱)

^۱. عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۲۸

ملحق (۲): بیان فساد بعض الاعتقادات الباطلة في صفات خليفة الله

پیوست دوم: بیان فساد برخی اعتقادات باطل در مورد ویژگی‌های خلیفه‌ی خداوند

یوجد في هذا الزمان للأسف بعض الجهلة ممّن ينزون على المنابر ويحاولون خداع بعض الناس، ويقولون - استناداً لروایات آحاد أو مكذوبة على آل محمد (عليهم السلام) أو لفهمهم السقيم لبعض الروایات - أنّ الحجة أو خليفة الله في أرضه أو النبي أو الإمام له صفات إعجازية يتصف بها دائماً، وهي ملازمة له وترافقه دائماً وفي جميع أحواله، وبها يعرف أنه حجة الله. متأسفانه در این زمان برخی افراد نادان وجود دارند که بر فراز منابر قصد فریب مردم را دارند و بر اساس روایات واحد یا روایاتی که به دروغ به آل محمد (ع) بسته شده است یا فهم بیمارشان نسبت به برخی از روایات، می‌گویند: حجت یا خلیفه‌ی خداوند در زمین یا پیامبر یا امام، خصوصیات معجزه‌آسایی دارد که همیشه با آن توصیف می‌شود. این خصوصياتی است که همیشه و در همه‌ی حالات با اوست و به این ترتیب مشخص می‌شود که او حجت خداوند است.

وهكذا هم يضللون الناس بادعاء أنّ هذه هي صفات الإمام الملائمة له والتي يعرف بها، وهم في الحقيقة انتقائيون، حيث إنهم لما وجدوا أنّ بعض هذه الأمور مقززة ولا يقبلها أحد من الناس^(۱)؛ أخذوا ينتقون منها ما يمكنهم تمريره بصورة أو بأخرى، ويتركون بقية التفاهات التي لا يمكن تمريرها حتى على السفهاء.

این چنین آنان مردم را با این ادعا گمراه می‌کنند که این خصوصیات همیشه‌ی امام است که با آن شناخته می‌شود. اما در واقع آنان تنها می‌توانند این خصوصیات را به صورت گزینش‌شده به

۱. فقد ورد مثلاً: "إنّا معاشر الأوصياء لا نحمل في البطون وإنما نحمل في الجيوب ولا نخرج من الأرحام وإنما نخرج من الفخذ الأيمن من أمهاتنا" فعلى ما يفعله هؤلاء السفهاء المفروض يعتقدون بما ورد في هذا النص بالمعنى الحرفي له رغم أنه توجد روايات وأدعية عنهم (عليهم السلام) تبين بطلانه، فقد ورد أنهم (عليهم السلام) كانوا "في الأضلاب الشاميخة، والأرحام المظهرة، لم تتجسك الجاهليّة بأنجاسها".

مردم بگویند، چرا که برخی از این خصوصیات، سبب تنفر مردم می‌شود و کسی آن را نمی‌پذیرد.^(۱) به همین دلیل آنان تنها بعضی از این خصوصیت‌ها را که امکان توجیه دارد، به مردم می‌گویند و بقیه را رها می‌کنند.

ومن هذه الأمور التي يحاولون تمريرها على أنها صفات ملازمة للإمام أو خليفة الله هي: أنَّ خليفة الله أو الإمام لا يخرج منه ما يخرج من بقية البشر من فضلات، وأنه ليس له ظل، وأنه يؤثر بالحجر ولا يؤثر بالرمل، وأن السباع لا تأكل لحمه!

از جمله مسائلی که جزو صفات همیشگی امام یا خلیفه خداوند ذکر می‌کنند، این است که از خلیفه‌ی خداوند یا امام، فضولاتی که از بقیه‌ی انسان‌ها خارج می‌شود، بیرون نمی‌آید و او سایه ندارد و جای پایش روی سنگ باقی می‌ماند و در خاک نرم باقی نمی‌ماند و درندگان گوشتش را نمی‌خورند!

وأؤكد هنا أنهم يعتقدون أنها صفات ملازمة للإمام تحدث دائماً وباستمرار، وليس معجزة وقتية قد تحدث مع أحد الحجج كما تحولت العصا إلى أفعى مع موسى (عليه السلام)، وقد لا تحدث مع حجة آخر في زمن آخر.

در این جا تأکید می‌کنم که آنان اعتقاد دارند که این صفات همیشگی امام است که دائماً و پیوسته رخ می‌دهد و معجزه‌ی موقت نیست که گاهی برای یکی از حجج الهی اتفاق می‌افتد، و در زمان دیگری برای حجت دیگر اتفاق نمی‌افتد، مانند آن که عصای موسی(ع) تبدیل به مار شد.

ولأنَّ الأمر كما يبدو ملتبساً على بعضهم فهم يحتاجون توضيح هذه المسألة، ولعل أهم ما يجب الالتفات إليه في هذا الخصوص هو أنَّ الأساس في الاعتقاد الإسلامي هو القرآن، أما الروايات فتعرض على القرآن، فإذا خالف فهمهم للروايات أو ظاهر الروايات النص القرآني؛ فهي

^۱ به عنوان مثال آمده است: (ما خاندان اوصيا در شکم‌ها باردار نمی‌شویم و در سینه‌ها باردار می‌شویم و از رحم بیرون نمی‌آییم و از ران راست مادرمان بیرون می‌آییم). با توجه به کاری که این بی‌خردان انجام می‌دهند، لازم است که به این متن کلمه به کلمه اعتقاد داشته باشند؛ با وجود این که روایات و دعاهایی از ایشان^۱ وارد شده است که بطلان این ادعا را ثابت می‌کند. مثلاً: ((شهادت می‌دهم که تو نوری در صلب‌های پر آوازه و رحم‌های پاک بودی و جاهلیت تو را با نجاست‌هایش نجس و آلوده نکرده است)).

إما روايات لم يقلها آل محمد، كما صرحوا هم (عليهم السلام) أنّ ما يخالف القرآن لم يقلوه وهو مكذوب عليهم. وإما أنّ الروايات ليست على ظاهرها ولها تأويل يوافق القرآن.

همان طور که روشن است، این مسئله برای آنان شبهه و اشتباه شده است، و به همین دلیل نیاز به توضیح این مسئله دارند. چه بسا مهم ترین چیزی که در این مورد باید به آن توجه کرد این است که اصل و اساس در اعتقاد اسلامی، قرآن است و روایات بر قرآن عرضه می شوند. وقتی ظاهر روایات یا فهم آنان از روایات با نص قرآنی مخالفت داشته باشد، یا این روایات از آل محمد (ع) صادر نشده است، -همان طور که ایشان (ع) تصریح نمودند که آن چه را که با قرآن مخالفت دارد، آنان بیان نکرده اند و به دروغ به آنان نسبت داده شده است- و یا روایاتی است که معنای ظاهری آن مورد نظر نیست و تأویلی موافق با قرآن دارد.

وسأعرض أولاً ما يدّعون من صفات ملازمة لخليفة الله وبها يعرف كما يدّعون على الحكمة والواقع الذي عرفه ملايين الناس الذين عاشوا مع خلفاء الله فيما مضى. ولنرى هل يمكن تصنيفها بحسب فهمهم ضمن نطاق الحكمة، وهل هي فعلاً صفات اتصف بها خلفاء الله على الدوام وظهرت لملايين الناس ونقلها الناس جيلاً عن جيل؟! ثم سأعرضها على القرآن.

ما ابتدا خصوصیات همیشگی را که ادعا می کنند خلیفه ی خداوند با آن شناخته می شود، بر حکمت و واقعیتی که میلیون ها نفر مردمی که با خلفای خداوند زندگی می کردند و آن را می شناسند عرضه می کنیم تا ببینیم آیا بر اساس فهم آنان می توان این خصوصیت ها را جزو محدوده ی حکمت شمرد و آیا در عمل جزو صفاتی است که خلفای خداوند همیشه دارای آن هستند و آن را به میلیون ها نفر از مردم نشان داده اند و مردم آن را نسل به نسل نقل نموده اند؟ سپس آن را بر قرآن عرضه می کنیم:

مسألة أن المعصوم يتصف بأنه ليس له ظل: معصوم سایه ندارد

إذا كان فقط جسم خليفة الله في أرضه ليس له ظل وملابسه لها ظل؛ لا يتحقق ما يريدون من أن الإمام ليس له ظل، حيث لا فائدة من كون جسم الإمام بلا ظل، فالإمام يسير بملابسه أمام الناس وبالتالي فالمهم أن تكون ملابسه بلا ظل. اگر فقط جسم خلیفه‌ی خداوند در زمین سایه نداشته باشد و لباس‌هایش سایه داشته باشد، چیزی که می‌خواهند، یعنی این که امام سایه ندارد، محقق نمی‌شود. از این جهت که سایه نداشتن جسم امام، سودی ندارد. امام با لباس‌هایش در مقابل مردم حرکت می‌کند و مهم این است که لباس‌هایش نیز بدون سایه باشد.

وأيضاً: لا يكفي أن تكون ملابسه مرة واحدة بلا ظل، بل لابد أن تتصف أيضاً بهذه الصفة كل ملابس يلبسها الإمام، أي أنه كلما غيّر ملابسه فإنّ الملابس التي يلبسها ليس لها ظل. همچنین کافی نیست که یک بار لباس‌های معصوم بدون سایه باشد. بلکه همه‌ی لباس‌هایی را که امام می‌پوشد، باید این صفت را داشته باشند. یعنی هر وقت ایشان لباس‌هایش را تغییر می‌دهد، لباس‌های دیگری که می‌پوشد، نیز نباید سایه داشته باشند.

أيضاً: لابد من الانتباه إلى أنّ ملابس الإمام بما أنها تتصف - بحسبهم - بأنها بلا ظل مثله تماماً، فلا بد أنها عندما تغسل وتوضع تحت أشعة الشمس أيضاً تكون بلا ظل، أو تحصل معجزة جديدة وترفع صفة (ليس لها ظل) عنها، وهكذا نحتاج إلى معاجز لا عد لها. همچنین باید دقت نمود که بر اساس نظر آنان، چون لباس‌های امام کاملاً بدون سایه هستند، باید موقعی که شسته می‌شوند و زیر نور خورشید قرار داده می‌شوند، نیز بدون سایه باشند، یا معجزه‌ی جدیدی ایجاد شود و صفت «سایه نداشتن» از آن گرفته شود. این چنین است که به معجزاتی نیازمندیم که از نظر تعداد نامحدودند.

أيضاً: الملابس إذا أعطاهَا أو أعارها الإمام إلى غيره من الناس؛ لا بد أن يصبح لها ظل، وهذه أيضاً تحتاج معجزة جديدة لرفع صفة (إنها ليس لها ظل).
 همچنین اگر امام، این لباس ها را به سایر مردم ببخشد یا امانت دهد، باید سایه دار شود و این مسئله نیز به معجزه‌ی جدیدی برای از بین رفتن صفت «سایه نداشتن» نیاز دارد.

وأيضاً: عمامة المعصوم لا بد أن تكون ليس لها ظل ولا تستثنى، وإلا لأصبح له ظل وهو ظل عمامته، ولأنها - كما يعلم الجميع - لا يلبسها العرب للزينة فقط، بل العمامة يلبسونها لتقيهم لهيب شمس الصحراء القاتل خصوصاً في الصيف، فلو كانت بلا ظل فهذا يعني أن تخترقها أشعة الشمس، وبالتالي فعندما كان يخرج الأئمة في صيف الحجاز والعراق اللاهب لا تنفعهم العمامة شيئاً على القول إنها بلا ظل، أي أن أشعة الشمس تخترقها وتعذب الأئمة (عليهم السلام) بحرارة قد يصل تأثيرها إلى الموت إذا ساروا تحت لهيب الشمس مباشرة لفترة من الزمن، كما سار الحسين من الحجاز إلى العراق، وبالتالي يحتاجون معجزة أخرى تمنع عنهم الأذى والموت.

همچنین عمامه‌ی معصوم نیز نباید سایه داشته باشد و استثنا هم نداشته باشد. وگرنه سایه دار می شود و سایه‌ی عمامه‌ی ایشان مشخص می گردد. همان طور که می دانیم، عرب عمامه را فقط برای زینت نمی پوشد. بلکه عمامه را برای این می پوشند که مانع گرمای گشنده‌ی خورشید صحرا شود؛ به خصوص در تابستان. اگر عمامه بدون سایه باشد، به این معناست که اشعه‌ی خورشید از آن عبور کرده است؛ و در نتیجه وقتی امامان در تابستان سوزان حجاز و عراق بیرون می رفتند، بنا به این سخن که عمامه‌ی آنان بدون سایه است، عمامه هیچ سودی برای آنان نداشته است. یعنی اگر ایشان برای مدتی زیر نور خورشید راه می رفتند، اشعه‌ی خورشید از عمامه‌ی آنان عبور می کرد و موجب آزار امامان (ع) با حرارت شدیدی می شد که تأثیر آن به مرگ منتهی می شد. همان طور که حسین (ع) از حجاز به سوی عراق رفت و در نتیجه به معجزه دیگری نیازمند هستند که آزار نور خورشید و مرگ بر اثر آن را از آنان باز دارد.

مسألة أن المعصوم يؤثر بالحجر: جای قدم‌های معصوم روی سنگ باقی می‌ماند

يقولون: إن خليفة الله يتصف بأن قدمه لا تؤثر في الرمل وتؤثر في الحجر، وبما أن الأئمة كانوا لا يسيرون حفاة دائماً؛ إذن هذا لا يكفي لتكون هذه صفة معجزة ملازمة لهم ليعرفهم الناس بها، بل لابد من إضافة أن نعل الإمام أيضاً لا تؤثر في الرمل وتؤثر في الحجر لتشمل هذه الصفة الشوارع، وطبعاً إذا كانت هذه الأمور صفات للإمام ملازمة له دائماً كما يقولون؛ فهي تشمل بيوت الناس والأماكن العامة والمساجد التي يدخلها خليفة الله وأرضها المفروشة بالحجر، والنتيجة كلما دخل الإمام إلى بيت يخرب أرضيته بطبع أقدامه في الحجر، ويضطر أهل الدار لتبديل أرضية البيت، وطبعاً لابد أن يعرضهم الإمام عن تخريبه لدارهم، أو ربما يقول أصحاب هذه النظرية الفذة إن أرضيات بيوت الناس المكسوة بالحجر مستثناة من هذه الصفة التي يتصف بها الإمام، يعني تحصل معجزة عكسية وهي أن الإمام تتبدل صفته الملازمة له فلا يطبع قدمه في الحجر في بيوت الناس.

می‌گویند: خلیفه‌ی خداوند این ویژگی را دارد که گامش در ماسه‌زار تاثیر نمی‌گذارد ولی بر روی سنگ تاثیر می‌گذارد. از این جهت که امامان همیشه با پای برهنه راه نمی‌رفتند، بنابراین کافی نیست که این موضوع صفت معجزه‌آسای همیشگی آنان باشد که مردم آنان را با آن ویژگی بشناسند. بلکه باید اضافه کرد که کفش امام نیز در زمین نرم تاثیر نمی‌گذارد و بر روی سنگ تاثیر می‌گذارد. به این ترتیب این صفت، شامل خیابان‌ها نیز می‌شود. پس اگر این موضوع، چنان که می‌گویند، ویژگی همیشگی و دائمی امام باشد، شامل خانه‌های مردم و مکان‌های عمومی نیز می‌شود، مانند مساجدی که خلیفه‌ی خداوند وارد آن می‌شود و زمینش سنگ فرش شده است. نتیجه این که هر وقت امام وارد خانه‌ای می‌شود، با اثرگذاری گام‌هایش در سنگ‌های زمین، آن را تخریب می‌کند و اهل خانه مجبور به تعمیر زمین خانه می‌شوند. طبعاً امام باید در عوض تخریب خانه‌ی آنان، هزینه‌ی آن را بدهد یا چه بسا صاحبان این نظریه نادر بگویند: زمین‌های خانه‌های مردم که با سنگ پوشیده شده است، از این ویژگی که امام به آن موصوف است، استثناست. یعنی

معجزه بر عکس رخ می‌دهد و صفت همیشگی امام، تغییر می‌کند و گامش در سنگ خانه‌های مردم تأثیر نمی‌گذارد.

أمر كثيرة يمكن أن تطرح وتفضح مدى جهل وسفاهة وسذاجة عقول من يعتقد بهذه العقائد الباطلة المنحرفة عن دين الله سبحانه، والمخالفة للقرآن والحكمة والعقل. امکان مطرح کردن مسائل بسیاری وجود دارد که نادانی و بی‌خردی و سادگی افرادی را که به این اعتقادات باطل و منحرف در مورد دین خداوند سبحان، معتقد هستند، مُقتضی کند. اعتقاداتی که با قرآن و حکمت و عقل مخالفت دارد.

هم يعتقدون أن هذه صفات ترافق الحجة قبل أن يرتقي بعمله وإخلاصه، وترافقه هذه الصفات الإعجازية في كل زمن، أي أنها ترافقه قبل أن يبعث. وإذا قالوا لا فإنهم سينقضون غزلهم وينتهى الأمر، حيث سيكون معنى هذا أنها معجزات وقتية كغيرها من المعجزات التي قد تحدث وقد لا تحدث، وليست صفات جسمانية ملازمة للحجة في كل حال وزمان كما يدعون. إذن، فهي عندهم صفات مرافقة له قبل أن يمتحن في هذه الدنيا ويثبت إخلاصه ويرتقي إلى مقام يؤهله للرسالة ولخلافة الله في أرضه بعد أن حجب بالجسد في هذا العالم الجسماني عند نزوله إليه، وإذا كان الأمر كذلك؛ إذن فأين الامتحان لهذا الإنسان وهو مفضل بآيات معجزة ملازمة له على الدوام؟!!!

آنان اعتقاد دارند که این خصوصیت‌ها پیش از ارتقاء حجت‌های الهی با عمل و اخلاص با آنها همراه است و این صفات معجزه‌آسا همیشه قرین آنهاست؛ یعنی حتی پیش از برانگیخته شدن ایشان. اگر بگویند: خیر، آنان ادعایشان را نقض کرده‌اند و کار تمام می‌شود. از این جهت که معنای آن این است که این معجزه‌ی موقت مانند بقیه معجزات است که گاهی اتفاق می‌افتد و گاهی اتفاق نمی‌افتد و مانند صفات جسمانی نیست که طبق ادعای آنان همیشه و در هر حالت و هر زمان همراه با حجت‌هاست. پس این ویژگی به اعتقاد آنان از ویژگی‌هایی است که پس از نزول به عالم جسمانی و در حجاب بدن قرار گرفتن، پیش از امتحان حجت‌ها در این دنیا و ثابت شدن اخلاص ایشان و ارتقاء به مقامی که ایشان را برای رسالت و خلافت خداوند در زمین آماده می‌کند،

با آن‌ها همراه است. اگر چنین باشد، این حجت‌ها چگونه امتحان می‌شوند؟ در حالی که این افراد با این نشانه‌های معجزه‌آسای همیشگی، بدون امتحان برتری داده شده‌اند!

وهكذا هم يتهمون الله بأنه غير عادل، يعطى هذا الخليفة الذي رافقته المعجزات ابتداءً الأجر والثواب، كالمؤمن الذي يمتحن بالشهوات ولا ترافقه المعجزات ابتداءً كما رافقت الخليفة بل ويفضل عليه؟ أين عدالة الله إذن؟ كيف تكون العدالة بين الخلق في دخول الامتحان في هذه الدنيا؛ إذا كانوا يدخلون وأحدهم بيده الإجابات وزيادة، والآخر عنده فقط الأسئلة وعليه أن يجد الإجابات بنفسه، والمصيبة أن الذي فضل بإعطائه الإجابات جاهزة؛ يعطى أجراً أعظم من المسكين الذي ظلم ولم تعطَ له الإجابات، بحسب عقيدة هؤلاء السفهاء!!!

این چنین آنان خداوند را متهم به عدم عدالت می‌کنند، چرا که به خلیفه‌ای که معجزات با او همراه است، پاداش و ثواب در ابتدا به او داده شده است. چرا وی مانند مؤمنی که با شهوات مورد امتحان قرار می‌گیرد و در آغاز، معجزات با او نیست، مورد امتحان قرار نمی‌گیرد؟ چرا خلیفه‌ی خداوند بدون امتحان نسبت به آن مؤمن برتری دارد؟ پس عدالت خداوند کجاست؟ اگر فردی به امتحان وارد شود که پاسخ پرسش‌های امتحان را در دست داشته باشد، و افراد دیگر دست خالی به امتحان وارد شوند و فقط پرسش‌های امتحان به آنان داده شود و مجبور باشند، خودشان پاسخ‌ها را بیابند، پس عدالت بین آن‌ها در امتحان چگونه خواهد بود؟ مصیبت این است که بر اساس عقیده‌ی این بی‌خردان، فردی که با داشتن پاسخ‌ها به امتحان وارد می‌شود، پاداش بیشتری از فرد بیچاره‌ای می‌گیرد که به او ستم شده و پاسخ‌ها به او داده نشده است.

مسألة أن السباع لا تأكل من جسد خليفة الله في أرضه:

درندگان از جسد خلیفه‌ی خداوند در زمین نمی‌خورند

ودع عنك نهياً صيحاً في حجراته؛ وتعال إلى هذه المصيبة التي ينقض بها هؤلاء السفهاء إمامة الحسين (عليه السلام) ويعطون لمن لا يؤمن بالحسين (عليه السلام) العذر أن يقول إن الحسين

ليس من خلفاء الله وليس إماماً معصوماً؛ لأنه لا يتصف بالصفة التي اشترطتموها لخليفة الله في أرضه.

«و داستان این چپاول را که در جای خود انجام گرفت، رها کن».^(۱) ... و سراغ این مصیبت بیا که این بی‌خردان امامت امام حسین (ع) را از بین می‌برند و به افرادی که به حسین (ع) ایمان ندارند این عذر را می‌دهند که بگویند: حسین از خلفای خدا نیست و امام معصوم نیست؛ به این دلیل که دارای آن ویژگی‌ای که خلیفه‌ی خداوند در زمین دارد، نیست.

فالحسين (عليه السلام) داست الخيل صدره، والخيل حيوانات أليفة، فمن باب أولى أن تأكل السباع من جسده، على أن أعداء الحسين (عليه السلام) تقصدوا أن يفعلوا هذا الفعل؛ وهو أن يدوسوا جسده بالخيل، ليبينوا لمن تبعهم من السفهاء - الذين لا يفرقون عن هؤلاء بشيء - بأن الحسين ليس من خلفاء الله وليس له كرامة عند الله، فلو كانت له كرامة لمنع الله الخيل من أن تطأ صدره وجسده المبارك. انظروا كيف أن قاعدتهم لإنكار خليفة الله هي نفسها قاعدة هؤلاء السفهاء القائلين بهذه العقائد الفاسدة المنحرفة.

اسب‌ها، سینه‌ی حسین (ع) را لگدکوب کردند؛ در حالی که اسب حیوانی اهلی است. پس سزاوارتر است که درندگان از جسمش بخورند. دشمنان حسین (ع) نیز قصد انجام دادن این کار را داشتند. این که جسد او با اسب لگدمال شود تا برای افراد سفیهی که از آنان پیروی می‌کنند، بیان نمایند که حسین جزو خلفای خداوند نیست و نزد خداوند احترامی ندارد. اگر احترامی داشت، خداوند از این جلوگیری می‌کرد که اسب‌ها سینه‌ی او و جسد مبارکش را لگدکوب کنند. نگاه کنید که چگونه قاعده‌ی آنان برای انکار خلیفه‌ی خداوند، همان قاعده‌ی این بی‌خردان است که قائل به این عقیده‌ی فاسد و منحرفند.

ثم قد روي وبوضوح أنه قال إنّ جسده ستأكل منه سباع البر، قال الحسين (عليه السلام):
به روشنی روایت شده است که ایشان فرمود که درندگان صحرا از جسد ایشان می‌خورند. حسین (ع) فرمود:

^۱. فرازی از خطبه‌ی ۱۶۲ نهج البلاغه، کنایه از این که داستان غصب خلافت گذشت. مشکلات امروز با معاویه را دریاب. (مترجم)

«كأنی بأوصالی تقطعها عسلان الفلوات بین النواویس وکربلاء فیملأن منی أكراشاً جوفاً، وأجربة سغباً لا محیص عن یوم خط بالقلم».

(گویا گرگ‌های حریص دشت‌های نواویس و کربلا را می‌بینم که بند بند جسمم را از هم گسسته، شکمبه‌های تهی و مشک‌های خالی خود را از آن انباشته کنند. از آن‌چه با قلم تقدیر الهی رقم خورده، گریزی نیست).

وقالت زینب بنت علی (علیها السلام):

زینب دختر علی (ع) نیز فرمود:

«... فهذه الأیدی تنطف من دماننا وهذه الأفواه تتحلب من لحومنا وتلك الجثث الزواکی یعامها عسلان الفلوات...».

(... این دست‌ها به خون ما آلوده است و این دهان‌ها برای خوردن گوشت ما به آب افتاده است؛ و درندگان بیابان سهم خود را از آن بدن‌های پاک و پاکیزه می‌برند. ...).

فهل سیلجاً أولئك إلى تأویل الروایات؛ لیخرجوا من المأزق الذی وضعوا أنفسهم فیه؟
آیا آنان به تأویل این روایات پناه می‌برند تا از تنگنایی که خودشان را در آن انداختند، بیرون بیایند؟

وإذا أولوا الروایات هل سيقبل المخالف الذی یرید الطعن بإمامة الحسین (علیه السلام) بهذا التأویل، أم أنّ الحجة ستكون له؛ لأن ظاهر الروایات حجة، أم سيقولون إنّ هذه روایات لا تؤخذ منها عقائد، فیقال لهم: فلم أخذتم من تلك ولا تأخذون من هذه؟!!!

و اگر روایات را تأویل نمایند، آیا مخالفی که می‌خواهد به امامت حسین (ع) طعنه بزند، این تأویل را می‌پذیرد یا سخن او حجت است؟ چرا که ظاهر روایات حجت است. و آیا می‌گویند: عقاید از این روایات گرفته نمی‌شود. در پاسخ باید به آنان گفته شود: چرا از آن می‌گیرید و از این نمی‌گیرید؟!!!

في الحقيقة إنّ هذه العقائد تكشف عن خواء عقول من يعتقد بها، بل وعن عدم إيمانهم بالقرآن وبعدالة الله سبحانه وتعالى.

در حقيقت، این عقاید نه تنها از خالی بودن عقل‌های معتقدین به آن پرده برمی‌دارد، بلکه حاکی از عدم ایمان آنان به قرآن و عدالت خداوند سبحان و متعال می‌باشد.

فالحجج أو خلفاء الله في القرآن بشر، يشاركون الآخرين بالصفات الجسمانية الإنسانية، وليس لهم صفات خاصة بحسب القرآن، ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ۱۱۰]، فكيف يصح من عاقل تبني عقائد باطلة منحرفة مخالفة للقرآن وللحكمة وللمنطق وللعقل الإلهي، بل وحتى لروايات آل محمد (عليهم السلام) الموافقة للقرآن؟!

حجج یا خلفای خداوند در قرآن بشرهایی هستند که با دیگران در صفات جسمانی انسانی مشارکت دارند و بر اساس قرآن، صفات ویژه‌ای ندارند: «بگو من هم مثل شما بشری هستم و [لی] به من وحی می‌شود که خدای شما خدایی یگانه است. پس هر کس به لقای پروردگار خود امید دارد، باید به کار شایسته بپردازد و هیچ کس را در بندگی پروردگارش شریک نسازد»^(۱). پس چگونه برای یک فرد عاقل صحیح است که عقاید باطل منحرفی را که مخالف قرآن و حکمت و منطق و عدل الهی است، بنا نهد؟ این عقاید حتی با روایات آل محمد(ع) که موافق با قرآن است، نیز مخالف دارد.

روی الصدوق عن الرضا (عليه السلام):

صدوق از امام رضا(ع) روایت می‌کند:

«إن الإمام مؤيد بروح القدس وبينه وبين الله عمود من نور يرى فيه أعمال العباد وكلما احتاج إليه لدلالة اطلع عليه ويبسطه فيعلم ويقبض عنه فلا يعلم والإمام يولد ويلد ويصح ويمرض ويأكل ويشرب ويبول ويتغوط وينكح وينام وينسى ويسهو ويفرح ويحزن ويضحك

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی کهف، آیه‌ی ۱۱۰.

ویبکی ویحیی ویموت ویقبر ویزار ویحشر ویوقف ویعرض ویسأل ویثاب ویکرم ویشفع ودلالته فی خصلتین فی العلم واستجابة الدعوة.....»^(۱).

(امام با روح القدس تأیید شده است و بین او و خداوند، ستونی از نور است که اعمال بندگان را در آن می‌بیند. و هر زمانی که برای راهنمایی به آن نیازمند باشد، از آن آگاه می‌شود و برایش گسترش داده می‌شود، در نتیجه می‌داند؛ و از او گرفته می‌شود، در نتیجه نمی‌داند. امام متولد می‌شود و فرزنددار می‌شود و سالم می‌ماند و بیمار می‌شود و می‌خورد و می‌نوشد و ادرار و مدفوع می‌کند و ازدواج می‌کند و می‌خواهد و فراموش می‌کند و سهو و اشتباه می‌کند و خوشحال می‌شود و ناراحت می‌شود و می‌خندد و گریه می‌کند و زنده می‌شود و می‌میرد و وارد قبر می‌شود و زیارت می‌شود و محشور می‌شود و ایستاده می‌شود و بر او عرض می‌شود و از او پرسش می‌شود و به او پاداش داده می‌شود و مورد کرامت قرار می‌گیرد و شفاعت می‌کند؛ و نشانه‌ی او در دو ویژگی است: در علم و مستجاب الدعوة بودن).^(۲)

أنصح كل من يبحث عن الحقيقة أن يتدبر القرآن:

هر فردی را که جست‌وجوگر حقیقت است، نصیحت می‌کنم که در قرآن تدبر کند:

﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۚ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخَّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالُوا إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۚ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ [إبراهيم: ۹ - ۱۱].

۱. عیون أخبار الرضا (علیه السلام) - الصدوق: ج ۱ ص ۱۹۳.

۲. عیون اخبار الرضا، صدوق، ج ۱، ص ۱۹۳.

«آیا خبر کسانی که پیش از شما بودند، قوم نوح و عاد و ثمود و آنان که بعد از ایشان بودند [و] کسی جز خدا از آنان آگاهی ندارد، به شما نرسیده است؟ فرستادگان‌شان دلایل آشکار برایشان آوردند. ولی آنان دست‌هایشان را [به نشانه‌ی اعتراض] بر دهان‌هایشان نهادند و گفتند: ما به آنچه شما به آن مأموریت دارید، کافریم و از آنچه ما را به آن می‌خوانید، سخت در شکیم. پیامبران‌شان گفتند: مگر درباره‌ی خدا پدیدآورنده‌ی آسمان‌ها و زمین تردیدی هست؟ او شما را دعوت می‌کند تا پاره‌ای از گناهان‌تان را بر شما ببخشد و تا زمان معینی شما را مهلت دهد. گفتند: شما جز بشری مانند ما نیستید می‌خواهید ما را از آنچه پدران‌مان می‌پرستیدند، بازدارید. پس برای ما حجتی آشکار بیاورید. پیامبران‌شان به آنان گفتند: ما جز بشری مثل شما نیستیم. ولی خدا بر هر یک از بندگان‌ش که بخواهد منت می‌نهد؛ و ما را نرسد که جز به اذن خدا برای شما حجتی بیاوریم و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند»^(۱).

الذین یواجهون خلفاء الله فی أرضه (الأنبیاء/الأوصیاء/الرسل/الأئمة)؛ یقولون لخلفاء الله أنتم مجرد بشر مثلنا لكم ظل ولا تؤثر أقدامکم فی الحجر، ولیست لکم صفات تمیزکم ظاهریاً عنا، فإذا كنتم من الله فأتونا بصفات استثنائیة، یعنی بدون ظل وتؤثرون فی الحجر، ﴿قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾، فیرد الرسل الأطهار علی هؤلاء المسوخ المنکوسة الذین لا یکادون یفقهون قولاً: ﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾.

افرادی که با خلفای خداوند در زمین (پیامبران، اوصیا، فرستادگان و امامان) مواجه می‌شدند، به خلفای خداوند می‌گفتند: شما فقط بشری مانند ما هستید که سایه دارید و گام‌هایتان بر روی سنگ تأثیری نمی‌گذارد و ویژگی‌های ظاهری ندارید که شما را از جهت ظاهری با ما متفاوت کند. اگر شما از سوی خداوند هستید، با ویژگی‌هایی استثنایی نزد ما بیایید. یعنی بدون سایه بیایید و قدم‌هایتان بر روی سنگ تأثیر بگذارد. «گفتند: شما جز بشری مانند ما نیستید. می‌خواهید ما را از آنچه پدران‌مان می‌پرستیدند، بازدارید. پس برای ما حجتی آشکار بیاورید».

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی ابراهیم، آیات ۹ تا ۱۱.

لم يقولوا لهم: لا، نحن ليس بشراً مثلكم، وتعالوا وانظروا فليس لنا ظل وأقدامنا تؤثر بالحجر ولا تؤثر بالأرض الرخوة. بل قالوا لهم: ﴿إِنْ تَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، مثلكم ولنا ظل ولنا وزن محدد وأجسامنا كأجسامكم ونتزوج ونجب أطفالاً، ونأكل ونشرب ونمشي في الأسواق وترانا الناس.

خلفای خداوند نیز به آنان فرمودند: خیر، ما بشری مانند شما نیستیم. بیاید، نگاه کنید که ما سایه نداریم و گام‌هایمان بر روی سنگ تأثیر می‌گذارد و در زمین نرم اثری ندارد. بلکه گفتند: «ما جز بشری مثل شما نیستیم» ما مانند شما هستیم، سایه داریم، وزن مشخصی داریم، اجسام ما مانند اجسام شماست؛ ازدواج می‌کنیم و فرزندان می‌شویم و می‌خوریم و می‌نوشیم و در بازارها راه می‌رویم و مردم ما را می‌بینند.

ولنرى نبياً من الأنبياء أولي العزم وهو موسى (عليه السلام)؛ هل كان يتصف بصفات معجزة كما يدّعي المبطلون:

موسی (ع)، پیامبری از پیامبران اولوالعزم را ببینیم که آیا همان‌طور که این افراد باطل مدعی هستند، با صفات معجزه‌آسا شناخته شده است:

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى ۖ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى ۖ قَالَ أَلْقَاهَا يَا مُوسَى ۖ فَلَأَقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى ۖ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ۖ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى ۖ لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى﴾ [طه: ۱۷ - ۲۳].

«و ای موسی در دست راست تو چیست؟ گفت این عصای من است، بر آن تکیه می‌دهم و با آن برای گوسفندانم برگ می‌تکانم و کارهای دیگری هم برای من از آن برمی‌آید. فرمود: ای موسی آن را بینداز. پس آن را انداخت و ناگاه ماری شد که به سرعت می‌خزید. فرمود: آن را بگیر و

مترس. به زودی آن را به حال نخستینش بازخواهیم گردانید؛ و دست خود را به پهلویت ببر، سپید بی‌گزند برمی‌آید. [این] معجزه‌ای دیگر است، تا به تو معجزات بزرگ خود را بنمایانیم»^(۱).

ما حاجة موسى (عليه السلام) لهذه الآيات لو كان - بحسب ما يدّعون - يتصف بأنه في كل أحواله ليس له ظل وقدمه تؤثر في الحجر، وهي صفات معجزة عظيمة ولا يمكن تأويلها بحال؟!!!!

اگر بر اساس ادعای آنان، موسی در همه‌ی حالات، سایه نداشته باشد و گامش بر روی سنگ تأثیر بگذارد، موسی (ع) چه نیازی به این آیات و معجزات دارد؟ در حالی که این‌ها ویژگی‌های معجزه‌آسای بزرگی هستند که اصلاً نمی‌توان آن‌ها را تأویل نمود!

﴿وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ﴾ [الأعراف: ١٠٨].

«و دست خود را [از گریبان] بیرون کشید و ناگهان برای تماشاگران سپید [و درخشنده] بود»^(۲).

بود»^(۲).

﴿فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾ [الأعراف: ١٠٧].

«پس [موسی] عصایش را افکند و به ناگاه اژدهایی آشکار شد»^(۳).

نقرأ القرآن ولا نجد أنّ الله يضيف إلى معجزات موسى (عليه السلام) أنّ له صفة معجزة؛ وهي أنّ قدمه تؤثر في الحجر أو أنه يتصف بأنه ليس له ظل. أليس الأولى أن يحتج الله لنبوة موسى (عليه السلام) بقدمه المؤثرة في الحجر لو كانت قدم موسى (عليه السلام) تؤثر في الحجر وأثرها باقٍ، أليس أثرها الباقي دليلاً قطعياً لا يؤول ولا يمكن رده، وأفضل من عصاه التي تعود كما كانت، فيقال عنها بسهولة إنها سحر، وإنه كبيركم، وإنهما سحران تظاهرا؟!!!!

^۱. قرآن کریم، سوره‌ی طه، آیات ۱۷ تا ۲۳.

^۲. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۰۸.

^۳. قرآن کریم، سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۰۷.

در قرآن نمی‌بینیم که خداوند به معجزات موسی (ع) این را اضافه کرده باشد که صفت معجزه‌آسایی داشته باشد؛ این که گام ایشان در سنگ تأثیر بگذارد یا سایه نداشته باشد. اگر جای پای موسی (ع) در سنگ باقی می‌ماند، آیا سزاوارتر نبود که خداوند برای پیامبری موسی (ع) با گام او که در سنگ تأثیر می‌گذارد، استدلال کند؟ آیا اثر باقی‌مانده‌ی آن، دلیل قطعی و غیر قابل تأویلی نیست که امکان رد آن وجود ندارد؟ آیا بهتر از عصای او نیست که به راحتی در مورد آن گفته شد: سحر است و او بزرگ شماس است و این دو سحرهایی هستند که آشکار شدند؟!!

وَأَيْنَ الْحِكْمَةِ فِي أَنْ يُعْطِيَهُ اللَّهُ آيَةَ الْيَدِ الْبَيْضَاءِ وَالْعَصَا الَّتِي تَتَحَوَّلُ إِلَى ثَعْبَانٍ؛ فِي حِينَ أَنَّهُ يَتَصَفَّ بِصِفَاتٍ مُعْجَزَةٍ أَعْظَمَ مِنْ هَذِهِ الْمَعَاجِزِ الْوَقْتِيَّةِ، فَهُوَ بِحَسَبِ أَصْحَابِ هَذَا الْمَعْتَقَدِ لَيْسَ لَهُ ظِلٌّ وَيُؤْثِّرُ قَدَمُهُ فِي الْحَجَرِ وَلَا يُؤْثِّرُ فِي الْأَرْضِ الرَّخْوَةِ، أَلَا تَكْفِي قَدَمُ تَوَثَّرَ فِي الْحَجَرِ وَتَخَرَّبَ أَرْضِيَّةَ قَصْرِ فِرْعَوْنَ الْحَجَرِيَّةِ، لِيَرَى وَيَلْمَسَ كُلَّ النَّاسِ مُعْجَزَةَ مُوسَى؟!!!

حکمت در این که خداوند به او نشانه‌های دست سپید و عصای قابل تبدیل به مار داد، چه بود؟ درحالی که ایشان ویژگی‌های معجزه‌آسای بزرگ‌تری از این معجزات موقت دارد. بر اساس این اعتقاد، او سایه نداشت و گام‌هایش در سنگ تأثیر می‌گذاشت و در عین حال گام‌هایش در زمین نرم تأثیر نمی‌گذاشت. آیا گامی که در سنگ تأثیر بگذارد و زمین سنگی کاخ فرعون را تخریب کند، کافی نیست تا همه‌ی مردم معجزه‌ی موسی (ع) را ببینند و لمس کنند؟!!

أَلَيْسَ الْأَوَّلَى أَنْ يَقُولَ لَهُمُ مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ): انْظُرُوا قَدَمِي تَوَثَّرَ فِي الْحَجَرِ وَلَا تَوَثَّرُ فِي الْأَرْضِ الرَّخْوَةِ وَلَيْسَ لِي ظِلٌّ، أَوْ عَلَى الْأَقْلَ يَضِيفُ هَذِهِ إِلَى تِلْكَ، فَهَلْ قَالَ هَذَا مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، هَلْ احْتَجَّ بِقَدَمِهِ الْمُعْجَزَةِ؟!

آیا سزاوار نیست که موسی (ع) به آنان بگوید: به گام من نگاه کنید که در سنگ تأثیر گذاشته است و در زمین نرم تأثیر نگذاشته است و من سایه ندارم؛ یا حداقل این‌ها را به آن معجزات اضافه می‌کرد. آیا موسی (ع) این را بیان کرد؟ آیا به گام معجزه‌آسایش استدلال کرد؟!

ربما سيضطر أصحاب هذه العقائد الفاسدة المخالفة للقرآن إلى استثناء موسى من هذه الصفات التي يفرضون توفرها بخليفة الله في أرضه في كل حال!!!
چه بسا افرادی که این عقاید فاسد مخالف قرآن دارند، موسی را از این صفات مستثنی می کنند؛
صفتی که بودن آن در خلیفه‌ی خداوند در زمین و در هر حالت را لازم می دانند!!!

وأخيراً أقول: لو كان الأمر كما يقول هؤلاء الذين لا يكادون يفقهون قولاً؛ فلماذا إذن احتج علي (عليه السلام) بنص رسول الله (صلى الله عليه وآله) عليه، ألم يكن الأجدر به أن يحتج بصفاته المعجزة التي لا تفارقه؟! ألم يكن الأجدر بعلي (عليه السلام) أن يقول لأبي بكر: أنا ليس لي ظل، وتعالوا يا مسلمين انظروا لي أنا ليس لي ظل وأنا خليفة الله في أرضه لأنه ليس لي ظل؟! ألم يكن الأجدر بعلي (عليه السلام) أن يريهم أن قدمه تؤثر في الحجر ويثبت إمامته بهذه الصفة؟!!!

در آخر می گویم: اگر موضوع چنان که این افراد کم خرد می پندارند، باشد؛ پس چرا علی (ع) به نص رسول الله (ص) نسبت به خودش استدلال نمود. آیا برای ایشان بهتر نبود که با ویژگی‌هایی که از او جدا نمی شوند، استدلال می کرد؟! آیا برای علی (ع) بهتر نبود که به ابوبکر بگوید: من سایه ندارم. ای مسلمانان بیایید و مرا ببینید که سایه ندارم. من خلیفه‌ی خداوند در زمین هستم، به این دلیل که سایه ندارم؟! آیا برای علی (ع) سزاوار نبود که به آنان گامش را نشان دهد که بر سنگ تاثیر می گذارد و امامت خودش را با این ویژگی اثبات کند؟!!

والله إنَّ وصف من يعتقد بهذه السفاسف بالسفهاء ظلم للسفهاء؛ لأن السفیه شخص لديه عقل، ولكن ربما بعض تصرفاته غير حكيمة، أما هؤلاء فطرحهم لهذه المعتقدات التي يضاؤون بها اعتقادات القبائل البدائية في مجاهل أفريقيا وتشابه قصص الجنيات، يجعلهم في مصاف مسلوبی العقول ولا عجب أن يكونوا كذلك، فمن تعرض لأولياء الله بالمحاربة سلبه الله عقله حتى لا يدري ما يقول.

به خدا قسم! توصیف فردی که به این مطالب بی اساس اعتقاد دارد، به بی خردی و حماقت، ستم به بی خردان و احمق هاست؛ به این دلیل که احمق فردی است که عقل دارد، اما برخی از کارهایش غیرحکیمانه است؛ اما مطرح کردن این اعتقادات، که شبیه اعتقادات قبایل اولیه در

مناطق ناشناخته‌ی آفریقا و داستان‌های آجنه است، این افراد را در ردیف افراد بی‌عقل و خرد قرار می‌دهد و تعجبی ندارد که این‌گونه باشند. هرکس که در معرض جنگ با اولیای خداوند قرار گیرد، خداوند عقل او را از بین می‌برد، تا جایی که نمی‌داند که چه می‌گوید.

ولعل العجب لا ينقضي عندما تجد هؤلاء السفهاء مسلوبی العقول؛ يعرضون عن روايات هي نفس روايات الغائط الذي يعرفون به المعصوم كما يعتقدون، ولا أعرف لماذا أعرضوا عن روايات أن المعصوم يولد من الفخذ ولا يحمل في الرحم، فأنا لا أعتقد أنها ستجعلهم أسوأ حالاً ممّا هم عليه من عقائد مخزية كعقيدة الغائط قبّحهم الله، ففي ولادة المعصوم من الفخذ أيضاً وردت روايات، فلماذا لا يعتقدون بها، (أنه لا تحمل به أمه في الرحم، بل تلده من الفخذ الأيمن)، ولعلي سأذكرهم بها كي لا يغفلوا ترديدها ضمن سلسلة العقائد المخزية التي يعتقدونها بالمعصوم ويعتقدون توفرها فيه دائماً وفي كل آن.

تعجب حدی ندارد، وقتی که می‌بینیم این سفیهان بی‌عقل از روایاتی که می‌گویند معصوم مدفوع ندارد، روی‌گردان می‌شوند، در حالی که براساس اعتقاد آنان معصوم با این ویژگی شناخته می‌شود. نمی‌دانم چرا از روایاتی که می‌گویند معصوم از ران زاده می‌شود و در رحم پرورش نمی‌یابد، روی‌گردان می‌شوند. من اعتقاد ندارم که این نوع روایات، وضعیت آنان را از وضعیت کنونی‌شان با این عقاید خوارکننده بدتر کند؛ مانند عقیده‌ی مدفوع نداشتن معصوم. خداوند آنان را زشت کند. در مورد ولادت معصوم از ران نیز روایاتی آمده است، پس چرا به آن اعتقاد ندارند. بر اساس این روایات، مادر فرد در رحم به او باردار نمی‌شود؛ بلکه او را از ران راست می‌زاید. شاید من این موضوع را از آن جهت به آنان یادآوری خواهم نمود تا فراموش نکنند این مسائل را در ضمن سلسله عقاید خوارکننده‌ای که در مورد معصوم دارند، تکرار کنند و همیشه و در هر لحظه به آن اعتقاد داشته باشند.

ملحق (٣): شمعون (أوسمعان) وصي عيسى (عليه السلام)

پیوست سوم: شمعون، یا سمعان، وصی عیسی (ع)

« باب الوصیة من لدن آدم (عليه السلام) »

٥٤٠٢ روى الحسن بن محبوب، عن مقاتل بن سليمان عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: "قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): أنا سيد النبيين، ووصيي سيد الوصيين، وأوصياؤه سادة الأوصياء، إن آدم (عليه السلام) سأله الله عز وجل أن يجعل له وصيا صالحا، فأوحى الله عز وجل إليه إني أكرمت الأنبياء بالنبوة ثم اخترت من خلقي خلقا وجعلت خيارهم الأوصياء فأوحى الله تعالى ذكره إليه يا آدم أوص إلى شيث، فأوصى آدم (عليه السلام) إلى شيث وهو هبة الله بن آدم، وأوصى شيث إلى ابنه شبان وهو ابن نزلة الحوراء التي أنزلها الله عز وجل على آدم من الجنة فزوجها ابنه شيثا، وأوصى شبان إلى محلث، وأوصى محلث إلى محوق، وأوصى محوق إلى غثميشا، وأوصى غثميشا إلى أخنوخ وهو إدريس النبي (عليه السلام)، وأوصى إدريس إلى ناحور، ودفعها ناحور إلى نوح (عليه السلام)، وأوصى نوح إلى سام، وأوصى سام إلى عثامر، وأوصى عثامر إلى برغيثاشا، وأوصى برغيثاشا إلى يافث، وأوصى يافث إلى برة، وأوصى برة إلى جفسيته، وأوصى جفسيته إلى عمران، ودفعها عمران إلى إبراهيم الخليل (عليه السلام)، وأوصى إبراهيم إلى ابنه إسماعيل، وأوصى إسماعيل إلى إسحاق، وأوصى إسحاق إلى يعقوب، وأوصى يعقوب إلى يوسف، وأوصى يوسف إلى بثرىا، وأوصى بثرىا إلى شعيب، ودفعها شعيب إلى موسى بن عمران (عليه السلام)، وأوصى موسى بن عمران إلى يوشع بن نون، وأوصى يوشع بن نون إلى داود، وأوصى داود إلى سليمان (عليه السلام)، وأوصى سليمان إلى آصف بن برخيا، وأوصى آصف بن برخيا إلى زكريا، ودفعها زكريا إلى عيسى بن مريم (عليه السلام) وأوصى عيسى بن مريم إلى شمعون بن حمون الصفا، وأوصى شمعون إلى يحيى بن زكريا، وأوصى يحيى بن زكريا إلى منذر، وأوصى منذر إلى سليمة، وأوصى سليمة إلى بردة ثم قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): ودفعها إلي بردة وأنا أدفعها إليك يا علي وأنت تدفعها إلى وصيك، ويدفعها وصيك إلى أوصيائك من ولدك واحد بعد واحد حتى تدفع إلى خير أهل الأرض بعدك، ولتكفرن بك الأمة ولتختلفن عليك اختلافا شديدا الثابت عليك كالمقيم معي، والشاذ، عنك في النار، والنار مثنوى الكافرين" ^(١).

باب وصیت از آدم (ع):

امام صادق (ع) فرمود: رسول الله (ص) فرمود: (من سرور انبیا هستم و وصی من، سرور انبیاست و اوصیای او، سرور اوصیا هستند. آدم (ع) از خداوند عزوجل درخواست نمود که برای او، وصی شایسته‌ای قرار دهد. خداوند عزوجل به او وحی نمود: من پیامبران را با پیامبری کرامت بخشیدم. سپس از میان مخلوقات خودم، مخلوقاتی را برگزیدم و بهترین آنان را اوصیا قرار دادم. خداوند تعالی به او وحی نمود: ای آدم، به شیت وصیت کن. آدم (ع) به شیت وصیت نمود و ایشان هبة الله فرزند آدم بود؛ و شیت به فرزندش شبان وصیت نمود و او فرزند نزلة الحورایی بود که خداوند عزوجل آن را برای آدم از بهشت فرو فرستاد و آدم او را به ازدواج فرزندش شیت درآورد؛ و شبان به محلث وصیت نمود و محلث به محوق وصیت نمود و محوق به غثمیشا وصیت نمود و غثمیشا به اخنوخ وصیت نمود و او ادریس نبی (ع) بود؛ و ادریس به ناحور وصیت نمود و ناحور آن را به نوح (ع) تحویل داد. و نوح به سام وصیت نمود و سام به عثامر وصیت نمود و عثامر به برغیثاشا وصیت نمود و برغیثاشا به یافث وصیت نمود و یافث به بره وصیت نمود و بره به جفسیه وصیت نمود و جفسیه به عمران وصیت نمود و عمران آن را به ابراهیم خلیل (ع) تحویل داد؛ و ابراهیم به فرزندش اسماعیل وصیت نمود و اسماعیل به اسحاق وصیت نمود و اسحاق به یعقوب وصیت نمود و یعقوب به یوسف وصیت نمود و یوسف به بثریا وصیت نمود و بثریا به شعیب وصیت نمود و شعیب به موسی بن عمران (ع) وصیت نمود و موسی بن عمران به یوشع بن نون وصیت نمود و یوشع بن نون به داوود وصیت نمود و داوود به سلیمان وصیت نمود و سلیمان به آصف بن برخیا وصیت نمود و آصف بن برخیا به زکریا وصیت نمود و زکریا آن را به عیسی بن مریم (ع) تحویل داد؛ و عیسی بن مریم به شمعون بن حمون صفا وصیت نمود. و شمعون به یحیی بن زکریا وصیت نمود و یحیی بن زکریا به منذر وصیت نمود و منذر به سلیمه وصیت نمود و سلیمه به برده وصیت نمود. سپس رسول الله (ص) فرمود: و برده آن را به من تحویل داد. و ای علی! من آن را به تو تحویل می‌دهم و تو به وصی خودت تحویل بده و وصی تو به اوصیا از فرزندان، یکی پس از دیگری تحویل دهد تا این که به بهترین مردم زمین پس از تو برسد و امت به تو کافر می‌شوند و در

مورد تو اختلاف شدیدی پیدا می کنند. فردی که بر تو ثابت بماند، مانند فردی است که با من بوده است؛ و فردی که از تو جدا شود، در آتش است و آتش جایگاه کافران است).^(۱)

« ۲۰ - حدثنا أبي، ومحمد بن الحسن رضي الله عنهما قالا: حدثنا سعد بن عبد الله قال: حدثنا أحمد بن محمد بن عيسى، عن العباس بن معروف، عن علي بن مهزيار، عن الحسن بن سعيد، عن محمد بن إسماعيل القرشي، عن حدثه، عن إسماعيل بن أبي رافع عن أبيه أبي رافع قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): بعث الله عز وجل عيسى بن مريم (عليه السلام) واستودعه النور والعلم والحكمة وجميع علوم الأنبياء قبله وزاده الإنجيل وبعثه إلى بيت المقدس إلى بني إسرائيل يدعوهم إلى كتابه وحكمته وإلى الإيمان بالله ورسوله فأبى أكثرهم إلا طغيانا وكفرا، فلما أراد أن يرفعه أوحى إليه أن يستودع نور الله وحكمته وعلم كتابه شمعون بن حمون الصفا خليفته على المؤمنين ففعل ذلك فلم يزل شمعون يقوم بأمر الله عز وجل ويحتذي بجميع مقال عيسى (عليه السلام) في قومه من بني إسرائيل ويجاهد الكفار، فمن أطاعه وآمن به وبما جاء به كان مؤمنا ومن جحده وعصاه كان كافرا حتى استخلص ربنا تبارك وتعالى وبعث في عبادته نبيا من الصالحين وهو يحيى بن زكريا ثم قبض شمعون.....»^(۲).

رسول الله (ص) فرمود: (... خداوند عیسی بن مریم را برانگیخت و نور و علم و حکمت و همه ی علوم پیامبران پیشین او را به او داد و انجیل را به آن افزود و او را به سوی بیت المقدس و به سوی بنی اسرائیل برانگیخت و آنان را به کتاب خود و حکمتش و به ایمان به خداوند و رسولش دعوت می کرد؛ و بیشتر آنان سر باز زدند و سرکشی و کفر ورزیدند. ... وقتی خداوند خواست تا ایشان را مرفوع کند و به سوی خود بالا ببرد، به ایشان وحی نمود که نور خداوند و حکمت و علم کتابش را نزد شمعون بن حمون صفا که خلیفه بر مؤمنین است، بگذارد. او این کار را انجام داد. شمعون همیشه به دستور خداوند عزوجل بود و بر اساس همه ی سخنان عیسی (ع) در قوم بنی اسرائیل حرکت می کرد و با کافران می جنگید. هر کس از او اطاعت کرد و به او و آنچه آورده بود، ایمان آورد، مؤمن است و هر کس او را انکار کرد و از او سرپیچی کرد، کافر است. تا این که خداوند تبارک

^۱. من لا يحضره الفقيه، صدوق، ج ۴، ص ۱۷۴.

^۲. کمال الدین و تمام النعمة - الصدوق: ص ۲۲۵.

و تعالی فردی را برگزید و در میان بندگان، پیامبری از شایستگان را برانگیخت و او یحیی بن زکریا بود. سپس شمعون از دنیا رفت...^(۱).

«وَأَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْجَوْهَرِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو الْقَاضِي الْجَعَابِيُّ، قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَبُو جَعْفَرٍ، قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَبِيبٍ الْجَنْدِ نِسَابُورِي، عَنْ يَزِيدِ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ: قَالَ عَلِي (عَلَيْهِ السَّلَامُ): كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ إِذْ دَخَلَ عَلَيْنَا جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ مِنْهُمْ سَلْمَانُ وَأَبُو ذَرٍّ وَالْمُقَدَّادُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، فَقَالَ سَلْمَانُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَكَ نَبِيٌّ وَصِيًّا وَسَبْطِينَ فَمَنْ وَصِيكَ وَسَبْطِيكَ؟ فَأُطْرَقَ سَاعَةٌ ثُمَّ قَالَ: يَا سَلْمَانُ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ أَرْبَعَةَ أَلْفِ نَبِيٍّ وَكَانَ لَهُمْ أَرْبَعَةُ أَلْفِ وَصِيٍّ وَثَمَانِيَّةُ أَلْفِ سَبْطٍ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَوَصِيِّي خَيْرُ الْأَوْصِيَاءِ وَسَبْطَايَ خَيْرُ الْأَسْبَاطِ.

ثم قال: يا سلمان أتعرف من كان وصي آدم؟ فقال: الله ورسوله أعلم. فقال (صلى الله عليه وآله وسلم): إني أعرفك يا با عبد الله وأنت منا أهل البيت، إن آدم أوصى إلى ابنه ثيث، وأوصى ثيث إلى ابنه شبان، وأوصى شبان إلى مخلص، وأوصى مخلص إلى نحوق، وأوصى نحوق إلى عثمثا، وأوصى عثمثا إلى أخنوخ وهو إدريس النبي (عليه السلام)، وأوصى إدريس إلى ناخورا، وأوصى ناخورا إلى نوح (عليه السلام)، وأوصى نوح إلى سام، وأوصى سام إلى عثام، وأوصى عثام إلى ترعشاثا وأوصى ترعشاثا إلى يافث، وأوصى يافث إلى برة، وأوصى برة إلى خفسية، وأوصى خفسية إلى عمران، وأوصى عمران إلى إبراهيم، وأوصى إبراهيم إلى ابنه إسماعيل، وأوصى إسماعيل إلى إسحاق، وأوصى إسحاق إلى يعقوب، وأوصى يعقوب إلى يوسف، وأوصى يوسف إلى برثيا وأوصى برثيا إلى شعيب، وأوصى شعيب إلى موسى، وأوصى موسى إلى يوشع بن نون، وأوصى يوشع إلى داود، وأوصى داود إلى سليمان، وأوصى سليمان إلى آصف بن برخيا، وأوصى آصف إلى زكريا، وأوصى زكريا إلى عيسى بن مريم، وأوصى عيسى بن مريم إلى شمعون بن حمون الصفا، وأوصى شمعون إلى يحيى بن زكريا، وأوصى يحيى إلى منذر، وأوصى منذر إلى سلمة، وأوصى سلمة إلى بردة، وأوصى بردة إلي. وأنا أدفعها إلى علي. فقال: يا رسول الله فهل بينهم أنبياء وأوصياء آخر؟ قال: نعم أكثر من أن تحصى.....^(۲).

^۱. کمال الدین و تمام النعمة، صدوق، ص ۲۲۵.

^۲. کفایة الأثر - الخزاز القمي: ص ۱۵۱.

علی (ع) می‌گوید: (نزد پیامبر (ص) در خانه ام سلمه بودیم که گروهی از یاران ایشان وارد شدند. از جمله: سلمان و ابوذر و مقداد و عبدالرحمان بن عوف. سلمان عرض کرد: یا رسول الله! برای هر پیامبری وصی و نسلی است. وصی شما و نسل شما کیست؟ ایشان لحظه‌ای صبر کرد. سپس فرمود: ای سلمان! خداوند چهارهزار پیامبر برانگیخت و آنان چهارهزار وصی و هشت هزار سبط و نسل داشتند. قسم به کسی که جانم در دستان اوست، من بهترین پیامبران هستم و اوصیای من بهترین اوصیا هستند و دو پسرم بهترین پسران و نسل‌ها هستند. سپس فرمود: ای سلمان! آیا می‌دانی که وصی آدم چه کسی بود؟ عرض کرد: خداوند و رسولش آگاه‌تر هستند. ایشان (ص) فرمود: ای اباعبدالله! من تو را می‌شناسم و تو از ما اهل بیت هستی. آدم به شیث وصیت نمود و شیث به فرزندش شبان وصیت نمود و شبان به مخلب وصیت نمود و مخلب به نحوق وصیت نمود و نحوق به عثمان وصیت نمود و عثمان به اخنوخ وصیت نمود که همان ادریس نبی (ع) است؛ و ادریس به ناخورا وصیت نمود و ناخورا به نوح (ع) وصیت نمود و نوح به سام وصیت نمود و سام به عثام وصیت نمود و عثام به ترعشاا وصیت نمود و ترعشاا به یافث وصیت نمود و یافث به بره وصیت نمود و بره به خفسیه وصیت نمود و خفسیه به عمران وصیت نمود و عمران به ابراهیم وصیت نمود و ابراهیم به فرزندش اسماعیل وصیت نمود و اسماعیل به اسحاق وصیت نمود و اسحاق به یعقوب وصیت نمود و یعقوب به یوسف وصیت نمود و یوسف به برثیا وصیت نمود و برثیا به شعیب وصیت نمود و شعیب به موسی وصیت نمود و موسی به یوشع بن نون وصیت نمود و یوشع به داود وصیت نمود و داود به سلیمان وصیت نمود و سلیمان به آصف بن برخیا وصیت نمود و آصف به زکریا وصیت نمود و زکریا به عیسی بن مریم وصیت نمود و عیسی بن مریم به شمعون بن حمون صفا وصیت نمود و شمعون به یحیی بن زکریا وصیت نمود و یحیی به منذر وصیت نمود و منذر به سلمه وصیت نمود و سلمه به برده وصیت نمود و برده به من وصیت نمود و من آن را به علی تحویل می‌دهم. سلمان گفت: یا رسول الله، آیا بین آنان پیامبران و اوصیای دیگری بودند؟ فرمود: بله، بیشتر از این که به شمارش آیند...^(۱)

^۱. کفایة الاثر، خزاز قمی، ص ۱۵۱.

«(۱۳۸۰۵) ۱۲ - علي بن موسى بن طاووس في كتاب (الاقبال) قال: روى محمد بن علي الطرازي في كتابه بإسناده المتصل إلى المفضل بن عمر قال: قال لي أبو عبد الله (عليه السلام) ثم ذكر حديثا في فضل يوم الغدير - إلى أن قال المفضل - سيدي، تأمرني بصيامه؟ قال: إي والله، إي والله، إي والله، إنه اليوم الذي تاب الله فيه على آدم (عليه السلام) فصام شكرا لله تعالى ذلك اليوم، وإنه اليوم الذي نجى الله تعالى فيه إبراهيم (عليه السلام) من النار فصام شكر الله تعالى على ذلك، وإنه اليوم الذي أقام موسى هارون (عليه السلام) علما فصام شكرا لله تعالى ذلك اليوم، وإنه اليوم الذي أظهر عيسى وصيه شمعون الصفا فصام شكرا لله عز وجل ذلك اليوم، وإنه اليوم الذي أقام رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) عليا (عليه السلام) للناس علما وأبان فيه فضله ووصيه فصام شكرا لله عز وجل ذلك اليوم، وإنه ليوم صيام وقيام وإطعام وصلة الإخوان، وفيه مرضاة الرحمن، ومرغمة الشيطان»^(۱).

مفضل بن عمر می‌گوید: (امام صادق (ع) با من صحبت می‌فرمود. سپس حدیثی در فضیلت روز غدیر ذکر کرد، تا این که عرض کردم: سرورم، آیا مرا به روزه گرفتن آن روز دستور می‌دهید؟ فرمود: بله، به خدا. بله، به خدا. بله، به خدا. این روزی است که خداوند در آن، توبه‌ی آدم (ع) را پذیرفت و در آن روز به خاطر شکر خداوند روزه گرفت. این روزی است که خداوند متعال در آن، ابراهیم (ع) را از آتش نجات داد و برای شکر خداوند متعال نسبت به این موضوع روزه گرفت. این روزی است که موسی، هارون (ع) را پرچم قرار داد و برای شکر خداوند متعال در آن روز روزه گرفت. این روزی است که عیسی، وصی خود شمعون صفا را معرفی نمود و در آن روز برای شکر خداوند عزوجل روزه گرفت. این روزی است که رسول الله (ص) علی (ع) را برای مردم پرچم قرار داد و فضیلت و وصی بودن ایشان را در آن آشکار نمود و آن روز را برای شکر خداوند عزوجل روزه گرفت. این روزی است که روزه و شب زنده‌داری و غذا دادن و صله با برادران و خشنودی خداوند رحمان در آن است و باعث به خاک مالیدن بینی شیطان می‌شود).^(۲)

۱. وسائل الشیعة (آل البيت) - الحر العاملي: ج ۱۰ ص ۴۴۵.

۲. وسائل الشیعة، حر عاملي، ج ۱۰، ص ۴۴۵.

« ٣ - وعنه أيضا: فيما نذكره من كتاب (الدلائل) لمحمد بن جرير الطبري، في تسمية جبرئيل (عليه السلام) لمولانا علي (عليه السلام) في حياة النبي (صلى الله عليه وآله) أمير المؤمنين وسيد الوصيين، فقال ما هذا لفظه: حدثنا أبو الفضل محمد بن عبد الله، قال: حدثنا عمران بن محسن بن محمد ابن عمران بن طاوس مولى الصادق (عليه السلام)، قال: حدثنا يونس بن زياد الحنات الكفربوتي قال: حدثنا الربيع بن كامل ابن عم الفضل بن الربيع، عن الفضل ابن الربيع: أن المنصور كان قبل الدولة كالمنقطع إلى جعفر بن محمد (عليه السلام)، قال: سألت جعفر بن محمد بن علي (عليهم السلام) على عهد مروان الحمار عن سجدة الشكر التي سجدها أمير المؤمنين (صلوات الله عليه)، ما كان سببها؟ فحدثني عن أبيه محمد بن علي قال: حدثني أبي علي بن الحسين، عن أبيه الحسين، عن أبيه علي بن أبي طالب (عليهم السلام): أن رسول الله (صلى الله عليه وآله) وجهه في أمر من أموره فحسن فيه بلاؤه وعظم عناؤه، فلما قدم من وجهه ذلك أقبل إلى المسجد ورسول الله (صلى الله عليه وآله) قد خرج يصلي الصلاة، فصلى معه، فلما انصرف من الصلاة أقبل على رسول الله (صلى الله عليه وآله)، فاعتنقه رسول الله (صلى الله عليه وآله)، ثم سألته عن مسيره ذلك وما صنع فيه، فجعل علي (عليه السلام) يحدثه وأساير رسول الله (صلى الله عليه وآله) تلمع سرورا بما حدثه.

فلما أتى (صلوات الله عليه) على حديثه. قال له رسول الله (صلى الله عليه وآله): ألا أبشرك يا أبا الحسن؟ قال: فداك أبي وأمي، فكم من خير بشرت به. قال: إن جبرئيل (عليه السلام) هبط علي في وقت الزوال فقال لي: يا محمد، هذا ابن عمك علي وارد عليك، وإن الله (عز وجل) أبلى المسلمين به بلاء حسنا، وإنه كان من صنعه كذا وكذا، فحدثني بما أنبأتني به، فقال لي: يا محمد، إنه نجا من ذرية آدم من تولى شيت بن آدم وصي أبيه آدم بشيت، ونجا شيت بأبيه آدم، ونجا آدم بالله.

يا محمد، ونجا من تولى سام بن نوح وصي أبيه نوح بسام، ونجا سام بنوح، ونجا نوح بالله.
يا محمد، ونجا من تولى إسماعيل بن إبراهيم خليل الرحمن وصي أبيه إبراهيم بإسماعيل، ونجا إسماعيل بإبراهيم، ونجا إبراهيم بالله.

يا محمد، ونجا من تولى يوشع بن نون وصي موسى بيوشع، ونجا يوشع بموسى، ونجا موسى بالله.

يا محمد، ونجا من تولى شمعون الصفا وصي عيسى بشمعون، ونجا شمعون بعيسى، ونجا عيسى بالله.

یا محمد، ونجا من تولی علینا وزیرک فی حیاتک ووصیک عند وفاتک بعلي، ونجا علي بك، ونجوت أنت بالله (عز وجل).....»^(۱).

فضل بن ربیع می‌گوید: منصور پیش از دولت، مانند فردی بود که فقط نزد جعفر بن محمد (ع) می‌رفت. می‌گوید: از جعفر بن محمد بن علی (ع) در زمان مروان حمار، در مورد سجده‌ی شکر پرسیدم که امیرالمؤمنین (ع) آن را انجام داد و پرسیدم که علت آن چیست؟ ایشان از پدرش محمد بن علی مرا حدیث نمود که فرمود: (پدرم علی بن حسین مرا حدیث نمود، از پدرش حسین، از پدرش علی بن ابی طالب (ع): این که رسول الله (ص) ایشان را برای کاری از کارها فرستاده بود که امتحانش نیکو بود و سختیش بزرگ بود. وقتی این موضوع در چهره‌اش مشخص شد، به مسجد رو نمود و رسول الله (ص) بیرون رفته بود تا نماز بخواند و با ایشان نماز خواندند. وقتی از نماز دست کشیدند، به رسول الله (ص) رو نمود و رسول الله (ص) با ایشان روبوسی نمود. سپس در مورد راه و کاری که در آن مسیر انجام داد، پرسید. علی (ع) با ایشان سخن می‌گفت و در اثر سخن با ایشان، صورتش درخشان شد. وقتی ایشان سخن گفت، رسول الله (ص) به ایشان فرمود: ای ابوالحسن! آیا به تو بشارت ندهم؟ عرض کرد: پدر و مادرم به فدایتان. چه بسیار خیر که تاکنون به آن بشارت داده‌ای. فرمود: جبرئیل (ع) در زمان ظهر بر من فرود آمد و به من عرض کرد: ای محمد، این پسر عمومی تو علی است که بر تو وارد شده است و خداوند عزوجل مسلمانان را با او آزمایشی نیکو می‌نماید؛ و کارش این‌چنین و آن‌چنان است. مرا از آن‌چه خبر دادی، حدیث نما. به من عرض کرد: ای محمد، از فرزندان آدم کسی رهایی می‌یابد که ولایت شیث بن آدم را دارد. آدم به شیث وصیت نمود و شیث با پدرش آدم رهایی یافت و آدم به واسطه‌ی خداوند رهایی یافت.

ای محمد، فردی که از سام بن نوح، وصی پدرش نوح دنباله‌روی می‌کند، با سام رهایی می‌یابد؛ و سام با نوح رهایی می‌یابد و نوح به واسطه‌ی خداوند رهایی می‌یابد.

ای محمد، فردی که از اسماعیل بن ابراهیم خلیل خداوند رحمان، وصی پدرش ابراهیم پیروی می‌کند، با اسماعیل رهایی می‌یابد و اسماعیل با ابراهیم رهایی می‌یابد و ابراهیم به واسطه‌ی خداوند رهایی می‌یابد.

ای محمد، فردی که از یوشع بن نون، وصی موسی پیروی می‌کند، با یوشع رهایی می‌یابد؛ و یوشع با موسی رهایی می‌یابد و موسی به واسطه‌ی خداوند رهایی می‌یابد.

ای محمد، فردی که از شمعون صفا، وصی عیسی پیروی می‌کند، با شمعون رهایی می‌یابد. و شمعون با عیسی رهایی می‌یابد و عیسی به واسطه‌ی خداوند رهایی می‌یابد.

ای محمد، فردی که از علی، وزیر تو در زندگیت و وصی تو هنگام وفات تو پیروی می‌کند، با علی رهایی می‌یابد؛ و علی با تو رهایی می‌یابد و تو با خداوند عزوجل رهایی می‌یابی...^(۱)

« (حدیث ألهم من ولد إبليس) »

بالإسناد - يرفعه - إلى الحسن (عليه السلام) إلى أبيه، إلى جده رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) قال: صدقت يا هام، لقد (صدقت) الأنبياء والأوصياء. قال: فمن وصي يعقوب؟ قال: يوسف. قال: فمن وصي يوسف؟ (قال: يوشع بن نون، ووصي يوشع: شمعون). قال: فمن وصي شمعون؟ قال: داود، ووصي داود: سليمان ووصي سليمان: آصف بن برخيا، ووصي عيسى شمعون الصفا. فقال له النبي: تعرف اسم وصي ورأيت في شيء من الكتب؟ قال: نعم، والذي بعثك بالحق نبياً.....^(۲)

حدیث «هام» که از فرزندان ابلیس است.

حسن (ع) از پدرش (ع) از جدش رسول الله (ص) نقل کرد: ... فرمود: (ای هام، راست گفتی. پیامبران و اوصیا راست گفتند. فرمود: وصی یعقوب کیست؟ عرض کرد: یوسف. فرمود: وصی یوسف کیست؟ فرمود: یوشع بن نون و وصی یوشع، شمعون است. فرمود: وصی شمعون کیست؟ عرض کرد: داوود و وصی داود، سلیمان است و وصی سلیمان، آصف بن برخیا است و وصی

^۱. دلائل الإمامة، طبری، ص ۵۷.

^۲. الروضة في فضائل أمير المؤمنين (عليه السلام) - ابن شاذان: ص ۳۲۱.

عیسی، شمعون صفا است. پیامبر به او فرمود: آیا نام وصی مرا می‌دانی و در کتابی دیده‌ای؟ عرض کرد: بله. قسم به خدایی که تو را به عنوان پیامبر برگزید...^(۱).

^۱. الروضة فی فضائل أمير المؤمنين (ع)، ابن شاذان، ص ۳۲۱.

ملحق (۴): تهیو العدة (۳۱۳)

پیوست چهارم: آماده شدن ۳۱۳ نفر

« ۲ - حدثنا محمد بن أحمد الشيباني رضي الله عنه قال: حدثنا محمد بن أبي عبد الله الكوفي، عن سهل بن زياد الآدمي، عن عبد العظيم بن عبد الله الحسني قال: قلت لمحمد بن علي بن موسى (عليهم السلام): إني لأرجو أن تكون القائم من أهل بيت محمد الذي يملأ الأرض قسطاً وعدلاً كما ملئت جوراً وظلماً، فقال (عليه السلام): يا أبا القاسم: ما منا إلا وهو قائم بأمر الله عز وجل، وهاد إلى دين الله، ولكن القائم الذي يطهر الله عز وجل به الأرض من أهل الكفر والجحود، ويملاها عدلاً وقسطاً هو الذي تخفى على الناس ولادته، ويغيب عنهم شخصه، ويحرم عليهم تسميته، وهو سمي رسول الله (صلى الله عليه وآله) وكنيته، وهو الذي تطوي له الأرض، ويذل له كل صعب [و] يجتمع إليه من أصحابه عدة أهل بدر: ثلاثمائة وثلاثة عشر رجلاً، من أقاصي الأرض، وذلك قول الله عز وجل: "أينما تكونوا يأت بكم الله جميعاً إن الله على كل شئ قدير" فإذا اجتمعت له هذه العدة من أهل الاخلاص أظهر الله أمره، فإذا كمل له العقد وهو عشرة آلاف رجل خرج بإذن الله عز وجل، فلا يزال يقتل أعداء الله حتى يرضى الله عز وجل»^(۱).

عبدالعظيم حسنی می گوید: (به محمد بن علی بن موسی (ع) عرض کردم: من امیدارم که شما قائم اهل بیت باشید، که زمین را پر از عدل و داد می کنید، همان طور که از ظلم و ستم پر شده است. ایشان (ع) فرمود: ای ابوالقاسم! هیچ یک از ما نیست، مگر این که قائم به دستور خداوند عزوجل و هدایت کننده به دین خداوند است. ولی قائمی که خداوند به وسیله ی او زمین را از اهل کفر و انکار پاک می کند، و آن را پر از عدل می کند، اوست که ولادتش بر مردم پنهان است و شخصیت او بر آنان پنهان است و نامیدن او بر آنان حرام است و او هم نام رسول الله (ص) و هم کنیه ی اوست؛ و اوست که زمین برایش پیچیده می شود و هر سختی برایش رام می شود و یارانش که به اندازه ی اهل بدر، ۳۱۳ مرد هستند، از اطراف برایش جمع می شوند و این همان سخن خداوند عزوجل است: «هر کجا که باشید، خداوند همگی شما را [به سوی خود باز]

می‌آورد. در حقیقت خدا بر همه چیز تواناست». وقتی که این تعداد از اهل اخلاص برایش جمع شوند، خداوند امر او را آشکار می‌کند. پس هنگامی که پیمان برایش تکمیل شود، که ده هزار مرد هستند، با اجازه‌ی خداوند عزوجل خروج می‌کند. دشمنان خداوند را دائماً می‌گُشد تا این که خداوند عزوجل خشنود شود.^(۱)

« ۲۰ - وبهذا الاسناد، عن الحسين بن سعيد، عن ابن أبي عمير، عن أبي أيوب، عن أبي بصير قال: سأل رجل من أهل الكوفة أبا عبد الله (عليه السلام): كم يخرج مع القائم (عليه السلام)؟ فإنهم يقولون: إنه يخرج معه مثل عدة أهل بدر ثلاثمائة وثلاثة عشر رجلاً، قال: وما يخرج إلا في أولي قوة، وما تكون أولوا القوة أقل من عشرة آلاف»^(۲).

ابوبصیر می‌گوید: (مردی از اهل کوفه از امام صادق (ع) پرسید: با قائم (ع) چه تعدادی خروج می‌کنند؟ آنان می‌گویند: با ایشان مانند تعداد اهل بدر که ۳۱۳ مرد بودند، خروج می‌کنند. فرمود: فقط به اندازه‌ی قدرتمندان خروج می‌کنند. و قدرتمندان کمتر از ده هزار نفر نیستند).^(۳)

« ۴ - حدثنا أبو سليمان أحمد بن هوزة الباهلي، قال: حدثنا أبو إسحاق إبراهيم بن إسحاق النهاوندي سنة ثلاث وسبعين ومائتين، قال: حدثنا عبد الله بن حماد الأنصاري سنة تسع وعشرين ومائتين، عن رجل، عن أبي عبد الله (عليه السلام) أنه دخل عليه بعض أصحابه، فقال له: "جعلت فداك، إني والله أحبك وأحب من يحبك، يا سيدي ما أكثر شيعتكم". فقال له: أذكرهم. فقال: كثير. فقال: تحصيلهم؟ فقال: هم أكثر من ذلك. فقال أبو عبد الله (عليه السلام): أما لو كملت العدة الموصوفة ثلاثمائة وبضعة عشر كان الذي تريدون، ولكن شيعتنا من لا يعدو صوته سمعه، ولا شحناؤه بدنه، ولا يمدح بنا معلنا، ولا يخاصم بنا قاليا، ولا يجالس لنا عائباً، ولا يحدث لنا ثالبا، ولا يحب لنا مبغضاً، ولا يبغض لنا محباً.

^۱. کمال الدین و تمام النعمة، صدوق، ص ۳۷۷.

^۲. کمال الدین و تمام النعمة - الصدوق: ص ۶۵۴.

^۳. کمال الدین و تمام النعمة، صدوق، ص ۶۵۴.

فقلت: فكيف أصنع بهذه الشيعة المختلفة الذين يقولون إنهم يتشيعون؟ فقال: فيهم التمييز، وفيهم التمهيص، وفيهم التبديل، يأتي عليهم سنون تفنيهم، وسيف يقتلهم، واختلاف يبدهم. إنما شيعتنا من لا يهر هرير الكلب، ولا يطمع طمع الغراب، ولا يسأل الناس بكفه وإن مات جوعاً.

فقلت: جعلت فداك، فأين أطلب هؤلاء الموصوفين بهذه الصفة؟ فقال: اطلبهم في أطراف الأرض أولئك الخفيض عيشهم، المنتقلة دارهم، الذين إن شهدوا لم يعرفوا، وإن غابوا لم يفتقدوا، وإن مرضوا لم يعادوا، وإن خطبوا لم يزوجوا، وإن ماتوا لم يشهدوا، أولئك الذين في أموالهم يتواسون، وفي قبورهم يتزاورون، ولا تختلف أهواؤهم وإن اختلفت بهم البلدان»^(١).

مردی می گوید: (یکی از یاران امام صادق (ع) بر ایشان وارد شد و به ایشان عرض کرد: فدایتان شوم. به خدا قسم! من شما و افرادی را که دوستتان دارند، دوست می دارم. آقای من! چقدر شیعیان ما بسیار هستند. ایشان به او فرمود: آنان را ذکر کن. عرض کرد: بسیار هستند. فرمود: آنان را به شمارش بیاور. عرض کرد: آنان بیش از این ها هستند. امام صادق (ع) فرمود: هر گاه آن عده‌ی وصف شده که سیصد و ده نفر و اندی هستند، شمارشان کامل شود، آنگاه چنان که شما می خواهید، خواهد شد؛ ولی شیعه‌ی ما کسی است که صدایش از حدّ گوشش نمی گذرد و نیز کینه و ناراحتی درونش از حدّ پیکر تجاوز نمی کند، و ما را آشکار نمی ستاید و با دشمنان ما نمی ستیزد، و با عیبجویان ما هم نشینی نمی کند، و با بدگویان ما هم سخن نمی شود و آنان را که با ما دشمن هستند، دوست نمی دارد و با دوستان ما دشمنی نمی ورزد. عرض کردم: پس چه کنم با این شیعیان گوناگون که گویند ما بر طریق تشیع هستیم؟ فرمود: اینان خود گرفتار جدایی و آزمایش خواهند گشت و تبدیل و جابجایی در میان شان رخ خواهد داد و به قحطی و کمبود که نابودشان سازد مبتلا شوند و شمشیری خون شان بریزد و اختلافاتی به هم رسد که پراکنده شان کند. همانا شیعه‌ی ما کسی است که همچون سگان پارس نکند و همانند کلاغ حرص نوردد و نزد مردم به گدایی دست نیازد، اگر چه از گرسنگی بمیرد. عرض کردم: فدایت شوم، چنین افرادی را که به این صفات موصوفند، در کجا جستجو کنم؟ فرمود: آنان را در گوشه و کنار زمین بجوی، آنان کسانی هستند که زندگی سبکی دارند و خانه به دوش هستند. اگر حاضر باشند، شناخته نمی شوند و اگر از نظرها

پنهان شوند، کسی متوجه آنان نمی‌گردد و اگر بیمار شوند، عیادت نمی‌شوند و اگر خواستگاری کنند، با آنان ازدواج نشود و اگر وفات یابند، بر جنازه‌ی آنان کسی حضور نیابد؛ آنان کسانی هستند که در اموال‌شان با یکدیگر مواسات می‌کنند و در قبرهای خود با یکدیگر دیدار و ملاقات دارند و خواسته‌هایشان با یکدیگر برخورد و اختلاف پیدا نمی‌کند، هر چند از شهرهای گوناگون باشند.^(۱)

« ۱۲ - أخبرنا أحمد بن محمد بن سعيد بن عقدة، قال: حدثنا علي بن الحسن بن فضال، قال: حدثنا محمد بن حمزة ومحمد بن سعيد، قالوا: حدثنا عثمان بن حماد بن عثمان، عن سليمان بن هارون البجلي، قال: قال: "سمعت أبا عبد الله (عليه السلام): يقول: إن صاحب هذا الأمر محفوظة له أصحابه لو ذهب الناس جميعاً أتى الله له بأصحابه، وهم الذين قال الله عز وجل: (فإن يكفر بها هؤلاء فقد وكلنا بها قوما ليسوا بها بكافرين)، وهم الذين قال الله فيهم: (فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه أذلت على المؤمنين أعزّة على الكافرين)"^(۲).

سليمان بن هارون بجلی می‌گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: یاران صاحب الامر برایش مورد محافظت قرار می‌گیرند. اگر همه‌ی مردم بروند، خداوند یارانش را می‌آورد. آنان افرادی هستند که خداوند عزوجل در مورد آنان فرمود: «و اگر اینان به آن کفر ورزند بی‌گمان گروهی [دیگر] را بر آن گماریم که به آن کافر نباشند»؛ و آنان افرادی هستند که خداوند در مورد آنان فرمود: «به زودی خدا گروهی [دیگر] را می‌آورد که آنان را دوست می‌دارد و آنان [نیز] او را دوست دارند [اینان] با مؤمنان فروتن [و] بر کافران سرسختند».

« ۱۵۷ - حدثنا نعيم، حدثنا سعيد أبو عثمان عن جابر عن أبي جعفر، قال: ثم يظهر المهدي بمكة عند العشاء، ومعه راية رسول الله صلى الله عليه وسلم، وقميصه وسيفه وعلامات ونور وبيان، فإذا صلى العشاء نادى بأعلى صوته يقول: أذكركم الله أيها الناس ومقامكم بين يدي ربكم، فقد اتخذ الحجة، وبعث الأنبياء، وأنزل الكتاب، يأمركم أن لا تشركوا به شيئاً، وأن تحافظوا على طاعته وطاعة رسوله صلى الله عليه وسلم، وأن تحيوا ما أحى

^۱. غيبة، نعماني، ص ۲۱۱.

^۲. الغيبة - النعماني: ص ۳۳۰.

القرآن، وتميتوا ما أمات، وتكونوا أعوانا على الهدى ووزرا على التقوى، فإن الدنيا قد دنا فناؤها وزوالها، وأذنت بالوداع، وإني أدعوكم إلى الله وإلى رسوله صلى الله عليه وسلم، والعمل بكتابه، وإماتة الباطل، وإحياء سنته، فيظهر في ثلاثمائة وثلاثة عشر رجلا عدة أهل بدر على غير ميعة قزعا كقزع الخريف، رهبان بالليل، أسد بالنهار، فيفتح الله (للمهدي) أرض الحجاز، ويستخرج من كان في السجن من بني هاشم، وتنزل الرايات السود الكوفة، فيبعث بالبيعة إلى المهدي، ويبعث المهدي جنوده إلى الآفاق، ويميت الجور وأهله، وتستقيم له البلدان، ويفتح الله على يديه»^(١).

جابر از امام باقر(ع) روایت نموده است که فرمود: سپس مهدی در مکه هنگام عشا ظهور می کند و با ایشان پرچم رسول الله (ص) و لباس و شمشیر و نشانه ها و نور و بیان است. وقتی عشا را بخواند، با صدای بلندش صدا می زند: ای مردم! پروردگار را به یادتان می آورم، درحالی که در مقابل پروردگارتان هستید. او حجت را گرفته است و پیامبران را برانگیخته است و کتاب را فرستاده است. به شما دستور داده است تا به او هیچ شرکی نورزید؛ و به اطاعت او و اطاعت از رسولش (ص) محافظت نمایید؛ و آنچه را که قرآن زنده نموده است، زنده کنید و آنچه را که از بین برده است، از بین ببرید؛ و یارانی برای هدایت باشید و تکیه گاه هایی برای تقوا باشید. فناء دنیا و از بین رفتن آن نزدیک شده است و اجازه ی وداع داده شده است. من شما را به خداوند و به رسولش (ص) و عمل به کتابش و از بین بردن باطل و زنده کردن سنتش دعوت می کنم. پس در آن میان سیصد و سیزده مرد به اندازه ی تعداد اهل بدر آشکار می شود، بدون این که قرار قبلی داشته باشند، مانند ریختن برگ درختان پاییزی. راهبانی در شب و شیرانی در روز هستند. خداوند برای مهدی، زمین حجاز را فتح می کند و همه ی زندانیان بنی هاشم را آزاد می کند؛ و پرچم های سیاه در کوفه فرود می آیند و برای بیعت به سوی مهدی می فرستند؛ و مهدی لشکریانش را به سرزمین ها می فرستد و ستم و اهلش را از بین می برد و شهرها برایش استوار می شوند و خداوند با دستان او فتح می کند»^(٢).

١. الملاحم والقتن - ابن طاووس: ص ١٣٧.

٢. غیبت، نعمانی، ص ٣٣٠.

ملحق (۵): فقهاء آخر الزمان

پیوست پنجم: فقهای آخر الزمان

« ۴۹ - عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله): سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَبْقَى مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رِسْمُهُ وَمِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا اسْمُهُ يُسَمَّوْنَ بِهِ وَهُمْ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنْهُ مَسَاجِدُهُمْ عَامِرَةٌ وَهِيَ خَرَابٌ مِنَ الْهُدَى فَقَهَاءُ ذَلِكَ الزَّمَانِ شَرُّ فَقَهَاءِ تَحْتَ ظِلِّ السَّمَاءِ مِنْهُمْ خَرَجَتِ الْفِتْنَةُ وَإِلَيْهِمْ تَعُودُ^(۱) .

امیرالمؤمنین (ع) فرمود: رسول الله (ص) فرمود: (بر مردم زمانی می آید که از قرآن فقط نوشتارش و از اسلام فقط نامش می ماند. به آن نامیده می شوند، در حالی که دورترین مردم از آن هستند. مساجد آنان آباد و از هدایت خراب است. فقهای آن زمان، بدترین فقهای زیر آسمان هستند. فتنه از آنان بیرون آید و به سوی آنان باز می گردد).^(۲)

« ۵۸۶ - أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) [وَرَوَاهَا غَيْرُهُ بِغَيْرِ هَذَا الْإِسْنَادِ وَذَكَرَ أَنَّهُ خَطَبَ بِذِي قَارٍ] فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ ثُمَّ إِنَّهُ سَيَأْتِي عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي زَمَانٌ لَيْسَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ شَيْءٌ أَحَقُّ مِنَ الْحَقِّ وَلَا أَظْهَرُ مِنَ الْبَاطِلِ وَلَا أَكْثَرُ مِنَ الْكُذِبِ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى وَرَسُولِهِ (صلى الله عليه وآله) وَلَيْسَ عِنْدَ أَهْلِ ذَلِكَ الزَّمَانِ سِلْعَةٌ أَبْوَرُ مِنَ الْكِتَابِ إِذَا تَلَّى حَقَّ تِلَاوَتِهِ وَلَا سِلْعَةٌ أَنْفَقَ بَيْعًا وَلَا أَعْلَى ثَمَنًا مِنَ الْكِتَابِ إِذَا حُرِّفَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَلَيْسَ فِي الْعِبَادِ وَلَا فِي الْبِلَادِ شَيْءٌ هُوَ أَنْكَرُ مِنَ الْمَعْرُوفِ وَلَا أَعْرَفُ مِنَ الْمُنْكَرِ وَلَيْسَ فِيهَا فَاحِشَةٌ أَنْكَرَ وَلَا عُقُوبَةٌ أَنْكَى مِنَ الْهُدَى عِنْدَ الضَّلَالِ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ فَقَدْ نَبَذَ الْكِتَابَ حَمَلَتُهُ وَتَنَاسَاهُ حَفَظَتُهُ حَتَّى تَمَالَتْ بِهِمُ الْأَهْوَاءُ وَتَوَارَثُوا ذَلِكَ مِنَ الْآبَاءِ وَعَمِلُوا بِتَحْرِيفِ الْكِتَابِ كَذِبًا وَتَكْذِيبًا فَبَاعُوهُ بِالْبُخْسِ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ - فَالْكِتَابُ وَأَهْلُ الْكِتَابِ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ طَرِيدَانِ مَنْفِيَّانِ وَصَاحِبَانِ مُصْطَحِبَانِ فِي طَرِيقٍ وَاحِدٍ لَا يَأْوِيهِمَا مَوْوٍ

۱. الكافي - الكليني: ج ۸ ص ۳۰۷.

۲. کافی، کلینی، ج ۸، ص ۳۰۷.

فَحَبَدَا ذَانِكَ الصَّاحِبَانِ وَاهَا لُهُمَا وَلَمَّا يَعْمَلَانِ لَهُ فَالْكِتَابُ وَأَهْلُ الْكِتَابِ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ فِي النَّاسِ وَلَيْسُوا فِيهِمْ وَمَعَهُمْ وَلَيْسُوا مَعَهُمْ وَذَلِكَ لِأَنَّ الضَّلَالَةَ لَا تُوَافِقُ الْهُدَى وَإِنْ اجْتَمَعَا وَقَدْ اجْتَمَعَ الْقَوْمُ عَلَى الْفُرْقَةِ وَافْتَرَقُوا عَنِ الْجَمَاعَةِ قَدْ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ وَأَمَرَ دِينِهِمْ مَنْ يَعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَكْرِ وَالْمُنْكَرِ وَالرَّشَا وَالْقَتْلِ كَأَنَّهُمْ أَيْمَتُّ الْكِتَابِ وَلَيْسَ الْكِتَابُ إِمَامَهُمْ لَمْ يَبْقَ عِنْدَهُمْ مِنَ الْحَقِّ إِلَّا اسْمُهُ وَلَمْ يَعْرِفُوا مِنَ الْكِتَابِ إِلَّا خَطَّهُ وَزَبْرَهُ يَدْخُلُ الدَّخْلُ لِمَا يَسْمَعُ مِنْ حِكْمِ الْقُرْآنِ فَلَا يَطْمَئِنُّ جَالِسًا حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الدِّينِ يَنْتَقِلُ مِنْ دِينِ مَلِكٍ إِلَى دِينِ مَلِكٍ وَمِنْ وَلَايَةِ مَلِكٍ إِلَى وَلَايَةِ مَلِكٍ وَمِنْ طَاعَةِ مَلِكٍ إِلَى طَاعَةِ مَلِكٍ وَمِنْ عُهْدِ مَلِكٍ إِلَى عُهْدِ مَلِكٍ فَاسْتَدْرَجَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَإِنَّ كَيْدَهُ مَتِينٌ بِالْأَمَلِ وَالرَّجَاءِ حَتَّى تَوَالِدُوا فِي الْمَعْصِيَةِ وَدَانُوا بِالْجُورِ وَالْكِتَابُ لَمْ يَضْرِبْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ صَفْحًا ضَلَالًا تَائِهِينَ قَدْ دَانُوا بِغَيْرِ دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَدَانُوا لِغَيْرِ اللَّهِ مَسَاجِدُهُمْ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ عَامِرَةٌ مِنَ الضَّلَالَةِ خَرِبَتْ مِنَ الْهُدَى قَدْ بُدِّلَ فِيهَا مِنَ الْهُدَى فَقَرَأُوهَا وَعُمَارُهَا أَحَابُّ خَلْقِ اللَّهِ وَخَلِيقَتِهِ مِنْ عِنْدِهِمْ جَرَتْ الضَّلَالَةُ وَإِلَيْهِمْ تَعُودُ فَحُضُورُ مَسَاجِدِهِمْ وَالْمُشْيُ إِلَيْهَا كُفْرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ إِلَّا مَنْ مَشَى إِلَيْهَا وَهُوَ عَارِفٌ بِضَلَالَتِهِمْ فَصَارَتْ مَسَاجِدُهُمْ مِنْ فَعَالِهِمْ عَلَى ذَلِكَ النَّحْوِ خَرِبَتْ مِنَ الْهُدَى عَامِرَةٌ مِنَ الضَّلَالَةِ قَدْ بُدِّلَتْ سُنَّةُ اللَّهِ وَتُعَدِّيَتْ حُدُودُهُ وَلَا يَدْعُونَ إِلَى الْهُدَى وَلَا يَقْسِمُونَ الْفَيْءَ وَلَا يُوفُونَ بِذِمَّتِهِ يَدْعُونَ الْقَتِيلَ مِنْهُمْ عَلَى ذَلِكَ شَهِيدًا قَدْ أَتَوْا اللَّهَ بِالْإِفْتِرَاءِ وَالْجُحُودِ وَاسْتَعْنَوْا بِالْجَهْلِ عَنِ الْعِلْمِ وَمِنْ قَبْلُ مَا مَثَلُوا بِالصَّالِحِينَ كُلِّ مَثَلٍ وَسَمَّوْا صِدْقَهُمْ عَلَى اللَّهِ فَرِيَةً - وَجَعَلُوا فِي الْحَسَنَةِ الْعُقُوبَةَ السَّيِّئَةَ وَقَدْ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْكُمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ.....»^(١).

امیرالمؤمنین (ع) خطبه‌ای خواند و پس از حمد و ستایش خداوند فرمود: (... ولی بدانید که به زودی پس از من زمانی بر شما بیاید که در آن زمان چیزی پوشیده‌تر از حق و آشکارتر از باطل و بیشتر از دروغ بر خدای تعالی و رسولش (ص) نیست؛ و بی‌ارزش‌ترین متاع نزد مردم آن زمان کتاب خداست، اگر آن طور که باید و شاید خوانده شود؛ و هیچ متاعی هم پرمشتری‌تر و گرانقیمت‌تر از همان کتاب خدا نیست، اگر آیاتش از جاهای خود تحریف و تغییر یابد؛ و در میان بندگان و در میان شهرها در آن زمان چیزی از کار خیر، بیشتر مورد تنفر و انکار نیست، و چیزی هم از منکر و کار زشت مرغوب‌تر نیست. در آن زمان هیچ کار هرزه‌ای بدتر و هیچ کیفری جان فرساتر از راهیابی در

وقت گمراهی نیست، چون که حاملان قرآن، آن را پشت سر اندازند، و حافظانش آن را به دست فراموشی سپارند. تا آن که خواهش‌های نفسانی، آنها را بدنبال خود کشاند، و این شیوه را از پدران خود به ارث برند، و به دروغ و تکذیب دست به تحریف و تفسیر قرآن زنند و آن را به بهای ناپیزی بفروشند و به آن بی‌ رغبت باشند.

در این زمان است که قرآن و اهل آن مطرود و رانده از اجتماع گردند و هر دوی آنها رفیقان يك راهند که کسی پناهشان ندهد، وه که چه رفیقان وفادار و پسندیده‌ای هستند، و خوشا به حال آن دو و آنچه انجام می‌دهند.

در آن زمان قرآن و اهل قرآن به ظاهر در میان مردم اند و در باطن در آنان نیستند و با آنها موافق نیستند، و همراه آنان نیستند؛ این مردم بر جدایی گرد هم آیند و جمع شوند و از جماعت پراکنده گردند.

سرپرستی کار این مردم و کار دین‌شان را کسانی به‌دست گرفته‌اند که به نیرنگ و زشت‌کاری و رشوه و آدم‌کشی در میان آنها رفتار کنند؛ گویا خود را پیشوایان و راهنمایان قرآن می‌پندارند، در صورتی که قرآن پیشوا و رهبر آنان نیست.

از حق و حقیقت در میان‌شان جز نامی نماند و از آن جز خط و نوشته در میان‌شان به جای نماند، کسی است که آوازه‌ی حکمت‌های قرآن به گوشش خورده است و به پیروی آن درآید ولی هنوز از آن مجلس برنخاسته است که از دین بیرون رود، و از دین و روش پادشاهی به آیین پادشاهی دیگر درآید و از تحت سرپرستی پادشاهی به سرپرستی پادشاهی دیگر برآید، و از پیروی زمامداری به پیروی زمامدار دیگری درآید، و از تعهدات سلطانی به زیر بار تعهدات سلطان دیگری برود، و به تدریج از جایی که خود خبر ندارند خدای تعالی آنان را به وسیله‌ی آرزو و امید به نابودی کشاند، و به راستی که دام خدا بسیار محکم و سخت است، تا به آن‌جا که در گناه و نافرمانی متولد شوند، و به جور و ستم دینداری کنند، در صورتی که قرآن کریم از جور و ستم به هیچ نحو نگذرد. گمراهانی هستند سرگردان که به غیر دین خدای عزوجل دینداری کنند، و برای غیر خدا سر تعظیم فرود

آرند. مساجد ايشان در آن زمان از گمراهی آباد و از هدايت ويران است، قاريان قرآن و آبادکنندگان مساجد در آن زمان نا اميدترين خلق خدا و آفريدگان آنند. گمراهی از آنان سرچشمه گيرد و به آنها بازگردد، و از اين رو حضور در مساجد ايشان و رفتن به سوی آنها کفر به خدای بزرگ است، مگر آن کس که به مساجد آنان برود و گمراهی آنان را بداند.

در نتيجه‌ی رفتار و کرداری که به اين منوال دارند، مساجد آنها از هدايت ويران و از گمراهی آباد است، سنت خدا دگرگون شده و حدود و مقرراتش مورد تجاوز قرار گرفته است، و به هدايت دعوت نکنند، و غنايم را به اهلش تقسيم نکنند و به عهد و پيمان وفادار نيستند، کشته‌های خود را که به اين سان در جنگ‌ها کشته شوند، شهيد خوانند و با افترا و انکار به نزد خدا روند، به وسيله‌ی جهل و نادانی از علم بی‌نیازی جویند، و اين‌ها پيش از اين مردان نيك و شايسته را به انواع شکنجه‌ها زجر دادند، و سخن راست آنها را افترا بر خدا ناميدند، و کار نيك آنها را به بدی پاداش دادند.

و به راستی خدای عزوجل پیامبری از جنس خودتان برای شما فرستاد که رنج بردن شما بر او گران است و به خوشی شما علاقمند و حریص است، و نسبت به مؤمنان مهربان و رحيم است.^(۱)

« ۱- عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ بَشْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي عِصْمَةَ قَاضِي مَرَوْ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يُتَّبَعُ فِيهِمْ قَوْمٌ مُرَاوُونَ يَتَقَرَّوْنَ وَيَتَنَسَّكُونَ حُدُثَاءَ سَفَهَاءَ لَا يُوجِبُونَ أَمْرًا بِمَعْرُوفٍ وَلَا نَهْيًا عَنْ مُنْكَرٍ إِلَّا إِذَا أَمِنُوا الضَّرَرَ يَطْلُبُونَ لَأَنْفُسِهِمُ الرُّخَصَ وَالْمَعَاذِيرَ يَتَّبِعُونَ زَلَّاتِ الْعُلَمَاءِ وَفَسَادَ عَمَلِهِمْ يَقْبَلُونَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَمَا لَا يَكْلِمُهُمْ فِي نَفْسٍ وَلَا مَالٍ وَلَوْ أَضْرَبَتِ الصَّلَاةُ بِسَائِرِ مَا يَعْمَلُونَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَبْدَانِهِمْ لَرَفَضُوهَا كَمَا رَفَضُوا أَسْمَى الْفَرَائِضِ وَأَشْرَفَهَا إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ هُنَالِكَ يَتَمُّ غَضَبُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِمْ فَيَعْمَهُمْ بِعِقَابِهِ فَيُهْلِكُ الْأَبْرَارُ فِي دَارِ الْفُجَّارِ وَالصَّغَارُ فِي دَارِ الْكِبَارِ إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهَاجُ الصُّلَحَاءِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ وَتَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَتَحُلُّ

^۱. کافی، کلینی، ج ۸، ص ۳۹۱.

الْمَكَاسِبُ وَتُرَدُّ الْمُظَالِمُ وَتُعْمَرُ الْأَرْضُ وَيُنْتَصَفُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَيَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ فَأَنْكِرُوا بِقُلُوبِكُمْ وَالْفُظُوءَ بِاللِّسَانِ وَصُكُّوا بِهَا جِبَاهَهُمْ وَلَا تَخَافُوا فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَّا تَمُوتُ فَإِنْ اتَّعَظُوا وَإِلَى الْحَقِّ رَجَعُوا فَلَا سَبِيلَ عَلَيْهِمْ: «إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» هُنَالِكَ فَجَاهِدُوهُمْ بِأَبْدَانِكُمْ وَأَبْغِضُوهُمْ بِقُلُوبِكُمْ غَيْرَ طَالِبِينَ سُلْطَانًا وَلَا بَاغِينَ مَالًا وَلَا مُرِيدِينَ بَظْلَمٍ ظَفَرًا حَتَّى يَفِيئُوا إِلَى أَمْرِ اللَّهِ وَيَمْضُوا عَلَى طَاعَتِهِ»^(۱).

امام باقر (ع) فرمود: (در آخر الزمان گروهی است که از آنان پیروی می‌شود. در آنان گروهی هستند که جدال می‌کنند و قرائت می‌کنند و عبادت می‌کنند. افرادی نو هستند که بی‌خرد اند. امر به معروف را واجب نمی‌دانند و نهی از منکر را نیز واجب نمی‌دانند، مگر این که از زیان در امان بمانند. مطالب پست و عذر و بهانه را برای خودشان درخواست می‌کنند. از لغزش‌های علما و فساد عمل آنان پیروی می‌کنند. به نماز و روزه و آنچه به آنان در نفس و مال ضرر نمی‌رساند، رو می‌کنند. اگر نماز به کارهایی که در مورد اموال و بدن‌هایشان انجام می‌دهند، زیان برساند، قطعاً آن را رها می‌کنند؛ همان‌طور که بالاترین واجبات و با شرافت‌ترین آن‌ها را رها کردند. امر به معروف و نهی از منکر واجبی بزرگ است که واجبات با آن بر پا داشته می‌شود. این جاست که خشم خداوند بر آنان کامل می‌شود. عقوبت همه را فرا می‌گیرد و خوبان در سرزمین بدان هلاک می‌شوند و کودکان در سرزمین بزرگان هلاک می‌شوند. امر به معروف و نهی از منکر، راه پیامبران و روش شایستگان است. واجب بزرگی که با آن، واجبات بر پا داشته می‌شود و مذاهب در امان می‌ماند و کسب و کارها حلال می‌شود و ستم‌ها باز گردانده می‌شود و زمین آباد می‌شود و با دشمنان انصاف ورزیده می‌شود و امر برپا می‌شود. با دل‌هایتان انکار کنید و با زبان‌تان بگویید و پیشانی‌های آنان را بزیند و در راه خداوند از سرزنش سرزنش کننده نترسید. اگر پند گرفتند و به سوی حق بازگشتند، راهی بر آنان نیست: «راه [نکوهش] تنها بر کسانی است که به مردم ستم می‌کنند و در [روی] زمین به ناحق سر برمی‌دارند. آنان عذابی دردناک [در پیش] خواهند داشت». در این جا با بدن‌هایتان جهاد کنید و با دل‌هایتان از آنان بغض داشته باشید و دنبال سلطنت نباشید و دنبال

گرفتن مالی نباشید و اراده‌ی ستم و پیروزی نکنید تا این که به دستور خداوند باز گردید و بر اطاعت از او به پایان برسانید.^(۱)

« ۱- حدثنا الحسين بن أحمد بن إدريس رضي الله عنه قال: حدثنا أبي قال: حدثنا أبو سعيد سهل بن زياد الآدمي الرازي قال: حدثنا محمد بن آدم الشيباني عن أبيه آدم بن أبي إياس قال: حدثنا المبارك بن فضالة، عن وهب بن منبه رفعه عن ابن عباس قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): لما عرج بي إلى ربي جل جلاله فقلت: إلهي وسيدي متى يكون ذلك؟ فأوحى الله عز وجل: يكون ذلك إذا رفع العلم، وظهر الجهل، وكثر القراء، وقل العمل، وكثر القتل، وقل الفقهاء الهادون، وكثر فقهاء الضلالة والخونة، وكثر الشعراء، واتخذ أمتك قبورهم مساجد، وحليت المصاحف، وزخرفت المساجد وكثر الجور والفساد، وظهر المنكر وأمر أمتك به ونهوا عن المعروف، واكتفى الرجال بالرجال، والنساء بالنساء، وصارت الأمراء كفر، وأولياؤهم فجرة وأعوانهم ظلمة، وذوي الرأي منهم فسقة، وعند ذلك ثلاثة خسوف: خسف بالمشرق، وخسف بالمغرب، وخسف بجزيرة العرب، وخراب البصرة على يد رجل من ذريتك يتبعه الزوج، وخروج رجل من ولد الحسين بن علي وظهور الدجال يخرج بالمشرق من سجستان، وظهور السفيناني »^(۲)

رسول الله (ص) فرمود: (وقتی پروردگار جل جلاله مرا به معراج برد، ... عرض کردم: ای خدا و آقای من! این امر چه زمانی است؟ خداوند عزوجل وحی نمود: این زمانی است که علم برداشته شود و نادانی آشکار شود و قاریان بسیار شوند و عمل اندک شود و کشتار بسیار شود و فقهای هدایت کننده اندک شوند و فقهای گمراه و خائن بسیار شوند و شاعران بسیار شوند و امت تو قبرهایشان را به عنوان مسجد بگیرند و مصحفها زینت داده شود و مساجد زینت دار شوند و ستم و فساد بسیار شود و منکر آشکار شود و امت تو به آن دستور دهند و از معروف باز دارند و مردان به مردان و زن ها به زن ها کفایت کنند و امیران کافر شوند و اولیای آنان فاجر شوند و یاوران آنان ستمکار شوند و صاحب نظران آنان، فاسق شوند. در این هنگام است که سه فرورفتگی است: فرو رفتگی در مشرق و فرورفتگی در مغرب و فرورفتگی در جزیره العرب. و بصره به دست مردی از

^۱. کافی، کلینی، ج ۵، ص ۵۶.

^۲. کمال الدین و تمام النعمة - الصلوق: ص ۲۵۱.

فرزندانت که سیاهان^(۱) از او پیروی می‌کنند، خراب می‌شود و مردی از فرزندان حسین بن علی خروج می‌کند؛ و دجالی که از مشرق و در سیستان خروج می‌کند، آشکار می‌شود و سفیانی ظهور می‌کند...^(۲)

«وَأَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ التِّيمَلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ وَأَحْمَدُ ابْنَا الْحَسَنِ، عَنْ أَبِيهِمَا، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ أَبِي كَهْمَسٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مِثْثَمٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ ضَمْرَةَ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): يَا مَالِكُ بْنُ ضَمْرَةَ، كَيْفَ أَنْتَ إِذَا اخْتَلَفَتِ الشَّيْعَةُ هَكَذَا - وَشَبَكَ أَصَابِعَهُ وَأَدْخَلَ بَعْضَهَا فِي بَعْضٍ - ؟ فَقُلْتُ: يَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ، مَا عِنْدَ ذَلِكَ مِنْ خَيْرٍ؟ قَالَ: الْخَيْرُ كُلُّهُ عِنْدَ ذَلِكَ يَا مَالِكُ، عِنْدَ ذَلِكَ يَقُومُ قَائِمُنَا فَيَقْدُمُ سَبْعِينَ رَجُلًا يَكْذِبُونَ عَلَى اللَّهِ وَعَلَى رَسُولِهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَيَقْتُلُهُمْ، ثُمَّ يَجْمَعُهُمُ اللَّهُ عَلَى أَمْرٍ وَاحِدٍ»^(۳).

مالک بن ضمیره می‌گوید: امیرالمؤمنین (ع) فرمود: (ای مالک بن ضمیره! تو چگونه هستی، وقتی شیعه این چنین اختلاف کنند؟ و انگشتانش را درون هم قرار داد. عرض کردم: ای امیرالمؤمنین! آیا در آن زمان، خیری نیست؟ فرمود: تمام خوبی در آن زمان است، ای مالک! در این هنگام است که قائم ما قیام کند و هفتاد مرد را که بر خداوند و بر رسولش (ص) دروغ می‌بندند، می‌آورد و آنان را می‌کشد. سپس آنان را بر یک امر جمع می‌کند.^(۴)

«أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَمَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمِيدُ بْنُ زِيَادٍ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَمَاعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمِثْثَمِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ الْقَائِمَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَلْقَى فِي حَرْبِهِ مَا لَمْ يَلِقْ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)، لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَتَاهُمْ وَهُمْ يَعْبُدُونَ

^۱. در متن عربی حدیث در این جا کلمه‌ی «زنوج» به کار رفته است. احتمالاً این کلمه جمع «زنج» یا «زنجی» است که به معنای زنگی یا سیاه‌پوست یا نژاد خاصی از مردم مصر و سودان و حبشه، با پوست سیاه و موهای مجعد و لبان پهن و بینی‌های فرورفته است. والله اعلم (مترجم)

^۲. کمال الدین و تمام النعمة، صدوق، ص ۲۵۱.

^۳. الغيبة - النعماني: ص ۲۱۴.

^۴. غیبت، نعمانی، ص ۲۱۴.

الحجارة المنقورة والخشبة المنحوتة، وإن القائم يخرجون عليه فيتأولون عليه كتاب الله ويقاتلون عليه»^(١).

امام صادق(ع) فرمود: (قائم ع) در جنگش، مشکلاتی می بیند که رسول الله (ص) ندیده است، به این خاطر که رسول الله (ص) نزد آنان آمد و آنان سنگ های کوبیده شده و چوب های کنده کاری شده را می پرستیدند و قائم بر آنان خروج می کند، در حالی که آنان کتاب خدا را برایش تأویل می کنند)^(٢).

«عن عبد الله بن مسعود قال: دخلت أنا وخمسة رهط من أصحابنا يوما على رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) فقال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم):

يا ابن مسعود: الإسلام بدأ غريبا وسيعود غريبا كما بدأ، فطوبى للغرباء، فمن أدرك ذلك الزمان [ممن يظهر] من أعقابكم فلا يسلم عليهم في ناديهم ولا يشيع جنائزهم ولا يعود مرضاهم، فإنهم يستنون بسنتكم ويظهرون بدعواكم ويخالفون أفعالكم فيموتون على غير ملتكم، أولئك ليسوا مني ولست منهم.

يا ابن مسعود: لا تخافن أحدا غير الله، فإن الله تعالى يقول: "أين ما تكونوا يدرككم الموت ولو كنتم في بروج مشيدة". ويقول: "يوم يقول المنافقون والمنافقات للذين آمنوا انظروا نقتبس من نوركم - إلى قوله - وبئس المصير".

يا ابن مسعود: عليهم لعنة مني ومن جميع المرسلين والملائكة المقربين وعليهم غضب الله وسوء الحساب في الدنيا والآخرة، وقال الله: "لعن الذين كفروا من بني إسرائيل - إلى قوله - ولكن كثيرا منهم فاسقون".

يا ابن مسعود: أولئك يظهرون الحرص الفاحش والحسد الظاهر ويقطعون الأرحام ويزهدون في الخير، وقد قال الله تعالى: "والذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ويقطعون ما أمر الله به أن يوصل ويفسدون في الأرض أولئك لهم اللعنة ولهم سوء الدار". وقال تعالى: "مثل الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل أسفارا".

يا ابن مسعود: يأتي على الناس زمان الصابر فيه على دينه مثل القابض على الجمر بكفه، فإن كان في ذلك الزمان ذئبا، وإلا أكلته الذئاب.

١. الغيبة - النعماني: ص ٣٠٨.

٢. غيبت، نعماني، ص ٣٠٨.

یا ابن مسعود: علماؤهم وفقهاؤهم خونة فجرة، ألا إنهم أشرار خلق الله، وكذلك أتباعهم ومن يأتيهم ويأخذ منهم ويحبهم ويجالسهم ويشاورهم أشرار خلق الله يدخلهم نار جهنم "صم بكم عمي فهم لا يرجعون"، "ونحشرهم يوم القيامة على وجوههم عميا وبكما وصما مأواهم جهنم كلما خبت زدناهم سعيرا"، "كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها ليذوقوا العذاب"، "إذا ألقوا فيها سمعوا لها شهيقا وهي تفور، تكاد تميز من الغيظ"، "كلما أرادوا أن يخرجوا منها من غم أعيدوا فيها وقيل لهم ذوقوا عذاب الحريق"، "لهم فيها زفير وهم فيها لا يسمعون".

یا ابن مسعود: يدعون أنهم على ديني وسنتي ومنهاجي وشرائعي إنهم مني برآء وأنا منهم برئ. یا ابن مسعود: لا تجالسوهم في الملا ولا تبايعوهم في الأسواق، ولا تهدوهم إلى الطريق، ولا تسقوهم الماء، قال الله تعالى: "من كان يريد الحياة الدنيا وزينتها نوف إليهم أعمالهم فيها وهم فيها لا يبخسون"، يقول الله تعالى: "ومن كان يريد حرث الدنيا نؤته منها وما له في الآخرة من نصيب"، یا ابن مسعود: ما بلوى أمتي منهم العداوة والبغضاء والجدال أولئك أذلاء هذه الأمة في دنياهم. والذي بعثني بالحق ليخسفن الله بهم ويمسخهم قرده وخنازير. قال: فبكى رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) وبكىنا لبكائه وقلنا: يا رسول الله ما يبكيك؟ فقال: رحمة للأشقياء، يقول الله تعالى: "ولو ترى إذ فرعوا فلا فوت وأخذوا من مكان قريب". يعني العلماء والفقهاء^(۱).

عبدالله بن مسعود می‌گوید: من و گروهی پنج نفره از یاران مان بر رسول‌الله(ص) وارد شدید. ... رسول‌الله (ص) فرمود: ای ابن مسعود، اسلام غریبانه آغاز شد و همان‌طور که آغاز شد، باز می‌گردد. خوشا به حال غریبان. هر فردی از فرزندان تان که آن زمان را درک کند، به آنان در مکان‌هایشان سلام ندهد و جنازه‌های آنان را تشییع نکند و از بیماران آنان عیادت ننماید. آنان به سنت شما عمل می‌کنند و ادعای شما را آشکار می‌کنند؛ ولی با کارهای شما مخالفت می‌کنند؛ و بر غیر دین شما می‌میرند. آنان از من نیستند و من از آنان نیستم. ای فرزند مسعود! از کسی به غیر از خداوند نترس. خداوند متعال فرمود: «هر جا باشید مرگ شما را در می‌یابد هرچند در برج‌های استوار باشید» و فرمود: (يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ) تا

۱. مکارم الأخلاق - الطبرسي: ص ۴۵۴.

جایی که می‌فرماید: (وَبُئِسَ الْمَصِيرُ) (آن روز مردان و زنان منافق به کسانی که ایمان آورده‌اند، می‌گویند: ما را مهلت دهید تا از نورتان [اندکی] بگیریم ... و چه بد سرانجامی است).

ای فرزند مسعود! لعنت من و همه‌ی فرستادگان و فرشتگان نزدیک من و خشم خداوند و بدی حساب در دنیا و آخرت بر آنان. خداوند فرمود: (عَنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ) تا جایی که می‌فرماید: «از میان فرزندان اسرائیل آنان که کفر ورزیدند، مورد لعنت قرار گرفتند ... لیکن بسیاری از ایشان نافرمان‌اند».

ای فرزند مسعود! آنان حرص آشکار و حسد آشکار را ظاهر می‌کنند و رحم‌ها را قطع می‌کنند و در خوبی بی‌توجه هستند. خداوند متعال فرمود: «و کسانی که پیمان خدا را پس از بستن آن می‌شکنند و آن‌چه را خدا به پیوستن آن فرمان داده می‌گسلند و در زمین فساد می‌کنند، بر ایشان لعنت است و بد فرجامی آن سرا، از آن ایشان است». و خداوند متعال فرمود: «مثل کسانی که [عمل به] تورات بر آنان بار شد [و به آن مکلف گردیدند] آنگاه آن را به کار نیستند همچون مثل خری است که کتاب‌هایی را بر پشت می‌کشد».

ای فرزند مسعود! بر مردم زمانی می‌آید که فردی که بر دینش صبر می‌کند، مانند فردی است که در کف دستش آتش دارد. اگر در آن زمان گرگ باشد، که هیچ، و گرنه گرگ‌ها او را می‌خورند.

ای فرزند مسعود! علما و فقهای آنان خائن و فاجر هستند. آگاه باشید! آنان بدترین مخلوقات خداوند هستند و همچنین پیروان آنان و افرادی که نزد آنان می‌روند و از آنان می‌گیرند و آنان را دوست می‌دارند و با آنان همنشینی می‌کنند و با آنان مشورت می‌کنند، بدترین مخلوقات خداوند هستند که خداوند آنان را وارد آتش جهنم می‌کند. «کرد، لالند، کورند، بنابراین به راه نمی‌آیند» «و روز قیامت آن‌ها را کور و لال و کر به روی چهره‌شان در افتاده بر خواهیم انگیخت. جایگاه‌شان دوزخ است. هر بار که آتش آن فرو نشیند شراره‌ای [تازه] برایشان می‌افزاییم» «هرچه پوست‌شان بریان گردد، پوست‌های دیگری بر جایش نهیم تا عذاب را بچشند» «چون در آن‌جا افکنده شوند، از آن خروشی می‌شنوند، درحالی که می‌جوشد. نزدیک است که از خشم شکافته شود» «هر بار

بخواهند از [شدت] غم از آن بیرون روند، در آن باز گردانیده می‌شوند [که هان] بچشید عذاب آتش سوزان را» «برای آن‌ها در آن‌جا ناله‌ای زار است و در آن‌جا [چیزی] نمی‌شنوند».

ای فرزند مسعود! آنان ادعا می‌کنند که بر دین و سنت و روش و شریعت من هستند. آنان از من بیزار هستند و من نیز از آنان بیزار هستم.

ای فرزند مسعود! در آشکارا با آنان منشین و در بازارها با آنان بیعت نکن و آنان را به راه راهنمایی نکن. خداوند متعال فرمود: «کسانی که زندگی دنیا و زیور آن را بخواهند، [جزای] کارهایشان را در آن‌جا به‌طور کامل به آنان می‌دهیم و به آنان در آن‌جا کم داده نخواهد شد». خداوند متعال فرمود: «کسی که کشت آخرت بخواهد، برای وی بر کشته‌اش می‌افزاییم و کسی که کشت این دنیا را بخواهد، به او از آن می‌دهیم و [لی] در آخرت او را نصیبی نیست».

ای فرزند مسعود! آن‌چه از آنان به امت من می‌رسد، دشمنی و خشم و جدال است. آنان افراد پست این امت در دنیایشان هستند. قسم به خداوندی که مرا به حق برانگیخت، خداوند آنان را فرو می‌برد و آنان را به میمون‌ها و خوک‌ها مسخ می‌کند.

او می‌گوید: رسول الله (ص) گریه کرد و ما به خاطر گریه‌ی او گریان شدیم و عرض کردیم: یا رسول الله! چه چیزی مایه‌ی گریه‌ی شما شده است؟ فرمود: برای مهربانی به بدبختان. خداوند متعال فرمود: «و ای کاش می‌دیدید هنگامی را که [کافران] وحشت زده‌اند. [آن‌جا که راه] گریزی نمانده است و از جایی نزدیک گرفتار آمده‌اند» یعنی علما و فقهاء.^(۱)

« ۴۳۵ / ۳۹ - وبهذا الإسناد عن أبي عبد الله جعفر بن محمد، قال: حدثنا محمد ابن حمران المدائني، عن علي بن أسباط، عن الحسن بن بشير، عن أبي الجارود، عن أبي جعفر (عليه السلام)، قال: ويسير إلى الكوفة، فيخرج منها ستة عشر ألفاً من البترية، شاكين في السلاح، قراء القرآن، فقهاء في الدين، قد قرحوا جباههم، وشمروا ثيابهم، وعمهم النفاق، وكلهم يقولون: يا بن فاطمة، ارجع لا حاجة لنا فيك. فيضع السيف فيهم على ظهر النجف

^۱. مکارم الاخلاق، طبرسی، ص ۴۵۴.

عشية الاثنين من العصر إلى العشاء، فيقتلهم أسرع من جزر جزور، فلا يفوت منهم رجل، ولا يصاب من أصحابه أحد، دماؤهم قربان إلى الله. ثم يدخل الكوفة فيقتل مقاتليها حتى يرضى الله (عز وجل).....»^(١).

امام باقر(ع) فرمود: (... به سوی کوفه می رود. از آن جا شانزده هزار نفر از بتريه مسلح به سلاح خارج می شوند، که قاریان قرآن و فقهای دین هستند. پیشانی های آنان پینه بسته است. با لباس هایشان با تکبر و غرور راه می روند و نفاق، آنان را در بر گرفته است. همه ی آنان می گویند: ای فرزند فاطمه! برگرد، ما به تو نیازی نداریم. او در پشت نجف، در روز دوشنبه از عصر تا عشاء، شمشیر را بر آنان قرار می دهد و آنان را سریع تر از کشتن قربانی می کشد. هیچ مردی را از آنان باقی نمی گذارد و به هیچ یک از یارانش مشکلی نمی رسد. ریختن خون هایشان باعث نزدیکی به خداوند است. سپس وارد کوفه می شود و جنگجویان آن را می کشد تا این که خداوند عزوجل خشنود می شود....)^(٢).

من ينصر المهدي (عليه السلام): چه کسانی مهدی(ع) را یاری می دهند؟

«حدثنا أبو سليمان أحمد بن هوزة الباهلي، قال: حدثنا أبو إسحاق إبراهيم بن إسحاق النهاوندي سنة ثلاث وسبعين ومائتين، قال: حدثنا عبد الله بن حماد الأنصاري سنة تسع وعشرين ومائتين، عن رجل، عن أبي عبد الله (عليه السلام) أنه دخل عليه بعض أصحابه، فقال له: "جعلت فداك، إني والله أحبك وأحب من يحبك، يا سيدي ما أكثر شيعتكم. فقال له: أذكرهم.

فقال: كثير.

فقال: تحصيلهم؟

فقال: هم أكثر من ذلك.

١. دلائل الإمامة - الطبري: ص ٤٥٥.

٢. دلائل الامامة، طبري، ص ٤٥٥.

فقال أبو عبد الله (عليه السلام): أما لو كملت العدة الموصوفة ثلاثمائة وبضعة عشر كان الذي تريدون، ولكن شيعتنا من لا يعدو صوته سمعه، ولا شحناؤه بدنه، ولا يمدح بنا معلنا، ولا يخاصم بنا قاليا، ولا يجالس لنا عائبا، ولا يحدث لنا ثالبا، ولا يحب لنا مبغضا، ولا يبغض لنا محبا.

فقلت: فكيف أصنع بهذه الشيعة المختلفة الذين يقولون إنهم يتشيعون؟

فقال: فيهم التمييز، وفيهم التمهيص، وفيهم التبديل، يأتي عليهم سنون تفنيهم، وسيف يقتلهم، واختلاف يبدهم. إنما شيعتنا من لا يهر هرير الكلب، ولا يطمع طمع الغراب، ولا يسأل الناس بكفه وإن مات جوعا.

قلت: جعلت فداك، فأين أطلب هؤلاء الموصوفين بهذه الصفة؟

فقال: اطلبهم في أطراف الأرض أولئك الخفيض عيشهم، المنتقلة دارهم، الذين إن شهدوا لم يعرفوا، وإن غابوا لم يفتقدوا، وإن مرضوا لم يعادوا، وإن خطبوا لم يزوجوا، وإن ماتوا لم يشهدوا، أولئك الذين في أموالهم يتواسون، وفي قبورهم يتزاورون، ولا تختلف أهواؤهم وإن اختلفت بهم البلدان»^(۱).

(مردی می‌گوید: یکی از یاران امام صادق (ع) بر ایشان وارد شد و به ایشان عرض کرد: فدایتان شوم. به خدا قسم! من شما و افرادی را که دوستان دارند، دوست می‌دارم. آقای من! چقدر شیعیان ما بسیار هستند. ایشان به او فرمود: آنان را ذکر کن. عرض کرد: بسیار هستند. فرمود: آنان را به شمارش بیاور. عرض کرد: آنان بیش از این‌ها هستند. امام صادق (ع) فرمود: هر گاه آن عده‌ی وصف شده که سیصد و ده نفر و اندی هستند، شمارشان کامل شود، آنگاه چنان‌که شما می‌خواهید، خواهد شد؛ ولی شیعه‌ی ما کسی است که صدایش از حدّ گوشش نمی‌گذرد و نیز کینه و ناراحتی درونش از حدّ پیکرش تجاوز نمی‌کند، و ما را آشکار نمی‌ستاید و با دشمنان ما نمی‌ستیزد، و با عیب‌جویان ما هم‌نشینی نمی‌کند، و با بدگویان ما هم‌سخن نمی‌شود و آنان را که با ما دشمن هستند، دوست نمی‌دارد و با دوستان ما دشمنی نمی‌ورزد. عرض کردم: پس چه کنم با این شیعیان گوناگون که گویند ما بر طریق تشیع هستیم؟ فرمود: اینان خود گرفتار جدایی و آزمایش خواهند شد و تبدیل و جابجایی در میان‌شان رخ خواهد داد و به قحطی و کمبود که نابودشان سازد مبتلا

شوند و شمشیری خون‌شان بریزد و اختلافاتی به هم رسد که پراکنده‌شان کند. همانا شیعه‌ی ما کسی است که همچون سگان پارس نکند و همانند کلاغ حرص نوزد و نزد مردم به گدایی دست نیازد، اگر چه از گرسنگی بمیرد. عرض کردم: فدایت شوم، چنین افرادی را که به این صفات موصوفند، در کجا جستجو کنم؟ فرمود: آنان را در گوشه و کنار زمین بجوی، آنان کسانی هستند که زندگی سبکی دارند و خانه به دوش هستند. اگر حاضر باشند، شناخته نمی‌شوند و اگر از نظرها پنهان شوند، کسی متوجه آنان نمی‌گردد و اگر بیمار شوند، عیادت نمی‌شوند و اگر خواستگاری کنند، با آنان ازدواج نشود و اگر وفات یابند، بر جنازه‌ی آنان کسی حضور نیابد، آنان کسانی هستند که در اموال‌شان با یکدیگر مواسات می‌کنند و در قبرهای خود با یکدیگر دیدار و ملاقات دارند و خواسته‌هایشان با یکدیگر برخورد و اختلاف پیدا نمی‌کند، هر چند از شهرهای گوناگون باشند.^(۱)

«حدثنا أحمد بن محمد بن سعيد بن عقدة، قال: حدثنا حميد بن زياد، عن علي بن الصباح، قال: حدثنا أبو علي الحسن بن محمد الحضرمي، قال: حدثني جعفر بن محمد، عن إبراهيم بن عبد الحميد، قال: أخبرني من سمع أبا عبد الله (عليه السلام) يقول: إذا خرج القائم (عليه السلام) خرج من هذا الأمر من كان يرى أنه من أهله ودخل فيه شبه عبدة الشمس والقمر»^(۲).
امام صادق(ع) فرمود: (از این امر فردی بیرون می‌رود که گمان می‌شد که اهل آن است و افرادی شبیه خورشیدپرستان و ماه پرستان وارد آن می‌شوند).^(۳)

«وأخبرنا علي بن الحسين، قال: حدثنا محمد بن يحيى العطار، قال: حدثنا محمد بن حسان الرازي، قال: حدثنا محمد بن علي الكوفي، عن الحسن بن محبوب الزرادي، عن أبي المغراء، عن عبد الله بن أبي يعفور، عن أبي عبد الله (عليه السلام) أنه سمعه يقول: ويل لطفاة العرب من شر قد اقترَب.»

قلت: جعلت فداك، كم مع القائم من العرب؟

قال: شيء يسير.

۱. غيبة، نعمانی، ص ۲۱۱.

۲. الغيبة - النعماني: ص ۳۳۲.

۳. غيبة، نعمانی، ص ۳۳۲.

فقلت: واللّٰه إنّ من یصف هذا الأمر منهم لكثیر.

فقال: لا بد للناس من أن یمحصوا ویمیزوا ویغربلوا، ویخرج مع الغربال خلق کثیر»^(۱).
عبدالله ابی یغفور می‌گوید: امام صادق(ع) فرمود: (وای بر طاغوتیان عرب از شری که نزدیک می‌شود. عرض کردم: فدایتان شوم. از عرب‌ها، چقدر با قائم هستند؟ فرمود: تعدادی اندک. عرض کردم: به خدا قسم! از آنان کسانی که این امر را توصیف می‌کنند، بسیار هستند. فرمود: مردم باید خالص شوند و جدا شوند و غربال شوند. و از غربال، مردم بسیاری بیرون روند).^(۲)

« ۴۵۴- عنه، عن علي بن الحكم، عن المثني، عن أبي بصير قال: قال أبو عبد الله (عليه السلام): لينصرن الله هذا الأمر بمن لا خلاق له ولو قد جاء أمرنا لقد خرج منه من هو اليوم مقيم على عبادة الأوثان»^(۳).

امام صادق(ع) فرمود: (خداوند این امر را با افرادی یاری می‌کند که ارتباطی با دین ندارند و اگر امر ما بیاید، قطعاً افرادی از امر ما بیرون می‌روند که امروزه بر پرستش بت‌ها بودند).^(۴)

«زید قال قلت لأبي عبد الله (عليه السلام) نخشى أن لا نكون مؤمنين قال ولم ذاك فقلت وذلك إنا لا نجد فينا من يكون اخوه عنده أثر من درهمه وديناره ونجد الدينار والدرهم أثر عندنا من أخ قد جمع بيننا وبينه موالاة أمير المؤمنين (عليه السلام) فقال كلا إنكم مؤمنون ولكن لا تكملون إيمانكم حتى يخرج قائمنا فعندها يجمع الله أحلامكم فتكونون مؤمنين كاملين ولو لم يكن في الأرض مؤمنين كاملين إذا لرفعنا الله إليه وأنكرتم (وأنكرتكم خ د) الأرض وأنكرتم (وأنكرتكم خ د) السماء بل والذي نفسي بيده إن في الأرض في أطرافها مؤمنين ما قدر الدنيا كلها عندهم تعدل جناح بعوضة ولو أن الدنيا يجمع (بجميع خ د) ما فيها وعليها ذهب حمراء على عنق أحدهم ثم سقط من عنقه ما شعر بها أي شئ كان على عنقه ولا أي شئ سقط منه لهوانها عليهم فهم الحفى (الخفي خ د) عيشهم المنتقلة ديارهم من أرض إلى أرض الخميسة بطونهم من الصيام الذبلة شفاههم من التسبيح

۱. الغيبة - النعماني: ص ۲۱۲.

۲. غيبت، نعمانی، ص ۲۱۲.

۳. الغيبة - الطوسي: ص ۴۵۰.

۴. غيبت، طوسی، ص ۴۵۰.

العمش العيون من البكاء الصفر الوجوه من السهر فذلك سيماهم مثلا ضربه الله مثلا في الإنجيل لهم وفي التوراة والفرقان والزبور والصحف الأولى وصفهم فقال سيماهم في وجوههم من اثر السجود ذلك مثلهم في التوراة ومثلهم في الإنجيل عنى بذلك صفرة وجوههم من سهر الليل هم البررة بالإخوان في حال اليسر والعسر المؤثرون على أنفسهم في حال العسر كذلك وصفهم الله فقال ويؤثرون على أنفسهم ولو كان بهم خصاصة ومن يوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون فازوا والله وأفلحوا ان رأوا مؤمنا أكرموه وان رأوا منافقا هجروه إذا جنهم الليل اتخذوا ارض الله فراشا والتراب وسادا واستقبلوا بجباههم الأرض يتضرعون إلى ربهم في فكك رقابهم من النار فإذا أصبحوا اختلطوا بالناس لم يشار إليهم بالأصابع تنكبوا الطرق واتخذوا الماء طيبا وطهورا أنفسهم متعوبة وأبدانهم مكدورة والناس منهم في راحة فهم عند الناس شرار الخلق وعند الله خيار الخلق إن حدثوا لم يصدقوا وان خطبوا لم يزوجوا وان شهدوا لم يعرفوا وان غابوا لم يفقدوا قلوبهم خائفة وجلت من الله ألسنتهم مسجونة وصدورهم وعاء لسر الله (سر الله خ د) إن وجدوا له أهلا نبذوه إليه نبذا وان لم يجدوا له أهلا ألقوا على ألسنتهم أقفالا غيبوا مفاتيحها وجعلوا على أفواههم أوكية صلب صلاب أصلب من الجبال لا ينحت منهم شئ خزان العلم ومعدن الحلم والحكم وتباع النبيين والصديقين والشهداء والصالحين أكياس يحسبهم المنافق خرساء وعمياء وبلهاء وما بالقوم من خرس ولا عمی ولا بله انهم لأكياس فصحاء حلماء حكماء أتقياء بررة صفوة الله أسكنتهم الخشية لله واعيتهم ألسنتهم خوفا من الله وكتمانا لسره فوا شوقاه إلى مجالستهم ومحادثتهم يا كرباه لفقدهم ويا كشف كرباه لمجالستهم اطلبوهم فإن وجدتموهم واقتبستم من نورهم اهتديتم وفزتهم (فزتم خ د) بهم في الدنيا والآخرة هم أعز في الناس من الكبريت الأحمر حليتهم طول السكوت بكتمان السر والصلاة والزكاة والحج والصوم والمواساة للإخوان في حال اليسر والعسر فذلك حليتهم ومحبتهم يا طوبى لهم وحسن مآب هم وارث الفردوس خالدين فيها ومثلهم في أهل الجنان مثل الفردوس في الجنان وهم المطلوبون في النار المحبورون في الجنان فذلك قول أهل النار ما لنا لا نرى رجالا كنا نعدهم من الأشرار فهم أشرار الخلق عندهم فيرفع الله منازلهم حتى يرونهم فيكون ذلك حسرة لهم في النار فيقولون يا ليتنا نرد فنكون مثلهم فلقد كانوا هم الأخيار وكنا نحن الأشرار فذلك حسرة لأهل النار^(١).

١. الأصول الستة عشر (أصل زيد الزراد) - عدة محدثين: ص ٧.

زید می‌گوید: (به امام صادق(ع) عرض کردم: می‌ترسیم که مؤمن نباشیم. فرمود: چرا؟ عرض کردم: ما در میان خود فردی را نیافتیم که برادرش نزد او برتر از درهم و دینارش باشد و می‌بینیم که دینار و درهم نزد او برتر از برادر است؛ ولی ولایت امیرالمؤمنین بین ما و او جمع نموده است. فرمود: این چنین نیست؛ ولی شما ایمان‌تان کامل نمی‌شود، تا این که قائم ما قیام کند. در این هنگام است که خداوند عقل‌هایتان را گرد می‌آورد و مؤمن کامل می‌شوید و اگر در زمین، مؤمنان کامل نباشند، خداوند ما را به سوی خود بالا می‌برد و شما زمین و آسمان را انکار می‌کنید؛ بلکه قسم به خدایی که جانم در دستان اوست! در اطراف زمین مؤمنانی هستند که ارزش همه‌ی دنیا نزد آنان، به اندازه بال پشه نیست؛ و اگر همه‌ی آنچه در دنیا و در آن است، طلای سرخ شود و بر گردن یکی از آنان باشد و سپس از گردن آنان بیفتد، هیچ چیزی احساس نمی‌کنند. گویا چیزی بر گردن‌شان نبوده است و از آن چیزی نیفتاده است، به خاطر پستی دنیا نزد ایشان. آنان هستند که زندگی‌شان پنهان است و خانه‌شان از زمینی به زمینی دیگر در انتقال است. شکم‌هایشان از روزه فرو رفته است. پلک‌هایشان از تسبیح فرسوده شده است. چشمان‌شان از گریه ضعیف شده است. صورت‌هایشان در اثر شب‌زنده‌داری زرد شده است. این چهره‌ی آنان است که خداوند آن را در انجیل مثال زده است و در تورات و فرقان و زبور و صحف اولی آنان را توصیف کرده است و فرموده است: «علامت آنان بر اثر سجود در چهره‌هایشان است. این مثل ایشان است در تورات و مثل آنها در انجیل». منظور زردی صورت در اثر شب‌زنده‌داری است. آنان افرادی هستند که در حالت آسانی و سختی به برادران نیکی می‌کنند؛ و در حالت سختی نیز دیگران را بر خودشان برتری می‌دهند. خداوند آنان را توصیف کرده است و فرموده است: «هر چند در خودشان احتیاجی [مبرم] باشد، آنها [برادران‌شان] را بر خودشان مقدم می‌دارند و هر کس از خست نفس خود مصون ماند، ایشانند که رستگارانند». به خدا قسم! رستگار شدند و به نجات رسیدند. اگر مؤمنی را ببینند، او را احترام می‌کنند و اگر منافقی ببینند، از او دوری می‌کنند. اگر شب آنان را فرا بگیرد، زمین را فرش خود قرار می‌دهند و خاک را بالش خود قرار می‌دهند؛ و پیشانی خودشان را رو به سوی زمین می‌کنند. برای آزادی خود از آتش، نزد پروردگارشان تضرع می‌کنند. وقتی شب را به روز

می‌رسانند، با مردم رفت و آمد می‌کنند و با انگشتان به آنان اشاره نمی‌کنند. رنج راه را بر خود هموار می‌کنند و آب را پاک و پاک کننده می‌گیرند. خودشان در سختی هستند و بدن‌هایشان تیره است. مردم از آنان در راحتی هستند. آنان نزد مردم بدترین مردم هستند و نزد خداوند بهترین مردم هستند. اگر سخن بگویند، راستگو شمرده نمی‌شوند. و اگر خواستگاری کنند، به آنان زن داده نمی‌شود. اگر حضور پیدا کنند، شناخته نمی‌شوند و اگر پنهان شوند، از دست داده نمی‌شوند. دل‌هایشان از خداوند ترسان و هراسان است. زبان‌هایشان در زندان است و سینه‌هایشان پناهگاه راز خداوند است. اگر برای آن اهلی بیابند، مقداری به آنان می‌دهند و اگر برای آن اهلی نیابند، بر زبان‌هایشان قفل‌هایی می‌نهند و قفل‌های آن را پنهان می‌کنند. بر سینه‌هایشان بند مَشکی بسیار سخت است که از آن چیزی بیرون نمی‌آید. نگهبانان علم و معدن صبر و حکم و پیروی‌کنندگان پیامبران و راستگویان و شهدا و شایستگان هستند. زرنگ‌هایی هستند که منافقان، آنان را کر و کور و بی‌خرد می‌شمارند. در آنان کری و کوری و بی‌خردی نیست. آنان زرنگ و فصیح و صبور و حکیم و باتقوا و نیکوکار و برگزیده‌ی خداوند هستند. ترس برای خداوند، آنان را ساکن نموده است و زبان‌هایشان را ترس از خداوند و پنهان کردن رازش ساکت کرده است. وای! چقدر شوق همنشینی و سخن گفتن با آنان را دارم. ای وای! از از دست دادن آنان و ای وای از همنشینی با آنان. اگر آنان را یافتید و از نور آنان گرفتید، به واسطه‌ی آنان در دنیا و آخرت هدایت می‌شوید و رستگاری می‌یابید. آنان در میان مردم از گوگرد سرخ هم نایاب‌تر هستند. زینت آنان، طول سکوت برای کتمان راز است و نماز و زکات و حج و روزه و مواصات با برادران در حالت آسانی و سختی. این زینت آنان و دوستی آنان است. خوشا به حال آنان و چه نهایت زیبایی است. آنان ارث‌برنده‌ی فردوس هستند و در آن جاودان می‌باشند. مثال آنان در اهل بهشت، مانند فردوس^(۱) نسبت به بهشت است. آنان هستند که در آتش آنان را می‌طلبند و در بهشت نعمت می‌بینند. این، سخن اهل آتش است: «و می‌گویند ما را چه شده است که مردانی را که آنان را از [زمره‌ی] اشرار می‌شمردیم، نمی‌بینیم؟» آنان اشرار مردم نزد ایشان هستند. خداوند جایگاه آنان را بلند می‌کند تا آنان را ببینند.

^۱. طبق روایات اهل بیت Δ فردوس بالاترین مرتبه‌ی بهشت است. امیرالمؤمنین فرمودند: (برای هر چیزی محل اعلائی است و محل اعلائی بهشت، فردوس است و آن برای محمد و آل محمد Δ است). (بحار الانوار، مجلسی، ج ۲۴، ص ۲۶۹) (مترجم)

این باعث حسرت آنان در آتش می‌شود و می‌گویند: «ای کاش بازگردانده می‌شدیم» تا مانند آنان شویم. آنان برتر بودند و ما اشرار هستیم و این حسرتی برای اهل آتش است.^(۱)

«وَأَخْبَرَنَا أَبُو سُلَيْمَانَ أَحْمَدُ بْنُ هُوَذَةَ بْنُ أَبِي هُرَاسَةَ الْبَاهِلِي، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ النَّهْأَوْنَدِي، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَمَادٍ الْأَنْصَارِيُّ، عَنْ صَبَاحِ الْمَزْنِيِّ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ، عَنْ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ، عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّهُ قَالَ: كُونُوا كَالنَّحْلِ فِي الطَّيْرِ، لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الطَّيْرِ إِلَّا وَهُوَ يَسْتَضَعِفُهَا، وَلَوْ عَلِمْتَ الطَّيْرُ مَا فِي أَجَوَافِهَا مِنَ الْبَرَكَةِ لَمْ تَفْعَلْ بِهَا ذَلِكَ، خَالَطُوا النَّاسَ بِالْسِّنْتِكُمْ وَأَبْدَانِكُمْ، وَزَايَلُوهُمْ بِقُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا تَرَوْنَ مَا تَحْبُونَ حَتَّى يَتَفَلَّ بِبَعْضِكُمْ فِي وَجْهِهِ بَعْضٌ، وَحَتَّى يَسْمِيَ بِبَعْضِكُمْ بَعْضًا كَذَابِينَ، وَحَتَّى لَا يَبْقَى مِنْكُمْ - أَوْ قَالَ: مِنْ شِيعَتِي - إِلَّا كَالْكُحْلِ فِي الْعَيْنِ، وَالْمَلْحِ فِي الطَّعَامِ، وَسَأَضْرِبُ لَكُمْ مَثَلًا وَهُوَ مِثْلُ رَجُلٍ كَانَ لَهُ طَعَامٌ فَنَقَاهُ وَطَيَّبَهُ، ثُمَّ أَدْخَلَهُ بَيْتًا وَتَرَكَهُ فِيهِ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ قَدْ أَصَابَهُ السُّوسُ فَأَخْرَجَهُ وَنَقَاهُ وَطَيَّبَهُ، ثُمَّ أَعَادَهُ إِلَى الْبَيْتِ فَتَرَكَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ قَدْ أَصَابَتْهُ طَائِفَةٌ مِنَ السُّوسِ فَأَخْرَجَهُ وَنَقَاهُ وَطَيَّبَهُ وَأَعَادَهُ وَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى بَقِيَتْ مِنْهُ رِزْمَةٌ كِرْزِمَةٌ الْأَنْدَرُ لَا يَضُرُّهُ السُّوسُ شَيْئًا، وَكَذَلِكَ أَنْتُمْ تَمِيزُونَ حَتَّى لَا يَبْقَى مِنْكُمْ إِلَّا عَصَابَةٌ لَا تَضُرُّهَا الْفِتْنَةُ شَيْئًا»^(۲).

امیرالمؤمنین (ع) فرمود: (مانند زنبور در میان پرندگان باشید. پرنده‌ای از پرندگان نیست، مگر این که زنبور را ضعیف می‌شمارد. و اگر پرندگان برکتی را که درون اوست، می‌دانستند، با آن چنین نمی‌کردند. با زبان‌ها و بدن‌هایشان با مردم رفت و آمد کنید و با دل‌ها و کارهایشان با آنان مخالفت کنید. قسم به خدایی که جانم در دستان اوست، آنچه را که دوست دارید، نمی‌بینید، تا این که برخی از شما در صورت برخی دیگر آب دهان بیندازید و برخی از شما برخی دیگر را دروغگو بنامید و از میان شما (یا فرمود: از میان شیعیان من) فقط مانند سرمه در چشمان و نمک در غذا باقی بماند. برای شما مثال مردی را می‌زنم که غذایی دارد و آن را تمیز می‌کند و پاک می‌نماید. سپس آن را به جایی می‌برد و آن را تا زمانی که خدا بخواهد، رها می‌کند. سپس نزد آن باز می‌گردد و می‌بیند که کرم در آن وجود دارد. آن را بیرون می‌آورد و تمیز و پاک می‌کند. سپس غذا را به خانه باز

^۱. اصول شانزده گانه، اصل زید زراد، جمعی از محدثان، ص ۷.

^۲. الغيبة - النعماني: ص ۲۱۸.

می گرداند و تا زمانی که خداوند بخواهد، رها می کند. سپس دوباره نزد آن باز می گردد و می بیند که کرم در آن رشد کرده است. آن را بیرون می آورد و تمیز و پاک می کند و آن را باز می گرداند. همین گونه ادامه می یابد، تا این که مقداری از آن که اندک است، باقی می ماند که کرم به آن زیانی نمی رساند. همچنین شما نیز متمایز می شوید تا این که از میان شما فقط گروهی اندک باقی بماند که آزمایش به آنان هیچ زیانی نرساند.^(۱)

« ۳۹۸ - وعنه، عن الحسن بن علي العاقولي، عن الحسن بن علي بن أبي حمزة، عن أبيه، عن أبي بصير، عن أبي عبد الله (عليه السلام) أنه قال: لو خرج القائم لقد أنكره الناس، يرجع إليهم شاباً موفقاً، فلا يلبث عليه إلا كل مؤمن أخذ الله ميثاقه في الذر الأول»^(۲).

امام صادق (ع) فرمود: (اگر قائم قیام کند، مردم او را انکار می کنند. به صورت جوان موفقی نزد آنان باز می گردد. فقط مؤمنانی بر آن ثابت می مانند که خداوند میثاقش را در ذر اول از آنان گرفته است).^(۳)

«حدثنا محمد بن همام، قال: حدثنا حميد بن زياد الكوفي، قال: حدثنا محمد ابن علي بن غالب، عن يحيى بن عليم، عن أبي جميلة المفضل بن صالح، عن جابر، قال: حدثني من رأى المسيب بن نجبة، قال: وقد جاء رجل إلى أمير المؤمنين (عليه السلام) ومعه رجل يقال له ابن السوداء، فقال له: يا أمير المؤمنين، إن هذا يكذب على الله وعلى رسوله ويستشهدك. فقال أمير المؤمنين (عليه السلام): لقد أعرض وأطول يقول ماذا؟ فقال: يذكر جيش الغضب.

فقال: خل سبيل الرجل، أولئك قوم يأتون في آخر الزمان قزع كقزع الخريف، والرجل والرجلان والثلاثة من كل قبيلة حتى يبلغ تسعة، أما والله، إني لأعرف أميرهم واسمه ومناخ

۱. غيب، نعماني، ص ۲۱۸.

۲. الغيبة - الطوسي: ص ۴۲۰.

۳. غيب، نعماني، ص ۴۲۰.

رکابهم، ثم نهض وهو يقول: باقرا باقرا باقرا، ثم قال: ذلك رجل من ذریتی یبقر الحدیث بقرا»^(۱).

جابر می‌گوید: مرا مسیب بن نجبه حدیث نمود که گفت: (مردی نزد امیرالمؤمنین (ع) آمد و همراهش مردی بود که به او ابن سوداء (فرزند مادر سیاه‌پوست) می‌گفتند. به او عرض کرد: ای امیرالمؤمنین! این فرد بر خداوند و رسولش دروغ می‌بندد و تو را گواه می‌گیرد. امیرالمؤمنین (ع) فرمود: او خیلی عریض و طویل سخن می‌گوید. چه می‌گوید؟ عرض کرد: او از سپاه خشم (جیش غضب) یاد می‌کند. فرمود: این مرد را رها کن. آن‌ها قومی هستند که در آخرالزمان اند و مانند برگ‌های درخت پاییزی هستند و یک مرد و دو مرد و سه مرد از هر قبیله‌ای هستند و تا ۹ نفر می‌شوند. به خدا قسم! من فرمانده آنان را می‌شناسم و نام او و محل فرود آمدن سپاهشان را می‌دانم. سپس برخاست و فرمود: «شکافنده، شکافنده، شکافنده». سپس فرمود: این مردی از فرزندان من است که حدیث را می‌شکافد.^(۲)

« ۵۰۱ - عنه، عن عبد الرحمن بن أبي هاشم، عن عمرو بن أبي المقدام، عن عمران بن ظبيان، عن حكيم بن سعد، عن أمير المؤمنين (عليه السلام) قال: أصحاب المهدي شباب لا كهول فيهم إلا مثل كحل العين والملح في الزاد، وأقل الزاد الملح »^(۳).

امیرالمؤمنین (ع) فرمود: (یاران مهدی جوان هستند و شخص پیری در میان‌شان نیست، مگر مانند سرمه در چشمان و نمک در توشه؛ و کمترین توشه، نمک است).^(۴)

۱. الغيبة - النعماني: ص ۳۲۵.

۲. غیبت، نعمانی، ص ۳۲۵.

۳. الغيبة - الطوسي: ص ۴۷۶.

۴. غیبت، طوسی، ص ۴۷۶.